BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
36 M
31M

I

14-25-a-28

Compendium

NATVRALIS

PHILOSOPHIAE.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBRI DVODECIM DE conſideratione rerum naturalium, earumq́ ad ſuũ Creatorem reductione. Per fratrem Fráciſcum Titelmánum Haſſellenſem, ordinis fratrum Minorũ, ſanctarum ſcripturarũ apud Louanienſes prælectorem.

PARISIIS.

Apud Ioannem Roigny, uia ad D. Iacobum, ſub Baſiliſco & quatuor elementis.

1542

COL. S. BONAVENTVRAE VRB.

Ordo & materia

LIBRORVM DVODE-
CIM SEQVENTIVM.

¶ Liber primus tractat de principiis rerum naturaliũ.
¶ Liber ſecundus, de cauſis rerum naturalium.
¶ Liber tertius, de motu & accidentibus eius.
¶ Liber quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
¶ Liber quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
¶ Liber ſextus, de meteorologicis impreſſionibus.
¶ Liber ſeptimus, de cœlo & mundo.
¶ Liber octauus, de anima in generali, & de potentiis vegetatiuis, deq; longitudine & breuitate vitæ.
¶ Liber nonus, de ſenſibus exterioribus & eorum ſenſibilibus.
¶ Liber decimus, de ſenſibus interioribus, deq; ſomno & vigilia.
¶ Liber vndecimus, de intellectu & præcellentibus eius officiis.
¶ Liber duodecimus, de appetitu ſenſitiuo & voluntatis præcellentia.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

VIdebam ego librum latum, pulchrum, & magnū, & vterum eius quaſi grauidatum, & tanquā prægnantem conſpiciebam in viſione mea.

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enaſci libros plurimos: & contemplabar ſi nō imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui conſiderare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumeſcere.

Dimicabant ſecum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamque plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egreſſu abſcedere collem vteri: monticuſus, quem gignit latens in occulto, cadere ſolet egreſſo vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neq; inueniebam exitum.

Feci mihi ſcalas altas, vt introſpicerem in vterū libri: erat enim excelſus & eleuatus longe ſupra paruitatem meam.

Datum eſt mihi poſt laborem multū introſpicere à longe: contemplatus ſum (ſed pluſquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ eſſet huius cauſa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyſſum: & qui ſedebat in eo, nō poterat videri, neque menſura neque erat finis magnitudinis eius.

Deſij admirari poſtquam videram: dixi enim, quomodo minuetur vterus qui in ſe habet inhabitantem infinitum & immenſurabilem?

Quid enim ſi egrediuntur ex illo fœtus paruuli, quando manet intra vterum ipſe de quo fœtus procedunt, maximus & implens omnia?

Parabola hæc quam aſſumpſi, confitetur gloriam illi qui creator eſt & dominus omnium tibi dominator domine, pater ſancte, rex cœli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur ſimilitudo mirabilis libri huius:

& ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu feciſti librum magnũ & latum:vniuerſam hanc mundi machinam ſpacioſam & ſpecioſam valde tu creaſti.

Scripſiſti in eo mirabilia multa & magna,incerta quoque & occulta ſapientiæ tuæ impreſſiſti in eo.

Immenſam potentiam tuam , & incomprehenſibilem ſapientiam deſcripſiſti in eo : inæſtimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ ſunt in eo creaturæ, ſingulæ ſunt paginæ libri,ſinguli ſunt characteres,ſingulæ perfectiones, quæ inueniuntur in illis.

In oculis omnium legendum expoſuiſti librum iſtum:volumen hoc volui facis atque reuolui, ante conſpectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuſcunq; leuare placuerit oculos:intellectum quoq; das omnibus,qui pio corde abs te popoſcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu poſuiſti habitationem tibi:intimus enim es & præſentiſſimus machinæ quam creaſti,quicquid eſt creatum pœnitiſſime inhabitans.

Conſiderauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam eſſet fœcundus nimium : & de libro hoc ediderunt libros ſine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum eſſet liber diff cilis: ſectatoribus ſuis multiplicatione verborum atque librorum conati ſunt explanare illum.

Magi,Sophi,atque Philoſophi innumeri,operam impenderunt in conſiderandis paginis libri huius:te quoq; authore inuenerunt non pauca veritatis tuæ,quã deſcripſeras in illo.

Inuiſibilia enim quæ de te cognoſci poterãt, per facturam tuam feciſti intellectu ab illis conſpici: ſempiternam potentiam,virtutem,& bonitatem tuam.

A te procedebat quicquid deſcribebant veritatis tuæ : à te nanq; pater luminũ eſt omnis veritas,& tu manifeſtaſti illis.

Veruntamen vanitates multas immiſcebãt veritati modicæ : erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum : & quaſi ſine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ deſcripta erant penitus cognoſcere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit eſſe tenebroſum.

Dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt:quia non dederunt gloriam deo cœli,qui creauit omnia.

Cum adorare debuiſſent, populiſq; adorabilem prædicare,quem in lectione libri huius cognouerāt: diſſimulare maluerunt:ſeq; glorificare magis cōcupierūt,quā creatorē deū.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in floſculis paginarum,neque perpendunt quę deſcripta eſt in eo veritatem.

Ita aſpiciebant iſti in creaturarum pulchritudinem,ſuntq; oblectati in eis:veritati autem quæ continebatur,quęque parata ſeſe erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non ſunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis male vſi deprehenſi ſunt.

At verò,vbi venit plenitudo temporis, vt ſanaretur cæcitas generis noſtri:miſiſti tu domine lucem tuam quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine ſalubriter iam legimus librum iſtum qui ante fuerat ſterilis:docet enim nos ſcientia ſalutaris fidei, in vniuerſa te venerari creatura tua.

Qui attente in lumine ſpiritus tui cōſiderauerit opera tua: delectabitur ſuauiſſime deus author omnium,in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi: confeſſionis,amoris,& ſancti deſiderij.

Qui enim opificem diligit:quomodo non oblectabitur in opere eius:quomodo non refricabit operis cōtemplatio memoriam artificis,& confirmabit deſiderium eius?

Ita pater ſancte, creator omniū, hoc animo deſcripſimus conſiderationem creaturæ tuæ:in adminiculum ſimplicium, quibus placitū erit tuorū operū attentius aliquid perſpicere.

Quæ veteribus illis Philoſophis qui ante lucem ſurrexerant manifeſtati:vbi conſentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vſum noſtrum.

Nihil enim immundum putamus, quod ſanctificatur & purificatur in fide tua:non ſunt abominandi theſauri Aegypti,cum conſecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò ſupra ſenſum ſunt hominum, & quæ ratio mō-

ſtrare non potuit : ex viris quos ſacer tuus illuſtrauit radius deſumpſimus ea.

Ita pater,collecta hæc labore noſtro offerimus tibi: ꝓpter tuã gloriam deſcripſimus,tuæ quoq; mancipamus gloriæ.

Cõfido enim,quod falſitas non inueniatur in opere iſto neque mendacium : omnis autem veritas tibi debet conſecrari,qui es deus veritatis.

In hoc autem potiſſimum tu noſti fuiſſe conatum noſtrũ: vt formulam præberemus philoſophari cupientibus , qua in te diſcerent regere omnem conſiderationem ſuam.

Non enim ignoras,quãta ſit in re iſta abuſio, & quam rarus ſit qui ſic doceat contemplari creaturam tuam,vt tibi accedat gloria,tu optime habes cognitum.

Praua curioſitas in fæces abducit multos : in profundum facit immergi,vt ad te non leuent oculos.

In ſpinis & vepribus hærent plurimi , & dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij ſui.

Qui autem te quęſierint in horto creaturarum tuarum,inuenient fragrantiam floſculorum bonorum:& qui cognitioni tuæ maieſtatis aptauerit omnia ſtudia, ipſe paſcetur in deliciis tuis.

Suſcipiat itaque dominus meus quæ offert tibi ſeruulus tuus:ſertum de roſis horti tui ſuſcipe de manibus pueri tui.

Fac proſit olfacientibus illud,& excitatos odore creaturæ tuæ,ſubuehe in amorem ſanctum tuum.

Ego verò ſperabo in miſericordia tua:& adiiciam ſemper ſuper omnem laudem tuam.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

❡Finit Pſalmus.

EPISTOLA NVNCVPA-TORIA.

¶ Optimæ ſtudiorum parenti, ſemper venerandæ Artium liberalium Facultati, in præclara Louanienſi Academia creditos alumnos fideliſſime educanti, Frater Franciſcus Titelmānus Haſſellenſis humilis eiuſdem diſcipulus cum omni reuerentia humile offert obſequium.

CVM ante annos aliquot, optima ſtudiorum parens, è tuo gremio ad ſacram Minorum Fratrum religionem me contuliſſem, ac non multo poſt ſuperiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebam) compellerer ad eam doctrinam fratribus communicandam, quam è tuis ſuxeram benigniſſimis fœcundiſſimisque vberibus, id eſt, ad prælegendas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum ſimplicium vtilitate, quàm poſſem fideliſſime perficerem, viſum fuit hoc mihi bonum conſilium, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim à doctiſſimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos alis) viuæ vocis magiſterio acceperam, partim ex mutorum magiſtrorum ſcriptis, id eſt, eruditorum Philoſophorum libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſeram, ſuccincte breuiterque velut in compendium colligerem, & nihilominus lucide & ordinate quantum poſſem omnia diſponens, nihil eorum quæ eſſent neceſſaria omitterem. Sic enim ſimplicium fratrum conditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei noctisq; pars diuinis hymnis decantandis ſacris peragendis myſteriis, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus, foret impendenda: ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimum temporis ſupereſſet, neque vacaret eorum qui plenius illa tractarunt prolixos & difficiles commentarios euoluere. Ad phyſicam autem diſciplinam in compendium contrahendam meum deſiderium peculiariter etiam illud accendit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam conſpicerem. Nam in Dialecticis, vel vſq; ad nauſeam abunde multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinem ſunt proſequuti.

Hactenus autem qui Phyſicæ diſciplinæ amplitudinem cõpendio ſtrinxiſſet (quod ego quidem ſciam) extitit nemo. Ac proinde videbar mihi operæprecium facturus, ſi tam cõmoda oblata occaſione, quod animo inſederat opere perficerem. Neque enim minimam præſtare mihi videntur ſtudiis vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obſcuritate tractata fuere, ſua induſtria atque diligentia in compendioſam ordinatamque breuitatem laborant contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas moleſtáque difficultas deterrent, plærunque grata breuitas & compendioſa facilitas ad honeſta ſtudia inuitant. Super hæc verò propoſitum noſtrum vehementer adiuuit, animumque addidit, quod videbam phyſicam diſciplinam, ſi recte & pro ſua dignitate tractaretur, ad ſacram Theologiam plurimum omnino habere momenti, & ad Dei pleniorem cognitionem: neque ad Dei tantum cognitionem, verumetiam ad Dei excitandum amorem, mirum in modum conducere: quę duo (nempe Dei cognitio & amor) omnium debent eſſe honeſtorum ſtudiorum vltimus atque præcipuus finis. Et geſtiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater, oſtendere gratitudinem: videlicet demonſtrando eas diſciplinas quibus tibi creditos alumnos inſtituis, nõ ſolum ad eruditionem abſolutũ eſſe omnino neceſſarias, verũetiam ad pietatẽ (quę ad õmnia vtilis eſt) plurimum conducentes: vt merito ſanxerint venerandi Theologorũ Magiſtri neminem vllo Theologiæ titulo inſigniendum, itidem & medicinæ honorandi ex ſacræ paginæ inſtructione profeſſores, neminem ad ſuæ profeſſionis vllum gradum admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuóque ſaluberrimo lacte paſtus fuerit, imò & ablactatus: videlicet hoc ipſo ſuo iudicio manifeſtiſſime atteſtantes, quod nulla omnino diſciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animam ſpectat) abſque tuæ inſtitutionis præiacto fundamento, ſolida poſſit conſiſtere. Nunquam enim viri prudentiſſimi id ſtatutis editis cauiſſent, niſi prorſus ſolido veritatis cibo ineptos iudicaſſent, quos non tu prius tuo lacte potaſſes. Itaque, cum hos Phyſicæ conſiderationis libros, Phyſici diſciplinæ hoc compendium, multorum precibus importunis diu multumque ſolicitatus, tandem acquieſcens amicis poſtulationibus in lucẽ edere decreuiſſem poſt Deum

omnis boni primum authorem & omnis parentem veritatis, non inuenire potui in terris, cui hunc laborem iuſtius poſſem quam tibi, mea nutrix, mea fotrix, mea opima mater, dedicare ac nuncupare. Eſt enim hæc Dei inſtitutio vt ſingula, vnde effluunt illuc & refluant. Ad locum (inquit ſapientiſſimus ille rerum naturalium inueſtigator Eccleſiaſtes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant. Quæ nos ergo primum quidem à Deo omnis veritatis doctore, poſt hunc autem ex tua inſtitutione accepimus, iuſtum eſt illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere. Si verò hunc noſtrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nunc in phyſica diſciplina egimus forſitan & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem ſupereſſe Chriſtiano operario, hactenus à nemine ſuſceptum, quo mirum in modum illius quoque diſciplinæ dignitas poſſit exaltari. Qui te ſuorum puerorum nutricem inſtituit, ipſe te quoque fœlici ſtatu conſeruet, & multa ſemper prole fœcundet, vt ſis quaſi vitis abundans in lateribus domus eius, ſintq́; filij tui ſicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatiſſimæ menſæ tuæ.

INDEX ALPHABETICVS EORVM, QVAE IN SEQVENTIBVS TRACTANTVR.

ABſtracta & cõcreta vnde dicãtur, & duplex abſtractũ deſcribitur. folio. 191.
Actus prim⁹ & ſecũdus quid ſit. 118
Actus quomodo libertatem participant tametſi voluntas actu non imperat. 222
Actus qui nõ mereanť. Ibid.
Actus voluntatis participes ſunt, etiam dum voluntas ligata eſt. Ibidem.
Actus in ebrietate admiſſi nõ excuſantur à peccato. Ibi. 223
Ad aliquid exceſſione, defectione actiui, paſſiui, motiui, & mobilis, quid. 33
Aequinoctialis circulus cur dicať, & cur æquator, cingulum. 104
Aequinoctium vernum & autumnale quid. 106
Aeſtimatiuę officiũ, & ipſam eſſe motus principiũ. 162
Aeſtimatiuæ duplex operatio. 163
Aeſtimatiuæ ab imaginatiua differentia. Ibidem.
Aeſtimatiua an eadem ſit cũ phantaſia dubitatur. 164
Aeſtimatiua diuidit, & componit quod quidam phantaſiæ tribuunt. Ibidem.
Aeſtimatiua in homine quã in ceteris animalibus nobilior eſt, & quomodo hæc ab illa differat. 164
Aeſtimatiuę ſeu phantaſiæ locus, & deſpectio, & officia. 165
Aeſtimatiua ſomnia naturalia operatur. 178
Aeſtimatiua mouet obiectũ. 204
Affectiones amor gaudium, &c. ſpirituales ĩ intellectiuo appetitu inueniuntur, quéadmodũ corporales in ſenſitiuo ſunt. 205. 206
Affectiones cur dicantur, & non paſſiones. Ibidem.
Agens naturale non poteſt ſeipſum ſecundum vtranque partem mouere, neque à ſeipſo moueri. 33
Agens & patiens, ſimilia & diſſimilia cur eſſe debeãt. 64
Alteratio quid, & quomodo ab aliis motus ſpecieb⁹ differat. 60
Amor omnium paſſionum radix. 209
Anima rationalis à corpore ſeparata corpori iungi cupit, quod angelis nõ competit. 11
Anima rationalis corporis

corruptionem nō corpus, deteſtatur. 12
Anima rationalis ſeipſam mouet. 33
Anima vegetatiua nutritionis eſt cauſa, & augmentationis naturalis. 61
Antiperiſtaſis quid. 75
Antiperiſtaſis duobus fit modis. Ibidem.
Anima rationalis ab intelligentiis differt. 93
Annus biſſextilis quis, & quare hoc nomine appellet. 97
Angelus ille primus cur lucifer dictus ſit. 100
Anima quid. 116
Animæ aliæ duę definitiones. 117.123
Anima in tres ſpecies diuiditur. Ibidem.
Animæ tres, tantum ratione differūt, & in ſingulis corporis partibus ſimul ſunt. 118.
Animarum, ſola rationalis à corpore ſeparata non perit nec de potentia materiæ educitur. 119
Anima rationalis à corpore ſeparata, quomodo ſeruet alligatas potentias organo corporeo. 119.120
Angeli paucis operationibus, hominibus plura aſſequuntur. 121
Animalia quædam ex corruptione naſcūtur alia indifferenter ex hac, & ex ſemine, alia ex cōmiſtione ſpecierum, quorum prima & poſtrema generationē neſciunt. 124
Animalia quædam cur citius homine ambulent, aliasq; vitales operationes exerceant. 129
Animalia quædam cur reſpiratione odorentur, alia verò minime. 148
Animalia quædam cur odoratus organum habeant tectum, alia verò non. 151
Animalia quædam cur guſtū non habeant. 152
Animal omne, & ſolū animal dormit, & quare. 172
Apprehendentes facile, male ſeruant. 166
Appetitus ſenſitiuus in omnibus animalib9 reperitur, & ab æſtimatiua naturaliter mouetur, & mouet. 203
Appetitus concupiſcibilis, & iraſcibilis quid, & quæ eorum paſſiones. 208
Appetitus intellectiuus, qui à ſenſitiuo differat. 113
Appetit9 intellectiuus ab obiecto non patitur, nec cogitur proſequi. Ibidem.
Appetitus ſenſitiuus quomodo voluntati repugnat. 115
Appetitus ſenſitiuus quomodo ad modum petulantis equi refrenari, & ſubiici debeat. 219
A proportione maioris inæ-

qualitatis fit actio. 44
Aqua quē habeat ſitum. 87
Aſinus buridani inter duas auenas. 204
Aſtrum quid. 98
Augmentatio multis dicitur modis. 61
Augmentatio à nutrione differt. ibidem.
Augmētatio quomodo fiat & ex quo. 62
Augmētatio fit ſine vacui poſitione, aut penetratione dimenſionum, quemadmodū & motus localis. ibidem
Augeri quid proprie dicatur. 63
Auditus in quodā aqueo cōſiſtit. 141
Aures cur tortuoſæ. 141
Aures nullum proprium habēt ſonitum, vt nec oculus colorem, & vnde ſonitus ille qui intra aures percipiē & ipſum eſſe boni auditus argumentum. ibidem
Audacia quid. 211
Axes mundi, ſeu poli, arcticus & antarcticus, qui dicantur. 67

B

Bruta animalia hominibus, tū cibo, & potu, tum venere, temperantiora ſunt. 134
Bruta nō reminiſcuntur. 170
Bruta non componunt aut diuidunt mediāte copula verbali. 197
Bruta, licet oblatis duob⁹ obiectis deliberare videātur, non deliberāt tamen. 204
Bruta cur interdū per ſententiam iudiciariā morte plectantur. 22

C

Cauſa quid ſit, & quomodo ab occaſione diſtinguatur. 17
Cauſæ altera definitio, ei⁹ quatuor ſpecies explicans. 18
Cauſa materialis quid. 19
Cauſa efficiens quid. ibid.
Cauſa finalis quid. ibidem
Cauſa formalis quid. ibid.
Cauſa finalis & efficiēs quomodo primę dicantur. ibi.
Cauſarū pprietates tres. 20
Cauſæ plures ſunt eiuſdē rei diuerſarum ſpecierum & eiuſdem. ibidem. & 21
Cauſæ ſunt ſibi mutuo cauſę, & in eodem & in diuerſo genere. 21
Cauſa eadem cōtrarios producit effectus, pro varia paſſi affectione. 22
Cauſarum quædam vniuerſalis, alia particularis, alia propinqua, alia remota, & quæ ſint. 22
Cauſarū, alia per ſe, alia per accidens, ſecundum rem,

& appellationem. 23
Cauſa per ſe, & per accidens ſecundum appellationem, quid. ibidem
Cauſa per ſe & per accidens ſecundum rem,quid. ibid.
Cauſa potentialis,quid. 24
Cauſa actualis,quid. ibidem
Cauſa ſecundum eſſe,quid. 25
Cauſa ſecundum fieri,quid. ibidem.
Caſus & fortuna quibus effectibus conueniunt. 28
Caſus quid. 29
Caſus à fortuna diſtinctio ibidem.
Cauſæ velocitatis & tarditatatis motus ſunt variæ. 38
Calor naturalis augmētationis & nutritionis inſtrumē tum,quo deficiente augmē tatio ceſſat. 61
Calidum ſegregat partes diuerſæ rationis in miſto. 71
Capra ſaltans quid. 76
Caligo vel nebula quid, & quomodo diſſipata ſerenitatem diei prænuntiet. 78
Calor ſolis à martis calore differt. 102
Caput & cauda draconis, quid. 109
Calor naturalis vitæ neceſſarius, humido radicali nutritur. 126
Cauſa longitudinis & breuitatis vitæ procedit ex caloris naturalis,& humidi radicalis proportione adinuicem. ibidem.
Calor & humiditas, qualitates bonæ ſunt, & quas inter cæteras expedit dominari. 127
Cauſa breuitatis vitæ hominis triplex eſt,brutorũ duplex,plantarum vnica. 131
Canes vocum ſignificationē ignorant, tametſi ad auditum quarundam quaſdam operationes exerceant. 193
Circul⁹ maior quid, & quot ſint. 104.107
Circulus minor quid. ibid.
Circuli minores quatuor ſũt. 107
Circulus arctic⁹ & antarcticus quid. ibidem
Cōtra naturā quid dicatur. 2
Conſurrectio in deum ex naturalibus. 7
Conuerſio in Deum ex creaturis. 29
Continua quæ dicantur. 38
Contigua quæ dicantur. ibi.
Conſequenter ſe habētia quę dicantur. ibidem
Comparatio debita, tria requirit. 39
Corpus ſimplex quid. 64
Combinationes qualitatum primarũ vnde quatuor elementa conſurgunt. ibidē
Complexiones in miſtis quæ ſint. 127
Cometa futurorum malorũ indicium. 76

Cometa qua cœli parte generetur, & quem habeat motum. ibidem
Continuum quid. 84
Corpus quantitas, quid. 85
Corpus ſimplex, & compoſitum ſiue miſtum quid. 86
Corporis ſimplicis diuiſio, & eorum corporum ſitus explicatur. ibidem
Corpora ſimplicia in quinq; gradus in vniuerſum coguntur. ibidem
Cœlum cur nihil corrumpat. 92
Cœlũ vnicã eamq; nobiliſſimã habet qualitatẽ, lucem videlicet, qua mediãte ſuas operationes exercet. ibid.
Cœleſtis natura miſtum non ingreditur. ibidem
Cœlũ cur quinta eſſentia vocetur. 92
Cœleſtia corpora animata non ſunt. 93
Cœlum empyreum quid & an in inferioribus quid operetur. 92
Cœli vndecim, & quo ordine ſiti. 95
Cœlum nouum cur aqueum dicatur. ibidem
Cœli aquei frequẽs in ſacris literis ſit mentio. ibidem
Cœlum ſtellatum & firmamẽtum idem eſt, & vtriuſque nominis ratio. 94
Contemplatio pia, ex planetarum ordine congruo. 99
Colurus ſolſtitiorum quis circulus dicatur. 106
Colurus æquinoctiorum, & puncta duo in eo æquinoctia diſtinguentia. 106
Cõiunctio diametralis quid. 108
Corpus opacũ luminoſo obiectum, ſi eo minus fuerit, pyramidalẽ facit vmbrã. ibidem.
Corpus phyſicum & organicum quid. 118
Corporum quædam multa, alia pauciora habent organa, alia nulla. ibidem
Contemplatio de congruentia corporis ad animam, & ediuerſo. 121
Complexionum quæ ſit maxime diuturna. 127
Comparatio viuentium quoad vitæ lõgitudinẽ ſit multis modis. 129
Color luminis alieni illuſtratione eget vt videatur, non autem lux, quæ etiam per maius lumen impedit. 138
Color quibus conueniat corporibus. ibidem
Color actu ſenſum faciens quid. ibidem
Color quid. 140
Corpora quædã, cur ab odoratu nõ percipiantur. 148
Coqui cur ex cibis quibus parando adſunt exaturentur, ſimiliter is qui penariũ vino repletum intrat. 149

Cognitio noſtra intellectualis quomodo à ſenſu proficiſcatur. 185
Cognitio dei in nobis duob[9] formatur modis. 186
Cognitio intellectus quadruplex. 187
Cognitio intellectualis ſingularis quid. 188
Cognitio vniuerſalis intellectiua quid. 189
Cognitio concretiua quid & ipſam eſſe infimam operationum intellectus. ibidem
Cognitio abſtractiua quid, & ipſam ſenſui nō competere. 190
Cognitio vniuerſalis concretiua, & abſtractiua quid. ibidem.
Collatio pulchra ſenſualitatis cum meretrice, ex literis ſacris. 221
Conſtellationes & aſtrorum virtutes, voluntatem cogere non poſſe, quantumuis vehementes, ſed ſolos ſtultos ipſas ſequi. 221

D

Deo nihil eſt caſuale aut fortuitū. 3
Deo materia & forma non competunt. 5
Deo competit eſſe cauſam finalem & efficientem. ibid.
Deus multa mediantibus cauſis ſecundis agit, quæ tamē omnia per ſe poteſt. 30
Deus licet mediāte cauſa ſecunda agat, immediate tamen ad quemlibet cōcurrit effectum. 31
Deus in omnibus rebus per ſuam eſſentiam inexiſtens & præſentiam, nón mouetur. 42
Deus quāuis omnia inſtantanee mouere poteſt, non facit tamen. 46
Deus ſeipſum mouere nō poteſt. ibidem.
Deus ſolus eſſentia infinitus. 48
Definitio quid nominis, & quid rei. 51
Deo ſolum eſſe conuenit, nō fuiſſe aut fore. 58
Deſperatio quid. 207
Deus nobiliori modo docet, quàm homo. 199
Diuinitatis conſyderatio ex natura materiæ. 5
Differentia multiplex regionis cœleſtis & elementaris. 92
Dies quis naturalis, & quis artificialis dicatur. 96
Doctrina ſpiritus ſancti nullam per ſe habet in docendo reſiſtētiam, & quomodo peccatum obſtat. 187
Dominiū duplex eſt, & iuxta alterum eorum, appetitus ſenſitiuus voluntati ſub eſt. 214

E

Eclypſis lunæ quomodo fiat. 108
Eclypſis lunæ quando fiat. 109
Eclypſis lunę, quibus locis ſole & luna exiſtentibus fiat partialis. ibidem
Eclypſis totalis, & vniuerſalis quid differant. 109
Eclypſis ſolis quid. 110
Eclypſis quando perfecta, & quando partialis. ibidem.
Eclypſis ſolis in nouilunio, & lunæ, ĩ plenilunio fit. 111
Eclypſis ſolis vniuerſalis eſſe nequit. 111
Eclypſis ſolis à lunæ eclypſi multiplex diſcrepantia. 111
Eclypſim ſolis tempore, paſſiõis Chriſti Dionyſius in Aegypto vidit. 112
Eclypſim tempore paſſionis Chriſti vniuerſalẽ fuiſſe, partim luna coniuncta ſoli, partim radiis retractis, aut nubibus obiectis. 113
Echo quid. 46
Echo ſemper fieri, licet non audiatur, & cur nõ audiatur priorum partium ſoni reflexio. ibidem
Effectus quid ſit. 20
Efficiens cauſa eſt, tum principalis, tum minus principalis. 25
Effectus ſecũdum eſſe, & fieri, quid. 25
Effectuum, quidam ſemper, alius plærunque, alius ſuã ſequitur cauſam. 28.29
Effectus quis dicat̃ fieri propter finẽ, & quis non. ibid.
Effectus caſualis quid. ibidẽ
Effectuũ quidã per electionem fiunt, alij non. ibidem
Elementa quatuor ſunt quorum quodlibet habet duas primarũ qualitatũ. 64.65
Elementa ſymbolizantia quę dicantur & quæ non. 65
Elementorum ſymbolizãtiũ, facilior eſt tranſitus. ibid.
Elementũ ſuperius ſibi proximũ inferius proportione decupla excedit. ibidẽ
Elementa quatuor, quomodo in miſtis corporibus maneant. 67
Elementa quatuor ad quodlibet miſtum & quamlibet eius partem concurrũt. 68
Elementorum aliquod in miſto ſemper dñatur. ibidem
Elementis puris non vtimur. 69
Elementa poſt iudiciũ in aliũ ſtatum eſſe reuocanda. ibi.
Elementa cur rem ad interitum ducunt. 93
Entiũ quædã ſunt actu tantũ, alia & potentia ſunt. 33
Ens in decem prædicamenta diuiditur. 34
Eɳs ſeu verũ, intellectus obiectum. 183
Eſſentia mobilium non mouetur. 42

Experimenta docent vacuum eſſe non poſſe. 55
Experiméta docent 4.eleméta in miſto manere. 68
Exhalatio quid. 76
Exhalatio cauſa materialis ignitorum, in aeris ſuprema regione potiſſimum, apparentium. Ibidem.
Exhalatio cauſa materialis eſt tonitrui, fulminis, ventorũ, atque terræmotus. 80

F

FEbricitantibus cur oĩa ſint inſipida. 151
Finis vltimat⁹quid. 27
Finis nõ vltimat⁹quid. Ibidem.
Finis vltimatus vnicus, quippe Deus. Ibidem.
Finis nõ vltimatus cuiuſlibet rei vſus eſt. Ibidem.
Finis prima cauſa eſt, & ad ipſum effectus & media optantur. 29
Firmamentum nonnunquam totum aggregatum ex orbibus planetarum, & ſtellarũ fixarum ſignificat. 96
Fluuij ex mari fluẽtes cur ſalſi non ſint. 78
Fluxus & refluxus maris vnde. Ibidem.
Frigidum partes heterogenias coniungit. 71
Frigidiora loca habitãtes ampliori cibo egent. 75
Frigiditas & ſiccitas mortis initia ſunt. 127
Frõs cornuta & obtuſa, cuius ſint indicium, & qua ratione. 161
Forma vt eſt principium rerũ naturalium quid. 8
Formę vltimę plures ſe nõ cõpatiunt in eadẽ materia. 8
Formã non id eſſe qđ ſuo aduentu cõpoſito dat. Ibidẽ.
Forma deo ſimilis oſtendit̃. 9
Forma quo modo materiam appetat. 10
Forma ſubſtantialis cœleſtia corpora ĩcorruptibilia reddit. 14
Formales cauſę tres ſunt, ſubſtantialis, artificialis, & accidentaria. 24
Forma accidẽtaria quid. Ibid.
Fortuna minus commune eſt caſu. 30
Fortuna quid. Ibidem.
Formã quomodo infinita. 48
Formæ ſubſtãtiales per ſe locum non habent. 50
Fontes & fluuij vnde generentur. 78
Fõtes & fluuij nõ ex aqua ex pluuia collecta fluũt. Ibid.
Fontes cur in locis montoſis. Ibidem.
Forma cadaueris anima non eſt. 127
Fulmen quid. 80
Fulmen exteriora ſine nocumento tranſit interioribus læſis. Ibidem.
Fumus iram in ſacris literis ſignificat. 212

G

Galaxia quid,& eam eſſe duplicem. 77
Gaudiũ & voluptatem, omnium paſſionum eſſe finem. 209
Generatio verbi æterni,& ꝓceſſus ſpiritus ſancti explicatur, per ſolem generãtem lumen & ardorem. 26
Generatio quid, & quomodo ab aliis motus ſpecieb9 differt. 60
Gñare ſibi ſimile op9 naturaliſſimũ eſt, nec omnib9, nec ſolis aĩalib9 cõueniens. 123
Generatur in quibuſdã ſimile ſine ſemine, ramuſculo inſerto. Ibidem.
Grãdo quid, & cur lapides in ſe nonnunquam cõcludat, & rotunda ſit figura. 78
Grando cur aliquãdo animalis referat ſpeciem. Ibidẽ.
Grando cur potiſſimũ in vere & autũno generetur. Ibid.
Graue dicĩ dupliciter, vtpote quod ſimpliciter graue eſt, & id quod ſolũ cõparatione alterius graue dicĩ. 85
Grauiſſimum quid, & vnicũ eſſe. Ibidem.
Guſtus quid, & quod mediũ eius & inſtrumentum. 151
Guſtus & tactus habent medium coniunctum. Ibidẽ.
Guſtus eſt quidã tactus. Ibid.

H

Halon quid & vbi generetur. 81
Hemiſphæriũ quid & duo eſſe. 107
Hiatus quid. 76
Horizon quis dicatur. 106
Horizon in rectum & obliquum diſtinguitur. 77
Homo ferè cæteris animalib9 viuacior eſt. 138
Homines ſtudioſi macreſcũt, ſomniculoſi pigueſcũt. 172
Homo multis animalia cætera excellit, tum quod vocũ ſignificationes capiat. 193
Homo ſolus animalium diſciplinæ capax. 194
Homo ſolus diuidit, & coniungit plura, copula verbali, & plures propoſitiones coniungit, atque ratiocinatione conficit. 195
Homo ſolus ſuam excellentiã nouit, & ea gaudet, idq; per intellectum. 197
Homo intellect9 lumine omni pfectiõe cuiuſlibet creaturæ gaudere poteſt. 199
Homo ſolus omnium creaturarum tenetur gratias ſuo creatori agere, etiam pro aliis creaturis. 200
Homo nõ in omnib9 actibus meretur aut demeretur. 219
Homo ratione voluntatis infinitæ eſt capacitatis, ratione verò appetit9 ſenſitiui finitæ: vnde homo gula, cupiditate, bruta lõge excedit. 132

Homo ſolus deum amare poteſt,& ei vniri. 223
Humidum eſt facile terminabile termino alieno. 71
Humidum veneris ab humore lunæ differt. 163
Humidum radicale quid, & quã materia partim cõſumptum reparetur. 126
Hyeme maiori eſt opus cibo quam æſtate. 75
Hyeme candelę vehementius ardent quam æſtate. Ibidẽ.
Hyeme media aeris regio minus eſt frigida, quã æſtate. 75.

I

IDem zenith habẽtes eũdẽ habent meridianũ. 107
Ignis pędicularis qd. 76
Ignis fatuus ſeu cãdela ardens quid. Ibidem.
Ignis elementaris à quibuſdã negatur & oppoſitũ ratione probatur. 87
Ignis elementaris cur ita rarus. Ibidem.
Ignis elementaris nutrimento non eget. Ibidem.
I maginatiua quę,& loc⁹ ei⁹ & differentia à ſenſu cõi. 161
Imaginatiua nunquã eſt motus principium. Ibidem.
Infinitum eſſentia & quantitate. 48
Infinitas materiæ , imperfectionis eſt, formæ verò perfectionis. Ibidem.
Infinitum quantitate cõtinua & diſcreta. Ibidem.
Infinitũ potentia & actu. 48
Infinito nihil maius. Ibidem.
Infinitum ſucceſſione,non actus ſed potẽtia tantum infinitum eſt. 49
Infinitum in actu, in rerũ natura nõ reperitur. Ibidem.
Infinitum multitudine nõ reperitur. 50
Inclinatio rerum naturalium generalis & ſpecialis. 55
Ingenioſi ferè, memoria deficiunt,& ediuerſo. 166
Ingenioſi bene reminiſcũtur, licet non ſemper bene memorentur. 171
Inſomnia vnde procedant, & cur ita eſſe putam⁹ vt ſomniamus. 178
Intellectus quid ſit,ſenſus cõparatione docetur. 180
Intellectus æſtimatiuam excellit. 181
Intellectus agens & paſſibilis quid & quod vtriuſque officium. 182
Intellectus agens lumini cõparatur, & lumen ſpirituale dicitur. 183
Intellectus à ſenſu differentia,& neceſſitatem eſſe ponendi intellectum agẽtem & patientem. 184
Intellectus agens an realiter à paſſibili differat dubitatur. Ibidem.
Intellectus multa cognoſcit quæ nõ immediate à ſenſu habet. 185

Intellectus agēs quomodo ſe ſuper phantaſmata conuertit, & ex corporalibus ſpiritualia intelligat. 185
Intellect⁹ adiutus lumine ſpiritus ſancti, deum facie ad faciem contēplabitur. 187
Intellectus deum ſibi maxime cognoſcibilem ob corporis molē cōtueri nō valet. 187
Intellectus quomodo ſingulariter intelligat. 188
Intellectus eodē phantaſmate nunc abſtractam, nunc cōcretam habet notitiam. 189
Intellectus practicus & ſpeculatiuus quis. 197
Intellect⁹ ſuper ſuos actus reflectitur, quod nulli ſenſuū competit. 198
Intellectus ex ſeipſo deum poteſt cognoſcere. Ibidem.
Iris quomodo generetur, & quod tricolor ſit. 81
Iris & halō qd differāt. Ibid.
Irides duæ aut ad ſummū tres apparent ſimul. Ibidem.
Iris ſecunda eoſdem habet colores cū prima, ſed ordine continuo, & tertia eodem omnino ordine. Ibidem.
Iris quo tēpore appareat. Ibid.
Ira paſſionem cur nō habeat ſibi contrariam. 208

L

LAncea volās quid. 76
Lapis cum fulmine ex nube decidēs, fulminis cuneus dicit̄. 80
Languentes cur ſæpenumero longam vitam degant. 129
Leue quid. 85
Leue quoddam tantū in reſpectu, aliud ſimpliciter. Ibid.
Leuiſſimum quid. 86
Linea quid. 85
Linea ſimplex quid. Ibidem.
Linea eclyptica quæ, & cur ita appelletur. 105
Linea eclyptica cur via ſolis appelletur. Ibidem.
Lignum vitæ cuius fuerit virtutis. 130
Linguę duplex officium, alterum tantū neceſſarium. 143
Locus quid & potiſſimus locus proprius. 50
Locus quis communis, & quis proprius. 51
Loci ꝓprietates ſunt quatuor Ibidem.
Locus quis naturalis rei. 52
Locus quis violentus. Ibidē.
Locum naturalem cur cuncta petant & magno deſiderio contendant. Ibidem.
Luna humidis dominat̄, quæ plenilunio creſcūt, nouilunio verò decreſcunt. 101
Luna in bonā partē, & malam in ſcriptura applicat̄. 174
Lunę varius ad ſolē reſpectus mutationis ei⁹ eſt cauſa. 111
Lunæ vnde ſit varia figura. Ibidem.
Lumen omnium aſtrorum à ſole proficiſcitur. 101
Lumē ſemper reflectitur. 140

M

MAteria 1. quid. 4
Materia 2. q̄d. 4
Materia prima tã-tũ ei⁹ potẽtia. 5
Materia prima tãtum paſſiua eſt, ideóque deo diſſimillima. Ibidem.
Materiæ creatio deo non fuit indigna. 6.
Materia non nuda, ſed ſub forma eſt creata. Ibidem.
Materia an ſine forma creari potuiſſet dubitatur. Ibidẽ.
Materia nulla creata virtute fieri poteſt. Ibidem.
Materia nulla creatura annihilari poteſt. 7
Materia inferiorum an ſpecie à ſuperiorũ materia diſtinguatur. 7.8
Materia & forma, ceræ, & ſigillo comparantur. Ibidẽ.
Materia formam appetit, vt id à quo perficiatur. 10
Materia cœleſtis, vim nullam patitur, aliam formam accipere prohibita. 16
Materiæ ad alias formas appetitus, ex imperfectione eſt, atq; ideo pueris & cani aſſimilata Aeſopico. Ibidem.
Materia ĩ beatis ſub forma eadem manebit ſine violentia quã in damnatis admittere nõ videt̃ incõueniẽs. Ibid.
Materia cõparatur ad formã & ſic in qua dicitur, & formæ correlatiuum eſt. 24
Materia ad compoſitũ collata ex qua dicitur. 24
Materia quomodo ĩfinita. 48
Mare duplici ex cauſa ſalſum 79
Maris fluxus cur quotidie ferè vna hora tardius incipiat. 80
Mare quando creſcat, decreſcátve. Ibidem.
Mare cur nunc impetuoſius, nunc mitius fluat. Ibidem.
Mars nõ ita nociuus planeta, atq; ſaturnus, & quam operetur complexionum. 100
Medium motus quoq; diſtinguere. 36
Menſura durationis triplex & diſcrimen eiuſdem. 59
Mercurius ingeniũ dat, Marti aut Saturno iunctus hæreticũ & tumultuarium, Ioui verò propinquus, tranquillum & commodum. 180
Meridianus circulus quis dicatur. 106
Medium viſus quid, cur colore careat. 146
Medium propter colorem, & non propter viſum, illuminari debet. Ibidem.
Memoria quid & quod eius officium, pulcherrima docet ſimilitudo. 165
Memoriç ab imaginatiua differentia. Ibidem.
Memoriæ nomen tripliciter accipitur. 166
Memoriç locus, & eius diſpo-

ſitio,& bonæ memoriæ iudicium. 166
Memoria quæ bona,quæ mala. Ibidem.
Memoria eadem,cur vnũ alte ro melius ſeruet. Ibidem.
Memoria duplici ex ratione bona, & ſtudia illi proportionanda. 167
Medium quod ſit ad reminiſcendum aptum. 168
Memoria ĩtellectiua, quid & quã ſit neceſſaria ei⁹ à ſenſi tiua memoria differẽtia. 191
Miſtio quid,& quotuplex. 66
Modi exiſtẽdi in alio,octo. 50
Mollicies carnis excellentis ingenij cur indiciũ ſit. 154
Mollicies carnis,bonitas ingenij,bonitas tactus, eiuſdem cauſa effectus. Ibidem.
Mollicies duplex. 155
Monſtrum quid, & variis ex cauſis contingere. 31
Motus omnis aut ad quantitatem, aut qualitatem, aut ſubſtantiam, aut locum dicitur eſſe. Ibidem.
Motus quis perfectus, & quis imperfectus. 34
Motus ſubitus inſtãtaneus, & ſucceſſiuus quid. Ibidem.
Motus nullo prædicamento continetur. 35
Motus extenſionis nõ autem intenſionis habet partes. Ibidem.
Motuum localiũ alius rectus, alius curuus. 85
Motus rectus, motus ſurſum, deorſum & circularis,quid 85.
Motuum quis ſimplex,& quis miſtus dicatur. Ibidem.
Motus cœlorum vnde, & an violente poſt iudiciũ quieſcet. 94
Motus raptus quis dicatur, & quare. 97
Motus proprius orbium inferiorũ aduerſatur motui raptus. Ibidem.
Motus cœlorum quõ contrarij dicãtur, & quõ cœli inferiores ſine violẽtia à primo mobili rapiantur. Ibid.
Mot⁹ cuiq; cœlo ꝓprius,quãto tẽpore abſoluatur. Ibid.
Motus primi nec merẽtur nec demerentur. 223
Motus propriè dictus tendit à termino poſitiuo,ad terminũ poſitiuum contrariũ. 36
Motus propriè dictus & mutatio differunt. 37
Motus,ſaltẽ ratione, à termino ad quẽ diſtinguit. Ibid.
Motus, ab actione & paſſione differt,ſaltẽ ratione. Ibidẽ.
Motu eodẽ,mobile mouet, & mouens mouetur. Ibidem.
Motuum quis tardus, aut velox. 38
Motus frequẽs nõ idem quod velox. 39
Motuum,quis regularis & irregularis. Ibidem.
Mot⁹ irregularis vnde. Ibidẽ,

Mot⁹ irregularitas vnde. ibi.
Mot⁹ naturalis quem habeat proceſſum, item violentus, & progreſſiuus. 40
Motus cœlorũ maxime regularis eſt, licet difformis. ib.
Motuũ quis naturalis, quis itẽ violẽtus dicatur, & vtrũq; in cũctis rebus reperiri. 41
Motus eiuſdẽ ſpeciei inter ſe ſunt comparandi. 41
Mot⁹ cui quieti priuatiue opponatur. ibidem
Mobile & mouens per ſe mouent & mouentur ratione partis, & per accidens. 44
Moués & mobile quid dicatur dũ ꝓportione agit. 48
mũd⁹ vniuerſ⁹ q̄b⁹ cõſtet. 86
Multũ humidi & ob id lãguẽtes in iuuẽtute, ſæpenumero lõgioris ſunt vitæ. 129

N

Natura q̃d & quotuplex. 12
Naturã quæ habere dicantur. 2
Nadir quid. 106
Nix quid, & q̃ñ generet̃. 78
Noſce te ipſũ, q̃d ſibi velit. 98
Numerus quis numerans & quis numeratus. 55
Nubes in regiõe aeris ſuprema nõ generant̃, ſed ignea quædam. 75
Nutritio cur fiat, & ei⁹ ab augmẽtatiõe differẽtia, licet vtriuſq; idẽ ſit obiectũ. 129
Nutriri neceſſe eſt, quandiu viuens exiſtit. ibidem

O

Obiectionũ quarũdã, contra eclypſim in tẽpore mortis Christi factam, ſolutiones. 112
Obiecta ſenſuum exteriorũ quinque. 137
Oculus quomodo quandã lucem habere dicatur. 183
Odorat⁹ quid, & cui⁹ naturę & q̃d iſtrumẽtũ & obiectũ, & quõ odoratio fiat. 148
Odorifera cur die magis quã nocte percipiantur. ibid.
Odorifera quædam non percipiuntur. ibidem
Odoratus cur in homine quã in cæteris animalibus imperfectior. 149
Odores quidã propter ſopõrẽ grati, alij propter ſe. ibi.
Odoratus hominis, cæterorũ animaliũ perfectior eſt odoratu. ibidem
Odores quomodo ab odoratu percipiantur. 150
Omne quod mouetur ab alio moueri, quomodo intelligendum ſit. 43
Opiniões diuerſæ de loci natura. 50
Opiniones diuerſæ de cælorum numero. 95
Optic⁹ neru⁹ quis dicat̃. 145
Ordo quis ſit in mouentibus ſubordinatis. 43
Ordo eſſẽtialis, & accidẽtalis cauſarũ ſubordinatarũ. ib.

Ordinē eſſentialem infinitū, ſequeretur actu infinitum, accidētalem non ita. ibidē
Ordo in elementis vnde. 91
Ordo planetarū ratione probatur. 96
Ordo ſolis eadē ratione probari nequit. ibidem
Oppoſitio diametralis quę dicatur. 109
Organa ſenſuum exteriorum quinque. 145

P

Partes mobilium perfectius ipſis accidētib⁹ mouentur. 42
Partes heterogeniæ homogeniæ quæ dicantur. 76
Parahelij quid. 82
Parahelius quid ab halone & iride differat. ibidem
Parahelij plures ſimul apparēt, ſub qb⁹ tā lunę quā ſolis imago cōprehēdit. ibi.
Parahelij duo cum ſole apparuerūt tēpore natiuitatis Chriſti. ibidem
Paſſiones tres ſunt quibus animal circa obiectum cōueniens afficitur. 206
Paſſiões tres qbus obiectū diſcōueniēs,aīmal efficit.207
Paſſiões iraſcibilis, quæ quibus paſſionibus cōcupiſcibilis reſpondeant. 207
Paſſionum quæ iraſcibilis,& quę cōcupiſcibilis vis, quarū ira tantū habet paſſionē priuatiuæ oppoſitā. 208
Paſſiões iraſcibilis,ex paſſionibus cōcupiſcibilis oriūt & in eadē terminātur.ibi.
Paſſiones iraſcibilis ad gaudium terminantur, & cur vis iraſcibilis concupiſcibilis ſit addita. 225
Paſſiones cur dicātur,& corpus immutent. 208
Paſſio Chriſti ob naturæ nobilitatē durior ei fuit. 155
Peccatū vnde procedat. 31
Periodū ſeu terminū determinatum, natura omne viuēs habet. 131
Periodū naturalē res raro attigūt,& nūq̄ prętereūt.ibi.
Periodum præſcientiæ diuinæ omnia attingunt,nō tamen prætereūt vnquā. 132
Periodus diuinæ præſcientiæ quomodo præteriri poſſit quō minime,cum ex poſitione authoritatis Iob. ibi.
Perſpicuum actu, & potētia, quid. 139
Peccatū intellectui nōnūquā diſplicet,dum intellectiuo appetitui placet. 218
Phātaſiātes cur ī tenebris terreāt, nō aūt pręſēte lumīe.
Penetratio dimēſionum impoſſibilis. 53
Piſces cur vocē nō edant.143
Pluuia qd,& qd īber,pluuia, & labrocera differant. 77
Pluuię nomē,ſpecificū ē q̄uis lati⁹ ſępenūero ſumat. ibi.
Pluuia vbinā generetur. 77

Pluuia cur rotunda & ſalſa. ibidem.
Pluuia ex vaporibus ex mari attractis generata cur ſalſa non ſit. 78
Planetæ ſeptẽ & eorum ſitus. 98.99
Planetæ ſoli ſtellarum, non ſcintillant. 99
Planetæ quomodo à ſtellis fixis differant. 99
Planetæ variorum colorũ apparatu ab inuicẽ differunt quemadmodum & varios producunt effectus. 99
Planetę nunq̃ zodiacũ exeũt, vnicus tamen ſol lineã eccliptică ſemper tenet. 105
Plenilunium quid. 11
Poli mundi duo, quorum alter nunquam nos latet, alter vero perpetuo. 97
Poli mundi immobiles ſunt nõ autem poli zodiaci. 99
Potentiarum animæ quædã in anima ſunt, aliç in cõpoſito, quarũ illę tantũ animã à corpore ſeparatã ſequitur. 119
Potentiæ animæ conuenientes cũ ſint quinq;, cur trimẽbris ſit facta diuiſio. ibi.
Potentiarum diſtinctio vnde ſumenda. 120
Potentiarum diuerſitas partim perfectiõis, partim imperfectionis eſt. 121
Potentiæ vegetatiuę quæ & quot officia præcipua. 122
Potentię quátuor ſunt neceſſariæ, nutritioni, augmẽtationi, & generationi. 223
Potẽtia generatiua prima eſt vegetatiuæ animę vis. ſoli. ibidem.
Potentiis duabus homo cæte ra animalia excellit. 3
Præter naturam quid. 2
Principium naturalis quid. 3
Priuatio quõ trãſmutationis rei naturalis principiũ. 12
Priuatio in corporibus cœleſtibus eſt, quæ tamen non reddit generationi obnoxia. ſoli. 1
Propter finem omnes res naturales agunt, ſiue viuẽtes ſiue non. 27
Præter hominem res omnes naturales ad finem agũtur à deo potius quam agunt. ſoli. 38
Prouidis pauca caſualia aut fortuita cõtingunt, improuidis vero plurima. 30
Proprietates temporis quinque. 58
Proprietates augmentationis ſex. 63
Primæ qualitates quatuor. 65
Primarum qualitatum calor & frigus, etſi maxime actiua ſunt, minime tamen reſiſtunt. 66
Proprietates elementorũ ſex ſunt. 66
Pruina quid ſit, & quãdo fiat. 78

Pruina cur fœteat. 78
Pruina quando indicium ſerenitatis, & quando effectus contrarij. ibidem
Proportio quatuor qualitatũ primarũ, cauſa eſt vitæ lõgæ, aut breuis. 127
Proportio calidi & humidi cur cauſa vitæ lõgioris aut breuioris dicatur, cum tamẽ quatuor qualitatũ proportio ſit. ibidem
Præcocia ſeu præmatura ingenia, cur breuioris ſint vitæ. 129
Præcepta & prohibitiões cur ſolis rationalibus dent̃, & quõ irrationalibus dicantur præcepta dari. 224
Pueri menſe octauo nati aut cito moriuntur, aut miſere viuunt. 98
Puncta ſolſtitiorum duo, & vbi. 106
Pueri cur infelicis ſint memoriæ. 167

Q

Qvicunque ad motũ requiſita. 36
Quies quid ſit. 41
Quantitas corporea ſola ita occupat, vt eodẽ loco aliam non admittat. 54
Quinque modi ſunt locũ replendi. 54
Quædam replent, & non occupant. ibidem
Quæſtio, an quicquã ſimpliciter generetur, nec ne? 69
Quæſtio, qua ratione ex cõtrariis quatuor aliquid generetur. 71
Qualitates ſecũdæ horũ inferiorum, ex primis naſcuntur. ibidem
Quæſtio, an quamlibet corruptionem ſua ſequatur generatio noua. 72
Quæſtio, quænã ſit cauſa generatioĩs aut corruptionis diuerſorũ temporum. ibid.
Quæſtio, vnde quorũdã tã facilis generatio, aliorũ vero tam tarda ac difficilis 72
Quæſtio, an corruptũ ſemel poſſit idem redire. 73
Quadratum & quadrangulare differunt. 103
Qui diutius viuant voluptatũ moderamine. 130
Quæſtio, cur indiuiduum nutriendo nequeat perpetuari. ibidem
Quinque cõcurrerunt miracula tẽpore paſſionis Chriſti. 113

R

Ranæ cũ pluuia deſcendunt. 77
Ratio, qua ſenſus, ſeu potentia vna alterã excellere probatur. 180
Res naturalis, quid. 1
Res ſpiritualis createę tãtũ habent finalẽ & efficiẽtẽ cauſas: corporales vero, adhęc materialem & formalẽ. 17

Res permanēs & ſucceſſiua, quid. 35
Regulæ proportionū ſeptem Ariſtotelis, quibus duę adiiciuntur. 44
Regularū proportionū exēpla. 45
Reſiſtētia, motum in inſtāte fieri prohibet. 45
Regiones aeris tres, & earū qualitates. 74
Regiones quæ ſint habitabiles & quæ minime, & quo modo id ſit accipiēdū. 108
Reſpiratio duo habet officia, quorum alterum neceſſitatis eſt, nec omnibus animalibus conuenit. 144
Reminiſci quid, & qui à memoratione differat, & ad illud quàm ad hoc plura requiri. 169.170
Reminiſcētia quō memoriæ diſcōtinuatæ dicatur. 171
Res corporalis in intellectū non agit. 184
Res quid & cur potiſſimum verno tēpore generet. 78

S

Saturnus planeta nociu⁹, & cur cū falce depingatur. 99
Saliua licet non ſit mediū guſtus ad guſtationem tamē requiritur. 151
Saporū varię ſunt ſpecies. 152
Sapientes & philoſophi, quō deum cognouerunt. 187
Scripturæ origo. 145
Secundū naturā quę dicant. 1
Seminis pulcherrima conſyderatio. 124
Senſus exteriores quinq;. 137
Senſibile per ſe quid, & ſenſibile per accidens. 137
Senſibile proprium, & ſenſibile commune quid. 138
Senſus omnis ſpeciem abſq; materia recipit, & cur plātæ non ſentiunt. 156
Sēſibile excellens, ſenſū corrūpit, & quid dicatur. 157
Sēſus, ſuum quiſq; habet obiectum organum, & medium. ibidem
Sēſus nullus, proprij obiecti alterius ſpeciem in ſe recipit. ibidem
Sēſus debitam obiecti diſtātiam requirit. ibidem
licet nō oib⁹, ſit ęqualis. ib.
Senſus omnis obiecti ſui priuationem percipit. ibidem
Senſus communis vbi ſitus & quod eius officium. 160
Senſus communis neceſſario ponitur. ibidem
Senſus exterior ſuper actum ſuum non reflectitur. 161
Senſus communis an obiectū pręſens requirat, vt ei⁹ ſpeciē in ſe ſeruet, dubitat. 162
Sēſuum interiorum nomina variantur. 164
Senes infœlicis ſunt memoriæ quę tamen in iuuentute memoriæ mandauerunt tenaciſſime ſeruant. 169

Sẽſualitas vnde in natura humana, quantum voluntati reſiſtat. 216
Senſualitas quaten⁹ vitio detur. 118
Siccum formam impreſſam optime ſeruat. 71
Signa pluuiæ. 77
Signa terræmotus. 81
Signa borealia, ſeu ſeptẽtrionalia aut arctica ſex ſunt, rurſum ſex meridionalia, auſtralia, ſeu antarctica, & cur ita dicta. 105
Signũ nullum æquali diſtãtia ab vtroque polo diſtat, & quodlibet in longitudine gradus habet. 28
Sol cur deorum & hominum pater ſit dictus. 141
Sol cur neq; primo, neq; infimo ponatur loco. ibidem.
Solis in ſcriptura magnifica mentio. 102
Sol diuino verbo cõparat. ibi.
Solſtitiũ hyemale & æſtiuale quid, & quando ſit, & quomodo ſol ſtare dicatur. 106
Sonus quid, & tria ad ipſum requiri. 191
Sonus in ſuo medio eſt, quod nulli illorũ obiectorũ contingit. 142
Son⁹ mediãte locali motu. ibi.
Sonus partim realiter, partim per ſolam ſpeciem in aere eſt. ibidem.
Sonus fortior cur non ſemper longius audiatur. ibidem.
Son⁹ & in aqua & in aere recipitur. 143
Somnus quid, duplici de cauſa neceſſarius eſt. 172
Somnus vti cibus neceſſarius eſt, quatenus vnicuiq; vtẽdum. 173
Somno immodico dediti, cuĩuis officio exequendo inidonei. Ibidem.
Somnus quomodo fiat, vnde fortior aut debilior. 174
Somnus potiſſimũ ad vegetatiuas potẽtias ordinat. Ibi.
Somnus poſtremo loco ſenſum reparat. 175
Somnus matutinus caſtitatis inimicus. Ibidem.
Somnia naturalia, ſupernaturalia, animalia quæ. 176
Sõnia mala, viris optimis ſine crimine contingunt. 177
Spiritus motiui, & ſenſitiuĩ, vnde oriantur. 174
Species rerum nõ ſunt animę cõcreatæ, nec ipſæ quoque animę ſimul createę ſũt. 181
Spes vnde oriatur 207
Species viuentium corruptibiles ſunt. 134
Stipulæ ardentes quid. 76
Stellæ firmamenti in ſex magnitudinis differentias diuiduntur. 90
Stellæ innumeræ ſunt in firmamẽto, hinc viſu nõ notabiles. Ibidem.
Stellæ fixæ ſcintillant, & cur fixæ dicantur. 99

Stellæ & luna, cur de die non videantur. 138
Superficies plures ſe ſimul ꝑmittunt. 50
Succeſſio impedit durationẽ, vt occupatio repletionẽ. 58
Superficies quæ conuexa dicatur & quæ concaua. 50
Superficies quid. 85
Sydus volans quid. 76

T

TAngẽdi modi quatuor ſunt. 63
Tactus organũ, medium, & obiectũ, quid. 152
Tactus, ſolus omniũ ſenſuum animali eſt neceſſarius cur per totum ſit diffuſus. 153
Tactus perfectio, aliorũ ſenſuum perfectionem nõ arguit, nec ediuerſo. ibidem.
Terminus à quo, ad quem, quid. 136
Terminus ad quẽ dignior eſt termino à quo motũ denominat, mot⁹ diſtinguit ſpecie, genere, aut numero. 37
Terminus à quo non diſtinguit motum. Ibidem.
Terminus à quo, & ad quem dicuntur ꝑ ſe primo, ratione partis, & ꝑ accidens. 42
Tempus quid & ei⁹ duplices partes, & quomodo numerus dicatur. 56
Tẽpus oĩa mẽſurat, ſed ſolũ motũ primi mobilis intrinſece, cui & æquale eſt. Ibi.
Terræmotus quid 80
Terra mobilis eſt omni motu, & quomodo punctũ & centrũ dicatur mundi. 89
Terra vnde ſuam habeat immobilitatem. 90
Terram eſſe rotundam, quomodo intelligatur. 91
Terra cur montoſa ſit, & vallibus pleriſque in locis diſtincta. Ibidem.
Terræ quantitas. 91
Tempus vitę humanæ, pro diuerſis mũdi ætatibus, aliud atque aliud fuit. 133
Tempus cæterorum viuentiũ quoqꝫ diuerſum fuit. Ibid.
Tenebræ quid. 139
Terminus priuatiuus tribus capitur modis. 160
Terribile plus mouet ad fugam delectabiles ad proſequutionem. 208
Timor quid ſit. 210
Tonitruum quid. 80
Tonitruũ fulmine prius eſt, licet poſterius ꝑcipiatꝰ. Ibi.
Torrida zona quid, & quam viuentibus prębeat habitationem. 81
Triplex ſignificatio dictionũ motum ſignificantium. 38
Tribus modis quippiam dicitur eſſe in loco. 53
Tropicus cancri, ſeu æſtiualis, quid. 107
Tropici reſpectu quorũ hyemales & æſtiuales dicantur. Ibidem.

Tropicus capricorni ſeu hyemalis quid, & vnde tropicus dicatur. Ibidem.
Tremor & pulſus,quid differant. 80

V

Vacuum impoſſibile eſt eſſe. 55
Vacuũ quid ſit. 54
Vapor quid. 76
Varietas figurarũ in aere apparentiũ vnde ꝓueniat. 76
Vapor,quid. 77
Vapores qui ſomnium generent,& qui impediant. 186
Ventus quid, eorũ qualitates, nomina quot ſint. 79.80
Venus,nunc lucifer,nunc heſperus dicitur. 100
Solem vt coniugem comitatur, muliebriũ eſt effectiua qualitatũ vt ſol viriliũ. 102
Venus immoderata ſpeciem humanam miris modis debilitat. 134
Veritas & falſitas quomodo ſunt in intellectu. 196
Vituli cũ pluuia deſcẽdũt. 77
Viſio quomodo fiat. 138
Viſiua potentia, oculus,& anima diuerſimode videre dicuntur. Ibidem.
Viſibilia quędã duplici ratione videntur,nocte dieq́;,diuerſa tamen ratione: alia etiam eadem ratione. 139
Vigilia quid. 272
Vigilia corpus exiccat, vt ieiunium. Ibidem.
Virgo beata ab oĩ motu inordinato fuit immunis. 216
Vocabula actionẽ in aĩa manẽtẽ ſignificãtia,quadruplicẽ habẽt ſignificationẽ. 36
Vorago quid. 76
Vox quid, quib⁹ cõueniat ex natura tã in brutis ꝗ̃ hominib⁹ aliquid ſignificat. 143
Vocalis arteria, eius operculum. Ibidem.
Vox articulata, & eius inſtrumenta, vox non ſemper ſignificat. 145
Vox inarticulata, etiã naturaliter ſignificat. 145
Vocem formare & loqui differunt. Ibidem.
Voluntas quid ſit, comparatione appetitus ſenſitiui docetur. 202
Voluntas dominiũ habet. 215
Voluntas à ſenſualitate vinci non poteſt,niſi ſe dedat,licet ab ea vexari poſſit. 215
Volũtas qũo omnibus viribus animalibus dñatur. 220
Voluntas ſola meretur,& demeretur 225

Z

Zenith capitis qd. 106
Zodiac⁹ circulus omniũ circulorum ſolus longitudinẽ habet. 105
Zodiac⁹ iuxta longitudinẽ in duodecim ſigna ſecat. Ibi.
Zodiacus quid. Ibidem,
Zonæ cœli,quinque. 107.

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIbros de conſyderatione rerum naturalium.

AD omnipotentis Dei gloriam, patris, filij, & ſpiritusſancti, omnium & ſpiritualium, & corporalium conditoris æterni, rerum naturalium conſyderationem pertractare cupientes, cõgruum exiſtimauimus, ea quæ à Philoſophis naturæ inquiſitoribus, longe lateq́ue diſputata atque modis variis diffuſe tractata ſunt, ſuccincte breuiterq́ue colligere, ac veluti in compendium redigere: vt qui ad creatoris meliorem plenioremq́; notitiã, creaturarum conſyderationem forte exquiſierint, noſtro hoc cõpendio præcauere valeant temporis omnium precioſiſſimi damnoſa diſpendia. Neque enim dubium eſt, quin creaturarum viſibilium & rerum naturalium recta cognitio plurimũ omnino habeat momenti, ad omnipotẽtis dei pleniorem cognitionem, apud eum qui fidei lumine illuſtratus interius, quæcunque oculis foris contemplatur, aut naturali etiam ratione ex eiſdem vehatur, in deum ſtudet creatorem regerere, adq́; eius potentiã, ſapientiam, & bonitatem contemplandam omnia referre. Siquidem inuiſibilia dei (quẽadmodum Apoſtolus ait Romanis ſcribens) à creatura mundi per ea quę facta ſunt intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoq́; eius virtus atque diuinitas: ita vt inexcuſabiles ſint, qui ex creaturarum cognitione nõ ſtuduerint dignas creatori gratias referre, cultuq́ue debito famulari. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ (vt Sapiens alius atteſtatur) cognoſcibiliter poterit creator operũ mirabiliũ, quæ mundus iſte habet, videri. Neq́; difficile erit iis in quibus eſt ſcientia dei, cum ſpecie delectãtur mirabiliũ quę habet mundus, virtuteq́; & opera eorũ mirati fuerint, intelligere ex his, quanto eorũ dominator eſt ſpecioſior, qui hæc omnia cõſtituit, & quãto fortior eſt illis, qui de nihilo fecit omnia. Hunc ergo noſtrę cõſyderationis ſcopum habentes propoſitũ, ex iis quę à naturaliũ rerum tractatorib⁹ fuſius tractãtur, velut ex immẽſa ſylua, præcipua quęlibet colligere curabimus: ea potiſſimũ quæ noſtro maxime deſeruire queant inſtituto, iis reiectis, aut certe relictis, quæ

Roma.1.

Sap.13.

minus videbunt noſtro propoſito opportuna. Solét enim ex iis qui naturalia tractát nónulli, acuta quidé & ſubtilia multa diſſerere, quibus ſua ingenia oſtentando aliena exercitent: ea vero in quibus pietatis eſt quæſtus vberior, vel negligere, vel ſicco pede pertranſire. Nos verò inſtitutum contrarium animo propoſitum habentes, nemo calumnietur, ſi quæ eiuſmodi ſunt nos videat vel prætermiſiſſe, vel parcius attigiſſe. Ob quam etiá cauſam in libris ſex poſterioribus, multa verborum copia, & ſimilitudinum multipliciũ adductione, conati ſumus pro virili noſtra, quam lucidiſſime pleniſſimeq; omnia tractare: cum in libris prioribus (maxime auté in tertio, quarto, quinto, & ſexto) breui plærunq; ſermone rem tantum perſtringentes, potius eam indicemus, quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in poſterioribus libris tractantur multomagis ad dei cognitionem & ſcientiam veritatis eſſe vtilia atq; neceſſaria, quam ea quæ in prioribus illis enumeratis libris traduntur. Proinde nemo noſtrũ calumnietur propoſitum, vbi præter quorundam conſuetudinem (qui prioribus maxime inhærent, poſterioribus vel in totum vel certe magna ex parte neglectis) nos viderit egiſſe. Siquidem non tam ad ingenij exercitationem, quam ad pleniorem de deo cognitionem & pietatis qualemcumq; venationem, noſter iſte labor deſudauit. In ſcribendo autem hac libertate vſi ſumus, vt nullius ſcriptoris ordine nos pateremur conſtringi: ſed noſtro iudicio, vbi cómodiſſimus viſus eſt locus, ſingula locauimus, quæ prolixius dicta videbantur plurima abbreuiantes, vt compendij ſcriptorem decebat, nonnulla contractius dicta quantum vtile videbatur latius explicantes, nonnunquam humanis diuina, temporalibus æterna, ex fidei illuminatione commiſcentes: vt ne purus eſſet Philoſophiæ hic tractatus, ſed Philoſophiæ pariter & Theologiæ cómixtio. Non eſt enim dignũ, vt ab vllius Chriſtiani ſcriptoris operibus alicubi abſit de⁹, qui cœlum & terrá ſua maieſtate adimplens, ſicut creauit, ita & continet omnia, qui eſt benedictus in ſecula. Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipſis earum principiis exordiemur determinationem, ſi prius quid res naturalis ſit, quidque natura, breuiter explicauerimus.

LIBRI PRIMI, QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM NATVRALIVM.

CAPVT PRIMVM.

¶Quid ſit res naturalis & de quibus ſit in præſenti libro tractandum.

Res naturalis dicitur, quæ ex naturis conſtat.

Quæ ſecundum Græcam appellationem, alio nomine corpus phyſicũ ſiue res phyſica ſolet appellari. Siquidẽ Græcis φύσις, idẽ eſt quod Latinis natura. Res naturales ſunt, omnia corpora quæcunque ex materia & forma componuntur, vt cœli, elementa, & quæcunque ſub eis ſunt mixta, ſiue animata, ſiue inanimata. Angeli autem res naturales nõ ſunt, eo quod ex naturis non componantur, ſed puri actus ſunt, & formæ immateriales. ¶Et de his quidem rebus quæ naturales non ſunt, in his libris per ſe tractare non intendimus, ſed de rebus tantum naturalibus, quæ ſunt ſubiectæ ſenſibus. Nonnunquam tamen vbi ſe occaſio obtulerit, ſi de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorſus noſtro inſtituto contraibimus, quandoquidem proximæ ſunt deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cum à corporeis rebus ad deum tranſire contendimus, commodius nonnunquam ſpiritualium mentium conſiderationem velut mediam interiicimus, quo ſic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in deum qui eſt perfectiſſimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerum naturalium determinatio, noſtræ conſiderationis præcipua materia: Dei autem cognitio, cõſiderationis ipſius primaria intentio: angelicæ verò naturæ ſicubi admiſcebitur, mentio, ad priora nonnihil præſtabit adiumenti.

Hęc tractat Ariſtot. initio. 2. lib. phyſicorum.

CAPVT SECVNDVM.

¶Quid ſit natura & quotuplex.

Natura eſt ſubſtãtiale principium, mutationũ atq; accidentalium formarum rei conuenientium, vel effectiuum vel ſuſceptiuũ. In qua definitione po-

» Ari. 2. » phyſi.

ſita diſiunctiua coniunctio, duplicē innuit naturam; quarum altera ſit principium effectiuum, nempe ſubſtantialis forma: altera vero ſuſceptiuum principium, nempe materia. Omnes enim mutationes & diſpoſitiones accidentariæq; formæ rebus naturalibus conuenientes, efficiuntur ab earum formis ſubſtantialibus, & conſeruantur ab eiſdem, quemadmodum calor ignis, à forma ſubſtantiali eſt eius, & cum aqua violenter calefacta ad frigus redit, à forma ſubſtantiali frigus illud efficitur. ſimiliter & cum ipſa nimium rarefacta, ad iuſtam denſitatem ſe reducit. Ignis quoque per formam ſuam, ſe mouet ſurſum: lapis deorſum, item per ſuam formam. Non ſolum autem qualitates conuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma ſunt, verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conuenientes, quibus agunt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquam, aut in aliam quamlibet materiam, calefaciendo, incendendo, ſibi aſſimilando, à forma ſubſtantiali fiunt hæc omnia. ¶ Materia vero ſubiectum & receptaculum, in quo conſeruantur & permanent & quæcunque rei conueniunt, ad actionem autem non concurrit. Propter quod, paſſiuum tantum principium eſt, non etiam actiuum. ¶ Cæterum, quod in definitione dicebatur principium ſubſtantiale, excludit accidentia omnia, quo minus naturæ dici poſſint. Sunt enim quædam accidentia, quæ videntur quarundam mutationum rebus conuenientiū quædam eſſe effectiua principia: quemadmodum (exempli gratia) ipſa ignis leuitas, cauſa quodammodo eſt & principium quoddam motus eius ſurſum: & ipſa lapidis grauitas, principium quoddam eſt motus eius deorſum. Sunt enim quædam principia, & quædam cauſæ ſecundariæ horum motuum, & velut inſtrumenta, quibus mediantibus formæ ipſæ ſubſtantiales vt principalia principia & cauſæ primarię, motus eiuſmodi efficiunt. Non ſunt autem naturæ, quoniam principia ſubſtantialia non ſunt. Eſt enim principium ſubſtantiale, quod rem ſubſtantialiter conſtituit atque componit, quemadmodum videlicet ex materia & forma componuntur res naturales, tanquam ex ſuis partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Non autem ex leuitate, ignis conſtat, neq; ex grauitate lapis. Quare neque naturæ rerum dicendæ ſunt, ſed po-

tius entia ſecundum naturam, quemadmodum infra plenius declarabitur. Cæterum Ariſtoteles in ſecundo libro de phyſico auditu, obſcuriorē quidem verbis, ſed in ſententia æquiualentem, ponit definitionem, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaque naturam definit Ariſtoteles.

Natura eſt principium quoddam & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo primo, per ſe, & non per accidens ineſt.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, ſic debet intelligi. Natura eſt principium quoddam, id eſt, ſubſtantiale principium, ſiue effectiuum ſiue ſuſceptiuum: & cauſa ſiue materialis ſiue formalis, ſiue effectiua ſiue cōſeruatiua principium (inquam) & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo ipſum tale principium ineſt, hoc eſt, motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principium eſt: primò, id eſt, principaliter: per ſe, id eſt, tanquam pars eſſentialis ipſius rei naturalis: & non per accidens, id eſt, non ſicut aliquid accidentaliter inexiſtens, vel eſſentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum eſt, coniunctionem copulatiuam, atque, loco diſiunctiuæ coniunctionis accipiendam eſſe, vt ſit ſenſus, principium quoddam vt id moueatur vel quieſcat, &c.

CAPVT TERTIVM.

¶ Quæ dicantur habere naturam & entia ſecundum naturam.

NAturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc eſt, Naturam dicuntur habere, quæ formam ſubſtantialem & materiam ſub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes eſſentiales ſui. Huiuſmodi ſunt omnes & ſolæ ſubſtantiæ corporales, quæ ſupradictæ ſunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia, (quæ formam in ſe videtur habere) eo quod ipſam non habeat tāquam partem eſſentialem ſui, cum ſit omnino ſimplex & incompoſita, tametſi cum forma vnum tertium conſtituit, cuius pars exiſtit. Definitio autem entium ſecundum naturam, hæc eſt.

Secundum naturam ſunt,& hæc ipſa, & etiam ea quæ hiſce per ſe competunt.

Quæ definitio ſic intelligitur. Entia ſecundum naturam dicuntur hæc ipſa,id eſt,res habentes naturam,& ea quoque quę rei ſecundum naturam conueniunt,&c.quemadmodum accidentariæ diſpoſitiones & motus rebus naturalibus conuenientes,dicuntur eſſe eis ſecundum naturam,vt igni, ſecũdum naturam ſunt,calor, ſiccitas,raritas, leuitas, motus ſurſum,calefacere,exſiccare:Aquę ſecundum naturam ſunt frigus,denſitas,grauitas,humiditas, motus deorſum, frigefacere,atque ita in cæteris.Quæ verò naturæ rei non cõueniunt, non ſunt entia ſecundum naturam,vt quæ ab extrinſeco, per violentiam rei cuilibet imprimuntur, quemadmodum in aqua calor, & in lapide motus ſurſum, ignis percuſſio ad locum deorſum.

Quid ens cõtra naturam. ¶ Et quidem ſi forma rei contranitente,per violentiam prędominantis agentis hæc fiat impreſſio, dicuntur entia cõtra naturã,quẽadmodum exemplum eſt in iis quæ ſtatim poſita ſunt. Cõtra nititur enim forma aquæ, ne calorem ſuſcipiat, licet præualens ignis imprimat eum violenter,& lapidis forma,ne ipſe moueatur ſurſum cõtra nititur,quęrẽs magis moueri deorſũm.Itidẽ & forma ignis,motui deorſum reluctat̃.

Quid ſit pręter naturã. ¶ Si vero id quod ab extrinſeco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur contranitente natura, ſed permittente (eo quod ſicut non conuenit, ita ei nec aduerſatur neque officit) præter naturam id eſſe dicendum eſt, quemadmodum impreſſus in lapidem impetus ad motum lateralem in loco plano. Hic enim motus ſicut lapidi ſecundũ naturam non conuenit,ita ſecundum eam nec aduerſatur,vnde præter naturam dicendus eſt. Hæc vt magis clareant, ponit Ariſtoteles hanc diuiſionem.

Eorum quæ ſunt,quædam ſunt natura,quædam ob alias cauſas.

Cuius hic eſt ſenſus:rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producuntur:aliæ aliis à cauſis,quippe ab arte,à libera voluntate, caſu aut fortuna, quorũ exempla ex ſequentibus patebunt.

CAPVT QVARTVM.

¶ De rerum naturalium principiis in genere, atque tribus eorum conditionibus.

DE numero & aſſignatione principiorũ rerum naturalium, varie admodum ſenſerunt veteres Philoſophi, quorum vt non eſt admodum operæpretium, ita neq; propoſitum ſingulas ſigillatim ſententias adducere, aut errores impugnare. Si quem forte oblectant eiuſmodi, is Ariſtotelem conſulat primo phyſicorum libro, quem de principiis rerum naturaliũ ſcripſit, & abunde illi (ni fallor) forſitan & vſque ad nauſeam, erit ſatisfactum. Nos verò Ariſtotelis ſententiã (qui cæteris certiora magiſq; conſentanea in Philoſophicis rebus deſcripta reliquit) inſequentes atq; adeo veritatem ipſam, quam fidelium doctorum omnium vnanimis firmat conſenſus, duo tantum rerum naturalium principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ ſubſtantialiter (vti ſupra dictum eſt) rem naturalem cõſtituunt. Priuatio enim, tametſi (vt poſt dicetur) principium tranſmutationis rerum naturalium admittatur, non tamen principium rerum naturalium admitti debet, cum res naturales ex priuatione non componantur.

Principia igitur prima rerum naturalium ſunt quæ neque ex ſeſe mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipſis omnia eſſe oportet.

Ex qua deſcriptione tres colliguntur eorum cõditiones: quarum prima eſt, vt ſimplicia ſint penitus, & ex aliis non compoſita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis, ſiue de partibus eſſentialibus. Nã materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrantibus ipſam, non autem ex partibus alterius rationis ſiue eſſentialib⁹. Quælibet enim materiæ pars, eiuſdem rationis & ſpeciei eſt penitus, cum tota ipſa materia. Non tamen componitur ex aliis partibus eſſentialibus, quaſi ex alia vlterius materia ipſa componeretur, alioqui proceſſus fieret in infinitum. Sic & formę ſubſtantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem partes habent integrantes ex quibus componuntur.

Tres cõditiones prĩcipiorum poſitæ ab Ariſtotele.

Sunt tamen etiam ipſæ rerum principia, neque ex vllis partibus eſſentialibus componuntur.

¶Secunda conditio eſt, vt non componantur ex ſe inuicem. Materia enim non eſt ex vlla forma compoſita, neque formã vllam in ſe habet ex qua componitur, neq; item forma, materiam habet pro parte ſui. Ex quo patet, ſecundum eos qui formã corporeitatis diſtinctã ponunt in corporibus à formis vltimis, cõpoſitum illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, non eſſe principium rei naturalis, tametſi pars ſit ipſam componens, quoniam ſimplex non eſt, ſed ex materia & forma cõpoſitum. ¶Tertia verò conditio eſt, vt ex ipſis res omnes naturales ſubſtantialiter conſtituantur. Quã conditionem manifeſtũ eſt materiæ & formæ conuenire. Omnis ſiquidem res naturalis, ex materia & forma, tãquam ex partibus eſſentialibus atq; ſubſtantialibus cõſtituitur. Huius autem conditionis defectu, formæ artificiales (vt forma ſtatuę) principia non ſunt, quoniam ex ipſis nulla res naturalis cõponitur, ſed tantum artificialis, vt ex forma ſtatuæ cum materia componitur ſtatua, quæ eſt opus artis, nõ res naturales. Hic animaduertendum eſt, illud eſſe principium rei naturalis, ex quo videlicet ipſa res (tanquam parte eſſentiali) intrinſeco componitur: iuxta interpretationem conditionum poſitarum, & principium tranſmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationẽ ſeu productionem requiritur: ſiue in generato poſtmodum maneat, ſiue non. Priuatio ſiquidem formæ ſubſtantialis ad generationem requiritur: in producto tamen nequaquam manſura. Nihil enim poteſt generari ſubſtantiale, abſque formæ præexiſtentis in materia expulſione. Nam ex homine cadauer non fit, niſi rationali, anima migrante: nec ex aere aqua, niſi aeris forma ſubſtantiali cedente. Siquidem incompoſſibiles hæ formæ ſunt, idem in cæteris videre eſt. Sunt itaque tria tranſmutationis rerum naturalium principia. ſed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim ſunt & non plura.

CAPVT QVINTVM.

¶De materia, vt eſt alterum principiũ rerũ naturalium.

ADuertendum eſt autem hoc loco, cum materiã dicimus rerum naturaliũ eſſe principiũ, eamq; alteram eſſe naturã, accipi debere non (vt vulgo ſolet)

pro qualibet materia etiam artificiali, quemadmodum aurum, argentum, ſiue lignum ſtatuæ ex aliquo ipſorum factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligendum duplicem diſtingui ſolere materiam, nempe primam & ſecũdam. ❡Secunda materia dicitur, quæ ex alia vlterius materia tanquam ex parte eſſentiali componitur, neque pura potentia eſt, ſed formam etiam in ſe includit, vt partem ſubſtantialem ſui. Quemadmodum cum in exemplo ſupra adducto, aurum vel argentum dicitur materia ſtatuæ aureæ ſiue argenteæ, quoniam ex ipſa & forma per artem introducta, vna componitur res artificialis, quę ſtatua dicitur. Non eſt tamen aurum materia prima, ſed ſecunda tantum, quoniam priorem habet aliam, in quam vt in partem reſoluitur, ex qua ſimul cum forma ſua ſubſtantiali, componitur. Sic item compoſitum ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima non eſt, ſed ſecunda tantum. Atque hanc quidem materiam ſecundam, non eſt difficile, ne rudibus quidem intelligere. ❡Cæterum ad intelligendum ſecundum veritatem & proprietatem, quid ſit prima materia, quæ hic natura eſſe dicitur, & principium alterum ſubſtantiale rerum naturalium, ſubtiliorem adhiberi oportet mentis cõtemplationem, & intelligentiæ aciem fixius intendere. Neque ſatis recte poteſt intelligi, niſi per comparationem ad formam, quemadmodum ait Ariſtoteles, materiam per analogiam ad formam eſſe cognoſcibilem, id eſt, per comparationem & relationem ad formam, ſicut & omne relatiuum per collationem cum ſuo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque ſatis vnum abſque altero poteſt agnoſci.

Dictum Ariſtotelis notatu dignũ

CAPVT SEXTVM.

❡Quid ſit materia prima, & quomodo cognoſci debeat, quódque non ſit propriè ens nominanda.

ESt igitur materia prima, primum vniuſcuiuſque ſubiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens inſit: & ſi corrumpitur, ad hoc vltimum ſanè proficiſcetur.

Quorum verborum hæc eſt ſententia, materia prima eſt ſubiectum primum & vltimum omnis formæ, tam ſubſtantialis quàm accidentalis, & velut nouiſſimum ſubſterniculum, quod in ſe formam ſubſtantialem recipit, formæque ſubſternitur, cum ea rem naturalem pariter componens, ita vt ſi quam rem naturalem per ablationem omnium formarum corrumpere contingeret, ad ipſam materiam nudam deueniendum eſſet. verum hoc impoſſibile quemadmodum & ipſam materiam omni forma ſpoliari. Vbi cum dicitur ſubiectum primum & vltimum, excluditur omnis materia ſecunda. Ipſa enim tametſi alterius formę ſubiectum ſit, ſubiectum tamen primum ſiue vltimum non eſt, quod ex ſua materia & ſua forma tanquam ex partibus componitur, ſed vlterius ſiue prius ſubiectum habet, illud formæ habitaculum & ſubſterniculum, quod in re formã nullam habet tanquam ſui partem, ſed tantum accidentaliter velut hoſpitem recipit formam ſubſtantialem, vt vna cum ea non ſeipſam, ſed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere volens, ad illud ſubſterniculum vltimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquam pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam ſimul intelligis vt partem, materiam primam non concipis.

Materia enim ex ſeſe pura potentia eſt, & quaſi nihil per ſe, hoc eſt nullam formam ſibi habens intrinſecam, ex qua componatur neque ad aliquod particulare eſſe determinata, cum formam nullam habeat intrinſecam, cuius eſt dare eſſe determinatum, ſed fieri ex ea poteſt quodlibet, ſecundum aduenientium formarum varietatem. Itaque per ſe quidem nihil eſſe videtur materia, nec ſimpliciter ens dicenda, neque ſimpliciter res, neque bonum, ſed quaſi nihil. Eſt enim nihilo viciniſſima, & inter omnia quæ à deo creata ſunt aut facta, imperfectiſſima. Quare inter omnia, ab optimo & ſummo & veriſſimo ente deo domino quàm longiſſime diſtat, cum ipſe ſit eſſe pleniſſimum & perfectiſſimum, actuſq; puriſſimus, nihil habens potentiæ admixtum. Illa vero eſt mera potentia, nullam habens eſſentiæ ſtabilitatem, nullumque proprium eſſe, ſed à forma tantum quodammodo eſſe mutuat accidẽtale, vt quoties de forma in formam tranſit, toties ſuum quod habet accidentarium eſſe commutet.

Materia prima nihilo viciniſſima.

Quemadmodum accidentium ſubiecta, quoties de accidente in accidens tranſeunt, prius eſſe accidentale, quod ſecundum formam abeuntem habebant perdunt, & nouum eſſe accidentale, ſecundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cum homo qui albus erat, fit niger, perdit eſſe album quod habebat, & acquirit eſſe nigrum quod non habebat. Ita cum materia prima de forma aquæ ſub qua fuit, mutatur vt ſit ſub forma ignis, deſinit eſſe materia aquæ, & fit ignis.

CAPVT SEPTIMVM.

¶ Quemadmodum materia non ſit actiua, & à deo longiſſime diſtet.

ILlud verò de materia diligenter cõſiderandum eſt, quod mera potentia ſit, nihil actus in ſe eſſentialiter habens, ac proinde ſuſceptiua tantum eſt atque paſſiua, nulla autem ratione actiua. Forma enim à qua eſt eſſe, ipſa etiam eſt à qua omnis procedit actio atque motio, & omne quod agit, per formam agit, quemadmodum & omne quod eſt, per formam eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quanto formæ rerum ſunt perfectiores tanto res ipſæ quarum ſunt formæ, nobiliores habent actiones, atque diſpoſitiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ eſt omnium formarum nobiliſſima) nobiliſſimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœleſtes formæ, ſuis corporibus dant potentiſſimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus) quæ ſunt formæ per ſe ſubſiſtentes, & actus puri, non potentes cum materia commiſceri, potentia atque virtute longe ſuperant cætera creata omnia, atque adeo rationalem ipſam animam, quatenus cum materia habet naturale commertium. Et ſuper omnia benedictus deus qui eſt forma perfectiſſima & actus puriſſimus, ſuper omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorſus habẽs admixtum potentiæ, in infinitum potentia, virtute, ſapientia, & omnibus perfectionibus ſupereminet creatis omnibus quantumuis in ſuo genere præcellentibus. ¶ Qua in re meditatio ſeſe offert non iniucunda, ei qui materiam velit tanquam entium infimum & nouiſſimum ac nihilo proximum, cum deo qui eſt entium primum ſupremum atque perfectiſſimum, & à nihilo prorſus elongãtiſſimum,

Tranſuectio in conſideratione Diuinæ pfectionis.

velut ex oppoſito comparare atq; contra opponere. Quemadmodum enim materia, pura exiſtens potentia, nihil habens in ſe actus intrinſeci, omnium maxime paſſiua eſt, & tantum paſſiua, nulla verò ratione actiua: ſic ex aduerſo deus purus actus exiſtens, & forma perfectiſſima, nihil omnino habens admixtum potentiæ, maxime actiuus eſt ſuper om-
1. Cor. 12 nia (iuxta Apoſtoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione paſſiuus, vt à quoquam quicquam poſſit ſuſcipere. ❡ Et quemadmodum materia cum ab omni agente naturali paſſibilis ſit, & ad quælibet ſuſcipienda indifferens, quæcunque à quolibet fuerint prædominante agente impreſſa, non poteſt tamen per ſe quicquam omnino agere: ita econtrario Deus cum ad quælibet agenda ſit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouens pro ſuo libito, non poteſt tamen pati quippiam à quouis agente, imò nec à ſeipſo, quemadmodum nec in ſeipſam aliquid agere poteſt materia. ❡ Et quemadmodum cum multa accipiat in ſeſe materia, nihil tamen ipſa cuiquam donat: ita econtrario omnipotens Deus cum omnia donet omnibus, omnibusque rebus ſuum eſſe inſtillet, & cæteras perfectiones omnes diſpenſet, nihil tamen ipſe à quoquam accipit, neque accipere potens eſt. Eſt ergo materia, omnium entium imperfectiſſima, à deo quàm longiſſime diſtans, & nihilo atque non enti viciniſſima, neque vicinius quicquam nihilo poteſt imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò non ens ſimpliciter dicenda eſt, & non ens in actu, ſed tantum ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

CAPVT OCTAVVM.

❡ Quomodo Deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectiſſimam rem illum creare.

Queſtio. CVm autem inter agens & effectum oporteat eſſe ſimilitudinē, forſitan mirum cuiquam videri poterit, quemadmodū Deus perfectiſſimus atq; puriſſimus actus & forma ſimpliciſſima, aut potuerit aut voluerit hanc impurā potentiam creare. Nam inter infinitā & puram formā, & finitam potentiam nihil actus habētem, nihil
Solutio quæſtionis. apparet ſimilitudinis. Soluitur autē iſta dubitatio hoc pacto, quoniam materiam nō per ſe creauit Deus, quaſi ens aliquod per ſe ſubſiſtens aut quaſi hoc aliquid, ſed concreauit potius

cum re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitq; eam Deus eſſe ſub forma, quam in ſe recipit, ſub qua quodammodo eſſe habet, atque ita etiam quodammodo Deo aſſimilatur, quatenus eſt ſub forma ipſius rei naturalis cui ipſa ſubſternitur. Neque ſimpliciter creatura dicenda videtur, neque ſimpliciter creata, ſed potius concreatura ſiue concreatum aliquid cum re naturali. ¶Ex quo conſequi videtur ſatis manifeſte, quod ab initio conditionis rerum Deus materiam non fecerit, neque creauerit abſque formis ſubſtantialibus, ſed omnem materiam ſub aliqua certa forma produxit, cœleſtem quidem materiam ſub forma cœlorum, elementarem verò ſub forma elementorum, tametſi formis vlterioribus, per ſubſequentes ſex dies diuinæ operationis, poſtmodum fuerit completa. Ex hoc etiam patet, materiam non poſſe ſine forma ſecundum naturam exiſtere, neque eſſe poſſibile, vt materia omni prorſus forma ſit nuda atque ſpoliata, neque vna vnquam poſſe ſpoliari, niſi adueniente altera. Imò neque Deum hoc poſſe (vt materiam videlicet ſine forma creet, aut concreatam per ſe ſeruet, abſque omni forma) probabilis quorundam ſententia eſt. Aiunt enim, à quo omnis forma auferur, ab eodem ſimiliter omne eſſe auferri, cum forma ſit, quæ dat eſſe rebus. Aliis contra ſentientibus, Deo non eſſe impoſſibile, quod naturæ poſſibile non eſt, ſed potuiſſe Deum & ab initio ſine forma creaſſe materiam, & etiam nunc eam ſine omni forma ſeruare, licet ſub forma creatam. Vtra verò ſententia ſanior debeat haberi, noſtro non ſtat iudicio, quapropter vtramque in ſua probabilitate relinquimus. ¶Nemo verò exiſtimet Deo perfectiſſimo indignum, quod tam vilem rem creare voluerit, quæ ſit nihilo viciniſſima. Imò verò hac in re admodum magnificauit potentiam ſuam qui eſt omnipotens, dum eam ſic demonſtrat validam, vt poſſit etiam in vltimum illud & imperfectiſſimum, quod à ſua eſſentia quàm longiſſime diſtat, attingens à fine vſque ad finem fortiter, id eſt, à perfectione naturæ angelicæ, vſque ad imperfectionem huius prope nihili. Diuerſa opinio.

CAPVT NONVM.

¶Nulla creata virtute fieri poſſe materiam, ſed in omni actione naturali eam præſupponi.

Dictum Ariſtotelis notãdum.

NVlla vero eſt tam potẽs creatura, quæ poſſit creare vel minimam quantitatem materiæ. Infinitæ enim hoc eſt virtutis tantum, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quẽadmodum innuit Ariſtoteles, cum ait, ex nihilo nihil poſſe fieri. Nam ſi creatura aliqua materiã primã faceret, neceſſe eſſet illã ex nihilo fieri, ſicq; creari. Nõ poteſt autẽ creatura creare, neq; ex nihilo quippiã efficere. Poteſt enim creatura cũ influxu dei cooperante, rẽ quæ aliqualis eſt in potentia, efficere vt talis ſit actu, quemadmodum ignis ex ligni materia, quæ eſt in potẽtia ad formam ignis, poteſt facere ignem actu, introducendo in eam, formam ſuæ formæ ſimilem. Cęterum quod in potẽtia non eſt, creatura facere non poteſt vt potentia ſit. Hæc ergo cauſa eſt, quare cum agens naturale aliam rem naturalẽ poſſit efficere, quemadmodum de igne alium ignem producente iam monſtrauimus, materiam tamen producere nõ poteſt, quoniam maioris potentiæ eſt hoc, quàm illud. In omni itaque actione quæ fit à re naturali, præſupponitur materia in qua forma ſuſcipiatur quemadmodum & omnis artifex, non niſi ex materia quicquam efficit, neque item agens naturale quodcunque. Quemadmodum ignis nunquam niſi ex præiacenti materia ignem facit. ¶ Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum eſt. Rem enim quæ actu eſt aliquid, poteſt agens naturale efficere, vt talis actu non ſit, hoc eſt, poteſt formas rerum deſtruere atque expellere, non poteſt autem efficere vt res potentia talis non ſit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitæ virtutis eſt: Hoc vero (ſcilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. ¶ Quin & illud probabilior tenet ſententia, non poſſe talem aliquam creaturam à deo, licet potentiſſimo creari, cui virtus illa compętat creandi ſiue annihilandi: neque virtutem hanc vlli creaturæ quantumuis nobiliſſimæ, ſiue creatæ ſiue creandæ communicari poſſe, ſed eius ſolius omnipotentiæ conuenire. Solus eſt deus in cœleſtibus ſurſum habitãs, qui potuit vniuerſam hanc mundi machinam & molem permaximam, ex nihilo

Sap. 12. & materia nuſquam præinuenta creare, & eandem poteſt cũ voluerit etiam nunc vſque in nihilum redigere. Subeſt enim illi, cum voluerit, poſſe.

CAPVT X.

Ex materia ingenerabili & incorruptibili ſecundum ſeſe,tranſitur ad diuinitatis conſyderationem.

MEditari hoc in loco poſſumus, quàm ſit ſtabiliſſimus in ſua eſſentia De⁹,actus puriſſim⁹ & perfectiſſimus, ipſumque ſuũ eſſe infinitum exiſtẽs, ſi ſic permanet ſtabilis,quantũ ad ſe attinet, imperfectiſſima iſta materia, quæ à Deo eſt longiſſima, & nihilo viciniſſima,ſola ſic eam conſeruante diuina voluntate. Tametſi enim ſecundum formas tam ſubſtãtiales quàm accidentarias plurimum ipſa varietur accidẽtaliter, in ſe tamẽ eſſentiali mutatione & intrinſeca manet prorſus inuariata, neque corruptioni eſt aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora,ſubiecta, adeo vt ab initio creatiõis rerum, de immenſa illa mole materiæ, ſub qua creata fuerunt cœlũ & terra & quæ in eis ſunt omnia,nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit, actione naturalis agentis,quemadmodum neque minima particula adiecta eſt, eadem virtute.Idque non ob aliud, niſi quod ſecundum ſuam exiſtentiam vel non exiſtentiam,ſoli ſubſit diuinæ voluntati:agentibus vero naturalibus, non niſi ſecundum formarum & accidentium tranſmutationes, eſt ſubiecta. Quantumuis enim humana potentia ſæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodam conetur, nunquam vſque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere vt moriatur homo,& quæ materia erat hominis iã eſſe incipiat materia cadaueris.deinde & hoc poterit, igne adhibito, cadauer ipſum in cinerem atq; puluerem redigere. Verum etiã ſi mille ſyluas in vnius conſumptione cadaueris adhibeat, adhoc nequaquam pertingere valebit,vt puluerẽ annihilet.Diſpergere quidem poterit in aerem, aut in aquam aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute ſua & conſilio non poterit. Atque hinc rurſum ratio humana conſyderet, ſi omnis creata virtus aduerſus ipſum quod eſt omnium viliſſimũ non poſſit præualere,quódque eſt nihilo proximum ad nihilum non poteſt reducere, is qui eſt actus puriſſimus, forma perfectiſſima, eſſe infinitum atque pleniſſimum, quique eſt à nihilo in infinitum elongatus,Deus omnipotens quàm ſit prorſus creatæ omni

Alia cõtẽplatio.

virtutì ſubtractus,& quàm aduerſus illum omnis creata virtus,etiamſi millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere poſſit.

CAPVT XI.

¶ Conſurrectio in viuificum Dei affectum,ex præcedẽtium contemplatione mirabilium.

TIbi ergo ſoli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu ſolus non eges quopiam, vt tibi
Gene.1. præparet in tuo opere materiã. Nihil erat mundus, & ſolo eũ verbo ſuſcitaſti,prodiitque de nihilo hęc ampliſſima creatura. Sed nec quiſquam eſt, qui nobis poſſit
Luc.21. auferre vel pilũ de capite, vt in nihilum pereat,præter te,qui ſolus es poteſtatem habẽs creandi & annihilandi. Quare er-
Matt.10. go piiſſime domine,timebimus vllam huius mundi poteſtatem? cum nec animam interimere,nec corpus annihilare valeãt. Vnum hoc tu domine reliquiſti impiis perſecutoribus, vt poſſint animam te ſitientem ab inimica fœdiſſimaq; carnis huius moleſtia ſeparare. Quo quid poſſit homini te vere agnoſcenti gratius euenire? Cæterum, neque corpus neque animam creata vlla poteſtas annihilari poteſt. Igitur in te domine ſperantes, tuóque validiſſimo fulti auxilio, nullam omnino mundi huius pertimeſcimus quantumuis præcellẽtem poteſtatem, illud firmiſſime ſciẽtes, quoniam tua virtus ſuperuincit in immenſum,ſed confidenter in doctrina bene-
Tit.2. dicti filij tui perſtamus,expectantes beatam ſpem,& aduentum tuum glorioſum,ô maxime deorum Deus, quẽ ipſe repromiſit nobis.

CAPVT XII.

¶ De forma vt eſt alterum principium rerum naturalium,& obiter de materia cœleſtium atque inferiorum,an eiuſdem ſint ſpeciei.

QVod ad materiam pertinet, res omnes cognatæ ſunt & ſecundum ſpeciem aut genus penitus indiſtinctæ, Siquidem in omnibus naturalibus,præcipue inferioribus iſtis vna eſt eademque materia. Nã de materia cœleſtium corporum,propter ipſorum incorruptibilitatẽ dubitari ſolet,ob hoc potiſſimum,quod non videatur cœleſtium corporũ materia eſſe alienarum impreſſionum ſuſceptiua,neque videtur tranſire de forma in formam,ſed per-

petuo ſub eadem forma, eiſdem diſpoſitionibus, permanere: quod longe eſt à materia corporum horum inferiorum, elementarium, atque mixtorum. Qua ratione permoti opinantur quidam, diſtinctionem eſſe ponendam ſpecificam vel genericam, inter materiam cœleſtium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atque cęterorum mixtorum generabilium & corruptibilium. Aliis econtrario dicentibus, non eſſe ponendam diſtinctionem vllam talem, ſiue genericã ſiue ſpecificã, ſed omnem materiam eiuſdem eſſe rationis: aliis dicentibus, illam cœleſtis materię intranſmutabilitatem nõ ex ipſa ſua natura prouenire, ſed ex cõditione & virtute formarum in ipſis inhabitantiũ, quibus tantum Deus naturæ virtutem cõtulit, vt nullam extraneam impreſſionem patiantur materiã in qua creatæ ſunt, ſuſcipere, neque de forma in formam tranſire: quemadmodum in rebus quoque naturalibus videmus, quaſdam ex ſua natura ad annorum centenarios perdurare, ſecundũ formam inuariatas, cum aliæ breuiſſimo intereant ſpacio, quod non dubium eſt ex formarum prouenire varietate. ¶ Quanquam autem his modis de materia cœleſtium & inferiorum diuerſa ſententia eſt, illud tamen vno ore aſtruunt omnes, rerum inferiorum omnium vnam eandemque eſſe materiam, atque ita quantum ad hanc, eſſe ſecundum ſpeciem indiſtinctas. Cæterum, ipſa rerum abinuicem diſtinctio ſubſtantialis atque ſpecifica, à formis eſt ſubſtantialibus. Contrariæ opiniões de materia cœli.

¶ Siquidem forma eſt, per quam res actu eſt, & in certam aliquam ſpeciem redigitur, quæ ex materia prorſus indeterminata eſt, & in potentia ad quodlibet. Forma itaque in materia ſuſcepta & producta, cum ea pariter rem vnam ſubſtantialiter componit, & materiæ quodãmodo eſſe communicãs accidentaliter, & compoſito dans eſſe ſubſtantialiter & eſſentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo ſit, materia vero prima, tantum hoc, vt materia humana ſit. Quid forma

CAPVT XIII.

¶ Ex maſſa ceræ & impreſſione ſigilli per analogiam declaratur formæ officium.

Vt autem clarior fiat formæ cognitio, analogiã quãdam & comparationem aſſumimus ceræ & formæ ſigilli, per quam vtcunque comprehendi poterit for- Analogia.

mæ officium atque natura. Sicut enim maſſa ceræ ex ſe nullam habet imaginem aut formam, ſed iuxta ſigilli variam ſculpturam nata eſt ſuſcipere diuerſas formas, ſiue hominis ſiue leonis imaginem, ſiue alterius cuiuſlibet animalis; dum tamen ſub vna qualibet eſt, pariter nequit eſſe ſub alia, niſi prior abiiciatur, vt cum in cera impreſſa eſt leonis imago, non poteſt in eam introduci hominis imago donec abiiciatur prior leonis, ſucceſſiue tamen indifferenter quamlibet ſuſcipere poteſt impreſſionem. Ita ſane materia, ex ſeſe ad omnem prorſus formam indifferens eſt & indeterminata, iuxta autem agentis ſupra ipſam dominium obtinentis naturam, impreſſionem recipit formæ. Iuxta autem formæ varietatem eſſe varium ſuſcipit. Forma vero eſſe accidentariũ dat materię, & eius indifferentiam ſuo aduentu ſic ſtringit, vt pariter ſecum aliam ſuſcipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens non eſt plures formas ſubſtantiales ſimul eidem ineſſe compoſito, cum ambæ non vltimæ fuerint, aut etiam cum altera fuerit non vltima. Quemadmodum forma corporeitatis, ſecundũ eos qui eam diſtinctam ab vltima forma in omnibus corporibus ponunt, ſimul eſt cum anima rationali, & ſecundum eorum ſententiam qui tres animas diſtinctas reponunt in homine, ſimul ſunt anima vegetatiua ſenſitiua & rationalis. Formas autem vltimas, impoſſibile eſt eidem ſimul ineſſe, cuiuſmodi ſunt forma hominis, equi & aſini, forma ignis & aquæ. Succeſſiue tamen poteſt quaslibet formas quãtumuis contrarias æque recipere, modo adſit agens quod formam introducat, alia quæ prius inerat expulſa.

CAPVT XIIII.

¶ Quomodo forma eſſe aut non eſſe dicenda ſit.

Rurſum & illud in propoſita analogia aduertendũ eſt, quòd ſicuti figura illa aut forma quæ in ceræ maſſa per ſigilli impreſſionem relinquitur, non apparet eſſe in ſigilli imprimẽtis ſulptura, ita forma cũ det eſſe rei naturali, ipſa tamen non hoc eſſe dicitur, quod cõpoſito donat vt ſit. quẽadmodũ (exẽpli gratia) donat homini anima rationalis, vt homo ſit. Ipſa tamẽ homo nõ dicitur, neq; eſt. Imò forma cũ det eſſe rebus, ipſa tamen non tam eſſe per ſe, quàm coexiſtere vel ineſſe dicendã videtur.

Non enim eſt forma, eo modo quo hoc aliquid, ſiue compoſitum naturale eſt, aut quaſi per ſe ſubſiſtens, ſed tãquam inexiſtens, quemadmodum de accidente dici ſolet, quod eius eſſe ſit ineſſe. Accidens enim quolibet eſſe dicitur, non quia ipſum per aliquid eſt, quomodo res naturalis, per formã eſt: ſed magis quia per ipſum, ſubiectum cui ineſt, aliquale eſt. Sic etiam ſubſtantialis forma, eatenus eſt, quatenus per ipſam res naturalis eſt, non quatenus ipſa per aliquid eſt, vt magis proprie dici debere videatur ipſa ineſſe rei, aut rem informare, quàm ſimpliciter eſſe. Loquimur de formis pure naturalibus, & quæ nullam habent per ſe ſubſiſtentiam. Rationalis etenim anima, quatenus per ſe ſubſiſtens à corpore ſeparatim poteſt permanere, eatenus per ſe ens non ſolum inexiſtens, recte nominari poteſt. Et formæ illæ immateriales angelicæ, per ſe entia, & quidem nobiliſſima entia ſunt. Super omnia vero forma illa puriſſima, & actus perfectiſſim9 atque inæſtimabilis, ens primum eſt atque ſupremum, imo totius eſſentiæ plenitudo, non per ſe tantum fœliciſſime ſubſiſtens, ſed omnium inſuper rerum eſſentias, in ſuo eſſe pleniſſimo, benigniſſime continens atque concludens.

CAPVT XV.

¶ Comparatur forma aliquatenus cum Deo ſecundum ſimilitudinem & vicinitatem.

Qvemadmodum vero ſupra diximus de materia, quod à Deo quàm longiſſime diſtet, & pene nihil habeat cum illo ſimilitudinis, ita econtrario de forma videtur, eam nimirum eſſe Deo adſimilem, Deóque vicinam, cum ſit etiam ipſe forma quædam perfectiſſima, & actus puriſſimus. Neq; difficile fuerit ei qui recte intellexerit ſupra poſitam materiæ ad Deum comparationem, quæ ſecundum diſſimilitudinem fiebat, formæ quoque ad Deum per ſimilitudinem applicare. In omnibus enim iis comparari forma ſecundum ſimilitudinem cum Deo poterit, in quibus materia diſſimilis fuit declarata, tametſi in immenſum ſemper excellat diuina perfectio, & in infinitũ ab ea deficiat formæ ſimilitudo. Nõ fuerit autem inutile, ad formæ clariorem habendam notitiã & potiſſimum ad Dei perfectiorem aliquanto habendam cognitionem, adinuicem iſta comparare, & in quibus ſimili-

tudo ſit atq; etiã diſſimilitudo oſtendere. ¶ Deus itaq; ſicuti actus purus eſt & ſimpliciſſimus ex materia nõ cõpoſit⁹, ita & forma rei naturalis actus purus eſt & ſimplex, ex materia nõ cõpoſitus. In hoc tamen à Dei perfectiõe deficit, quoniã cũ materia quæ eſt potentia pura, cõmunicat atq; ſocietatem habet, in ea inhabitans & cum ea pariter rem naturalem cõponens, cum Deus nullam omnino potentiam ſecum admittat, neque cõpoſitionem ſciat. ¶ Rurſum queadmodũ Deus ſumme actiuus eſt omnia operans in omnibus, quatenus actus puriſſimus & perfectiſſimus atque infinitus, ita forma omnis ſubſtantialis, virtutem habet agendi, operaturque in corpore omnia quæ ſunt rei quam conſtituit conuenientia. Verum in hoc deficit, quòd limitata ſit eius actiuitas, vt non quemlibet poſſit effectum indifferenter operari, ſed tantum quæ rei cõueniunt quam componit cum Deus infinita & illimitata ſua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino ſit actio, quæ ab eius non emanat immenſa virtute. ¶ Iterum in hoc cum Deo conuenit, quoniam principium actiuum exiſtens, pati non poteſt, neque aliunde quicquam ſuſcipere. Sic enim forma principium tantum actiuum eſt non autem paſſiuum, quomodo materia, tantum paſſiua eſt, non autem actiua. Neque ipſa alias nouit in ſe formas, potiſſimum corporeas ſuſcipere, neque ſecundum eam res naturales patitur. A diuina tamen perfectione adeo deficit, vt etiam ad corruptionem, contrariante virtute perueniat, cum eam prædominari cõtigerit. ¶ Amplius quéadmodum De⁹ eſſe donans rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipſe recipit, neque recipere potens eſt: ita forma ſubſtantialis cum eſſe donet rebus, atque ipſi etiam materiæ, & omnia in eis quæ conueniunt operetur atque elargiatur, ipſa tamen à materia viciſſim nil recipit. In hoc tamen deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hæc autem ſuo tantum compoſito atque etiam peculiariter, quantum ad materiam, nullum illi donat eſſe intrinſecum, cum Deus rebus omnibus hoc ipſum donet, quod ſubſtantialiter ſunt. ¶ Et Deus quidem nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit, neque commodũ vllum accipit. Forma vero in materia, vt in domo neceſſaria inhabitat, & ea vtitur vt officina, extra quam prorſus nec exiſtere poſſit, neque quicquã operari, nihilo certe amplius

quàm materia ipſa ſine forma. Patet ergo, quemadmodum forma Deo ſit adſimilis, eique ſecundum qualemcunque ſimilitudinem tametſi deficientem, vicina poſſit demonſtrari.

CAPVT XV.

¶ Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam abſentem quàm præſentem.

SVpereſt nunc, de mutuo amore atque appetitu materiæ ad formam, & formæ viciſſim ad materiam vt aliquid dicamus. Neque enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriam magnificabit. Aduertendum ergo eſt, quod ſicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalē quæ voluntas nominatur, per quam ea quæ ſecundum rationem ſibi cognoſcunt vtilia appetunt, abſentia deſyderando, præſentia amando, ea vero quæ inconuenientia fugiūt, abſentia deteſtando, & de præſentibus triſtando: Brutis vero animātibus appetitum ſenſitiuum, quo ea quæ per ſenſum vt commoda apprehendunt, proſequerentur, itidem & incommoda fugerent, ſic rebus naturalibus ſenſu atque ratione carentibus, naturæ author Deus naturalem quendam inſtillauit indiditque affectum ſiue appetitum, atque deſyderium quo res quælibet naturaliter ſuam perfectionē appetit, atq; id quod ſibi ſecundum naturam conueniens eſt, diligit, ita vt ſi adſit, in eo cōplaceat, & velut oblectetur: ſi vero abſit deſyderet, atque ad ipſum acquirendum, quantum ex ſe eſt, tendat atq; conetur. Quemadmodū aqua, naturaliter frigus deſyderat, & locū deorſum. Et quidē vbi præſens adeſt frigiditas, oblectatur & gaudet in ea, eāque quoad valet ſeruare conatur. Si forſitā abſuerit, ab extrinſeco nimirū agēte expulſa, nō quieſcit donec illā rurſum in ſeſe recuperet. Sic lapis ſi in naturali eſt loco, quieſcit & oblectatur in eo ſine violētia. Si vero extra illū alibi detineat̄, deſyderabit nihilominus eundē, & ad eū quantū ex ſe eſt conabitur vt tēdat atq; perueniat, moxq; vbi forte impedimētū ipſum detinēs fuerit ſubtractum, illuc motu feſtinabit, quo prius tēdebat deſyderio. ¶ Hoc modo imperfectū omne (vt diximus) ſuā amat perfectionē, & illud appetit atq; deſyderat, à quo habet perfici. Quapropter, cum ex ſupradictis euadat manifeſtū, materiā accipere ſuā quādā perfectionē à forma, per quā nimirū ei⁹ infinitas finitur, & indifferētia ſtringitur atq; limitatur, & à qua eſſe accipit

Appetit⁹ varius.

accidentarium & accidentarias alias diſpoſitiones, quibus ſuo quodam modo perficitur, non eſt difficile intelligere, quo modo materia formam appetat ac diligat, ita vt abſentē deſyderet atque ad eam tendat: præſentem vero amet, inque ea complaceat, nempe vt id quod imperfectum eſt, ſuam appetit perfectionem.

CAPVT XVII.

¶ Quemadmodum forma appetat materiam.

CAeterum, quomodo forma perfectior, materiam rē imperfectiſſimam ac nihilo viciniſſimam appetat, mirum forſitan cuiquam id videatur. Oritur autē hæc admiratio ex humani cordis peruerſitate. Sic enim vani ſunt filij hominum, vt non ament neq; deſyderēt niſi eos à quibus emolumenti aliquid ſperent. Neq; niſi vilē hunc nouerūt & mercenarium amorem, quo materia formā & inuicem ſe filij huius ſæculi amāt. Nimirum viliſſimis rebus & infimis (materiæ, & craſſis carnalibus) vilis eiuſmodi & infimus competit amor. Cæterum, eſt præter illum alius amor longe nobilior, quo perfectum omne imperfectum amat atque deſyderat non vt ab ipſo accipiat aliquid, ſed in hoc magis vt ipſum perficiat. ¶ Et ſic ſane forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipit gratis, libenter elargiri, quaſi intelligat bonum quo communius, eo melius ac perfectius eſſe. In hoc enim diuinæ largitati multum aſſimilatur, quæ nos non ob noſtra diligit (ſiquidem bonorum noſtrorum ipſa non indiget) ſed ob ſeipſam potius diffundendam, ſuamque immenſam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex ſupradictis conſtet, materiam etiam formæ eſſe neceſſariam, & maximo omnino vſui, vt in ea habitet, & quaſi in officina omnem ſuā operationem operetur atque ſeruet, vt hac quoque ratione ipſam merito debeat expetere, quemadmodum non ſolum fœmina appetit virum, ſed ecōuerſo vir etiam, licet perfectior, fœminam.

Pſal. 15.

CAPVT XVIII.

¶ Proponitur quæſtio de rationali anima, an etiam ipſa materiam appetat.

VErum, quantum ad hanc rem attinet, peculiaris quędam dubitatio de rationali anima (quæ forma ſub-

ſtãtialis eſt hominis)moueri rationabiliter poteſt, num etiã ipſa,vt cæteræ ſubſtantiales formæ, à materia inſeparabiles, materiam appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & authoritate monſtrari, quod ipſa magis odio debeat erga corpus affici,in quo inhabitat. ❡ Ratione quidem ſic. Omnis enim res,naturaliter in eo magis ſtatu eſſe deſyderat,in quo ſibi melius eſſe ſentit, & in quo operationes ſibi conuenientor magis debite magisque rite poſſit exercere. Rationalis autem anima,per corporis huius craſſitiem ita obuoluitur,vt operationes ſuas nobiliſſimas quas habet, nempe intelligere & velle minus recte poſſit exercere, quàm ſi ipſa à corpore foret ſeparata. Sic enim anima rationalis corporis craſſitie impeditur,quomodo oculus alioqu recte diſpoſitus,pellicula obuolutus clare rem ipſam cernere nequit. Iuxta illud ſapientis, Caro quæ corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter deſyderare magis, vt à nube carnis huius ſeparetur,quàm vt ei coniungatur. Neque præſens corpori videtur in eo poſſe oblectari, neque abſens ipſum deſyderare, quod in præſtantiſſimarum ſuarum operationum exercitio ſibi nouit præbere impedimentum. ❡ Rurſum,videmus formas illas immateriales ſpiritus cœleſtes materiam non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametſi forſitan in materia oblectetur donec in ea ineſt,cum tamen fuerit ſeparata, iam illis modo quodam per ſe ſubſiſtendi aſſimilata,non vltra ad materiam trahi deſyderio.

Quæſtio de anima rationali in materia.

❡ Accedit his, ſanctarum ſcripturarum authoritas ſanctorumque patrum teſtimonia. Beatus enim Paulus diſſolui cupit,& corpore magis exui, vt Chriſto domino poſſit coniũgi. Et idem ipſe de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem, atque alio rurſum, in hoc corpore grauatus ingemiſcit, ſciens quoniam ſi terreſtris iſta domus corporalis huius habitationis per mortem diſſoluatur, domum habiturus ſit à Deo non manu factam,id eſt, gloriæ æternæ accepturus manſionem. Sancti quoque patres, corpus iſtud quod circunferimus, carcerem ſiue ergaſtulum & exilij locum, atque aliis huiuſmodi variis nominibus dominandum putauerunt. Nemo vero eſt,qui non de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari,neque liberatus quiſquam ad lo-

Phi.1.
Rom. 7.
2.Cor.5.

cum eiuſmodi quærit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oble&ari, neque ipſum abſens deſiderare.

CAPVT XIX.

¶ Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ.

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciẽdum eſt, diuerſitatem eſſe (quantum ad hanc rem) inter formas prorſus immateriales & quæ prorſus cum materia componi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animam rationalem, quæ tametſi non ita ſit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiã non poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnum (nempe rem naturalem) poſſit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cum materia componi non poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquam poſſet imple ri? ¶ Anima tamen rationalis, quoniam ex ſua natura hoc habet vt cum materia ſimul rem poſſit componere, & quidẽ rem inter res omnes naturales nobiliſſimam, nempe hominem, idcirco dubitandum non eſt, quin ad materiam habeat naturalem appetitum, ita vt & abſentem deſideret, & præſentem amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cœleſtibus ſpiritibus ſimilior, dum per ſe ſubſiſtat extra corpus, eo quod tunc ſine materia ſit, atque ita forſitan perfe&ior in eo ſtatu videri poſſit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo conditore non ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totum, vt ipſa videlicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum ſunt, & non propter partes totum) idcirco ſuæ conditionis memor, ſemper corpus deſiderat & amat. Longe vero diuerſum eſt de formis illis cœleſtibus, quæ neque in materia createę ſunt, neque ad ſimul cum alio rem aliquam componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterent, conditæ ſunt ab initio.

Differẽtia animæ rationalis à formis aliis immaterialibus.

CAPVT XX.

¶Soluitur propoſita ſuperius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipſum, declaratur.

AD ea vero quæ in contrarium obiecta videntur, reſponderi debet, ea procedere contra corruptæ carnis miſeriam, quæ non ex ipſa conditione primæ materię, neq; ex corporis natura, ſed per accidens ex primi parentis inobedientia, in ipſum corpus intrauit, & per propagationẽ in omniũ poſterorũ corpora deriuatur. Vnde quoties cõtra carnẽ vel corpus, in ſcripturis aut in patrũ ſcriptis fit exclamatio, non contra ipſam corporis naturã, neq; aduerſus corpus ipſum per ſeſe, ſed aduerſus corruptionẽ & peruerſitatẽ & multimodam miſeriã in carne humana poſt peccatũ inhabitantem, intelligi debet indignatio.

¶Vnde nõ ſimpliciter corpus, ſed corpus quod corrumpitur, Sapiens dicit aggrauare animã. Neq; Paulus à corpore ſimpliciter vult liberari, vt ipſum nunquã recipiet, ſed à corpore mortis huius, id eſt, à corpore vt nunc eſt, hoc eſt ab iſta miſeria multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neq; Paulus diſſolui cupit à corpore, vt corpus nunquã velit recipere: neq; ſic ingemiſcit in hoc corpore, vt prorſus velit expoliari, & corpore omnino priuari: ſed ad hoc vult corpore exui mortali & miſero, eoq; ad tẽpus permanere priuatus, vt abſorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquando ex dei munere glorioſum, quod fœtidũ atq; ſordidũ olim depoſuerat. Sapiẽ. 9. Rom. 7. Philip. 1. 1. Cor. 5.

¶Sic etiã corpus iſtud, in eo ſtatu miſerię quo nunc eſt, obſcurum, craſſum corruptibile & tardum, recte carcer nuncupatur inſuper & ergaſtulum, & locus laboris atq; exilij. Quia donec in eo ſecundum ſtatum in quo nunc eſt anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipſius cupiditatibus refrenandis atque expugnandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedientia in ipſo inhabitat. Verum hæc omnia nihil aliud probant, quàm animam merito carnis ſtam corruptionem & omnem quæ ex corruptione eſt miſeriam, deteſtari. Non autem conſequitur, quod per ſe corpus ipſum odio habere aut deteſtari debeat.

¶Similiter & quod de impedimẽto dicebatur à corpore in animã veniẽte, ad corporis miſeriã & craſſitiẽ referri debet.

1.Cor.11. Cum enim reſurrexerit olim virtute diuina corpus hoc noſtrum in incorruptione,in virtute,in ſubtilitate,in agilitate, cæteriſq; perfectionibus,omni craſſitie atque imperfectione ex dei dono depoſita, nullum erit animæ rationali ab ipſo
1. Cor.13 impedimentum, quin in corpore poſita eiq; reunita glorificato,poſſit beatifica viſione deum etiam facie ad faciem cõtemplari,& amore inęſtimabili eo dulciſſime perfrui. Et erit tunc quidem animæ plenum gaudium, cum ipſam carnem qua dum viueret homo velut miniſtra vſa fuerat,ad hãc gloriam apud deum bonis actionibus promerendam, ſibi videat in præmij quoque iucunditate conſociatam, & gaudebit indubie videre in conſolatione ſociam,quam in labore vitæ habuerat miniſtram atque adiutricem. Ex his ergo manifeſtum relinquitur, quemadmodum rationalis anima æque atque cæterę ſubſtantiales formæ,materiam appetat atque deſideret.

CAPVT XXI.

¶De priuatione,vt eſt principium quoddam tranſinutationis rerum naturalium.

Quoniam autem(ſicuti iam diximus)forma perficit materiam, & ad omnem formam eſt materia indifferens,penitus ex ſe indeterminata, adeo vt quælibet materia omnes omnium rerum formas ſuſcipere per ſucceſſionem nata ſit, quanquam ſimul eas continere nequeat. Hinc fit, vt materia indeterminate quamlibet formam deſideret & amet. Vnde & præſentem formam atque hoſpitatam materia amat, & ſeruare eam abſque faſtidio cupit, & tamen quoniam indeterminata eſt,eas quas non habet ſimiliter deſiderat, atque conatur habere, & genuino quodam natiuoque conatu ad eas tendit,cupitque de forma tranſire in formam, quaſi hac ratione ſuæ quærens imperfectioni mederi. Atq; ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet deſtructionem, dum aliã quærit quæ hanc eſt expulſura quam habet. Et licet non hoc per ſe intendat,conſequens tamen eſt, vt adueniente forma alia,prior licet perfectior emigret, atque abſcedat, atque ita per accidens, dum eam deſiderat acquirere formam quam non habet,ſe ipſam priuat ea quam habebat. ¶Sane materia

omnes pariter formas,ſi id fieri poſſet,libēs ſuſtineret, optaretque(ſi fieri id poſſet) impleri ſimul omnibus, ſed formæ plures ſe pariter non compatiuntur(de vltimis rerum formis loquimur)ſicut nec plurium ſigillorum impreſſiones,pariter in eadem maſſa coexiſtere valent. Atque ita adueniente vna, neceſſario pellitur altera. Atque ex his patet, quēadmodum priuatio formarum abſentium in materia, earum videlicet quas ipſa nata ſit habere & actu nō habet,cauſa quædam ſit, quare res tranſmutentur,& materia rerum naturaliū de forma tranſeat in formam. Quam ob cauſam dixit Philoſophus priuationem conari ad maleficium rei. ¶ Atque hinc eſt, quod vulgo priuationem tertium principium ponunt tranſmutationis rerum naturaliū. Quia enim materia formis aliis ſubſtantialibus caret,quas non habet & nata eſt habere,hinc eſt,quod ad eas tendit deſiderio quas non habet,ſicque per ſe ad nouæ formæ acquiſitionem ac proinde ad nouæ rei generationem tendit,per accidens vero ad prioris formę amiſſionem,atque ex conſequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamen priuatio iſta principium dici rerum naturalium, ſed tantum principium tranſmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipſam ſubſtantialiter cōponit,neque in re manet poſtquam generata eſt, ſed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abiicitur, quæ ad prioris maleficium machinata fuit. Quemadmodum cum in ſubiectum quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur, cum nequeant oppoſita ſimul ineſſe eidem. Vnde cum principia rerum naturalium(vt ſupra patuit)res ipſas naturales debeāt conſtituere atque ſubſtantialiter componere, manifeſtū eſt, priuationem non eſſe dicendam principium rerum naturalium. Trāſmutationis tamen earum principium, ratione ſupraposita poterit admitti.

Dictum Ariſtotelis notādum.

CAPVT XXII.

¶ Quomodo intelligēdum priuationem eſſe tranſmutationis principium,& ad rei maleficium conari.

CVm vero in præcedentibus diximus de priuatione, quod ipſa ad maleficium rei machinetur,& de materia quod conetur atq; laboret ad nouæ formæ acquiſitionem,ſicque per accidens ad veteris expul-

ſionem,& rei perditionem,nemo ita intelligat (quemadmodum verborum facies forſitan prætendit) quaſi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi,per quam ipſa conetur & operetur rei naturalis corruptionem, aut materiam virtutem aliquam actiuam ſimilem habere,ratione priuationis, per quam ipſa aliquid efficiat ad formæ vnius expulſionem, & acquiſitionẽ alterius. Quo enim pacto priuatio ipſa (quæ ens verum non eſt,ſed entis potius priuatio, & non exiſtentia tãtum formæ in ſubiecto apto eam habere)poterit vllam habere actiuitatis efficaciã?Sed & de materia iam ſupra declaratum eſt,agendi virtutem ei minime cõpetere,neque generare quicquam aut corrumpere, neq; deſtruere poſſe neq; producere.¶Quod ergo de priuatione dictũ eſt, eam ad rei maleficium machinari,intelligendum eſt, ſecũdum occaſionem.Siquidem priuatio formæ ſubſtantialis in materia ipſa eſt occaſio, ob quam corruptioni res eſt obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi poteſt,quæ eſt hæc.

Formæ priuatio eſt, non exiſtentia eius in ſubiecto eam habere nato.

Quemadmodum cæcitas,carentia eſt & non exiſtẽtia viſus in hominis oculo,qui aptus eſt potentiam talem in ſe habere. Hoc itaque modo,quoniam materia apta & nata eſt habere quamlibet formam,non tamen habet niſi vnam ſub qua exiſtit,conſtat,aliarum omnium formarum in ea eſſe priuationem. Et quoniã ſic quamlibet aliarum æque habere apta eſt & nata,atque vnam hanc pro tempore inexiſtẽtem, hinc fit occaſionaliter,vt quacunque virtute agentis naturale ſuperueniente,ſi ipſam prædominari contingat virtuti formæ ipſius quæ inhabitat, materia ipſa ſtatim agentis prædominantis impreſſionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio,ſed ratione inexiſtentis priuationis, quoniam videlicet & formam iſtam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æque atque eam quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam,iuxta virtutem prædominantis agentis,ſemper ipſa materia parata eſt de forma tranſire in formam.

Cõparatio ad ꝓpoſitã rẽ accommoda.

¶Quemadmodum ciuitas, quæ in medio duorum regnorũ poſita neutri eſt addicta,ſed quaſi media & neutra ad vtrunque eſt indifferens, propter ſuam hanc indifferentiam fre-

quenter contrarios habet ſiue hoſpites ſiue dominos. Vtrum libet enim regnorum illorum prædominari contigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & ſi alter ex regib⁹ in eam ingreſſus fuerit, ſuperueniens autem alter virtute ſuperauerit, victorem ſuſcipiet, pulſo altero, non vtique prioris odio, ſed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus eſt ſuperueniens. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſa eſſe & occaſio expulſionis regis prioris, nõ tamẽ quicquam efficit neque egit illa indifferentia, ſiue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

CAPVT XXIII.

¶ An in materia corporum cæleſtium inſit etiam ſupradicta priuatio.

DE cœleſtium vero corporum materia dubitari poteſt, num habeat etiam ipſa huiuſmodi in ſe priuationem. Si enim ſimilem habere dicatur, videbũtur cœleſtia corpora corruptioni quoq; ſubiecta, cum ſit iſta priuatio principiũ tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem eſt ratio, idem videtur conſequi effectus. ¶ Quod vero iſta priuatio in cœleſtium corporum materia ponenda ſit, eorum maxime ſententiam conſequi videtur, qui materiã ponunt eandem ſpecie in cœleſtibus, atq; in his inferioribus. Nam ſi vnius eiuſdemq; ſpeciei ſit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorum iſtorum materia ex ſua natura eſt indeterminata & indifferens ad omnem formam, & quamlibet apta & nata habere, eam etiam quã nunquam habuit neq; eſt habitura. ita etiã cœleſtium materiam aptam & natam habere quamlibet formã, atq; ita cum aliis omnibus careat præter eam quã habet, omniũ aliarum in ea eſſe priuationẽ. Quod ſi admittatur, queſtio deinde fiet, quur minus ſint obnoxia corruptioni cœleſtia corpora q̃ inferiora, & quã ob rem illorum materia non ita de forma tranſire poſſit in formã, quemadmodum materia inferiorum iſtorũ.

CAPVT XXIIII.

¶ Soluitur quæſtio propoſita, & vnde cœleſtibus corporibus ſua ſit incorruptibilitas monſtratur.

PRopoſitæ vero quæſtioni reſponderi poterit, admittendo priuationem qualem diximus etiam in cœleſtium corporũ inueniri materia, neq; tamẽ cõſequi, vt

materia ipſa ratione huius priuationis tranſire poſſit à forma in formam, ac proinde corpora ipſa cœleſtia tranſmutationi quæ eſt ſecundum generationem & corruptionem ſint obnoxia. Formæ enim ſubſtantiales cœleſtium corporum, cum ſint perfectiſſimæ in informando ſuam materiam, ſic eam ſua perfectione implent, & (licet ex ſe indifferentem) ſolidiſſima diſpoſitione validiſſimiſque qualitatibus ſtabiliunt, tamque potentes ſunt ad ſe ſeruandum in ea ſub qua ab initio creatæ ſunt materia, vt nullum ſit agens naturale creatum tantæ virtutis, quod aduerſus ipſarum aliquam poſſit præualere. Neque patiuntur in ſuam quam inhabitant materiam, vllam omnino extraneam impreſſionem vllo pacto repugnantem introduci, atque ita, propter formæ perfectionem fit, vt de forma in formam tranſire non poſſit materia. Et quidem rectius videtur ac rationi magis conſentaneum, vt cœlorum impaſſibilitatem & incorruptibilitatem aſſignemus ex parte formæ, quàm ex ipſa natura materiæ. ¶ Quod vt intelligatur clarius, ſuprapoſitam libet analogiam reſumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quam capite 22. propoſuimus, duorum regnorum velut mediam, tametſi ex ſe ſit indifferens & neutra, & iuxta prędominantis regni virtutem, temporis ſucceſſu, nunc huic nunc illi ſubiicitur, tranſitque de domino in dominum, poteſt tamen, ſi præpotentem admodum regem contigerit illam occupare, ita validiſſimis turribus, arcibus, caſtris, muris, vallis, & firmiſſimo præſidio muniri, diligentiſſima quoq; adhibita cuſtodia fideliſſime obſeruari, tam vtique potenter, ſapienter, & valide vt ſpes vltra non videatur contrario domino aliquando ſe poſſe illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primum erat indifferens & neutra, atque etiamnum quantum ex ſe talis permanet, per virtutem nimiam & fortiſſimam munitionem occupantis & prædominantis, facta eſt modo quodam eius iam regno & poteſtati addicta. Neque poterit vltra de domino tranſire in dominum, aut de regno ad regnum, non vtique ratione ipſius ciuitatis, ſed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur ſpes vt aliquando poteſtas contraria reſiſtat. Sic ſane & de cœleſti materia dicendum, propter perfectionem & potentiam formæ potentiſſimæ in informando, quæ illi data eſt ab ini-

tio, eam de forma in formam tranſire non poſſe, quoniam agens naturale deeſt, quod illi poſſit vel aliam imprimere, vel ſuam auferre.

CAPVT XXV.

¶Soluitur ſuperius obiecta ratio.

AD rationem verò quæ in oppoſitum obiiciebatur, proponentem, vbi eadem eſt cauſa eundem etiam conſequi effectum, reſpondebitur, nô eſſe niſi occaſionem ſimilem in cœleſtibus & inferioribus, cum priuatio (vt ſupradictum eſt) non ſit vera cauſa per ſe effectiua ipſius transmutationis de forma in formam, ſed tantum occaſio, & cauſa ſine qua non. Niſi enim in materia eſſet priuatio formarum abſentium, & niſi eas eſſet apta habere quas non habet, nunquam de forma tranſmutaretur ad formam. Atque eatenus dicitur priuatio occaſio eſſe, & cauſa tantum ſine qua non, ac conſequenter principium quoddam tranſmutationis huiuſmodi. Cæterû, huius tranſmutationis veram & efficientem cauſam diximus eſſe agens naturale, quod prædominans, impreſſiones formæ inexiſtenti contrarias, & formæ quam ipſum vult introducere conuenientes imprimit in materiam, ſicque eam de forma tranſire facit ſua actiua virtute in formam. ¶Quanuis ergo eadem admittatur occaſio tranſmutationis in cœleſtibus atque inferioribus iſtis, non tamen eſt cauſa eadem. Non eſt autem neceſſe, quotieſcunque eadem occurrit occaſio, ſiue eadem cauſa ſine qua non, vt idem ponatur effectus, quemadmodum ſecuris acuties occaſio quædam eſt, & cauſa ſine qua non ſectionis ligni. Non enim ſecaret ſecuris, niſi acuta. Non eſt tamen neceſſe, vt ſemper fiat ſectio, donec eſt ſecuris acuta, ſed veram cauſam adeſſe oportet, & ſectionem efficientem (hoc eſt, ipſum ſecantem) priuſquam fiat ſectio. Vbi autem defuerit ſecans, quantumuis acuta iaceat ſecuris, non fiet ligni ſectio. Ita & in propoſito, quia agens inueniri nullum poteſt, quod effectum eiuſmodi producat in cœleſti materia, nempe tranſmutationem in formam aliam, nihil proficit occaſio ſola. Nihil enim prodeſſe valet præſentia cauſæ ſine qua non, vbi defuerit cauſa quæ effectum ipſum operetur.

CAPVT XXVI.

¶ Quomodo vim nullam patiantur corporũ cœleſtium materiæ, in eo quod de forma non tranſeant in formam.

Obiectio.

SEd videri forſitan poterit vim pati cœleſtium materia, & violenter cohiberi à formis, ne tranſeat in formas alias. Cum enim ex ſua natura dicatur materia cupere tranſitum de forma in formã, ſi ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id non carere violentia. Apparet autem inconueniens admittere perpetuam talem in nobiliſſimis illis corporibus violentiam.

Obiectionis ſolutio.

¶ Verum diligentius attendentes comperiemus cœleſtium corporũ materiam prorſus nullam vim à ſuis formis perpeti, imò quietem bonam & ſtabilitatem congruam ſic eam accipere, id quod ſuprapoſitę analogiæ conſideratio, facile monſtrat per ſimilitudinem. Quomodo enim ciuitas illa ex ſe indifferens & neutra, nullũ patitur violentiæ incommodum, ex eo quod potens ille imperator ſic eam ſibi firmat munitionibus validis atque diligenti cuſtodia, ad eum modum quem ſupra expreſſimus, imò magis quietem dulcem & bona commôda cõſequitur, dum à perpetua illa inſtabilitate liberatur, & ſtabili mãſione in ipſa habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficiturque plurimum. Ita per omnem modum, nulla fit materiæ cœleſti violentia, cum per nobiliſſimas formas ſtabili manſione in ipſa inhabitantes, ab inſtabilitate eiuſmodi liberatur, perfectiſſimis qualitatibus & nobili diſpoſitione ſemper pleniſſima, eo quod nobiliſſimarum formarum ſit habitaculum.

Inſtabilitas ex imperfecto eſt.

Ex imperfectione enim eſt, quod ita inſtabilis exiſtens materia, ſemper quærat de forma tranſire in formam. ¶ Neque male puerorum cupiditati, materiæ hoc deſiderium poteſt comparari, quas videmus nonnunquam ea quæ in manibus habent, ſiue cibaria ſiue alia quælibet proiicere, vt alia quæ forte porriguntur item apprehendant. Neque raro panem aut carnes abiiciunt è manibus, vt lapidem aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidę inſtabilitati parentes bene conſulunt, neque vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quẽ tenent aliud nihil apprehẽdere eos ſinunt. ¶ Sic ſane & materiæ freqũter euenit, cum ſua inſtabilitate ſemper tranſire geſtiat, pro forma nobiliſſima & perfectioribus qualitatibus ſub quibus ſtabat, formã imperfectiorem

& viliores diſpoſitiones vti recipiat, cani illi Aeſopico non admodum diſſimilis, qui pro carnis vmbra quæ videbatur in aqua maior carnis ſubſtantiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic verò inſtabilitati dum forma cœleſtis ſua perfectione medetur, non ſolũ vim non facit materiæ, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio. Canis Aeſopicus.

CAPVT XXVII.

¶ Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem, ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſſima quiete requieſcent.

QVod autem nũc de materia & formis cœleſtium corporum diximus, idem etiam de materia in hominibus glorificatis poſt factam reſurrectionem dicendum videtur, nulla videlicet violentia eam à ſuo illo tranſitu in varias formas cohiberi, neque violenter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſſima ex immortalitatis dono, ſub ſuis quamque formis ita firmari atque ſtabiliri, vt nullo amplius tranſitu perdere valeant quam habent, vel quam non habent acquirere. ¶ In hoc tamen eſt conſideranda diuerſitas, quod in cœleſtibus corporibus, formæ ipſæ ex ſua perfectione naturaliter ita materiam quam informant perficiunt atque ſtabiliunt, vt extraneam impreſſionem recipere non valeant. In hominibus autem poſt reſurrectionem futuris glorioſis, non ipſa naturalis animæ virtus hoc præſtabit, ſed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc ſit præſtitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cœleſtibus orbibus ipſe naturæ author, ſecundum primam contulit inſtitutionem. ¶ Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam neceſſe erit (iuxta ſacratiſſimæ catholicæ fidei confeſſionem) tuba canente, in ſuis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, ſi in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum ſempiternum videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iuſtitia, violenta (quæ natura perpetuo non ſuſtinet) ſuæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate ſuſtentabit. ¶ Cæterum, in corporibus beatorum glorioſiſſimo illo immortalitatis dono ex diuini conſpectus 1. Cor.15 Iob.10.

conſortio factis immortalibus dulciſſima vtiq; pace & quiete ſuauiſſima nihil dubium eſt quieſcere pauperculam ex ſe & egenam illam materiam, cum ſua hoſpita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat miniſtra, ita in patria, dulciſſimæ tunc beatitudinis erit ſocia. Si enim poteſt cœleſtis corporis forma ab inſtitutione naturæ, ſuam quam inhabitat materiam in ſe ſtabilire, eamque in pace & quiete perpetua poſſidere, poterit & hoc rationalis anima in deum iam abſorpta, cum plenitudinem acceperit inhabitantis in ſe diuinitatis, ex dei voluntate, eam videlicet quæ illi reſtituetur habitationem, ſtabilem ſibi atque perpetuam ſeruare, ſicq; ſibi firmo fœdere & ſolidiſſima colligatione connectere, vt vltra ab ea pelli non poſſit. ¶ Similiter & in impiis, ad æternam exercédam vindictam, colligationem hanc faciet iuſtus ille vltor, vt perpetuis tormétis & ſuppliciis inæſtimabilibus, vltra à corpore anima, quantumcunque deſiderauerit, ſeparari omnino non poſſit. Illis quidé ad gloriam æternam, vt ab ea ad quam ſemel admiſſi fuerant beatitudine, non poſſint excidere. His verò ad ſempiterna ſupplicia vt cruciatibus diabolo & miniſtris eius ab initio præparatis, nunquam valeant abeſſe. ¶ Et hactenus quidem, quæ de rerum naturalium principiis, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere videbantur, pro noſtra paruitate tractauimus. Proximum eſt, vt ad earum cauſas vtcunq; explicandas, altero libro, tranſeamus, ſi prius in ipſo libri huius termino, ex iis quę diximus, laudis qualecunque canticum cecinerimus altiſſimo rerum omnium domino, qui ſuper omnia viuit benedictus in æterna ſecula. Amen.

¶ Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus conſiderationis Phyſicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONCLVSIONIS terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non eſt ſimilis tui in diis domine, & non eſt ſecundum opera tua.

Tu ſolus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in ſancto ſpiritu ſemper perfectus atque beatus.

Cœlo tibi opus non erat, vt ſederes in eo, terra verò & vniuerſa quæ ſunt in ea, quem tibi vſum præbere poterunt qui rebus nullis indiges?

Quia voluiſti, quando voluiſti, ſicut voluiſti, ita verbo dixiſti, & ſurrexit vniuerſa hæc machina, magna nimis.

Ecce non eſt in omnibus gentibus vir induſtrius, aut potens artifex, vt ſuſcitet de nihilo, vel puluiſculum terræ.

Tu autem ex nihilo feciſti, quæcunque noſtris ſunt obiecta ſenſibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia conſtituiſti hæc omnia, ſuum cuique pondus librans.

Materiâ quidem cognata erant, & indiuiſa, formarum autem varietate ſeparaſti ea.

Quam vnico opere demonſtrare nequiſti infinitam pulchritudinem tuam, variatis ſic rerum ſpeciebus, vti manifeſtam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo ſapientiæ tuæ, dum ſic diuerſiſſima natiuo nectis amore.

Et quæ per ſeſe inimica videntur, tuo iuſſu, inſeparabili ſunt conglutinata dilectione.

Vere magnus es tu, & faciẽs mirabilia, tu es Deus ſolus, creator omnium, creator cœli & terræ.

Tibi ſoli laus honor & gloria, tu es ſolus adorandus, domine Deus noſter.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuum, & quare eum præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

Intende ad viſitandas omnes gentes, & agnoſcatur gloria nominis tui ſuper omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore noſtro in ſempiternum.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SECVNDVS PHYSICAE CONSIDERATIONIS de cauſis rerum naturalium.

PRAEFATIO.

OMNE quod creatum eſt, aliquam neceſſe eſt ſuæ exiſtentiæ habeat cauſam, etiam angelica, ipſa, licet nobiliſſima creatura. Omnia ſiquidem quę creata ſunt, manifeſtũ eſt ab eo qui ipſa creauit atq; effecit, ſuum eſſe accipere, & ſuum effectorem ſuæ exiſtẽtiæ cauſam habere. Neceſſe item eſt, ad finem omnia ordinari, propter quem creata ſunt, & ad ſuam ſingula exiſtentiam perducta. Atque ita quidem efficientem & finalem cauſas, omnia quæ ſunt creata & viſibilia & inuiſibilia, ſpiritus & corpora, neceſſum eſt habere. Cæterũ, res corporeæ, & naturales, præter ſupradicta duo cauſarum genera, cõſpiciuntur & alia duo requirere. materialem cauſam dico ex qua conſtent, & formalem, per quam ſuam accipiant exiſtentiam. Et de his quidem poſteriorib*, in priori libro quatenus principia ſunt rerũ naturalium, cœptũ eſt determinari. propter quod non ita prolixa nobis præſenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, niſi quantum ipſa cauſalitatis ratio expoſcet. De prioribus autem duobus, prolixior reſtat

Apoc. 1. tractatus. Ad gloriam ergo eius qui eſt omnium cauſarũ prima atq; nouiſſima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia cõponens ſingula, & ſuis formis in ſua exiſtentia ligans vniuerſa rerum iſtarũ, iam aggrediamur determinationem.

CAPVT PRIMVM.

¶Definitio cauſæ, & quomodo ab occaſione ſeparanda cauſa.

Cauſæ definitio prior.

CAuſa definiri ſolet, ad cuius eſſe conſequitur aliud.

Qua definitione indicatur, omne illud eſſe alterius cauſam, quod ei quomodocunque dat eſſe, ſiue vt ſit, aut à quo, hoc alterum accipit quomodocunque vt ſit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei eſſe conſequitur omnium eſſe creaturarũ, id eſt, à deo omnia accipiunt vt ſint, & Deus om-

nibus eſſe donat, atque ob hoc eſt deus omnium cauſa. Similiter res omnes naturales, à materia & forma accipiunt vt ſint, & materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus vt ſint, dum ex illa & per hanc neceſſe habent ſubſiſtere, atque ob id omnium rerum naturalium cauſæ ſunt, materia & forma. Sic & finis quatenus agentem mouet ad operandum effectum, quodammodo dat effectui vt ſit, cum propter finem agens eundem operetur. ¶ Aduertendum eſt autem (quemadmodum in libro priore obiter indicauimus) diſtingui ſolere duplicẽ cauſam, alteram proprie dictam, quam nunc definiuimus, & de qua principaliter loqui intendimus, cum de cauſis rerum facimus ſermonem: alteram verò improprie cauſam nominatam, quæ eſt occaſio ſiue cauſa occaſionalis, aut cauſa ſine qua non. Quemadmodum in ligno, ſiccitas vehemens occaſio eſt aſcenſionis, inflammationis, & combuſtionis eius: & in ſtipula leuitas, occaſio eſt facilis agitationis ſurſum: in globo rotunditas, occaſio eſt facilis motus: in cultro, occaſio bonæ ſciſſionis eſt, ipſa eius acuties, atque ita in ſimilibus. Non ſunt tamen hæ niſi occaſiones talium effectuum & occaſionales cauſæ (quod cum diminutione dicitur) atque etiam cauſæ ſine quibus non, hoc eſt, ſine quibus effectus eiuſmodi vel non fierent, vel non ita cõmode & facile fierent, quemadmodum non fieret, aut fieret, aut nõ facile fieret ligni accenſio, niſi eſſet in eo ſiccitas: neque facile globus laterali motu agitari poſſit, niſi rotundus: neque recte ſcindere culter, niſi acutus, atque ita in aliis. Cauſæ tamen veræ non ſunt, ſed tantum diſpoſitiones quædam, quas neceſſe eſt adeſſe, ſi agens ipſum & præcipua cauſa debeat effectum operari, aut quæ vbi adfuerit, rectius ac facilius agens & præcipua cauſa ſuum effectum operetur. Cauſa occaſionalis nõ eſt vera cauſa.

CAPVT II.

¶ Quomodo in moralibus vtile ſit dinoſcere cauſam ab occaſione.

EST verò in moralibus diligentiſſime attendenda iſta diſtinctio, vt nõ pro occaſione cauſa, aut econtrario pro cauſa exiſtimetur occaſio. Multum enim hæc diſtinctio valet ad peccatorũ diſcretionem. Quemadmodum (exempli gratia) in ſcandalo dato, quod eſt vera cauſa ipſius ſcandalizationis paſſiuæ, & in ſcandalo non dato

Quid ſcã dalum datum & quic acceptum.

ſed accepto, vbi opus ipſum ex quo ſcandalizatur alter (quod ſcandalum acceptum nominant) non eſt cauſa ſcandalizationis paſſiuæ, ſed tantum occaſio; vera autem cauſa huius paſſiuæ ſcandalizationis eſt, ipſa praua voluntas eius qui ex eo ſcandalizatur ſua prauitate, vnde ſcandalizari merito nec potuit nec debuit. ❡Sic & in conſideratione finis, diſtinguenda frequenter venit occaſio & vera cauſa. Quemadmodum (exempli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem ſacrum faciendo, ſi præmium iſtud temporale, tantum occaſio quædam eſt, & finis quidem occaſionalis, & occaſionale motiuum: ſic verò Deus finis verus & vera cauſa finalis, nõ eſt actus ille malus vel illicitus. Sin temporale illud pręmium vera eſt cauſa finalis, & motiuum pręcipuum, non autem Dei honor aut gloria, indubie illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta conſideratio. ❡Excluditur verò cauſa occaſionalis à definitione ſupraposita, per hoc quod non ſic ad eam effectus conſequatur, vt ipſi det aliquo modo eſſe. Nullo enim modo occaſio dat eſſe effectui, ſed tantum eſt diſpoſitio quędam, qua mediante cauſa præcipua facit effectum eſſe. Quemadmodum ignis agens, diſpoſitione & occaſione ſiccitatis, facile inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate diſpoſitum, facile agitat. Nemo autem dixerit ſiccitatem inflammare lignum, aut globum à ſua rotunditate moueri.

CAPVT III.

❡Alia ponitur cauſæ generalis definitio, ex qua ſpeciales eliciuntur definitiones quatuor generum cauſarum.

❡Solet etiam hoc modo cauſa definiri.

Cauſę altera definitio.

CAuſa eſt ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel eſt.

Quæ definitio, dum ſub quadruplici datur diſiunctione, quatuor indicat cauſarum genera, id eſt cauſæ diuiſionem in quatuor ſub ſe contentas ſpecies. Diuiditur enim cauſa, in cauſam materialem, cauſam formalem, cauſam efficientem, & cauſam finalem. Nam ex qua, reſpicit cauſam materialem: per quam, cauſam formalem: à qua, efficientem: pro-

pter quam, finalem. ❡ Ex quibus facile colligi poſſunt ſingularum ſpecierum harum definitiones.

Cauſa enim materialis eſt, id ex quo quippiam fit eo pacto vt inſit. Cauſa materialis.

Id eſt, principium naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita vt in ipſa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis componitur, res (inquam) ſiue naturæ, ſiue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro, per formam idoli infuſam, fit idolum. ❡ Per quam, cauſam formalem reſpicit. Per eam enim & ſecundum eam, res dicitur eſſe ſubſtantialiter quod eſt, & in ſuo item peculiari eſſe per eam res conſeruatur, vt per animam rationalem homo eſt homo, & per formam idoli, opus aliquod dicitur idolum. Quòd ſi forma aufertur, oportet & homini & idolo eſſe ſimiliter, auferri, vt non amplius ſit homo vel idolum, quod prius erat, donec inexiſteret forma. Propter quod, ab Ariſtotele dicitur, Forma eſt ſpecies, exemplum, & ratio quidditatis, id eſt, eſſentiæ rei naturalis. Sic enim ille ſolet eſſentiam rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certam ſpeciem conſtituitur, atque arctatur, quemadmodum in priore libro latius tractauimus. Exemplum. Quoniam ſecundum formam, res ſibi ſimilia efficiunt, quemadmodum ignis per ſuam formam generat ignem alium ſibi ſimilem. Ratio autem dicitur, quoniam eſſentiam rei conſtituit, & ſecundum eam res accipit ſuæ eſſentiæ rationem, & ſecundum eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur eſſe animal rationale, & animal corpus animatum ſenſibile, vbi rationale & ſenſibile, animam rationalem & animam ſenſitiuam (ex quibus eſſentia hominis ac bruti eſt) reſpiciunt. ❡ Tertia autem diffinitionis particula, nempe à qua, ad cauſam efficientem ſpectat. Ab ea enim primum fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipſa habet ſuo motu & actione formam introducere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à cauſa finali procedat. Quemadmodum in domo conſtruenda, quæ eſt opus artis, non ſeipſos lapides componũt, ſed eſt domificans, qui manum admolitur operi, quiq; ſuo motu & actione materiam cõponens, & debito mo Ariſto.

do coaptás,formã domus efficit.Itẽ nõ ſeipſum ignis gignit, neq; materia ſeipſam accendit, ſed ab alio agẽte ſuccenditur materia ad formã ignis. Definitur autẽ ab Ariſto.hoc pacto.

Cauſa efficiens eſt id vnde primũ principium mutationis & quietis.

Cuius eſt hic ſenſus,cauſa efficiens principalis, eſt primũ principium à quo motus & quies,exterius procedit, vel effectus poſitiuus aut priuatiuus producitur,quod tam ad artem quam ad naturam applicari poteſt. ¶ Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finem ſignat, qui mente quidem conceptus, tacite intrinſecus efficientem mouet cauſam, & veluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem,homines domos ædificant propter defenſionem & tutelam ab hoſtium incurſibus, ciues muros, valla,turres, aliaq; fortalicia conſtruunt. Mouet enim mentem finis iſte conceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non eſt ratio, finis ipſe vt naturaliter intentus & deſideratus, hoc eſt quatenus res agẽs ad finem naturaliter inclinatur ac fertur,mouet rem ad operandum effectum tali fini cõgruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipſum deorſum,propter finem ad quem naturaliter inclinatur, id eſt, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo.

Cauſa finalis eſt cuius gratia omnia fiunt.

Id eſt, finis eſt principiũ ad quod dirigũtur & deſtinantur omnia media,eidem congruentia,veluti in ſcopũ quendam.

CAPVT IIII.

¶ Quomodo & cauſa efficiens & finalis vtraque dici poſſit cauſarum prima.

EX quibus patet,vtramque cauſam,nempe & efficientem & finalem, rectè dici poſſe cauſarum primã. ſed differenter, aliaque & alia ratione. Finis enim eſt prima cauſa ſecundum intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus,per rationem intentus, ſiue in naturalibus per naturalem inclinationem deſideratus atque naturaliter propoſitus) ſolicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuſlibet effectus. Quemadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipſa ſuæ ſpeciei mul-

tiplicatio & conſeruatio(vt naturaliter intenta atque deſy-derata)extimulat & mouet ad coeundum, nidos conſtruendum,& quæcunque ſunt opportuna tali fini operandum. Cæterum,efficiens,primum eſt in exteriori operatione, & motione materiæ. ¶ Vnde ſicut finis ſemper eſt intentione prior efficiente,interius mouendo & ſollicitando efficiens: ita econtrario efficiens ſecundum tempus prior eſt fine. Quẽadmodum ſanitas ipſa atque ſanatio, tempore eſt poſterior ipſa potione ſiue balneatione, ad ſanitatem ordinatis, tanquam ad finem, & operatio bona Deo dignæ conuerſationis,antecedere debet,æternæ felicitatis retributionem, quæ eſt illius finis,cum hæc ſit illa intentione prior.

CAPVT V.

¶ De effectus definitione & diuiſione per oppoſitum ad cauſam.

QVæ autem de cauſa dicta ſunt,eadẽ effectuĩ poſſunt omnia per oppoſitum aptari. Sũt enim cauſa & effectus relatiua, quemadmodum pater & filius. Vnde ex ſuprapoſitis cauſæ definitionibus effectus poteſt hoc modo definiri.

Effectus eſt, id quod ſequitur ad eſſe alterius.

Hoc eſt, quod quoquo modo ab alio accipit, vt fit, hoc eſt, quod ex aliquo eſt aut per aliquid,aut ab aliquo,aut propter aliquid. ¶ Eſt autem effectus nomen generale, non quidem oppoſitum relatiue cauſæ efficienti in particulari(quemadmodum ex nominis ratione videri poterat,eo quod inter efficiẽs & effectum ſecundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) ſed generaliter cauſæ opponitur ſecundum relationem. Vnde quemadmodum ſuperius cauſa quadruplex diſtincta fuit,ſic ex oppoſito quadruplex item effectus venit diſtinguendus. Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta cauſarum diſtinctione, neceſſe eſt circumloqui. Eſt enim effectus cauſæ materialis, eſt effectus cauſæ formalis, eſt effectus cauſæ efficientis, & eſt effectus cauſæ finalis.

Quid effectus.

Effectus cauſæ materialis eſt, quod eſt ex aliquo.

Quadruplex effectus.

Vt homo hoc modo eſt effectus ſuæ materiæ, quoniá ex ſua materia componitur, & idolum, effectus auri vel argenti eſt, tanquam materialis cauſæ.

Effectus cauſæ formalis eſt, quod per aliquid eſt.

Vt homo per formam, qua propter homo reſpectu ſuæ formæ, & idolum reſpectu ſuæ formæ artificialis, effectus dicitur cauſæ formalis.

Effectus autem cauſæ efficiẽtis, qui fit ab aliqua

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipſum generante, filius à ſuo patre. Vnde domus, ignis genitus, & filius, reſpectu domificantis, ignis generantis, & patris gignentis, effectus dicuntur cauſæ efficientis.

Effectus deinde cauſæ finalis eſt, quod eſt aut fit propter aliquid, ſiue alicuius gratia

Vt ambulatio quæ fit propter ſanitatem conſequendam, & bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam. Et regulariter medium ipſum quod ad finem ordinatur, & quo ad finem peruenitur, effectus dicitur cauſæ finalis, reſpectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quemadmodũ bona operatio ad æternæ vitæ conſecutionem ordinatur, & ad ipſam perducit operantem: ſimiliter & ambulatio, ad ſanitatem. ¶ Videtur tamen difficile hoc intelligere, quemadmodum medium cauſæ finalis ſiue ad finem, dicatur effectus illius, eo quod plerunque vt poſt latius declarabitur, ſit verũ efficiens illius. Sed facile vitatur difficultas, ſi attendatur, effectum generale eſſe vocabulum, & in vnoquoque cauſalitatis genere cauſæ relatiuè opponi. Vnde conſequitur manifeſte, ſi ſanitas reſpectu ambulationis ſit finalis cauſa, econtrario quoq; ambulationẽ effectũ eſſe cauſæ finalis reſpectu ſanitatis, ſimiliter & de bona operatione, reſpectu felicitatis.

CAPVT VI.

¶ Quemadmodum eiuſdem rei poſſunt eſſe plures cauſæ.

Prima ꝓprietas cauſarũ.

AD maiorem autem prædictorum cognitionem, tres poni ſolent cauſarum cõditiones. Quarũ prima eſt,

Eiuſdem rei plures poſſunt eſſe cauſæ.

Homo generat hominē & ſol, vt habet Ariſtot. 2. phyſico.

Quod ſi de diuerſis generibus cauſarum intelligatur, etiam ſenſui eſt manifeſtum. Siquidem omne agens naturale, cauſas materialem, formalem, efficientem, & finalem habet. Si vero in eodem genere cauſæ accipiatur, etiam ſic verum eſt. Nam idem homo filius exiſtens, cauſas efficientes habet, patrem, matrem, corpora cœleſtia, & ſuper omnia Deum. Homo enim non generat hominem ſine concurſu cauſarū vniuerſalium, id eſt, corporum cœleſtium, & cauſæ vniuerſaliſſimæ quæ eſt Deus. ¶ Sic plures eſſe poſſunt eiuſdem rei fines, vt corpus eſt propter animam, propter hominem, propter Deum. Terræ gramina & herbæ, ſunt propter iumentorum paſtum, propter ipſius terræ ornatum, & propter hominum conſolationem, atque in Deum ex ornatu illo prouocationem. ¶ In genere autem cauſæ materialis iſtud abſurdum videtur, ſi de materia totali ſermo fiat. Omne enim ens naturale non niſi ex vna materia totali componitur. Et ſimiliter nullum opus artis vnum, duas totales habet materias. Neque enim ſimul eadem ſtatua, & tota aurea & tota argentea eſſe poteſt. Poſſunt tamen commiſceri aurum & argentum, ſed tunc non niſi pro vna totali materia reputabitur. ¶ Similiter & de cauſa formali dicendum, maxime ſi de forma ſubſtantiali & vltima ſermo fiat. Quemadmodum enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures ſubſtantiales formas habere poteſt. Neque item res quæcunque artificialis, plures ſimul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim ſtatua, leonis imaginem habere ſimul & bouis. Quòd ſi formarum fiat commixtio, veluti cum humano capiti ceruicem equinam pictori iungere libuerit, non plures ſunt formæ artis totales, ſed vnica tantum. Si tamen cauſam formalem large acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias ſe extenderet, ſic dubium non eſſet, plures etiam formales cauſas ſimul poſſe exiſtere. Plurimas enim accidentarias formas idem ſimul in ſe continet homo.

Horatius de arte poetica.

CAPVT VII.

¶ Cauſas poſſe ſibi eſſe inuicem cauſas.
Secunda conditio eſt.

Cauſæ poſſunt ſibi inuicem eſſe cauſæ.

Secunda conditio cauſarū.

Quod quidem in diuerſis cauſarum generibus eſt indubitatum. Plerunque enim quod in genere cauſæ finalis eſt cauſa, hoc ipſum in genere cauſæ efficientis eſt effectus: & quod in genere cauſæ efficientis eſt efficiẽs, hoc eſt in genere cauſæ finalis effectus. Veluti cum non recte quiſpiam valens, propter acquirendam ſanitatem deambulat, aut medicinam bibit amaram, deambulatio iſta in genere cauſæ efficientis cauſa eſt ſanitatis, quæ per ipſam & ab ipſa efficitur. Similiter & amarę medicinæ potio cauſa eſt ſanitatis quam efficit, atque ita ex cõſequẽti ſanitas ipſa admitti debet in hoc cauſalitatis genere ipſius ambulationis atque potionis effectus.

¶E contrario autem, in genere cauſæ finalis cauſa eſt, ſanitas vt intenta & deſyderata. Ipſa enim eſt, quæ non recte valentem mouit ad ambulationem atque amaram potionem. Atque per cõſequens, in hoc cauſalitatis genere, ambulatio effecta & potio illa amarioris medicinæ propter ſanitatem, admitti debet effectus. Eſt autẽ in genere cauſæ finalis effectus, ipſum mediũ quod eſt propter finem, & quo ad finem peruenitur, quẽadmodũ in propoſito eſt, de ambulatione & potione reſpectu ſanitatis. Patet ergo, quẽadmodũ in diuerſis cauſarũ generibus cauſæ ſibi inuicem poſſint eſſe cauſæ.

Cauſæ ſunt ſibi mutuo cauſæ.

¶Amplius vero, etiã in eodẽ genere cauſæ inuenire poſſumus cauſas eſſe ſibi inuicẽ cauſas. Nã habitus ex actibus generantur, quẽadmodum virtutes habituales ex actibus virtutum frequẽter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint actus viciſſim faciũt. Faciunt enim habitus, eos quos habent ſecundũ ipſos operari, & delectabiliter operari. Verum iſtud ſecundũ ſpeciẽ eſt tantũ. Nã actus qui præcedunt habitũ eumq; efficiunt, numero diuerſi ſunt, ab iis qui ſequũtur & efficiũtur ab eo. Profundius autẽ cõſyderãdo, inuenire poterimus, vbi cauſæ eædem ſecundũ numerũ, ſibi inuicẽ ſint cauſæ. Eadẽ enim caliditas quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur viciſſim cõſeruat in ipſo quod tenetur manibus, calorẽ. In eodẽ autẽ genere cauſæ efficientis ſunt, cauſa producens & cauſa conſeruãs. Vtraque enim cauſa & producens & cõſeruans, dicitur efficiens. Similiter etiam dicendum videtur in contemplatione rei iocundæ, quæ gaudium atque lætitiam in animo producit, à qua viciſſim conſeruari ipſa rei iucundæ contemplatio videtur.

Conſeruat enim contemplationis actum abſque faſtidio, & permanere facit in animo, lætitia interior, quę in eo inde exoritur.

CAPVT VIII.

¶ Eandem poſſe eſſe cauſam contrariorum effectuum.

¶ Tertiam conditionem cauſarum ponunt, hanc.

EAdem poteſt eſſe cauſa contrariorum effectuum. Tertia proprietas cauſarũ.

¶ Quod quidem ad oculum promptum eſt videre in ſolis actione, qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liqueſcere, alia indurans. Ceram enim, & butyrum, glaciem, atque ſimilia, liquefacit. Lutum vero & lutea vaſa, hisque ſimilia, facit induréſcere. Et eadem potio in quibuſdam efficit ſanitatem, in aliis ægritudinem, imo etiam in eodem ſucceſſiue. Huius autẽ ratio eſt, varia diſpoſitio ſubiecti in quo recipitur actio. Quemadmodum ea quæ pro homine complexionis ſanguineæ bona eſt potio, & ſanitatis effectiua, fieri poteſt vt homini complexionis contrariæ (nempe melãcholicæ) ſit noxia, atque ægritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ diſtemperatam complexionem ad temperamentum reducit, eadem diſtemperamentum facit in eo qui recta eſt valitudine. ¶ Sic eadem præmiſſæ in vno generant ſciẽtiam, in alio generant tantum opinionem, iuxta quod vel circa præmiſſas vel circa conſequentiæ rectitudinem varie fuerint affecti. Ita ſæculi ſcientia aliquo modo perficit intellectum, quoniam omnis veritatis cognitio, quantum ex ſe eſt, intellectum perficit. Imperficit tamen affectum, eo quod inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum cauſalitas prouenit, vt diximus ex parte variæ diſpoſitionis ſubiecti, in quod fit actio. In voluntariis autem, ex varia diſpoſitione agentis pro ſua libertate. Idem enim homo & vult & non vult, non ſolum ratione rei mutatæ, ſed pro ſua etiam libertate, abſque rei vlla mutatione.

CAPVT IX.

¶ De cauſæ diuiſione in vniuerſalem & particularem, propinquam & remotam.

¶ Solent quoque de cauſis nonnullæ aſſignari diuiſiones,

Cauſarum enim quędam ſunt vniuerſales,quę-dam particulares, quædam remotæ, quædam propinquæ.

Cauſa vniuerſalis & particularis.

¶Et conſiderantur hæ rurſum, vel ſecundum nominationem,vel ſecundum rem.Secundum nominationem quidem, quando cauſa & effectus nomine vniuerſali vel particulari aſſignātur,vt cùm dico, Bonum eſt finis rerum:Ex materia, fit res: Forma,facit eſſe rem: Res eſt,per formam: Artifex, efficit opus:Finis,mouit operantem.In his, & cauſæ & effectus vniuerſaliter nominantur ſeu generaliter. Cum autem dico ex auro facta eſt hæc ſtatua, particularis cauſa & effectus exprimuntur.Item cùm dico,artificem feciſſe hanc domum,aut viuentem aliquem eſſe patrem huius pueri,nominatione cauſas rèmotas ab effectibus dico. Cauſas enim nomine vniuerſali deſignans, effectum particularem demonſtro. Cum vero huius pueri hunc hominem dico eſſe parentem,aut hunc artificem cauſam huius rei,aut domificatorem domus eſſe cauſam,& ſtatuarium ſtatuæ,propinquius nomino & exprimo cauſalitatem. ¶Interdum vero nuncupamus cauſas vniuerſales vel particulares ſecundum rem,ob rei generalem videlicet aut particularem, remotam vel propinquam cauſalitatem. Hoc autem pacto cauſa vniuerſalis dicitur, vel generalis,quę plurimos habet diuerſorum generum effectus, quemadmodum ſol, & cœleſtia corpora, & ſuper omnia deus benedictus. Habent enim effectus plurimos diuerſorum generum,cum omnis creatura corporalis ſine illorum concurſu non efficiatur. ¶Non eſt autem neceſſe ad hoc vt cauſæ dicantur vniuerſales ſeu generales, vt prorſus nullus ſit effectus cuius ipſæ non ſint cauſæ. Sic enim ſol & cœleſtia corpora non dicerentur cauſę vniuerſales,cum non ſint cauſæ ſpirituum,neque ſpiritualium rerum: ſed ſufficit, quod multos valde habeant diuerſorum generum & diuerſarum rationum effectus. Quanquam deus ſuper omnia benedictus, ob hoc vniuerſaliſſima & generaliſſima cauſa per ſuperlationem recte dicitur, quod prorſus nihil neque corporale neque ſpirituale eius cauſalitati ſit ſubtractum. Videtur etiam homo ſecūdum genus cauſæ finalis eſſe cauſa vniuerſalis, eo quod plurimos videatur habere diuerſarū ratio-

De' cauſa eſt vniuerſaliſſima.

num ſecundum hoc genus effectus,id eſt, plurima ad ipſum ordinata. Cum omnia hæc inferiora,imò & cœleſtia,ad hominem vt finem referantur. ¶ Cauſa autem particularis dicitur, quæ nō plurimos habet diuerſorum generum effectus, vt homo,cauſa particularis eſt reſpectu filij quē gignit, etiā ſi mille genuiſſet numero filios. Oportet enim cauſam vniuerſalem ſiue generalem,multos admodum habere effectus diuerſorum generum atque diuerſarum rationum. Indiuiduorum autem quantacunque multitudo, non ſufficit ad faciendam cauſam vniuerſalem.

Quid cauſa particularis.

¶ Cauſa vero propinqua ſecundum rem nominatur, illa quæ effectui prope eſt, & per ſe effectum attingit: quemadmodum pater,cauſa propinqua eſt ſui filij quem per ſeminis deciſionem gignit.

¶ Cauſa vero remota eſt,quæ ab effectu eſt elongata, neque ad effectum niſi alia cauſa priore mediante attingit,quomodo auus cauſa eſt remota nepotis, eo quod ad eius cauſalitatem non attingit,niſi mediante efficientia filij ſui,qui eſt pater nepotis illius & cauſa propinquior. Magis autem remotæ cauſæ ſunt proauus,atauus,tritauus, atque ita conſequenter. Similiter ſi ignis aliquis ſecundum produxerit, atq; hic rurſum tertium,iſte quartū,qui deinde quintum: primus omniū, cauſa eſt propinqua ſecundi,& ſecundus tertij, atque ita cōſequenter,ſed omnium aliorum præterquā ſecundi, eſt ignis primus cauſa mediata, & ſecundus cauſa mediata eſt quarti & quinti. ¶ Sunt autem cauſæ vniuerſales etiam cauſæ propinquæ,æquè atque particulares. Sol enim & corpora cœleſtia,effectibus prope ſunt,& ſecundum cauſalitatem effectū attingunt per ſeſe,non tantum mediantibus aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali,immediate per ſe deus concurrit,ſimiliter & corpora cœleſtia.

Cauſa ꝓpinqua & remota.

Cauſę vniuerſales ſunt ꝓpinquę

CAPVT X.

De cauſa per ſe & per accidens ſecundum nominationem.

ITerum autē diuiditur cauſa, in cauſam per ſe,& cauſam per accidens. Idque rurſum vel

Cauſa ꝑ ſe & per accidēs.

ſecundum nominationem, vel ſecundum realem conſiderationem.

Quid cauſa per ſe ſecundū nominationē.

❡Secundum nominationem eſt cauſa per ſe, quando cauſa exprimitur ſub ratione cauſalitatis, id eſt, ſub ea ratione ſecundum quam talis ei effectus competit. Quemadmodum dicimus lucidum per ſe eſſe cauſam luminis vel illuminationis, calidum per ſe eſſe cauſam calefactionis, iugulationem eſſe per ſe cauſam interitus, ſummum quoque bonum per ſe finem eſſe omnium. Atque ita cum dicimus lucidum illuminare, calidum calefacere, iugulatum interire vel interiiſſe, ſummum bonum appeti vel deſiderari, cauſa per ſe exprimitur ſecundum nominationem. Lucidum enim quatenus lucidum illuminat, & calidum quatenus calidum calefacit, atque in cæteris.

Quid cauſa per accidēs ex nominatione.

❡Per accidens vero dicitur cauſa ſecundum nominationem, quando cauſa non exprimitur ſecundum rationem cauſalitatis, neque ſub ea ratione ſecundum quam ei effectus talis cõuenit, ſed ſub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodum (exempli gratia) ſi quis dixerit calidum cauſam luminis, aut lucidum cauſam caloris, dicatque lucidum calefacere, & calidum illuminare, percuſſum interiiſſe, omnia creatorem appetere & deſiderare. In his enim ratio cauſalitatis non exprimitur, ſed aliquid impertinens effectui. Non enim lucidum quatenus lucidum calefacit, ſed quatenus calidum: neque calidum quatenus lucidum calefacit, ſed quatenus calidum: neque percuſſum quatenus percuſſum interiit, ſed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, ſed quatenus ſummum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac deſideratur, quaſi ordinatis ad ipſum.

CAPVT XI.

❡De cauſa per ſe & per accidens ſecundum rem.

quid cauſa per ſe ex re ipſa

SEcundum realem vero conſiderationem dicitur cauſa per ſe, quæ ad effectum aliquem ordinatur, ſiue ſecundum naturalem inclinationem, ſiue ſecundum rationis propoſitum.

Quid p accidens

Per accidens verò, quę ad certum effectum non ordinatur, ſed accidit ei effectus præter intentio-

nem & ordinationem. Quemadmodum (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per ſe mouet lignum ipſum aut lapidem deorſum. Ad talem enim effectum eſt ſecūdum naturam determinata, atque ob hoc ipſa eſt cauſa per ſe motus talis deorſum. Cæterum, ſi cadens lignum in ignem corrumpatur, & inflammetur, per accidens fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorſum mouente rei corruptio, ſed accidit hoc præter inclinationem naturæ, item ſi cadens lapis frangat vas terreum, per accidens hoc euenit. ¶ Item cum propter ſanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipſum intendens, ipſa ambulatio cauſa per ſe eſt ſanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & propoſito ambulantis. Cæterum, ſi inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire, in via, aut ſimile aliquid præter intentionem, effectus eiuſmodi per accidens eſt. ¶ Sunt præterea cauſæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, piſtor, faber, inflammatiuum, illuminatiuum. Et ſignificant huiuſmodi plærunque habitus, ſiue potentias. Aliæ actuales, vt ædificās, creans, fingens, fabricans, inflammans, illuminans, & ita in aliis, quæ actum ſignificant vel actionem ipſius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

cauſa ex re.

Cauſa potentialis & actualis.

CAPVT XII.

¶ De cauſa materiali, & duplici relatione nominis materia.

Qvantum autē ad cauſam materialem atq; formalem attinet, aduertendum eſt non prorſus eodem modo hic accipi materiā & formā, quo in libro priore dixim⁹ ſignificare. Latius enim hic ſumitꝰ cauſa materialis & formalis, ꝗ ibi forma & materia. Vnde hic etiā materia artis, quæ ſecūda ſolet nominari, eo quod ex alia priori cōponitur, eſt cauſa materialis, vt ex toto ligno fit idolum, & ipſa forma idoli hic formalis cauſa dicitur, cū illic nec lignū admittatur materia idoli, neq; idoli ſpecies forma, quēadmodum latius fuit præcedēti libro declaratū. ¶ Præterea quod ad nominis materiæ rationem attinet, ſciendum eſt, materiam dupliciter poſſe comparari, primò, ad formā quamcunq; quam recipit, vel in ſe habet. Atque ita ſolet vocari materia in qua vel materia ſubiectina. Nam hæc eſt materiæ conditio, formam ipſam ſub-

Materia, in qua & ex qua.

Quid materia in qua.

ſtantialem & alias omnes accidentales recipere, atque in ſe quodammodo ſuſtinere. Secundò comparatur ad rem quam componit, vel naturalem vel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. ¶ Similiter & de forma dicendum. Poteſt enim primo referri ad materiam cui ineſt, ſiue quam informat, quomodo dicitur hæc anima eſſe huius corporis, quaſi ipſum informans. Secundò, ad rem quam componit, quomodo dicitur hæc anima huius eſſe hominis, eo quod hunc hominem conſtituat. ¶ Iuxta primam conſiderationem, materia & forma ſunt ad inuicem relatiua, & ad inuicem referũtur. Eſt enim materia, formæ materia, tanquam informantis eam: & viciſſim forma, eſt materiæ forma, quaſi ab ea informatæ. Et eſt relatio ſecundum ſuperpoſitionem, eo quod dignius ſit formam eſſe quàm materiam. Iuxta vero ſecundam conſiderationem, & materia & forma referũtur ad rem naturalem, vt quæ ex ipſa & per ipſam cõponatur. Nomen tamen naturæ, non niſi compoſitum reſpicit. Nunquam enim dicitur forma eſſe natura materiæ, aut econtrario, ſed vtraque & forma & materia, ſunt naturæ cõpoſiti ſiue rei naturalis.

Quid materia ex qua.

CAPVT XIII.

¶ De triplici cauſa formali.

Sciendum autem eſt, præter formas ſubſtantiales, quæ propriiſſime cauſæ formales dicuntur, item & præter formas artificiales, quæ minus proprie, cætera etiam accidentia quæ qualecunque eſſe accidentarium donant rei cui inſunt nonnunquam cauſas formales nominari, quemadmodum albedo & ſcientia atque virtutes, formæ quædam ſunt, & quædam formales cauſæ eorum in quibus ſunt, eo quod eſſe quoddam eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt ſit albus: dat ſcientia, vt ſciens ſit ac doctus: virtus, vt bonus ſit ac probus. ¶ Sed cum forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat eſſe, videtur ſola forma ſubſtantialis proprie atque ſimpliciter dicenda forma ſiue cauſa formalis, cum ipſa ſola det eſſe ſimpliciter rei quam componit. Cæterum, neque artificialis forma neque alia quælibet accidentaria, vlli rei proprie & ſimpliciter eſſe donat, ſed tantum aliqualiter eſſe, vtputa accidentariũ, nem-

Forma ſubſtantialis artificialis & accidẽtaria.

pe eſſe album,vel nigrum,bonum aut malũ. Vnde nec ſimpliciter formales cauſæ,neque proprie dicendæ ſunt, ſed tãtum impropriæ,& cum diminutione quædam formales cauſæ,quatenus eſſe quoddam(ſecundũ diminutionẽ loquendo) donant, non autem eſſe ſimpliciter. Relinquitur ergo,ſolas ſubſtantiales formas proprie atque ſimpliciter cauſas formales nominandas:cæteras autem,non ſimpliciter, ſed cum diminutione,adiiciendo accidentales vel artificiales.

Eſt autem forma accidentalis, quæ ſubiecto donat eſſe qualecunque accidentarium,id eſt,eſſe aliquale. Quid accidentalis forma

Forma verò artificialis,quæ donat eſſe artificiale,id eſt, quę eſſe quippiam facit opus artis. Quemadmodũ forma idoli facit,vt idolum dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica ſit, quod ex materia facit artifex,atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice, nimirũ quòd artificis operatione,ſecundum eius artem introducatur in materiam. Quid artificialis.

CAPVT XIIII.

¶De cauſa efficiente principali & minus principali producente,corrumpente,& conſeruante.

INter efficientes cauſas, ſunt quædã coadiuuãtes tantum & diſponentes ſua actione ſiue operatione, ſuntque miniſteriales & minus principales cauſæ.quędam autẽ ſunt principales,quæ formam in materiam introducunt, etiã ſi minus videantur operari exterius,aut operi atque materiæ exteriori minus inſudare. Nam conſtat,multo amplius in agendo res naturales ſollicitari circa effectum quàm Deum, qui tamen principaliſſimus in omnia efficiendo eſt,non niſi quia vicinius formam in materiam inducit, & eſſe donat. Sic & de architecto dicendum eſt, qui in efficiendo rem ipſam artis præcipua eſt efficiens cauſa,tametſi plerunque miniſtri inferiores,operi ipſi exteriori, atque præparandæ materiæ & diſponendæ ad formam artis, multo amplius inſudent. Cauſarũ efficientiũ quædã principalis, quędam min⁹ pricipalis.

¶Eſt quoque & illud in propoſito loco aduertendum, per efficientem cauſam non ſolum intelligi eam quæ rem aliquam producit aut eſſe facit. Cauſa enim efficiens, ſub ſe habet cauſam producentem,conſeruantem, & corrumpentem. Nam & accidentia formæ conuenientia, quæ ipſam in materia conſeruant,eius quædam efficientia ſunt. Vt in igne calor, ſiccitas, raritas, leuitas, quamuis formam non pro- Cauſa ꝓducens, cõſeruãs & corrũpens.

duxerint, tamen conſeruando progenitum, quodammodo efficiunt. Agentia quoque naturalia cum ſua virtute aliquid corrumpunt, eatenus in propoſito efficientia ſunt. Vt cum ignis corrumpit aquam ac deſtruit, efficiens eſt corruptionis illius, & aquæ deſtructio, effectus eſt virtutis ignis agentis.

CAPVT XV.

¶De cauſa duplici, ſecundum eſſe & ſecundum fieri.

OMni autem diligentia eſt attendenda, quæ ſequitur inter efficientia ſiue effectus diſtinctio.

Quædam ſunt cauſæ ſuorum effectuum, ſecundum eſſe, quædam tantum ſecundũ fieri.

Quæ ſequuntur nota q̃ diligentiſſime.

Quædam enim, rerum tãtummodo dum fiunt cauſæ ſunt, vt domificans, cauſa eſt domus quandiu domus fit, & ignis cauſa eſt caloris quandiu calor ipſe fit in ſubiecto. Vbi verò domus iam facta eſt, & calor introductus in ſubiectum, & in ſuo eſſe ſunt effectus completi, ceſſant eſſe effectus, neque vltra accipiunt eſſe ab illis à quibus primitus eis datum eſt.

Quid cauſa ſecundũ eſſe.

Quare nec illæ cauſæ vltra ſunt nominandæ. Domus enim poſtquam facta eſt, & ſemel vt domus ſic accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conſeruatione domificantis. Manet enim ſemel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodum & filius, patre moriente nõ moritur. Sic eſt de omni effectu, qui permanet abſque cauſæ conſeruatione.

Quid cc cauſa cc ſecũdũ cc eſſe.

Quædã verò cauſæ rem quàm diu eſt efficiunt, ſiue producendo, ſiue conſeruando, vt lucidum cauſa eſt luminis, nõ ſolũ vt fiat, ſed etiã vt cõſeruetur atq; vt ſit. Mox enim ſubtracta luce, aut corpore lucẽ habẽte, lumen deficit, nec abſq; ſua cauſa habere poteſt eſſe ſubſiſtẽs. ¶Illi ergo effectus qui quandiu ſunt cauſam habent ſui eſſe, effectus ſecundũ ſuum eſſe dicuntur, & ea à quibus fiũt, cauſæ eorũ efficientes ſecũdum eſſe nuncupantur. Quæ verò tantũ dum fiunt cauſam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum cauſæ, cauſæ in fieri, ſiue ſecundũ fieri poſſunt appellari. Et

Quomodo Deus eſt oĩm cauſa.

priori quidem modo cauſalitatis, conſtat Deum eſſe cauſam ſecundum eſſe creatorem omnium, & cœleſtia corpora omnium corporalium. Non enim Deus eſt cauſa rerum ſolum dum fiunt, vel vt fiant, quaſi poſtquam factæ fuerint ipſius cauſalitate vltra non habeant opus, ſed quẽadmodũ dũ fiunt

ipſis eſſe primitus ab eo datur, ita vt ſint vtque in ſuo quod acceperunt eſſe permaneant, cõſeruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum ſe ſubtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conuerſando impendit, in nihilum ſubito conciderent vniuerſa, neque vlla omnino vel nobiliſſima permaneret ſubſiſtens creatura, neque humana neque angelica.

CAPVT XVI.

¶ Ex cauſa ſecundum eſſe ponitur manuductio, & ad intelligendam æternam perſonarũ in diuinis proceſſionem.

Est autem cauſalitas iſta rerum ſecundum eſſe, diligenter attendenda, & penitiſſime contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis eſt perſonarum proceſſionem, æternam dico verbi generationem, & ſpiritus ſancti æternam ſpirationẽ ſeu proceſſionem. Per comparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à ſuis cauſis ſemper eſſe accipere, & ſemper effici, vtcunque innoteſcere poterit diligenter attendentibus, quemadmodum & in diuinis credatur filius à patre ſemper gigni, & ſpiritus ab vtroque ſemper procedere atque ſpirari. ¶ Ad hanc autem declarationem, congruum videbitur ſolis aſſumere conſiderationẽ, qui lumen. ſimiliter & ardoris ſiue caloris vim ſemper gignit, donec exiſtit. Priuſquam tamen cõparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto fit à ſenſibilibus ad æterna tranſeundũ. Oportet enim volentes aſcendere anagogicis huiuſmodi exceſſibus, in ipſo aſcẽſu, quicquid eſt corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum ſeparare atque abnegare, ſicque intellectus acumine & fidei limpiditate ſenſuum craſſitiẽ viriliter ſuperare. Alioqui periculum fuerit, ne craſſius quid de Deo ſentiamus, aut in hæreſes incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut neſcierunt aut noluerunt, ſpiritu mentis ſenſuum procacitatem captiuare. ¶ Quo rite præmiſſo, ad æternam quæ in diuinis eſt proceſſionem tranſeuntes dicimus, quod ſicut lux in lucido ſole cauſa eſt efficiens lumen, ſemper quandiu eſt ipſum continuo producens, & rurſum à ſolis luce & diffuſo lumĩe vis pariter ardoris efficitur, & ſi ſemper eſſet ſolis lux ſemper lumẽ efficeret, pariterque & lux & lumẽ conſequẽtẽ

Nota regulã pro anagogicis exceſſibus.

Manuductio ad cognitionem trinitatis.

ardorem efficerent, ita pater cœleſtis ęternus, lux ęterna atque fœcundiſſima, filium ſuum vnigenitum, verbum inuiſibile, non cauſat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hęc enim corporalia ſunt & craſſitiem ſecum ferunt) ſed modo inęſtimabili atque incomprehenſibili, qui eſt ſupra omnem ſenſum, quique intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium ſibi coęternum & conſubſtantialem, per omnia penitus ęqualem: ipſeque filius gignitur, dicitur, atque procedit aut eſt à patre. Et ſicut ęternaliter eſt pater cum filio, ita etiam ęternaliter à pâtre gignitur filius, & ęternaliter vt ſit filius accipit à patre. Nec eſt huius proceſſionis aut initium aut finem inuenire.

¶ Rurſum, à patre & filio ſpirituſſanctus procedit ęternaliter, & à patre & à filio: ſicut lux & lumen, temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen ſuperat proceſſió perſonarum proceſſionem luminis & ardoris, quoniam non vna eſt luminis lucis & ardoris ſubſtantia, vna eſt autem patris, filij & ſpirituſſancti ſubſtantia, vna eſſentia: ſuntque vnum ens ſummum atque perfectiſſimum.

CAPVT XVII.

¶ Conſurrectio ex pręcedentibus in beatiſſimę Trinitatis adorationem.

O Igitur lux beata trinitas & principalis vnitas, iam nos ſol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum vectos coram te conſtituit in cœleſtibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota perſoluimus, qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſſima ſecreta diuinitatis tuæ, per ſplendentem ſolem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnē aſſignato doctore, per fidem didicimus. Quam multis olim ſol iſte, dominator potentiſſime, fuit in laqueum, captionem & ſcandalum: qui nimium creaturæ ornatum attendentes, tuum illi honorem vane impenderunt, tuæ lucis altiſſimā gloriā in hanc corporeā lucē cōmutātes. Nobis autē, magiſtrū eū dediſti veritatis, & ſicut olim ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepiū, ita nos vere ſol iſte radians ad tui duxit magnifici throni ſempiternā gloriā. ¶ Corā te ergo, ô beata trinitas, toto corde ꝓſtrati, ecce iacemus pauperculæ creaturæ tuę. Te

Matt. 2.

adoramus, in vnitate ſubſtantiæ trinum perſonaliter, & in perſonarum trinitate vnũ ſubſtantialiter: Te ô lux immenſa, lux nõ de luce, lux fœcundiſſima, pater ingenite: te ô fili, lux de luce, lumen de lumine, ſplendor de ſplendore, verbũ patris æternum, de patris ſubſtantia æternaliter genitum: te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter ſpiratus atque procedens. Te inquã vnũ deum, vnũ dominũ, vnũ creatorem omniũ adoramus ſolum: quoniam præter te nõ eſt Deus alius, neq; fuit, neq; erit, neque potuit eſſe aliquãdo abſq; te, domine Deus noſter, hæc eſt nobis vita dulciſſime domine, te ſolum Deum verum agnoſcere: nunc quidem per fidem dũ in tenebris huius mundi ſubſiſtimus, tunc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciẽ te conſpecturi, in æternum & vltra, Amen. Ioan. 17. 1. Cor. 13.

CAPVT XVIII.

¶ De finis diuiſione in vltimatum & non vltimatum.

POſtquã de tribus cauſarum generibus ſupra determinatum eſt, ſupereſt nunc vt de finali cauſa etiam ſpecialius determinetur. Duplex finis.

¶ Eſt igitur finium quidẽ vltimatus, ad quem propter ſe tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonum & perfectum vt omnium quæ in hoc ſenſibili mundo ſunt, eſt homo finis vltimatus. Sunt enim cætera omnia propter hominem facta, & ad hominẽ quaſi perfectiſſimum eorũ quæ in hoc mundo ſunt, referuntur vniuerſa. Similiter nutrimentum eſt, propter vitam conſeruandam: generans, propter ſpeciem multiplicandam & conſeruandam: fides, propter viſionem, ſpes propter adeptionem & poſſeſſionem. Atque hic finis ſolet alio nomine vocari, finis gratia cuius, vel propter quem. De hoc fine intelligitur, quod vulgo ſolet dici, Finis melior eſt iis quæ ſunt ad finem. Siquidem Deus ſic rerum ordinem diſpoſuit, vt ſint imperfectiora ſimpliciter propter perfectiora. » Quid » finis vl » tima- » tus.

¶ Alius eſt finis nõ vltimatus, quippe qui per ſe finis rationẽ non habet, ſed ſolũ eſt via vel modus quo medium ad finem ſuum pertingit vel tendit: propter quod, etiã finis quo ſolet nominari. Verbi gratia, Deus eſt finis, vltimatus rerum omnium, atque peculiariter naturæ humanæ. cognitio verò Dei, eſt finis quo pertingimus ad conſecutionem finis illius. » Quid » finis » nõ vlti » matus » ſeu fi- » nis » quo.

Intelligendo enim & amando Deum, finem hunc noſtrum ita habemus atque poſſidemus. ¶ Sic medicina eſt propter ſanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comeſtionem. Et vniuerſaliter omnis vſus rei eſt finis quidā eius, quo ad finem vltimatū cuius eſt vſus pertingit, vt equitatio, vſus equi eſt, quo pertingit equus ad finem, ſcilicet hominem, ſeruiendo ipſi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi ſeruiat, in ipſum ferendo, in agris arandis, in vehēdis frugibus, aliiſque huiuſmodi ad hominis vtilitatem opor tunis. ¶ De hoc autem fine non eſt intelligendum quod dici ſolet, finem eſſe nobiliorem eo quod ad finem eſt. Nā medicina quæ eſt ſubſtantia, perfectior eſt atque in ſe nobilior ſanitate, quæ eſt accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quem generet, quemque in generatione intendit: & id cuius eſt vſus, vſu ſuo eſt nobilius. Ex quibus patet, aliud eſſe finem vltimum, & finem vltimatum. Vnicus eſt enim finis vltimus, Deus. Fines veró vltimati, ſunt plures.

CAPVT IX.

¶ Quemadmodum omnia, non ſolum voluntaria verumetiam naturalia agant propter finem.

IN voluntariis & rationalibus, nulli dubium eſt quomodo hæc propter finē præſcitū & præcognitū agāt, in illis potiſſimum actibus qui ſecundum rationē & deliberationē fiunt. Quomodo autē agentia naturalia agant propter finem, forſitan minus patet. Cū enim finē nullū cognoſcere valeant, videntur ſimiliter non poſſe ob finem aliquem agere. Certum eſt tamen, etiam naturalia omnia propter finem agere, quoniam in naturalibus omnia videmus ſimiliter & ordinatiſſime euenire. Quæ res argumento eſt, ea ordinate propter finē agere. ¶ Sed ad hoc intelligendū, quod per ſe alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad ſeruum. dominus enim finem nouit & propter hunc ſeruum ad opus mittit, neſcientem tamen finem operis ſui. Quemadmodū igitur ſeruus ille nō temere, ſed propter finē certū agit, quē tamen neſcit ipſe, & nouit qui eū dirigit dñs: ita agentia naturalia neſciūt quidē neq; intelligunt finis ſui rationē, & tamen propter finē agūt ordinatiſſime omnia, nō ſecus acſi finē ipſa agnoſcerēt. Quod patet maxime in brutis

Quomodo agentia naturalia agāt propter finē.

animalibus quæ ſic ordinate quædam faciunt vt prorſus videantur finem agnoſcere (vt eſt videre in tela araneæ, & nidis auium) cum tamen ſit certiſſimũ ea ſuum finem non cognoſcere. Similiter & agentia que neque ſenſum vllum habent, ſuntque prorſus inſenſibilia & inanimata, ſuas naturales actiones cõſpiciuntur ordinatiſſime ſemper exequi, cum tamen ſuæ actionis finem non agnoſcant. ¶ Sed eſt in cœlis prouidiſſimus Deus, diſponens omnia ſuauiter, qui ſic naturalia dirigit ad finem quem ipſe eis prœuidet & præſtituit, vnicuique rei ad ſuum finem dans congruas modo mirabili inclinationes atque propenſiones, qui ſingula diſponit, & dirigit ordinatiſſime, vſque adeo, vt etiam ſi ſingulis agentibus ſinguli dij eſſent, melius ordinatiuſque ipſa dirigi aut gubernari nõ poſſent. Ex quibus liquet creaturas omnes prçter hominem agi potius à deo ad ſuos fines, q̃ agere ſeipſas: quemadmodũ ſagitta à ſagittante emiſſa, & ſeruus emiſſus à domino aguntur ab iis à quibus emittũtur ad opus. Sola autem creatura rationalis in actibus voluntariis ſeipſam agit, eo quod ſuum finem habeat cognitum. Sapien. 8

CAPVT XX.

¶ Quomodo fini cæteræ cauſæ proportionari debent, & quomodo diuerſimode quædam agunt propter finem.

Finis q̃uo cauſarũ prima.

EST autem finis prima cauſarum, atque adeo cauſarum cauſa: quoniam ſecundum finem cætera omnia proportionari debent. Verbi gratia, quoniã finis eſt domus familiæ inhabitatio, & domeſticarum rerum exercitatio: templorũ autem cõuentus tantum fidelium in vnũ ad orandum, ad audiendum verbum Dei, nõ autem ad exercitationes domeſticas aut opera exercẽda ciuilia, iccirco aliter templa, aliter domus ædificãtur. Quoniã alius caſtrorum finis, alius palatiorum, idcirco alij efficientes, alia materia & alia forma adhibenda his, q̃ illis. Longe enim alia eſt forma templi, à forma domus, & alia plerunq; materia. Similiter & alia eſt forma palatij triumphalis, alia caſtri propugnatorij, alij quoque lapides pro triumphali gloria, alij pro fortitudine caſtri ſolent exquiri. Et frequenter diuerſi ad diuerſa huiuſmodi opera ſunt querendi artifices, cum plerunq; is qui in altero præualet, in altero valeat minus. Similiter & cum veſtis eſt facienda, perquirẽdus eſt ante omnia finis. Et quidẽ ſi

propter domeſticum fiat vſum tantum, longe alia materia ac forma fiet, quàm ſi in honeſtum & publicum aut triumphalem vſum fieret. Sufficit enim materia rudior ac forma ſimplicior ad illam, quàm ad hanc faciẽdam. ¶ Simpliciter tamen à forma res habet neceſſitatem vt ſit, & ſuam accipit ab ea denominationem. quemadmodum veſtis ſi formã habeat togæ militaris indubie militaris à forma denominari debet: ſi formam aliam, aliter denominabitur, iuxta quod expoſtulat forma. Fiunt tamen res ſecundum finem, & ipſa forma ab agente ſecundum finis intentionem debet introduci.

¶ Eſt quoq; & illud aduertendum, quædam agentia propter finem agere, ad illum adipiſcendum & acquirendum, quemadmodum bene viuunt homines, vt Deum ſuũ finem apprehendant aliquando, atque in poſſeſſionem acquirant: quædam autem propter finem agunt, diffundendo & communicando. Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit, non gratia vllius rei acquirendæ, neq; adipiſcẽdæ, ſed propter bonitatem ſuam diffundendam atque communicandam creaturis. Atq; hoc modo ignis alium ignem producit, propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationem.

CAPVT XXI.

¶ De caſu & fortuna, deq́ue effectibus caſualibus & fortuitis.

CAſus & fortuna quanquam cauſæ ſunt efficientes & ſub efficientibus partim dicta ſunt, ſpecialem tamen habent difficultatem, eo quod cauſæ per accidens ſunt: quare & ſpecialem exigunt tractatum. Subiungitur ergo hæc diuiſio.

Eorum quæ fiunt, alia ſemper eodem modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus. Inter ea quæ fiunt, quædam ſemper aut vt plurimum à ſuis cauſis ſimiliter fiunt, vt plerunq; deambulatio per locum amœniorem, animi releuationem operatur, atque ſanitatem ſiue producit, ſiue conſeruat: ſemper forma lapidis, ablato impedimento, lapidem deorſum moueri facit. ¶ Quædam vero à ſuis cauſis neque ſemper neque vt plurimum fiunt, ſed raro eueniunt. quemadmodum raro euenit, ambulantem & conantem ad rei venereæ ſoli-

citationem ad virtutem conuerti, quod Dariæ legimus accidiſſe cum Criſanto:raro item euenit, ambulantem ad aquas puerum inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe Aegyptio. ¶Rurſum, Exod. 2.

Eorum quæ fiunt alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus. Inter effectus, quidam ſunt intenti ab agente, quidam non intenduntur, ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorũ cauſæ ſunt cauſæ per accidens. Vt conſenſum in rem venereã per ſe intendebat Daria, ſuo ad Criſantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum acceſſit, vt ſuis blanditiis in concupiſcentiam eius animum inflecteret. Et ille quidem effectus, ſi conatum Dariæ fuiſſet ſequutus, effectus fuiſſet dicendus per ſe. Sed prȩter intentionem & ordinationem euenit, & plane ex accidenti contigit ipſius ad Deum verum conuerſio. Si ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intentionẽ vero euenit, vt Moyſem reperiret Aegyptium, puerum ciſtellæ aquæ ſupernatanti incluſum.

CAPVT XXII.

¶In quibus habet locum caſus & fortuna, & quomodo inter ſe hæc duo differant.

His præmiſſis eſt aduertendum, caſum & fortunam non niſi in illis locum habere quæ raro fiunt, & quæ per accidens ſunt. In iis enim quæ vel ſemper vel vt plurimum ordinate fiunt, caſus & fortuna eſſe non poteſt. Similiter neque in iis quæ per ſe ſunt, ſed in iis quæ per accidens tantum.

Vnde effectus caſualis definitur, qui ex iis eſt quæ raro fiunt, & per accidens. Quid effectus caſualis.

Vt in exemplis ſuprapoſitis, Dariæ illa ad Chriſtum conuerſio, effectus eſt caſualis, qui ex eius ad Criſantum acceſſu conſequutus fuit. Similiter & Moyſi inuentio à Pharaonis filia, reſpectu deambulationis. Caſus autem dici ſolet, ipſa cauſa effectus caſualis, ita vt caſus & caſualis effectus pro relatiuis habeantur.

Eſt enim caſus, cauſa per accidens effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendum. ❡Notanda tamen eſt differentia inter caſum & fortunam, itemq; effectum caſualem & effectum fortuitum: quoniam fortuna nomen ſpecialius eſt & commune minus eſt, quàm caſus. Fortuna enim in ſolis eſt agentibus à propoſito, caſus vero etiam in agentibus naturalibus: ſimiliter de effectu caſuali & fortuito dicendum. Pro cuius notitia Ariſtoteles ponit hanc diuiſionem.

Eorum quę fiunt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exuſtio ligni in ignem cadentis de ſuperiori loco per actionem formæ ſubſtantialis ipſum mouentis, dicitur effectus caſualis, eo quod præter intentionem & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: nõ eſt tamẽ effectus fortuitus, neq; cauſa ipſa huius effectus per accidens fortuna, ſed tantũ caſus dicenda eſt. Non enim voluntate libera deſcenſum intẽdit. Vnde fortuna ab Ariſtotele definit̃ hoc pacto.

Fortuna eſt cauſa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extra ſemper & frequenter.

Per electionem fieri nihil eſt aliud quàm libera voluntate & ex propoſito.

CAPVT XXIII.

❡Ex dictis quædam ponuntur concluſiones.

Concluſiones Ariſto.

EX prædictis patet eorũ falſitas, qui omnia ponebant fieri à caſu & fortuna: ſimiliter & eorum, qui nihil à caſu vel fortuna fieri admittebant. In vtroq; enim extremorum horum ineſt falſitas. Media autem ſententia veritatem tenet, quæ neq; omnia dicit, neque nulla, à caſu fieri & fortuna, iuxta declarationem ſuprapoſitam. ❡Patet inſuper, quemadmodum inſipiẽtibus & improuidis plurima contingant caſualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt prẽter intentionem & per accidẽs, dum ſuas actiones eaſq; per ſe cõſequentia nõ

attente conſiderant. Prouidis vero, diligenter & ſuas actiones & quæ conſequuntur circunſpicientibus, non ita multa, præter intentionem ſiue per accidens contingunt ac proinde, non ita multi eis contingunt effectus caſuales.

¶ Atque hinc rurſum colligitur, prouidiſſimo illi, ac ſummo ſapienti deo (cuius ordinatiſſimā diſpoſitionem & præuiſionem nihil latere poteſt aut ſubterfugere) nihil accidere poſſe caſuale vel fortuitum: cum præter illius intentionem prorſus nihil poſſet euenire, ſine cuius ordinatione, diſpoſitione, ac nutu, neq; folium arbori decidit, neq; pilus deperit capiti.

¶ Et frequenter ea quæ ſecundum inferiores cauſas penitus caſualia ſunt aut fortuita, eadem quantum ad mentem diuinam primamque cauſam maxime ſunt intenta, & ſecundum ordinatiſſimā eius diſpoſitionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legiſq; veteris ceſſatio, & ſanctæ fidei ad gentes tranſitus (quæ omnia ad Chriſti mortem conſequuta ſunt) velut caſualia atq; fortuita effecta ſunt, quantum ad principes Iudeorū qui Chriſti mortem effecerant, & impiiſſimos dæmones qui ad eam ſollicitando fuerant conati. Omnipotenti autem deo nihil vnquam æque proſpectum fuit, intētum, aut ordinatum. Siquidem ab æterno ille hac ratione inſtaurare decreuit & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapſa, & in filio ſuo ſuperbenedicto omnia adimplere. Et vniuerſaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non pleniſſima illa & æterna ſapientia præuiderit ab æterno, atq; etiam ſi peſſimus ſit, nouit tamen ab æterno, & diſpoſuit apud ſeſe, cur illum eſſet in ſuo tempore permiſſurus, & diſpoſitione ordinatiſſima omnia nouit in debitos vſus ſuos atq; fines referre. Col. 1.

CAPVT XXIIII.

¶ Quę cauſarū genera deo vel cōpetant vel nō cōpetāt.

VT autem ſingula cauſarum genera ad deum nunc accōmodemus, ſciēdum eſt, quod prima duo cauſarū genera (nempe materialis & formalis) deo nō cōueniunt, quoniā habent imperfectionem annexam. Materiā enim neceſſe eſt eſſe partem conſtituentē aliquid ſiue naturale ſiue artificiale. Similiter & de forma conſtat, per quam oportet rem eſſe. Deus autem nullam prorſus cōpoſitionem nouit, neq; pars eſſe poteſt, qui eſt totū & per-

fectum eſſe omnium rerum. Caſus etiam & fortuna illi non conueniunt, qui eſt prudentiſſima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil poteſt euenire. ❡Cætera duo genera (nempe efficiens & finis) quatenus perfectionem nominant, illi ſunt omnibus modis attribuenda. Eſt igitur dominus Deus, omnium rerum finis vltimatus & vltimus, in quem omnes omnium particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto niſu vniuerſis ſuis operationibus, omnia enim naturalia quanquam infima & viliſſima dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi aſſimilentur ſua operatione, ſicut & ipſe ſumme potens eſt, ſummeque efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, ſicut & ille ſumme perfectus eſt. ❡Duabus enim rationibus Deus omnium finis eſt, cùm ratione finium particularium, quoniam nihil bonum eſt neque appetibile, niſi ſecundum quod eſt à Deo, tum ratione ſui ipſius, qui eſt etiam vt ſummum bonum immediatus finis omnium.

Omniũ finis eſt Deus.

CAPVT XXV.

❡Quomodo omnium effectuum & rerum Deus eſt cauſa efficiens.

Deus eſt rerũ omniũ cauſa efficiens.

OMnium quoque effectuum Deus eſt cauſa prima efficiens, & producens & conſeruans. Omnium enim cauſa eſt, & ab ipſo ſunt omnia, non ſolum in fieri, ſed quandiu ſunt, continuo ipſe eis eſſe influit, & omne efficiens particulare in ipſum Deum vt primũ reducitur. Vt enim quælibet res ſit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quaſi efficiens mediatum eſt eorum effectuum, quos mediantibus alis agentibus operatur. ❡Quanquam enim Deus per ſe potens ſit abſque medio omnia ſimiliter, ſicut nunc fiunt, efficere & diſponere, tamen ad magnificentiam gloriæ ſuæ declarandam & donandam creaturis perfectionem (Eſt enim magnæ perfectionis, virtutem habere quippiam efficiendi) proinde ita diſpenſat rerum ordinem, vt plurima aliis velit mediantibus efficere. Quicquid tamen poteſt mediante cauſa ſecundaria, hoc etiam per ſe ſi velit poteſt. Quid enim per ſe non poterit, qui per ſe cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? ❡Non tamen eſt intelligenda hæc mediata cauſalitas, ad eum modum quo in creaturis pater cauſa eſt mediata filij, quoniam medio ſe-

minis (in quo eſt tota patris efficientia) gignit. Nam & ſi Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipſum eſſe effectui immediatum, & influere in ipſum ſuum eſſe, æque ac ſi nulla adeſſet ſecunda cauſa. Imò neque fieri poteſt, vt talem qualibet creatura virtutem accipiat à deo, vt poſſit per ſe ſolam, abſque immediato Dei concurſu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in Deum reducitur, ſicque Deum quodammodo mediatum agens conſtituit. Deinde, immediatus Dei concurſus ad efficiendam rem, Deum facit eſſe omnium cauſam immediatam.

CAPVT XXVI.

¶Vnde in rebus atque effectibus, poſſit defectus, aut peccatum, aut monſtroſitas inueniri.

IN illis autem operibus quæ abſque particulari cauſa mediata Deus facit, nullus poteſt eſſe defectus, neque malum, neque peccatum. Sed in his quæ per cauſam mediatam facit, poteſt malum & defectus euenire: non ex ipſo primo principio ſumme bono atque perfecto, ſed ex particularis alicuius efficientis inſufficientia, vel imperfectione. Ipſe enim generaliter influit & concurrit, ad omnem actionem & opus omne, tam naturalis quàm voluntarij agentis. Cæterum, cauſæ particulares & ſecundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facile, vt defectus aliquis ſiue peccatum contingat. ¶Vnde manifeſtum eſt, quotieſcunque effectus aliqui monſtruoſi contingunt, debere defectum illum atque monſtruoſitatem in aliquam reduci cauſarum ſecundarum.

Effectus autem monſtruoſus eſt, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti ſuæ ſpeciei extraneam: idq; ab origine. Quid monſtrũ

¶Quemadmodum ſi quis naſcatur duo habens capita, ſenos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut roſtrum caninum. Quæ poſſunt vel ex parte indiſpoſitionis materiæ, vel ex defectu & ſuperabundantia euenire ſimili-

ter & ex ſuperabundantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiam aliis diuerſis modis, de quibus particularius determinare, ad medicum potius quàm ad Phyſicum ſpectat.

❡Et quemadmodum in naturalibus iſtis, defectus ſiue monſtruoſitas in Deum nequaquam reducitur, ſed in cauſam ſecundam deficientem, ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, ſi quid ineſt defectus atque monſtri, ſi quid peccati & deformitatis (quemadmodum eſt in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in Deum primam cauſam reduci debet, aut illi quaſi authori aſcribi, ſed in cauſam ſecundam, id eſt, in hominis peruerſam voluntatem: ita vt quicquid eſt boni in actibus noſtris, Deo omnis boni authori, quatenus bonum aſſcribatur: quod vero ineſt defectus atque mali, nobiſipſis, id eſt, noſtræ voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per Oſee prophetam dominus loquitur dicens,
Oſee. 13. Perditio tua ex te Iſrael, tãtummodo ex me auxilium tuum, ſiue ſaluatio tua in bonum. Igitur domine omnem auferas
Ibidem. impietatem, quam in nobis ſine te nos ſumus operati, & nunc accepta bonum placitumque habe, quod tu in nobis es operatus: & vitulos labiorum noſtrorum, laudem & gratiarum actionem, ſacrificabimus tibi.

CAPVT XXVII.

❡Concluſio libri in conuerſione ad creatorem ex ſpectaculo creaturarum.

Pſal. 114. Confitere nunc ô anima mea domino, & conuertere in requiem tuam. Aſcende in ſpeculam celſitudinis tuæ, calcatiſque ſubtus te elementorum globis,
Thre. 3. luna, ſole, cunctiſq; cœlorum orbibus. Leua quoq; te ſupra te, & ſtans proſpice eminus ſuper vniuerſam creaturam domini Dei tui. Contuere, & perſpice diligenter quemadmodum à ſumma illa ac prima omnium cauſa effluat eſſe omnibus, quemadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis faſtus vix dignatur aſpectu) ſuũ cuique proprium eſſe influat, quomodo ab illo inexhauſto fonte, tanquam ſitibunda omnis creatura ſuam hauriat bonitatem atque perfectionem. ❡Rurſumque contemplare, quanto conatu vniuerſæ creaturæ pro ſua virili, certatim ad illud primum & ſummum bonum contendunt redire, à quo

ſunt egreſſæ. Videbis certe,nihil aliud omnem creaturam agere,quàm ad Deum tendere,& natiuo ac genuino deſiderio inceſſanter ad illum anhelare,illiq; vt fiat ſimillima,toto niſu elaborare. ¶O quàm eſt iocundum hoc ſpectaculum animæ quærenti Deum. Ex aduerſo autem quàm fœdum eſt & abominandum ſpectaculum, & monſtrum nimis horrendũ, cum ſic videamus omnem creaturam ad Deum conari ad quem tamen pertingere nequaquam poteſt, hominem ſolum oculos habere in terram defixos, cum ſit ipſe vnus in hoc factus,vt Deo ſempiterno nexu copuletur. O monſtrũ horrendum. O execrabile facinus. O immane ſcelus homo Deum non quærens. ¶Nos vero ad illum quẽ omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea,corda etiam noſtra leuemus cum manibus: & ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe cõtingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius vacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationem Deo dignam & nobis congruã properantes, qui eſt vnus primus atq; beatiſſimus,creatorũ omnium,peculiariter vero humani figmenti,finis & requies vltima,à quo vno ſunt omnia,& in quem item tendunt vniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Thre.3.

¶Finit Liber Secundus.

CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM cauſæ primæ, creatricis omnium.

COELI cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite:terra, mare & quæ in eis eſtis,omnia,feſtinate in chorum gaudij.

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite : etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis accelerate greſſus veſtros.

Venite quęcunq; ſubſiſtitis,collaudemus vna dominum:ipſe eſt enim cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non ſunt abſque illo angelicæ ſubſtantiæ:ſiquidem in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturæ ſuæ.

Cœlorum quoque ampliſſimos orbes tu extendiſti ſolus : tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidiſti corporibus iſtis: vt ad efficiendum quoque ſint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonſtras omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ, ſic conſtituis & creaturas tibi non in minimo ſimiles.

In omnibus vero quę ſurſum habitant & noſtro aſpectui apparent eminus, ſolis iubar ſeſe monſtrat glorioſius.

Ipſe graditur in magnificentia gloriæ ſuæ, per medium cœli: ex omni parte luminaribus mille millibus ſtipatus atque circundatus.

Quaſi dominator in medio ſeruorum graditur in comitatu ſtellarum, & diffundit multo ardore circunquaq; flagrántes radios.

Quocunque aſpexerit, illuceſcit lumen diei: ſuo abſceſſu atq; regreſſu contriſtat & lætificat omnia.

Cum abſceſſerit à terris aſpectus eius, marceſcunt omnia: ipſo redeunte in placiditate ſua renouatur facies vniuerſæ terræ.

Ipſe vulnerat & ſanat, mortificat & viuificat: & eſt in omnibus, ô altiſſime, tui monſtrans miram ſimilitudinem.

Laudet te quoque pallida luna & lumen ſtellarum: quibus cœlorum moles iuſſiſti clareſcere, & illuminari per noctem obſcuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura ſtupenda potentia tua: cui & ipſi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher eſt, iocundus, atque formoſus: fortis, validus, & in pugnando robuſtiſſimus.

Luce ſua illuminat, & flagrat ardoribus: quæ bona ſunt perficit, abſumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his ſimilitudo tua relucet creator altiſſime? nam & tu ignis conſumens es, probans, purgans, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ ſunt ſub firmamento, habent paratam in ſe laudem tibi: in quibus virtutem conſtituiſti admirabilis fœcunditátis.

Iuſſiſti enim paulo poſt creationis initium producere eas natatilia viuentia: benedictionem tuam contuliſti in illas. vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At vero terra mater communis omnium noſtrum habet &

ipſa manus plenas laudibus parata offerre eas ante conſpectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iuſſionis tuæ: herbam virentem, ligna pomifera, & multum omnino decorem ad neceſſitatem atque dilitias filiorum hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipſa eſt quæ tibi præbet copioſam ſemper materiam in opere tuo.

Et ſuis ipſa fructibus quos dediſti ei, ſuſtentat mater bona filios ſuos: ô Deus magne, quam es in omnibus creator tu mirabilis.

Quo pergimus longius, eo minus pertingimus. laudent te in ſubſtantia ſua, quæcunque condidit altiſſima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hominum benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicemus amodo & vſque in ſecula.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

FINIT PSALMVS,

LIBER TERTIVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE MOTV ET eius accidentibus.

PRAEFATIO.

AD gloriam Dei ſummi declarandam, poſt rerum naturas, & cauſas, motum quoq; explicare tentabimus. Ipſe nanque vt ſolus penitus perfectus, actus puriſſimus atque perfectiſſimus eſt, omnis expers motus atque mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit eſſe, motibusque variis ac multiplici mutationi ſubiecta vnde eſt parentiſſima inter Deum & creaturas diſtinctio: quod Deus in ſe ipſo æternaliter perfectus,

nihil perfectionis neque appoſitione annorum acquirit, neque decurſu perdit, neque ſecundum vllam omnino mutationem poteſt pertingere ad habendum quod non habuiſſet, ſiue ad perdendum quod prius habuiſſet. Omnes autem creaturæ, ad ſuam perfectionem naturalibus attingunt mutationibus, acquirentes per motum quod non habeant, perdentes quod habeant. Atque hic finis erit conſiderationis huius, vt cognoſcamus præſidentem omnibus, in ſe ſemper immotum permanentem, ſingulis quibusque rebus ſuos motus prouidiſſime diſpenſantem, dominum Deum noſtrum: qui moueri neſcius, ſingula vt vult, & quando vult, mouere potens eſt: quique (vt diuinus ille ac plane theologiſſimus philoſophus cecinit Boetius) Immotus ipſe manens, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiam nonnihil profuerit ſubiicere diuiſiones aliquot ab ipſo Ariſtotele poſitas. quarum prima eſt hæc.

Boetius in lib. de conſolatiõe philoſophiæ

Eorum quæ ſunt, quædam actu tantum, quędam potentia ſunt atque actu.

Cuius hic eſt ſenſus, rerum exiſtentium, quædam eſt forma accidentalis aut ſubſtantialis, aut res ex illis compoſita, inquantum ſub tali forma exiſtens conſideratur, alia eſt res exiſtens inquantum talem formam non habet, & habere poteſt, vt homo ea ratione qua animam rationalem habet, albedinem, talem vel talem diſpoſitionem, ſub priori membro, ſub conſideratione verò carentis alia forma ſub poſteriori. vnde hæc membra tantum ratione differunt. Secunda diuiſio eſt,

Horum, aliud eſt hoc aliquid, aliud tantũ, aliud tale, & in cæteris ſimili modo, quæ eius quod eſt prædicamenta dicuntur.

Id eſt, entium aliud eſt ſubſtantia, aliud quantitas, aliud qualitas & ſic de cæteris prædicamentis. Tertia diuiſio eſt.

Eorum quæ ſunt ad aliquid, aliud exceſſione defectionéve dicitur, aliud actiui paſſiuíque, atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic ſenſus, eorum quæ ad ſeinuicem quoquo modo

referuntur, quædam ſignificatione acquiſitionis ſiue generationis referuntur, ſiue actualis, ſiue potentialis poſſibilisve. alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productũ, generabile generatiuum, corrumpens corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuiſio eſt hæc,

Id quod mutatur, aut in ſubſtantia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco ſemper mutatur.

Cuius hic eſt ſenſus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad ſubſtantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem aliud ad locum. Quinta eſt hæc,

Motuum ſiue ad ſubſtantiam ſit, ſiue ad quantitatem, ſiue ad qualitatem, ſiue ad locum, alius eſt perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus eſt, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior eſt generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectus eſt, qui ad formam imperfectam eſt, aut priuatiuam, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior eſt, & ſic de cæteris.

CAPVT PRIMVM.

¶ De definitione motus.

DEfinit Ariſtoteles, motum hoc modo. **Motus eſt actus entis in potẽtia vt eſt tale.** Item alibi, **Motus actus eſt mobilis vt eſt mobile.** Ariſto.3. Phyſicorum.

Hoc eſt, quatenus in potentia eſt. Qua definitione ſignificatur, motum eſſe accidentariam quandam rei mobilis formam, per quam veluti viam, res quæ mouetur ad aliquid continuo acquirendum vel deperdendũ tendit, quaſi ad terminũ. Motus enim eſt, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodum cum ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuo forma ignis in materiam ligni introducitur, & per corruptionis motũ, continuo extra lignũ

pellitur præinexiſtens forma. ¶Vnde ſtatim euidentiſſime patet motum, non niſi iis conuenire quæ potentiam habent admixtam, & à deo eſſe quàm longiſſimum. Cæteræ verò creaturæ quo plus habent potentiæ, eo amplius ſunt motibus ſubiectæ. Spirituales enim ſubſtantiæ ſenſibilibus non mouentur motibus, eo quod ad formas ſenſibiles potentiam non habeant: intellectualibus tamen mutationibus ſubiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad eſſe, item & non eſſe. Cœleſtia verò corpora, quia ad locum ſenſibilem potentia ſunt, ſecundum ſuas partes diuerſa loca habere apta, idcirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus ſimiles, non recipiunt, quoniam ad ſimiles qualitates potentiam non habent.

CAPVT II.

¶De motu inſtantaneo, ſubito, & ſucceſſiuo.

Quid motus inſtã taneus.

NOtandum verò eſt, quod quidam ſunt motus inſtantanei, qui in momento temporis vel in non tempore perficiuntur: vt aeris illuminatio, quę tota ſimul vno inſtanti completur, ſecundum omnes aeris partes. Hocque ideo, quia lumen in aere cõtrarium nullum habet, ſed tantum ſunt in eo tenebræ, priuatio luminis, quæ nullam faciunt reſiſtentiam ſoli illuminanti, atque hic motus, nullas habet ſucceſſionis partes. ¶Alius eſt motus ſubitus, qui in inſtanti non completur, tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens, primũ caloris gradum in ſubiectum inducit, in inſtanti hoc facere non poteſt, ob reſiſtentiam aliqualem contrarij: tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit ita vt illius temporis nõ poſſit adæquatum aſſignari mométum, inicians aut finiens.

Quid motus ſubitus.

Quid ſucceſſiuus mot⁹.

¶Succeſſiuus verò motus & ſenſibilis eſt: quando aperta eſt in motu ſucceſſio, ita vt monſtrari poſſit, quæ pars formæ qua temporis parte ſit per motum introducta aut expulſa. Quemadmodum eſt in motu calefactionis aut frigefactionis: quoniam calor totus, aut frigus totum, non in inſtanti neque ſubito, ſed cum temporis ſucceſſione in ſubiectum introducitur, ita vt ſecundum ſucceſſionem, vna pars prius, altera poſterius in ſubiecto habeatur. ¶Et de huiuſmodi motu plerunque intelligimus, cum de motu loquimur rerum natu-

ralium. Res quippe naturales, non multum mouent neque mouentur inſtantanee, partim ob defectum virtutis actiuæ, partim ob contrariorum reſiſtentiam, vel mobilis in diſpoſitionem. Subitus verò motus, plerunque perficitur ſucceſſiue, & in illum finitur. Aqua enim licet incipiat ſubito calefieri ſecundum primum caloris gradum: quantum tamen ad totam caloris formam, ſucceſſiue debet calefieri.

CAPVT III.

¶De differentia rerum ſucceſſiuarum, à rebus permanentibus.

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertendum eſt, quo pacto diſtinguantur ab inuicem res permanentes & ſucceſſiuæ. Illa nanque permanentia ſunt, quæ omnes ſuas partes ſimul habent, aut habere nata ſunt, ita vt nulla opus ſit eis ſucceſſione. Alioqui & qualitates ſenſibiles plerunq; ſucceſſione ſecundum partes ſuas abſoluuntur, ſed nō hoc requirit earum naturalis conditio, verum ex motus natura cōtingit eis ſic per accidens ſucceſſiue fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanens eſt, quia tametſi ratione motus per quem habet acquiri, ſucceſſiue fiat atque in ſubiectum introducatur, tamen quantum ex ſuæ naturæ conditione, nulla opus habet ſucceſſione. Poteſt enim partes ſuas omnes ſimul habere neque in vllo fluxu conſiſtit. ¶Illæ autem res ſunt propriè dicendæ ſucceſſiuæ, quæ ex naturali cōditione partes ſuas habent in ſucceſſione, ita vt ſimul eas habere non poſſint. Cuiuſmodi ſunt motus & tempus. Partium enim motus vel temporis adueniens altera alteram abigit: & hac abeunte, ſuccedit iterū alia tertia, quod in horarum fluxibus apertiſſimum eſt. ¶Porrò quod in permanētibus rebus poſitio, hoc in ſuccedentibus eſt ſucceſſio. Sicut enim ligni partes poſitionē certam habent adinuicem, vt hæc non poſſit eſſe ſimul ſecundum locū cum illa, ſed ſeparatim hæc pars hic eſt, illa illic, iſta iſtic. ita ſimiliter quando prima hora eſt nō eſt ſecunda, quando ſecunda non eſt prima neq; tertia, ſed ſucceſſione cōtinuantur adinuicem: quia nunc eſt prima, poſt eam ſubſequitur ſecunda, poſt quā e veſtigio ſuccedit tertia. Vnde patet, ſicut certa poſitione quantitates permanentes ſunt continuæ, ita tempus, huiuſmodi ſucceſſione eſſe continuum. Diuiditur enim quantitas con-

» Quæ res ſint pmanétes.

» Quid res ſucceſſiua.

tinua in permanentem & ſucceſſiuam. Permanentes ſunt, linea, ſuperficies, & corpus. Tempus autem, quantitas continua eſt ſucceſſiua.

CAPVT IIII.

¶ Motum non eſſe quantitatem, neque vllo ſtringi prædicamento.

QVanquam autem motus ſuccedentes habere partes ſecundum ſucceſſionem intelligatur, non tamen ad quantitatis prædicamentum debet ſtringi, cum nihil ab ipſo denominetur quantum, ſed (ſicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motũ ſequitur, vt poſt dicetur. Vagatur enim motus ad omnia prædicamenta quaſi reductus, iuxta eius termini ad quem eſt, diuerſitatem. Nam generatio & corruptio, ad ſubſtantiam: augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi ſiue eſſe in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia ſecundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine conſtringitur, neque concluditur.

Motus vagatur per oĩa prædicaméta.

CAPVT V.

¶ Quomodo motus aliquis etiam in partes extenſionis diuidatur.

PRæter motus diuiſionem, qua diuiditur in partes ſuccedentes, quæ copulantur per indiuiſibile motus, correſpondens inſtanti preſenti, quod ſolet vocari mutatum eſſe, eſt etiam quandoq; diuiſibilis in partes extenſionis. Sicut enim totum cœlum habet totum motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli reſpõdet aliqua pars illius totius motus. Non omné tamen motum neceſſe eſt ſic diuiſibilem eſſe. Quandoq; enim totũ mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cum terminus ipſius motus indiuiſibiliter ſic eſt in toto, vt in nulla tamen ſubiecti parte, vel ſecundum ſe vel ſecundũ partem inueniatur. Vnde conſtat hanc diuiſibilitatem cõpetere motui per accidens, ratione termini ad quẽ eſt motus ſecundum eius extenſioné. Cæterum, nullus motus partes vllas habet aut habere poteſt ſecundum intenſionem, cum nõ contingat plures partes eiuſdem motus eſſe ſimul in eadem parte ſubiecti. Vel enim ſibi inuicem ſuccedũt, vel ſecundum extenſionem in diuerſis ſubiecti partibus exiſtunt.

Ariſtoteles 6. lib. Phyſicorum.

Mot' nõ poteſt ĩtendi.

CAPVT VI.

¶ De quinque ad motum requiſitis & duplicibus mutationibus.

Tractat hęc Ariſt. 5. li. phyſicorum.

ADuertendum autem, ad motum neceſſario quinque requiri: nempe,

Moues, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Abſque his enim non fit motus, & ſunt hæc in ſingulis motibus perquirenda. vt in alteratione à vitiis ad virtutes, eſt mouens & operans Deus, atque ſuo exercitio liberum hominis arbitrium: ipſe homo, eſt motum: terminus à quo receditur, vitium eſt: terminus ad quem acceditur, virtus eſt: tempus, eſt viſitationis dominicæ hora, ſiue aliud quodcunque aduerſitatis aut proſperitatis tempus, in quo ſe quis à vitiis auertit ad virtutem.

Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abiicitur: quod aliquando eſt pura negatio vel priuatio formæ quæ per motum acquiritur, aliquando forma contraria. Vnde claret, quaſdam mutationes eſſe de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrum. Item ex hæretica opinione mala, fit alteratio ad contrariam opinionem: ex carnali amore, conuerſio ad amorem ſpiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad ſobrietatem: ex denſo, rarum: ex leui, graue. Sub quibus comprehendimus motus qui ſunt de medio in alterum extremorum, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et eiuſmodi motus proprie vocantur motus, eo quod ſunt (ſecundum Ariſtotelem) de ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formam: ſuntque hi motus difficiliores. ¶ Quædam ſunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppoſitum habitum: vt ex non homine generatur homo, ex nō igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue, fidelis: quando nimirum is, qui de dogmatibus fidei catholicæ neque rectam neque peruerſam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt recte quemadmodum oportet de eis ſentiat: ex tenebroſo lucidum, atque ita in ſimilibus. Quas mutationes faciliores eſſe conſtat. Et (iuxta Ariſtotelis

» Quid » terminus à » quo.

ſententiam) motus proprie nõ ſunt, ſed mutationes tantum: quia ſunt de non ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de priuatione vel negatione (quæ per nõ ſubiecta intelligit) ad affirmationem: aut è contrario de ſubiecto ad non ſubiectum, id eſt, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiuſmodi autem ſunt generatio, quæ eſt à nõ eſſe ad eſſe: & corruptio, quæ eſt ab eſſe ad non eſſe.

CAPVT VII.

¶ De termino ad quem, & à quo: & quomodo ſecundũ eos motus diſtinguantur vel non diſtinguantur.

Quid terminus ad quem.

TErminus vero ad quem, illud dicitur ad quod mobile ſiue id quod mouetur tendit, ſiue ſit affirmatio ſiue negatio: vt terminus ad quem generationis eſt forma rei quæ acquiritur per generationem, & eſſe rei quæ acquiritur per generationem, ſiue eſſe rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma ſubſtantialis inſit in materia, & res ſubſtantialiter exiſtat. Terminus corruptionis ad quem, eſt priuatio formæ præexiſtentis & non eſſe rei præexiſtentis. Quippe ad hoc tendit corruptio, vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat ſuum eſſe perdat. Terminus augmentationis ad quem, eſt maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis vero terminus, eſt qualitas ſecundũ quam res alteratur loci mutationis. ipſum vbi, ſiue (vt craſſius dicamus) locus ſecundum quem res variatur. ¶ Eſt autem terminus ad quẽ, dignior & principalior in conſyderatione motuum, termino à quo, quoniã & ab ipſo motuum denominatio ſumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinem denigratio vocatur. Quòdque amplius eſt, etiam diſtinctio generica atque ſpecifica ex ipſo accipitur. Secundum enim terminos ad quos ſunt, diſtinguũtur (vt ſupra declaratum eſt) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Item generationes viuẽtium & inanimatorum diſtinguuntur genere propter formas diuerſorum generum. Generationes hominum & brutorum diſtinguuntur ſpecie, ob formas ad quas ſunt ſpecie differentes. Generationes diuerſorum hominum, numero diſtinguũtur, ob formarum ad quas ſunt numeralem tantum diſtinctionem. Ita ſimiliter in aliis motuum generibus eſt dicendum. ¶ Non ſolum tamen ex di-

Terminus ad quem, eſt dignior termino à quo. Vnde diſtinctio generica mot⁹.

uerſitate termini ad quem motus diſtinguũtur: ſed accipitur etiam diſtinctio motuum ex medio, quo ad terminum ad quem neceſſariò debet perueniri. ob concatenationem cũm termino ad quem. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuerſum modum ſpatij quod pertrãſitur: item motus rectus & motus curuus ad eundem locum. Item doctrinatio eiuſdem concluſionis, iam per demonſtrationẽ, iam per veriſimile, tantum argumentum, ob medij diuerſitatem variatur. Neque profecto minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ ſic ex medio vel ratione aut modo aut conditione motus ſumitur, quàm ea etiam ipſa quæ ex termino ad quem ſumitur. ¶ Ex termino autem à quo, conſtat nũquam variari ſpeciem motus. Eiuſdem enim ſpeciei eſt dealbatio quæ eſt à nigredine ad albedinem, cum ea quæ eſt à rubedine: & eiuſdem ſpeciei generatio ignis qui eſt ex ſtipula, & qui ex ligno. Diuerſitatem autem numeralem facit quodlibet illorum ſuprapoſitorum. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminum à quo, vel ad quem aliũ, vel aliud tempus, vel aliud mobile habent, numero ſunt indubie diuerſi. Facilius enim eſt numerum variare in rebus, quàm ſpeciem. Quanto enim minor eſt diſtinctio, tanto acquiritur facilius. quemadmodũ contrario, maior diſtinctio (nempe generica vel ſpecifica) eſt difficilior.

Termin⁹ à quo ſpeciem mot⁹ nõ variat.

CAPVT VIII.

¶ An motus diſtinguatur à ſuo termino ad quem eſt.

NOn eſt vero dubitandũ vlla ratione, quin motus à termino ſuo ad quẽ alius ſit, ac diſtinguatur, vt minimum ſecundum rationem: cum motus rationẽ habeat rei ſucceſſiuæ, ſitque motus omnis quatenus motus, res ſucceſſiua, non autem terminus ad quem: cũ ſit ſecũdum ſuum eſſe res permanens, etiam ſi ſucceſſiue fiat atque producatur in ſubiecto. Verum de reali diſtinctione quæſtio ſolet agitari, an motus res aliqua diuerſa ſit, & realiter ſecundum ſuum eſſe differens à termino ad quẽ eſt: quibuſdam realem diſtinctionem ponentibus, quibuſdam negantibus, & ratione tantum diſtingui aſſerentibus. ¶ Iuxta quorum ſententiam dicendum eſt, quod ſubſtantialis ipſa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia,

actu ſit,ſi ipſa generatio:forma vero quæ deperditur, ſit ipſa corruptio:& maior continuo acquiſita quantitas,augmẽtatio:minor,diminutio. Fruſtra enim (vt ipſi aiunt) rerum pluralitas abſque neceſſitate ponitur. Neque tamen admittunt,in eiſdem prædicamentis ponendos eſſe motus, in quibus termini ponuntur , tametſi ſecundum rem ſunt idem: quoniam diuerſa ratio prædicamentorum ordines etiam variat.

CAPVT IX.

¶ De motu in comparatione ad actionem & paſſionem,& de vocabulis motum ſignificantibus.

Similis quoque de motu & actione & paſſione quæſtio fieri ſolet,num realis ſit ponenda diſtinctio inter actionem, paſſionem, & motum, an ſecundum rem coincidere dicenda ſint,ſola variantia ratione?Et huic quoque quæſtioni contrariæ adhibentur reſponſiones, alteris priorem,alteris poſteriorem ſententiam approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt non niſi ſecundum rationem differre ab actione & paſſione. ¶ Verũ in his atque ſimilibus, vbi de reali diſtinctione mouetur quæſtio, non multum eſt anxie perquirendum, cum vtraque pars ſuam plerũque habeat probabilitatem,& ſuis rationibus ambæ ſententiæ plerunq; muniãtur. Neq; ad verum Philoſophiæ finẽ(qui eſt Deũ in creaturis cognoſcere ,agnitumque collaudare) huiuſmodi perplexæ & ſteriles quæſtiones multum admodum videntur habere momenti. ¶ Illud autem aduertendum eſt,quod motus non eſt in mouente,tametſi efficiatur à mouente:ſed eſt, in ipſo mobili, ſicut & terminus ad quem in mobili tantum eſt, non in mouente. Neque fingi debet vnus motus in mouente quo moueat, & alius in mobili quo ipſum moueatur. Sed quemadmodum(iuxta Ariſtotelem)eadẽ eſt via à Thebis ad Athenas,& ab Athenis ad Thebas:ſic motus vnus eſt quo agens mouet extrinſice, & intrinſice mouetur mobile. Eſt enim motus,medium quoddam, & veluti quædã via inter actionem & paſſionem. ¶ Vbi rurſum notandum,rationę huius coniunctionis diſtinguendas eſſe iuxta ſignificationem omnes voces quæ motus ſignificant : vtpote exempli gratia generare,corrumpere,generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, deal-

Nota attente.

Motus eſt in mobili tantum.

Ariſto.3. phyſicorum.

batio, doctrinatio, atque id genus alia, motum vel actionem aut paſſionem ſignificare ſolita. Si enim motus ſignificant, non collocantur ſub actione vel paſſione. Si vero actiones & paſſiones cum motu coexiſtentes ſignificant, ſub actione aut paſſione conſtituentur. Eſt enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id eſt, actio: quædam paſſiua, id eſt paſſio, quædã neutra, id eſt, motus ipſe, qui neque actio neque paſſio eſt, ſed inter vtrunque mediat. ❡ Vocabula autem illa quæ motus ſignificant aut actiones paſſiones ve immanentes animæ (cuiuſmodi ſunt intellectio, viſio, volitio, auditio, ac ſimilia) præter ſupradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Eſt enim viſio actiua, qua obiectum agit in ſenſum: eſt viſio paſſiua, qua ſenſus ab obiecto patitur: eſt viſio motus, id eſt alteratio ipſa viſus: & eſt viſio quarta, quædam neutra, qualitas (vt dici ſolet) tertiæ ſpeciei qualitatis, quæ motus viſionis ſolet aſſignari terminis, ſoletque ad diſiunctionem, actus videndi ſeu viſio neutra nominari. De his vero latius pertractare, non arbitror præſentis eſſe negocij.

Triplex ſignificatio dictionũ mot⁹ deſignantium.

Quadruplex ſignificatio.

CAPVT X.

❡ De motus continuitate, & quid ad eam requiratur.

His vero præmiſſis, conſequenti ordine de quibuſdã motui accidentibus eſt determinandum. Et primũ quidem, de motus ipſius continuitate, ad ſciendũ, quis motus continuus ſit aut non continuus. Eſt ergo aduertendum, quod ad motũ continuũ requiruntur, cõtinua formæ acquiſitio vel deperditio, mobile continuũ, & temporis continuatio, ita vt nulla ſit in motu temporis interruptio: quod ſi horum aliquod defuerit, non poteſt eſſe motus continuus. ❡ Non autem requiritur mouentis continuitas, quia ſuccedentibus abſque interruptione temporis diuerſis mouentibus eiuſdem rationis, continuus effectus producitur. Neque item requiritur cõtinuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, poſt à tempore, ad frigus mouetur mobile. Medium quoque non oportet eſſe cõtinuum. Vnus enim motus ſecundũ locum eſt, qui per cõtigua tantum fit. Non tamen ſufficiunt cõſequẽter ſe habẽtia.

Tractãtur iſta ab Ariſt. 5. li. phyſico.

❡Eſt enim differentia inter continua, contigua, & conſe- ſequenter ſe habentia.

Cõti- nua. Cõti- gua.

❡Vnde continua ſunt, quorũ vltima ſunt vnum: ita vt quod eſt finis vnius, ſit alterius verum initium. Cõtigua ſunt, quorum vltima non ſunt quidem vnum, ſunt tamen ſimul. Simul autem ſunt, quæ ſe inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuiſæ, quæ ſe inuicem tangunt in finientibus punctis, ſunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuiſa, ſe inuicem in extremitatibus proxime tangentia, contigua ſunt, nõ continua. Continua vero ſunt, duæ partes integrales vnius lineæ, aduicem proximæ, & vnius totius integralis, ligni duæ medietates ſibiinuicem proximæ.

Cõſe- quẽter ſe ha- bẽtia.

❡Conſequenter vero ſe habent, quorum vltima non ſunt vnum, neque etiam ſimul: inter quæ tamen nullum medium eſt aliud eiuſdem rationis. Vt duæ domus inter quas eſt ſpacium intermedium, nulla tamen alia domus, conſequenter ſe habent: quas tamen manifeſtum eſt neque continuas eſſe, neque contiguas. Continuæ autem domus eſſent, ſi vnum haberent eundemq; parietem, qui huius eſſet finis & illius principium. Contiguæ, vero, ſi diuerſos quidem parietes, tamen ſe inuicem contingentes.

CAPVT XI.

❡De motus tarditate, velocitate, atq; frequentia, deque cauſa tarditatis aut velocitatis in motibus.

Mot⁹ tardus & velox.

TArdus motus eſt, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur. vt tarde calefit aqua, ſi magno tempore parum caloris acquirat: tarde augmentatur ſiue creſcit arbor, ſi in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tarde diſcit diſcipulus, ſi in multo tempore, ſcientiæ atq; doctrinæ paulum aſſequitur: velox motus eſt, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in diſcipulo induſtrio ac diligenti breui tempore multam ſcientiam aſſecuto. Vbi diligenter attendenda eſt differentia, quæ eſt inter motum velocem & motum frequentem. Frequentia enim, interruptionem & diſcontinuitatem ſignificat motus: longe vero aliud, velocitas.

¶Procedit autem hæc tarditas in motu, aliquando ex defe- ctu virtutis mouentis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere: & doctor piger atque ineptus, nequit diſcipulos cito ad doctrinam adducere. Nonnunquam vero, ex reſi- ſtentia contrarij. Nequit enim etiã magnus & validus ignis, hominem multum frigidum cito calefacere: neque præce- ptor induſtrius & diligens, hebetem & obtuſum pigrumque diſcipulum, cito in ſcientia erudire, aut petulantem cito mo- ribus probis inſtituere. Aliquando, ex reſiſtentia medij. La- pis enim licet grauis, non poteſt cito per aquam moueri, ſi- cut per aerem: nec pluuia poteſt velociter deſcendere, ob re- ſiſtentiam aeris. ¶In voluntariis autem, præter cauſas ſu- pra dictas, voluntas etiam ſua libertate cauſa eſſe poteſt tar- ditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habẽs im- pedimentum velociter vel tarde mouendi ſiue agendi quip- piam, poteſt tamen pro ſua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primum mouens, quod eſt ſuper omnia mouentia deus in ſæcula benedictus, cum neque virtute deficiat, ne- que vlla reſiſtentia aut inconuenientia impediri poſſit, quæ- dam tamen velocius, quædam tardius mouet, pro ſuo bene- placito, cui ſine reſiſtentia atque contradictione obediunt vniuerſa.

Vnde tarditas in motu.

CAPVT XII.

¶De vniformitate & difformitate motus.

Attenditur autem etiam vniformitas vel difformi- tas in motu: ſecundum conſiderationem partium ipſi' mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes par- tes ſuas æqualiter atq; ſimiliter ſecundum veloci- tatem aut tarditatem mouetur, vt totus homo æque velociter in omnibus membris calefactus moueri dicitur vniformiter. Illud vero quod non ſecundum omnes partes æqualiter, ſed ſecundum diuerſas partes diuerſimode mouetur, ſecundum aliam velocius, ſecũdum aliã tardius (vt homo citius in ma- nibus quàm in pedibus calefactus, aut in eiſdem mẽbris non æqualiter calefactus) difformiter moueri dicitur.

Moueri vniformiter & difformiter

¶Prouenit autem hæc difformitas in motu, aliquando ex parte virtutis ipſius agentis, quæ tam vicina nõ eſt vni parti ſicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirum vna

pars eſt magis indiſpoſita ad ſuſceptionem actiuitatis, quàm alia. ¶ Notandum autem eſt, quod ſecundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cœleſtes orbes. Semper enim velocius mouētur partes ſupremę, q̃ quæ ſunt circa centrum aut medium: quoniam illę longius diſtantes magnum ſpacium pertranſeunt, cum iſtæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationem abſoluant. Id quod in rota figuli manifeſte demõſtrari poteſt: vbi partes quæ axi proximæ ſunt, prorſus æquali tempore ſuam minimam circulationẽ complent, quo partes extremæ à medio longiſſime diſtantes, ſuum illum multo maiorem abſoluunt ambitum. ¶ Ita quæ non æqualiter ſecundum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non ſecũdum corpus & animam æqualiter proficiunt (vt pote qui corpore creſcunt: & animæ profectũ nullum in virtutibus aut moribus accipiũt) dici poſſunt difformiter proficere atque augeſcere: quanquã non eſt poſtremus iſte ſermo proprius, eo quòd ex partibus integrantibus mobilis, non eſſentialibus proprie fieri debeat conſideratio vniformitatis aut difformitatis.

CAPVT XIII.

¶ De motu regulari & irregulari.

Quis motus regularis & irregularis

INſuper poni ſolet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur ſecundum partes mobilis, ſed magis ſecundum tẽpus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur ſimiliter ſiue æqualiter, ſecundum velocitatem & tarditatem in principio medio & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox eſt in diſciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniã non ſimiliter continuat. ¶ Procedit autem hæc irregularitas potiſſimum ex virtute mouente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipſo motus ſui initio tardius, in medio velocius, in fine velociſſime mouetur, propter continuo aduenientem impetum, qui formam ſubſtantialem adiuuat in mouendo, atque etiam ob loci naturalis approximationem. Quemadmodum enim vnaquæque res ad ſuum locum naturalem deſiderat, vbicunque extra ipſum fuerit

Ariſt. 8. li. phyſi.

poſita,ita quo fuerit ei vicinior, magis naturaliter deſiderat, atque ad ipſum fertur, tenditque vehementius. In iis autem quæ mouentur violenter ab extrinſeco motus in principio præceps eſt & velocior, ſed cõtinuo fit remiſſior virtute impreſſa continuo debilitata.

¶In motibus vero qui ſecundum ſenſum ſunt, aut etiã nonnunquam ſecundum rationem, vt in motu progreſſiuo & ſimilibus,principium eſt quidem vtcunq; velox, medium velocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt,quæ in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expedite motum peragendum,ſed per continuam exercitationem rectius diſponuntur:quemadmodum de vocis prolatione euidenter docet experiẽtia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus, inſtrumẽta motus flacceſcunt,& veluti deficiunt:quemadmodum in vocalibus inſtrumentis experimur poſt longam locutionem,ſiue cantationem prolixiorem:inque cruribus & neruis, poſt diuturnam ambulationem.

¶Notandum vero eſt,quod primũ agens ac mouens,tametſi totam cœlorum machinam difformiter admodum moueat, faciens ſpheras difformibus atq; diuerſis motibus aliam quidem citius aliam velocius ſuum curſum abſoluere,mouet tamen eam ab initio vſq; ad finem, motu regulariſſimo & ordinatiſſimo,eandem ſemper in motu regulam ſeruans atque cuſtodiens.Neq; enim ab initio ſæculi, citius aliquando aut tardius primũ mobile motũ eſt, aut mouebitur vnquam, quã nunc moueatur:neque item aliorum orbium quiſquam, ſiue motus proprios,ſiue raptus ipſius motum conſideremus.

¶Et eſt id quidem ſupra modum admirabile, in tãta difformitate motuum corporũ cœleſtiũm,perpetuo regularitatem huiuſmodi ſeruari poſſe,eiuſq; palam atteſtatur gloriam,qui in ea ſapientia ſecundum quã condidit vniuerſa,regit etiam, mouet,atq; gubernat,qui eſt in ſæcula benedictus,Amen. Attente nota.

CAPVT XIIII.

¶De motu naturali & violento,& quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur.

MOtuum inſuper quidam ſunt rebus naturales, quidam violenti.

Eſt autem motus ille rei naturalis,qui eſt ſecũdum

» Quid » natura » lis mo » tus.

naturam rei, & ei eſt conueniens: vt igni, moueri ſurſum, & rarefieri, niſi forte condenſari ipſum amplius quàm conuenit contingat. Hi enim motus conueniunt naturæ vel formæ ignis.

Quis violẽtus. " ❡Motus violentus vel contra naturam eſt, qui rei ſecũdum ſuam naturam non conuenit, neq; eſt ſecundum naturã rei, ſed ab extrinſeco mouente imprimitur, forma contranitente. Vt motus ignis deorſum, & eius cõdenſatio vel compreſſio: motus lapidis ſurſum: aut aquæ ſiue terræ nimia rarefactio. Repugnat ſiquidem naturæ ignis, & formæ eius, motus deorſum & nimia condenſatio: quemadmodum aquæ & terræ, motus ſurſum aut nimia rarefactio, atq; ita in cæteris.

❡Vbi notandum eſt, materiam ſicut eſt ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidentales diſpoſitiones eſſe indifferentem, ſi in ſua generalitate conſideretur. Verum quatenus per formam limitatum eſſe participat, illa ei etiam dicuntur ſecundum naturam, quæ ipſi conueniunt ſub forma quam habet. Et illa dicuntur ei eſſe cõtra naturam, etiam ex parte materiæ, quæ ipſam à ſuo eſſe quod habet participatum nata ſunt repellere. Ariſt. in 5. li. phy.

❡Notandum vero, in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes enim quædam naturales ſunt, vt florum in æſtate, & corruptiones eorum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones ſubitæ florum in æſtate ante defectum naturalem, ob vehementem æſtum ſolis aut aliud quodlibet accidens malum ſuperueniens. Ita ſunt partus tempeſtiui & partus abortiui. Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter: vt augmẽtatio ſubita vel nimia pueri: vel tritici intempeſtiua augmentatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione virium, ita & in alterationibus dicendum. Imo quædam ſanatio eſt naturalis, quædam violenta: vt quæ fit ab aliquo extrinſeco, per violentiam ratione cuiuſlibet accidentis. Quanquam enim ſanitas ſemper fit naturæ conueniens, poteſt tamen motus per quem ipſa introducitur eſſe violentus quando non per media naturæ conuenientia, ſed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis forma contranitente.

¶Item & ſanatio quæ fit in diebus criticis naturalis eſt,quæ verò dies criticos præuenit aut ſubſequitur innaturalis,vt ait Ariſtoteles.

CAPVT XV.

¶Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari vel non comparari.

NOn eſt autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis,ſecundum ſupra determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis,ſecundum velocitatem, vel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta ſit cōparatio,oportet eam fieri ſecundum ſpeciem ſpecialiſſimam. Non enim dicitur vnum alio magis coloratū, aut quale, ſed magis calidum vel magis album. Tractat hæc Ariſto.7.li. phyſico.

¶Oportet item, vt fiat comparatio in aliquo quod vtrique comparatorum vniuoce & ſecundum eandem rationem cōueniat. Non enim dicitur homo magis ſapiēs,quàm brutum, neque brutum melius ſentiens quàm lapis, cum in vtraque comparatione,ea quę comparantur,non conueniant in eo in quo fit comparatio. Neque rurſum medicina magis ſana dicitur,aut minus,quàm homo:neque potio ipſa, magis quàm vrina aut homo. Quàmuis enim quodlibet horum ſanum dicitur,nempe homo potio & vrina,ſit tamen hoc ratione atq; conſideratione diuerſa,homo enim ſanus dicitur, vt habens in ſe ſanitatem:vrina,vt ſignificatiua ſanitatis: potio vt effectiua eiuſdem. Vt ergo omnino recta ſit comparatio,ſumendi ſunt duo motus eiuſdem ſpeciei, eiuſdemque rationis qui ſecundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum(exempli gratia)hic motus rectus illo recto eſt velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior,& hic circularis,illo:hæc alteratio,illa: hic motus localis,illo,atq; ita in cæteris.

CAPVT XVI.

¶De motuum contrarietate. Ariſt.5. phyſico.

MOtus ex terminis contrariis,non ſunt neceſſario contrarij,vt patet de motu qui eſt ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandem rubedinem,qui ſunt eiuſdem ſpeciei ſpecialiſſimæ.
Qui autem ſunt ad terminos contrarios, ſunt contrarij: » Qui motus cōtrarij.

etiam ſi non ſint ex cōtrariis terminis. Ab eodem enim medio termino motus ſurſum & deorſum,ſunt contrarij.Et dealbatio quæ eſt à rubedine,contrariatur denigrationi quæ ab eadem tendit rubedine. Illi tamen motus ſunt maxime contrarij,qui ſunt à contrariis terminis ad contrarios terminos: vt qui eſt ab albedine ad nigredinem: illi qui eſt à nigredine ad albedinem,maxime eſt contrarius.& magis quàm ille qui à media tantum eſt qualitate. ¶Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter,ſecūdum naturale & violentum: ita vt generatio naturalis dicatur contraria ſimili generationi in ſpecie violenter.Sed hæc non eſt ſpecifica & eſſentialis contrarietas, cum naturale eſſe & violentum non varient ſpeciem motus,neque etiam cætera ſupra poſita accidentia.

Ariſt.circa finē.5. li. phyſi.

¶Opponitur præterea motus etiam quieti, ſumendo quietem ſemper motui oppoſitam.Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, nō autem motus ad locum aliquem contrariatur quieti in eodem loco,quēadmodum habet Ariſtoteles.5.libro phyſicorum. Non eſt tamen hæc oppoſitio contrariorum,ſed priuatiue oppoſitorum. Quies enim,nihil aliud eſt,quam priuatio motus,atque ab eo ceſſatio,in ſubiecto apto nato. Quemadmodum autem ſupra motus quidam dicti ſunt naturales aliqui violenti,ſic & de quiete poſſumus diſtinguere.Lapis enim,in ſuo loco naturali quieſcit quiete naturali:extra verò eum,quieſcit violenter.

Quid cc quies. cc

CAPVT XVII.

¶De iis quæ mouentur,quomodo quędam per ſe,quædam per accidens moueantur.

SVpereſt nunc,poſteaquā de motus natura & proprietatibus diximus,de mouentibus etiā & motis determinationem ſubiungere.Ac primū quidem eſt aduertendum,quemadmodum inter ea quæ mouentur quædam tantum ſecundum partem mouentur, vt cum ſolam manum agitamus:quædam verò ſecūdum ipſum totum, vt cum corpus vniuerſum agitatur,ſiue ſaltu,ſiue ambulatione,ſiue alio quolibet modo.¶Rurſum,quædam per ſe mouentur, vt totus ipſe homo ambulans de loco in locum:quædam verò per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo ſunt quod per ſe mouetur.Idq; rurſum dupliciter, vel ſicut partes in toto,vt manus per accidens ad totius corporis motum: &

Ariſt. 7. phyſico. &.5.

qui naui vehuntur gratia nauis cui inſunt pariter mouentur, ſed per accidens: vel ſicut accidentia, quæ in rebus ſunt quæ mouentur, maxime corporalia, quæ per accidens moueri dicuntur ad motum ſui ſubiecti: quemadmodum ex Ariſtotele vulgo adduci ſolet. Motis nobis, mouentur omnia quæ in nobis ſunt. Complectitur autem Ariſtoteles hæc vnica hac diuiſione, quinto phyſicorum.

Dictum Ariſt. 2. lib. topicorum.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipſum primo mouetur.

Cuius ſenſus ex præcedentibus & ſubſequẽtibus ſatis patet. Primæ partis exempla ſunt, dum muſicus dicitur ambulare, ſanare, &c. Eſt ſiquidem motus deambulationis muſicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secũdę exemplum eſt, dum homo dicitur ſanari, quia oculus, manus, pes aut caput ſanatur. motus enim toti homini attribuitur, qui tantum parti conuenit. Tertiæ exemplum eſt, vt homo ambulat, ægrotus ſanatur, dum ratione totius corporis priſtinæ valetudini reſtituitur. hinc & ſimilis diuiſio mouentis ab Ariſtotele colligitur, hæc videlicet.

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per ſe primo.

Quæ ex præcedente facile patet cum exemplis, ſi ea quæ rei mobili ſeu motæ attributa ſunt, mouenti applicentur. Similis quoque diuiſio ab Ariſtotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit datur.

Terminorum à quo & ad quem, alius eſt per accidens, alius ratione partis, alius per ſe primo.

Vt ſiquis ſimul ambulet & ſanetur, loco à quo recedit, aut ad quẽ tendit, impertinẽs & per accidens eſt motus ad ſanitatem. ſimiliter ſanatio febris, pars eſt ſi conferatur ad ſanitatem in genere, reſpectu verò ſanitatis febri oppoſitæ, habet terminũ per ſe primo. Ad hunc enim terminum per ſe primo totus motus tendit, quæ eſt ſanatio à febri.

CAPVT XVIII.

¶Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in ſubiectis.

IN hoc tamen partes ab accidentibus ſunt diuerſæ, quod corporis partes, totius motus aliquam partem in ſe habent, cuius comparatione quodammodo per ſe mouentur, ſicut per accidens mouentur comparatione ad motũ totius. Quemadmodum enim totus motus in toto corpore eſt, ſic partes motus in partibus ſunt corporis totius: quemadmodum de aliis corporalibus accidẽtibus eſt manifeſtum. Accidentia verò nihil in ſe motus habent, ſed extrinſece prorſus ad motum ſubiecti moueri dicuntur.

Ariſt. 4. phyſi. in materia de loco.

¶Proinde, quæ ſecundo hoc modo per accidens mouentur, magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, q̃ quæ modo priori. Nam quæ priori modo per accidens moueri dicuntur, ſimul etiam per ſe ſecundum alium motũ moueri poſſunt: quemadmodum is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui nõ habent, per ſe mouetur: ratione verò vectiõnis, per accidens. Sic cum inter ambulandum quis agitat manum, eamq́; in ſublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vna cum toto corpore de loco fertur in locum, per accidens mouetur: ſecũdum verò illum agitationis motum, per ſe recte moueri dicuntur. Nunquam verò id in accidentibus vſuuenire poteſt, quæ per ſe moueri nõ poſſunt, ſed per accidens & extrinſece tantum.

CAPVT XIX.

Quomodo rerum eſſentiæ nullo modo dicendæ ſint moueri, neq; Deus inexiſtens omnibus.

ESſentię autem rerum quę mouentur, nullo modo moueri dicendę ſunt. neque etiam ſpiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali ſecundum rationem inſunt. Vnde cum homo mouetur ſecundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neque ipſa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus.

¶Ex quo patet, tametſi in omnibus rebus Deus exiſtat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus ineſt. Cum rebus ipſe inſit, non per modum accidentis, neque per modum partis integrantis imò neque per modum partis eſſentialis (cum ipſe nullius ſit pars compoſiti,

neque eſſe poſſit) ſed ineſt omnibus per ſuam eſſentiam, ineffabili modo, præſentiamq; & potentiam quaſi dator eſſentiæ & exiſtentiæ rerum, eiuſque cuſtos & ſuſtentator, in omnibus mouentibus & motis ipſe exiſtens atque inhabitans, prorſus immutabilis.

CAPVT XX.

¶Regula generalis pro iis, quæ motu phyſico mouentur.

DE rebus autem naturalibus quæ per ſe mouentur phyſico & naturali motu, dari ſolet hæc generalis regula. Omne quod mouetur, ab alio neceſſe eſt moueri. Quod vt veritatem habeat intelligendum eſt, vel de mouēte extrinſeco, vt in iis quæ mouentur violenter, vel de principio motus intrinſeco, quod eſt forma ſubſtantialis rei. Agens enim naturale, nō poteſt ſeipſum primo mouere, id eſt, totaliter & ſecundum vtramq; partē eſſentialem: neq; item primo, id eſt, ſecundum vtramq; eſſentialem partem moueri: ſed altera ſemper eſt per ſe mouens & agens, forma: altera per ſe mota atq; patiens nempe materia. Dictū eſt autem ſignanter de iis quę mouentur motu phyſico, & de mouentibus rebus naturalibus, quoniam anima quæ res naturalis non eſt ſeipſam primo mouere poteſt, quia ſeipſam in actu facit, & ad intellectionem atq; volitionē per ſe mouet. neq; hic opus eſt diuerſitate moti atq; mouentis, ſed eadem anima & mouet ſeipſam, & à ſeipſa mouetur.

Hanc cōcluſionē ponit & demonſtrat Ariſto. initio. 7. li. phyſico.

CAPVT XXI.

¶De mouentibus ſubordinatis & non ſubordinatis.

QVoties verò ad aliquod mobile plura contingit concurrere ſimul mouentia, talis inter ea debet eſſe ſubordinatio, quod mouens proximū mobili mouet in virtute mouētis prioris quod à re mota eſt elongatius, vt cū lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus eſt mouens proximum moto, & ideo eſt minus principale in illo motu: & cor eſt ibi primū in mouendo & principalius, quamuis remotius. Vnde patet deum (eo quod ſit primus in omni motu, in cuius virtute mouent alia omnia ſecundaria mouētia) eſſe principaliſſimū in mouēdo, eumq; omnis motus in his inferioribus cauſam primariā atq; præcipuam aſſignari debere, quantumuis ſecundaria alia agentia ad eundem effectum vi-

Quis ordo debeat eſſe pluribus mouētibus concurrentibus.

deantur cõcurrere. ¶ Notandum verò huiuſmodi ſubordinationem mouẽtium eſſe duplicem.quandã eſſentialem, vbi ſcilicet agẽs proximũ non poteſt niſi per virtutẽ pariter mouentis prioris ſuũ motum efficere,vt homo pater non poteſt ſine cœleſtium & Dei cõcurſu filiũ generare.Ideo hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata:homo pater,cœleſtia corpora,de⁹. ¶ In his autẽ ſic eſſentialiter ſubordinatis, nõ poteſt proceſſus eſſe in infinitũ:alioqui,motus naturales eſſent indeterminati.Quod enim ab infinitis penderet,non haberet determinatam cauſalitatẽ. Sequeretur quoq; poſitio infiniti actu ſecundum multitudinẽ, cum neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. ¶ Quædam verò mouẽtia,ſunt ſubordinata accidẽtaliter:vt patet,auus,attauus,tritauus,&c. quãdo ſcilicet mouens immediatũ non requirit coexiſtentiã vel concurſum mouentis prioris mediati, vt efficiat vel moueat:quemadmodum pater,vt filium generet, nihil opus habet neq; coexiſtẽtia neq; concurſu aui patris ſui, neq; attaui, neq; tritaui.Sunt tamen hæc mouẽtia quodammodo ſubordinata,quatenus mouẽs vltimũ (id eſt,pater generans) virtutem accepit à ſuo patre, atq; hic rurſum à priore, illeq; iterũ à ſuo patre,atq; ita conſequenter procedendo. ¶ Verum in his mouentibus, nihil prohiberet ponere infinitum: vt ſi mundus poneretur fuiſſe æternus, & ab æterno homines aliquos fuiſſe,hoc modo infinitæ eſſent rerum naturaliũ cauſæ, & mouentia infinita.Ex his enim neque tollitur rebus determinata cauſalitas, eo quod mouentium huiuſmodi non requiritur coexiſtentia,neq; infinitum actu ſequitur, ſed ſucceſſione tantum:quod non eſt inconueniens admittere.

Probat hanc cõcluſionẽ Ariſtote. 7. phyſi.

CAPVT XXII.

¶ De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.

QVoniã autem mouere aliud,perfectionem habet: moueri autem ſecundum ſuam rationem habet imperfectionem, conſtat mouens, quatenus huiuſmodi, eſſe moto dignius,& mouens mobili ſupraponi ſecundum relationem. Vt autem mouens moueat mobile,oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominũ habere ſupra reſiſtentiam mobilis. ¶ Iuxta igitur proportionem virtutis mouentis ſupra mobilis reſiſtentiam vel indiſpoſitionem con-

tingit mobile velocius tardius vel vniformius vel difformius vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, niſi à proportione maioris inæqualitatis. A proportione autem minoris inæqualitatis non fit actio, quemadmodum vulgata habet philoſophorum ſententia. Cuius dicti,eſt hic intellectus: Agens non poſſe agere in paſſum,niſi virtute ſuperet ipſius reſiſtentiam,& potentia ſit inequale ſecundum exceſſum. Id vero quod eſt minoris virtutis & potentiæ, non poſſe agere in id quod eſt maioris virtutis & maioris reſiſtentiæ. Ignis enim ſi ſit virtute potentior ad calefaciendum, quàm ad reſiſtendum aqua,tunc aget ignis, & patietur aqua. Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem reſiſtentiam paſſi plus aut minus mouebit agens. Ex quibus ſolent deduci ſeptem proportionum regulæ ab Ariſtotele poſitæ in ſeptimo Phyſicorum libro,quas hic quoque ſubnectimus. Maxima philoſophica.

CAPVT XXIII.

¶ Ponuntur ſepté regulæ,quas vocant regulas proportionũ.

PRIMA REGVLA.

SI aliquod mouens moueat aliquod mobile,aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio, eadē virtus mouēs mouebit mobilis medietatē, per duplũ ſpatium,in æquali tempore. Ponũtur hęregulę ab Ariſt. ĩ fine 7. Phyſicorum.

Qualis enim eſt proportio totius virtutis motiuę ad totam reſiſtentiam mobilis, non æqualis eſt totius virtutis illius motiuæ ad medietatem reſiſtentiæ mobilis, ſed dupla eſt proportio. Vnde cum (iuxta principium ſuprapoſitum) ſecundum proportionem maioris aut ſuperantis inæqualitatis fiat actio, ſequitur, eandem virtutem mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouerę : quod facit, quando in æquali tempore per duplum ſpatium ipſam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile,aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio,idem mouens mouebit mobilis medietatē per idem ſpatium, in medio tempore.

Ratio eſt eadem quæ ſupra poſita eſt propter proportionem virtutis actiuæ, quæ dupla eſt reſpectu medietatis ipſius mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, eadem potentia mouebit idem mobile per medium ſpatium, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore & aliquanto ſpatio, media virtus mouens mouebit medium mobile per idem ſpatium, in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadem eſt ratio: quoniam videlicet, qualis eſt proportio mouentis ad mobile, in comparatione ad totum tempus & ad totum ſpatium, talis eſt mouentis ad mobile in comparatione ad medium tempus pariter & medietatem ſpatij: & qualis eſt proportio totius mouẽtis ad totum mobile, æqualis & eadem eſt, medietatis ad medietatem, in comparatione ad idem tempus & idem ſpatium.

QVINTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, nõ eſt neceſſe eandem mouere, duplum mobile per medium ſpatium in eodem tempore, aut per idem ſpatium in duplo tempore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouẽs moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, nõ eſt neceſſe medietatem virtutis mouere idem mobile per medium ſpatium, in æquali tempore: vel per idem ſpatium in duplo tempore.

Harum duarum regularum ratio eſt, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouens habere dominium, & ſuperioritatem, & inæqualitatem vincentem ac ſuperantem, ſuper duplum mobile. Neq; medietatem virtutis mouentis neceſſe eſt maiorẽ inæqualitatem & ſuperioritatẽ habere, ſupra ipſum totũ mobile.

SEPTIMA REGVLA.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudo proportionis.

CAPVT XXIIII.

¶ Prædictis adiiciuntur aliæ duæ regulæ.

His autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duæ, octaua & nona. Octaua regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idem ſpatium in æquali tempore: aut per duplum ſpatium, in duplo tempore. Nona regula. Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit idem mobile, per duplum ſpatium in æquali tempore, aut per idem ſpatium in dimidio tempore. Harum duarum regularum rationes, facile patent ex prædictis.

¶ Et notandum quod hæ ſuprapoſitæ regulæ, tametſi peculiariter de mouentibus & mobilibus ſecundum locum datæ videantur, poſſunt tamen ſimiliter aptari etiam ad alias ſpecies motus, ad augmentationem, diminutionem, & alterationem: quemadmodum docet Ariſtoteles, in hunc modum, Si augmentans, diminuens, aut alterans, augmentat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quantitate, aut qualitate, in eodem tempore, aut dimidia dimidio tempore, atque ita per ſingulas regulas diſcurrendo.

CAPVT XXV.

¶Quid per mouens & mobile intelligatur in propoſito.

ADuertendum autem eſt, cum in his regulis de mouente & moto duplo vel æquali loquimur, nō velle nos ſermonem facere de quantitate molis. Sic enim non eſt neceſſe ſi homo certæ quantitatis aliquid poſſit, idcirco alium mole & quantitate duplo maiorem duplum poſſe: cum frequenter ſoleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute ſermo debet accipi ita vt per medium mouens intelligatur virtus ipſa, atque potentia mouentis: per mobile, virtus reſiſtendi: per medium mouens, medietas virtutis motiuæ: per medium mobile, medietas reſiſtentiæ ipſius mobilis: per duplum mobile dupla reſiſtentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

CAPVT XXVI.

¶Exemplo monſtratur in igne, omnium regularum ſuprapoſitarum veritas.

VOlumus autem in igne alterante atq; calefaciente aquam, per ſingulas regulas, quod dictum eſt exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua ſiue calefactiua ignis octo graduum, & reſiſtentia mobilis, ſcilicet aquæ in ſex tantum gradibus. Iuxta primam regulam, ſi virtus motiua vt octo ipſius ignis, alteret aquam habentem reſiſtentiam vt ſex, tempore horæ vnius, ad calorem duorum graduum: ergo eadem virtus motiua ignis, medium mobile, id eſt, aquam habentem mediam reſiſtentiam, ſcilicet trium graduum, alterabit ad duplam caliditatem, videlicet quatuor graduum, in æquali tempore. Et iuxta ſecūdam regulam eadem virtus motiua ignis, dimidium mobile, aquam dimidiæ reſiſtentiæ, alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta tertiam regulam, eadem virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta quartam, media virtus motiua ignis (quæ eſt vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ reſiſtentię, vt tria, ad eandem caliditatem duorum graduum, in æquali tempore. ¶Et ſecundum quintam regulam, non eſt neceſſe, ſi virtus mouens ignis vt quatuor, aquam habentem reſiſtentiam vt tria, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob

hoc eadem virtus motiua aquam duplam reſiſtentiam habentem vt ſex, alteret ad mediam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem quatuor, in duplo tempore. Neque iuxta ſextam, neceſſe eſt, vt media virtus actiua vt duo, alteret aquam eandem reſiſtentiam vt tria habentem, ad dimidiam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. ¶ Denique iuxta ſeptimam regulam, ſi tres ignes (quorum quilibet eſt ſex graduum) ſigillatim calefaciat aquam reſiſtentiam habentem vt quatuor, ad caliditatem trium graduum in certo tempore, neceſſe eſt ignes illos tres ſimul iunctos, aquam illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonam regulas, ſi ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam reſiſtentiam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, neceſſe eſt ergo vt virtus motiua ſex graduum aquam habentem reſiſtentiam vt quatuor, alteret ad caliditatem æqualem, æquali tempore, vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt ſex, duplæ virtutis, aquam dimidiæ reſiſtentiæ, id eſt, vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id eſt, duorum graduum, in æquali tempore, aut ad caliditatem eandem vnius gradus, in dimidio tempore. Similiter practicari poteſt & in aliis motibus. Nobis, vno exemplo rem monſtraſſe ſufficiat.

CAPVT XXVII.

¶ Mouens ſecundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum Deus in mouendo potentiſſimus eſt atque liberrimus.

EX his ergo omnibus manifeſtum euadit, quemadmodum ſemper mouens moueat, ſecundum proportionem virtutis motiuæ ad reſiſtentiam eius quod mouetur. Patet etiam, quandocunque in mobili eſt aliqua reſiſtentia quæ ipſum mouens impediat aut detineat, nō poſſe moueri tale mobile à ſuo mouente in inſtanti. Vbi verò virtus actiua nullam patitur à mobili reſiſtentiam, poteſt ſuum effectum in inſtanti efficere, quemadmodum eſt in illuminatione ſolis. ¶ Omnipotens ergo Deus, cuius infinitæ

virtuti nihil poteſt contrauenire, cui nulla prorſus creatura poteſt reſiſtere, cuius virtus in infinitum ſuperat omnẽ creatam reſiſtentiam, quæcunque vult poteſt in inſtanti mouere, ſicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, ſiue generare ſiue corrumpere, ſiue alterare, ſiue augmentare, ſiue diminuere, ſiue ſecũdum locum mouere. Neque ante deũ differentia eſt in multo vel breui tempore, in omnibus quæcũque voluerit. Cui inſuper, quoniam nulla illi reſiſtentia eſt in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut moleſtiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in inſtanti, neque ſubito: quoniam in mouẽdo eſt liberrimus, in arbitrio & poteſtate habens ſic vel ſic mouere. Ipſe vero à nullo moueri poteſt, qui prius aliquod mouens non habet. Imo neque ipſe ſe poteſt mouere, qui nihil poteſt quod ante non habuit acquirere, neque perdere quicquam quod ante habuiſſet. Huic itaq; & primo, & ſummo, & generaliſſimo, ac proinde efficaciſſimo mouenti, ſoli deo, ſit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna ſæcula, Amen.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ liber tertius.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESSIONIS, OMNIPOTENTI, VNIVERSALI AC PRIMO, rerum omnium motori immobili.

DOmine, quis ſimilis erit tibi? ne tacete labia, cõfeſſionem & laudem ne continere ſuper eo.
Super cœlorum altitudinem reſidet in arce celſitudinis atq; fortitudinis ſuę: ab æterno triũphat in ea glorioſus ab initio.
Priuſquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipſo perfectus & beatiſſimus, in plenitudine tua.
Tu ſemper immutabilis moues omnia, generas, corrumpis, augmentas, ac minuis, alteras & rotas, mouesque omnia.
Tu vero ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari neſciens aut minui.
Neque alterari tu potes, qui non variaris accidentariis re-

bus:apud quem nulla eſt tranſmutatio, neque viciſſitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia : neque vt hominum, ſunt itinera greſſuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis quo & vnde volueris: non eſt hoc datum craſſitiei filiorum hominum.

Præuales omnibus in fortitudine tua ſuper excelſa : proque tuo placito rotas agitasque omnia.

Nō eſt neque moles neque virtus in omni creatura quæ obſtaculum præbere queat actioni tuæ,ſuper immenſa enim virtute abſque proportione excedis vniuerſa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque,& ligna, plantas, & omnia viuentia ſuper terram.

Suis quæque ſtaturis tu perficis ea iuxta conditionem generis ſui:menſuram tu tenes omnium deſcriptam in officina gloriæ tuæ.

Ipſe autem augmentum neſcis, neque immutationem pateris:nihil accreſcit neque decreſcit inæternum pleniſſimæ plenitudini tuæ.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, nequis ipſe alter fieri:potentia,ſapientia, & omnis tua perfectio non immutabitur in ſæculum ſæculi.

Magne deus,princeps regum terræ, dominator omnium in virtute tua:quis te agnoſcet aut collaudabit pro dignitate ſic glorioſe immutabilem?

Ecce qui ſeruiunt tibi, aſtantes perpetuo conſpectui tuo:nō ſunt ſtabiles omnimodis.

Corporea vero creatura vniuerſa, mille eſt rationibus vix momento ſtabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & luna curſu ſuo regulari volutata ſemper ſic in inſtabilitate permanent miro modo ſtabilia.

Quæ vero his ſubiecta eſſe voluiſti,cum ſeipſis quoque ſunt in ſuis motionibus prorſus irregularia.

Tu vero deus in eadem ſemper tua ſtabilitate fixus permanens:cunctis mutabilibus præſides,ipſe immutabilis.

A te vero cum omnis exeat motus,donesque moueri omnibus:in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis,potentiſſime deus, dominator omnium:tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & vere miranda opera tua:obſtupeſcet in eis anima mea cum intenderit in illis aciem mentis ſuæ.

Exultabit cor meum domine, in cunctis operibus magnificentiæ tuæ:lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ.

Benedictus deus dominus vniuerſæ creaturæ:ita fiat,ita fiat, deus potentiſſime.

Gloria pari,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper, & in ſæcula ſæculorum,Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVARTVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INFINITO, LOCO, vacuo,& tempore.

PRAEFATIO.

Hie.23.

VT clarificetur in agnitis creaturarum ſuarũ cõditionibus dominus deus noſter,qui ſolus eſſentia ſua infinitus cœlumq; & terram & omnia ſua immenſitate implens,neque loco tamen capitur, neque tempore : atque vt patenter clareat quanto interuallo omnem naturalium rerum ordinem poſt ſe creator ipſe relinquat(quæ vniuerſa loco & tempore, anguſtis nimium menſuris ſecundum eius diſpoſitionem ſunt coarctata atque conſtricta) in animo eſt nobis, poſt motus vtrunque deſcriptam naturam, etiam illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur,aut ab eis excludatur:poſt quæ, loci & oppoſiti vacui erit conſideratio. Extremam ſibi partem, tempus occupabit, Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturalium conſiderationem non minus quam motus,vt tractentur, neceſſaria.

CAPVT I.

¶Quomodo poſſit infinitum multipliciter intelligi, & ſpecialiter de infinito atque finito, ſecundum eſſentiam.

PRimum quidem illud eſt aduertendum, dupliciter dici & conſiderari infinitum atque finitum: nempe vel ſecundum eſſentiam, vel ſecundum quantitatem. Ac rurſum, ſecundum eſſentiam infinitum intelligi poteſt, vel ſecundum ratione materiæ, vel ſecundũ ratione formæ. Eſt enim materia ex ſe & per ſe ſuo modo infinita, quatenus ex ſua natura nullam habet formam intrinſecam, per quam finiatur, efficiaturque ens in actu. Ex parte vero formæ ſub qua eſt, finita eſt, quatenus per illam eius indifferentia ſtringitur, ac veluti terminatur. ¶Formæ quoque materiales, conſideratione quadam ad materiam, infinitæ ex ſe dici poſſunt. Et quodammodo omnis forma creata ex ſe infinita eſt, quatenus non eſt ex ſe ad aliquam particularem ac ſingularem materiam determinata. Non tamen ſimpliciter forma eſt infinita dicenda, ſicut ſimpliciter eſt materia infinita: quoniam formæ etiam ſeparatæ habent eſſentiam finitam, per eſſe particulare & diſtinctũ, ac proinde ſimpliciter finitæ dici debent non autem infinitæ, niſi ſecundum quid, aliquo modo ſcilicet, & cõſideratione prædicta ad materiã. ¶Vnica eſt forma ſeparata, actus ſcilicet ſimpliciſſimus, omnipotens atque æterna diuina ſubſtantia, in qua nulla eſt determinatio eſſentiæ per aliquod eſſe particulare aduenieſ, ſed eſt deus eſſentia ſua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata eſſentia. Cætera vero omnia & materialia & ſpiritualia, ſunt ſua eſſentia finita, & particulari aliquo eſſe contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia ſunt, magis ſunt finitæ illis quæ ſunt à materia ſeparatæ.

Infinitũ ſecundũ eſſentiã.

Deus forma infinita.

CAPVT II.

¶Differentia inter infinitum ſecundum rationem materiæ, & ſecundum rationem formæ.

NOtanda vero eſt ſolerter ac diligẽter inter duplicem hãc infinitatem diuerſitas: quoniã prior quæ ſecundũ materiam eſt, ea nimirum quæ in ordine

ad formam in recipiẽdo eam conſideratur, ab imperfectione eſt. Materia enim perficitur, eo ipſo quo finitur. Infinitas vero quæ attẽditur ac ſumitur ſecundum formam perfectionis eſt. Formæ enim ſeparatæ & per materiam infinitæ, ſiue non finitæ ac limitatæ, ſunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiam certam ſunt finitæ, terminatæ & limitatæ. ¶ Vnde ſicut ſumma dei perfectio eſt, quod ſit forma ſua eſſentia infinita, ita ſumma eſt materiæ imperfectio, quod ex ſe ſit ad ſuſcipiendum infinita, nullam in ſe formam qua finiatur habens intrinſecam. Illic enim, id eſt, in dei infinitate, plenitudo totius eſſe ſignificatur: hic vero, id eſt, in infinitate materiæ, egeſtas omnis eſſe, exprimitur.

CAPVT III.

¶ De infinito ſecundum quantitatem duplicem, déque infinito actu & potentia.

Infinitũ quãtitate

CONſideratur autem alio modo infinitum ſecũdum quantitatem, aut continuam, id eſt, ſecundum longitudinem, latitudinem profunditatem: quæ ſolent dimenſiones rerum nominari. Et quãdoque quidẽ ſecundũm harum dimenſionum aliquam tantum conſideratur infinitum, nimirum vel longitudine ſola, vel latitudine ſola: quandoque vero ſecundũ omnes has tres dimenſiones ſimul ſumptas, atque id propriiſſime & pleniſſime infinitum dicitur. Aut ſecundum quantitatem diſcretam ſumitur infinitum, id eſt, ſecundum numerum & multitudinem. ¶ Iterum, infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appoſitione vel diuiſione ſecundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appoſitionem, aut vltimam diuiſionem. Verbi gratia, Numerus eſt appoſitione & potẽtia infinitus, quia quantumlibet ſit magnus, ſemper vnius vnitatis adiunctione poteſt fieri maior. ¶ Quodlibet item corpus continuum, infinitum eſt diuiſione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuiſionem. Omne ſiquidem continuum, diuiſibile eſt in ſemper diuiſibilia: cum ex indiuiſibilibus partibus non poſſit totum aliquod componi, neque conflari diuiſibile. Nec enim poteſt diuiſibile, ex indiuiſibilibus vt ſuis partibus componi. Indiuiſibile enim additum indiuiſibili, non facit ipſum maius.

Ariſt. pulchre hæc oĩa de infinito tractat. 3. li. phyſi. Hanc cõcluſionẽ pulchre demonſtrat Ari. in principio. 6. li. phyſic.

¶Sumenda eſt autem hæc diuiſio infinita, ſecundum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiuſdem alicuius certæ quantitatis, nõ euadet in infinitum iſta diuiſio, quæ ſecundum certæ alicuius quantitatis partes ſumitur. In diuidendo verò ſecundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantũlibet paruæ lineæ diuiſio. Tunc autem dicitur fieri diuiſio ſecundum partes proportionales, quando ſicut totum lignũ in duas partes diuiditur, ita pars rurſus in ſuas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in ſuas partes, & ſic in infinitum: quomodo procedendo, nunquam perueniretur ad vltimam diuiſionem.

CAPVT IIII.

¶Ponitur definitio infiniti actus.

Caeterum, actu infinitum ab Ariſtotele definitur, hoc pacto. Hãc definitionẽ ponit Ariſt. 3. li. phyſi.

Infinitum, id eſt, cuius ſemper aliquid extrà ratione quantitatis accipi poteſt.

Hoc eſt, cuius quantitas tota non capi nec aſſignari poteſt, ſed quantumcunque capias vel aſſignes de ipſius quantitate, adhuc ſemper vltra manet, nec tota poteſt quantitas aſſignari. Illud enim corpus eſſet actu infinitum magnitudine, cuius quantitas ſumpta ſecundum partes certæ quantitatis, non eſt pertranſibilis: ſed quotcunque partes ſumantur, reſtat ſemper adhuc infinita ſumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, ſemper manet infinitum. Vnde infinito nihil eſt maius, ſicut indiuiſibili nihil minus.

¶ Et quemadmodum indiuiſibile nulla adiectione poteſt fieri maius, ſic infinitum nulla ablatione fieri poteſt minus. Idque intelligendo de infinito ex omni parte, id eſt, ſecundũ omnem dimenſionẽ. Alioqui conſtat maius eſſe infinitum quod ſecundũ corpulentiam eſſet infinitum, quàm quod ſola longitudine vel latitudine eſſet infinitũ. ¶ Proportionabiliter intelligi debet, ſecundũ numerũ infinitũ. Infinitũ autẽ ſucceſſione, non eſt proprie infinitũ in actu, ſed magis in potentia: vt tempus infinitum, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes ſimul accipere, ſed tantum vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu du-

pliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

CAPVT V.

¶ Quomodo infinitum definiri poſſit, eſſe autem actu non poſſit.

Definitio quid nominis.

QVanquam vero definitum eſt ab Ariſtotele actu infinitum, nemo tamen exiſtimet conſequi, tale aliquod corpus eſſe in rerum natura, aut tale aliquod requirat ſibi demonſtrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam, quibus non tam quid res aliqua ſit quàm quid nomen ſignificet, explicatur: quemadmodum cum in conſequētibus definiemus vacuum, non rem aliquam qualis ſit definientes, ſed nominis tantum ſignificationem explicantes. ¶ Non poſſe autem dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus phyſicum, habet naturam finitam: formā quidem per materiam, & materiam finitam per formā. Formam autem determinatam, conſequuntur accidentia determinata. Quare & finita ſua quantitas cuilibet rei eſt, & naturali formæ diſconueniens eſſet quantitas infinita. ¶ Item omni corpori conuenit ſecundum locum motus. Huiuſmodi autem corpus ſi ponatur, quod actu ſit infinitum, neque recto motu, neque circulariter agitari poſſet. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra ſe, quem non impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum eſſet, non haberet vllum extra ſe locum. Occuparet enim omnia, & non poſſet infinitum loco concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniam in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nunc ſit hæc pars debeat venire pars alia ſubſequens: quod fieri non poſſet in infinita partium multitudine. Inter enim quaſlibet partes deberet eſſe infinita diſtantia, pro trahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim abſque dubio in infinitam diſtantiam euaderent. Infinita enim diſtantia pertranſiri non poteſt. ¶ Prętęrea, ſpecies quantitatis ſumūtur ſecundum numerum vt bicubitum, tricubitum, & cętera. Nulla autem ſpecies numeri poteſt eſſe infinita.

Concluſionem hanc ꝓbat Ariſtot. 3. li. phyſic.

CAPVT VI.

¶ Non poſſe eſſe multitudine infinitum.

Porrò infinitum eſſe actu ſecundum multitudinem, itidem eſt impoſſibile. Impoſſibile eſt enim, eſſe ſpeciem numeri infinitam. Omnes enim & finitæ ſunt, & per vnitatem adiectam ſemper augeri poſſunt. Infinitum autem non poteſt fieri maius. Quanquam igitur potẽtia ſint infinitæ ſpecies numeri, nulla tamen earum eſt infinita. Sic enim infinita eſſent in certo aliquo & determinato numero, quod apertam videtur includere contradictionem. ¶ Imò neque infinitæ ſunt numeri ſpecies actu, ſed ſolum potentia: ſicut etiam infinitæ ſunt ſpecies figurarum ſecundum potẽtiam, nulla tamen earum eſt infinita: id quod eis procedit à numero, quoniam ſpecies figurarum ſumuntur ſecundũ ſpecies numerorum: vt triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. ¶ Cæterum de ſucceſſione infinito, non videtur naturæ repugnãs vt eſſe poſſit. Nam ſi ſemper fuiſſet motus, & eſſet ſemper futurus, eſſet motus hoc modo, id eſt ſucceſſione infinitus, & tempus infinitum, verùm huiuſmodi ſucceſſione infinitum, non eſt infinitum niſi potentia.

CAPVT VII.

¶ Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexiſtendi.

Poſt hæc verò de loco ſubnectamus determinationem. Nam variè admodum antiqui philoſophati ſunt de natura & conditione loci, quibuſdam dicentibus materiã eſſe locum, aliis formam rei eſſe eius locum, vel materiæ, aliis ponentibus corpus quoddam infinitum quod in ſe omnia ſuſciperet, non cedendo aduenientibus aliis, quod penetratiue ſuſciperet omnia, abſque ceſſione vel ſuarum partium diuiſione, in quo putabant omnia moueri, ipſum verò non moueri. Hæc verò ſigillatim non intendimus refellere, ſed ſimpliciter tantum rei veritatem de loco & eius natura manifeſtare. ¶ Ac primum quidem præmittendũ erit, quot modis aliud eſſe dicatur in alio. Ponit autem Ariſtoteles modos inexiſtendi, octo numero.

Ariſtot. tractat iſta de loco. 4. phyſico.

Primo enim pars integrans, eſt in toto. Secundo, totum in cũctis partibus cõſiſtit, ex quibus eſt cõpoſitum. Tertio, ſpecies in genere continetur: quoniam genus capit & ambit

» Octo modi eſſendi in alio.

intra ſe omnes ſuas ſpecies. Quarto, genus vt eſſentia eſt in ſpecie. Sic etiam definitio eſt in definita ſpecie. Quinto, forma in materia, & accidens in ſubiecto. Inter quæ tamen eſt diſtinctio, quoniam accidens cum ſubiecto nihil vnum cõponit, ſed forma cum materia rem naturalem atque ſingularem ſubſtantiam componit. Sexto, effectus in cauſa, vt calor ſecundum virtutem eſt in ſole. Septimo, rex in regno, idque per potentiam & authoritatem, vel per maieſtatem præſentiæ ſuæ. Octauo, aliquid eſt in loco. Et hic modus eſt, quem (cæteris omiſſis) latius neceſſe habemus pertractare.

CAPVT VIII.

¶ De duplici ſuperficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur.

Quid locus.

Est autem locus, extremum corporis talis quo aliud continetur: ipſa (inquam) ſuperficies extrema corporis continentis, proxima ſuperficiei exteriori corporis contenti. Et ſolet vocari ſuperficies concaua. Vt interior ſuperficies cœli lunæ, & concaua, quæ immediate continet ignem, eſt ignis locus: & concaua ſuperficies aeris, eſt locus aquæ. Conuexa autem ſuperficies, non eſt locus: quoniam ſecundum ipſam corpus non continet, ſed potius ſecundum ipſam continetur. ¶ Duplex eſt autẽ ſuperficies, altera concaua, mediante qua corpus, ipſum alia continet in ſe localiter, & eſt ſuperficies interior. Altera conuexa, qua corpus continetur ab alio, & ipſa exterior quæ à circundante alio corpore circũdatur. Prior eſt locus, non ſecunda. Secundum priorem corpora localiter continent: ſecundum alteram potius continentur. Ex quibus patet, locum non eſſe neque partem compoſiti, neque accidens, neque aliquid omnino locati, ſed eſt locantis vel continentis accidens vltimũ, terminus, & extremum. Non omne tamen extremum, ſed illud quod eſt coniunctũ locato, & mediante quo locatũ continetur à locante. Eſt autẽ locans, id quod ſecundũ locũ cõtinet aliud: & locatũ id quod ſecundũ locũ ab alio cõtinetur.

Superficies duplex.

CAPVT IX.

¶ Definitio loci, & definitionis declaratio.

Definitio loci ex Ariſt.

Locus, eſt finis continentis immobilis, primus.

Quæ ſolet hiſce quoque verbis eundem ſenſum habentibus aſſignari.

Locus eſt extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionũ hic eſt ſenſus, Locus eſt ſuperficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per ſe immobilis, vnde & de loco proprio dari cõconſtat tantum, ſiquidem is proprie locus dicitur. Vbi extremum, vel finis excludit à definitione omnem ſuperficiẽ pręter vltimam. Infinitæ ſiquidem in corpore locante ſunt ſuperficies, inter conuexam & concauam mediæ, quarum tãmen nulla eſt proprie locus, ſed ſola cõcaua vltima. ¶ Quod verò adiicitur, corporis continentis, prohibet ne ſuperficies exterior vel cõuexa primi cœli dicatur eius locus. Primum, id eſt, immediatum, excludit ſubſtantialem partem extremã ipſius corporis, ſimul accipiẽdo ſuperficiem concauam. Huiuſmodi enim pars extrema locantis corporis, tam & ſi aliquando locus dicatur vulgari conſuetudine, quemadmodũ pera locus dicitur pecuniæ eius quæ ineſt, propriè tamen nõ dicitur locus: cum locus ſit accidens, & ſuperficies. ¶ Excluditur autem huiuſmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia non eſt prima, id eſt, immediata ſecundum ſe locato, ita vt ſimul ſit cũ ſuperficie ỿltima & cõuexa corporis contenti. Semper enim locus qui eſt ſuperficies concaua continentis, eſt ſimul cum ſuperficie conuexa corporis immediatè cõtenti: quemadmodum ſuperficies cõcaua cœli martis, & conuexa cœli ſolis: rurſumque ſuperficies concaua cœli ſolis, & conuexa cœli veneris: atque ita in aliis. Particula primum, quoq; dici poteſt idem quod ſuo locato vni, adæquatum, & ita ſoli proprio loco conuenit. Ex quibus patet, materiam non eſſe locum formæ, cum materia ſuperficies nulla ſit: imò verò formam nullum locum habere, niſi per accidens, cum per ſe quãtitatem ſuperficiei (ſecundum quam res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tam ſubſtantiales quam accidentales, non ſunt in loco, niſi per accidens, ratione ſubiecti vel cõpoſiti cui inſunt.

CAPVT X.

¶De loco proprio & communi,& loci proprietatibus.

Locus ꝓprius & cõmunis

Diuiditur autem locus, in proprium & communẽ. Locus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci reſpondet aliquid ipſius locati.

Vt locus igni proprius,eſt extremum cœli lunaris:& vnicuique rei,locus eius adæquatus,proprius eſt.

Locus communis eſt,quando aliquæ partes loci ſunt,quibus ipſius certi locati nulla pars earum reſpondet.

Vt tota ſuperficies templi, eſt locus communis ſingulorũ hominum:& concauum lunæ, omnium mixtorum eſt locus communis. In comparatione tamen ad ſuperficiem extremã aeris totius, quo impletur continentia templi, dicitur locus proprius & adæquatus:ſimiliter & cõcauũ lunæ, in cõparatione ad ſuperficiem ignis immediate adhærentis, dicitur locus proprius ipſius ignis. Ad maiorẽ notitiã loci, eiuſdemq; naturæ,ponit Ariſtoteles proprietates quaſdã: quæ illi veluti per ſe notæ conuenire conceduntur. quæ ſunt numero quatuor.

Prima eſt.Locus continet id cuius, & nihil eſt ipſius rei.

Quorum verborum hic eſt ſenſus. locus cõtinet locatum, & nihil eſt ipſi rei locatæ,intrinſece inhęrens neque vt pars, neque vt accidens.

Secũda eſt.primus locus, neque minor eſt, neque maior.

Id eſt,locus proprius eſt æqualis ſuo locato, quantum ad ſuperficiem conuexam ipſius corporis loco contenti.

Tertia eſt. locus non relinquitur ab vnoquoque,& ſeparabilis eſt.

Id eſt locus nunquã omni locato priuatur, ita vt ſine corpore contento maneat: & eſt à locato ſuo ſeparabilis, ita vt ſucceſſiue alia & alia corpora contineat.

Quarta eſt.omnis locus differentias has habet,ſupra inquam ac infra. & corporum vnũquodque, proprios ad locos ſuapte natura fertur, ſurſum aut deorſum pergendo: & in eiſdem manet.

Id eſt,omnis locus eſt ſurſum aut deorſum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouentur niſi circulariter) ad ſuum proprium locum naturalem ſurſum aut deorſum moueri nata ſunt, & in eiſdem quieſcere, & conſeruari.

CAPVT XI.

¶De loco naturali & violento.

LOcus autem naturalis dicitur alicui, qui à natura rei eſt determinatus & aſſignatus, in quo bene eſt ei, & conſeruari natus eſt:ad quẽ proinde naturali deſyderio ſemper ſollicitat,ita vt quoties extra eum eſſe cõtingat,violentè quieſcat.Sic igni locus naturalis eſt,ſub cœli immediato concauo: aeri,ſub igne: aquæ,ſub aere:terræ,ſub aqua.Naturali enim diſpoſitione atq; ordinatione, id quod eſt omnium leuiſſimum,ſummũ ſibi vendicat locum:quemadmodum id quod eſt grauiſſimum,locum requirit omnium infimum.Mixtis vero corporibus,locus eſt naturalis, ſecundum conditionem eius elementi quod dominatur in eorum complexionibus. Locus autem violentus eſt, in quo rei non eſt bene,& à quo dum poteſt,recedere nititur. Loc⁹ naturalis & violent⁹.

CAPVT XII.

¶Quare res ſuum appetant locum naturalem,& quæ ſit huius deſyderij cauſa.

VOlentes autẽ quænam cauſa ſit motus huius rerũ naturaliũ ad ſua naturalia loca perquirere,de terra quæſtionem proponim⁹,ob quid ſiue cuius cõmodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalem poſita,deorſum feſtinet,& nõ impedita ſemper cadat.Et quidẽ ſi de partibus terræ loquimur, ſatis cõſtat, illis eſſe melius in totius terræ globo,q̃ in aere aut ſub luna. Verũ reſpicientes totum globum terræ, quærimus, in quo male erit toti terræ, Quæſtio de naturali deſyderio rerum naturalium ad ſua loca naturalia.

ſi poni intelligatur in aere, non ſuper neque intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra, quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſyderium, vt deſyderet tota terra aerem relinquere, & ad aquas pergere, cum nihil videatur aqua illi donare vnde ſeruetur, præ aere in quo ipſum ſuſpenſum imaginamur? ❡ Hanc autem quæſtionem (omiſſis diuerſis diuerſorum ſententiis, quas ſuper hac re ſunt commentati) ita nos diſſoluendam putamus, dicentes totum vniuerſum ab optimo ordinatiſſimoque conditore fuiſſe cõditum ſub certo numero, pondere, & menſura, in quo omnia creata quaſi veſtigium in ſe ferunt benedictæ ſummæque trinitatis atq; in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdem conſeruari atque guber-
Gene. 1. nari. Quoniam igitur dixit igni, vt ſub luna acciperet primum locum, aeri ſecundum dedit, tertium aquæ, quartum terræ: quoniam dixit piſcibus vt in aquis locum ſumerent, volatilia iuſſit eleuari altius in aere, metallis quoniam terræ viſcera deputauit, oleum ſuper aquam poſuit: ex hoc dei mãdato formæ rerum (quæ operatrices ſæpius dictę ſunt omniũ operationum rebus cõuenientium) inceſſanti conatu ad hoc tendunt, vt illic res ſint, vbi à deo creatore ſuo locum acceperunt: non tamen ratione ſui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut cõſtituti perficiendi. ❡ Sicut enim voluntarius homo voluntarie mouet ſe ad dei implendum mandatum: ita res naturales à ſuis formis per deum aguntur naturaliter, ad implendam ſanctiſſimam ipſius voluntatem.
Pſal. 118. Omnia ſiquidem ingenuo conatu ſeruiunt & obediunt ei.
Pſal. 148 Ipſe præceptum eis ponit, & illa non prætereunt. Aſcenden-
Pſal. 103. tes enim montes & deſcendentes in loca præſtituta campi, terminum quem præpoſuit deus non tranſgrediuntur, neque conuertuntur operire terram: cuius etiam verbo congregatæ ſunt velut in vtre aquæ maris, poſitæ in theſauris abyſſi.
Pſal. 32. ❡ Igitur non eſt arbitrandum, res naturales locum quærere naturalem ob ſua commoda, tanquã à locãte corpore quippiam recipiant, ſed ob dei potiſſimum benedictam voluntatem adimplendam, illic ſibi melius eſſe exiſtimãt, vbi deus ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia ſequantur creaturæ rationales, vt ea ſemper magis exoptent, quæ ſui creatoris voluntati magis ſunt placita.

CAPVT XIII.

¶ Quomodo ſecundum quantitatẽ res naturales locum occupent, & de impoſſibilitate penetrationis dimenſionũ.

AD loci autem perfectam conſyderationem exigitur, vt de occupatione quoq; & replentia aliquid dicamus: quoniam loco conuenit, occupari atque repleri. Eſt ergo attẽdendum quod ſicut color rebus natura datur vt per ipſum res exiſtant coloratę, vnde cõſequitur, vt ſint etiam viſibiles: ita data eſt rebus quantitas, vt ſecundum ipſam ſint res quantæ primum, ex quo deinde cõſequitur diuiſibilitas. Sicut enim quæque res quanta eſt, ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta, per ſe erit diuiſibilis: ſi per ſe accidens, ratione coextenſionis, per accidens erit diuiſibilis tantum: & quod longitudine vel latitudine quantum, ſic ſolum eſt diuiſibile. ¶ Super hæc tamen ſuperficies rebus conueniunt, vt contineant inuicem & contineantur: corporea quoque quantitas vel corpulentia, vt res ſecundum eam occupare poſſint atque replere. Nam & lineæ ſimul in ſe inuicem eſſe poſſunt & ſuperficies. Quippe ſuperficies concaua continentis corporis, & ſuperficies conuexa contenti, ſemper ſunt ſimul in inuicem. Sola corpulentia ſic ſuum ſibi locum occupat, vt aliam corpulentiam ſimul eodem in loco nequaquam admittat. Atque hoc videlicet eſt occupare, ſic implere locum, vt ſimul ab alia corpulentia impleri nõ poſſit, niſi dum illo cedente aliud adueniat. ¶ Hoc autem ſi cõtingeret, nempe duas corpulentias ſimul eundem locum adæquate replere, penetrationem diceremus fieri dimenſionũ, dimenſionum (inquam) corporearum, quam ſic abhorret natura, & damnant Philoſophi, æque conſtanter atque vacui poſitionem. In vtroque enim horum peccatum in naturam admittit, qui vel vacui vacuitatem, vel penetrationem dimẽſionum corporearum quomodocunque conſtituit. Vtrumq; ſiquidem extremum falſum eſt, & ſecundum naturam impoſſibile. Media autem veritas eſt, omnem locum ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil ſit vacuum: & eadem cedente vel expulſa ſuccedere aliam, vt non habeatur corporearum penetratio dimenſionum. Cæterum, de dimenſionibus longitudinis & latitudinis, vti iam diximus, nullum eſt inconueniens, eas ſimul eſſe aut ſe penetrare.

Penetratio dimẽſionũ, & vacuum æque ſũt impoſſibilia.

CAPVT XIIII.

¶ Quomodo in loco eſſe intelligantur, quæ quantitatem non habent.

QVomodo igitur in loco ſunt, quæ tactui patent, clarum eſt omnibus. Ea vero quæ nõ ſunt quãta, quomodo in loco eſſe poſſint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipuè quòd dixerimus in hoc datam eſſe rebus quãtitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. ¶ Qua in re eſt aduertẽdum, tribus modis aliqua eſſe in loco. Primo quidem, vt circunſcribente, ad eum modum quo cœlum inferius eſt in ſuperficie concaua ſuperioris cœli, & quęlibet res corporalis à ſuo loco circũſcribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri reſpondet. ¶ Secundo definitiue, quando res loco non circunſcribitur, ita vt diuerſæ partes locati diuerſis partibus loci reſpondeant: ſecundum tamen certum quendam terminum in eo includitur, vt nõ ſit extra ipſum. Sic anima rationalis eſt definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu ſuperant angeli animam rationalem: quoniam anima non longiorem habet locum, q̃ ſit ipſius corporis quantitas. Angelus vero longiorem & ampliorem, quàm etiam corpus quod interdum aſſumit. ¶ Tertio autem modo lõge diuerſo à prioribus, deus eſt in loco, non vtique circunſcriptus iuxta partium dimenſionem correſpõdentium. Non definitus etiã neque certis concluſus limitibus, ſed ſuperexcedenter: quia cum omnem locum repleat, non tamen ſuo loco coanguſtatur, ſed in infinitum pertranſit immenſus. ¶ In primo gradu ſunt primum omnia corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quæ ſunt materiæ coextenſa: imo & formæ ſubſtantiales omnes, præter rationalem animam quæ ſola non coextenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis eſſe in corpore, quia ipſum viuificat (ita vt in areſacto membro non ſit vt in loco, quod non viuificat) ſic dicuntur ſubſtantiæ ſpirituales non quantitate corporea eſſe in loco, ſed magis ſecundum virtutem & poteſtatem. Quouſq; enim earum virtus funditur & efficacia, eatenus locus eis eſt aſſignãdus. Et quæ ſic ſunt in loco, potius continere quàm cõtineri ſunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri ſimpliciter loco, non ipſum continere dicuntur. Atque hinc eſt,

Tribus modis res ſunt in loco.

quod deus omnipotens cum in omnibus exiſtat, nullo tamen continetur, ſed magis ipſe continet omnia omnibus inexiſtens: vt verum ſit & indubitatum quod per prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo dicit dominus omnipotens.

CAPVT XV.

¶De occupatione & replentia, & de variis replendi modis.

OMne autē quod occupat, occupando replet. At nō contra fit verſio. Multa enim fœliciſſime replent, quæ non occupāt. Spiritualia enim & non quanta replent ſua loca, ſed non occupāt: quoniā alia non excludunt, nec ipſa quidem corpora. Replere enim occupādo, imperfectiſſimus eſt replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponendi ſunt aliquot replentium modi.

¶Primus eſt corporum, quæ corpulenta ſunt, & locū quem replent ſimul ab alio nō permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiam, dum alia non admittunt, iccirco imperfecte replent.

¶Secundus eſt gradus eorum quæ per ſe quanta nō ſunt, ſed per accidens ſunt coextenſa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horū cum ſint plurima ſimul, conſtat ipſa fœlicius quàm priora replere, quoniam ſe mutuo non impediunt, nec obſtat alterum alteri.

¶Tertius modus eſt, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipſo eſt. Quæ profecto excellentius replet aliis formis, quoniam ſingulas corporis partes tota replet. Cæteræ vero, habent partes ſuas partibus corporis reſpondentes.

¶Quartus gradus eſt animæ ſeparatæ & ſpiritualium ſubſtantiarum, quæ poſitam excedunt animam in corpore, eo quod ſit quodammodo quanta, quanuis non coextenſa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis in quo hoſpitatur. Non ſic eſt dum ſeparata per ſe exiſtit, neq; in ſpiritibus, qui nullos terminos ſecum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi deſinit præſentia virtutis eorum, ideo non optime replent. ¶Supremus gradus eſt eius quod replet abſque termino, & proprio & alieno, cuius virtus non poteſt vſquam.

aliquando finem capere, cuius tota virtus ſimiliter toti præſto eſt loco,& ſingulis partibus:quod proinde ſumme replet, & omnia replet intime atque penitiſſime, vt nihil non contineat in ſeſe, imò verò vt ipſum ſemper contineat & concludat in ſe omnia, & à nullo concludatur. Ipſum eſt vnicum ens,ſummum primū bonum,Deus verus & vnus,cui eſt honor ſoli & omnis gloria nunc,inæternum & vltra. Amen,

CAPVT XVI.

¶De vacuo & eius deſcriptione.

Tota hæc materia vacui ab Ariſt.tractatur diligenter 4. libro Phyſicorum.

POſt loci autem cōſiderationem congruo ordine ſubiungi debet,vacui determinatio. Eſt enim vacuum loco oppoſitum, & oppoſitorum ſemper recte iuxta ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui variis modis aſſignabant. Quidam arbitrati ſunt,extra cœlū eſſe quoddam infinitum vacuum. Alij dixerunt vacuum corporibus immerſum,propter augmentationem ſeruandam & diminutionem. Prima,rudis eſt opinio. Secunda,in iis quæ de generatione conſcribemus(ſi ſic erit voluntas domini) refelletur.

Definitio vacui.

¶Secundum autem veritatem, omnino nullum debet poni vacuum. Proinde definitionem non habet,qua rei natura explicaretur. Quod enim neque eſt neque eſſe poteſt, definiri nequit, tali vtiq; definitione,quæ rei explicaret naturā. Cæterum,nominis definitione vel interpretatione,ſic definitur.

Vacuum eſt locus ſi corpore careat.

Id eſt, vacuum dicitur ſuperficies concaua, nullum corpus continens aut in ſe concludens. Vt ſi concauo lunæ permanente, Deus deſtruat omnem ſubſtantiam elementorum, ad nihilum redigendo,eſſet concauum lunæ vacuum:& pera ſiue aliud quodlibet continens,ſi non impleret eius continentiam aer, neque aliud quippiam, ſed intelligatur prorſus nihil in illa ſuperficie contineri, eſſet locus eiuſmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum eſt, locum non accipi proprie. Nam ſic falſum eſſet vacuum eſſe locum,cum ſit vacui & loci proprie accepti repugnantia:ſed locus pro ſuper-

ficie ipſa qualibet concaua accipitur, qui potens eſt per ſuam continentiam locare aliquid, etiam ſi actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus ſuperficiem cõtinentem: ita vacuum, ſuperficiem continere potentem, id eſt, concauam, ſed nihil actu continentem, intelligimus.

CAPVT XVII.

¶ Vacuum iuxta naturam non poſſe exiſtere, pluribus probatur experientiis.

QVanquam autem vulgato ſermone, loca vel vaſa dicere ſoleant homines vacua, in quibus tantum aer ineſt aut ventus, nullum tamen ſecundum veritatem poteſt in natura vacuum inueniri. Nullus eſt enim quantumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atque ad hoc vniuerſæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum ſuæ propriæ naturæ quodam diſpendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes & quæ contra naturam propriam videntur ſponte ſua, & quæ ſecundum naturam ſunt propriam, dimittentes. ¶ Nam ad impediendum vacuum, leuia deorſum mouentur. Vt dum foditur puteus profundiſſimus, etiam vſque ad terræ medium, ſequitur aer, vt impediat vacui poſitionem. Aquam inſuper contingit, prædicta ratione, ſurſum aſcendere, & deorſum nihil impeditam non deſcendere, à fluxu ceſſare, omni etiam remoto obſtaculo. ¶ Ad probandum autem quod natura abhorreat poſitionem vacui, plura adduci poſſunt experiméta. Primum enim, aqua in vaſe non congelabitur, etiam in frigidiſſimo loco, ſi ſit ita obſtructum, vt nullus omnino poſſet aer ingredi: quod ſi cogatur congelari, vas dirumpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aer, oporteret eſſe vacuum: quoniam in congelatione conſtringitur aqua, & aliquid loci prioris neceſſe eſt ipſam relinquere, quem oportet ſuppleri per aduentum aeris. Loquimur autem de vaſe pleno aqua. Nam vbi aliquid aeris eſt, poterit aer propter vacui impeditioné ſubtilior effici atque rareſcere, vt modica fiat aquæ congelatio ſine nocumento vitri ¶ Rurſum, ſume clepſydram qua irrigatur hortus, ſi ſupraponas pollicem illi foramini quod in

Experiẽtię, quib⁹ monſtratur, non poſſe vacuũ exiſtere.

ſummo eſt, non egredietur aqua, niſi forte modiciſſime per maiora ſubtus foramina, vt ſimul poſſit aliquid aeris ĩtroire. ¶ Iterum ſume vas pleniſſimum vino, aqua, oleo, obſtructum penitus deſuper, non fluit liquor etiam patefacto tranſitu, niſi deſuper aeri aditus itidem præbeatur. Præterea, in fontibus id ipſum perſpicuum eſt, in quibus continuo fluxu aqua ſurſum agitatur, ne vacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculũ clariſſime patet, ſi duo ſtramina perpendiculariter coniungantur. Sic enim plærunque & ſupra domorum faſtigia ſcandit aqua, ne vacui hiatum aeris attractu, non ſubſequente aqua, contingat euenire. Quæ etiam patent in attractu vini per ſtramineum culmum, abſque quo nec duplo fortiore tractu quicquam conſequeretur. ¶ Poſtremo follis vndique concluſus non poterit lateribus diſtendi, quantumuis labores illud efficere, niſi diſrumpatur, vt habeat aer ingreſſum. Igitur certiſſimum eſt experientiis, vacuum naturaliter non poſſe exiſtere: quoniam ſic vniuerſa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet, vt grauia ſurſum, leuia deorſum moueantur: vt non ſit vſquam vel minimus hiatus, aut diſcontinuitas vniuerſi.

CAPVT XVIII.

¶ Quod motus iſti qui contra naturam videntur, ſint ſecundum naturam.

IN quo contuendus eſt ordo vniuerſæ creaturæ pulcherrimus, & mira atque benigniſſima Dei circa creaturarum impulſus diſpenſatio. Deus ſiquidem optimus naturæ inſtitutor, & prouidiſſimus director, ſicuti rebus ſingulis inſtinctus donauit particulares, quibus ſingula creata ſuas perfectiones peculiariter ſibi conuenientibus motibus quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus deſiderium, vt ſuper omnia totius vniuerſi quærant perfectionem, idque (ſi opus erit) etiam ſuo detrimento: ob quam naturalem inclinationem, aperte videmus & aerem naturaliter deſcendere, & aquam ſurſum ſcandere, eamque nullo impedimento detentam, tamen permanere ſurſum. ¶ Quæ omnia à formis rerum naturalibus, ſecundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium ſurſum & le-

uium deorſum repugnet materiæ & formæ rerum, ſecundum ſuas particulares inclinationes quas habent, conueniens tamen eſt naturæ & formæ, propter vacui impeditionem, ſecundum generalem quam habent ad perfectionem totius vniuerſi inclinationem. Vnde ſi ab his motibus detinerentur, grauia deorſum violenter permanerent, & leuia ſurſum. Generalis quippe inclinatio & vniuerſalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. ¶ Quem conatum ſi homo velit intueri, non ſuam quæret voluntatem ſupremæ vnquam, imò nec ſuperiori vlli voluntati anteponere: fietque vt facile dicat (iuxta ſaluatoris exemplum) Non mea voluntas, ſed tua fiat: non quod ego volo, nec quod mihi bonum videtur, ac placitum, ſed quod tu ordinator & legiſlator domine Deus noſter decreueris, id ſuper omnia volo ego quoque habere placitum & gratum. Nota attente. Lucæ. 22 Mat. 26.

CAPVT XIX.

¶ De tempore & eius definitione.

Abſoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: ſupereſt poſtremo loco, vt de tempore ſuo ordine pertractemus, eiuſque naturam quantum poterimus explicemus. Tempus itaque definit Ariſtoteles hoc modo.

Tempus eſt numerus motus, per ipſum prius poſteriusve.

Quibus verbis ſignatur, tēpus eſſe quantitatem cōtinuam, & menſuram, qua motus numeratur, id eſt menſuratur ſecūdum partes ſucceſſionis. Menſuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, vel annis, vel menſibus, vel ſeculis duraſſe. Nam motus quantus, per ſe non eſt, neq; continuus, niſi ratione temporis. ¶ Quanquam autem motus duplices habeat partes, ſcilicet ſecundū extenſionem mobilis, & ſecundū ſucceſſionē: ſolæ tamen illæ quæ ſumuntur ſecundū prius & poſterius, menſurantur tēpore, non illæ quę ſecundū extenſionē ſubiectam accipiuntur. Nam hæ potius ſecūdum extenſionē permanentis quantitatis, menſurantur. Atq; ideo dicitur tēpus numerare vel menſurare motū, ſecundū partes nō quaſlibet, ſed eas quę ſumūtur ſecūdū prius atq; poſterius: Definitio Ariſt. tēporis.

hoc eſt,ſecundum ſucceſſionem,nō ſecundum extenſionem. ¶Et notandum, cum dicitur ab Ariſtotele, tempus eſſe numerus: non debere, numerum accipi pro quantitate diſcreta propria ſignificatione (tempus enim eſt continua quantitas) ſed pro numero numerato. Quemadmodum cum numerantur duodecim tribus Iſrael, ſecundum duodecim Patriarchas, ipſi duodecim Patriarchæ ſunt quidam numerus, id eſt,numerus numeratus,numeratus (inquam) vero numero, qui eſt quantitas diſcreta. Numerus enim ſunt. quatenus ſecundum eos numerantur duodecim tribus ab ipſis progenitæ,dicendo: tribus Iuda, tribus Leui,tribus Iſachar, & ita deinceps. Sed numeratus numerus ſunt:quia numero vere & proprie dicto (id eſt,duodenario) numerantur.

CAPVT XX.

¶Quomodo vnum eſt tempus, quo menſurantur omnia temporalia.

Sentētia Ariſt. in fine 4.li. Phyſicorum.

QVod autem dicitur, tempus menſurare, motum ſecundum partes ſucceſſionis, primario reſpicit motum primi mobilis: cuius ſolius eſt menſura intrinſeca, & adæquata menſurato. Omnes vero reliqui motus, in tempore fiunt, & tempore menſurantur, vt menſura extrinſeca & excedente. Vnum ſiquidem eſt tempus, quo menſurantur omnia temporalia extrinſece, per applicationem eius ſcilicet ad motum, vel rem temporalem. ¶Quemadmodum (declarationis gratia) quantitas quæ in vlna eſt, ſolam ipſam vlnam intrinſece menſurat: omnia vero reliqua, per applicationem menſurat extrinſece. Ita tempus (quod conſequitur motum primi mobilis, & ſummi & regulariſſimi, & vniuerſaliſſimi) eſt menſura intrinſeca illius motus, quoniam in ipſo eſt, & ipſi motui æquatur: ita vt principium temporis ſimul fuerit cum principio motus, & finis vnius ſit futurus cum fine alterius, & duratio atque continuatio motus cum temporis continuatione atque duratione. Cætera verò omnia menſurantur per applicationem ad hunc primum motum, non quidem realem, ſed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum.

CAPVT XXI.

¶ An eſſentiale ſit hoc tempori, quod menſura eſt primi mobilis.

NOtandum verò, non eſſe hoc tẽpori eſſentiale, vt huius ſit primi mobilis quod nunc eſt primũ mobile. Si enim Deus faceret aliud cœlum mobile vniuerſalius atque menſuram generaliorem, aut aliud mobile prius iſto cœlo quod nunc eſt primum mobile, iam tempus nõ eſſet amplius in hoc cœlo quod nunc eſt primum mobile, ſed numerus illius alterius primi motus eſſet tempus: & cuius ante erat tẽpus menſura intrinſeca, iam fieret menſura extrinſeca. Tempus enim vocamus menſuram primam & vniuerſaliſſimam, & accipimus ſecũdum motum primũ & vniuerſaliſſimum. Vnumquodq; enim menſuratur, primo ſui generis. ¶ Ex quo vlterius cõſequi videtur ſi nullum aliud eſſet mobile niſi rota figuli, iam menſuram motus illius fore tempus, ita verè ſicut nunc tempus dicitur eſſe primi cœli moti. Eſſet enim (illa facta hypotheſi) primi motus numerus, quo oporteret omnia menſurari. ¶ Item quod ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & volitionum, prout ſecundum prius & poſterius ſumuntur: non ſecundum eas quę ſimul erant, in diuerſis, vel in eodem. ¶ Concluditur pręterea, quod quemlibet motũ conſequitur aliqua menſura tẽporis, & quantitas ſucceſſiua eiuſdem generis, cuius eſt tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamen omnia non dicuntur tempora. Neque enim niſi vnum dicimus tempus: propterea quod tempus ſignificat menſurã talem, quæ ſit vniuerſalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

CAPVT XXII.

¶ De triplici menſura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.

TRiplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis mẽſurã. Illud enim eſſe quod tranſmutationi non ſubiacet, neque etiam tranſmutationem patitur ſecum (cuiuſmodi eſt ſolũ eſſe Dei) eſt æternũ, imò ipſa æternitas. Aeternitas.
¶ Illud verò eſſe quod eſt intranſmutabile ſecundum ſe, cõpatiens tamen tranſmutationem aliquã, ſiue ſecundum locũ,

vt cœleſtia corpora, ſiue ſecundum affectiones, vt angelicæ ſubſtantię,eſt æuiternũ,id eſt:menſuratur æuo.quod eſt men ſura deficiens ab æternitate, quia non eſt menſurati penitus immutabilis, ſicut æternitas:excedens verò & ſuperans nobi litate temporis menſurã,quoniam menſurat rem ſecũdum id in quo eſt intranſmutabilis,tempus verò menſurat rem ſecũdum id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli & ſpiritus, ſecũdum ſuum eſſe ſunt æuiterni, & eſſe eorum menſuratur æuo,temporaliter tamen cœli mouentur,& angeli tẽporaliter temporalia intelligunt. ¶Et quia tam vicinũ eſt æuum æternitati, ideo æuiterna dicũtur quodã modo (hoc eſt participatione) æterna,quantum ad ea ſecundum quę ſunt intranſmutabilia. Vnde dicuntur cœli ſtare in æternũ,& angeli ſecundum cognitionem diuini verbi in qua ſunt confirmati dicuntur viuere æternaliter,& ſpirituum damnatio atque ignis dicuntur æterna. Solus tamen Deus, per ſe ac proprie dici debet æternus.Cętera autẽ,participatione ſolum æterna ſunt,proprieq; ęuiterna nuncupanda ¶Inſuper attendenda eſt in tribus his menſuris etiam iſta diſtinctio,& quidem vt præcipua : quoniam tempus non totũ ſimul eſt, ſed eſt in continua partium ſucceſſione. Aeuiternitas verò & æternitas, totæ ſimul ſunt, neſcientes ſucceſſionem. In hoc tamẽ æuiternitatem ſuperat æternitas,quod nec ſucceſſionem aliquam cõpatitur ſecum, cum æuiternitas pariter ſucceſſionem permittat Atque hæc ſane eſt menſurarum diſtinctio atque ſeparatio. ¶Menſurata verò ſic ab inuicem diſtinguuntur,quoniam temporalia principium habent & finem in tempore. Aeternum autẽ,nec principium nec finem ſui poteſt habere. Aeuiternum autem, alterum habere poteſt, vt cœli & angeli,principium habent, finem autem non habebunt. Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab æterno,totus quidem motus nõ eſſet temporalis,ſed quælibet circulatio aſſignata eſſet temporalis. ¶Porrò de æternitate conſtat nõ niſi vnicam eſſe,& ab ipſo Deo non diſtingui menſuram:ſicut nec ipſum eſſe diuinum quod æternitas menſurat, à deo diſtinguitur. Aeuum tamen diſtinguitur ab æuiterno, quoniam eſſe creaturæ omnis, ab ipſo ente diſtinguitur : quod de tempore in ordine ad rem tẽporalem etiam apertius eſt atque manifeſtius. ¶Quemadmodum autem diximus, tempus eſſe numerum primi motus, & mobilis primi

menſuram intrinſecam: ita veriſimiliter dici poteſt, vnicum eſſe æuum, quod primum æuiternum menſurat intrinſece, ſcilicet primum angelum: cætera vero extrinſece, quæcunq; præter ipſum æuiterna ſunt.

CAPVT XXIII.

¶ Succeſſionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam.

EX dictis liquet, ſucceſſionem quæ in tempore eſt & non in aliis menſuris, ſic impedire durationem rei, ſicut occupatio quantitatis, declarata eſt impedire replentiam. Nam corpus, locum aliquem occupando impedit quo minus ab alio ſimul repleatur: ſicque impedit replentiam, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replent, iis quę magis ſunt occupationi ſubdita. Lumen enim maxime replet, quoniam replendo non impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. ¶ Faciamus enim (declarationis gratia) duos eſſe ſoles ex aduerſo ſibi oppoſitos, alterum in oriente, alterum in occidente: & alterum quidem (vt ſit diſtinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æque ſplendidi: nihil dubium, quin vtriuſque ſolis lumen totum ſit repleturus aerem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione vt ſpirituales ſubſtantiæ, quæ nec extenſionem quidem admittunt: adhuc melius replent. Vnde poſſunt angeli totos illos orbes cœleſtes quos mouent replere, iuxta virtutem à domino eis datam. Et Deus qui longiſſime recedit ab occupatione, maxime ac fœliciſſime replet, iuxta illud propheticum: Cœlum & terram ego impleo dicit dominus. *Occupatio, impedit replētiam.*

¶ Ad eundem ſanè modum, illa in quibus plus eſt ſucceſſionis, minorem habent durationem: quæ verò amplius recedunt à ſucceſſione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitum omnē ſucceſſionem effugit atque excludit, in infinitum ſuper omnia durabile eſt, totum ſuum eſſe ſimul habens, & totam durationem ſuam in æternitate præſentem tenens ac poſſidens, eodem modo ſicut temporalia ſuum inſtans præſens habent. ¶ Vnde fit, vt Deo nihil niſi eſſe conueniat. Fuiſſe autem & fore, nō in illo ſunt, quanquam balbuties noſtra (quę æternitatem nequit attingere) ſic de Deo vt de temporalibus ſubinde loqui ſolet, *Succeſſio impedit durationem.*

quod & alibi contingit, vbicunq; de illo magnum quippiam loqui volumus. Quia enim de Deo prout volumus, propter infirmitatem loqui non poſſumus, eiuſmodi ſermonibus nos eſt neceſſe de Deo loquentes vti, quos ex noſtris rebus inuenire poſſumus. Nihil enim condignum illius magnificentiæ valemus exprimere, qui eſt ſuper omnia, & ante omnia inuiſibilis, ineffabilis, in ſua æternitate intranſmutabili ſemper benedictus, Amen.

CAPVT XXIIII.

¶De temporis proprietatibus.

Q Vemadmodum loco prius ſunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinque ſubiiciuntur eius naturæ declaratiuæ, quarum prima eſt hæc.

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id eſt, tempora vt ſubiacent numero, & numerantur, dantur minima, ſicut numerus minimus, vt duo tempora. non enim eſt numerus, binario minor, ſecundum partes ſucceſſiuas non datur minimum tempus, quantumuis enim paruo tempore dato, ſecundum partes proportionales (de quo prius dictum eſt) in infinitum eſt diuiſibile, quemadmodum & linea quæuis. Secunda proprietas eſt.

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue, velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur eſt paucum aut multum, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor, quinque tempora, & ita deinceps, vt verò quantitas continua eſt, longum eſt aut breue, idque ſecundum ſucceſſus partes, ſicut quantitas continua permanens (qualia ſunt linea, ſuperficies, corpus) ſecundum extenſas partes, quod verò nec velox, nec tardum ſit, probat Ariſto. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc ſcilicet.

Eſt etiam idem tempus ſimul vbique.

Id eſt, idem tempus vniuerſale, numero, menſurat omnia quæ tempore menſurabilia ſunt, vbicunque locorum fuerint,

ita vt non ſit ſingulis ſuum tempus attribuendum, quid ſit tempus vniuerſale, & quomodo ſit menſura, prius dictum eſt. Sequitur quarta.

Vt motus idem ac vnus, iterum atque iterum eſſe poteſt, ſic & tempus idem vnumque eſſe poteſt.

Hoc eſt, ſicut ſemper redit motus idem nomine cum præterito ipſius cœli, ita redit tempus idem nomine, cum præterito (exempli gratia) ſicut cœlum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nunc dies eſt vt heri, quia nunc mouetur ſol à primo puncto cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver eſt vt anno præterito. Similiter dicendum eſt de æſtate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc.

Non ſolum tempore motum, ſed etiam tempus motu metimur.

Hoc eſt, vti duratio motus menſuratur tempore, ita & tempus motus duratione menſuratur atque cognoſcitur (exempli cauſa) colligimus motum cœli tam diu duraſſe aut tantam cœli partem circumuolutam eſſe, quia vna hora tranſit, aut dies vnus, aut mẽſis, aut annus. Et è diuerſo cognoſcimus nos, vna, duabus, aut tribus horis ſtuduiſſe, quia cœlum huc vel illuc vſque volutum ſeu motum eſt, aut ipſe ſol. Sic de menſe, hebdomada, anno & quouis tempore dicendum eſt. Atque ita huic libro finem imponimus, noſtro more Pſalmo in ipſum creatorem tendentes.

¶Finit liber quartus.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNſcripto, æterno, & intranſmutabili domino.

DEVS quis ſimilis aſſignabitur tibi: aut quis ſtabit contra te, vt conferatur tibi?

Veniat, vt ſtet contra tuam glorioſam magnitudinem, veniat è cœlo, aut deſuper cœlum, de terra aſcendat, aut de profundis maris.

Tu ſolus infinitus,incircumſcriptus, indefinitus crederis:& confeſſionis labiis affirmaris.

Omne quod creaſti Deus, finiſti pariter : ſtringens proprias quibuſque rebus eſſentias,atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna feciſti potentiſſime Deus mirabilia tua:ſed nihil infinitum eſſentia,aut virtute,ſimile tibi.

Et quanquam benigniſſimus es creator omnium : attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem conſtituiſti.

Neq; verò eſt hoc de tua impotentia, inſipientia aut malitia dñe Deus:qui es ſapientiſſimus,optimus,& ſuauiſſimus.

Omnia quæcunq; voluit Deus noſter,fecit in cœlo & in terra, & in maris nouiſſimis.

Gloriam tamen ſuam ſibi ſeruauit : nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando,aut poterit.

O quam es dilectus domine : & quam amabilis, plenitudo vniuerſæ bonitatis.

Si ſic pulchra ſunt nobis atque ſuauia, quæ finita ſunt ſi ſic nos parua miramur.

Tu, qui es ſuper omnia infinita pulchritudo, infinita gloria atque ſuauitas : ô quam es ſuper omnia mirabilis,& ſuper cuncta deſiderabilis.

Spacioſi ſunt cœlorum orbes, & ampli in omni dimenſione ſua:& quaſi infinita nobis ſtellarum multitudo æſtimatur.

Tu verò menſuras altitudinem cœli:& ſtellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas : ſingulis ſingulas diſpenſaſti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia, & quæ ſub ipſis ſunt : legem quam tu deſcripſiſti eis conſeruantia, in ſolicitudine ſempiterna.

Tu autẽ nullo concluſus loco,nec orientis initium, nec occidentis terminũ admittens,in infinitũ pertranſis immẽſior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præſentiſſimus, omnibus penitiſſimus.

Sic neque à tempore initium vt eſſes ſumpſiſti:nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua,æterne Deus : omne tempus includens, ſicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum,pręſens coram eſt abſque

vllo fluxu:ſicuti nobis adſunt ſola præſentia.

Nil tibi præteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuæ:neque futurum aliquid eſt ante te abſconditum.

Quæ præterita ſunt atque futura, ſimul omnia nuda ſunt & aperta oculis tuis: qui contueris abyſſos, & intima terræ viſcera illuminas.

Ergo Domine Deus, quis alius ſic aptus atque conueniens: qui accipiat iudicium ſuper filios hominum, aut ſpirituales nequitias.

Lætentur gẽtes,exultent pauperes:in Deo ſaluatore ſuo adueniente in iudicium,pro manſuetis terræ.

Non iuxta erroneam viſionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Teſtis eſt ipſe omnium quæ facta ſunt ab initio: quoniam in cũctis preſens omnia nouit,omnia cõſpicit,omnia memoria firmiſſima tenet.

Timete gentes Deũ excelſum: & in magna humilitate ſemper ſeruite illi.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc, & ſemper: & in ſæcula ſæculorum.Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVINTVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE rerum naturalium.

PRAEFATIO.

DOminus Deus omnipotens, pater filius & ſpiritusſanctus, vt multitudinem ac plenitudinẽ ſuæ maieſtatis filiis hominum demonſtraret, horum viſibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni, itemque generationis neſcientia propagationem. Huiuſmodi ſunt cœleſtia corpora & aſtra: quæ perpetuo ſtabilia per ſeſe, generatione non multiplicantur, neque poſteritatem relinquũt. ¶ Alia vero corruptioni ſub-

iecit,quæ proinde ſi perpetuari debeant, opus habent generatione: vt quæ in ſe perdurare non poſſunt ſempiterna multiplicatione atque propagatione ſpeciem ſuam vt minimum conſeruent. ¶ Et eſt ſane opus hoc Dei, attente conſyderátibus admirabile cum continua ſit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio non defeciſſe tamen vſque modo ex his ſpeciebus aliquam, quæ ad totius vniuerſi ſunt complementum ab optimo conditore deſtinatæ: neque in poſterum aliquando defecturam, vſque dum ipſe iubeat, cuius verbo primum inſtituta ſunt omnia. ¶ Rurſum, inter hæc, quædam ſimplicia elemẽta creauit, quædam vero imo plurima ex his commiſcuit. Quæ omnia ſi ſobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúſve fiant rationibus, credo non parum diuinæ magnificentiæ gloriam ex eis manifeſtandam. Volumus ergo ſequentis libri proceſſu, de harum rerum generationibus & corruptionibus, latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

CAPVT I.

¶ Quomodo generatio & corruptio ab aliis motus ſpeciebus diſtinguantur.

PRimum quidem indubitatum eſt, generationẽ & corruptionem motus eſſe ſpecies. Vnde ad earum plenius cognoſcendam naturam, expediens fuerit ante omnia, duas has ſpecies ab aliis quæ ex æquo ſub motu locátur, diſtinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. ¶ Itaq; (omiſſis variis veterum ſententiis) ſic breuiter ſpecies motus veniunt ſeparandæ. Quoniam generatio eſt, quæ nullo ſubiecto ſenſibili (Hoc eſt, nulla completa ſubſtantia) eodem permanente ante & poſt, rem ſecundum formam ſubſtantialem nouam conſtituit. Vt cum ex aqua fit aer, & ex ligno ignis, nulla cõpleta res eadem manet ante & poſt, ſed per generationem noua res & noua acquiritur ſubſtantia, ſcilicet aer & ignis. ¶ Dicitur aũ tem ſubſtantiam completam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet ante & poſt: verũ ipſa non eſt completa ſubſtantia, ſed ſubſtantia tantum potentia eſt, & incõpleta ſubſtantiæque pars altera, magis quam ipſa ſubſtantia. ¶ Alteratio autem proprie dicta, ſubiecto ſenſibili (quod eſt ſubſtantia completa) eodem permanente ante

Differẽtia generationis ab alteratione ex Ariſt. li. 1. de generatione.

& poſt, rem tantum ſecundum qualitates variat & alterat. Nam ante & poſt calefactionem, idem homo permanet ſecundum ſubſtantiam; ſed de frigore tranſit in caloré. ¶ Augmentatio vero & diminutio differunt à prædictis, primum quidem ex termino ad quem ſunt: quoniam hæ ad quantitatem, illæ vero ad ſubſtantiam tendunt, aut qualitatem. ¶ Secundo, etiam differunt ex modo tranſmutationis. In generatione enim & corruptione, non manet eadem ſubſtantia ante & poſt. In augmentatione vero & diminutione, ſalua eadem ſubſtantia, ſola variatur quantitas. In alteratione res eadem ſubſtantialiter manens, locum non neceſſario mutat. In augmentatione autem & diminutione, ſubſtantia eadem manens nunc maiorem, nunc minorem neceſſario occupat locum. De quibus omnibus ſic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicendum latius, ſingula particularius tractando. Colligitur ex verbis Ariſto. hæc generationis definitio.

Generatio eſt cum totum mutatur, nec ſenſibile quicquam vt ſubiectum idem permanet. vel hæc, Generatio eſt mutatio huius totius, in hoc totum, nullo ſenſibili ſubiecto permanente eodem.

Hoc eſt, generatio ſubſtantialis eſt motus, quo mediante ex vna ſubſtantia generatur alia, ita vt nulla ſubſtantia quæ prius erat, in ipſo generato maneat. Vt patuit in hoc eodem capite. Alteratio ſecundum Ariſto. ſic definitur.

Alteratio eſt, quando ſenſibile ſubiectum permanens, in ſuis mutatur affectibus, qui aut contrarij, aut inter contrarios medij ſunt.

Hoc eſt, alteratio proprie dicta, eſt motus, quo mediante ſubſtantia acquirit aut perdit qualitates tertiæ ſpeciei, ipſa ſubſtantia integra permanente. Dicit auté Ariſtot. in. 7. phyſicorum alterationem ſolum eſſe inter qualitates ſenſibiles.

CAPVT II.

Tractatur iſta &que ſequuntur apud Ariſto.1.li. de generat.

¶De augmentatione & diminutione proprie dictis.

AVgmẽtatio larga ſignificatione ſolet accipi, vt ſignificet etiam eam, quæ fit per appoſitionem ſolã alterius corporis, vel per ſub ingreſſum intra partes alterius, etiam ſi id quod aduenit, non conuertatur in ſubſtantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aeris intra partes ingreſſum. Aliquando autem magis proprie dicitur augmẽtatio, quando id quod apponitur eſt eiuſdem ſpeciei, vel fit eiuſdem ſpeciei, cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appoſitionem augetur: & ignis adiectione lignorum, hæ tamen nõ ſunt proprie augmentationes de quibus hic loqui intendimus. ¶Nam ſecundum phyſicam cõſiderationem noſtro propoſito conuenientem, proprie augmentatio & diminutio in ſolis viuentibus inuenitur, quæ alimento vtuntur, & quod ſic augetur ſecundum omnes partes ſuas ſimiliter augetur & quod minuitur, ſecundum omnes partes ſuas ſimiliter minuitur. Quare homo præciſo pede, non dicitur diminutus aut decreuiſſe hoc modo, ſed potius mutilatus.

CAPVT III.

¶Quæ ſit augmentationis cauſa, & eius in nutritione differentia.

EST autem anima vegetatiua in vegetantibus huius augmentationis vel diminutionis principiũ, vtens pro inſtrumento calore naturali: qui in principio tantæ eſt virtutis, vt poſſit non ſolum alimẽtum in ſubſtãtiam vertere eius quod nutritur vel alitur, & intertenere in priori quantitate, ſed etiam potens eſt vt ſingulas partes vniformiter augmentet, maiorem quantitatem inducendo. Qui tandem calor debilitatus, & quaſi longo labore fatigatus atque confractus, ſatagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Poſtremo & ipſe decreſcens, nequit vltra ſubſtantiæ ſuam quantitatem intertenere: & tunc ſubſtantia decreſcit eius defectu. Nutrire tamen non deſinit, & alimentum vertere in ſubſtantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis diutinam commiſtionem cum materia adueniente) caloris huius virtus opprimitur, & naturæ virtus deficit: quando neceſſe eſt ipſam ſubſtantiam deficere. Omne ſiquidem

viuens,quo ad viuit nutriri oportet:augeri, non item neque minui. Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem,res vel multum,vel diu,vel parum augétur vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmentationem,ſicut & nutritionem. ¶Differentia tamen eſt inter augmentationem & nutritionem:quoniam nutritio eſt quædam partialis generatio, nempe conuerſio nutrimenti in ſubſtantiam nutriti, atque mutatio ſecundum formã ſubſtantialem. Augmentatio autem eſt, ſola maioris quantitatis acquiſitio. Atque hoc ipſum voluit Ariſtoteles,cum diceret, ex eodem fieri generationem,nutritionem, & augmentationem. Caro enim vt eſt caro,nutrit: quatenus vero eſt quanta,auget. Subſtantia enim carnis,eſt nutritionis materia: ſed quantitas,augmentationis. Quatenus vero materia,nutrimẽti aduenientis formam priorem perdit, & formam ſubſtantialem ſecundum ſpeciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam eſt generatio. Dictum Ariſto.

CAPVT IIII.

¶Quemadmodum fiat augmentatio atque diminutio.

Vana igitur patent eorum ſomnia,qui ex aliquo ſeparato putãt fieri augmentationẽ,aut ex incorporeo. Nam illud ſi indiuiſibile fuerit & non quantum,nõn facit aliquid maius ſuo aductu. Cum indiuiſibile additum indiuiſibili,ſiue etiam diuiſibili, non faciat maius illud cui accedit. ¶Neque etiam per ſolam extẽſionem aut rarefactionẽ fieri dicenda eſt. Alioqui nullus videtur vſus,aut vt minimum nulla neceſſitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indubie ſumitur, vt quod caloris actione deperditur,nutrimenti adhibitione reſtauretur.

¶Fit igitur augmentatio (vt ante dictum eſt) ex alimento quanto adueniente: quod eſt quidem ante nutritionem illi quod ex ipſo nutrítur & augetur diſſimile, ſed vegetans anima caloris miniſterio aſſimilat illud ſibi, vt fiat ex eo nutritio & augmentatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario vt fiat actio: & potentia ſimili,vt fiat conuerſio in nutriti ſubſtantiam. Contrariorum enim proprium eſt,ad inuicem agere & pati. Nec agit ſimile in ſibi ſimile. Vnde fit,vt quod augetur,ex primum diſſimili & poſtmodum aſſimilato,augeatur & nutriatur.

CAPVT V.

❡Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis.

VErum de ipſo hoc augmentationis ac diminutionis modo, dubitet forſan aliquis, quonam pacto fieri poſſit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neque vacui poſitio neque dimenſionum penetratio: quorum vtrunque eſt naturæ prorſus repugnans, & omnino impoſſibile. Nam ſi augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur ſuſcipitur, in plenó ne recipiatur an in vacuo? Et ſi quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non eſt ibi dimenſionum penetratio? Si vero in vacuo dicas, admitti videtur poſitio vacui. Similiter & de diminutione quæſtio formari poteſt, dum aufertur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenum relinquant, an vacuum. Si plenum, quomodo non ergo poſtquam abſcederent erat dimenſionum penetratio? ſi vero vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui poſitio?

Quæſtio

Solutio.

❡Huic vero dubitationi facile ſatis reſpondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno ſuſcipi: pleno vtique, non per aliud cum quo ſimul penetratiue ſuſciperetur, ſed pleno ipſo alimento quod ſuſcipitur. In diminutione autem, partes quæ reſoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt ſic dimenſionum prius fuiſſe dicamus penetrationem, ſed ipſo quod ſubtrahitur. Atque hoc pacto, neque vacui poſitionem, neque dimenſionum penetrationem requirit prædicto modo poſita augmentatio vel diminutio.

❡Eſt autem ſimilis hæc quæſtio qualis fieri ſolet de motu locali: quo dum corpus de loco in locũ fertur, quæri ſimiliter poteſt, dum locum deſerit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum in locum intrat, an in plenum an in vacuũ ſuſcipiatur. Sed ex dictis facilius eſt ſolutio etiam huius quæſtionis.

❡Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aeris ſuſcipientis, ad ingreſſum corporis abinuicem elongantur, & veluti ſcinduntur, rurſumque egrediente corpore ſimul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in propoſito, dum partes alimenti aduenĩũt, dicendum videtur, quod par-

tes corporis cui aduenit alimentum abinuicem(licet imperceptibili modo)diſtenduntur, vt id quod aduenit intra ſe ſuſcipiant. In diminutione autem dum reſoluuntur partes aliquæ,eæ quæ circumiacent mox ſe concludunt & velut conuiſcantur. Cuius rei veritatem probāt, infantum iuuenumq; magis inflata, ſenum vero & decrepitorum contracta & velut conuiſcata corpora.

CAPVT VI.

¶Quid ſit dicendum augeri.

ILlud autem dicitur augeri,quod idem manet ante & poſt augmentationem: non id quod poſt augmentationem habetur. Cibus enim adueniens,vt quantus auget. Illud vero quod ante erat & poſt manet per adiectionem partium aduenientium augetur, non hoc totum quod poſt augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta ſit quantitatis additio. Augetur enim,cui adiicitur maior quantitas. Cibus vero quantus,& partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere, ſicut in alteratione ſubiectū cui aduenit qualitas dicitur alterari, & qualitas ipſa ſubiecto adueniens alterare. Ipſum vero aggregatum ex ſubiecto & qualitate,neq; alterare dicitur,neq; alterari. Ariſto.

CAPVT VII.

¶Ponuntur proprietates augmentationis & diminutionis.

EX prædictis vero colliguntur ſequentes hæ proprietates,ſeu conditiones augmentationis. Cōditiones augmētationis ex Ariſtotele.

Prima eſt. Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur,minuit aliquo ſubtracto corporeo. Secūda. Quòd augetur,manet idem ante & poſt augmētationem. Tertia. Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta. Augmentatio & diminutio fiunt abſque poſitione vacui. Quinta. Augmentatio & diminu-

tio fiunt abſque penetratione dimenſionum. Sexta eſt. Augmentatio partim fit per additionem diſſimilis, & per additionem ſimilis.

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota vis eſt augmentationis & diminutionis collocata.

¶ Illud tamen aduertendũ eſt, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur ſecundum omnes ſuas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis & imperceptibilibus, ſed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodum dum infans totus augmentum ſumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vſque, proportionabiliter augeri, niſi forte in aliqua vſpiam parte praua ſit diſpoſitio, particularem mẽbri illius augmentationem impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt non æqualis fiat partium augmentatio. Vnde fieri nonnunquam videmus, vt manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eo quod in corporis augmentatione pars altera praue diſpoſita non potuerit cum membris cæteris iuſtam accipere augmentationem.

CAPVT VIII.

¶ De quatuor modis ſe tangentium.

Ex Ariſt. plures modi tã gendi.

QVoniam autem generatio & corruptio non fiunt ſine actione & paſſione: agens vero & patiens vt agant & patiantur ſe debent tangere, iccirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures ſunt modi. Vnus, eorũ qui habent diuerſas magnitudines, & diuerſis locis ſitas, quarum vltima ſimul ſunt: ſed non agunt neque patiuntur, neutrum ab alio. Et ſecundum hunc modum tangunt ſe cœleſtia corpora, nec in ſe inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verum propoſito, modus iſte non conuenit: cum generationi atque corruptioni nihil conducat.

¶ Alius modus eſt, eorum quæ habent diuerſas magnitudi-

nes contiguas, & agit quidem alterum in alterum, ſed non eſt actio mutua paſſi in agens. Atque hoc modo ſe tangunt cœlum lunæ & orbis ignis. Agit enim & influit cœlum lunæ in ſpheram ignis: ſed non econtrario, cum non ſint cœleſtia corpora vllius impreſſionis ab his inferioribus ſuſceptiua.

¶ Tertius modus eſt, eorum quæ habent diuerſas magnitudines contiguas, inter quæ etiam mutua eſt actio: vt ignis & aer. Eſtque hic modus omnium propriiſſimus, & maxime phyſicus, generationi quoque corruptioni & alterationi accommodatiſſimus.

¶ Quartus modus eſt, quando agens & paſſum vel non habent magnitudines, vel non coniunctas ſeu contiguas, virtus tamen agentis in paſſum tranſit. Sic ſol agit & tangit virtuali contactu hæc infima in quæ agit & corpus tangit animam, & moleſtia ſeu triſtitia dicitur tangere hominem. Et hic modus ſufficit ad actionem, tametſi rarius ſit in huiuſmodi mutua actio. Quod igitur dici ſolet, Omne agens in agendo repatitur: nō habet veritatem, niſi in iis quæ tertio modo (contactu ſcilicet phyſico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem.

¶ Et eſt aduertendum, quod illa quæ in materia communicant, ad inuicem agunt & patiūtur, id eſt, quæ materiam habent ſimiliter ſuſceptiuam actionis, vel impreſſionis ab agēte, hæc nata ſunt ab inuicem pati. Quippe materia eſt paſſionis principium, ſicut forma actionis. Illa vero quæ materiam vel omnino non habent, vt ſpirituales ſubſtantiæ, vel non habent ſuſceptiuam impreſſionum extrinſecarum, vt ſunt cœleſtia corpora reſpectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & paſſio. Formæ enim cœleſtium corporum, vtpote perfectiſſimæ in agendo, ſuam materiam in qua inſunt ſic perficiunt, ſolidiſſimiſque qualitatibus ſtabiliunt, vt alienarum impreſſionum non ſit vllo pacto ſuſceptiua. Alienarum dicimus, hoc eſt, inferiorum. Nam veriſimile eſt, cœlum ſupremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

CAPVT IX.

¶ Quomodo agens aliquo modo ſimile debet eſſe paſſo, & aliquo modo diſſimile.

Pulchrè hæc oĩa Ariſtot.

ILlud autem quod ad actionem eſt aduertendum omnino ſimile non poſſe agere in ſibi omnino ſimile. Aqua enim calida, non poteſt agere aliquid in lapidem penitus eiuſdem caloris: ſed ſi ſit minus calidus quam aqua, calefiet adhuc ab ea: ſin magis, tepefiet ab ea donec aſſimiletur caliditati eius. ¶ Rurſum, omnino diſſimile non poteſt agere in omnino ſibi diſſimile: quemadmodum in cœleſtia hæc inferiora propter omnimodam diſſimilitudinem agere nequeunt. Idcirco homo in brutum, docendo non poteſt agere, quia brutum non eſt nec in potentia ſimile homini, ſecundum diſciplinam atque ſcientiam.

¶ Ad agendum enim & patiẽdum hanc oportet inter agens & patiens eſſe ſimilitudinem, vt tale ſit patiens in potentia, quale eſt agens in actu. Omne enim agens, in agẽdo aſſimilat ſibi paſſum, vt tale fiat ipſum patiens, quale actu eſt ipſum quod agit. Idque vel formaliter, vel ſecundum virtutem. Sol enim calefaciendo, nõ ſibi calefactum in caloris forma aſſimilat, quam non habet: ſed aſſimilat ſibi calefactum ipſi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in ſe habet. Quanquam enim ſol in ſe formaliter calorem non habeat, id eſt, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum ſit vna primarum qualitatum, quarũ cœleſtia nullo pacto ſunt ſuſceptibilia) eſt tamen calidus ſecundum virtutem, quatenus in ſe virtutem habet & efficaciam producendi in inferioribus calorem, quomodo etiam aromaticæ ſpecies multæ ſecundum virtutem tantum calidæ nominantur.

CAPVT X.

¶ De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

REſtat nunc, vt de mutua actione elemẽtorum ſpecialius diſſeramus. Pro cuius intelligentia primum eſt aduertendum, quædã eſſe corporalia ſimplicia, quædam vero ex ſimplicibus cõmixta, de quibus dicetur poſterius. Nunc autem de ſimplicibus primum dicendum.

Corpus ſimplex.

Sunt autem corpora ſimplicia quæ non cõponuntur ex aliis prioribus aut ſimplicioribus corporibus, quanquam habent materiam &

formam,partes ipſa conſtituentes.

Horum ſunt quædam ingenerabilia & incorruptibilia,eo quod qualitatum actiuarum non ſint ſuſceptiua, vt cœleſtia corpora. Alia ſunt generatione,& corruptione, & alteratione tranſmutabilia. ¶ Hæc ſunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis ſimplicioribus componantur, ex ipſis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idque per mutuam actionem & paſſionem eorum adinuicem. Principiũ autem huius actionis & paſſionis eſt à quatuor qualitatibus tãgibilibus, à quibus eſt omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ ſolent nominari.

Quæ ſunt calor, frigus, humiditas, & ſiccitas.

Sunt autẽ aliæ tangibiles qualitates,quæ actiuæ non ſunt: groſſum ſubtile,durum molle, lubricum aridum: hæ enim ſunt ſecundæ qualitates, tangibiles quidem, ſed per ſe non actiuæ, quanquam ad actionem aut paſſionem poſſint eſſe bonæ diſpoſitiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicẽtur,quia ad primas illas quatuor poſſunt reduci: vt ſubtile ad humidum,& groſſum ad ſiccum. Idque propterea quod ſicut humidum eſt bene repletiuum,ita etiam ſubtile:& ſicut ſiccum minus, ita & groſſum. Similiter de lubrico & arido dici poteſt.

CAPVT XI.

¶ De quatuor combinationibus primarum qualitatum,& diſtinctione elementorum.

EX his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omniſque generationis & corruptionis initium. Sunt enim adinuicem contrariæ, hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atque deducunt, nouaque generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor inuiuntur elementa. Caliditas ſiquidem & ſiccitas, igni: humiditas & calor aeri: aquæ frigidum & humidum: terræ denique, ſiccum & frigidum conueniunt. Reliquas verò duas combinationes (ſcilicet calidum & frigidum, humidum & ſiccum) quoniam impoſſibile ſunt, ob contrarietatem, con-

Reſpondent iſta lib.2. Ariſto.de ge ne.

ſtat non conſtituere aliud à prædictis elementum. ¶ Ex vna autem ſola qualitate, non ſumitur aliquod elementũ. Vnumquodq; enim elementum, duas habet qualitatum harum primarum & actiuarum, atque earundem alteram in excellentia, alteram in mediocritate temperatã. Quippe ignis, ſumme calidus eſt & temperate ſiccus, terra ſumme ſicca & temperate frigida, aqua ſumme frigida & temperate humida: aer ſumme humidus & temperate calidus, quanquã id ſenſus nõ ita indicat, neq; experitur. Propter enim influxus certos cœleſtium corporum, & propter aptam habitationem animaliũ ſicut eſt aqua nõ ſuo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita, ita & aer non eſt in ſua naturali diſpoſitione relictus. Non enim cõueniret in tanta humiditate hominis reſpirationi, propter quẽ claret facta eſſe & elementa, & mixta omnia. ¶ Attamen præter rationem, etiam experientia fluxus aeris ſatis teſtatur, quod diximus de humiditatis in aere precellentia (quantum ad naturam eius attinet) verum eſſe & indubitatum: quoniã multo ſe facilius aer diffundit & ſpargit, quàm aqua, & magis replet: quæ duo humiditati poſterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, non niſi quatuor eſſe elementa.

CAPVT XII.

¶ De elementis ſymbolizantibus & non ſymbolizantibus.

INter hæc elementa, quædam adinuicem communicant in altera qualitatum, vt ignis & aer in calore quem habet ignis ſumme, & aer moderate: ignis & terra, in ſicco: aer & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hæc elementa vocantur Græca appellatione ſymbolizantia, id eſt, communicantia, ſeu ad inuicem conuenientia.

¶ Quædam, ſecundum vtranque qualitatum contrariantur vt ignis & aqua, aer & terra. Igni enim calor & ſiccitas: aquæ frigidum & humidum conueniunt. Iterum aeri, calidum & humidum. terræ frigidum & ſiccũ appropriata ſunt, hæc ſunt quæ non ſymbolizant, id eſt, in nulla qualitate communicant ſiue conueniunt. ¶ De his autem quæ ſymbolizant, dicit Ariſtoteles, faciliorem eſſe tranſitum ab vno in alterum, quàm in non ſymbolizantibus. Vt facilius eſt ex igne aerem fieri, quam aquam. Solo enim humido ſuperante fit aer. Cita

etiam & facilis eſt generatio aquæ ex aere, cum ſolo frigido ſuperante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat cōuenientia. At verò vt ex igne fiat aqua, oportet & calidum vinci à frigido, & ſiccum ab humido. In vtraque enim qualitate eſt contrarietas.

CAPVT XIII.

¶De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.

EX his quatuor qualitatibus ſunt duę maximæ actiuę, caliditas atque frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa ſunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem reſiſtendi, minus etiam cæteris (ſiccitate dico & humiditate) valent. Vnde aer & terra, maiorem habent reſiſtēdi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnādo præcellunt, ſic illa in reſiſtendo. ¶Et eſt profectò admirabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatiſſime diſpoſita, vt quæ magis ſunt actiua minus reſiſtāt, citiuſq; patiantur: quæ verò minus agunt, magis reſiſtant, neque ita facile patiantur. Alioqui ſubito oporteret totum vniuerſum ab ignis ſphæra abſorberi, ſi ſic inferiora habere cætera elementa in reſiſtendo, quemadmodum in agendo eā ſuperat & excellit. ¶Sed & illud operæprecium fuerit in hac elementorum differentia conſiderare, quod ſuperius ſemper excedit quantitate, proximum ſibi inferius elementum, proportione decupla: ita vt infimi elementi à ſupremo ſecundum magnitudinem diſtantia ſit, ſecūdum proportionem millecuplam. Ignis enim ſphæra, quę ſub lunæ concauo à Philoſophis ponitur immediata, milies maior eſt globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decem fiunt pugilli aquæ: ex vno vero pugillo aquæ, decem aeris: ex vno autem pugillo aeris, decem ignis. Ex vno ergo terræ pugillo, conſtat per multiplicationem arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, centum aeris, decem aquæ: tametſi non plus materiæ habeat tantus ignis ſub millecupla quantitate, quàm tantilla terra ſub ſimpla quātitate. Horum ſimplicium corporum ſeu elementorum conditiones ponit ſex Ariſtoteles.

Prima eſt, Vnumquodque elementū inuenitur

non ſimplex ſed mixtum, & licet ſit quale ſimplex, non tamen eſt illi idem.

Cuius cauſa ex prius dictis patet, non enim hominis naturæ elementum omnino ſimplex conuenit, cui omnia tamen ſunt creata.

Secunda eſt. ignis eſt ſumme calidus, vt glacies ſumme frigida, atq; ob id ex hiſce ſic ſumptus nil generari poteſt.

Ratio eſt, quia generatio mixti non fit, niſi contrariis qualitatibus primis, ad concordiam quandam & cōtemperamentum redactis. Tertia eſt.

Duorum elementorum locus eſt ſurſum & duorum deorſum.

Aer enim & ignis ſurſum ſunt, aqua vero & terra deorſum. Quarta eſt.

Duo elementa extrema, ſunt ſimpliciora mediis elementis. Quinta eſt. Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduerſatur, ita & aër terræ.

Iſtud qualitatum primarum combinatione patet. Sequitur ſexta.

Elemētorum vnumquodque habet tantum vnam primam qualitatem in ſummo, & alteram citra ſummum.

Ignis in ſummo habet calorem, & citra ſummū ſiccitatem: aer humiditatem in ſummo, & citra, caliditatem: aqua frigiditatem in ſummo, & humiditatem minus. terra ſiccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

CAPVT XIIII.

¶ De mixtis corporibus & mixtione.

EX his quatuor ſimplicibus elementis, diuerſæ cōſurgunt rerum ſpecies, iuxta varias horum ſimplicium elementorum, ad inuicem commixtiones. Quicquid enim inter corpora, non eſt vel cœlum, vel elemen-

tum,eſt ex elementis mixtum.De mixtione igitur & his quæ miſcentur,id eſt,mixtilibus & quæ per mixtionem generantur(quæ mixta vocari ſolent)erit dicendum, ſi plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaque eſt, mixtibilium alteratorum & contemperatorum vnio.

Quando enim elementa (quæ mixtibilia dicimus) alterata & cōtemperata, ad mediocritatem & certam proportionem mutua actione & paſſione redacta,concurrūt ſimul ad vnius alicuius corporis compoſitionem, mixtio fieri dicitur: proprie accepto vocabulo. ¶ Non ignoramus tamen aliquando vocabulum mixtionis improprie accipi,vt dicantur commiſceri aliqua, quorum tamen vtrunque ſuam ſpeciem ſeruat, vt aer commiſcetur terræ, vel lauæ, vel aqua pani, quando intra partes eius ſubintrat per poros. Aliquanto etiam proprius dicitur aqua vino miſceri, quando aqua infunditur vino,& vertitur vinum in aquæ ſpeciem. ¶ Neque tamen hæc proprie mixtio eſt dicenda. Siquidem in mixtione, neceſſe eſt mixtibilia eſſe æqualis virtutis, vt redigantur ad contemperamentum mediū, nec debet vnum mixtibiliū penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur,iam oporteret alia elementa in ignē verti. Agens enim habēs dominiū ſupra paſſum,ſibi ipſum aſſimilat. ſicq; nihil aliud quam ignis eſſet totus homo. ¶ Ad hæc, oportet in mixtione,quamlibet partem ipſius mixti eſſe mixtam:quemadmodum in augmentatione diximus, quamlibet partē eius quod augetur debere augeri. Ex quibus ſatis eſt manifeſtū, non eſſe proprie dictā mixtionem cùm aqua vino ſic miſcetur,vt in eius ſpeciem atq; naturam tranſeat:cum hic mixtibilia neq; ſimplicia ſint,neq; virtutis æqualis, neq; oporteat partem quamlibet vini cōmixti cum aqua mixtam eſſe, ſed partes tantum vicinas quibus infunditur.

Hæc de mixtione tradit Ariſt.2. li.de ge.

CAPVT XV.

¶ Quomodo in corporibus mixtis remaneant vel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum.

GRādis verò eſt inter philoſophos atq; medicos ſuper hac re altercatio,num in mixtis corporib⁹ elementa ſecundum ſuas formas permaneant, an alio

aliquo modo: quibuſdam dicentibus, ea formaliter manere, ſed tamen per formam totius cohiberi, ne ſeparetur vnumquodq; in ſuum locũ. Qui ſibi experientiam aſſumunt, ex eo quod admoto igne ad ligna quædam ligni pars redditur igni, quædam aeri: egreditur etiam humor quidam atque aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non ſemper percipiatur, terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde ſecundum faciem apparet, coniuncta ibi & colligata fuiſſe (non ſecundum virtutem ſolam, ſed etiam ſecundum formam) elemẽta. Actionem verò mutuam, dicunt impediri à forma totius cõpoſiti, & quoniam ad mediocritatem ſunt redacta. Atque ex hac radice poſuerunt Empedocles & Anaxagoras, omnia eſſe in omnibus, & per congregationem & ſegregationem omnia generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt ſententiæ, qui principia rerum litem & amicitiam aſſignarunt: de quibus non eſt nunc dicendum per ſingula. Illi enim abierunt viam vniuerſæ carnis, & nos e veſtigio eos ſubſequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus eſt ſempiterna. (Quis enim nouit conſilia eius, aut quis conſpexit in libro ſignato iudicia eorum præter agnum qui occiſus eſt?) Si inquam, piiſſimus Deus, eorum iuſſit vel corpora, vel mentes quieſcere, nos illos non impugnemus, nec ſit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad ſententias antiquorum iſtorum attinet, veriſimile eſt, obſcurioribus verbis eos, nonnulla indicare ſubinde voluiſſe, quæ ſi à nobis rectè intelligerentur, forſitan non penitus nobis viderentur improbanda, quæ tamen nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut abſurda ridentur, ac velut philoſophis indigna abiiciuntur. Nos verò quæ veritati conſentanea nouimus, & ſacratiſſimæ noſtræ fidei non diſſona, abſque illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus. ¶ Ergo (vt illuc reuertamur vnde digreſſi ſumus) qui ſic ponunt elemẽta in mixtis remanere, etiam in ſuis formis, omnia violenta faciunt, ignis enim violenter in loco humanorum corporum detinetur. At verò deus naturæ, dulcis opifex eſt: & ſicut attingẽs à fine vſque ad finem fortiter, ita cuncta diſponens ſuauiter. ¶ Alij proinde melius poſuerunt, non quidem formas elemẽtorum ſed tantum eorũ qualitates in mixtis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes,

Piũ iudiciũ de veterũ Philoſophorum ſententiis.

Sapiẽ. 8.

ob cõtemperationem qualitatũ mutua actione & paſſione factam, non extingui ſubito corpora. Vbi tamen aliquã eorum cõtigerit deficere, vel excedere extra debitã proportionẽ neceſſario iam rem corrũpi. Id quod experientia teſtatur, ſuper excreſcẽte in homine ſiue calore vt in peſtiferis & febricitãtibus: frigido, vt in ſenibus: humido, vt in hydropicis: ſicco, vt in pthiſicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiam corruptionẽ, niſi ſtatim per formã ſubſtantialem proſpiciatur, vt reſtituantur in ſuã proportionem naturalem qualitates illæ actiuæ. ¶ Ponit autẽ hæc ſentẽtia, etiã cõtrarias qualitates in eodẽ ſubiecto & ſecũdũ eandem partẽ ſubiecti, ſed cõtemperatas adinuicem. Quæ ſane opinio non eſt penitus improbanda, imò doctorũ orthodoxorum ſententiis ſatis videtur cõſentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elementis, tanquã quatuor baiulis, hominẽ deportari ad ſepulchrum. ¶ Alij ponunt, neq; formas, neq; qualitates elementorum in mixtis remanere, ſed tantũ vnam qualitatem, quæ ex illarum proportione, & ad inuicem contemperatione efficitur, per virtutẽ ſeminis, vel alterius quomodolibet agentis & generantis, cũ concurſu cauſarũ ſuperiorum. Quemadmodum vero qui prioris ſentẽtię ſunt, certam illam qualitatũ primarum proportionem, vocant cõplexionem, vel compoſitionem: ita poſterior hæc ſententia, qualitatẽ iſtam vnicam ex cõtemperatione qualitatũ effectam, cõplexionem vocat. ¶ Et quidem inter duas has opiniones atque ſententias non tanta eſt diſtãtia, quãta prima facie videtur. Hanc enim vnã qualitatẽ (vtcunq; ſe res habeat) conſtat, virtute illam qualitatum cõplexionem, & proportionẽ, vel temperatam cõpoſitionem in ſe cõtinere. Quapropter ſuperfluum fuerit, hac de re ſollicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæſtio eſt qualis de aqua tepida feruide ſolet moueri, & ardẽter diſputari: cum ſit alioqui frigidior quàm vt pro ea feruentius debeat cõtendi. His ergo ſuperſedentes, ad alia tranſeamus.

CAPVT XVI.

¶ An ad cuiuſlibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.

Ad quodlibet mixtorũ 4. cõcurrũt elemẽta.

VEriſimile eſt, ad cuiuſlibet mixti compoſitionem quodlibet elementum concurrere, & quamlibet dictarũ quatuor qualitatũ aliquo modo in quolibet

eorum inueniri. Neq; hoc ſolum ſecundum diuerſas mixtorum partes eſt accipiendum, ſed etiam ſecundũ ſingulas partes. Nam mixtum ſecundũ omnes ſui partes tale oportet eſſe. ¶ Quanquam enim in diuerſis partibus diuerſa percipiantur dominari elemẽta, vt in cholera ignis dominatur, in flegmate aqua, in ſanguine aer, in melancholia terra: non eſt tamen arbitrandum, ſolum illud elementum in vno quoque membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aeris, aquæ & terræ: in melãcholia, aliquid ignis, aeris, & aquæ: atq; ita in cæteris proportionabiliter dicendũ. ¶ Et vniuerſaliter, quamuis in quolibet mixto corpore ſint omnia elementa, & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, ſemper tamen eorum aliquod excellentius dominatur. In quibuſdam quidem ignis, vt in ſuperioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominibus cholericis: quorum idcirco capilli ſurſum tendunt. In quibuſdam aer: vt in ſanguineis, & volatilibus, quæ proinde aerem ſibi vendicant. In piſcibus autem & flegmaticis, aqua: quare & aquis huiuſmodi delectantur, & crines habent plerunque leniter demiſſos. In aliis terra: vt melancholicis & leporibus, cæteriſque terreſtribus animalibus, quæ proinde terram natura quærunt, & qui ſic ſunt homines, terram plerunque deſpiciunt ponderoſos crines ad terram deiectos habentes. Plerunque etiam plura elementa in eodem ſic videntur dominari, vt vix diſcerni poſſit vtrum vtri præualeat. Difficile enim fuerit vniuerſaliter iudicare, quod eorum in quolibet dominetur.

CAPVT XVII.

¶ Monſtratur exemplo, in mixtis quodammodo eſſe quatuor elementa.

QVod ſi cui videatur non verum eſſe quod ſupra diximus, in mixto ſimul quatuor elementa concurrere, videat ille lignũ in aquas iniectũ: quod experientia docet ac monſtrat, non ſtatim ſubſidere, etiam ſi magni ſit ponderis, ſed ſupernatare: quod indubie ab ignis atque aeris eſt leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandem contingat cõſumi, aut deuinci temporis lapſu vim aeris atque ignis, per aquæ fortem actionem: quo facto ſubſidere poterit lignum. ¶ Eadem quoque ratione ligna putrida, quæ igni & ſunt &

fiunt viciniora, & aeri propinquiora (quemadmodum ipſa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam ſeruantur aut immerguntur. Has autem poroſitates indicare ignis dominium & inualeſcentiam, probat Aethna mons igneus, qui locus pumices tranſmittit multa poroſitate plenos. ¶ Hac eadem de cauſa, naturalem ſibi locũ oleum ſupra aquam accipit: quoniam oleum, aerem magis dominãtem habet. Aqua autem noſtra qua vtimur multum etiam terræ habet admixtum.

CAPVT XVIII.

¶ Quòd elementa quibus vtimur pura elementa non ſunt.

Non eſt autem exiſtimandum, hanc terram quam inhabitamus, quæque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum eſſe: ſed neque hic aer in quo viuimus & reſpiramus, purum eſt elementum, ſed potius ventus eſt quidam, & commixtus atq; impurus aer: neq; aquã omnino elementarem, aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aereum, igneum habemus. Terram, aquam, aerem, ignem vere nõ habemus. Siquidem ignis, aer, aqua & terra, quæ nobis in vſu ſunt, verius elemẽtaria corpora, quàm elementa dixerimus. ¶ Monſtrat hoc ratiò tametſi abhorreat ſenſuſ. Elemẽta enim in ſua diſpoſitione naturali, nullam harum paſſionum in ſenſu efficerent, quas hęc elementaria efficiunt. Aqua enim ſi in ſua eſſet puritate, ſapida non eſſet. Neque aer ille, vt ſupra oſtendimus, eſſet reſpirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiam, aut aqua potare poſſet. Nos enim mixta corpora, ſimplicibus nutriri non poſſumus. ¶ Cuius etiam ſignum dant agricolæ, qui irrigantes hortos, terram aquæ miſcent, & fimum rem vtique (vt ſic loquar) mixtiſſimam, terræ iniiciunt, vt plantæ nutriantur: & multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis quæ aliquanto eſt purior. Ipſi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, ſint nobis teſtimonio qui ex diuerſiſſimis commixtionibus, & maxime à natura abhorrentibus, ſapidiſſimas conficiunt lautitias. ¶ Præterea terra purum elementũ, eſt grauiſſimum omnium etiam mixtorum. Hæc autem terra noſtra quam inhabitamus, multo eſt plumbo aut vino, argento leuior, & ignea iſta flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ

Ariſtot. ſententia lib.2. de genera.

aut picis ſuſtentari habet, aut lignorum atque ſimilium ſubminiſtratione, multo aere circunſtante eſt craſſior atq; denſior, viſcoſo aut craſſo fumo commixta. Elementaribus ergo corporibus non elementis vtimur. ¶ Idque conſultiſſimè ſic diſpoſuit prouidiſſimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuiſſet creaturas valde bonas creare (plantas, animalia, cæteraq; corpora mixta loquor) ſi non ſimul & vbi, & quomodo, & à quibus conſeruari poſſent, eadem prouidentia diſpoſuiſſet. Mira ergo diſpenſatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa, vbi nullus eſt mixtorum locus, vtpote circa centrum terræ, & in ſupremo ſphæræ ignis, ſicuti atteſtatur Ariſtoteles naturæ philoſophus. At vero ſuperficies & exteriores elementarium globorum partes, ſic voluit eſſe commixtas, vt mixtis locum præberent commodum, pro ſua cuique natura, & vegetantibus vbi paſcerentur ſua fœcunditate nō deeſſet. A quo enim

Gene.1. Pſal.103.

cōdita ſunt omnia bona, & bona valde, ab eodem expectant vt eſcam ſumant opportuno tempore. ¶ Quare & poſt completum cœlorum curſum, vbi ceſſauerint in mundo viuere & paſci, tam homines, quàm cætera viuentia, nouiſſimo terminato examine, igne cunctis conſummatis mixtionibus, omnia ſuo loco & ſtatu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum ſuis beatiſſimis exercitibus regnaturus inæternum & vltra. Inter quos ſperamus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces noſtræ, quæ nunc vndiquaque mendicatis canticis miſere torpent, etiam dum maxime vt videntur, laudant.

CAPVT XIX.

¶ Mouentur circa prædicta aliquot quæſtiones & primum, an poſſibile ſit aliquid ſimpliciter generari aut corrumpi.

Quæſtio prima.

AD eorum autem quæ hactenus à nobis dicta ſunt maiorem declarationem, quæſtiones aliquot circa prædicta proponentur: ex quarum ſolutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæſtio. An fieri poteſt vt aliquid ſimpliciter generetur aut ſimpliciter corrumpatur. Nam ſi aliquid ſimpliciter generaretur, deberet ex non ente ſimpliciter generari: cum generatio

ſit à non eſſe ad eſſe progreſſio. Ex nõ ente vero ſimpliciter, ſiue ex nihilo, nihil poteſt fieri aut generari, quemadmodum habet principium phyſicum. Similiter quoque de corruptione poteſt ratio fieri, quoniam ſi corrumperetur aliquid ſimpliciter, deberet in non ens ſimpliciter corrumpi ſiue in nihilum, cum corruptio ſit proceſſio ab eſſe ad non eſſe. Hoc autem nempe in nihilum corrumpi, æque videtur phyſicis abſurdum atque ex nihilo aliquid generari: eo quod æque ſit creaturæ virtus impotens, ad creandum, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil ſimpliciter generari aut corrumpi poſſe, ſecundum naturam.

¶ Pro huius autem quæſtionis expeditione ſciendum eſt, quibuſdam antiquorum philoſophorum tam validam & efficacem viſam fuiſſe ſuprapoſitam ratiocinationem, vt ea permoti aſſeruerint nihil ſimpliciter generari aut corrumpi, ſed omnia alterationibus ſolis poſuerint variari: quas alterationes vocabant generationes ſecundum quid, propterea quod accidentia & qualitates ſecundum quę fiunt hæ alterationes, non ſimpliciter formæ, ſed formæ ſecundum quid (id eſt, formæ accidentariæ) nominentur & potius entia, ſecundum quid quàm entia ſimpliciter: eo quod ipſa nõ per ſe ſubſiſtentiam habeant, ſed per ipſa, tantum ea quæ ſubſiſtunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa paſſim generari & corrumpi ſecundum quid, verum ſimpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant. ¶ Hæc autem antiquorũ ſententia certam habet falſitatem, & omnino fateri oportet multa quotidie ſimpliciter generari, atque ſimpliciter corrumpi. Eſt enim generatio ſimpliciter dicta, formæ ſubſtantialis in materia acquiſitio quemadmodum corruptio, formę alicuius ſubſtantialis ex materia eſt deperditio: generatio vero ſecundum quid & corruptio ſecundum quid, formæ accidentalis in ſubiecto ſunt acquiſitio & deperditio. Vnde cum res naturales non ſolum ſecundum acquiſitionem & deperditionem mutantur formarum accidentalium, verum etiam ſubſtantialium manifeſtum eſt nõ ſolum generationem & corruptionem ſecundum quid, verumetiam ſimpliciter, eſſe ſecundum naturam poſſibilem. ¶ Imò vniuerſaliter, quandocunque forma aliqua ſubſtantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compoſitum illud ex materia informata &

Solutio ad quæſtionẽ ex ſententia Ariſto. 1. de gene.

forma informante ſimpliciter dicitur generari: & è contrario, quotienſcunque forma ſubſtantialis ex materia aliqua deperditur ſiue expellitur, compoſitum ipſum ſimpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) ſimpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cum forma ſubſtantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur & forma ſubſtantialis ignis in eandem introducitur. ¶ Qua in re differentia tamen notanda eſt, inter generationem ſimpliciter & alterationem, quæ etiam generatio ſecundum quid nominari poteſt. In alteratione ſiquidem alterari dicitur ipſum ſubiectũ, quod de qualitate tranſit in qualitatem, non ipſum totum ex ſubiecto & forma aggregatum, in generatione autem & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur ſubiectum generationis aut corruptionis, quod eſt ipſa materia per formam informata ſed totum ipſum compoſitum quòd ex forma & materia informata conſtituitur. Quemadmodum non ipſa hominis materia, quæ ante & poſt manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, ſed totus ipſe homo ex anima conſtans & corpore: generari ſimpliciter, aut corrumpi ſimpliciter dicitur, cum ſua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. ¶ Ad obiectionem vero ſuprapoſitam facile ſatis adhibetur reſponſio, ſi illud prius replicauerimus quod in tractatu primo tetigimus, de conditione atque natura materiæ, quemadmodum ipſa non ens ſimpliciter dici debeat ac nũcupari. Quia enim materia per ſe ad omnem formam indifferens, omnino ſimplex, nullam habet in ſe formam ex qua componatur, quæve ipſam faciat eſſe in actu, ſitque ex ſe nihil niſi mera potentia. Hinc fit, vt ex ſe non niſi ens in potentia poſſit nuncupari, non autem ens in actu, quod ſolum eſt ens ſimpliciter. Ens enim in potentia, non eſt niſi ens ſecundum quid. Quòd autem in actu eſt per formam aliquam ſubſtantialem, quæ pars eſt ſui, id ſimpliciter ens dici meretur ac debet. ¶ Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid ſimpliciter, generaretur ex non ente ſimpliciter, admittenda eſt illata hæc concluſio. Nón enim eſt incõueniens, ex non ente ſimpliciter aliquid fieri ſeu generari. Ex materia ſiquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quæ non eſt ens ſimpliciter, ſed tantum potentia. Quod

Solutio obiectionis.

autem philoſophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari: intelligendũ eſt non de ſimpliciter nõ ente, ſed de omnino non ente, id eſt, quod neque actu eſt, neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifeſtius.

CAPVT XX.

¶Quæſtio ſecunda.

CVm calidi & frigidi, humidi & ſicci ſint officia cõtraria: quanam ratione dicta ſunt hæc pariter in mixtione debere concurrere? vt clarius diſſoluatur quæſtio, præmoneri oportet quæ ſint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæve propria ſint diuerſa earũ officia. Ad calidum enim ſpectat, ſeparare partes heterogenias, id eſt, diſſimiles & diuerſorum generũ ab inuicem. Ex virtute enim ignis eſt quòd in homine oſſa à carne, caro à neruis, cor ab epate, & cæteræ partes diuerſarum rationum ab inuicem ſeparantur id quod & in ligni aduſtione euadit manifeſtum vbi cinis, vapor, fumus, & flamma, abinuicem caloris virtute ſeparantur. Idem patet quando igne purgantur metalla & ſeparantur partes diuerſorum metallorum quæ erant commixtæ. ¶Sunt enim rerum duplices partes: quædam ſunt eiuſdem rationis, vel ſpeciei, vel diſpoſitionis: quẽadmodũ (exempli gratia) partes diuerſæ carnis, partes oſſis, partes neruornm, partes aquæ omnes, ſunt eiuſdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id eſt, eiuſdem rationis, ſpeciei, vel generis) græco vocabulo ſolent nuncupari. Aliæ ſunt quę ſunt diuerſarum rationum vel diſpoſitionum, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes heterogeniæ, id eſt, diuerſarum rationum, ſpecierum, aut diuerſorum generum nominantur. Nihil tamen nunc ſpecialius perquiremus, an in carne ſit aliqua forma ſubſtãtialis alia à forma oſſis, præter rationalem animam: an forte ſola differant diuerſa diſpoſitione, ſecundum accidentarias qualitates. Eſt ergo (vti iam oſtendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicem ſeparare, homogenias autem pertes ſimul coniungere. Vtrunque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante. ¶Frigidi autem eſt etiam partes heterogenias ad inuicem

Sunt hęc apud Ariſt. li. 2. de gene. &. 4. lib. Meteororum.

conglutinare & conſeruare : vt oſſa cum neruis & carne, & eandem viciſſim cum oſſibus & neruis inuicem compaginare:quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. ¶ Humidum vero bene eſt terminabile vel formabile, ſecundum omnem formam quam conuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque ſuſcipit impreſſionem ab agente, & eſt bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius cauſa eſt humidū) contentum facile ſe accommodat lateribus continentis : ſed male terminatur termino proprio, propter fluxum conſequentem. ¶ Cæterum, fluiditati huic medetur ſiccum, quod termino alieno ægre ſe accommodat, nec niſi violenter compactum lateribus continentis ſe patitur aptari, propterea quod fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino ſiccum eſt bene terminabile, tenens atque cuſtodiens figuram, & ſuperficiem ſuam. ¶ Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiam luti pro ſuo libito tractare, & figuras quaſlibet inducere, vdum ac molle faciunt lutum, & humidum aſciſcunt. Volentes vero iam inductum terminum & figuram ſeruare pulſo humido, igne exiccant, vel ſoli exponunt : vt quod humidi beneficio facile eſt impreſſum, ſicci beneficio ſtabiliter ſeruetur. ¶ Quibus præmonitis, dicimus ad quæſtionem, agens vel generans egere calido, ad diſtribuendum ſingulis partibus ſibi conuenientia, id eſt, ad ſegregandum heterogenia, ne commiſceantur in homine os & caro, caro & nerui : in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atque ita in cæteris, Frigido, vt homogenia continuentur, & heterogenia conglutinentur. Humido, vt figura & quantitas & ſuperficies conuenientes inducantur, ſecundum exigētiam mixti quod generatur: Sicco, vt bene ſeruetur res in ſua figura & termino. ¶ Ex harum autem commixtione qualitatum, quas primas vocant phyſici, ſecundum certam proportionem, & iuxta diuerſarum qualitatum diuerſam dominationem, procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ ſenſibiles : vt ſunt, color, & lux horum inferiorum (lux enim cœlorum, non eſt ex primis qualitatibus) ſapores omnes, odores, atque ſoni. Nō enim daret ſonum percuſſus aer purus.

Solutio quæſtionis.

CAPVT XXI.

¶ Quæſtio tertia.

SI oportet ſemper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi? Solutio, Materia nequit eſſe nuda omni forma, quemadmodum primo libro oſtendimus. Atque hac de cauſa, non poteſt agens vllum hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atque pellatur, niſi adducat aliam quam in materiam imprimat: neque aliter materiæ natura fieri patitur. ¶ Rurſum, quia plures formæ vltimæ non poſſunt ſimul ineſſe eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouam formam ſubſtantialem adducens aliam pellat priorem, ſicque ex conſequenti compoſitum prius & ſubſtantiam priorem corrumpat. Atque hinc fit, vt ſemper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio: & econtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Conſtat tamen non eſſe ob hoc neceſſarium, vt quoties homo quiſpiam naſcitur, alius intereat eiuſdem ſpeciei, id eſt, alius homo. Satis eſt, aliam aliquam ſubſtantiam periiſſe, cuius ſcilicet materiam nunc habet genitus homo: ſicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi, ſed aliam tãtum ſubſtantiam ex qua generatur. ¶ Cum enim materia ſit finita, & non poſſit quicquam materiæ creari virtute naturæ: non eſt exiſtimandum, creſcentibus arboribus & in altum expanſis brachiis, hanc omnem materiam ſimiliter gigni vel creari: ſed oportet eandem materiam aliunde ſumi. Niſi enim eadem materia ſic per varias tranſiret formas, oporteret eſſe infinitam materiam: cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alterius eſt corruptio Ariſto. 1. lib. de genera.

CAPVT XXII.

¶ Quæſtio quarta.

VNde procedat generationum & corruptionum diuerſitas, vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant? Solutio. Si cœli omnes immobiles ſtarent, vt poſt iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nulla corruptio: ſeruarentur tãtum res in ſuo eſſe, & in ſtabilitate ſua permanerent quod ſunt. Motus igitur cœlorum, ſunt cauſa generationis & corruptionis in his inferioribus.

Ari. 2. libro de generatiõe

¶ Et quidem motus primi cœli mobilis, qui ſemper in viginti quatuor horis abſoluitur, cauſa videtur ſufficiens eius tranſmutationis, quæ fit ſecundum diem & noctem. Cæterum eius tranſmutationis quæ fit ſecundũ diuerſas anni partes, iam producendo iam corrumpendo, cauſa eſt motus proprius ſolis ab occidente in orientem, per circulum zodiacum: quem motum complet vni⁹ anni ſpatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & ſenes iuueneſcunt: eius autem diſceſſu labuntur & occidunt & veteraſcũt omnia. Vnde cum tempus aduentus & tempus diſceſſus ſit æquale, vtrunque ſecundum ſex ſigna: ſequitur, etiam tempora generationis & corruptionis æqualia eſſe.

CAPVT XXIII.

¶ Quæſtio quinta.

VNde eſt quod quędam ſic facile generantur, & quod eſt inter quædam tam facilis tranſitus, aut tam facilis tranſmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ, iterum in nubem? In aliis vero eſt difficilis nimis & lõga generatio & corruptio, & inter alia difficillima tranſmutatio. ¶ Solutio. Quædam ſunt corpora imperfectiora, modicam diſpoſitionem vel proportionem qualitatum ſufficiẽtem ſibi reputantia; quæ facile generantur vt vapor ex aqua facile generatur: quoniam nil requirit ſibi præter modicam impreſſam leuitatem. In aliis vero, vt perfectioribus, oportet multo tempore perfici eas quas rerum ſubſiſtentia requirit perfectiuas qualitates & naturales vires, diſpoſitioneſque neceſſarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequenter multæ ſint ac variæ, neque ita facile aut ita mox effectibiles, conſequitur, longiorem temporis tractum ad talium generationem requiri. Id quod Baptiſta Mantuanus inter poetas Chriſtianos facile princeps, pulchre admodum teſtatus eſt his verſibus, Omne quod excellens opus & ſublime futurum eſt, Difficiles ortus habet, incrementaque tarda. Inter quæ autem non multa eſt diſtantia, & quorum diſpoſitiones neceſſariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atque vaporem, in his faciliorẽ quoque oportet eſſe tranſitum.

Baptiſta Mantuanus de beata virgine in lib. Parthenices.

CAPVT XXIIII.

¶ Quæſtio ſexta.

SI idem poſſit ſemel corruptum reuerti? Solutio. Eadem ſecundum ſpeciem (etiam ſi totaliter ſpecies deleatur, vt eſſe in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conſpicimus ſed numero idem, natura potens non eſt reducere, ſed tantum ſecundum ſpeciem, vt teſtatur & Ariſtoteles. Forma enim ſemel expulſa, ſi corruptibilis ſit penitus corrumpitur & iam quaſi annihilata reuocari non poteſt. Si verò ſit incorruptibilis cuiuſmodi eſt ſola anima rationalis, hanc certe natura vt creare non potuit, neque dare neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit poſt expulſionem ſiue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet ſpiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è ſuis tabernaculis vias abierunt occultas, locaque incolunt nobis prorſus incognita, vbicunque domino viſum id fuerit? Quis rex ſic potens, quis ita ſapiens philoſophus? Quis ita fuit eximius naturæ perſpector aut deſcriptor qui potuerit vel charorum ſuorū, vel ſuam etiam ipſius animam reuocare, ſemel Dei nutu de ſuo tabernaculo eductam: Cuius quæſo, vel peritiſſimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non eſt qui hoc faciat, non eſt qui valeat, non eſt (inquam) vſque ad vnum. ¶ Immò verò vnum nouimus, Chriſtum Ieſum, Dei patris vnigenitum filium, qui viam vitæ & reditum ex mortuis primus ipſe inuenit, eamque (vt in Pſalmo ſcribitur) nobis manifeſtauit in ſe credentibus: vt quemadmodum ipſe poſita anima cum placuiſſet reaſſumpſit eandem, inque corpus reduxit, ſic & noſtræ aliquando animæ poſt longam emigrationem in ſua redeāt corpora, cum eo pariter in æternitate plenitudine cœleſtis gaudij fruituræ. Verum non ſecundum naturam eſt hæc virtus, neque ſub eius limitibus hæc poteſtas ſtringitur: ſed naturam omnem excedit & ſuperat, ſecundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum patre & ſpiritu ſancto eſt cōmunis, in perpetuis æternitatibus. Cui ſoli ſit pſalmus perpetuus, laus, & iubilatio ſempiterna ab omni creatura angelica & humana, nunc in æternum, & vltra, Amen.

Pſal. 15.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV PRINCIPI PACIS, PRO aſſumptis in carne miſeriis,ad dignam gratiarum actionem.

DIc impaſſibile cœlum,tu quid es?narrate elemẽta quid ſitis,aut quæ veſtra ſubſtantia?

Vos verò homines cõmixta atque mendicatim congregata corpora:generationem veſtram explicate nobis.

Quid ſitis,vnde deciſi,ex quibus compacti : in quæ tandẽ putatis reuertemini?

Memẽto domine Deus,quod de limo terræ feciſti nos. & compegiſti in nobis quaternas inimicitias irrecõciliabiles.

Has tu princeps pacis,miro connectis fœdere:donec terminatis induciis prorumpant in exitum, donec diſſoluantur quæ tu continebas.

Hæc omnium noſtrum æqua ſors , hæc noſtra miſeranda conditio,omnes nos quaſi aquam dilabi, & in terram volentes nolentes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus: quos tu angelicis pene coæquaſti ſpiritibus.

Quid verò noſipſos flemus eiulantes? nónne tuam magis ſortem,Ieſu bone,commiſerari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras , neque de terra ſumebas tibi cibum,vt viueres.

Neque fontium aquis potabaris , in aere non reſpirabas, ignis vſum neſciebas,nec tu,neque pater æternus.

Propter me verò acceſſiſti ad me, quod ego ſum tu factus es verbum caro.

Verbum dico coanguſtatum, & abbreuiatum nimis ſimilem in te elementarem litem ſuſcipiens mecum.

Et mortis legem voluntarie in te ipſum ſuſcepiſti,ex ea in nihilum vti computreſceres, ſi non à dextris tibi aſtitiſſet ſal uator,omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas acceſſit ad miſeriam pauperis. non ſunt paſſi ſuam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui,Ieſu piiſſime iniqui

inuaſerunt animam tuam,tollere eam tibi.

In lignum ſubuectum,viribus defectum, animã expirare fecerunt te,ô vita beatiſſima.

Et de ligno depoſitum,communi tradiderunt omniũ matri:tanquam mortuum à corde,viſceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber:non potuiſti quia nõ luiſti,videre corruptionem.

Nec putrefactum eſt tabernaculum animæ tuæ:à fortitudine diuinitatis tuæ,quæ inhabitare non deſinebat in eo.

Euge & lætare quicunque diligis dominum:quoniã mortuus à morte ſurrexit.

Occiſus eſt agnus,& reuixit:proiect⁹ in terrã,& ſurrexit.

Pro corruptibili ſeminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O fœlix commutatio dexteræ excelſi : pro mortali depoſito,glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hinc portio deducta eſt immortalitatis noſtræ: vitam æternam quam reparauit & repromiſit nobis.

Ibitis,ibitis corpora,ibitis dicim⁹ ĩ mortẽ: & cõputreſietis ab elemẽtari inimicitia,quæ cõpacta eſt & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiſcetur miſereri Deus ? aut relinquetur in ſtercore vita noſtra?

Suſcitans ſuſcitabis nos domine,in momento, in ictu oculi:in nouiſſima tuba.

Et ſurgemus incorrupti,& nos immutabimur : quoſcunq; hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te,ô largiſſime princeps, beata retributio, fœlix commutatio , cum ſederis in ſolio gloriæ tuæ quæ eſt ſempiterna.

Benedictio,claritas,& ſapientia,& gratiarũ actio, honor, virtus,& fortitudo Deo noſtro in ſæcula.

Et qui occiſus eſt agnus, dignus eſt his omnibus : quoniã reſurgens à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper:& in ſecula ſeculorum. Amen.

❡Finit Pſalmus.

DE MIXTIS ET IMPERFECTIS, LIBER SEXTVS, DE MIXTORVM IMPERFECTORVM generationibus.

PRAEFATIO.

Pſal. 48. VIdit Pſalmiſta, cũ in ſpiritu pſalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem: quod eſſent quædam ingenerabilia prorſus & incorruptibilia certas leges ſibi deſcriptas inuiolabiliter obſeruantia, quas non prætergrediantur in ſecula ſeculorum: ex quibus ſunt nimirum cœleſtęs ſpiritus, atq; virtutes, ſol, luna, ſtellæ, atque cœlorum orbes. ¶ Sub quibus proſpexit quædam nullam habentia determinatam legẽ ſuæ generationis, ſed verbo Dei ſtare tantum: vt dum ille iuſſerit, & quando iuſſerit, gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altiſſimus, ſtatim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru deſcẽdet. & cũ placuerit illi, ſtatim ceſſabunt. Nullam enim habent legem determinatam, vt perpetuo exiſtere debeant. ¶ Sunt ſub his viuentia omnia, quæ licet ſecundum indiuidua non habeãt determinatam ſubſiſtẽtiam, conſtat tamen ea ſecundum ſpeciei generationem perpetuam habere ſtabilitatem. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eo quod habent generationem & ſubſiſtentiam magis determinatam prioribus. quæ facilè ſubito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc mixta imperfectiora nuncupantur de quibus modo præſentem inſtituimus tractatum.

CAPVT I.

¶ De tribus aeris regionibus, earúmque diſpoſitionibus diuerſis.

Iſtas tres aeris regiones diſtinguit Ari. 1. li. Meteororum.

QVoniam autem imperfectiora illa mixta corpora in aeris regione pene omnia videntur generari, idcirco de ipſius aeris diſpoſitione atque diuiſione primum dicendum. Aer itaque vniuerſus, in tres regiões, ſeu partes diuerſimode qualificatas diſtinguitur nempe ſupremam infimam, & mediã regionẽ. Prima & ſuprema quoniã igni eſt proxima & contigua, circulariter cũ ipſo igne, ad motũ primi mobilis & aliorũ cœlorũ rapitur. Eſtq; perpetuo calida, tum pro-

pter vicinitatẽ cũ igne,tum propter hunc violentum raptum & motum,qui per ſe ad calorẽ faciendũ eſt ſufficiens. ¶ In hac autẽ parte nubes haudquaquã generari poſſunt, neq; reperiri,neq; cõſeruari,tũ ob nimiã ipſius à terra & mari (vnde nubium eleuari debet materia)diſtantiam,& nimiã altitudinẽ ad quã nubes nequeunt pertingere, detẽtæ & remoratæ in media regione aeris:tũ propter calorẽ & motũ circularẽ, qui impedit nubium congregationẽ. Leuantur tamen ad eã exhalationes calidæ & ſiccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiam,facilius q̃ nubes denſiores, aut vapores earũ materia, poſſunt aſcendere, & minus detineri: quæ exhalationes,in aeris hac ſumma regione varias faciunt apparentias, vt ſtatim dicetur diſtinctius. ¶ Infima autẽ regio terræ vicina, ob reflexionẽ radiorum ſolis à terra reuerberatorum, vehemẽtius incaleſcit. tum etiam propter vapores & exhalationes (quæ calidæ ſunt naturæ) à terra & aqua eleuata. ¶ Tertia aeris regio,ea eſt portio,quæ inter ſummã & infimã interiacet media. Hãc vehementer conſtat frigidã eſſe, ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eã enim nõ pertingit illa dicta radiorũ ſolariũ reflexio. Neq; eius ad ignẽ tãta eſt vicinitas,neque circulari ipſa rapitur motu. Quæ in ſemetipſa exiſtens frigida,quia & à ſphera ignis diſtat vt ab ipſo calor ei nõ veniat, & reflexi à terra ſolis radij ad ipſam vſque non pertingunt,ſicq; inter duo calida velut media cõſtituta,inter supremã dico & infimã regionẽ, ſuũ hac ratione frigus vehementius intendens,valde infrigidatur,condẽſatur inſpiſſatur,ea actione quam naturales per antiperiſtaſim vocant,id eſt,per contrarij circumpoſitionem.

CAPVT II.

¶ Quid actio per antiperiſtaſim,& quomodo per talem actionem media aeris regio ſit multum frigida.

QVæ res vt cũ ſequentibus impreſſionibus clarius cõſpiciatur, præmiſſum atque præcognitum oportuit, quæ ſit huius actionis quam diximus,virtus atque natura. ¶ Cum igitur contingit contrarium à ſuo cõtrario ita circundari atque concludi, vt virtus actionis eius non poſſit foras exire, ob fortem contrarietatem vndequaq; impedientem, tunc neceſſe eſt reflexam hanc virtutẽ in eo à quo emittitur receptam duplicari atque fortificari. ¶ Huius

eſt experientia, quoniam hyeme hominũ interiora multo calent amplius, coquuntur facilius & conſumuntur ardentius, quàm æſtate media, quando ab interioribus egreſſus calor non reuerberatur à circunſtante aere. At hyeme, à vehemẽter frigido aere circunſtante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipſum patet in lignis & facibus & candelis. Multo enim eſt horum flãma viuacior, hyeme, quàm æſtate. Eadem hæc ratio eſt, quare qui frigidiora loca habitãt, ampliori cibo ſint, & maiori egeant nutrimento, iis qui in calidioribus, cum tamen calidiores ex cutis nigredine exiſtimari poſſent.

Ariſt. 2. met. de grãdine. ¶ Sic (vt ad propoſitã rẽ reuertamur) cum media regio aeris frigida, includatur inter ſummam & infimam calidas regiones, ipſa ſe fortificat: & tunc magis, quando contraria ſunt fortiora. Nam in æſtatis medio, cum iſta inferior pars aeris ſit propter directam radiorũ ſolarium reflexionem calidiſſima, media portio aeris econtrario efficitur frigidiſſima. Hyeme verò, quando non eſt multa contrarietas, minus eſt frigida. ¶ Hæ autem portiones aeris, non habent terminos omnino determinatos, ſicut nec elementa. Nam per motum cœleſtium corporum adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ creſcit, & aer minuitur. Adductis verò coniunctionibus quæ pro aeris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquæ ſphera, & creſcit aeris portio. Hyeme enim, aquæ pluſquam æſtate abundant, & æſtate plus quam hyeme, creſcit aeris terminus. Ita contingit, regionem mediam vno tempore eſſe maiorem vt in hyeme, vere, & autumno, quam æſtate, quando directa & fortiſſima ſolarium radiorum reflexio etiam illud ad infimam partem trahit, quod aliis anni partibus, cum non ita calor præualet, ad mediam pertinet. Hæc antiperiſtaſis duobus poteſt modis fieri, quippe per partium contractionẽ & maiorem cõpactionem. Et per qualitatis actiuæ à fortiori circũſeptæ incrementum, reflexis ſpeciebus.

CAPVT III.

¶ De iis quæ in ſuprema aeris regione generãtur.

Quid vapor, & exhalatio. PEr influxus verò aſtrorũ, & per calorẽ ſolis eleuantur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari, fluminibus, paludibus) ſubtiles & tenues quidam fumi: qui ſi multum ſubtiles fuerint, vehementer calidi & ſicci, dicun-

tur exhalationes. Si vero denſiores, calidi temperate & humidi, vapores dicuntur. ¶ Exhalationes autem hæ cum ſint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad ſupremam perueniunt: vbi cum aere circumactæ in quo ſunt, & hoc motu vehementer calefactæ, ac propter ignis vicinitatem inflammatæ, iuxta materiæ diuerſas diſpoſitiones vel vniformiter vel difformiter ſuccenſæ, miras exhibēt ſpecies, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, vel facum ardentium. ¶ Sunt enim plerunque exhalationes viſcoſæ, & facile propter ſiccitatem inflammabiles, quarum partes ſæpe contingit ſecundum opacitatem vel denſitatem difformem non ſimul ſuccendi, aut ſimul etiā ſuccenſas non ſimiliter ardere atque lucere, vt cum pars anterior, craſſior & denſior non ita velociter ſuccenditur, aut non ita plene quàm poſterior quæ eſt rarior. Atque iuxta hanc diſſimilitudinem, diuerſas contingit rerum apparentias videri quorum complures Ariſtoteles primo Meteororum libro enumerat. Sæpe autem cōſpiciuntur tanquam volitantia ſydera, quæ non ſunt æſtimanda è firmamento proiecta ad nos cadere, ſed fiunt hæc, dum exhalatio inflammata ſurſum quærēs moueri à nube deorſum pellitur, ſicut cum pila reuerberatur, à corpore cui obiicitur. In ſumma etiam regione contingit videri hiatus abſque inflammatione, quādo non incenditur exhalatio, propter defectum viſcoſitatis, & illuminata in partibus extrinſecis propter earum raritatem, medio autem ob ſui opacitatem non illuminato, velut profunditatem inter mediam videre nos exiſtimamus: quæ ſi magna fuerit, vorago: ſi non ita magna, hiatus nominatur. Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadem volens effingere, circumiecto lucido colore atq; aereo per circuitum, in medio colorem craſſum atq; obſcurū intermiſcet, vt ſic vel pute⁹ vel hiatus aliquis appareat dum in medio claritatis ſeſe monſtrat obſcuritas: atq; huiuſmodi impreſſiones phātaſmata dicuntur. apparēt enim quod non ſunt. Ex dictis igitur facile eſt harum deſcriptiones colligere, quippe vt ſtipulæ ardentes ſint exhalatio (quam calidam & ſiccam diximus) mota ad ſupremā aeris regionem & ibidem ignis vicinitate incenſa, habens figuram ſtipularum ardentium. Torris, eſt exhalatio ad aeris ſupremā regionem

Quid hiatus.

Quid vorago.

euecta, atque in ſola longitudine, ſiue latitudine ardens. Capra ſaltans eſt exhalatio in ſuprema aeris regione incenſa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alteram flamma diſcurrente, quòd ſi exhalatio talis veluti ſcintillas quaſdam ſpuat, ſcintillæ dicuntur. ¶ Stella errans eſt, exhalatio in ſuprema aeris regione, ſecũdum longitudinem & latitudinem multas habens partes exiguas, diffuſas & incenſas, etiam quo ad craſſitiem. Sic lancea volans, eiuſmodi eſt exhalatio, lanceæ imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio eſt perpendicularem figuram exhibẽs. Ignis fatuus ſeu candela ardens, eſt exhalatio ad infimã aeris regionẽ eleuata, & ibi per antiperiſtaſim incenſa, quæ dum quærit aſcendere ſurſum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quaſi ſaltans, loca decliuiora quærens, vnde & ad aquas ducit ſequentem.

CAPVT IIII.

¶ De generatione cometæ.

Ariſto. 1. li. Mete.

APparent autem interdum in ſtellarum modum cometæ. Eſt autem cometa non cõgregatio multarum ſtellarum, neque de natura cœleſti, neq; quo ad corpus, neq; quo ad caudam, ſed tota eſt de natura elemẽtari. ¶ Generatur autẽ hoc modo, cum enim virtute ſolis & aliorum aſtrorum eleuatur multa nimis materia, calida & ſicca, groſſa & pinguis, beneque inflammabilis, ab his terreſtribus vſque ad ſummam aeris regionem, vbi circumgyrata ad motum aeris inflãmatur æqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diuque nutritur, generatur cometa. Cuius materia ſi ſit in medio groſſior, & in circunſtãtibus partibus rarior, videtur tanquam crinitus & vocatur ſtella comata. Si partes hæ longius deorſum protendantur, dicitur caudata. Si vero partes ſubtiliores fuerint inferiꝰ demiſſę, dicitur ſtella barbata. ¶ Fit autem cometa potiſſimum autumnali tempore, quoniam tunc & calor eſt materiã ſufficiens eleuare, & caloris temperies facile permittit abſque diſpoſitione materiam bene conglobari & conuiſcari: quod in æſtate non ſic permittitur, quando etiam non ſic facile groſſa exhalatio (propter ſolis ardorem diſſipantem, & mediæ regionis ſummam frigiditatem) valet ad ſummam regionem tranſcendere. Verno autem tempore, non eſt plerunque calor tantam materiam ſufficiens eleuare. Hyeme

vero,& frigus & humidum repugnant. ¶Eſt autem cometa ſignum commotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potiſſimum de cauſa,quia tempore generationis cometę dominatur calor qui corpora animoſq; hominū ad huiuſmodi accendit. Peculiariter vero principibus dicitur portendere mortem, quoniam aer qui tunc craſſior eſt & viſcoſior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus ſolet facilius nocere, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti, ob ariditatem nimiam, exhalationes ſiquidem minus viſcoſas,atque ideo non inflammabiles, in ventos abire docet Ariſtoteles. Vnde & narrat noꝺe apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem vento ſublatum,cecidiſſe. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacchata eſt. Generatur autem, aliquando in ſeptentrione, aliquando in auſtro, nonnunquam ab occaſu æquinoctiali, mouetur autem ad motum Ariſto.exhalationem attrahentis, aut iuxta motum ſupremæ regionis, ab oriente videlicet in occidentem. Seneca tamen aſſerit nonnunquam ferri ex ſeptentrione in occidentem per meridiem, & ex ſeptentrione in orientem. Quod & ſe vidiſſe aſſeuerat, cuius cauſam materiam aſſignat ipſam qua nutritur, ipſam ſiquidem flamma incendendo ſequitur,vt eſt in ſtuppa videre.

CAPVT V.

¶De galaxia ſiue via lactea.

POetæ mentiuntur,currum ſolis à Phaetonte nouitio ductore male deductum, cōbuſſiſſe aliquam partem cœli,quam hac de re Albam aſſerebant.Sed vt cętera fere poetarum omnia, etiam hoc commentum eſt, & fabula vana. ¶Iuxta veritatem autem ſentiendum eſt, aliquam eſſe partem cœli, in qua multorum aſtrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc eſt galaxia,ſiue via lactea: quæ tamen nō ſemper apparet, propter nubili aeris interſtitium. ¶Ariſtoteli tamen viſum eſt, galaxiam videri propter receptionem luminis, in exhalatione calida & ſicca & rara. Verū nihil prohibet,&.ſic viam lacteam à nobis demonſtrari. Cæterum galaxia, græca vox eſt,à nomine gala,quod lac ſignificat, vnde galaxia dicitur quaſi lactea via,id eſt alba,cuius coloris eſt lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

CAPVT VI.

❡De iis quæ in media & infima aeris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.

Quæ ſequuntur tractat Ariſt. 2. lib. Met.

CVm vero eleuatur à corporibus aqueis, per virtutē caloris ſolis & aliorum aſtrorū, vapor qui eſt calidus & humidus, tanti caloris, vt ſufficiat moueri vſque ad mediam regionem aeris, vbi in nubem condenſetur, ratione frigoris quod ex ſua natura condenſat, hoc pacto varia fit imperfectorum mixtorum generatio.

Pluuia. ❡Si enim nubes illa in aquam reſoluatur, incipiatque guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ ſi paruæ fuerint quantitatis, imber dicitur: ſi magnæ & rariores, labrocera. Si vero etiam mediocres, pluuia ſimpliciter vocabitur: tametſi hoc ipſum nomen ſecundum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquā accommodetur. quod autem dictum eſt pluuiam in media aeris regione ex nube generari, accipiendum eſt vt in plurimum, nōnunquam enim & in infima fit (licet in ſuprema nunquam ob nimium æſtum vaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non niſi ex infima regione deſcendere. nam quo ex altiori loco per aerem deſcendit, eo partes minutiores fiunt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effuſa videre, non fuerit admodum difficile. ❡Pluuia rotunda eſt, quod ea figura ad reſiſtendum apta eſt aeri, per quem tranſit. ❡Pluuia quoque ſalſa eſt nōnunquam, eoque vapores nonnunquam nimium terreſtres leuantur, qui non concocti aquam ſalſam generant, aut veluti exuſtam, vt de ſalſedine maris dicetur. ❡Deſcendunt quoque ranę cum pluuia, imo (iuxta Albertum) vituli: nec mirum vſque adeo hoc videri debet, cum huiuſmodi terreſtribus vaporibus ſurſum leuatis virtute adſint quatuor elementa, ad cuiuſlibet miſti generationē requiſita, & corpora cœleſtia agentia, cum primæ cauſæ concurſu ad hæc ſufficientia. Primum pluuiæ ſignum ſydus volans. Secundum, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartū, acrior morſus pulicum. Quintum, quādo ſol ſolito citius mane apparet. ❡Si vero nubes in media regione poſtquam fuerit verſa in aquam, congeletur à ſuper-

Grando. ueniente immodico frigore, & ſic deſcendat, grandinem ha-

bemus: quæ tantæ nonnunq̃ quantitatis reperitur, vt lapides magni ponderis in ea inueniãtur concluſi. Quos non eſt exiſtimãdum generari in media aeris regione, ſed nimio calore cum vapore ſimul ſurſum tractos fuiſſe. Cuius rei argumentum videri poteſt, quod lapides eiuſmodi in grandineis globis repertos, cõpertum ſit plerunq; igneæ naturæ eſſe, & velut virtute ignem continentes: vnde fit, vt propter inhabitantem igneam naturã, facilius ſequantur ſolis per calorem trahentis impreſſionem, grando rotunda eſt fere figura, quia eſt pluuia congelata, & aliquando ingentis magnitudinis: quod fit quia ilico pluuia congelatur, antequam in minutas guttas diſpergatur. Ratio de pluuia dicta eſt, quod nonnunquã animalis ſpeciẽ referat: cauſa aſſignatur, dominiũ alicuius aſtri. tale animal producere nati, in vere & autumno potiſſimum cadit. Non ſolet autem grando fieri hyemis tempore, quia tunc media aeris regio non eſt multum frigida: neq; rurſum ita frequẽter media æſtate, propter calorem nimium, qui tam craſſum vaporem non facile permittit ſurſum ſcandere. Videtur enim grando plus materię exigere, quàm pluuia & frigus multo magis. In vere autem & in autumno ſolet frequẽtius accidere. Tunc enim & calor eſt ſufficiens eleuãdæ materiæ, & non immodicus vt diſſipet eam: eſt etiam humiditas copioſior maxime in autumno, quo vapores generentur facilius & copioſius. Nihilominus tamen etiam æſtate media contingit generari impetuoſam grandinem, cum contigerit materiam ſufficientem ſurſum eleuatam eſſe.

¶Nix vero fit, quando nubes antè cõgelatur, quam in aquã fit verſa: quare & nix compacta, difficilius diſſoluitur à ſole, quam glacies. Nix.

¶At ſi eleuatur vapor modicus & ſubtilis, non habens ſufficientem calorem, vt poſſit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes vertitur in aquam: qui fit maxime verno tempore, quando minor eſt calor, & frigus nocturnum ſufficiens, ad conuertendum modicum & ſubtilem vaporem in aquam. Ros.

¶Si vero vapor ſubtilis prius congeletur, quàm in aquã vertitur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante borea potiſſimum: Ros contra, flante auſtro. Pruina.

Caligo. ¶ Quod ſi iuxta terram pendeat ſterilis vapor, id eſt, non
cc ſatis humidus, vt ex eo poſſit aqua generari, neque ſatis ca-
cc lidus vt poſſit ſurſum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ
cc ſolis virtute diſſipata præſignat ſerenitatem diei. Teſtimonium enim dat, quod non ſufficiat pro reliquis impreſſionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, rorilentes ſegetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrefactiuus eſt. Ouibus quoque lætalem ventris fluxum generat, ob humorem multum viſcoſum, nec ſatis excoctum, vnde paſtores non prius oues educunt, quàm ſol ſuis radiis rorem ſummis graminibus herbiſq; hærentem, deuorauerit.

Pruina. ¶ Pruina plærunque fœtet, ob terreſtre admiſtum, & frigore impediente, non conſumptum: quare & aqua, ex pruina diſſoluta, inſaluberrima eſt, & maxime noxia. Pruina deſcendens ſerenitatis diei indicium eſt: ſurſum vero vecta, oppoſiti prænuncia eſt.

CAPVT VII.

¶ De fontium & fluuiorum generatione.

DE fontibus autem & fluuiis non eſt credendum generari ipſos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reſeruarentur, vel fluentes fluuios facerẽt vel fontes. Sic enim non eſſet conſtans neque ſtabilis curſus fontium & fluuiorũ, ſed aliquando poſſent deficere, euacuato illo receptaculo.

Generatio fontium & fluuiorũ ex Ariſt. ſentẽtia. ¶ Igitur hoc pacto intelligenda eſt eorum vera generatio. Aer enim qui in poris terræ includitur ſeque ipſum (cum maxime ſit natura fluidus ac ſubtilis) terræ per poros immiſcet, per nimium frigus (quod in terra abundat) condenſatur facillime in aquæ guttulas, quæ paulatim in vnum locum deſcendentes, fonti principium præbent aut flumini. ¶ Huius ſignum eſt, quia iuxta montes & ex montibus conſpiciuntur egredi fontes & flumina: & ſicut ex magnis montibus magna flumina, & quaſi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici velut riuuli. Non autem in locis planis videntur generari. Cuius eſt cauſa, quoniam cum ſit mons à terra eleuatus, poteſt ex omni parte aer facillime ingredi: & inſuper dubium non eſt montes habere poros & concauitates maiores, quanto ſunt ſoli

viciniores & magis expoſiti, quam terra in locis planis, intra quam non ſic poteſt aer ſeſe immittere neque immiſcere. ¶ Quod ſi quis incredulus neget tantum aquę poſſe congregari, vt tanti fluuij inde generentur, videat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorũ vitra, aer in aquæ guttulas verſus in vnum confluens, ſępe magnam aquam circum vitra fundat, ita vt etiam in terram defluat copioſius. Attendat rurſum, quomodo hyemis tempore, ex vapore adhærente vnguibus, ratione frigoris, generatur ſtatim aqua. Attendat nimiam fluxibilitatem aeris & terræ frigus valde condenſatum: & his omnibus conſideratis, deſinat eſſe incredulus, factus fidelis. Si quis obiiciat, prius dictum eſt aerem decuplo aquam excedere, & ob id cauernas terræ & montium, tantæ quantitatis aeris capaces non eſſe: illi reſpondetur, tantum aerem non contineri ſimul, ſed vno corrupto, alterum mox ſuccedere neceſſario, ne vacui illi receſſus maneant, quod natura maxime abhorret. Ad hęc in montibus multos cauos receſſus eſſe. ¶ Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam, quæ ſicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres, grandines, niues, rorem, donat atque pruinam, ita de ſubtus facit ſcaturire aquas noſtris vſibus familiaribus aptas, vt his indeficienter recreati, non deficiamus coram eo (qui nos ſic abunde ſemper conſolatur) in vlla gratiarum actione.

CAPVT VIII.

¶ De maris ſalſedine, eiusque fluxu & refluxu.

Maris ſalſedo generatur, ex permixtione exhalationum aduſtarum: quæ permixtæ cum vaporibus, copioſe in mare patentiſſimum incidentes ipſum faciunt amarum & ſalſum. Calidum enim aduſtum, humido permixtum, facit ſaporem amarum: quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamen pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non ſunt amare: quoniam eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutem cœleſtium. ¶ Item flumina, ſi quæ fluunt ex mari immediate, per meatus terræ tranſeuntia, colantur vt perdant ſuam amaritudinem, & accipiant dulcedinem, depuratam. Huius etiam ſignũ eſt, quod aquæ maris quæ in cereum vas vndequaque concluſum per Ariſt. in fine 2. li. Met.

poros ingrediuntur, dulces fiunt: quoniam illa terreſtreitas craſſior, foris manet. ¶ Dicunt tamen quidam mare ab initio amarum fuiſſe creatum: quæ ſententia priori penitus non repugnat, ſed conſtat pariter, vt & ſecundum naturalem conditionem amaritudinem habeat ſuæ ſalſedinis, & nihilominus idem efficiat amplius, cauſa quam diximus. ¶ De fluxu autem & refluxu maris ſi cauſa requiratur, ex luna eam oportet aſſignari, quæ dominatur humidis. Luna enim aſcendente ſupra horizontem in quo eſt mare, ab orientis puncto vſq; ad punctum meridiei, fluit mare. A puncto autem meridiei ad occaſum declinãte, refluit. Iterum ea ab occidente ad angulum noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad orientem, refluit. Quod autem fluxus nunquam eadem hora incipiat, ſed quotidie paulo minus vna hora ſerius, lunæ motui quo ab occidente verſus orientem tendit, eſt adſcribendum. inde enim eſt, quod ſerius quotidie exoriatur, cõficit ſiquidẽ proprio motu quotidie, tredecim gradus cum vndecim minutis: & gradus quindecim, horam efficiunt. ¶ Quod autem maria aliquando fortius fluant & refluant, quam alio tempore eſt ex vicinitate lunæ ad maria. Quando enim luna directe reſpicit mare, exiſtens ſupra horizonta, multo fortius mouet, quàm quando exiſtens ſub horizonte, per reflexionem virtutis tantũ operatur eundem effectum. Virtus ſiquidem tantum reflexa, eſt minor, & directa debilior. ¶ Eodem etiam modo, aliquando mare creſcit, aliquando decreſcit: nunc cõdenſatur, nunc rarefit. In nouilunio ſiquidem, vtriuſque & ſolis & lunæ lumen impeditur ne valeat aerem ſubtilem ſeruare: quare ingroſſatus, in aquam magis tum vertitur: propter quod mare in nouilunio ſubſtantialiter creſcit. In plenilunio etiam vtriuſq; lumen nõ prohibitum rarefacit aquas maris & creſcunt per rarefactionem, non per ſubſtantiam: quæ & homines in ſe facile, ſi aduertant, experiri poterunt.

CAPVT IX.

¶ De ventis & eorum generationibus atque diuerſitatibus.

Ariſtot. quæ ſequuntur tracta. 4.

VEnti generantur per ſolis virtutem, euaporata à terra exhalatione calida & ſicca, quæ quærens ſurſum aſcendere, & à frigido obuiante repulſa, ſe-

cundum diuerſos occurſus & repulſus, diuerſimode circa terram agitatur & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatum conſpiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarum ſuarum conditionem diuerſam. ¶Ex regione nanque orientis, flat ventus orientalis: qui eſt iuxta conditionem ſuæ regionis calidus & ſiccus, conueniens cum cholera, æſtate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio occidentalis cum ſuis ventis eſt humida & frigida, conueniens cum flegmate, hyeme, ſenectute, & aqua. Regio ſeptentrionalis, quæ à ſeptem ſtellis quæ triones nominatæ ſunt à poetis, hoc ſumpſit vocabulum, habet ventos frigidos & ſiccos. Qua in re conuenit cum melancholia, autumno ætate decrepita, & vltima ſenectute, atque cum terra. Ex parte meridionali, auſtrales flant venti, calidi & humidi, ſimiles ſanguini, veri, aeri, & adoleſcentiæ. ¶Vocantur autem hi quatuor venti principales, Subſolanus, Zephyrus, Boreas, & Auſter, qui & alios habent ſibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curioſius diſtinguere, vt & nautis ſua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quiſquis ea volet cognoſcere exactius, atque diſtinctius dignoſcere. ¶Generantur autem venti ex ſicca exhalatione, ſicut pluuia ex humida euaporatione, & à ſole generantur: qui etiam eos diſſipat maiore exortus ardore, reſoluens in aerem atque diſiiciens. Nonnunquam autem cum vaporibus humidis commixti ſimul, & eis coniuncti, pluuiam faciunt. In terram quoque poſſunt reſolui, ſicut vapor in aquam: verum id & difficilius eſt, & rarius. Seneca quoque dicit ventum eſſe aerem motum, aſſerit & aeri quandam ſpirandi atque ſeipſum mouendi vim eſſe innatam, nimirum, cum putandum non ſit, aerem præ cæteris elementis, inertem ab ipſo omnium conditore eſſe relictum.

lib. Meteororũ.

CAPVT X.

¶De terræ motu.

QVando autẽ cõtingit intra viſcera terræ plurimas generari exhalationes in cõcauitatibus ipſius, per virtutem ſolis atque aſtrorum ex materia ipſius terræ, & humiditatis terræ immerſæ, ſi egredi,

nequeant, ob nimis compactam terram, & nimiam ventorum groſſitiem, neceſſe eſt terræ fieri motum in aliqua parte. Qui ſi in latum fiat, tremor dicitur: vbi vero eleuatio fit collis in altum, dicitur pulſio. Et hoc terræ motu contingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam ſubrui. ¶Neque eſt mirandum, tantam habere vim exhalationem incluſam intra terram, quoniam videmus ex modicis ſpiritibus in hominibus exitum quærentibus, magnos ſubinde tremores fieri. Auditur autem aliquando ſonus multo ante terræmotum, ex concuſſione exhalationis ad latera terræ, genitus. Cęterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmam ſolidamq; terræ compactionem. Signa aliquot futuræ terræ motus ſunt. Primum, ſi mare nullo vento ſpirante ſubito intumeſcat. Secundum, ſi aues ſolo pauidę inſideant. Tertium, ſi aquæ in imo puteo turbulentæ ſunt.

CAPVT. IX.

¶De tonitruo & fulmine.

Quid fulmẽ & tonitruũ.

FIT quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus & humidus, atque exhalatio calida & ſicca, pariterque aſcendant in mediam aeris regionem: vbi quando contingit calidam & ſiccam exhalationem nube ex dicto vapore genita, velut pelle circundari, propter antiperiſtaſim contrariorum, vehementius exhalatio ipſa incaleſcit, & exitum hinc inde petens, nubem concutit: quam cum à parte inferiori, quæ debilior eſt frangit, egreditur fulmen, hoc eſt exhalatio inflammata, vel ante egreſſum per nimiam caloris vim, vel in ipſa concuſſione (ſicut ex cõcuſſione lapidum naturæ igneæ, exoriuntur ſcintillæ) quæ ad terras propulſa, propter ſuam ſubtilitatem, corpora rara & peruia abſque nocumento citius pertranſiens, in interiora ſolet magis denſa magiſque reſiſtentia plærunque deſæuire, ipſa confringendo vel adurendo. Nam intacta veſte, hominem conſumit, & carnibus illæſis, ſæpe oſſa adurit, gladium quoque frangit, vaginam nil lædens. ¶Et licet ſecundum tempus prius ſe nobis coruſcatio, per lumen manifeſtet, conſtat tamen prius tonitruum eſſe. & fulminis coruſcationem ex nubium concuſſione (quę tonitruum dicitur) generari. Idque hac de cau-

Nota de fulmine.

Viſus anticipat auditũ.

ſa, quoniam ſicut intellectus omnẽ ſenſum præuolat, ita viſus cæteris ſenſibus ſpiritualior anteuertit auditum. Cui rei argumento ſunt, qui ligna cædunt in ſiluis, quos videmus ſecurim iam in altum eleuaſſe ad denuo feriendum, priuſquã ad aures noſtras primi ictus ſonus deuenerit. ¶ Quemadmodũ verò in terra, ex coniunctione vaporis cum exhalatione generantur lapides, cæteraq; mineralia, ita contingit in ſuperioribus quoq;, lapidem generari ex incluſione diutina exhalationis, & eius coniunctione cum nube quæ eſt frigida & aquoſa: qui cum fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quemadmodum & ventorum & terræ motus & tonitrui atq; fulgurationis eadem pene ſit materia, ipſa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra terræmotum, in nube autem tonitruum. Aduerſus fulmen, remedia ſunt, loca ſubterranea, non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum eſt, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri ſolent. Tertium eſt, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur. Ariſt. 4. lib. Met.

CAPVT XII.

¶ De halone ſiue corona.

PER refractionẽ autem luminis in nubibus aquoſis, cõtingit diuerſas fieri apparẽtias. Cum enim nubes vniformis & in omnibus partibus æquam raritatem aut denſitatem habens directe ſub ſole, luna, aut aſtro inuenta fuerit, incidit in eam ab obiecto lucido aſtro luminoſus radius, & nubis occurſu refringitur. Prohibetur enim directe vlterius procedere, propter nubis vniformem denſitatem: atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hanc refractionẽ apparet ſub aſtro magnus circulus, lumine colluſtratus, in modum lucidæ coronæ qui halon dicitur. ¶ Fit autẽ & ſub ſole, & ſub luna & ſub planetis aliis. Sæpius tamen circa lunam, quàm circa ſolem. Nam ſol feruido ſuo calore, materiam nubis diſgregat, neque diu eam ſub ſe conſiſtere permittit. Luna autem nõ tantam habet vim diſpergẽdi materiam, quantam ſol & ideo facilius poteſt apparere ſub ea halon. Eadem ratione & circa aſtra ſæpius apparet quàm circa ſolem. Verum id fit cum nubes debilis eſt & ſterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquoſis & ſpiſſioribus, non videretur aſtrum, ita Halon ſub ſole luna, & aſtris.

ſuum lumen poſſe ſpargere propter virtutis debilitatem.

CAPVT XIII.

¶ De generatione Iridis.

IRis autem ſic generatur, in nube aquoſa & vt in imbrem ſoluatur parata, è regione oppoſita ſoli aut lunæ, refringuntur radij luminoſi ſolis aut lunæ, eiusque imaginem obſcure & imperfecte exprimũt, propter nimiam diſtantiam, & interiectionẽ vaporum inter ſolem & nubem. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ Iris, tribus diſtincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum diſtinctio inde ſumitur quia radius luminoſus quanto longius protenditur, tanto debilior fit, & minus habet luminoſæ claritatis, & magis ad obſcuritatem atque nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus cõuertitur in viridem. Color enim viridis magis ad nigredinẽ tendit, & obſcuritatem, quàm puniceus. Ac rurſum, idem radius factus debilior, tandẽ conuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obſcuritatem accedit. ¶ Differunt autem Iris & halon: quia Iris fit ex oppoſito ſolis aut ſui aſtri, halon autẽ directe ſemper ſub aſtro. Iris etiam propter nimiam diſtantiam à ſole apparet nigrior: halon autem, albior & fulgidior, propter breuiorem & fortiorem radij refractionem, ratione vicinitatis ipſius ad aſtrum. Rurſum non tantę durationis eſt halon ſub ſole, quantæ Iris ex oppoſito ſolis. Quia enim ille ſoli eſt propinquior, idcirco citius diſſipatur & diſgregatur ab eo. Hæc autem longius diſtat. Vnde non ita cito diſpergitur, diutiusque valet conſiſtere. Præterea halon ſemper integer circulus apparet, & vere eſt. Iris autem nunquam nobis apparet integer circulus aut portio maior ſemicirculo: ſed vel ſemicirculus, vna extremitate vnã noſtri horizontis partem tangens, & altera oppoſitam, aut eſt portio minor ſemicirculo. ¶ Notandum autem quod nonnunquam videre contingit ſimul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiam plures. Duæ autem Irides cũ ſimul apparent, eoſdem quidem colores habent, ſed ſitu diuerſo: ita vt altera habeat puniceum, viridem & purpureum, altera autem contrario ordine, purpureum, viridẽ, & puniceum. Et illa quæ apparet debilior, imago eſt alterius fortioris. Quando autem tres apparere con-

Iris tricolor.

Quomodo ſimul plures Irides videri contingit.

tingit, tertia vſque adeo debilis eſt vt vix videri queat. Nam tertia cum apparet debet illa fieri ex refractione radiorum ſecundæ, qui valde ſunt debilis virtutis. Et habet tertia debiliſſima ſemper colores ſimiles primę & fortiſſimę, puniceum ſcilicet viridem & purpureum. Neque enim contingit plures duabus ſimul apparere aut fieri in colorum poſitione differentes, ſed tertia ſemper primæ eſt ſimilis. ¶ Sed & hoc notandum eſt, quod quanto ſol ſupra noſtrum horizontem magis eleuatur, tanto minor apparet Iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occaſu, maxima quæ fieri poteſt, cónſpicitur. Eadem quoque ratione, in medio æſtatis circa ſolſtitium æſtiuale, quando prolixiores ſunt dies, in meridie nō poteſt omnino apparere. Poſt verò equinoctium autumnale, quando ſunt dies breuiores, poteſt per omnes horas diei ſeſe manifeſtare.

CAPVT XIIII.

¶ De Paraheliis.

CAeterum parahelij generantur ad hunc modum. Cū enim nubes bene denſa & continua regularis & vniformis, ſita fuerit non ſub ſole, neq; ex oppoſito, ſed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nondum tamen verſa, in illa ſol per ſuorū radiorū refractionem ſuam exprimit, formatq; imaginem, ſicut ſuam imaginē effingit ſol in ære polito & bene terſo. Hæc autē imago ſolis ad eius latus conſiſtens, dicitur parahelius, à para, ꝙ Græcis iuxta ſignificat, & helios, quod ſolem: vt dicatur parahelius, quaſi iuxta ſolem. ¶ Dictū eſt autē nubem illam debere eſſe denſam, vt melius refractionē faciat cōtinuam, vt integriorē ſolis ſuſcipiat imaginē: regularem quoq;, & omnino vt magis vniformē veriorem & perfectiorem exprimat imaginē propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in ea repræſentetur ſolis imago, ſicut in aqua pellucida, attamē nondum conuerſam: quia ſi conuerſa iam eſſet, partibus diſcontinuatis non eſſet apta ſolis imaginem ſuſcipere neq; exprimere.

Parahelius quid.

CAPVT XV.

¶ Differentiam parahelij, ab halone & Iride.

DIffert autem parahelius ab halone & Iride, primū quidem ex ſitu loci: quia neque ſub ſole fit, vt halon, neque ex oppoſito vt Iris. Nam illic quidē ſol

materiam ſua virtute diſpergeret, hic verò propter nimiam diſtantiam refractio eſſet nimium debilis, quæ non ſufficeret ad imaginem ſolis effingendam. Sed medio modo ad latus conſtituitur parahelius, vt ſol nubis materiam nimia propinquitate diſſoluere nequeat, & copioſius ad nubem radij peruenire poſſint, quæ ſufficientem faciant refractionem, ad ſolis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus ſolis in nube eiuſmodi, qualis ſupra deſcripta eſt exprimit ſol ſuam imaginem, ita poteſt facere & luna (quanquam cætera aſtra, ad perfectam talem imaginem & ſimilitudinem omnimodam efformandam non videantur ſufficientia) propter quod ſub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit autem non ſolum vnum parahelium, verum etiam plures ſimul apparere. Teſtatur enim Plinius, tres ſimul lunas Gn. Domitio & L. Annio conſulibus, apparuiſſe. Non quod ſecundum veritatem tres lunæ fuerint, ſed quia vna vera & duę imagines. Propter ſimilitudinem enim commune habent nomen, quemadmodum homines imaginem ipſius, cuius imago eſt nomine, ſolemus deſignare. Et in tempore natiuitatis ſaluatoris noſtri Dei, feruntur tres ſimul apparuiſſe ſoles, id eſt, ſol vnus verus cum duobus paraheliis: qui tandem in vnum coeuntes & conuenientes ſignificabant (vt recte credimus) ſanctiſſimæ trinitatis in vnitate myſterium, quod iam per Chriſti ortum erat palam in toto orbe faciendum, quodque is qui mundo tum naſcebatur ſol iuſtitiæ inhabitantem in ſe haberet plenitudinem totius diuinitatis. Et quod cũ Chriſto homine & pater & ſpiritus ſanctus vna eſſent ſubſtantia, & vnus Deus, vna lux, vnum lumen increatum & æternum, quod eſt benedictum in ſecula, Amen.

¶ Hæc ſunt mirabilia magna admiranda atque ſtupenda, quæ ſolis & aſtrorum virtute atque efficientia ſiue in cœlo ſurſum ſiue in terram introrſum, ſiue ſuper terram deorſum fieri quotidie conſpicimus: quædam quidem frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ curſus expoſtulat, & iuxta quod author naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc, nempe ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus turbinis ac tempeſtatis, cæteraq; quæ ſupra tractata fuero, faciunt verbum eius, eiuſque iuſſa obedienter perficiunt, ad laudem gloriæ eius, qui in ſublimibus inhabitans, etiam infima poſſidet

regit ac moderatur, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ qui in trinitate perfecte vnus, & in vnitate perfecte trinus viuit & regnat in ſecula ſeculorum, Amen.

¶Finit liber ſextus.

PSALMVS ADMIRATIONIS MIRABILI DOMINO.

Mvlta iam diximus, & explicaſſe videmur nobis plurima: quæ erant occulta naturæ opera forſitan nonnulla patefecimus.

Terrores ignium qui in ſupernis apparent explanauimus: hiatus quoque, foueas, & puteorum voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginem: hæc omnia deſcripſimus.

Fontium venas & fluuiorum origines ſcrutati ſumus: maris ſalſedinem, fluxum atque refluxum conſiderauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum diſtinximus: motus quoque & tremores in viſceribus terræ.

Tonitruum & fulgurum quibus terrentur homines, expoſuimus ortum: halonem & parahelium & irides ſignauimus in nubibus deſuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicaſſe nonnulla videbimur: tu enim Deus reuelaſti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta ſunt nobis, plurima ſunt: & parua nimis eſt portio eorum quæ nouimus, ſi conferatur ad ea quæ ſeruantur occultata à nobis.

Quæ cognoſcimus ſunt pauca nimium, & ea ipſa quæ fortè cognouimus, ſunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis eſt & obſcura ſcientia noſtra, neque eſt vel vnum ex cunctis operibus altiſſimi, quod ſit pro dignitate ſua nobis cognitum.

Mitto cętera fontem conſidero qui ſcaturit de viſceribus terræ: quem per vmbilicum ſuum refudando ebullit ipſa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate ſpectaculum iſtud vel modicum cõtemplari poterit, quis expendere ſufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontẽ, qui eſt in planitie iſta, perſta iuxta illum, neque abſcedat vſque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies non te auocet ventris cupiditas à conſideratione tua:perſeuera aſtans tuo ſpectaculo,vſq; in veſperam & noctem profundam.

Habe intentos ſemper oculos ad aquam quæ ebullit de ore ipſius, attende ad dulcem ſonitum, quem aquarum ſupra petras caſus continuus,immittit in aures tuas.

Dic mihi vbi ſic perſteteris, ſi vlla vnquam hora defuit tibi ſpectaculum tuum : num vel breuiſſima morula defectum paſſus ſis aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat, non videbas redire iterum in ventrem fontis,vnde egreſſus fuerat,in riuulos atq; fluuiolos deriuari conſpiciebas per alueolos,ſuper faciem terræ.

Vniuerſam aquam iſtam ſi tibi placuiſſet colligere : accepiſſes certe vaſorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum id forſitan,ſi diei tantum vnius ſpatio perduraret fluxus eiuſmodi : nunc verò curſus eſt & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima ſecula.

Si collectæ ſtarent aquę quæ effluxerunt è fonticulo iſto minimo, ab initio ortus eius conſpiceretur vtique veluti flumen magnum aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce ſteterunt in diebus patrum noſtrorum ante ſecula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt ſcaturiebant,ita ebulliunt & hodie.

Vnde verò tantam tu dicis ô ſpectator aquarum copiam? & vbi continebantur,priuſquam exirent per os fonticuli?

Quod eſt penu in quo ſeruatur tanta multitudo aquarum ? vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora.

In montibus affirmabis principium earum:aerem aſſignabis mihi in materiam.

Vnde verò virtus earum tanta in viſceribus terræ : vt iſta ſic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio.

Dic mihi qui habes intelligentiam & ſcientiam,ſi alium habeas quàm Deum authorem horum mirabilium.

Magne magne Deus, contemplor & contemplari non ſufficio:in conſideratione mea hebeſcit acies cordis mei.

Si voluero plenam eloqui veritatem ſuper iis quæ præconſiderata ſunt : dicam tibi in confeſſione laudis, quoniam tu author es omnium ſimul horum mirabilium.

De tua fœcunditate ſcaturiunt fontes aquarum,in te ſunt venæ fontium,qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo, & non ſufficit,abs te vno procedunt: confiteor hoc tibi , ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus , & pauca omnino ſunt atque exilia : non enim pro dignitate explicare ſufficimus maieſtatem operũ tuorum,quæ ſunt mirabilia.

Confitebor tibi domine , & pſallam donec fuero: magnus enim tu es,& nimis nimium laudabilis.

Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio , & nunc & ſemper: & in ſæcula ſeculorum,Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SEPTIMVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE de cœlo & mundo.

PRAEFATIO.

POſteaquam in libris ſuperioribus de rerum naturalium principiis & cauſis,deque motu & aliis quibuſdam rerum naturalium accidentibus nẽpe infinito ac finito,loco,vacuo,& tempore , de rerum quoque naturaliũ generationibus, & corruptionibus,déque meteorologicis impreſſionibus determinauimus , reſtat vt de totius vniuerſi diſpſitione & partium ſitu, déque cœleſtibus illis orbibus (quæ ſunt omnium corporum ſecundũ corporis rationẽ nobiliſſima) ſpecialius aliqua dicamus:de numero videlicet,ordine,diſpoſitione, virtute, deq; motibus eorundẽ , & in hæc inferiora influxibus. Peculiariter vero de duobus illis luminaribus,quæ Deus prę cæteris inſigniter,in tẽporum diſtinctionẽ & rerũ viciſſitudinẽ in cœlis conſtituit,ad hominũ vtilitatẽ (Solem dico & Lunã)deq; horum peculiaribus motibus, quomodo dies annos atque menſes nobis diſtinguant, generationes adducant atq; corruptiones , quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis cõtingant.Vnde eclypſes ſiue ſolares ſiue lunares,vnde ſolſtitia atq; æquinoctia, & inuiolabilis iſte procedat tẽ- Gene.1.

porum ordo. Vehementer enim iſta ſobrie cognita ad Dei gloriam profuerint contemplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta ſunt, non parum præſtabunt adiumenti. Primum itaque totius mundialis machinæ diſpoſitionem & ſitum figuraliter deſcribemus, ac deinde, ad cœleſtium conſyderationem tranſibimus. Præmiſſis interim aliquot diuiſionibus, & definitionibus, hiſce atque horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

CAPVT I.

¶ Quædam diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſariæ.

EOrum quæ natura ſunt, alia ſunt corpora magnitudinêſve, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium ſunt.

Quæ verba hunc habent ſenſum, eorum quæ in rerũ natura exiſtunt, quædam ſunt quantitates corporeæ, aut lineę, aut ſuperficies: alia ſunt corpora prædicamenti ſubſtantiæ, quæ in ſe vti accidentia habent, huiuſmodi quantitates. alia ſunt principia ſubſtantię corporeę, quippe materia & forma, ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui, & ſpecierum ipſius, quarum eſt hæc continui.

Continuum eſt, quod in diuiſibilia, ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt, quantitas continua permanens eſt, quantitas quæ poteſt ſecari in partes proportionales, ita vt nunquã ſit peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniẽs eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cum hoc ſolum potentia & non actu ſit. de parte proportionali quid ſit prius eſt dictum. Dictum quoque eſt prius, quantitatem continuam, ex indiuiſibilibus non componi, cuius oppoſitum ſequeretur, ſi ad partem indiuiſibilem deueniretur. Patet hinc excludi tẽpus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur ſpecies, rectè ſingularum definitiones ſubduntur, quarum eſt corporis hæc,

Corpus eſt, quod eſt diuiſibile omni ex parte.

Id eſt, corporea quantitas, eſt quantitas longa, lata & profunda ſeu quæ menſuratur longitudine, latitudine, & profũditate ſeu craſſitie quæ tres dimenſiones ſunt.

Linea eſt magnitudo quæ ad vnum eſt diuiſibilis.

Id eſt, linea eſt quantitas continua permanens, vnica dimenſione, ſcilicet longitudine, potens ſecari.

Superficies eſt ea quæ ad duo eſt diuiſibilis.

Hoc eſt, ſuperficies eſt, quantitas continua permanẽs, quæ duabus dimenſionibus tantum (ſcilicet longitudine & latitudine) eſt diuiſibilis. Hiſce itaque definitis commodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendum videtur, qui diuiditur ſic.

Motuum localium ſeu (vt dicit Ariſtot.) lationum, alius eſt rectus, alius curuus, alius ex hiſce miſtus.

Cuius membra, ex ſubiectis eorundem deſcriptionibus, euadent manifeſta.

Motus rectus eſt, quo ſurſum itur atque deorſum.

Id eſt, motus elementorum naturalis: ad locum videlicet naturalem, rectus eſt, qui per lineam quæ diameter mundi eſt, fit ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur quo è medio pergitur.

Id eſt, motus rectus ſurſum dicitur, quo è centro terræ tẽditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur, quo ad medium proficiſcitur.

Id eſt,quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineam.

Motus circularis eſt, qui circa medium fit.

Hoc eſt,motus circularis eſt,qui fit circa centrū terræ ſecundum partes æqualiter diſtantes à centro. Atque horum motuum,ſoli rectus & circulares ſimplices dicūtur, eo quòd per lineam ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem, Deſcribitur autem linea ſimplex ſic.

Linea ſimplex eſt, quæ in omnibus ſui partibus vniformis eſt, ſecundum rectitudinem aut curuitatem.

Quales ſunt linea recta, & circularis. atqui hæc quæ de motu dicta ſunt,ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tantum ap plicanda(iuxta Ariſtotelis ſententiam) non vſquequaq; fuerit difficile aduertere,quibus præcipue huiuſmodi motus cōpetunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facile,quis mo tus rectus,quis curuus,quis ſurſum, quiſue deorſum, atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus miſtus eſt qui fit ſecundum magnitudinem partim rectam,& partim curuam.

Vt motus per arcum & neruum,ſic motus venti obliquus, imo propemodum cuiuſlibet miſti motus. ¶ Quoniam corporum quædam grauia, quædam leuia, quædā neutra ſunt, pretium operæ videtur,horum definitiones ſubiicere.

Eſt igitur leue, id quod aptum eſt è medio ferri.

Id eſt,quod è centro terræ, aptum eſt ſurſum moueri, vt aer,ignis.

Graue eſt id quod aptum eſt ad medium ferri.

Hoc eſt, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio,vt aqua & terra.porro hic animaduertendum eſt, quædam ſimpliciter leuia eſſe, vt ignis: ſimpliciter leuia aut grauia vt terra:alia tantum reſpectu alterius, vt aqua ſi conferatur terræ,leuis eſt,& nō ſimpliciter: & aer collatus igni, grauis,non tamen ſimpliciter. Vnde &c.

Leuiſſimum dicitur id, quod ſuper omnia collocatur, quæ ſurſum pergunt.

Qualis eſt ſolis ignis.

Grauiſſimum eſt id quod ſub his omnibus collocatur, quæ deorſum feruntur.

Vt ſola terra, hinc infertur cœleſtes orbes, neque graues, neque leues eſſe, non enim aut ſurſum aut deorſum ferri apti ſunt, ſed ſolum circulariter, qui motus perfectiſſimus eſt, vt & ipſa circularis figura. Quod autem dicitur leuiſſimum poni ſuper omnia, &c. intelligendum eſt inter elemēta, ne cœlo ipſi competere putetur.

CAPVT II.

¶ De totius vniuerſi diſpoſitione, & ordine omnium quæ ſunt in eo.

VNiuerſitas mundi, atque mūdus vniuerſus, ſimplicibus conſtat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora ſunt, quæ motus ſecundum naturam principium habent.

Id eſt, quibus motus ſimplex ſecundum naturam propriam non ab aliis participatam competit. Huiuſmodi ſunt quatuor elementa.

Compoſita ſunt quæ mouentur ad nutum ſimplicis dominantis.

Qualia ſunt omnia miſta corpora. Simplicium ſunt quædā, quæ nullam ſuſcipiunt primarum qualitatum, nec proinde ſecundarum, quæ ex primarum certa proportione conſurgunt. Hæc ſunt cœleſtia corpora, quæ nec grauia nec leuia ſunt (alioqui enim ſurſum mouerentur aut deorſum) ſed naturaliter mouētur motu circulari: qui motus cū ſit perfectiſſimus omniū, ſicut & circulus eſt figura perfectiſſima, & maxime vniformis, cōuenit corpori pfectiſſimo ſphericā figurā habēti. ¶ Alia ſunt ſimplicia corpora, quę qualitates primas ſibi habēt determinatas. Ipſa ſūt elemēta quatuor, ignis, aer, aqua, terra. Inter quæ, ꝓpter repugnātiā qualitatū actiuarū, cū ſit pugna atq; inimicitia ꝑpetua, ob proportionē tamen actiuæ virtutis in ſuperiori, & reſiſtētiæ in inferioribus, haud

Ari. 1. li. de cœlo. Idem. 8. li. Phy. & lib. 2. de cœlo.

dubie ordinatiſſimā , nullum horum contigit ab initio deficere . Horum, ignis vt ſumme leuis rariſſimus atque puriſſimus,ſurſum habitat, ſuam conuexam ſuperficiem habens ſimul cum concaua ſuperficie orbis lunæ. .

¶Poſt ignem ſequitur aer , tribus partibus ſiue regionibus (vt in præcedente libro fuit declaratū) diſtinctus. Aeri proxima eſt aqua , quæ in principio quædam creationis rerum ſic terram ambiebat per circuitum,& reſpondebat iuxta ſuā ſuperficiem connexam ſuperficiei concauæ aeris, quomodo nunc ignis ambit aerem,& ſuperficiei concauæ cœli lunaris ſecundum ſuam conuexam ſuperficiem adæquate reſpondet.

Gene.1. Verum propter habitationem hominum,ex Geneſi patet, omnipotentis iuſſu aquam congregatam eſſe in locum vnum, vt appareret arida, hoc eſt, terra , fieretque apta habitationi hominum,& fructificationi gignendorum ex ea.

Quinq; gradus mixtorū corporū.

¶Mixta vero corpora , in locis elementorum ſuam habent manſionem.. Vnumquodque iuxta ſuæ naturæ conſtitutionem:quædam quidem in aere , quædam in aqua, alia in terris . Poſſunt autem mixta corpora vniuerſa quinq; gradibus ſummatim complecti . In primo gradu & infimo ſunt mixta imperfecta,id eſt,impreſſiones meteorologicæ, de quib⁹iam in præcedenti libro determinauimus. In ſecundo gradu ſunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur , & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atque hæc omnia ſunt inanimata . Tertius gradus habet omnes plantas,arbores & herbas,& quæcunque vitam habent vegetatiuam,id eſt,que nutriuntur,augentur,& generant ſibi ſimile.Quartus,continet omnia animalia bruta.In quinto autem & perfectiſſimo gradu eſt ſpecies humana , ad quam vt finem ordinātur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius

Gene.1. iudicium ſexto demum die , omnibus diſpoſitis & perfectis, nouiſſime deus creauit hominem.

CAPVT III.

¶De elemento ignis ſpecialis determinatio.

Qvanquam autem de elemētis in libro quinto tractatum eſt,quantū ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua ſunt ſpecialiter dicenda quæ alias ipſorum conditiones reſpiciunt , vtputa de modo

exiſtendi, de perfectione, de ſitu locali, & huiuſmodi, quæ huic loco magis competũt. Et primum quidem de ignis elemento, quomodo & vbi exiſtat, & quam ob cauſam non videatur, eſt dicendum.

¶De hoc enim elemento quidam addubitant, nonnulli plane negant, ſenſui magis quàm rationi credentes · ob hoc ſcilicet quod oculis ipſum non videant, credere rationi recuſantes. Putant enim elementum tantum (nimirum decupla proportione aeris ſphæram excedens) non poſſe penitus latere oculorum corporalium aſpectum, ita vt nec sereniſſimis noctibus videri poſſit, quando neque à nubium obiectarum denſitate, neque à ſolis lumine, vllum videtur impedimentum. Verum iſti ex luce candelarum, carbonum, & facum quæ apud nos ſunt ſeipſos paralogizant atq; decipiunt, ſomniantes vel carbonarium vel lignarium aliquem ignem eſſe debere eum quem elementarem dicimus.

¶Qua in re manifeſtat ratio craſſiſſime illos iudicare, non attendentes maximam diſſimilitudinem quæ eſt inter ignem materialem (qui nobis in vſu eſt, ad illuminandas tenebras, aliaque neceſſaria peragenda) & illum elementarem, qui ad totius vniuerſi decorem, cœlo proximus, locum quartũ poſſidet. Ignis enim quo vtimur, non ignis eſt (vt in libro de generatione & corruptione diximus) ſed igneum aliquid. Non enim corpus ſimplex eſt, ſed mixtum: longiſſimeque abeſt ab illa raritate quæ igni competit elemẽtari. Eſt enim ignis iſte noſtri vſus, admodum compactus ſpiſſus & plane opacus in ſe ipſo, minimeque tranſparens. Quod vel ex hoc facile patere poteſt, quoniam candela candelæ appoſita vmbram facit: quod certe non faceret, ſi ignis candelæ corpus perſpicuũ eſſet ſiue tranſparens. Docet item experientia, quod directe trans ipſum ignem noſtri vſus, nihil videre poſſumus, quodq; viſum impediat ne ſuum percipiat obiectum.

¶At vero ignis elementaris, in ſua natura & in ſua ſphera decuplo rarior eſt, quam ſit aer etiam purus & nullo vento commixtus. Et ſi vllum elementum purum eſt (Ariſtotele teſte) creditur eſſe ignis: vtpote cœlo proximum, vbi difficilius eſt fieri vllam commixtionem. Vnde ſi aer decuplo denſior, non poteſt terminare viſum noſtrum, ſed eſt tranſparens & perſpicuus, quanto magis non poterit terminare viſum, ignis

Ignis elementaris maxima raritas.

decuplo rarior, ſed erit tranſparentior & magis perſpicuus aere in proportione decupla?

¶ Quod autem viſum noſtrum non terminet aer, manifeſtum eſt ſenſus experientia. Nam niſi motu & flatu venti illum experirentur rudes homines (quibus tamen æque ſunt ſenſus vt doctioribus) plane negaturi eſſent aerem, aſſerentque vacuum eſſe vſque ad cœlos. Sed experientiis ſolis, iiſque certiſſimis & manifeſtiſſimis, de aeris exiſtentia certificantur. De igne vero, quoniam nimium eſt à nobis elongatus non poſſunt ſic haberi experientiæ: propter quod, ad credendum eius exiſtentiam quidam inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci eſt demõſtrabile, talem qualem iam diximus ignis ſphæram eſſe regioni cœleſti contiguam.

¶ Præterea, nullum corpus diaphanum, id eſt perſpicuũ, vel tranſparẽs, per ſe terminat viſum, propter ſuã tranſparentiã, ſed ſolum corpus opacum, & non tranſparens viſum terminat & penetrare nõ patitur. Quapropter ſi ignis in ſua ſphæra talis eſſet qualis apud nos, eſſetque viſibilis & viſus noſtri terminatiuus, vt corpus opacum, neceſſe foret omnes ſtellas firmamenti & planetas, ipſum quoque ſolem perpetuo nobis eclipſari, nec poſſent à nobis vnquam videri. Cum enim per circuitũ vndiq; ambiat ignis totam aeris ſphæram, ex omni parte lumen cœleſte impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis abſconderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illum deus diſponẽs omnia ſuauiter, in maxima raritate (vti eius naturæ conueniebat) cõſtituere.

Obiectio. ¶ Quod ſi quis interroget: ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentum? Videtur enim totus aer tanto nutriendo igni non ſufficere. Attamen debere ignem nutriri continuo aliquo combuſtibili, videtur monſtrare experientia.

Solutio. ¶ Dicendum eſt, ignem quidem in aliena materia non poſſe ſubſiſtere neque teneri, niſi cõtinuo nutriatur adiecto combuſtibili. In ſua autem ſphæra in materia propria, non eget vllius combuſtibilis nutritione, vt in naturali loco ſuo ſeruetur, nihilo certe magis quam aer, aqua vel terra vllo indigent nutrimento. ¶ Hæc propter ſimplicium quorundam ſenſualem dubitationem de ignis elemento dicta voluimus, ne ob ſenſus noſtri anguſtiam diuinæ maieſtatis amplitudini aut magnificentiæ operum derogemus. Tam amplam enim &

ex præcipuis mundialis machinæ partibus vnam abnegare creaturam,ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionem ordinatiſſimam quæ in quatuor elementis conſideratur, propter ſenſus craſſitiem deſtruere, quid aliud eſt, quàm ob noſtram anguſtiam diuinæ potentiæ & ſapientiæ amplitudinem conſtringere? Attende.

CAPVT IIII.

¶De ſitu elementi aquæ,& terræ diſcoopertione.

DE aquarum etiam ſitu non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam ante primo capitulo dictum eſt,& ad oculum manifeſte cernimus, terrã non eſſe ex omni parte aquis circundatam, ſed ſecundum partes aliquas eſſe diſcoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum ſpherarum accidere videmus. Nam aer ex omni parte ambit aquam,& ignis ex omni parte aerem,ac deinde in cœleſtibus orbib9 quilibet ſuperior ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ ſitum quem nunc habet, non eſſe prorſus illi naturalem ſed iuxta ſitum naturalem debere ipſum ambire & circundare ex omni parte ſpheram terræ.

¶Quærimus ergo ad cognitionem operis dei, an ſola diuina virtute abſque cooperatione naturæ iſta terræ diſcoopertio,& aquarum ſeparatio facta ſit,an ſimul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et ſi ſola diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio diſtinctionis rerum, an vſque nunc eodem modo,deus miraculoſe ſua ſola virtute eam ita contineat.

¶De hac re quorundam aſtronomorum ſententia eſt, terram ſua ſiccitate obſiſtere humori aquæ, ſicque eam velut fugare atque à ſe repellere per ſuam actiuitatem, in aliquot partibus quantum pro mixtorum conſeruatione, & ſpecialiter viuentium atque hominum vita conſeruanda eſt neceſſarium. Cur autem terra ab vna parte pluſquam ab alia aquam pellat,cauſam aſſignant ex adiutorio cœleſtis corporis. Dicunt enim in parte ſeptentrionali iuxta polum noſtrum eſſe ſtellas quaſdam de natura Saturni, frigidas & ſiccas,quarum aſſiduis impreſſionibus atq; efficacibus influentiis ipſa terra vehementer adiuta, fortificata & corroborata

in ſua ſiccitate,poſſit ſeſe diſcooperire, & aquas propulſare. In cuius ſignum adducunt, quod terra à parte ſeptentrionali ſemper manet detecta. Aſſerunt inſuper etiam ſi per miraculum deus die tertio non congregaſſet aquas quod temporis tamen ſucceſſu naturaliter hoc ipſum effectum fuiſſet per virtutes naturales prædictas:impoſſibile tamen fuiſſet ſic cito & ſubito id fieri aliter quàm virtute dei:quoniam agentia naturalia nihil agunt in inſtanti,ſed ſucceſſiue, in operationibus naturalibus.

¶Alij dicunt, etiam ſi non fuiſſet virtus prædicta ſufficiens cauſa, ad efficiendum in principio terræ denudationem & diſcoopertionem ſufficere tamen eam poſſe,ad ſic terram in ſua diſcoopertione,cõſeruandam. Minoris enim virtutis eſt, quippiã in ſtatu aliquo conſeruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem ſeruat,quæ tamen vitam minime donare poteſt non habenti.

Certior ſentẽtia. ¶Verum cum prædicta ſint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis ſit in terra, vel in cœleſtibus conſtellationibus ad eam rem ſufficiens) præſtat vt eo quod certiſſimum eſt contenti ſimus, hoc autem eſt, quod ex infallibili doctrina ſanctæ ſcripturæ didicimus, nempe diuina virtute terram eſſe diſcoopertam,verbo & iuſ-
Gene.1. ſione omnipotentis dei, dicentis (vt primo capite Geneſeos ſcribitur) Congregentur aquæ quæ ſub cœlo ſunt in locum vnum,& appareat arida. Cuius verbi ſane potentiſſimi efficacia, credimus vſque nunc permanſiſſe aquam in eo ſitu & loco quem tunc accepit,& in quo nunc cernitur: ita ſcilicet vt terram non, quomodo ab initio ex omni parte circundet, ſed ex magna parte nudam velut circumlambat.

¶Et licet forſitan veritatem habeat, quædam aſtra ſua virtute ad hoc cooperari (deus enim per cauſas ſecundas multa conſeruat, quæ per ſe ipſum fecit ab initio) quia tamen ſancta ſcriptura de hac re loquens, non niſi deo totum tribuit, iccirco neque nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam ſupradictam Geneſis authoritatem, ita in prouerbiis
Prou.8. clamat Sapientia,Quando circundabat mari terminum ſuũ, quando legem ponebat aquis ne tranſirent fines ſuos, ego aderam cum eo cuncta componens. Et Prouerbiorum triceſimo capite. Vir cum quo locutus eſt deus interrogat dicens,

Quis concluſit aquas quaſi in veſtimento? Et manifeſtum eſt quod pro reſponſione ſubauditur, Dei potẽtia. Similiter Iob 28. de deo dicitur, Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in menſura. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus. Iterum Pſal. 32. Congregãs ſicut in vtre aquas maris, ponens in theſauris abyſſos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Pſalmiſta dicens, Terminum poſuiſti eis quem non tranſgredientur, neque conuertentur operire terram: ſic nihil dubiũ eſt, quin & de aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cum ſcriptura totum hoc miraculum deo aſſcribat, nobis videtur ſuperuacaneũ aliã cauſam quærere.

Prou. 30. Iob. 28. Pſal. 32. Pſal. 103.

¶ Si autẽ roges, Num ergo continuo miraculum facit deus, dum ita terram continet denudatam? Audi. Semel loquutus eſt deus verbum virtutis, & ſermonem potentem protulit in die tertio, nec opus eſt vt loquatur iterum. Voluit enim vt effectum haberet ſua illa iuſſio, donec ſuper terram eſſet mixtorum habitatio: quod eſt vſque in conſummationẽ ſeculi. Miraculo quidem hæc terræ denudatio primũ facta eſt. iam ſic manet terra abſque nouo miraculo, & ſe aqua vbi ſemel poſita eſt continet, abſque nouo miraculo. Non enim inobedientes ſunt creaturæ naturales vt homo, qui neceſſe eſt ſæpius eadem vel prçcipere vel prohibere, propter inobediẽtiæ promptitudinem.

Nota ſir miorẽ re rum natu raliũ quã hominis obedientiam.

¶ Si iterum roges, num violenter aqua continetur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circundet poſteaquam à ſitu & ſtatu primo naturali priuatur? Audi iterum; Si quidem ſola naturæ virtute per vim terræ aut operationẽ aſtrorum id factum eſſet, violentia vtique dicenda foret. At verò cum verbo & iuſſione omnipotẽtis dei (qui totius naturæ author, rector, & gubernator eſt) conſtet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam in ſuo ſitu ex hoc vllam pati violentiã, quamuis iam non vt ab initio terram circuncingat. Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit eſſe cõtrarium, quod ex voluntate eſt & iuſſione domini naturæ, dulciter gubernantis, & diſponentis omnia ſuauiter? Quomodo in familia bene ordinata & ſubiecta violentum eſſe poterit aliquid eorum quæ paterfamiliãs ſua voluntate diſpoſuit? Non ergo nunc violente cohibetur aqua ne circundet terram, ſed ſuauiter & dulciter ſeſe continet dei

Sapiẽ. 8.

imperio obſequens vſquedum in conſummatione ſeculi(mixtis omnibus conſummatis)eiuſdem verbi iuſſione ſuum locum recipiat.

CAPVT V.

¶De terræ immobilitate & minima quantitate.

OMnium autem infima eſt terra,quæ mediũ mundi obtinens,quaſi totius mundialis ſphæræ centrum, penitus immobilis perpetua firmitate cõſiſtit:circa quam vt cẽtrum immobile voluuntur ampliſſimi illi cœlorum orbes, ſimul & alia elemẽta ſuperiora cõtinuo motu mouentur, ignis ſcilicet aer & aqua. Soli enim terræ conuenit prorſus ſecundum locum immobilem conſiſtere, vt ſecundum ſe totam nunquam moueri poſſit, neque motu circulari,neq; motu recto. Eſt enim quaſi mundi centrum,ab altiſſimo deo poſita in medio totius mundialis machinæ. Vnde ſicut in corpore ſphærico quod circulariter mouetur, cunctæ ipſius partes mouentur circulariter, ſolo ipſo centro (circa quod aliæ partes voluũtur) immoto permanente, ita & de terra intelligendum eſt quod ſola in medio mundi ſtat immobilis. Quemadmodum per Sapientem dicitur,Generatio præterit,generatio aduenit,terra autem in æternum ſtat.¶Quod ſiquis obiiciat,fieri non poſſe,vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum eſſe dicatur,cum centrum habeat rationem puncti, ſitque indiuiſibilis punctus corporis alicuius ſphærici,ipſa autẽ terræ ſubſtantia nequaquam ſit indiuiſibilis neque punctalis, ſed in plura miliarium milia ſit diuiſibilis. Huic obiectioni reſpondetur dicendo, quod terra tametſi nobis puſillis & puſilla ſemper contemplantibus magnæ admodum quantitatis eſſe videatur, ſi tamen eam conferamus ad totius mundialis machinæ & cœleſtium orbium magnitudinem, non poſſe aliter quàm punctum cenſeri atq; æſtimari, non quidem quod realiter punctus ſit indiuiſibilis, ſed quia per cõparationem (propter immenſum quantitatis ſuperexceſſum) non aliud quã punctus videbitur, adeò quod ſi totus globus terræ fingatur in firmamẽto poſitus lucere ſicut ſtellæ quæ nunc ſunt in firmamento penitus non poſſet videri,præ nimia ſua paruitate, ſicut & multæ aliæ ſtellæ ob ſuam paruitatem nunquã apparent. Nam (vt tradunt expertiſſimi probatiſſimiq;

Terra cẽtrũ mundi.

aſtronomi)) minimæ ſtellæ viſu notabiles quæ in firmamento conſiſtunt, quãtitate ſunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minime ſunt inter eas quas viſu notare poſſumus atque diſtinguere. ¶ Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem ſenſui videtur irrationabile) aduertendum eſt, iuxta Ptolomei Alphragani, aliorumque expertiſſimorum aſtronomorum authoritatem, ſtellas firmamenti in ſex magnitudinũ differẽtias diſtingui. Sunt enim primæ magnitudinis numero. 16. quarũ quælibet maior eſt tota terra centies & ſepties. Sunt aliæ ſecundæ magnitudinis, numero. 45. quarum quælibet maior eſt terra nonagies. In tertia magnitudine ſunt ducentæ & octo, maiores terra ſeptuagies & bis. Quartæ magnitudinis ſtellæ ſunt ducentę ſexagintaquatuor, maiores terra quinquageſies quater. In quinta magnitudine ſunt ducentæ decem & ſeptem. quarum quælibet maior eſt terra trigeſies quinquies. Sextæ autem magnitudinis ſunt ſtellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum eſt maior terra decies & octies. Et iſtæ ſunt minimæ viſibiles, quæ ab aſtrologis ſunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quod minima ſtellarũ viſu notabilium, maior eſt tota terra. Sunt verò præter has aliæ, non in determinato numero, viſu non diſtinguibiles, quarum numerum ſolus deus cognouit. iuxta quòd in Pſalmis dicitur, Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini dicitur, Aſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes. Ex quibus manifeſtiſſimè patet, quod rectè dictum ſit, totam terram in comparatione ad firmamentum nihil eſſe aliud quàm punctum quoddam & centrum.

Nota magnitudinẽ ſtellarũ firmamenti. — *Pſal. 146* — *Gene. 15.*

¶ Quantomagis ergò ſi ad cœlum illud ſupremũ, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (vt ex ſequentibus patebit) longe maius conferatur? ¶ Adiuro te lector quiſquis es Chriſtiano pectore, etiam atque etiam perpendas ex his quæ dicta ſunt, quàm ſit miſeranda ſors eorum hominum, qui propter anguſtiſſima huius terræ prædia illam cœleſtem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm vane & ſine cauſa ſeſe efferunt, qui in terrenis gloriantur poſſeſſionibus. Rurſum, q̃ miſeri ſunt & nimium male ſibi conſulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra ſunt poſſeſſionibus ad inuicẽ cõtendunt, mutuo ſe fraudant ac decipiunt, non raro etiam peierantes,

omni æquitatis ratione poſtpoſita:ita ſcilicet punctalẽ terræ anguſtiã immenſæ cœlorũ amplitudini preeligentes. Nã etiã ſi terrã totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit cõtingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quàm punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium? Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vtpote pro agello, pro anguſto prædiolo, pro domũcula ſiue caſula cõtendunt ſúntve ſolliciti: quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quęrunt, niſi de puncto (ſi id recte poteſt intelligi) punctum tollere? O vanas hominum curas, O pectora cæca, Diſce ô miſer, infelix attende, pro q̃ minima recula, quàm maximum perdas theſaurum: & pro anguſto formicarum nidulo, quàm ampliſſimũ abiicias palatium: terrenam ſortem dum cœleſti præeligis.

CAPVT VI.

¶ Vnde terra habeat ſuam immobilitatem, atq; firmitatem.

QVod ſi quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat: cum & ſphericã habeat figuram, quæ admodum in ſe mobilis eſt & fundamentum nullum videatur habere ſtabilitatis, cum in aquis cernamus eam velut natare quæ minime ſunt ſtabiles, ſed fluunt perpetuo?

¶ Ad hanc rem non aliam poſſumus aſſignare cauſam conuenientiorem illa quã ſupra de terræ denudatione diximus, quod ſcilicet verbo & iuſſione dei ſuam hanc habeat ſtabilitatem. Quemadmodum enim aquarũ in vnum collectionem ſupra oſtendimus in ſcriptura ſoli deo aſcribi, ſic & iſta terrę cõfirmatio in pleriſq; ſcripturarũ locis inuenitur deo ſoli attributa. ¶ Vnde illuminatiſſimus ille Pſalmographus canit,
Pſal.103. Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam: non inclinabi-
Pſal. 101. tur in ſeculum ſeculi. Rurſum, Initio tu domine terram fun-
Pſal. 135. daſti. Et iterum, Qui firmauit terram ſuper aquas. Et ex per-
Pſal.75. ſona domini in alio Pſalmo, Ego confirmaui columnas terræ, hoc eſt, ſic eam ſtabiliui & confirmaui in ſua firmitate,
Prou.8. acſi columnis ſubiectis feciſſem immobilem. Idem eſt quod
Prou. 3. in Prouerbiis dicit Sapientia, Quando appendebat funda-
Iob.26. menta terræ & cætera. Item, Dominus ſapiẽtia fundauit ter-
Iob.38. ram. Et in libro Iob. Qui appendit terram ſuper nihilum. Ac
Pſal.33. rurſum ex perſona domini, Quando ponebam fundamenta

terræ. Nec dubiũ, quin ſicut verbo domini cœli firmati ſunt, ita ſit & terra verbo domini fundata.

CAPVT VII.

¶ De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra.

EST autem terra rotunda ac figuræ ſphericæ, quemadmodum & phyſici & aſtronomi ſuis demõſtrationibus & rationibus probant. Quod tamen ſi perfectam debeat habere veritatem, intelligendum videtur ſecundum ſuam naturalem conditionem, non ſecundum eum ſitum in quo nunc eſt, propter hominũ vtilitatem. Congruebat namq; viuentium vtilitati, & præcipue hominis (propter quem omnia facta ſunt) quaſdam terræ partes eſſe ſublimiores, alias verò depreſſiores & humiliores. Sic enim propter diuerſas complexiones diuerſarum partiũ terræ, diuerſitates mineralium & terræ naſcentiũ, atq; animalium nobis conferũtur. Nam in huiuſmodi quidem locis optima ſunt paſcua, in eiuſmodi vina optima matureſcunt. In aliis verò, fruměta pinguia & plena, in aliis fructus optimi naſcũtur. In aliis autem locis generãtur mineralia, alibi ſpecierum aromaticarũ multa copia, alibi ligna pretioſa & ſalutares herbæ, beſtiæq; mirabiles gignuntur. In aliis locis, aliæ generantur diuerſitates rerum quam plurimæ. ¶ Sic igitur in qualibet terræ plaga, ſecundum quod per montes & valles varie diſpoſita eſt, varia vegetatiua atq; animalia progignũtur. Et quædam quidem in vallibus fœlicius naſcuntur, quę non ita fœliciter aut omnino non in montibus progignerẽtur, vbi nimius eſſet caloris ardor: è cõtrario, alia in montibus fœliciſſime gignuntur, quę minime in vallibus, propter ſolis defectum aut aliam quamlibet cauſam. Voluit ergo optimus ille & perfectiſſim⁹ naturæ artifex creator & gubernator, temporum atq; regionum viciſſitudines alternare, vt omni ex parte ſufficiens eſſet hominum prouiſio, abundantiſſimamq; illi præberet diuerſorum bonorum copiam, eorum quæ humanis vſibus poterant deſeruire, vt illi quem tam magnifice condidit, munificentiſſime etiam in cunctis faceret eſſe prouiſum: pariterq; vt ex tot rerum optimarum diuerſitatibus, ipſius infinitã ſapientiam amplius demiraremur, quam in vniformi opere nõ ita perfecte neque ita plene potuiſſemus conſpicere.

Quare deus in terra mõtes & valles cõſtituit.

¶ Itaq; propter iſtam terræ inæqualitatem, manifeſtum eſt

terrã ſecundum eum ſtatum in quo nunc eſt nõ eſſe omnino rotundam, ſi punctaliter loquamur. Verum tamen ſi craſſo modo loqui volumus, clarum eſt, quod montiũ iſta eleuatio, & vallium depreſſio nihil obſtabit, quo minus rotunda terra dicatur. Nam eleuationes eiuſmodi atq; depreſſiones, cõparatione facta ad totam terrã, quaſi nullius ſunt æſtimationis, & inſenſibiles. Vnde ſi quis in aere plurimum eleuatus eſſet, videretq; terrã ex alto, penitus rotundam eam iudicaret, nec impediret eius iudicium montium eleuatio, qui in comparatione ad totum terræ globum quaſi nihil ſunt. Nam terra ſecundum totum ſuũ ambitũ (authoritate Ambroſij Macrobij, Theodoſij, & Ariſtænis, Philoſophorum) definitur cõtinere ſtadia ducẽta millia & quinquaginta milia, & duo milia, hoc eſt miliarium Romanorum vnum & triginta milia, & quingenta: quanquã à præcedentibus differt Ptolemeus, qui terræ ambitum continere dicit tantum centum milia & octoginta milia ſtadiorum. Vtraq; autem quantitas ſecundum ſuperficiem ſumpta, profecto magna eſt valde, vt merito montium quorumcunq; eleuatio quaſi pro nihilo veniat computanda.

Terræ magnitudo.

252000.

180000.

¶ In cõſummatione autem ſeculi, vbi deſierit terra miniſterium prebere mortalibus, veriſimile eſt eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quando etiã (vt ſupra diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

CAPVT VIII.

¶ Vnde ordo in elementorum ſitu.

Qvare autem ignis hunc locũ habeat: vt proximus ſit cœlo lunari, & quamobrem ſecundum poſt hunc locum habeat aer, deinde aqua, & cur infima ſit terra, non difficulter rationem reddet, qui ſapientiam primarij conditoris attenderit. Nihil enim dubiũ eſt, quin præcipua ſit cauſa, illius voluntas qui ea ſic condidit, & in ſuis qualitatibus ſecũdum maiorẽ & minorem nobilitatẽ diſpoſuit. Deus enim infinita ſua ſapientia & bonitate, qua elemẽta formauit, ſuiſque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque diſtinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuique eorum ſecundum meritum perfectioris naturæ debeatur. Eiuſdem ſiquidem eſt, rebus iuxta perfectionis ſuæ meritũ, & naturæ congruitatẽ locum dare, cuius eſt res in eſſentia conſtituere, & ſuis perfectionibus abſoluere: quemadmodum im-

Nota.

perator qui diuerſos ſtatus nobilium inſtituit, ſimul etiam locum eiſdem iuxta ſuam dignitatem deſignat. ¶ Poſſumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere & cognoſcere, quod cõuenienter & ſapienter ita ſint eleméta diſpoſita, quomodo diſpoſita creduntur atq; videntur: quoniam decés eſt, vt elementum quod cœleſti naturæ propinquius & ſecundũ naturę nobilitatem vicinius eſt, locum quoq; propinquiorem accipiat: quemadmodum in aula regia, is qui dignitate regi proximus eſt, meretur quoq; proximiorem illi locũ accipere. Vnde cũ ignis, raritate, diaphaneitate, ſiue perſpicuitate, ſubtilitate, celeritate (quæ etiam in cœleſtibus reperiuntur) cætera omnia excellat. Poſt hunc auté proximus ſit aer, deinde aqua, merito quidem obtinebit ille locũ primum, iſte ſecundum, hæc tertium. Terra vero vt penitus opaca, craſſa, cõpacta, minimeq; tranſparés grauiſſima & immobilis, ac proinde à regione cœleſti q̃ maxime diſtãs, merito longiſſimo interuallo à cœleſti regione dirimitur. Verum hæc de elemétis & eorũ ſitu dicta, ſufficiant. Nunc ad cœleſté regionem cõtemplandã elemétari perambulata, alacri animo tranſeamus.

CAPVT IX.

¶ De differentia naturæ & regionis cœleſtis, ab elementari.

PRimum quidem figuraliter deſcribere nos conuenit, quomodo hæc ætherea ſiue cœleſtis regio, à priori diſcrepet, & quamobrem non in vnam poſſint regionem compingi. Omnino enim magna quędam diſtinctio ſit neceſſe eſt, inter has duas regiones, vt nõ in vnam valeant computari, quandoquidem elementa, tametſi ab inuicem admodum diuerſa, imo prorſus contraria, in vnam tamen regionem deputantur. ¶ Attendenda eſt ergo cœleſtis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicem contrarias, quarum ratione adinuicem contrariantur, & pugnant adinuicem, ſuntque inuicem natæ ſeſe corrumpere, & frequenter corrumpunt in ſuis partibus, vbi alterum alteri præualere contigerit. Vniuerſa quoque mixta corpora ingrediuntur ad compoſitionem, ac ſuis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipſis componuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid ſinunt eſſe perpetuum. Natura autem cœleſtis, ab huiuſmodi qualitatibus prorſus immunis eſt, nullam habens qualitatem eiuſ-

modi, ſecundum quam adinuicem cœleſtia poſſint agere & pati, neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis ſunt ſuſceptiua, nec generationis vel corruptionis, neque in ſe, neque in ſuis partibus. Ab omni ſiquidem motu quo aliquid abiicitur à re, item & ab omni motu ad formam ſubſtantialem, eſt abſoluta immunis & libera ſubſtantia cœlorum. ¶ Habet autem cœleſtis natura ſenſibilem qualitatem vnam, longe nobiliſſimam, videlicet lucem, mediante qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat qualitatem contrariam, nullius rei in ipſa actione ſuſcipere poteſt detrimentum. Sed nec ipſa rem vllam ad corruptionem deducit, quoniam nullam in rebus habet qualitatem contrariam: quin potius his omnibus inferioribus eſſe, vitam, virtutem, & durationem inſtillat, quemadmodum manifeſta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque aſtrorum luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullam vero ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem eſſe multo meliorem qualitatem, quàm ſint illæ quas habet elementaris natura, nimirum vnius non abſque alterius violenta corruptione generatiuæ. ¶ Neque cœleſtis natura vllius mixti compoſitionem ingreditur, vt ex ipſius natura vllum mixtum participet, ſed tantum ſuæ virtutis efficacia abſens in mixtis operatur. Non enim poteſt cœleſtis natura formam aliam ſuſcipere. quemadmodum libro primo in tractatu de materia rerum naturalium latius declarauimus.

Ariſt. 2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

¶ Differunt inſuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto ſecundum naturam, nata ſunt moueri, ignis videlicet & aer ſurſum, terra autẽ & aqua deorſum, & cito finitur eorum motus naturalis. Nam mox vbi locũ naturalem attingunt, quieſcunt. Cœlum autẽ motu recto moueri non poteſt, neq; ſurſum neque deorſum, neq; motu laterali dextrorſum vel ſiniſtrorſum, ſed tantũ motu circulari: quo etiam cõtinuo & indeficienter mouetur, neque vnquam à motu ceſſat, propter continuas rerum generationes & corruptiones ſaluandas, mouebiturque, donec perſtabit huius ſæculi ſtatus is qui nunc eſt, ad hominis miniſterium. Propter hanc autem tantam tamque euidentiſſimam & maximam diuerſitatem inter naturam elementarem & cœleſtem, Philoſophi cœlum nominant quintam eſſentiam, hoc ipſo ſignificantes, non de

Cœlum quintam eſſentiã dixerũt.

natura quatuor elementorum eſſe cœlum, ſed ſubſtantia & eſſentia ab elementis omnibus differre, tametſi antiquorum quidā olim exiſtimauerint cœlum eſſe de natura aeris, aſtra vero de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philoſophi, qui illos ſubſequuti ſunt, rationibus certiora edocti, maniſeſtiſſime confutauerunt, vt nemo iam ſit qui huiuſmodi poſitioni præbeat aſſenſum.

CAPVT X.

¶ Vnde habeant cœleſtia corpora motūm circularem, & an naturaliter moueantur.

DE cauſa vero efficiente motus cœlorum quæſtio eſt, an ab aliquo principio intrinſeco moueantur circulariter, quòd ſit pars eorum, vtpote à forma ſua ſubſtātiali, an potius ab extrinſeco aliquo mouente, quod ſua virtute cœleſte corpus contingens, ipſum ſecundum circulum voluat? ¶ Ad hanc quæſtionem veriſimilior reſponſio eſt, motum circularem orbium cœleſtium eſſe ctiue cauſari ab intelligentiis, vel mentibus beatis, quas Philoſophi dixerunt orbium motores, diuinos, optima vita fruentes, nec tempore ſenectam aut aliam quamlibet inueterationem ſuſcipientes. Hos autē angelos nos appellamus, quos ſi (Paulo docēte) cognouimus adminiſtratorios ſpiritus eſſe, inque miniſterium mitti filiorum Dei, generis humani, nihil profecto mirum videbitur, ſi & horum miniſterio volui dicamus cœleſtes orbes ad vtilitatem filiorum hominum. Heb.1.

¶ Quod ſi ita credimus habere (vt Ariſtoteles ſenſit, nec refutant orthodoxi) profecto multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, conſequens eſt, quorum miniſterio vitam hanc ducimus, & alimēta capimus, & cuncta quæ ſecundum corpus ſunt abundanter poſſidemus. Maxime autem primæ illi beatiſſimæ menti, motoribus iſtis pręſidenti, vni primo, ac ſummo enti, Deo ſuperbenedicto, gratias agamus neceſſe eſt: qui tam magnificos miniſtros nobis non ſecundum animam tantum, verum etiam ſecundum viliſſimam noſtri partem (id eſt ſecundum corpus hoc corruptibile) aſſignauit. ¶ Aduertendum inſuper eſt, quod hi motus licet ab eiuſmodi motoribus extrinſecis fiant, non tamen ſunt contra naturam cœlorum, neq; ob mouens extrinſecum dici poſſunt violenter moueri. Nulla enim in cœleſtibus

eſſe poteſt violentia, ſed ſuauiſſime ibi cuncta geri neceſſe eſt, vbi nulla poteſt eſſe corruptio: quoniam nullum violentum (vt Ariſtoteles author eſt) poteſt eſſe perpetuum. Neq; enim vllo modo forma cœleſtis huic motui cōtranititur, ſed ſuauiſſime ſe ſubdit intelligētiarum mouentium actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotentis Dei iuſſu poſt ſæculi conſummationem, iubeatur ſtare tota cœleſtis machina, poſteaquam humanum genus ſuper terram vltra vitam non deget, neque item aliquod aliorū mixtorum. Tunc enim ſuperfluus foret motus cœleſtium corporum, cum ad hoc potiſſimum moueantur, vt nobis ſuo motu miniſtrent, quemad-
Deut. 4. modum ſanctus Dei Moyſes, populum ſuum à cœleſtium corporū cultura dehortans, ea aſſerit creata, in miniſterium omnibus gentibus quæ ſub cœlo ſunt.

CAPVT XI.

¶ Cœleſtia corpora an dici debeant animata.

Dubitatum eſt autē ab antiquis de cœleſtibus corporibus. Vtrum animata ſint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea eſſe ſenſerunt putantes ipſorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrarium habet, eſſe videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neque ſenſitiuam, neque rationalem virtutem habētia. Nam & ſi moueantur ab agentibus intellectualibus & liberis, id eſt, ab intelligentiis motricibus, non tamen hinc conſequitur quòd corpora ſint animata. Siquidem motrices illæ intelligentiæ non ſic coniunguntur cœleſtibus orbibus quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionem & ſubſtantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam
Differūt angelus & anima hominis componere. ¶ Eſt enim hæc inter animam rationalem & intelligentiam ſiue angelicam naturam differentia, quod anima corpori eſt vnibilis & cum eo rem vnam nata componere: quamuis etiam ſeparatim poſſit ſubſiſtere: natura autem angelica, nequaquam materiæ aut corpori eſt vnibilis, ſed ſolum per ſe nata eſt ſubſiſtere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipſumque tangit ſecundum virtutem tantum: vt propter hoc nequaquā dici debeant cœleſtia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici poſſit animata, eo quòd in ſe habeat rectorem nautam.

CAPVT XII.

¶De diuiſione regionis cœleſtis ſecundum ſuos orbes.

SVpereſt nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuerſas ab inuicem ſecta eſt, ita & hæc cœleſtis ſit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora ſed vnicum debeat corpus cenſeri. Et primum quidem illud experientia certiſſima monſtrat, ſatisque quantum ad hanc partem inter philoſophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri diuiſionem cœleſtis regionis in plures orbes. Verum, in numero non omnes conueniunt. ¶Fuerunt enim naturales philoſophi priores, qui tantum octo ſphæras putabant cœleſtem machinam continere, ſeptem videlicet orbes planetarum & ſphæram ſtellarum fixarum atque hi ſphæram octauam putabant eſſe primum mobile, id eſt, primum orbem mobilem. ¶Verum qui poſt hos tempore ſubſequuti ſunt, experientia ſimul & ratione côuicti, cœlum vnum compulſi ſunt ſuperaddere: eo quod ſphæram octauam duobus motibus comperiſſent moueri, ex motu ſtellarum fixarum quæ ſunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentem (de quo poſt dicetur) ex ſtellis fixis experientia certa edocti, concluſerunt ipſum etiam ab occidente ad orientem tendere, motu alio. Ex quo firma ratione recte concluſerunt non poſſe hoc eſſe mobile primum, quod per ſe duobus motibus deprehenderetur moueri, ſed debere alterum eſſe prius à quo motum vnum per communicationem acciperet, vt eſſet alter ſibi proprius. Itaque hi nonam ſphæram adiicientes, in nouem orbes diuiſerunt cœleſtem regionem, Ipſamq; ſphæram nonam, primum mobile eſſe dixerunt, octauam vero, ſecundum. Huius ſententiæ fuerunt aſtronomi celebres, Ptolemeus, Thebitius & Alphraganus. ¶Poſt hos vero perſeuerante in fortunatis ingeniis ſtudio inquiſitionis, & ad priorum experientiam poſterorum accedente induſtria, ſimul atque diligentia, compertum eſt experientia pariter & ratione vltra nonã ſphæram præter prædictas nouem, aliam eſſe ponendam. Conſiderauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant, vel acceſſus & receſſus) præter duos prædictos. Vnde cũ nec duos motus diuerſos à ſeipſo habere poſſet, neque ſimul duos ab alio ſuperiori

Prima opinio de numero cœlorum.

Secũda opinio.

Nonum cœlũ ratione inuentum.

Tertia & probabilior opinio.

Motus trepidationis.

(alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquam conuenit, cũ vnico debeat ſimpliciſſimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere ſupra firmamentum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participationem vi raptus duos motus acciperet, tertium vero haberet ſibi proprium. ¶ Itaque hi decimam ſphæram vocant primum mobile, nonam autem vocant mobile ſecundũ. Huius ſententiæ complures fuerunt ex recentioribus & in ſignibus aſtronomis, Alphonſus rex hiſpaniæ, Ioannes lignerius, Georgius Purbachus, Ioannes regij montis, & alij plures prædictorum ſententiam inſequentes & approbantes. Et hactenus quidẽ quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere audiuimus. Supereſt vero, vt quod potiſſimum eſt & fides docuit non taceamus.

CAPVT XIII.

¶ De cœlo empyreo, & de cœlo cryſtallino ſiue aqueo, ac primo mobili.

PRæter autem prædictas ſphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent aliud ſuperius eſſe omnis motus localis expers, perpetuo quieſcẽs ab omni motu locali, quod ab initio creatum eſt plenũ inæſtimabilibus milibus intelligentiarum & ſpirituum beatorum, qui ſimul cum illo & in illo creati ſunt tanquam in loco ſibi deputato, quemadmodum mixta corpora ſuis quæque locis in his inferioribus ſolent generari, vti in aquis piſces, in aere aues, ſuper terram animalia cetera & plantæ, intra terram mineralia. Et huiuſmodi. ¶ Hoc cœlum mole immenſum & inæſtimabili luce ac ſupra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id eſt igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, ſed à ſplendore nimio & glorioſiſſimo fulgore) ſedes eſt deſtinata ante conſtitutionem mundi, & velut aula regalis ſolij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi ſunt in conſpectu dei & agni. Cuius lucem licet ſic clariſſimam & limpidiſſimam, nequeunt corporales noſtri oculi conſpicere, quemadmodum non eſt potens noctua cernere lumen ſolis. Neque lumen vllum extra ſe, beatiſſima & iucundiſſima lux iſta diffundit. Non enim ſunt alij cœlorum

Cœlum empyreũ

orbes, tam præclariſſimæ lucis & Diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. ¶ Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibuſdam dicentibus quod nullam omnino habeat actionē in inferiores ſphęras, aut alia ſubiecta, nec eſſe propter rerum naturalium diſpoſitionem aut gubernationem conditum, ſed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam glorioſiſſima dei māſio creaturis adhuc corruptibilibus deſeruiat: nec putāt ipſam pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alij vero partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipſum ſua ſolidiſſima quiete, & quietiſſima virtute, ſtabilitatem permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorum cœlorum citiſſimos motus (vt ipſi aiunt) continuo defluerent, niſi huius primi cœli quiete, aliquo modo in ſuo eſſe ſeruarentur ſtabiles. Nos vero quia certum nihil de hoc habere poſſim⁹, eo quod fide certum eſt, contenti, de præparato nobis tam ampliſſimo, tam ſupremo, tamque iucundiſſimo habitaculo inæſtimabili gaudio geſtiētes, totis potius affectibus ad illud ſuſpirare, ad illud tendere ſtudeamus quàm multis inutilibus diſceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa diſſeramus. Pluris enim eſſe debet nobis Chriſtianis hominibus huius vnius cœli ex fide ſimplex notitia, quàm cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis ſunt aſtrorum ac motuum exactiſſima comprehenſio. ¶ Ad huius cœli nimis deſiderabilem ornatum atque pulchritudinem ſæpe nos cōuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus ſuſpirare, & quaſi violenter noſtræ mentis oculos infirmos atque tenebroſos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues noſtri, pariter & eorum ſpiritus, qui in domino hinc diſcedentes, priores illuc ſunt ingreſſi. Nos quoque iuxta manum dei ſuper nos bonam eodem peruenire poſt paululum confidimus, ipſius gratia adiuti, qui nobis antequam nati eſſemus tam glorioſum ab initio præparauit æternæ manſionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine ſiti, cœlum empyreum, primum mobile, cœlum

cryſtallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij & Lunæ.

¶ Poſt hoc igitur primum & nobiliſſimum corpus ſequitur decimum cœlum, primum mobile: quod motu ſupra quàm cogitari poteſt velociſſimo, lege perpetua, quotidie ab oriẽte in occidentem per meridiem, viginti quatuor horarum tempore decurrens, velociſſimo hoc raptu ſuo omnes inferiores cœlos ſecum rapit, eodemque temporis ſpacio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. ¶ Sub hoc cœlo eſt nonum, quod nũc aqueum nunc cryſtallinum à ſanctis & Diuinis Theologis nominatur: non quidem à proprietate vel natura aquæ, quaſi illic veræ aquæ ſint elementares, ſed ab omnimoda diaphaneitate ſiue perſpicuitate, eo quod nullam omnino habeat ſtellam. Forſitan & ob hoc quod ſit in modum aquæ, ſiue cryſtalli effectu frigidiſſimũ & frigiditatis maxime effectiuum, quæ eſt aquæ qualitas prædominans. In cuius confirmationem facit, quod quidam ſupra firmamentum veras aquas ponendas ſenſerunt, ad motus & caloris illius temperamentum atque refrigerationem: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora conſumeret. ¶ Quæ ſententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamẽ nobiſcum facit, quod aquas iſtas (qualeſcunque tandem ſint) ad contemperationem nimij caloris ſupra firmamentum poſitas dicit. Quod & nos ſecundum veriſimilitudinem aſſerimus: non ſic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quaſi cœleſtibus corporibus ſit exuſtionis periculum (quæ incorruptibilia ſunt & caliditatis non ſuſceptiua, etiam ſi mille admouerentur ignes) ſed propter nimium calorem cæterorum aſtrorum, atque etiam eius qui ex nimia velocitate motus oriri poſſet in regione elementari, in his inferioribus contemperandum. Aiunt enim quidam huius cœli tantam eſſe frigiditatem, vt his inferioribus prorſus eſſet intolerabilis, ſi non ſolis & aliorum aſtrorum calore temperaretur. Hæ ſunt aquæ, de quibus in ſcriptura ſacra frequẽs eſt mentio nominatim in principio Geneſeos, dicente domino, Fiat firmamentum in medio aquarum, &

Cœlum nouum.

Gene. 1.

diuidat aquas ab aquis. & ſubditur, Factum eſt firmamentum in medio aquarum, & diuiſit aquas quæ erant ſupra firmamentũ ab aquis quæ erãt ſub firmamento. item in libro Pſalmorum, Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen domini. Et in libro Danielis, ad laudem dei omnem creaturam exhortantes pueri Hebræi canunt, dicẽtes, Benedicite aquæ omnes quæ ſuper cœlos ſunt domino. Hæc autem ſphæra cœli cryſtallini ſiue aquæi, ſecundum opinionem Ptolemei atque Alphragani ponentiũ vnam tantum ſphæram naturalem ſupra firmamentum, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam eſſe ſecundum mobile.

Pſal. 148

Dan. 3.

CAPVT XIIII.

¶ De firmamento & orbibus planetarum.

HVic autem cœlo aqueo, contiguum eſt cœlum ordine octauum: quod à ſtellis miræ magnitudinis & multitudinis ſtellatum appropriato nomine dicitur: in ſcriptura autem firmamentum vocatur, vel propterea quod verbo domini in diuiſionem poſitum ſit aquarum ſuperiorum ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis eſt ſtellarum multitudo firmata. Sunt enim in hac ſphęra omnes ſtellę fixę de quibus dicemus poſterius.

Orbes ſeptem planetarum.

¶ Hanc vero ſphæram octauam, ſequuntur

Septem ſphærę ſeptem planetarum, hoc ordine: ſphæra Saturni, ſphæra Iouis, ſphæra Martis, ſphæra Solis, ſphæra Veneris, ſphæra Mercurij, vltima Lunæ.

¶ Iſtarum autem ſphærarum, ſuperior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem: ſuntque aliæ aliis maiores ſecundum quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt. Vnde ſphæra lunæ omnium infima, omnibus etiam minor eſt: contra, ſphæra Saturni, omnium eſt maxima, vtpote firmamento proxima & contigua.

¶ Qua in re conſiderari facile poteſt inæſtimabilis mũdialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodum diximus in elementari regione ſuperiorem ſphæram excedere inferiorẽ

proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato ſemper augmento, ſuperior longe quantitate ſuperexcedit inferiorem proximam. Vnde neceſſe eſt multo maximam & immenſiſſimam eſſe molem illam vltimam empyrei cœli, & magnitudine incomprehenſibilem. ¶ Inſuper velociſſimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum ſpatio tantum percurrit, imo peruolat, imo pluſquam peruolat circulum, merito debet conſiderantibus nobis eius magnitudinem ſtupori eſſe, & miraculum multo maximum. ¶ Sciendum autem eſt, firmamenti nomine interdum ſignari totam aggregationem octo ſphærarum, ſeptem videlicet planetarum & ſtellarum fixarum. Debere tamen poni hanc ſphærarum diuiſionem, & non poſſe in vnum corpus cenſeri, manifeſtiſſimis experientiis & rationibus certiſſimis ab Aſtronomis probatur.

CAPVT XV.

¶ De duplici motu orbium cœleſtium, qui ſunt poſt primum mobile.

OMnes cœleſtes ſphæræ quæ primũ mobile ſequũtur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id eſt, ex raptu primi mobilis, quod (vt ſupra dixim⁹) velociſſimo ſuo motu in viginti quatuor horarum ſpacio ſeſe citiſſime circũuoluens, & totum ſuum curſum complens, omnes orbes intra ſe contentos ſecum circũuoluit, vt in eodem ſpacio temporis totum ſuum curſum infallibili lege perficiant, id quod in ſole manifeſtiſſima experientia ad oculum conſpicimus, qui hoc motu raptus diẽ nobis à die diſtinguit. ¶ Singulæ enim eius reuolutiones ſecundum motum iſtum primi mobilis factæ, ſingulos nobis dies efficiunt. Et quidem ſi totum accipiamus tempus reuolutionis, id eſt, tam illud quod ſupra noſtrum hemiſphæriũ quàm illud quo ſupra alterum oppoſitum voluitur, dies naturalis dicitur, conſtatque viginti quatuor horis. Verum ſi accipiamus tempus tantum illud quo ſupra noſtrum hemiſphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis ſunt longitudinis. Nam hyeme breuiores ſunt dies, & æſtate longiores, iuxta quod ſupra noſtrum hemiſphærium ſol magis eleuatur.

Marginal notes: Quis dies naturalis. — Quis artificialis dies.

¶ Fit autem motus iſte primi mobilis ſuper duobus polis mundi directe ſibi in cœlo oppoſitis, quorum alter arcticus nominatur, ſemper nobis apparens: alter antarcticus, nunq̃, ſed noſtris antipodibus perpetuo eſt præſens, quibus econtrario noſter polus arcticus ſemper abeſt. A polo enim arctico qui in ſummo cœli ponitur, vſque ad polum antarcticum qui directe ex parte altera eſt oppoſitus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quam axem mundi appellãt, eo quod circa ipſum fiat motus iſte primi mobilis & cum eo omnium ſphærarum cœleſtium, quemadmodum rota voluitur circa axem. Fit autem motus iſte ab oriente, per meridiem, in occidentem. atque ita deinde per ſeptentrionem redit ad orientem. ¶ Præter hunc verò motum primi mobilis, inferiores ſphæræ omnes ſibi proprium habent, quo mouentur contranitendo ab occidente, per meridiem, in orientem. atque hinc redeunt per ſeptentrionem, in orientem. Hic autem motus non circa eundem axem mundi fit nec ſuper iiſdem polis, ſed ſuper duobus polis aliis, diſtantibus à prædictis per viginti tres gradus & triginta tria minuta, aut ſecundum alios vnum & quinquaginta. A quorum polorum vno ad alterum, intelligitur tranſire per medium mundi linea rectiſſima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Duo poli mundi.

Quid axis mũdi

Motui raptus motus aduerſus.

CAPVT XVI.

¶ Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppoſiti, & motus raptus.

POſſet autem ex iam dictis ſecum aliquis hæſitare, quonam pacto poſſint eſſe motus oppoſiti in cœleſtibus, cum motui circulari (vt ait Ariſtoteles) nullus ſit motus contrarius. Rurſum quomodo fieri poſſit, vt rapiat primum mobile alias ſphæras, cum in cœleſtibus nulla poſſit eſſe violentia. Vt enim non eſt ibi contrarietas, ita nec violentia admitti poteſt. ¶ Ad hanc autem obiectionem remouendam, neceſſe eſt ſane intelligere quæ prius dicta ſunt. Non enim motus iſti proprie oppoſiti ſunt adinuicem quaſi contrarij (Contraria enim in eodem ſimul eſſe non poſſunt) ſed quia diuerſo modo fiunt vnus videlicet ab oriente in occidentem, alius ab occidente in orientem, quanuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppoſiti.

¶ Inſuper quod de raptu dicitur, debet abſque violentia intelligi: quemadmodum cum inferiores ſphæras dicimus cõtraniti, abſque reſiſtentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœleſtibus eſt contrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium reſiſtentia. Non enim aliud ſibi vult quod dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd ſimul ad motum primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vaſis in quo continetur: vt ſic ratione continentiæ, inferiores ſimul cum ſuperiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorum dicitur, nihil aliud ſibi vult, quàm eas diuerſo motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppoſitam.

CAPVT XVII.

¶ Quanto tempore vnuſquiſque cœleſtiũ orbium ſuũ proprium motũ compleat, & obiter de anno biſſextili.

OMnes igitur ſphæræ cœleſtes huic motui primi mobilis (vt iam dictum eſt) contranituntur, ſecũdum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) curſum ſuum peragentes. Verum illud notandum eſt, quòd quãto propinquiores ſunt primo mobili ſecundum ſitum, tãto ſuum motum propriũ tardius perficiunt: quãto autem diſtantiores, tanto citius ſuos curſus abſoluũt. Vnde cœlum criſtallinum omnium tardiſſime moueri neceſſe eſt, cõtra verò lunæ orbis circũgyratur omniũ velociſſime. Quod vt fiat euidẽtius, volumus, iuxta Aſtronomorum traditionẽ, ſingularum ſphærarum motibus ſuum tempus ſubiicere.

Cœlum criſtallinum. 49000. ¶ Dicunt autem nonam ſphæram curſum ſuum proprium perficere in quadraginta nouem milibus annorum & in ducentis annis gradum vnum zodiaci cum dimidio percurrere. Atque hanc ſphæram dicunt hoc ſuo motu rapere ſecum octauã ſphæram, & omnes auges planetarũ præter q̃ lunæ, de quibus tamẽ nihil nunc particularius dicemus. Octaua autẽ ſphæra proprio ſuo motu (ſcilicet trepidationis, vel acceſſus & receſſus) in ſeptem milibus annorũ circulũ paruum deſcribit, pertranſitq; gradũ vnũ zodiaci: quandoq; quidẽ in centũ annis, quãdoq; in ſexaginta, quãdoq; verò in alio interuallo. Saturni ſphæra, reuolutionem integrã annorũ ferè triginta ſpatio perficit: Iouis, in duodecim: Martis, ferè in duobus. Sol reuolutionem integram facit in trecẽtis ſexagin

ta quinque diebus,& ferè ſex horis. Venus & Mercurius,ferè ſimiliter. Nouiſſima autem Luna, in viginti ſeptē diebus & octo horis ſuum circulum complet. ¶ Vbi illud obiter ſeſe offert declarandum, quid ſit quòd quartus quilibet annus vno die abundat,vt videlicet quartus quiſque annus iuxta noſtram computationem habeat dies trecentos, ſexaginta ſex, qui & biſſextilis nuncupatur. Cum enim ſex horæ quater ſumptæ diem faciant naturalem, hoc eſt,viginti quatuor horarum, idcirco quolibet quadriennio ad dies conſuetos 365. (quibus conſtat annus cōmunis)adiicitur prædictæ cōputationi dies vnus, vt ſeruetur temporum ordo, & feſtiuitatum vniformitas. Qui annus vno die(ſecundum huiuſmodi cōputationem ex trium præcedentium ſenariis & ſuo reſiduo ſex horarū conflato) abundans biſſextilis nuncupatur:eo quod contineat 366.dies vbi bis ſenarius ponitur, à quo numero ſenario bis ita replicato,biſſextilem eum appellauerunt. Ann' biſſextili[s]

CAPVT XVIII.

¶ De natura & conditionibus aſtrorum.

DE natura autem aſtrorum,dubitatum fuit ab antiquis,fueruntque ſuper hac re diuerſæ diuerſorum ſententiæ. Quidam enim antiquorum dixerunt,ea eſſe corpora animata, propter alimentum ſuo motu terram perambulantia vt ſcilicet humidum aqueum ad ſe velut in potum & ſiccum terreſtre in cibum attraherēt, quēadmodum videmus progreſſiuo motu animalia quæ apud nos ſunt moueri ad quærendum alimenta,cibum atque potū. Sed hoc figmentum planè poeticum eſt, neque quicquam habet veriſimilitudinis. ¶ Alij verò,de quorum numero fuit Empedocles,aſtra dixerunt eſſe de natura ignis,orbes autem cœlorum de natura aquæ. Sed neque hic veritatem aſſequutus eſt,vt ex præcedentibus manifeſte patet. ¶ Quæ autem veritatem tenent aſſerunt aſtra eſſe eiuſdem naturæ & ſpeciei cum ſuis orbibus in quibus mouentur, neque à reliquis partibus ſuorum orbium eſſentialiter differre,ſed tantum ſecundum accidentia.

Eſt enim aſtrum (vt ait Ariſtoteles) denſior pars ſui orbis. Ariſtot. primo Meteor.

Sicut enim in ligno contingit aliquam partē eſſe admodū

denſam & compactam præ reliquis partibus, quam nodum vocamus, eſt tamen eiuſdem naturæ cum aliis: ſic & in orbibus cœleſtibus aſtra partes ſunt denſiores atque compactiores reliquis, eiuſdem autem ſunt naturæ & ſpeciei. Sũt enim cœli corpora homogenia, quorum ſingulæ partes & cum toto & cum ſeinuicem eiuſdem ſunt naturæ, licet ſecũdum accidentia poſſint differre. ¶ Ex hac verò denſitate conſequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt aſtra à partibus reliquis ſuorum orbium. Nam ex hac ſua denſitate, cõpactione, & vt ita dicam, opacitate habent, vt poſſint radios ſolares ad ſe emiſſos reflectere, ſicque effuſum ad ſe ſolare lumen refundere quod aliæ partes, vtpote rariores & nimium perſpicuæ non poſſunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine, nec eſt refuſio accepti luminis. Idcirco enim ipſi cœli quantum ad omnes partes, in ſe quidem luminoſi ſunt. Lumine eorum ſubſtantiam penetrante, non ſunt tamen niſi ratione aſtrorum lucidi, ſic vt lumen poſſint de ſeſe refundere, Alioqui neque nox neque tenebræ haberent locum, tanto corpore lumen ſuum perpetuo ſpargente. Aeque enim per diem atque per noctem Sol orbes cœleſtes illuminat, neque poteſt interpoſitio terræ (quæ non niſi punctulus eſt cœlo comparata) eorum illuminationem impedire. Ex quibus patet, quod nomen aſtri ſiue ſtellæ duo includit, nempe partem cœli denſiorem, & lucem ſolarem ab ea repercuſſam.

CAPVT XIX.

¶ Differentia inter planetas, & ſtellas fixas.

INter has autem ſtellas, quædam dicuntur fixæ, quædam erraticæ quas Græco vocabulo planetas vocant. Siquidem plane Græcis ſonat errorem. Vnde planetes, quod ſignificat vagum ſiue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ ſunt in octaua ſphæra, id eſt in firmamento. Idque ob hoc, quod ſemper videantur ad inuicem ſeruare eundem ſitum, & æquali diſtantia ab inuicem diſtare. Et hæ in numero ſunt indeterminato, qui ſoli eſt Deo creatori cognitus iuxta illud Pſalmiſtæ, Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. ¶ Planetæ autem ſiue erraticæ ſtellæ tantum ſeptem ſunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ quod non ſemper eundem ad inuicem conſpiciantur habere ſitum, neque æquali diſtantia ab inuicem diſtare: ſed nunc

Pſal. 146

quidem ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur, nunc hæc illam antecedit, nunc ſubſequitur: nũc in eleuatione eſt ad illam, nũc in depreſſione, ſecundũ quod ſuorum orbium varia celeritate vel tarditate varie feruntur. Dinoſcuntur autem ſtellæ fixæ à planetis ex ſcintillatione. Omnes enim ſtellæ fixæ ſcintillare nobis videntur, quod alij quidem propter longinquam nimis diſtantiam & viſus noſtri debilitatem euenire putauerunt, alij propter motum cœli continuo angulos irradiationis variantem, ſed verior ratio ex perſpectiua petenda foret. Soli autem planetæ non ſcintillant, niſi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil ſcintillare. Illud autem certum eſt, ſcintillationem talem nihil eſſe in ipſo aſtro ſcintillãte, ſed tantum ſecundum proſpectum & apparentiam euenire. Soli planetæ non ſcintillãt

CAPVT XX.

¶De ordine ſeptem planetarum ad inuicem.

SEptem autem planetarum hic eſt ordo. Luna infima, deinde Mercurius, ſuccedit Venus, proximus Sol, ſupra hunc Mars, proximus Iupiter, ſupremus omnium Saturnus. Hunc autem planetárum ordinem ſic probant, quoniam aſtrum illud per cuius interiectionem contingit alterum occultari, neceſſe eſt eſſe inferius eo quod occultatur. Vnde cum per obiectionem ſiue interpoſitionem Lunæ experientia nobis apertiſſime monſtret Mercurium abſcondi, cum inter noſtrum aſpectũ & aſtrum ipſum media ſeſe obiecerit, conſequitur neceſſario Lunam eſſe Mercurio inferiorem. Ita & de omnibus aliis planetis, quantum ad Lunam demonſtrari poteſt. Nam planetas omnes abſcondit & occultat, propter quod omnium infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quod Venere ſit inferior, & de Marte quod ſubſit Ioui, de Ioue quoque quòd ſuperiorem habeat Saturnũ, Itẽ quod omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores, quia à quolibet planetarum poſſunt abſcondi, ipſæ vero nullum planetarum occultare poſſunt. De ſole tamen talis experientia nulla eſt, quod abſcondatur, niſi à Luna: propter quam rationẽ quidam exiſtimauerunt Solem eſſe proximum Lunæ in ſecundo orbe cœleſti. Quod tamen rationibus aliis manifeſte probatur non habere veritatem, ſed Solem eſſe in loco quarto. Ordo planetarũ probatur.

CAPVT XXI.

¶De planetarum diſtinctione.

AD cognoſcẽdum autem hos planetas quidam diuerſorum colorũ ſimilitudinem illis tribuunt quãquam iuxta veritatem colores non habeãt, ſed tãtum iuxta lucis variæ ſeſe monſtrantis ſimilitudinem, varias colorum apparẽtias participant. Vnde Saturnũ dicunt eſſe coloris plumbei, Iouẽ ſtannei, Martẽ calibei, Solẽ aurei, Venerẽ electri, Mercuriũ argenti viui, Lunã verò argentei, atq; horũ ſinguli productiui dicuntur quorum colorẽ referunt. Aſſignant quoq; varias horũ planetarũ virtutes & differentias. Saturnus enim frigidus eſt & ſiccus, planeta maſculinus malus ſiue maleuolus atque nociuus. Quod ſicut & in aliis ſequentibus ſecundum effectum debet intelligi. ¶Ipſo dominante ſi fœtus naſcitur aut moritur, aut debilitatus miſere viuit. Propter quod, pueros dicunt octauo menſe de matris vtero prodeuntes, vel non ſuperuiuere, vel ſecundum corpus miſeros viuere, cum tamen ſeptimo menſe & nono ſi prodeant, fœliciter viuant. Dicunt enim Saturnum in mẽſe octauo dominari fœtui, qui mortis eſt author. Iouem verò in menſe nono, qui eſt principium & largitor vitæ. Ob hanc verò peſſimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens, quaſi viuentia quantum in ſe eſt demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans. ¶Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat. Eſt enim ipſe in qualitatibus optime temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aereæ ſiue ſanguineæ in hominibus eſſe effectiuum: Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob cauſam depingitur ſceptrum manu tenens, quaſi vitæ imperator atque largitor. Quanquam autem ex ſe clarus eſt, & in modum lactis candidus, attamen cum aſcenderit in circulum gelidi illius & ſicci Saturni, pallorem quendam contrahit, quo modo nonnunquam etiam inſigniter bonus aliquam ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commertio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, vtcunque facit clarum: vt

Saturni qualitas.

Iupiter.

quemadmodum effectus malitiam ſua bonitate temperat, ita & coloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quomodo etiã pe ſſimos videmus interdum ex bonorum conſortio: vt minimum ſpeciem aliquam virtutis induere vt ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo, cum iis quæ cernuntur in moralibus. ❡Mars calidus eſt & ſiccus, & idcirco noxius: non æque tamen atque Saturnus, qui neutrã habet qualitatem vitæ conducentem, & frigidus exiſtens & ſiccus. Hic vero Mars licet ſiccitatem habeat vitæ inimicã, habet tamen caliditatem non inutilem operaturque complexionem cholericam, id eſt calidam & ſiccam, vt Saturnus melancholiam, id eſt ſiccam & frigidam. ❡Iupiter vero inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas caliditatem & humiditatem temperatas, poſſidet. ❡Attende autem, obſecro te lector, miram dei in operibus cunctis ſapientiam. Vides primum quemadmodum omnium planetarum maxime noxius & inimicus vitæ ſummus vel primus. Longiſſime ſit à viuentium regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus eſt) elongatiſſimus. Quomodo enim viuentia (ſi terræ proximus eſſet ille aduerſiſſimus eorum hoſtis) aduerſus tantæ crudelitatis impetum ſeſe tuerentur? quomodo non ante debitam periodum compellerentur acutiſſima illius falce ante tempus occumbere. Nunc vero dei prouidiſſima ſapiẽtia longe proſcriptus eſt, vt nõ quantum ipſius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere poſſit. Martem vero, quanquam noxium tamen minus noxium, propius ad terras eadem prouidiſſima ſapientia, & ſapientiſſima prouidentia permiſit accedere. In horum autem duorũ medio Iouem quomodo ſapientiſſime collocauit? videlicet totũ bonũ inter malos duos, vt vtriuſq; ſua bonitate vinceret malitiam. Vide quomodo omnia numero, põdere, & menſura deus ſapientiſſimus prouidiſſima conſyderatione diſpoſuit. Quod ergo Saturnus primum & ſummũ locum obtinet, non ex naturæ præſtantis bonitate, neq; cõditionis dignitate procedit, ſed tãquam hoſtis longe proſcriptus ob malitiam potius arcetur à viuentibus, eſtq; loco nouiſſimo conſtitutus.

Martis qualitas.

Attende mirum in planetis ordinem.

❡Rurſum conſydera, quòd eum qui magis noxius eſt, népe Saturnum à ſuperiori parte Iupiter habet: eum vero qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne tranſeat, ſubiecti

inferioris obſtaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris poſſit virtus deſuper emiſſa virtute cõtineri. Nam loco ſuperior planeta, non poteſt ſuum influxum in terras mittere, niſi tranſeat per orbem intermedij.

CAPVT XXII.

¶De Venere Mercurio & Luna.

VEnus eſt planeta fœmine⁹, Martis malitiã & ignitum feruorem ſua fœminea qualitate temperans: quomodo virilis, ira, muliebri ſolet benignitate placari. Semper comitatur Solem: ſed cum præcedit, dicitur lucifer, quando vero ſequitur heſperus ſiue veſper appellatur. Eſtque nuncius Solis vel aduenĩẽtis, dum lucifer eſt vel abeuntis, dum heſperus: Vnde illud apud Virgilium,

Virgili⁹. Ite domũ ſaturæ venit heſperus, ite capellæ. Habet quaſi colorem candentem & refulgentem electro ſimilem, eſtque lux eius præ luce omnium aſtrorum limpidiſſima atque gratiſſima, & oculorum aſpectui placidiſſima. ¶Vnde factum eſt vt primus ille angelorum (qui cæteris omnibus ſublimitate & gloria conditionis præeminebat) lucifer vocaretur: eo ꝙ fulgore, atque claritate cæteros ſpiritus præcelleret, quomodo lucifer ſuæ lucis refulgentia & limpiditate, cætera antecellit ſydera. Vnde apud Eſaiam ſub figura regis Babylonis

Eſa.14. de illo dicitur, Quomodo cecidiſti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris? Et Beatus Petrus Euangelicam doctrinã omnibus aliis doctrinis præeminentem, appellat luciferum, dicẽs de ſermone prophetico. Cui benefacitis attendentes, tãquam lucernæ, lucenti in loco caliginoſo, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. ¶Poſt Venerem eſt Mercurius per ſe quidem nec bonus nec malus, ſed per ſuam naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiam temperat, ſed eſt cum bonis bonus, & cum malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum Sole graditur, nunquã ab eo plus triginta gradibus diſtans. ¶Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id eſt boni ſenſus effectorem: vt quibus hic dominetur, facundi ſint ſermone & bonis ſenſibus, ac bene ingeniati. Et quidem ſi cum Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiam prauam & aſtutiam malam, ad nocẽdum ad concitandũ rixas, diſcordias, tumultus, ſchiſmata, hęreſes,

Marginalia: 2.Pet.2. — Mercurius.

dicunt ſignificare. Eiuſmodi homines præ omnibus ſæculis prioribus, noſtra hæc ætas plurimos habet, quibus cum ſumma adſit facundia & ſenſus clariſſima perſpicacitas, nihil tamen hiſce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, ſed vniuerſa perturbent, erroribuſq; adimpleant orbem. Si vero Ioui iungatur, bonam facundiam & ingenium ſalutare ſignificare dicunt, ad veritatis defenſionem & virtutis promotionem accommoda. Cuiuſmodi ingenia hac noſtra tempeſtate nimium rara merito deploramus.

¶ Infima omnium luna, frigida & humida eſt, operaturque complexionem flegmaticã, id eſt humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominiũ habet. Vnde ſecũdum varium acceſſum & receſſum, cauſat fluxum & refluxũ maris, itemq; aquarũ augmentationem vel diminutionem, quẽadmodum libro priore dictum fuit. Experientia quoq; monſtrat, in plenilunio creſcere medullas, & cerebrum ac huiuſmodi humida, quẽadmodum in nouilunio iſta decreſcunt & diminuuntur. Illuminatur diuerſimode, & nunc plena, nunc partim obſcura, nunc creſcens, nunc decreſcens apparet noſtro aſpectui, ac iuxtã diuerſitates iſtas diuerſimode corpora hominũ & inferiora cuncta diſponit. Eius lumen terris ſingulariter deſeruit tam in illuminando quàm in agendo, eo quod terris ſit proxima: neque vllius aliorum ſyderum tam efficax & manifeſta eſt in his inferioribus operatio, id quod in ægrotãtibus manifeſtiſſime cernimus. Minimo ſpacio ſuã circulationem abſoluit, ſuo motu mẽſium diſtinctionem facit. Et cum quantitate ſit minor cęteris planetis, maior tamen ob vicinitatem apparet hominibus. Luna.

¶ In ſcripturis nonnunq̃ bonam habet ſignificationem, veluti in Canticis Canticorum, Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora conſurgens, pulchra vt luna &c. Et in Pſalmis, Thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta inæternum. In malum vero, Sapiens ab ea trahit cõparationem, cum ait, Stultũ vt lunam mutari. Et in Apocalypſi, Mulier illa glorioſa ſole amicta lunã viſa eſt habere ſub pedibus. Per quod ſignificari dicunt ſacri Theologi, omnẽ mutabilitatẽ ſæculi huius & tranſeuntiũ in eo. Secundũ lucis enĩ plenìorẽ ad terras infuſionẽ, bonã habet comparationem, ſecundum inſtabilitatem autem & variationẽ accipit malam. Canti. 6. Pſal. 88. Eccl. 27. Apoc. 12

CAPVT XXIII.

¶ De ſolis nimia præcellentia ſuper cæteros planetas.

Solis prę celléția.

INter hos vero ſex iam dictos planetas medium locum Sol obtinet, qui ſolus per ſeſe lucidus cum à nullo lucem accipiat, ipſe aſtris omnibus lumen præbet. Omnes enim ſtellas, & erraticas in ſuis orbibus & fixas in firmamento, ſua luce illuminat, ſinguliſque lumen illud in quo cernũtur donat, hoc ipſo patenter in ſe dei patris luminum gerens ſimilitudinem. Ipſe enim admirandi fulgoris atque efficaciſſimæ virtutis de ſua natura exiſtens, ſolus de ſe lucem habens, ſui luminis atque ardoris vim, ſparſis flagrantibus radiis circunquaque diffundit, cœleſtia & terreſtria cuncta illuminans, atque efficaciſſime in eis operans. Omnia ſiquidem aſtra (vt author eſt Ariſtoteles, & veritas confirmat) à ſole ſuum lumen accipiunt, & per lumen quod à ſole accipiunt, ſuos operãtur effectus. ¶ Viſum eſt tamen quibuſdam præter hoc ſolis lumen, debere ea habere lucem aliquã propriã, quæ cauſa eſſet vt lumen à ſole procedens, in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Non eſt tamen id neceſſarium, ob hoc ſcilicet propriam lucem aliquam ponere. Sufficit enim ad hanc diuerſitatem operationis, ipſa ſubiecti varia diſpoſitio. Vnde lux ſolis (iuxta doctrinam Aſtronomorum) in Saturno infrigidat, in marte calefacit, & ita in cæteris: quemadmodum iuxta diuerſam naturam aſtrorum idem Solis lumen diuerſas colorum apparentias facit, vt ſupra declarauimus. ¶ Omnino itaq; probabilior videtur illorũ ſententia, qui vnicum ponunt luminis fontem, à quo lux omnis deriuetur, ipſum videlicet ſolem, qui in planetarum medio ordinatiſſime conſiſtit, tanquã rex in medio regni ſui, in medio gradiens ſuorum principum atq; magnatũ, qui ſunt proximi ipſum hincinde circundantes planetæ, ſub ſe habens Lunam, Mercuriũ, Venerem: ſupra ſe vero Martem, Iouem, atq; Saturnũ: proximos autem habet, hinc quidem igneum & bellicoſum Martem, ardentibus radiis flagrantem, illinc vero placidam & amœnam Venerem, ſua limpidiſſima ac placidiſſima luce ſuauiter reſplendentem: illum velut potẽtem & animoſum armigerum, hanc vt ſuauem coniugem. Quod tamen ne gentili opinione excipiatur, præmonemus. Vt ne ar-

Omniũ ſtellarũ lumen à ſole eſſe.

Quorundam opinio.

bitretur quis iuxta figmenta poetica, in cœleſtibus vera nos ponere cõiugia,concubituſq; & generationes prolium.Sunt enim figmenta iſta vaniſſima neq; veritatis quicquam poſſidentia.Secundum tamen ſimilitudinem quandam,Venerem dicimus Solis eſſe coniugem.Eſt enim cõiugis officium,ſuo viro indiuidua ſocietate adhærere,neque ab eo ſeſe plus iuſto elongare.Ita Venus ſemper Solem comitatur,ſiue oriatur ſiue occidat,indiuidua ſocietate comitẽ illi ſe adiungens, eſtq; ipſa tota fœminea, & placida lucis reſplendentia blandiſſima,fœminearum qualitatũ effectiua, vt ille totus eſt maſculus, aureo ſuperabundanti fulgore virili maieſtate reſplendens,& virilium qualitatũ maxime effectiuus. Vnde quemadmodum Solis calor magnos & fortes animos facit atque conſtantes, ſic Venus molliores faciles & pios ac minus ſtabiles,cuiuſmodi in fœminis plærunque conſpicimus.Item vt Sol vitalem calorem præbet,ſic Venus vitalem humorem videtur ſuo concurſu afferre:ſicque vitam pariter efficiunt, vt ſimul vir & mulier ad prolis generationem concurrunt. Ven⁹ eſt ſoli quaſi pro coniuge.

¶Poſt hos autem planetas (qui Soli velut propinquiores, ſunt principes) infinita circundatur multitudine aſtrorũ firmamenti,quibus tanquã militum innumerabilium è longinquo ſubſequentium exercitibus, vndequaq; circundatus atq; circunſtipatus incedit, in magnificentiſſima gloria, ſingulis proprium ſuum lumen ex diuitiis theſauri ſui velut in militiæ ſtipendium perſoluens.Ob quam nimiam excellentiam, veteres Poetæ Solem dixerunt eſſe patrem deorum, hominumq;.Quod ideo dictum videri poteſt, quoniam in omniũ generatione ipſius actionem neceſſe eſt concurrere, vt cauſam vniuerſalem ſine qua effectus nullus poſſit generari. Ipſe præterea omnibus aſtris perpetuo lumen communicãs, ſimul & cum hoc agendi in hæc inferiora virtutem,hoc modo non immerito omnia dicitur in aſtris omnibus operari, dum quod illa agunt ab iſto accipiunt vt agant. Eſt autem cauſa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentiſſimus Sol,exiſtat,tamen neque ſupremo neque infimo loco debuerit collocari. Cum enim Sol principiũ ſit atq; fons luminis & caloris vitalis, à quo & cætera aſtra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, ſi eſſet Sol terræ proximus,nimio calore eã exureret, nec poſſet ipſa ferre ei⁹ ardo- Ariſt.2. li.phyſi.

rem, ſicque viuentium conſumeret vitam, forſan etiam ſuprema aſtra non ita commode poſſet illuminare. Si vero e contrario, Sol locum haberet ſupremum, illic, vbi agit Saturnus, terra calore ſufficiente deſtitueretur, nec poſſent viuentia commode in vita conſeruari, & aſtra inferiora non ſufficienter potuiſſent à tam diſtante ſole illuminari. Propter quod ſapientiſſimus naturæ inſtitutor, & conſeruator Deus, Solem voluit in medio eſſe collocatū, in tali gradu vt à ſuperioribus atque inferioribus mediocriter diſtaret, ſicque terræ neque nimium vicinus eſſet, neque nimium elongatus. ¶Illud quoque de ſolis proprietatibus non eſt prætereundum, quod ſicut Mars calidus exiſtit, ita ſimiliter & Sol. Multa tamen inter eos eſt differentia, quoniam ſolis calor temperatus eſt efficaciſſimus & viuificatiuus, omniumq; viuentium perfectiuus, quemadmodum ipſa monſtrat experientia, eius calore cuncta viuificari & perfici, fructuſque & omnia ipſius maximo calore matureſcere, & ad perfectum peruenire. Martis autem calor eſt conſumptiuus. Eſt enim Sol effectiuus caloris cuiuſmodi eſt calor cordis: qui eſt vitalis, & corpori vitam donans atque cuſtodiens. Mars vero effectiuus eſt caloris, cuiuſmodi eſt calor choleræ: quæ vbi dominari poteſt, conſumit & depaſcit omnia: quemadmodum patet in febricitantibus. ¶Manifeſta quoque in effectu harum caliditatum apparet diuerſitas, quoniam illi in quibus Sol ſecundum bonum aſpectum dominatur, cordis ſunt temperate calidi, & animo vere magno, vere fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habēt intemperate calida, & animo ſunt feroci potius quàm vere magno, dicunturque audaces magis quàm magnanimi. Exceſſus nanq; caloris, exceſſum facit audacię & temeritatis, nimium & immoderate ſanguinem inflammando. Similis pene differentia inter venerem & lunam poſſet aſſignari: quoniam Venus humiditatis eſt effectiua, quale eſt humidum radicale, quod eſt vitale & conſeruationi animalis æque vt vitalis calor neceſſarium. Luna vero, magis humidi flegmatici: quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

Calor ſolis differt à calore Martis.

CAPVT XXIIII.

¶De ſole in ſacris literis quam honorifica fiat mentio.

OB hanc quoque Solis excellentiam, in literis ſacris honorificentiſſimam vbiq; audimus fieri eius mentionem: vt quoties inſigne aliquid, & quaſi ſuper omnia excellentiſſimum efferre velint, Solis decori conferant. Vnde Matthæus Euangeliſta, tranſfigurationis gloriam deſcribens, quum fulgorem vultus Chriſti glorioſiſſimum vellet oſtendere, nõ inueniens quicquam in rebus humanis altius: Tranſfiguratus eſt, inquit, ante diſcipulos, & reſplenduit facies eius, ſicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypſi, vultum filij hominis ait ſe vidiſſe quaſi Solem lucentem in virtute ſua. Vnde & in Canticis ſponſam Eccleſiam cum adminiſtratores dixiſſent pulchram vt Lunam, augere cupientes laudem, adiecerunt, electam eam eſſe vt ſolem. ¶Rurſum vero oculos domini ait quidam Sapiens multo eſſe lucidiores ſupra ſolem. Idem quoque mulieris bonæ ſpeciem in ornamentum domus, comparat ſoli orienti mundo in altiſſimis dei. Iterumq́ue hominem ſapientem & ſenſatum, manere ait vt Solem, dum ſtultus vt luna mutatur. Ipſe quoque dominus Ieſus ſaluator hominum, de iuſtorum gloria loquens, Iuſti, inquit, fulgebunt ſicut Sol, in regno patris eorum. Ex quibus comparationibus manifeſtum eſt, Solis claritate nihil poſſe in mundo reperiri pulchrius. Hinc per Sapientem dicitur, Quid lucidius Sole? Et iterum, Sol illuminans per omnia reſpexit, & gloria domini plenum eſt opus eius. Sol in aſpectu annuncians, in exitu, vas admirabile, opus excelſi. In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere? Fornacem cuſtodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurens montes, radios igneos exſufflans, & refulgens radiis ſuis obcæcat oculos. Magnus dominus qui fecit illum, & in ſermonibus eius feſtinauit iter. ¶Diuinus quoque ille Pſalmographus, Solis iſtam magnificentiam & gloriam apertiſſime cecinit, aptiſſimeq́ue per ſingulas proprietates pinxit, Pſalmo. 18. vbi pro eo quod communis græcorum atque latinorum lectio habet, In ſole poſuit tabernaculum ſuum: iuxta veritatem Hebraicam (ſacro Hieronymo interprete) ſic legimus. Soli poſuit tabernaculum in eis (nempe cœlis) & ipſe tanquam ſponſus procedens de thalamo. Exultauit, vt gigas (ſiue vt fortis) ad currendam viam, à ſummo cœlo

Matt. 17. Apoc. 1. Cant. 6. Eccle. 22 Eccl. 26. Eccl. 27 Matt. 13. Eccle. 17 Eccl. 42 Eccl. 43. Pſal. 8. Pſal. 13.

egreſſio eius,& occurſus eius vſque ad ſummum eius. In quibus verbis dum (iuxta quod in Hebræo legitur) Soli dicit poſitum in cœlis tabernaculum, ſignificat ipſum in medio planetarum quaſi in medio cœli locum poſſidere. Eundem vero ſponſum appellans ſignificat decorem & formoſam pulchritudinem ſplendoris eius, in qua exoritur mundo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum viuentium: quemadmodum omni gloria & decore adornari ſolet ſponſus in die ſolennitatis ſuæ. Procedit autem ſponſus iſte de thalamo, quando ab occaſu ſurgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam viam, quando magna alacritate quaſi gigas fortiſſimus intra.24.horarum ſpatium totum mundum percurrit, per omnia reſpiciens,omnia quoque illuſtrans & viuificans. A ſummo cœlo eſt egreſſio eius, quia ab oriente oritur: & occurſus ſiue reuerſio eius vſq; ad ſummum cœli eſt, quando rurſum in orientem reuertitur. Vel etiam à meridie, quando in maxima eleuatione eſt, & quaſi in ſummo cœlo tendit ad occaſum,iterumque ſuo ordine ad meridiem reuertitur. Nec eſt qui ſe abſcondat à calore Solis, quoniam circumiens terram, perluſtrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutiſque efficacia immutet. Quæ omnia Diuinus Pſaltes,penitiſſime conſideratis conditionibus Solis,admodum iucundis ſimilitudinibus expreſſit. ❡Hinc & doctiſſimus ille idiota ſacer Franciſcus,Solem cæterarum creaturarum dominum doctiſſime nominauit illiteratus, eundemque præ cęteris omnibus patenter in ſe Dei geſtare ſimilitudinē ſapientiſſime cecinit indoctus, in ſuo cantico quod Deo ex creaturis patria lingua decantauit,atque à Solis præcellentia ſpecialiter canticum Solis nominauit. Ipſe,inquit, Sol multo ardore ebulliens ſiue ferueſcens diffundit circumquaque radios, miranda ſplendoris irradiatione, miram tui gerens, ô altiſſime, ſimilitudinem. Qui inſuper diſcipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturam magnas agere gratias Deo, ob tanti iubaris glorioſum ſplendorem orbi redditum, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificantur in terris, cuius acceſſu lætificantur omnia, & quaſi iuueneſcunt,atque vigorem reſumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis ſopor è membris pellitur, ægris dolor lenitur & vale-

Franciſcus quomodo Solem magnificabat.

tudo melior languentibus redditur, noctium tempeſtates ſedantur & cohibentur, diſſipanturque nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius illuſiones quoque noctium, & dæmones amici tenebrarum effugiunt. Quomodo econtrario Solis abſceſſu, hæc omnia incommoda reuertuntur, quaſi abſente eo quem metuerunt. ¶ Deniq;, tam in ſcripturis quàm in aliis ſanctorum patrum ſcriptis, & in Eccleſiaſtico vſu, æternam patris ſapientiam Ieſum Chriſtum dominum noſtrum frequentiſſime Soli comparatum inuenimus. Vnde & illud Pſalmi quod prius ſecundum literam de Sole corporali interpretati ſumus, ſancti Theologi piiſſime & veriſſime ſecundum myſticam intelligentiam ad Chriſtum dominum accommodant, quam intelligentiam in Elucidatione libri Pſalmorum circa locum iam adductum plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per alium Prophetam dicitur. Vobis timẽtibus nomen meum orietur Sol iuſtitiæ, quod eſt ſapientia vera. Malac. 4 Et in libro ſapientiæ, Damnati impij queruntur ſibi non luxiſſe Solem iuſtitiæ & lumen intelligentiæ. Sap. 5. Rurſum alio in loco, ex perſona Dei dicitur. Solem nube tegam, quod recte ſic intelligi poteſt. Ezec. 32. Diuinitatem humanitate veſtiam, & occultabo Sunt inſuper alia in ſcripturis inſperſa plurima, quæ ſecundum myſticam intelligentiam accommodatiſſime Soli æterno poſſent applicari. Nos tamen finem facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur oneroſi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

CAPVT XXV.

¶ De circulis maioribus, & primum de Aequinoctiali.

AD cognoſcendum autem melius in particulari planetarum motum, præcipue verò Solis & Lunæ, deſcribendi ſunt iuxta Aſtronomorum doctrinam circuli aliquot, ſecundum quos eorum motus facilius poterit cognoſci. Ad hoc enim circuli iſti ſignãtur, & ſecundum imaginationem monſtrantur in cœlo, vt ex eorum deſignatione facilius poſſit motus illorum explicari. Deſcribunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant, qui totam ſphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem qui diuidunt quidem ſphæram, non tamen in partes æquales, ſed vna pars diuiſionis maior eſt altera.

Sunt autem circuli maiores, numero ſex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus ſolſtitiorum, circulus meridianus, & horizon: De quibus nunc per ordinem eſt dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Eſt itaque æquinoctialis circulus quidam diuidens totam ſphæram in duas partes æquales, æque diſtans ſecundum omnes ſuas partes ab vtroque polo mundi.

Eſt autem polus græcum vocabulum, ſignificans verticem vel ſummitatem rei. Vnde polos mundi vocamus vertices mundi, duo ſcilicet puncta extrema & ſumma in cœlo ſibi directe ex oppoſito reſpondentia, ita quod ſi protraheretur linea rectiſſima ab altero ad alterum oppoſitum, illa directe tranſiret per centrum & medium punctum totius mundi haberetque duos iſtos polos pro terminis ſuis. Eſt itaque æquinoctialis circulus, qui totam mundi ſphæram in ſui medio in partes æquales diuidens, ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat ab vtroque polo mundi. Quancunque enim in hoc circulo partem aſſignaueris, inuenire non poteris vllam quæ vni polo ſit quàm alteri propinquior. eſtque huius circuli centrum idem cū centro mundi, & pertranſit axis mundi centrum æquinoctialis. ¶ Appellatur autem circulus iſte variis nominibus. Primum quidem æquinoctialis dicitur, eo quòd Sol cum directe ſub ipſo inuenitur, æquinoctium facit. Eſt autem æquinoctium, quando nox diei eſt æqualis: quod nunquam contigit, niſi quando Sol ſub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod bis contingit ſingulis annis: ſemel videlicet in vere in principio arietis, & ſemel in Autumno, in principio Libræ. Ob eandem cauſam etiam dici-

tur æquator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulum primi mobilis, quoniam ſicut homo in medio corporis cingulo ſe cingit (ita vt ſi in ſupremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipſum ſecundum omnem ſui partem æqualiter ſecundum modum aliquem ab eo diſtare) ita tota ſphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo iſto circundata & circuncincta. Et quemadmodum quando homo cingulo circumcingitur, ipſum medium cinguli quodam modo idem cenſetur cum medio humani corporis: ita circulus iſte æquinoctialis totius ſphæræ & mundi medium habet pro ſuo centro & medio. ¶De duobus autem polis iam ſupra diximus, quod is qui ſemper nobis apparet, arcticus dicitur, is verò qui nunquam nobis ſed ſemper antipodibus ſe oſtendit, nominatur antarcticus, eo quod arctico opponitur.

Aequator.

Cingulũ primi mobilis.

CAPVT XXVI.

¶De circulo zodiaco, & ſignis eius.

POſt hunc verò eſt circulus zodiacus, qui & ipſe ſphæram diuidit in duas partes æquales, ſed ſecundum obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem oblique pertranſeat, ſecundum vnam partem declinans ad ſeptentrionem à polo arctico, ſecundum alteram verò ab antarctico ad meridiem. Interſecat autem zodiacus iſte æquinoctialem, viciſſimque interſecatur ab eodem, in duas partes æquales, ita vt amborum idem ſit centrum. Illud tamen eſt notandum, quod inter omnes circulos, zodiacus iſte ſolus habet latitudinem. Nam cæteros omnes imaginamur ſine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directiſſime per ipſius medium pertranſire linea quædam ipſum ſecundum latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraq; parte ſex gradus relinquens. Siquidem 12. graduum eſt eius tota latitudo. Atque hęc linea eclyptica nominatur, eo quòd eclypſis fiat cum ſub eadem hac linea ſimul inueniuntur Sol & Luna, quemadmodum poſterius declarabitur. Secundum longitudinem verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ vulgo duodecim ſigna appellantur, nempe.

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, & Piſces.

Quorum ſex priora dicuntur ſeptentrionalia, arctica vel borealia, eo quòd ab æquinoctiali tendant ad ſeptentrionem & tendunt verſus polum arcticum. Sex autem poſteriora, dicuntur meridionalia, vel auſtralia, vel antarctica, eo quòd tendant verſus meridiem, vnde ſurgit auſter, & tendunt verſus polum antarcticum. Appellantur enim ſigna arctica, quæ polo arctico ſunt viciniora vt ſex priora: ſigna verò antarctica, quæ polo illi ſunt viciniora vt ſex poſteriora. Nullum enim eſt ſignum, quod æqualiter diſtet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifeſta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialem, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroq; polo mundi diſtent. Habent autem ſingula horum ſignorũ, longitudinem graduum 30. Vnde patet, omnia ſigna zodiaci eſſe quadrangula, non quadrata. Omne enim quadratum latera habet æqualia, quadrangulum verò non item.

¶ Appellatur autem hic circulus primo quidem & vulgatiori nomine zodiacus, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nam zoon Græcis ſignificat viuens, vel animal. Vnde hic circulus quia ſigna dicitur ferre animalium diuerſorum, Arietis ſcilicet, Tauri, & Cancri, & ceterorum, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili cauſa latina appellatione ſignifer nuncupatur, quoniam in 12. ſigna diuiditur, quę varias habent animantium figuras. Nonnulli zodiacum dictum putant à vita, quòd Sol ſub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dum per hunc motum in zodiaco, ſecundum acceſſum & receſſum, cauſa eſt generationis & corruptionis. Grę ce enim zoe vita dicitur. Ab Ariſtotele verò in ſecundo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & Sol & cæteri omnes planetæ ſuos proprios motus perficiunt, neque vnquã extra zodiacum poſſunt inueniri. Sol verò non ſolum ſub zodiaco, verũ etiam ſub linea eclyptica regia via ſemper incedit, non declinans neque ad dextram neque ad ſiniſtram. nunquam à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob cauſam, hæc linea eclyptica alio nomi-

Omnes planetæ ſub zodiaco motu abſoluunt.

Linea eclyptica.

ne via ſolis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus ſub eclyptica perpetuo currit, ſed declinãt ab ea, vel hinc vel inde ſic tamen vt non abeant extra zodiacum.

CAPVT XXVII.

¶ De coluris ſolſtitiorum & æquinoctiorum.

AD diſtinguendum autem ſolſtitia duo, æſtiuum & hyemale, alium imaginamur circulum tranſeuntem per polos mundi, & per principia Cancri & Capricorni, qui eſt colurus ſolſtitiorum. Quem circulum cũ Sol attingit intrans Arietem fit ſolſtitium æſtiuum, quoniam Sol altius ſcandere non poteſt, neque longius declinare, ſed deſcendere incipit & reuerti verſus medium zodiaci: propter quod ſtare dicitur. Non enim realiter ſtare putandus eſt Sol, qui nunquam quieſcit, ſemper infatigabilis: ſed quia non aſcendit vltra, neque eleuatur altius, vt ex ſignis hyemalibus hactenus aſcenderat, idcirco ſtare reputatur, & quaſi gradum ſiſtere, non quidem à profectione & curſu, ſed ab aſcenſu & eleuatione. Eſt autem tũc ſolſtitium æſtiuum, cum Sol hunc circulum tangit in Cancro, quoniam Cancer ſignũ æſtiuum eſt, æſtatiſque principium, quod noſtris temporibus eſt die 13. Iunij, circiter feſtum Barnabæ apoſtoli. ¶ Cum verò hunc circulum attingit ſol ex parte altera verſus polum antarcticũ in principio Capricorni ſolſtitium habetur hyemale, ſolſtitium quidem quia deſinit tum ſol à nobis recedere, nec progredi poteſt longius, & iterũ ad nos incipit reuerti, ad ſigna videlicet noſtro polo & nobis viciniora. Hyemale autẽ quoniam Capricornus hyemale ſignum eſt, hyemiſq; principium quod noſtris tẽporibus eſt die 12. Decembris circiter feſtum Luciæ. Ponunt quoq; punctũ ſolſtitij hyemalis & æſtiualis. Vnde punctus ſolſtitij æſtiualis eſt primus punctus Cancri, vbi circulus iſte interſecat zodiacum. Et dicitur punctus ſolſtitij æſtiualis, quia cũ ſol in ipſo exiſtit habetur æſtiuum ſolſtitium. Primus autẽ punctus Capricorni vbi ex parte oppoſita diuiditur zodiacus eodẽ hoc circulo, vocatur punctus ſolſtitij hyemalis. ¶ Conſequenter ad diſtinctionẽ æquinoctiorũ alium imaginamur circulũ, ſimiliter tranſeuntem per polos mũdi, ſed per principia Arietis & Libręe. Quem circulũ cũ ſol attingit in principio Arietis (quod fit 10. Martij, circiter feſtum beati Gregorij) habemus vernale æquino-

Aeſtiuũ ſolſtitiũ Solſtitiorum diſtinctio.

Hyemale ſolſtitium.

Aequinoctiorum diſtinctio.

Aequinoctiũ vernale. ctium. Aequinoctium quidem, quoniam dies ac noctes habentur æquales. Vernum autem quoniam aries ſignum eſt veris, eiuſque principium. Et punctus iſte primus Arietis, vbi interſecatur zodiacus hoc circulo tranſeunte, vocatur punctus æquinoctij vernalis. ¶ Cum verò ex oppoſito Sol attingit hunc circulum in principio Libræ 14. Septembris, in feſto exaltationis ſanctæ Crucis, habetur æquinoctium autumnale, quoniam libra autumnale ſignum eſt, Autumníque principium. Et punctus ille vbi interſecatur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaq; quatuor punctos, ſecundum quos fit totius ſphæræ diuiſio, temporumque diſtinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi ſeſe ad angulos rectos ſphærales interſecantes, ſecundum quos fit æquinoctiorum & ſolſtitiorum ſecundum quatuor partes anni ordinata varietas, hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem varie aſſignant.

Aequinoctiũ Autumnale.

CAPVT XXVIII.

¶ De Meridiano & Horizonte.

Meridianus. Zenith. Nadir.

SVnt præter hos, duo circuli alij maiores, meridianus & horizon. Meridianus eſt circulus quidam qui tranſit per polos mundi & per zenith capitis noſtri. Eſt autem zenith capitis noſtri, punctus directe ſuprapoſitus capiti noſtro. Punctus autem diametraliter illi oppoſitus nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandũ, quòd ſi protrahatur ſecundum imaginationem linea recta ab extrema vſque ad extremum cœli, per medium terræ, ſimul & per verticem capitis hominis alicuius, punctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith, ille ſcilicet directe capiti ſuprapoſitus: alter verò, qui ex oppoſito reſpondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui tranſit ab vno polo mundi per zenith capitis noſtri vſque ad alium polum ex oppoſito conſiſtentem, à quo iterum per Nadir ſiue punctum zenith oppoſitum reuertitur ad primum polum, hic dicitur Meridianus, illi per cuius zenith & Nadir tranſit. Ex quo manifeſtum eſt, quod illi quorum eſt idem zenith capitis, eundem habẽt meridianũ, Quorum verò diuerſum, diuerſos habẽt meridianos. ¶ Dicitur autem circulus iſte meridianus, quia oſtendit punctum meridiei, & quandocunque Sol hunc circulum tangit,

meridies eſt illis quorum hic eſt meridianus: & quando eundem circulum tangit in hemiſphærio inferiori, tunc eſt media nox illis quorum eſt hic meridianus. In quacunque enim regione ſit homo, in quolibet die anni, quando Sol motu raptus primi mobilis tangit iſtũ circulum in ſuperiori hemiſphærio, eſt punctus meridiei. Quando autem in inferiori hemiſphærio ad eundem circulum peruenit, eſt punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam longitudo cognoſcitur locorum & diſtantia eorum ab inuicem: cuius conſideratio ad Geographiam ſpectat. ¶Horizon verò eſt circulus diuidens hemiſphærium inferius à ſuperiori. Totam nanq; ſphæram diuidit in duas partes, ſiue in duo hemiſphæria. (Hemiſphærium enim ſphæræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tantum altera pars cœli videtur. Illud autem quod ſub aſpectu noſtro eſt, hemiſphærium ſuperius appellamus, & peculiariter noſtrũ dicimus. Illud verò quod infra nos & noſtro ſubtractum aſpectui dicimus hemiſphærium inferius, neque noſtrum illud appellamus, ſed noſtrorum potius antipodum. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quaſi finitor. Nam horizo ſignificat finio, ſiue definio, aut termino. Vnde Horiſmos finitio ſiue definitio. Dicitur ergo horizon, id eſt finitor, vel terminator: quia ſcilicet terminat & finit partem cœli viſam à non viſa, & illam partem viſus tranſit vbi viſus noſter terminatur, & vbi nobis apparet cœlum terrę coniungi. Nam id nobis illic contingere videtur, vbi eſt viſus noſtri terminus. Vocatur etiam circulus hemiſphærij, eo quod hemiſphærium vnum ab alio diuidat, & vnicuique ſuum deſignet. Huius autem Horizontis poli ſunt Zenith & Nadir, à quibus ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat, & nos ſemper in Horizontis noſtri centro ſumus. ¶Ponunt quoque Horizontem rectum & obliquum. Rectum dicunt eſſe eorum, qui ſub æquinoctiali habitant: vel quorum zenith eſt in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes qui vltra vel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter ſint dicta, quibus omnibus commune eſt ſphæram totam in duas æquales partes diuidere id quod ad oculum de ſingulis ſigillatim poteſt facillime in ſphæra demonſtrari.

Horizon

¶De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni.

CIrculi autem minores (qui ſphæram diuidunt quidem, ſed in partes inæquales) ſunt 4. arcticus ſcilicet, antarcticus, & duo tropici, æſtiualis & hyemalis, ſiue Cancri, & Capricorni.

Circulus arcticus & antarctic⁹.

« ¶Circulus arcticus eſt circulus quidam paruus, quem deſcribit polus zodiaci ſuo motu raptus, circa polum arcticum, Circulus verò antarcticus, quem deſcribit polus alter zodiaci circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifeſtum eſt, alios eſſe polos zodiaci, ſecundum quem ſol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, ſecundum quem mouetur primum mobile, item & ſol motu raptus. ¶Cum ergo totus zodiacus ſimul cum ſole per ſingulos dies neceſſario ſemel per raptum circumuoluitur, neceſſe eſt vt circa polos mundi, ipſius zodiaci poli circunferantur. Nam poli mundi, fixi manent & immobiles: Poli autem zodiaci ſecundum proprium ſolis motum manent immobiles, ſecundum raptum tamen primi mobilis ſimul cum zodiaco circunferuntur circum polos mundi. Illos autem circulos quos ſic motu ſuo circa polos deſcribunt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem deſcribitur, Antarcticum autem ab antarctico polo.

De duobus tropicis.

¶Tropicus Cancri eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit exiſtens in principio Cancri, in puncto ſolſtitij æſtiualis: qui circulus ſupremus eſt quem ſol poteſt deſcribere verſus circulum arcticum vel polum arcticum quoniam tunc in maxima eleuatione eſt, ita vt altius aſcendere non poſſit, nec proinde ſuperiorem aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem deſcribere. Atque hic tropicus etiam æſtiualis nominatur, quoniam in ſigno æſtatis, imò quod principium eſt æſtatis, deſcribitur. ¶Tropicus autem Capricorni eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit in principio Capricorni, exiſtens in puncto ſolſtitij hyemalis. Eſtque vltimus quem ſol poteſt deſcribere verſus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non poteſt quàm ſupra prædictum punctum ſolſtitij aſcendere, neque

à nobis longius recedere, nec proinde vlteriorem circulum deſcribere. Vocatur quoq; hic in ratione ſigni, quod eſt hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tunc ſol deſcribit, cum nobis hyems incipit. Verum huiuſmodi appellatio, non niſi quo ad nos debet intelligi. Siquidē noſtri antipodes ſuum tropicum Capricorni, æque vocant tropicum æſtiualem, vt nos noſtrum tropicum Cancri. ¶ Vocantur autem circuli iſti Græca appellatione tropici, à verſione vel conuerſione. Nam Græce, tropeo ſignificat retrouerto. Inde trope, reuerſio vel conuerſio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id eſt conuerſio ſiue reuerſio. Poſt hos enim deſcriptos circulos, cum vlterius illi non liceat proficiſci, nec tamen ſtare poſſit: cogitur reuerti, ita vt ſi à nobis longiſſime abſuerit (quemadmodum in ſolſtitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, verſus noſtrum polum aſcendendo, quod tamen ſtatim percipi à nobis multum ſenſibiliter non poteſt, niſi poſt aliquãta dierum ſpatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in ſumma ſuper nos eleuatiõe (quod eſt in ſolſtitio ęſtiuali) cogitur à nobis abſcedere verſus alterum polum. Cur tropici dicãtur.

CAPVT XXX.

¶ De quinque zonis ſiue plagis.

SEcundum iſtos autem, quatuor circulos minores, arcticum, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuiſio totius cœli in quinque zonas, plagas ſiue regiones diſtinctas, atque proportionabiliter etiam ipſius terre, ſecundum eoſdem circulos. Vna regio eſt, totum hoc ſpacium quod eſt inter duos tropicos. Et hæc vocata eſt ab antiquis Torrida zona, propter calorem exceſſiuum, quem ibi eſſe dixerunt, ob hoc quòd Sol perpetuo in iſta regione inueniatur. Nam (vt ſupra diximus) extra tropicos nõ poteſt egredi. Quam ob cauſam dixerunt zonam hanc eſſe inhabitabilem. Alij tamen omnino id negant, aſſignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolomæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen poteſt illud antiquorum dictum, quòd non ſit admodum conueniens habitatio pro humana natura, maxime iuxta tropicos. Homines enim locorum illorum nigerrimi ſunt, & breuis vitæ, ac paruæ ſta- Torrida zona.

turæ,quod procedit ab exceſſu caloris conſumente in eis humidum radicale,vt non poſſint nec iniuſtam quantitatis mēſuram excreſcere,nec in communem hominum durationem vitam protendere. Sub æquinoctiali autem experientia ſentire facit eſſe regiones temperatiſſimas,atque habitationi maxime accommodas,quod fieri dicunt propter æqualem præſentiam & abſentiam ſolis,per quam æqualem viciſſitudinē, fieri videtur maxima temperies regionum illarum,& optima loci illius diſpoſitio. ¶ Illæ vero duæ regiones quæ ſunt à circulis arctico & antarctico vſque ad polos mundi, ſimiliter dictæ ſunt inhabitabiles propter nimium frigus, ob nimiam ſolis diſtantiam,tametſi ſecundum veritatem non ſint prorſus inhabitabiles. Nam intra circulum arcticum tradit Ptolemeus eſſe multas hominum habitationes,ſed non multum aptas habitationi: id quod nimius palor hominum illic habitantium, & nimia longitudo ſupra quàm ſtaturæ humanæ conuenit,ſatis indicant. ¶ Aliæ vero duæ regiones, quarum altera eſt inter circulum arcticum & tropicum Cācri,altera vero inter circulum antarcticum & tropicum Capricorni,propter temperiem, ſunt optime habitabiles. Neque enim ſol nimium eis propinquus eſt,neque nimium elōgatus,& quodam modo mediæ conſtitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas ſupremas, illinc quidem calorem participantes,hinc vero frigiditatem,ita optimam accipiunt contemperationem. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad Phyſicum ſpectat. Quapropter nobis iſta ſic generaliter dicta ſint ſatis.

Regiões frigidiſſimæ.

Regiões tēperatę.

CAPVT XXXI.

¶ De eclypſi Lunæ quomodo & quando fiat.

SVpereſt, vt de cœleſtium luminarium eclypſibus non nihil dicamus. Erit enim nō inutilis huius rei cōſyderatio. Et primū quidē Lunæ eclypſim determinemus. Pro cuius notitia attendendum eſt, quod Luna licet moueatur ſemper ſub circulo zodiaco, non tamen ſub linea illa eclyptica,quam ſupradiximus eſſe viam Solis:ſed ab eclyptica deuiat,& ſuo motu lineā propriam deſcribit (quæ linea Lunæ dicitur)interſecantem prędictam eclypticam lineam in duobus punctis diametraliter oppoſitis, quos duos

punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nũquam contingit Solem & Lunã directe & diametraliter ad inuicem opponi, niſi cum alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri poteſt eorum coniunctio, niſi ſimul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cum enim ſol perpetuo ſub linea eclyptica directe inueniatur, Luna vero nunquã niſi in duobus his punctis, manifeſtũ eſt, diametraliter coniunctionem non poſſe fieri, niſi ambobus in vno horum punctorũ exiſtentibus: neque Diametralem oppoſitioné, niſi in his punctis ſibi ex oppoſito conſtituantur. Dicimus autem diametralem oppoſitionem, quando ſic opponuntur, quod eadem diameter intelligatur contingere centrum vtriuſque: ita vt linea protracta à centro ſolis directe terminaretur in centro lunæ. Similiter & coniunctioné diametralé dicimus. ¶ Deinde & hoc ſciédum eſt ex perſpectiua, quod omne corpus opacum obiectũ corpori luminoſo, facit vmbram. Et quidem ſi corpus luminoſum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediam partem corporis illius contra ſe poſitam, reliquam vero partem relinquit obſcuram, & vmbram facit pyramidalem, quæ continuo minor fit, & ad acutiem tendit. Vnde ſequitur, quod terra minor exiſtens ſole, ipſi obiecta, pro medietate ſua, aut plus quàm pro medietate illuminatur, ſecundum quã reſpicit aſpectum ſolis, reliqua vero pars obſcura manet, & vmbram facit: quæ vmbra ſemper directè porrigitur verſus Nadir ſiue punctum oppoſitum ipſius corporis luminoſi: atque ita vmbra terræ directæ ſemper protéditur verſus Nadir Solis. ¶ Quibus præmiſſis dicendum eſt, quod cum Sol & Luna ſibi inuicé diametraliter modo prædicto opponuntur ſub linea eclyptica, ita vt ille ſit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tũc vera habetur eclypſis Lunæ. Eſt enim directa interpoſitio terræ (quæ eſt corpus opacum) inter Solem & Lunam: propter quod terra interpoſita impedit, ne ad lunam poſſit à Sole venire lumen, ac proinde (cum non habeat lumé niſi à Sole) neceſſe eſt eã lumine deficere, quod eſt eclypſari. Nã eclypſis nõ aliud eſt quàm deſtitutio ſiue defectus. Quod autem tunc ſit directa terræ interpoſitio inter Solé & Lunã, manifeſte patet, quia ſi protraheretur linea recta à ca-

Caput & cauda draconis oppoſita

» Quo » modo » Lunæ » ſit eclypſis.

pite draconis vſque ad caudam, ſole exiſtente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunę, & tranſiret per centrum terræ. Ex quo etiã conſequitur, quòd Sole exiſtente in capite draconis, Nadir ipſius Solis eſt in cauda draconis. Atque ita (iuxta prędicta) neceſſe eſt vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpoſitioné terræ, directe protendatur verſus corpus lunare, quoniã ſemper vmbra (vt diximus) verſus Nadir corporis luminoſi protenditur.

CAPVT XXXII.

¶ Nunquam fieri eclypſim Lunæ niſi tempore oppoſitionis.

EX prędictis fit manifeſtum, quòd nũquam poteſt haberi lunæ eclypſis, niſi in tempore oppoſitionis, ſiue plenilunij. Nunquam enim alias contingit alterum prædictorum planetarum eſſe in capite, & alterum in cauda draconis, neque aliâs vnquam cõtingit ſimul illos inueniri ſub eclyptica linea diametraliter oppoſitos, quod tamẽ eſt neceſſariũ, vt fiat Lunę eclypſis. Nunquam item contingit terram interponi inter Solem & Lunam (cuius interpoſitio cauſat Lunę eclypſim) niſi cum in his punctis ſibi inuicem fuerint oppoſita. Extra hos enim punctos quotieſcũque lineam protraxeris, à centro Solis ad centrum Lunæ, nunquam linea illa per centrum terræ inuenietur tranſire: quod argumentũ euidens eſt, eam diametraliter nõ interponi. ¶ Item ex prędictis cauſa manifeſta eſt, quare nõ ſemper in oppoſitione Lunæ ad Solem habeatur Lunę eclypſis. Oppoſitio enim ſingulis fit menſibus, raro autẽ eclypſis nimirũ quia nõ in qualibet oppoſitione Luna inuenitur ſub linea eclyptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nũquam autem eclypſis Lunæ fieri poteſt (vt diximus) niſi quando Luna ſimul cum Sole ſub eclyptica inuenitur.

Quare nõ ſemp fit in oppoſitione eclypſis.

CAPVT XXXIII.

¶ Quòd aliquando fieri poſſit eclypſis Lunæ partialis.

QVanuis autem perfecta & totalis Lunæ eclypſis non poſſit fieri niſi cum ſub linea eclyptica diametraliter opponitur Soli, poteſt tamẽ fieri eclypſis imperfecta & partialis, cũ prope caput aut caudã draconis fuerit fere diametraliter, quanuis nõ omnino diametraliter oppoſita Soli ĩtra metas ſiue terminos eclypſis, qui ſũt 12.

gradus ante & poſt caput vel caudam draconis ſecundū lō-gitudinem. Luna enim exiſtens ita propinqua ad oppoſitionem diametralem Solis, intra tale ſpacium, ſecundum partem ſui eclypſatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior eſt capiti vel caudæ draconis, aut ab eis diſtantior. Non tamen plane totaliter eclypſari poteſt, niſi cum in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli oppoſita. ❡ Eſt tamen aduertenda differentia inter eclypſim Lunæ totalem, & vniuerſalem ſiue generalem. Totalis enim eius eclypſis dicitur quando penitus & totaliter ſecundum omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autem ſiue vniuerſalis eius eclypſis dicitur, quando generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo conſequitur, omnem eclypſim Lunæ, ſiue totalem ſiue partialem, eſſe generalem. Luna enim eclypſim patiens vndecunque videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum eſt, aut maculam habet vel obſcuritatem, ſiue in toto ſiue in parte, vndecunque aſpiciatur, talem denigrationem aut obſcuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfuſa & obſcurata, vndecunque videatur, iudicabitur vt priuata Solis lumine, ſiue ſecundum totum, ſiue ſecū-dum partem. Non ergo conuertuntur eclypſis lunæ totalis & generalis, cum etiam partialis probata ſit eſſe generalis. Secundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt apparere aliter quam luce priuata, nec ſecundum eam partem aliunde videtur illuminata: cuius contrarium eſt in eclypſi partiali ſolis vt ex ſequentibus fiet manifeſtius.

CAPVT XXXIIII.

❡ De eclypſi Solis, quando & quomodo fiat.

Cum vero Luna eſt in cōiunctione ad Solem, ſi cō-iunctio fiat diametraliter ſub linea eclyptica, ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpoſitionem Lunæ inter Solē & noſtrum aſpectū, continget nobis ſolem eclypſari. Cum enim luna ſit corpus opacum & non tranſparens, penitus illuminari à ſole non poteſt, ſed illuminatur tantum à ſole ſecundum ſuam medietatem, vel maiorem partem (eo quòd Sol maior ſit Luna) proiiciturque vmbra verſus aſpectum no- Quomodo ſol eclypſat.

ſtrum, & obumbratur nobis claritas Solis, ſicque nobis Sol eclypſatur. Quod non eſt ita intelligendum, quaſi Sol vere poſſit lumine priuari, cuiuſcunque corporis obiectione. Eſt enim hoc plane impoſſibile, cum Sol à ſeipſo, & non ab alio ſuum habeat lumen. Sed quantum ad noſtrum iudicium, noſtrumq; aſpectum dicitur eclypſari, quia ſcilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpoſitionem opaci lunaris corporis non appareat.

¶Quomodo autem ſuperius de Luna diximus, quod perfecte & totaliter non eclypſatur niſi cũ ipſa ſub linea eclyptica opponitur Soli in capite, aut cauda draconis, ita de Solis eclypſi dicendum eſt, quod perfecta fieri nõ poſſit, niſi quãdo eſt diametralis coniunctio Lunę & Solis ſub eclyptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda exiſtentibus, & diametraliter ſibi inuicem ita oppoſitis, vt eadem diameter per vtriuſq; centrũ tranſeat. Poteſt tamen fieri partialis ſolis eclypſis, etiam tunc quando Luna eſt in coniunctione fere ſub linea eclyptica, prope caput aut caudam draconis, intra metas vel terminos eclypſis, de quibus prædictum eſt.

¶Inter eclypſim autẽ ſolis totalem & partialem, hęc differentia eſt, quod in totali eclypſi, exiſtente coniunctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus ſolis illis obumbratur & obtenebratur, quibus eſt eclypſis, ita vt nihil videant de globo ſolis. In eclypſi autem partiali, quando cõiunctio tantum eſt prope alterum dictorum punctorum, non obtenebratur totum corpus ſolis, ſed ſolum pars aliqua, vbi contingit interponi lunam noſtro aſpectui. Et contingit interdum hanc eclypſim ita modicam eſſe, vt vix percipiatur niſi macula aliqua ſub ſolari corpore.

¶Ex prædictis patet ratio, quare non ſemper in cõiunctione Solis & Lunæ videamus ſolem eclypſari, quoniam videlicet non in omni coniunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut prope intra metas eclypſis, ſed frequentius in alia parte zodiaci ſoli cõiungitur, extra punctos prædictos. Manifeſtum eſt inſuper omnino non poſſe fieri ſolis eclypſim, niſi tempore cõiunctionis & nouilunij, quemadmodum nõ poteſt fieri eclypſis Lunæ, niſi tempore oppoſitionis & plenilunij: quoniam videlicet alias non contingit

Lunam obiici inter ſolem & noſtrum aſpectum.

CAPVT XXXV.

¶Multiplex differentia inter eclypſim Solis & Lunæ.

INter eclypſim autem Solis & Lunæ, nō vnica differentia eſt. Primum enim hoc ex dictis patet, quod eclypſis ſolis requirit cōiunctionem in eodem puncto, vel prope idem punctum: Lunę vero eclypſis, exigit oppoſitionē in punctis oppoſitis. Prior habet fieri tempore nouilunij, poſterior in tempore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter ſolem & terram. In poſteriori, terra inter ſolem & lunam obiicitur media. In priore, vmbra Lunæ terram obſcurat: in ſecunda vmbra terræ corpus Lunæ obfuſcat. In priori, tantum fit luminis ab aſpectu noſtro ſubtractio: in poſteriori, etiam realis luminis priuatio.

¶Sunt præter has duæ aliæ notabiles differentiæ, quarum prior hæc eſt, quod eclypſis Lunæ (ſiue totalis ſit ſiue partialis) ſemper eſt generalis in omni terra: eclypſis autem ſolis, nunquam eſt generalis. Priorem partem ſupra declarauim*. Poſterior vero ita probatur, quoniam non ſimul omnibus ſol eclypſatur, neq; omnibus ſimul apparet lumen deficiens: ſed dum hi ſolem eclypſari percipiunt, illi luce ſolis fruuntur: & dum ad hos eclypſis peruenit, priores illi lucis fulgorem iam receperunt. Quia enim ſol in eclypſi ſuū lumen non perdit, ſed tantum eius claritas obumbratur ex interpoſitione Lunæ, fieri poteſt, vt quibuſdam obſcuretur, quibuſdam autē non. Cum enim Luna ſit multo minor tota terra, & ſol multo maior Luna, non poteſt vmbra Lunæ totam terram cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terrę ſecundum acutiem pyramidalem continuo minuitur, propter quod etiā ſi terra eſſet æqualis tantum Lunæ, adhuc non poſſet penitus ab ea obumbrari. Multo minus ergo nunc, vbi ſecundum veritatem multo eſt maior (continens videlicet eam trigeſies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde cōtingit fieri eclypſim in vna regione, non autem in alia, imo contingere poteſt vt duorum vicinorum ſatis propinque cōmorantium vel conſiſtentium, alter habeat eclypſim, alter non: vtpote ſi intra vnius aſpectum & ſolem ſit interpoſita Luna, non au-

Eclypſis ſolis nunquam eſt vniuerſa

tem inter alterius aſpectum : aut ille ſit in vmbra Lunæ, hic autem non : vtpote ſi illum tangat pyramidis acuties vmbræ lunaris,non autem hunc aliquantulum diſtantem ab altero.

¶Nequaq̄ ergo poteſt fieri ſolis eclypſis generalis in vniuerſa terra. Tunc enim totam terram poſſet obumbrare luna:quod eſt impoſſibile. Totalis autem eclypſis ſolis,aliquibus poteſt fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quàm vt ſol in aliqua parte per directam interpoſitionem lunæ penitus ſubtrahatur illic inhabitantium aſpectui. Tunc enim nobis eſt totalis ſolis eclypſis,quando noſtro aſpectui totaliter eius lumen ſubtrahitur, propter directā interpoſitionem corporis lunaris inter ſolem & noſtrum aſpectum. Verum interim dum nobis ita totaliter eclypſatur in aliis partibus terræ, nec partialiter videbitur eclypſari,eo quod quantum ad illas partes terræ non ſit interpoſitio lunæ, ſicque generalis eſſe non poterit.

¶Altera differentia eſt, quòd eclypſis ſolis, incipit à parte occidentali corporis ipſius, eo quòd Luna per propriū motum venit ab occidēte. Sed eclypſis lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eo quod ipſa proprio motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ, quam primo tangit in parte ſui corporis orientali: verum tamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

CAPVT XXXVI.

¶De Nouilunio & Plenilunio.

OPortune quoque hoc loco & de nouilunio & plenilunio & varia lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum proinde eſt, quòd cum luna ex ſe lumen non habeat, ſed omne ſuum lumen recipit à ſole, omnis ratio mutationis & variæ illuminationis, per reſpectus varios ad ſolem debet conſiderari. Eſt enim luna corpus admodum opacum,quod non poteſt à ſolis lumine(quantumuis forti & valido)totaliter penetrari, ſed tātum ſecundum mediam partem vel amplius ab eo poteſt illuminari. Illic autem illuminatur, vbi à ſole reſpicitur. Propter quod non ſemper in eadem ſua parte lumen habere cernitur, eo quod non ſemper ſecundum eandem partem à ſole reſpicitur:ſed nunc deſuper,nunc ab infra, nunc à latere hoc aut

illo. Et ſecundum hanc illuminationem diuerſam, contingit omnis in luna mutatio.

¶ Quando enim luna eſt coniuncta ſoli, ita vt pariter inueniantur ſub aliqua parte zodiaci, ſuperior eius medietas quæ eſt verſus aſtra, eſt illuminata, inferior vero medietas verſus terram obſcura eſt, proiicitq; vmbram. Et tunc nouilunium dicimus. Hebræi vero neomeniam appellabant, id eſt, nouum menſem. Diſtinguebant enim menſes per lunæ curſum, ita vt ſemper à nouilunio menſem inchoarent, ſuaſque calendas ipſum diem cõiunctionis habebant. Deinde vero, cum luna ſuo motu celeriori à ſole incipit recedere, incipit ſimul & lux eius à parte ſuperiori ad inferiorem permutari, incipitq; nobis lux aliqua apparere in noſtra medietate. Et quanto luna à ſole amplius declinat, tanto magis à parte ſuperiori lumen recedit & in parte laterali (propter lateralem ſolis aſpectum) illuminatur: primum quidem vt cornuta modice, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta creſcens vocatur: quæ cum plena fuerit, quaſi ſemicirculus apparet, quando eſt luna ſeptima. Nouilunium.

¶ Poſt hanc vero quartam primam incrementi lunaris, continuo ad plenitudinem circuli tendit, ſecundum ampliorem à ſole declinationem, vſque dum ad ſimilitudinem pleni circuli venerit (quod fit luna. 14.) ita vt ſol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppoſitis. Tuncque pars eius inferior verſus nos, totaliter illuminatur, ſuperiori omnino remanente priuata lumine, appellaturque plenilunium, eo quòd nobis tunc plene illuminata videatur, licet ſecũdum veritatem æque ſemper ſit illuminata. Atque hic finitur medietas menſis lunaris. ¶ Poſt hoc iterum incipit Luna Soli appropinquare, & per conſequens ab inferiori parte lumine priuari, & verſus ſuperiorẽ partẽ lumine creſcere, rurſumq; vt cornuta à parte altera, & ſemicirculi in modum apparet, Luna 21. donec tandem iterum habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicque perpetua hac inſtabilitate luna mouetur, velociſſimo ſuo motu quadruplicem ſibi ſingulis menſibus varians illuminationem. Quid pleniluniũ.

CAPVT XXXVII.

¶ De eclypſi facta tempore paſſionis Chriſti.

QVæ autem in capitulis præcedentibus de ſolis eclypſi dicta ſunt, opportune nimiũ cõducere videntur ad cõſiderationem eclypſis ſolaris, quam in ſacris Euangeliis factam legimus media die, pendente in crucis patibulo ſolis, lunæ, aſtrorumq; omniũ, imo cœli & terrę conditore Chriſto Ieſu domino & deo noſtro: quæ tam nõtabilis & ſupra naturam inſolita fuit, vt etiam gentilium hiſtoriis, poſterorum memoriæ ſit prodita: præter quod diuinus ille Dionyſius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philoſophus, in epiſtola ad Policarpũ ſe pariter cum Apollophane ſummo philoſopho eandem ſe cõſpexiſſe, & cum admiratione maxima diligenter conſideraſſe, teſtatur. ¶ Conſtat enim ex prædictis, hanc eclypſim nequaquam ſecundum naturam potuiſſe fieri, ſed ſupernaturali tantum virtute. Nam tempus paſſionis Chriſti minime cõueniebat tẽpori ſolaris eclypſis. Hæc enim (vt oſtenſum & probatum eſt) non niſi in cõiunctione ſolis & lunæ fieri poteſt. Tẽpore vero paſſionis Chriſti plenilunium erat, & oppoſitio lunæ ad ſolem. Quod præter teſtimonium Dionyſij, qui ſe aſſerit cum Apollophane in oppoſitione eam conſpexiſſe, manifeſte ex ſanctorum Euangeliorum authoritate monſtratur, quæ deſcribunt Chriſtum tempore Paſchalis ſolennitatis in ſancta Paraſceue paſſum & immolatum. Paſchalem autem ſolennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudęi plena luna celebrare debebãt, Luna ſcilicet quintadecima: quemadmodum legimus Exodi 12. capitulo. Non ſolum igitur tempus non fuit ſecundum naturam accommodum ſolari eclypſi, verum etiam maxime incommodum. Nullo enim tempore impoſſibilius eſt eam fieri, quam tempore oppoſitionis. Nunquam enim longius ſol & luna abſunt à coniunctione, quàm oppoſitionis tempore. ¶ Exactius autem cuncta quæ in hac eclypſi contigerunt conſiderantibus, in vno portento quinque ſimul concurrunt conſideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare.

Dionyſi⁹ Areopagita eclypſim aduertit ĩ paſſione Chriſti.

Quinq; miracula in vna eclypſi.

¶ Primum itaque fuit ex parte temporis, quoniam (vt iam diximus) ſecundum naturam erat ad eclypſis generationem minime conueniens. ¶ Secundum erat in curſu Lunæ, quæ naturaliter ſuo motu proprio ab occidente in orientem pro-

greditur. In hac autem eclypſi, viſa fuit à Dionyſio motu velociſſimo reuertens præter naturam ab oriente verſus meridiem, vſque dum ſtetit ſub ſole, vbi per tres horas quieuit, & ſolis lumen mortalibus occultauit. Poſt verò mortuo domino, ad proprium locum verſus orientem, motu celerrimo, velut in inſtanti regreſſa eſt. Atque ita quidem hora ſexta & nona adparuit ſub Sole, veſpere autem occidente Sole, in oriente apparuit, oppoſita ſoli.

¶ Tertiũ miraculum fuit ex parte, à qua incœpit eclypſis, nam ſupra declaratum eſt, eclypſim ſolarem debere ſecundum naturalem ordinem incipere à parte occidentali corporis Solis. Illius autem eclypſis fuit initium à parte orientali ſolis. Nam luna (vt iam dictum eſt) retroceſſit ab oriente verſus meridiem, ſicq; primo ſolem tetigit ex parte orientali.

¶ Quartum fuit miraculum ex parte in qua poſt peractam eclypſim primum cepit corpus ſolare lucidum apparere. In eclypſi enim naturali, pars illa ſolis, quæ primum obumbratur interpoſitione lunæ, prima autem incipit apparere lucida poſt eclypſis medium. In hac autem eclypſi, ordine contrario (quod mirabile eſt) pars illa quæ primo obſcurata fuit, & quam primum ſubintrauit corpus lunæ, poſtremo apparuit ſuo lumini reſtituta. Vltima verò pars ſolis, & quam nouiſſime luna intrauit (pars videlicet occidentalis) primũ detecta apparuit & ab obſcuratione libera. Non enim pertranſiuit luna Solem, vti ſolet in naturali eclypſi, ſed ſub eo ſtetit triũ horarum ſpatio, ac deinde non pertranſeundo ſolem reliquit, ſed rurſum ad locum vnde venerat (id eſt, ad orientem) redeundo. ¶ Quintum fuit miraculum, ex mora & duratione eclypſis. Nam eclypſis ſolis ſecũdum naturam diu durare nõ poteſt, ſed ocyſſime & celerrime abſoluitur ꝓpter nimiã ſolaris corporis ad corpus lunare ſuperexceſſum ſecundum quantitatem, & velociſſimum Lunæ motum. Propter quas duas cauſas concurrentes, non diu poteſt corpuſculum tanto minus, corpus tanto maius noſtro ſubtrahere aſpectui. Siquidem (propter motum velociſſimum) luna non diu poteſt noſtro aſpectui occultare ſolem, corpus tantæ molis, quin aliqua ex parte mox emicare & effulgere incipiat noſtro aſpectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquã magni corporis molem noſtro aſpectui abſcondi, per minimi

corporis interpoſitionem, quod tamen ſi vel ad tranſuerſum vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox ſub aſpe-ctum noſtrũ ſeſe offeret quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manũ tantum tenentes, ita prohibemus ne conſpiciamus globum ſolis qui mox ſe ingeret noſtro aſpectui, ſi vel minimum eam mouerimus. At verò eclypſis iſta (de qua loquimur) tam admirabilis & horrenda, non modici temporis fuit, neque ad momentum tranſiens, ſed perpetuo trium horarum ſpatio, ab hora ſexta (vt Euangeliſta ait) vſque ad horam nonam. Cuncta vero hæc miracula beatus pater Dionyſius Areopagita, in ſupradicta epiſtola, paucis verbis particulariter videtur attingere quemadmodum ex ipſius epiſtolæ verbis Aſtronomicæ rei perito facilè fieri poteſt manifeſtum.

CAPVT XXXVIII.

¶ Quod eclypſis iſta tempore paſſionis fuerit vniuerſalis.

SVper hęc verò omnia, forſitan & aliud miraculum ſextũ adiiciendum erit, ſecundum naturam, multo etiam magis quàm præcedentia impoſſibile. Videtur enim eclypſis iſta de qua loquimur, fuiſſe penitus vniuerſalis in vniuerſo orbe. De quo tamen contrariæ exſtant ſententiæ. Nam aiunt quidam, tantum in Iudæa fuiſſe hanc eclypſim: & quod Euangeliſtę dicunt, tenebras factas ſuper vniuerſam terram, limitate intelligunt de terra Iudææ. Atque hi nihil opus habent aliud ſuperaddere miraculum.

¶ Altera verò probabilior, & ſcripturæ, rationi, atque hiſtoricæ fidei magis conſona opinio eſt, quæ vniuerſalem dicit fuiſſe hanc eclypſim, ſuper vniuerſum orbem. Eſt enim hoc magis ſcripturæ conſonum, quæ ſimpliciter dicit ſuper vniuerſam terram factas eſſe tenebras. Deinde & rationi magis conſentaneum eſt, poſtquam ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclypſim fieri voluiſſet gubernator naturæ, vt miraculum iſtud palam omnibus in toto mundo exhiberet, quandoquidem ad omnium ſalutem, agnus ille

Pſal.117. in Iudæa immolabatur. Et decebat apud omnes, lapidẽ hunc reprobatum cœlitus clarificari: ita vt eſſet etiam exteris na-

tionibus in teſtimonium abominandi facinoris, tam inſolita conſpecta eclypſis. Quod etiam rei docuit euctus. Non enim ſolus ille in Iudæa Centurio, viſis iis quæ facta fuerant dixit, Vere filius dei erat iſte. Verumetiam apud Heliopolim in Aegypto Dionyſium audiuimus cõſpecta re admiranda, memorabili verbo exclamaſſe coram ſodalibus, Aut deus naturę patitur, aut mundi machina diſſoluitur. Et ex hoc ſigno apud Athenas (quod in actis Apoſtolicis legitur) ignoto deo fertur aram fuiſſe inſcriptam.

Mat. 27. Dionyſij memorabile dictum. Act. 17.

Præterea, miraculum illud de retroceſſione vmbræ ſolaris in teſtimonium ſanationis Ezechiæ regis, non in ſola Iudea, exhibitum neque perceptum fuit, verum etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus miſiſſe ad eum literas, & nuncios vt inquirerẽt de portento quod acciderat ſuper terram, quemadmodum in libris Paralipomenon legimus. Quantomagis ergo ſignum iſtud, quod ad clarificationem ſaluatoris mundi fiebat, non in Iudæa tantum, ſed & in exteris regionibus decuit vniuerſale fieri?

Para. 32.

Monſtrat hoc ipſum fides hiſtoriæ, quoniam (vt Euſebius Cæſarienſis refert) Phlegon egregius Olympiadum ſupputator, libro decimotertio de hac eclypſi ita teſtatur. Olympiade. 202. magna & excellens inter omnes quæ ante acciderant defectio ſolis facta eſt, & dies hora ſexta ita in tenebroſam noctem verſus, vt ſtellæ in cœlo viſæ ſint terræq; motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes ſubuerterit. Ex cuius verbis manifeſtè patet, nec terræmotũ peculiarem fuiſſe Iudeæ, nec ſolis deliquium. Id quod ex conſpectione ſtellarum probatur. Non enim efficere poſſet eclypſis ſolis particularis, vt vllæ ſtellæ in cœlo conſpiciantur, cum lumen ſolis non tollatur, vnde prohibetur ſtellarum aſpectus. Maius enim lumen obfuſcat minus. Vnde licet nobis abſcondatur globus ſolis, non ob hoc lumen eius aufertur, quo obfuſcantur ſtellę vt videri non poſſint. Apparet ergo non ſolum fuiſſe particularem illam eclypſim.

Euſebius Phlegon

Quod ſi roges, quomodo fieri poſſit vt fuerit vniuerſalis, cum luna (vt ſupradictum eſt) non poſſit ſua interpoſitione totum corpus ſolis occultare ab aſpectu noſtro? hoc videlicet eſt quod dicimus nouum miraculum eſſe, vniuerſalitatem iſtius eclypſis, vt facta intelligatur non ſolum per

Quæſtio

interpoſitionem Lunę inter ſolem & terram, ſed ſimul & per radiorum ſolarium retractionem. Diuina ſiquidem virtute factum creditur, vt ſol quaſi exhorreſcens impiiſſimum ſcelus, quod ſuper terram tunc gerebatur ſuum lumen à terra continuerit (quod nunquam feciſſe legitur ab initio ſeculi) indignum ducens ſuo lumine terram lætificare, quãdo ſuum creatorem conſpiciebat tam atroci & ignominioſo mortis genere ab impiis cruciari. Itaque quemadmodum lunę eclypſis vniuerſalis intelligitur per realem totius luminis ſubtractionem ſic & iſtam imaginamur factam, per realem luminis à toto orbe ſubtractionem, quod nunquam ſecũdum naturam in eclypſi ſolis poteſt contingere. Et ne cui nouũ hoc commentum videatur, inuenimus plane huius ſentẽtiæ fuiſſe beatum Hieronymũ. Denique quod Dionyſius & alij cum eo Philoſophi in Heliopoli ad contemplationẽ huius eclypſis animum intenderunt, non eſt veriſimile factum eſſe niſi quod etiam ipſi experirentur tenebras. Cum enim nullo modo ſecundum curſum naturæ tempus eſſet eclypſis, nullam habebant cauſam neque occaſionem ad rem iſtam aduertendi animum, niſi quod eaſdem quas in Iudæa patiebantur tenebras ſceleris perpetratores, ſentirent etiam ipſi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde veriſimile eſt propter ſubitas & inopinatas tenebras quas ſentiebant, mox incœpiſſe illos applicare animum ad huius rei conſiderationem, quemadmodum ab initio (vt Philoſophus teſtatur) ex admirari cœptum eſt philoſophari. ¶ Apparet ergo non in ſola Iudęa fuiſſe hanc eclypſin particularem, ſed penitus in omni terra vniuerſalem: quemadmodum terræmotus non ſolum particularis fuit in Iudæa, ſed etiam in aliis nationibus, vt retulimus ex deſcriptione digni fide etiam gentilis hiſtorici. Quæ vniuerſalis eclypſis cum fieri non potuerit per ſolam Lunæ interpoſitionem, conſequitur debuiſſe ſolem ſuos continere radios, vt cõcordi teſtimonio & vna compaſſione terra mota, diruptæque petræ in inferioribus, & luminaria obſcurata ſuperne, lugerent ſimul & clarificarẽt reprobatum lapidem, appenſum in cruce Chriſtum dominum.

Solutio.

CAPVT XXXIX.

ℂSolutio cuiuſdam obiectionis, & libri concluſio.

VErum contra hanc noſtram ſententiã obiiciat forſitan aliquis, Quonam modo hæc conſtant, vt ſolem dicamus continuiſſe lumen, ſtellas tamen in cœlo potuiſſe videri? Siquidem (vt iam ante dictũ eſt) à ſole cætera aſtra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) ſtellæ in cœlo videri poterant, certe & ſolem oportuit luce non eſſe priuatum. Alioqui & ſtellæ ſuũ lumen perdidiſſe, ablata nanque cauſa, auferri oportet etiam effectum. ℂHuic obiectioni reſpõdebimus dicentes, Solem quidem non ſecundum ſubſtantiam priuatam fuiſſe lumine, quod illi ſecundum ſuã ſubſtantiam indeficiens dedit altiſſimus, ſed tantum ſuum lumen continuiſſe, & ſuos radios retraxiſſe vt ſuper terram eos non effunderet, nec aerem ſolito lumine illuſtraret. In terra enim ſcelus erat quod exhorreſcebat, & cuius indignitatem volebat demonſtrare. In ſuperioribus autem non erat cur lumen contineret. Proinde quod in priori capite eclypſim iſtam ſimilem fecimus eclypſi lunari, non ita intelligendum eſt, quaſi ſic ſentiamus in eclypſi iſta lumen vere defeciſſe ſoli, & omnino nõ fuiſſe lucem in ſubſtantia ſolis, quomodo in ſua eclypſi corpus Lunæ realiter priuatur lumine: ſed tantum in hoc conſtat ſimilitudo, quod ſicut Luna in ſua eclypſi nullum lumen ad inferiora mittit, ſic neq; ſol tunc temporis radios vllos aut vllum lumẽ ſuper terrã proiiciebat. Stat ergo ſolem continuiſſe ſuos radios, ne inferius lucerent ſuper terrã: ſtellas tamen in cœleſtibus ſolito lumine fuiſſe illuſtratas. ℂSi rurſum obiicias, quorſum Lunæ interpoſitione opus fuit, ſi ſolis radij erant cohibendi? aut quid operabatur illa Lunæ ſub ſolari corpore ſuppoſitio, ſi continuerit ſol radios luminis ſui? æq; enim nihil lucis ſuper terram fuiſſet effuſum poſteaquam iuſſus eſt ſol ſuos cõtinere radios, etiam ſi Luna non fuiſſet ſoli ſuppoſita. Videtur ergo iſta lunæ interpoſitio prorſus fuiſſe ſuperuacanea. ℂDicimus lunam quidem vt creatorem glorificaret & ſceleris horrorem mundo declararet, ſuo creatori compatientem dei iuſſu (à quo indubie mouebatur) præſtitiſſe quod potuit, eamq́ue hac in re ſuum voluiſſe præſtare creatori obſequium, quoad poſſet ſolem occultando vt radios illius cohi-

Obiectio. Solutio. Obiectio. Solutio.

beret,& morientis in cruce gloriam mundo patefaceret. Et veriſimile eſt lunam ſe directe ſoli ſuppoſuiſſe ex ea parte, quæ reſpiciebat ſceleris huius nefandiſſimi locum, id eſt inter Iudæam,& ſolem fuiſſe interpoſitam. Quod autem ſecundum naturam luna ſua interpoſitione non potuit, id credimus diuina virtute per ſolarium radiorum retractionem adimpletum. ❡ Quidam verò etiam denſiſſimarum nubium ponunt concurſum. Sed quæ prius dicta ſunt, videntur magis probabilia. Nam ſi per nubes totum negotium geſtum fuiſſet,minus potuiſſent ſtellæ cõſpici,quæ facilius obumbrantur nubibus quam corpus ſolare. Item nõ potuiſſent ita limpide in Aegypto per Dionyſium prædicta conſiderari,ſi nubium talis interiectio perfeciſſet negotium.

❡Sed nos iam à ſupremo cœlorum, in id quod fuit aliquando terræ infimum delapſi, nempe in illum qui ſuo ipſius te-
Pſal.21. ſtimonio vermis fuit & non homo opprobrium hominum & plebis abiectio,virorum nouiſſimus, vir dolorum & ſciẽs
Eſa.53. infirmitates,cuius aſpectus tanquam leproſi fuit, & non erat ei ſpecies neque decor, cuius præ humilitate iudicium ſub-
Pſal.117. latum eſt, lapis reprobatus, agnus occiſus, hircus pro peccato,caper emiſſarius in crucem adactus, tandem feſſum calamum in eo reponamus. Siquidem bonum eſt nos hic figere pedem,bonum eſt calami curſum ſiſtere,atque in huius paſſionibus conquieſcere. Faſciculus enim mirrhæ dilectus
Canti.1. noſter,nobis, & ſponſus ſanguinum,ipſe eſt nobis: qui dum inter vbera commoratur, miras præbet cordis veras ſolaſque puras delitias.

❡Et licet multa admodum iam diximus,in quibus altiſſima clareſcit patris omnipotentia, & magnificentiſſima refulget eius gloria, veluti de cœleſtium orbium incomprehẽſibili & inæſtimabili magnitudine,de aſtrorum innumerabili multitudine,de curſus primi mobilis incogitabili celeritate,de ordinatiſſimis ſingulorum planetarum motibus,de ſolis gloria, de claritate luminarium,de mirabili ordine plenilunij,nouilunij,ac aliis huiuſmodi compluribus,quę noſtrum animum ad canenda in alacritate ſpiritus gaudioſa cãtica merito valeant prouocare: præeligimus tamen ad libri huius concluſionem,in hoc terræ infimo reprobato lapide conquieſcere, & ſuper doloribus ac humilitate eius vocem fletus aſſumere.

Vicit enim admiratio humilitatis eius, omnium conditorum ſupernorum gloriam. Siquidem in humilitate iudicium eius ſublatum teſtatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, lamentationem canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, Eſa.53. cuius eſt nihilominus cum patre & ſpiritu ſancto æterna gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN cruce agni, propter ouem perditam appenſi: quem in terris reprobatum, ſuperne clarificarunt egregia duo luminaria, diei & noctis domini.

QVIS dabit capiti meo aquam: & planctum condignum ſuper vnigenitum?

Vtinam lachrymis inebrientur oculi mei: & fontes mihi exurgant aquarum calidarum in medio capitis mei.

Vtinam in abſynthium vertatur mihi cor meum: & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hieruſalem: & contaminata eſt vniuerſa terra præuaricatione.

Virum iuſtum à Deo donatum, ſignis glorificatum plurimis, interemerunt: virum optimum, & manſuetiſſimum præceptorem.

Non ſuſtinuerunt impij in manſuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati ſunt.

Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & non aperuit os ſuum.

Propter ſcelus populi percuſſus eſt: & præ humilitate iudicium eius ſublatum eſt.

Non eſt agnitus vultus eius: donec in patibulo appenſus eſt.

Ibi clarificata eſt maieſtas eius in cunctis populis: tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, quem domeſtici repulerant oblatum.

Morte turpiſſima à filiis populi ſui condemnatus eſt: & cum iniquis innocens agnus deputatus eſt.

Ah, quomodo obſcuratum eſt aurum: mutatus eſt color optimus?

Quomodo abſcondita fuit, agnus Dei, fortitudo tua cũ eſſent cornua & ſpicula in manibus tuis?

Propterea ſedebo mœrens & gemens: ſuſpirabo & gemam vt columba, ſicut paſſer ſolitarius in tecto vociferabor.

Ipſe rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam conſolari, & afflictus affligar: ſicut mater lugens ſuper vnigenito vteri ſui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine ſua vidit exaltatum.

Cœli obſtupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœleſtium conturbatus eſt.

Sol retraxit lumen ſuum, & continuit ſuper iniquitate quam vidit in terra, radios ſuos.

Luna reſpuens plenitudinem ſuam: ſubito ſe gyrans per meridiem ſoli ſe ſuppoſuit.

Nuditatem appenſi operuerunt tenebris ſuis denſiſſimis: denudauerat enim Iudæus ad confuſionem patrem ſuum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc poſteritas eius: erunt ſerui cunctarum nationum, & diſpergentur in omnes populos.

Petræ ſciſſæ ſunt, terra mota eſt: fundamenta montium conturbata ſunt.

Inanimes creaturæ (quibus non eſt intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem ſuum: & multa potentia glorioſe clarificatus eſt in eis.

In terris viſus nõ eſt agnitus, populus peculiaris rupulit creatorem ſuum: in crucem ſubleuatus eſt, & claruit maieſtas.

Qui glorianitur ſe habere ſcientiam Dei & pollicentur cæcis ducatum, quaſi talpæ non agnoſcunt Solem: in animis creatura (cui non eſt cor neque ratio) agnoſcit etiam nube obtectum.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus, conſummata clamans omnia.

Reſtituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus

ad ſepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus,ita dominator dominus:quoniam ſic placitum fuit ante te.

Sic ſic Chriſtum pati oportuit:& in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuerſa iſta per te ſcimus eſſe completa:omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluiſti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad ſe cuncta attraheret.

Vt cognoſcant quoniam ipſe eſt quem miſiſti in mundũ glorioſis prodigiis illum voluiſti glorificare in nationibus.

Operiat nos Ieſu bone ignominia tua : & impleatur cor noſtrum ab ea.

Educ de oculis noſtris lachrymas per diem : & nocte non ceſſent oculi noſtri.

Non contineat ſe ſuper te os meum : & labia noſtra confitebuntur nomini tuo in ſeculum.

Dicant nunc quæ longe ſunt nationes : quoniam regnauit à ligno Deus ſempiternus.

Hieruſalem Hieruſalem cõuertere ad dominũ Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

LIBER OCTAVVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE anima in genere, déque potentiis vegetatiuis ſpecialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ.

PRAEFATIO.

OMNIA quæ fecit altiſſimus, exquiſita iuxta omnes voluntates eius, ſumma vtique confeſſione ſunt admiranda. At verò præ omnibus hominis origo amplius eſt ſpectanda. Quippe magnum miraculum ſunt ſingula hominis membra, ſingulæ vires,ſingula organa, ſingulæ operationes. Signa quærunt homines deſuper,& prodigia ſtupidi ſpectant. Miraculorum omnes cupidi ſumus : cum ſint hæc omnia intra nos

veriſſima, ſpectatuque digniſſima miracula. Quæ vere non ſunt miranda, miramur attoniti: vera miracula non eſt qui admiretur. Ecce enim ipſum caput ſuum quod ſupra humeros collo iunxit Deus naturæ, quiſquis apprehenderit, magnum ille & multo maximum miraculum tenet: quippe in quo tam mira fiunt opificia ſuis quæque officinis diſtincta, ſub vnius cranei oſſeo tegmine, vt huius miraculi nemo ſuffi ciat, nec phyſicus, nec medicus indagare celſitudinē, aut digne etiam admirari. Quamobrem non fruſtra Græcorum ſapientes ſolenni præſcripſerunt apophthegmate gnothi ſeauton: quod Latinis ſonat, Noſce teipſum. Intra nos enim habentes mirabiliſſima, qualia non ſunt in cœlo ſurſum, neque in terra deorſum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neq; maria nobis in hoc ſunt enauiganda, vt quæ mira prædicantur cernamus: cum mirabiliora multo quàm vſquam locorum inueniri poſſint ipſi ſemper circunferamus. Atque id quidem verum eſt & indubitatum, etiam ſi ea tantum quæ corporis ſunt conſideremus. Quod ſi ad interiora animæ fuerimus introgreſſi, quaſi in ſecretiora penetralia rem prorſus diuinam comperiemus, in creato corpore. Hac de cauſa non erit completum noſtrū deſiderium, donec & hæc Dei magnalia maxima, quæ nobis ab anima (ſiue in ſeipſa, ſiue in corporeis organis) inſunt, balbutientes, rudi ſaltem traditione pandamus.

Nota.

CAPVT PRIMVM.

¶ Quid ſit anima ſecundum veritatem.

SIc eſt humana generatio miſera, vt quæ ſibi intima ſunt, non niſi obſcuriſſime cognoſcat. Quo fit vt animæ cognitio ſit nobis eo difficilior, quo ipſa eſt intimior. Vnde & veteres philoſophi diuerſiſſimas de anima ſententias, pro ſua quiſque ſecta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quod ipſam ponunt principium earum operationum, quas deforis in animatis rebus conſpicimus. Cæterum, ſigillatim ſingulas eorum ſententias expendere, non eſt noſtri propoſiti. Satis habemus, animæ quidditatem ſimplici veritate deſcribere, eiusq; vires & officia deliniare. Quorſum enim attinebit, ſopitos & diu iam extinctos errores, reſuſcitatos in lucem reuocare? ¶ Animam autem definit Ariſtoteles hunc in modum.

Hęc definitio cū ſua declaratione apud Ariſto. ponit. 1. ca. 2. lib. de anim.

Anima eſt primus actus, perfectióque corporis naturalis, potentia vitam habentis,& talis plane,vt eius partes ſint inſtrumenta.

Hoc eſt, anima eſt forma ſubſtantialis, ipſam materiam ſeu totum compoſitum actu perficiens cui ineſt, quæ potens eſt ſuum actum ſeu operationem vitalem exercere in corpore phyſico, variis organis & partibus ad hoc diſtincta. Anima hic capitur pro omni anima,ſiue vegetatiua,ſiue ſenſibili irrationali, ſiue rationali, cum autem actum primum dicimus: omnes habitus, ſpecies potentias, aut accidentarias diſpoſitiones abiicimus: quæ animæ vt ſint inſtrumenta certe nunquam anima ſunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici poſſint (nimirum formę accidentales) non ſunt tamen actus primi & ſubſtantiales, ſed actus tantum ſecundi & accidentales. Actus prim°

¶ Actus enim ſecundi ſunt, quia à forma ſubſtantiali producuntur & tantum ſunt animæ inſtrumenta, quibus ſcilicet tanquam inſtrumentis in ſuis operationibus vtitur anima, quemadmodum potentia viſiua vtitur anima vt inſtrumento ad efficiendam viſionem, ſicut forma ſubſtantialis ignis vtitur calore vt inſtrumento ad quippiam calefaciendum. Sed anima actus prior eſt, à qua nimirum omnia iſta procedunt. ¶ Quoniam vero nullius artificialis operis anima eſt,idcirco corporis phyſici actus ponitur,hoc eſt,forma rei naturalis. Actum enim formã dicimus,& phyſicum idem quod naturale. ¶ Non autem cuiuſlibet corporis phyſici forma eſt anima, ſed talis cuius partes ſint inſtrumenta, vel organa quod omnino idem eſt, hoc eſt organis diuerſis adornatum atque diſtinctum, ad diuerſas vitæ operationes exercendas. In homine enim oculus, auris, manus,os,venter,cor & cætera omnia ſunt organa diuerſa diuerſimode diſpoſita, ad diuerſas vitæ operationes.Et quę pauciores inter viuentia habent operationes,vt plantæ:conſpiciuntur etiam pauciora habere organa radices,medullas,neruulos, atque huiuſmodi paucula.Quæ vero omnino non viuunt(vt elementa,vel etiã inanimata mixta atque metalla) non habent eiuſmodi organa, quod nullas habeant vitæ peculiares operationes.

¶ Et ne credatur cadauer etiã animã habere,& ne forma ca

daueris anima putetur, dicitur anima eſſe actus eius corporis organici, quod vitam habeat in potentia, hoc eſt, quod per hæc ipſa organa poſſit vitæ officia exercere. At in cadauere, non eſt vltra oculus vel auris in potentia vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius, quàm trunci aut elementi cuiuſpiam partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionem ſtatim hæc omnia vt ſibi inutilia diſſipat: vt paulo poſt animæ abſceſſum, cadaueris forma, digitos, & nares & oculos & vniuerſa prius varie diſpoſita organa, æquet in puluere & cinere. Repetit Ariſto. animæ definitionem fere iiſdem verbis.

Hiſce videlicet, Anima eſt perfectio prima primúsque actus corporis naturalis, cuius partes ſunt inſtrumenta,

Quæ ſic quoque redditur.

Anima eſt actus corporis phyſici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus congrue, & ab officiis definiri poteſt anima, hoc modo, Anima eſt principium quo viuimus, ſentimus, atque mouemur.

CAPVT II.

Ari. 3. c. 2. lib. de anima.

¶ Diuiſio animæ & quæſtionis cuiuſdam determinatio.

Diuiditur autem anima in vegetantem, ſenſitiuam, & rationalem, iuxta tria præcipua animæ officia.

Prima eſt in omnibus viuentibus: ſecunda, in ſentientibus: tertia, in omnibus hominibus. In plantis eſt ſola vegetans: quoniam hæ nec ſentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, eſt anima & vegetãs & ſenſitiua. In hominibus, eſt anima & vegetatiua & ſenſitiua, & inſuper rationalis: etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indiſpoſitionem virium interiorum atque organorum, habere non poſſunt.

Quæſtio an vnica an plures

¶ Verum ex his videtur oriri quæſtio, debeant ne in homine poni tres animæ, locali ſitu in diuerſis ſeiunctæ partibus, an magis coniunctæ. Rurſúmque ſi coniunctæ loco, an re

plures ponendæ ſint hæ animæ, an ratione tantum differentes, vt vna anima hæc tria ſortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæſtio formari poterit. in homine ſint animæ. Solutio.

℄ Sane hæc ambiguitas ſolet ſcholaſticis exercitationibus magnum campum præbere: & ſunt hac de re contraria ſentientes Philoſophorum ſectæ. Nos vero noſtri inſtituti memores, propoſitam breuitatem tenere cupientes, hoc tantum (quod videtur veriſimilius) citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet ſentẽtia, aſſerimus, in bruto quolibet ſecundum rem vnicam ineſſe animam, quæ à ſentiendi officio, ſenſitiua: à vegetandi officio, vegetatiua nominatur: diuerſis vtique (ſicut per ſe claret) rationibus, & hanc animã vegetantem pariter atque ſentientem, per totum quod informat corpus eſſe dilatatam, quanquam operationum quarundã certas & determinatas habeat ſedes vel officinas, in quibus ipſæ aut ſolum aut excellentius perficiantur, quam in cæteris partibus. Sic & de hominis anima ſentiendum, eam videlicet vnicam eſſe in omnibus corporis partibus, eandem & vegetatiuam & ſenſitiuam & rationalem à qua corpori ſit, vt vegetetur, & ſentiat, quæque homini ratiocinandi poteſtatem donet.

℄ Includit autem rationale ſenſitiuum & vegetatiuum, ſicut tetragonus includit trigonum, id eſt, quadrangulare triãgulum, & ſicut perfectum includit imperfectum abſque vlla compoſitione. Quod ita debet intelligi, quia in quocunque inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem ſunt anima vegetatiua & ſenſitiua, at non econtrario: & in quocunque eſt ſenſus, eſt etiam potentia vegetatiua, at non econtrario. In plantis enim eſt vita vegetatiua, non autem ſenſus vel ratio, quemadmodum in quadrangulari includitur triangulare ſed non econtrario. Non enim vbi tres anguli ſunt, ſtatim adſunt quatuor. Vnus enim deeſt, & vno ſuperatur triangulus à quadrangulo. Ari.3.c. 2.lib.de anima.

CAPVT III.

℄ Quod ſit potentiarum animæ ſubiectum, & an poſſint ab anima ſeparari.

RVrſum & illud de potentiis animæ quæri ſolet, an ſint in anima? an in coniuncto? id eſt corpore & anima pariter iunctis. Itemque, ſi vllæ potentiæ De ſubiecto potẽtiarũ aĩę.

poſſint ab anima ſeparari, vt abſque eis perdurare poſſit anima? ¶ Quibus erit breuiter ſatisfaciendum : dicendo, quaſdam vires animæ in anima ſola eſſe, eas nimirum ad quarum exercenda officia corporis organum determinatum non habet : vt ſunt voluntas & intellectus, quarum potentiarum operationes exercet anima, non per vllum corporis organum determinatum, etiam ſi corporeorum organorũ iuuetur adminiculo. Quaſdam vero eſſe in coniuncto, id eſt corpore & anima, ſeu in ipſo compoſito: eas nimirum, in quarum exercitiis anima eget organo determinato: vt ſunt potentia viſiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita de cęteris. ¶ Inter has igitur vires illę quę perficiunt ſuas operationes non per organum corporeum non poſſunt vnquam ab anima ſeparari, nec ſine eis eſſe anima aut permanere poteſt. Quæ vero ſunt in aliqua parte corporis, & quæ vt perficiant ſuas actiones egent organis corporeis, hæ animam non conſequuntur emigrantem è corpore: & poteſt vtique rationalis anima abſque huiuſmodi ſubſiſtere. ¶ Vnde anima à corpore ſeparata non habet potentiam vegetandi, neque ſentiendi quanquam ad huiuſmodi actiones poſſibilitatem habet. Non enim idem exiſtimanda eſt poſſibilitas ſentiendi, & ſentiendi vis naturalis, ſiue naturalis potentia. Omnino tamen in ipſa anima, potentiæ iſtę radicaliter manent : ita vt ſi iterum in corpus mitteretur ad informandum, rurſum in organis determinatis eas efficeret: quia tamen à corpore ſeparata eſt, non actu & formaliter in ſe habet, niſi eas potentias quæ immateriales ſunt.

CAPVT IIII.

¶ Quod ſola rationalis anima manere poteſt à corpore ſeparata, & quod ſola non educitur de potentia materiæ.

Conſequitur inſuper ex iis quæ prædicta ſunt, cum anima vegetatiua & ſenſitiua in plantis & brutis, nullã habeant vim neque potentiam naturalem, quæ non ſit colligata corpori, non poſſe eas extra materiam & corpus ſeparatim permanere, ſed neceſſario interire ſimul vt à corpore expelli eas cõtigerit. Anima vero rationalis, quoniã aliqua parte ſupereminet corpori, & vires aliquas

operationesque naturales habet, quę à materia non pendeãt: idcirco (quatenus rationalis eſt, corpori non penitus immerſa, ſed aliqua ex parte corpus excedens, & modo quodam per ſe ſubſiſtens) poteſt ſeparatim ſubſiſtere. Nec mori ipſam neceſſe eſt, cũ à corpore migrat. Ea vero parte qua ſenſitiua eſt & vegetans, non eſſet ſeparabilis à corpore.

¶ Atque hinc eſt quod ſolet dici, animas ſenſitiuam & vegetatiuam educi de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens concipitur) rationes ſeminales eiuſmodi formarum, ſicut & cæterorum quæ animata non ſunt, ita vt hæ animæ (ſicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ eſt in poſſibilitate ad omnem formam, per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à deo ſibi datarum ſecundum quas imaginem dei in ſe gerit ſuperexcedit corporis groſſiciem atque ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non poteſt. Neque latent in materia generationis, ſed creantur à deo ſigillatim rationales animæ omnes, ſicut ſigillatim infunduntur in ſua quæque corpora: teſtante Pſalmiſta, quoniam deus finxit ſigillatim corda filiorum hominum.

Anima rationalis nobilitas.

Pſal. 32.

¶ In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animę ſecundum ſe, quàm totius coniuncti, quod fluant omnes ab eſſentia animæ: ſicut à forma ſubſtantiali procedunt & conſeruantur accidentia rei, quæ in materia ſeruantur. Propter quod in anima ſeparata licet realiter non inſint potentiæ illæ corporales quæ in exercitio ſuarum actionum indigent organo corporeo, ſecundum radicem tamen in ipſa adhuc latent, & propter ſolum defectum ſubiecti in quo reciperentur deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

CAPVT V.

¶ De diuerſis in anima potentiis.

Qvanquam autem ſuperius animam ſecũdum tres tãtum potentias diuiſimus, in vegetatiuam, ſenſitiuam, & rationalem vel intellectiuam, ſunt tamen potentiæ primo cõueniẽtes animę quinq; numero, videlicet

vegetatiua,ſenſitiua,appetitiua,motiua & intellectiua. Quare autem animam trimembri tantum diuiſione diſſecuimus, ratio eſt:quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniuntur ſeparatim abſque aliis. In quocunque enim eſt vis ſentiendi,in eodem eſt & vis appetendi & ſecundum locum ſe mouendi,atque econtrario : neque in vllo viuentium hæc ſeparata inueniri poſſunt, propter quod ex neutra potẽtiarum illarum ſumpta eſt animæ diuiſio. Sic neque voluntas (quæ tamen ab intellectu diſtincta potentia eſt) ſpeciale aliquod membrum facit in diuiſione animæ, quoniam non inuenitur in vllo viuentium ab intellectu ſeparata. In quocunque enim eſt intellectus,etiam & voluntas, & econtrario. Vnde ſub intellectiuo comprehenditur volitiuum, ſicut ſub ſenſitiuo appetitiuum, & motiuum ſecundum locum. ¶ Generaliter autem diſtinguuntur in anima diuerſæ vires atque potentiæ,ſecundum operationum differentiam. Quotquot enim in homine ſunt ab inuicẽ differentes operationes,quæ ad vnum non ſpectant organum, tot ſunt potentiæ ab inuicem diuerſæ. Vnicuique enim operationi correſpondet in anima vis aliqua naturalis ad talem operationem efficiendam. Et quidem ſi operatio corporalis ſit in organo aliquo corporali aut in vlla parte corporis ſingulariter apparens:ipſa etiam potentia corporalis videbitur, & ab anima quidem radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter inſidens. Quemadmodum (exempli gratia) homini operatio quædam in oculo adeſſe cognoſcitur per quam colores percipit & res coloratas,gratia coloris, dinoſcit. Vnde conſequitur eſſe in oculo vim quandam atque potentiam talis operationis effectiuam, quæ dicitur virtus viſiua. In lingua vero operationem aduertimus, qua ſaporum percipimus differentias quod in nullo aliorum membrorum percipimus. ¶ Vnde oportet huic operationi,vim quandam ipſius effectiuam reſpondere, quæ dicitur virtus guſtandi. Cũ vero operatio ipſa per totum corpus & ſingulas partes ſimiliter extẽdi videtur, oportet & ipſam vim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangendi ſingulis membris competit,neceſſario & ipſe tactus per corpus totum expanditur, ac ſingula occupat membra. Item de nutritione dicẽdum & potentia nutritiua.

Vnde potentiarũ diuerſitas colligatur.

¶ Ex hoc verò intellige, quam variis ſit anima potentiis atque naturalibus virtutibus adornata, vtpote à qua tàm multæ, tam variæ, tam nobiles, tam eximię, procedere conſpiciũtur operationes, vt eis contemplandis vix homo ſufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plene comprehendendis.

CAPVT VI.

¶ Partim eſſe à perfectione, partim ab imperfectione, quod homo tam varias habeat potentias.

QVod verò tam varias vires habeat homo ſecundum naturaliũ operationũ multipliciũ diuerſitatem, partim quidem ab imperfectione eſt, quoniam omnis diſceſſus ab vno & ſimplicitate, ex imperfecto eſt: partim verò perfectionis eſt indicium, quod per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conſpiciatur homo, atque naturali efficacia idoneus. ¶ Vnde eſt conſiderandum quaſdã res eſſe quæ pauciſſimas habeãt operationes quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ ſunt, quæ multæ ſunt perfectionis, ſed hanc non niſi per multas obtinent potentias, & varie ſeparatas: vt patet in hominis viſu, auditu, phantaſia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, digeſtiua, ac cæteris ¶ Sunt præter has res aliæ ſimpliciores, quæ magis ad vnum & ſummum bonum accedentes, multam nimis perfectionem pauciſſimis attingunt potentiis. Hi ſunt ſpiritus illi cœleſt[illegible], qui intellectu & affectu, nullo vtentes ſenſu, nu[illegible]iſque corporeis organis, multo poſſunt amplior[illegible] quàm genus hu[illegible] poſſit vniuerſum. ¶ Super o[illegible]mia eſt Deꝰ ſe[illegible]anũ mam perfectionem [illegible]orũ qui ſumca virtute, qu[illegible] [illegible]mpliciſſima ha[illegible]et potentia atque vnidem o[illegible] nec ab ipſius eſſentia ſecernitur. Quandoqui[illegible]cquid in Deo ponitur, ab eius eſſentia non diſtinguitur. Ipſius ſummæ atque ſimpliciſſimæ, virtuti omnes noſtræ deſeruiunt multiplices vires: vt magnificent gloriam nominis eius, quæ eſt ſempiterna. Ipſe eſt enim, qui ſimpliciſſima ſua perfectione, noſtra nos multiplicate facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati, nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deꝰ perfectiſſimus actꝰ & perfectiſſimæ virtutis.

CAPVT VII.

¶ Conſideratio pulchra de correſpondentia admirabili corporis & animæ.

ILlud verò attentius conſiderãtibus quantã præbet ſuauitatis dulcedinẽ,quod cum corpus res ſit craſſa, materialis,& ignobilis,anima verò ſpiritus & res nobiliſſima,talis nihilominus & tanta inueniatur vnius ad alterũ correſpondentia,talis harmonia, talis cõſonantia, vt maior vix poſſit cogitari.Sicut enim corpus hominis ſuper omnia mũdi corpora mirabiliſſime eſt organizatum atq; pulcherrime diſtinctum,artificioſiſſiméque fabricatum:ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobiliſſima eſt atq; pulcherrima:ſic corpori correſpondens,vt iuxta ſuã capacitatem & dignitatem ipſum totũ impleat eiusq; omnia organa viuificet & informet, omnibus illis tam diuerſis organis dando vitam,ſenſum, & motũ, atq; operationes peculiariter cuiq; cõuenientes. ¶ Et queadmodũ in corpore eſt maxima & ornatiſſima diuerſitas organorum, quæ tamen omnia ſecundũ pulcherrimũ ordinẽ adinuicẽ cõiuncta vnum corpus efficiunt,nec obſtat tanta partium diuerſitas, quin in vnum poſſint corpus compingi imò tanto pulchrius, tanto ornatius & ſpectabilius eſt hominis corpus, quod ex tanta ſit varietate artificioſiſſimè cõpoſitum, quàm ſi eiuſdẽ diſpoſitionis eſſent omnia mẽbra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatẽ nobiliſſimarũ potentiarũ, & digniſſimorum officiorum,quorũ quædam aperta ſunt & ſenſibus expoſita, plura verò latent interius: certiſſima tamen experiẽtia à nobis percipiuntur & cognoſcũtur. Habétq; anima diuerſa iſta officia,iuxta proportionem & exigentiam organorũ corporalium, ita vt quot ſunt membra organica diſtincta ſecundũ qualitates,totidem ſint etiam virtutes & officia diſtincta ipſius animæ. Diuerſitas enim organorum & inſtrumentorum in corpore,arguit diuerſitatem poteſtatum,virtutum, & officiorum ex parte animæ. ¶ Nec tamen tanta hæc multiplicitas ſcindit,ſed ornat animæ vnitatem. Quemadmodum enim vnus idémque homo diuerſa poteſt habere officia, & artes diuerſas, quas exercet per varia & diſſimilia inſtrumenta, ſic anima diuerſas habet virtutes, quas exercet per diſſimilia organa. Eſt autem hoc in magnum animæ ornatũ & gloriam, quod ita diuerſis ſit inſtructa præditáque virtutibus (quæ omnes radicaliter ab ipſa in corpus effluant) vt nullum omnino ſit in corpore membrum quomodocun-

Ordinata varietas eſt corpori ornatus.

que diſpoſitum, quod non ſua maieſtate impleat, & cui non pro ſua natura debitam virtutem atque potentiam infundat: ita vt nullum membrum relinquat vacuum, cui nõ vitam, ſenſum, & motum concedat: nullum etiam ſit organũ, quod non pro ſuæ naturæ exigẽtia debitam ſibi virtutem ab animę plenitudine recipiat, vt oculus ſumit videndi virtutem, auris audiendi, lingua guſtandi, manus operandi, pedes ambulandi, genua ſeſe incuruandi atque voluendi, & ita in ſingulis membris. ❡Ecce verò mirabile iſtud inter corpus & animã matrimonium, ecce pulcherrimam conſonantiam & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex vna parte, & virtutes ſeu poteſtates animæ ex parte altera. Vide, quomodò ſingula organica membra, ſingulis virtutibus deſponſantur ac velut nubunt & coniunguntur inuiolabili inſeparabilique ſocietate. Vides ex parte vna corpus velut ſubſtratum, cum multitudine diuerſiſſimorum eorũdẽmque pulcherrimorum organorum, ex aduerſò autem animã vides hoc corpus ſibi deſponſantem, in corpus iſtud intrantem, totam plenam nobiliſſimis potentiis, & talibus potẽtiis, quæ ſingulis corporis membris reſpondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc ſpectaculo iucũdius? Verè qui hæc iunxiſti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus ſolus, & præter te non eſt alius, tibíque gloriam canit omnis compago corporis noſtri & vniuerſa animæ plenitudo, qui viuis benedictus in æterna ſecula. Amen. Cõtẽplatio pulcherrima matrimonij inter corpus & animam.

CAPVT VIII.

❡De potentiis animæ vegetatiuæ in ſpeciali.

VT autem per ordinẽ nũc de ſingulis determinemus, primo conſideranda eſt potentia animæ vegetatiua, quæ alio nomine nutritiua appellatur. Ariſt.2. li.de anima.4.c.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare.

Vnde potentia vegetatiua diuidi poteſt in potentiam nutritiuam ſiue altricem, augmentatiuam, & generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. ❡Prima eſt propter conſeruationem ſubſtantiæ ipſius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia, ſed in fluxu continuo, propter virtutem igneam perpetuo cõſumentem & partes aliquas deuaſtantem, idcirco ad conſeruationem ſubſtãtiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo continuo inſtauret, quod per reſolutionem deperditur. Nam vbi continua eſt abſque reparatione reſolutio, fieri non poteſt, vt durabilis ſit talis rei ſubſiſtentia. Quapropter rectè dixit Ariſtoteles viuens euſque nutriẽte indigere, quouſque perſeuerat, alimento autem priuatum non poſſe ſubſiſtere. ¶ Secunda vis eſt augmẽtatiua, qua nimirum anima ipſum corpus in iuſtam & naturæ conuenientẽ poteſt perducere quãtitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam ſuam quantitatem, ſed per puſillum eſt cum vitam recipit. Anima verò continua operatione ſua, circa alimentum occupata, non ſolum curat id quod defluit reſtaurare, verum etiam maiorem adiicere quantitatem, dum plus infulcit ſua actione, quàm ſit conſumptione deperditum. Eſt autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuens omne quandiu viuit augeri, nutriri vero & ali ſimpliciter omnibus viuentibus neceſſarium eſt. ¶ Eſt tamen ſecundum rem harum duarum potentiarum idem obiectum, ſed ratione tantum diuerſum. Alimentum enim & nutrit & auget, ſed quantum reparat quod deperditum eſt nutrit, inquantũ verò etiam maiorem quantitatem reddit quàm præfuit, auget. Et eſt quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro inſtrumento tamen habet naturalem calorem per quem concoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem eſt alito contrarium & diſſimile) vt fiat ſimile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentum diſſimile eſt ipſi quod nutriri & augeri debet, impoſſibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, niſi ipſum alteraretur, vt ſimile fieret alito. Hæc autem alteratio rectiſſimè attribuitur calori, quo tanquam inſtrumento & cauſa ſecundaria vtitur anima, de quo plura ſuo loco dicemus in ſequentibus capitulis.

Ariſt. 2. li. de anima. 4. c.

CAPVT IX.

¶ De virtute attractiua, digeſtiua, retẽtiua, & expulſiua.

SVnt autem particulares quædam vires, potentiis iam dictis ſubſeruientes, vt pote ſine quibus fieri non poſſit nutritio, vel augmentatio.

Eæ ſunt, virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digeſtiua, & virtus expulſiua. 4. potentiæ.

Quia enim in perfecta nutritione ſingula membra oportet nutriri, ideo neceſſe eſt, vt in quolibet membro virtus ſit quædam, per quam nutrimentum attrahat quo nutriatur, nõ ſecus quàm in magnete virtus eſt quædã & efficacia ad ſe attrahendi ferrum. ¶ Verum quia non poteſt membrum ex attracto nutrimento ali ſiue nutriri, niſi ipſum quod attractum eſt, omnino ſecũdum ſpeciem ſimile fiat ipſi membro nutriendo: ob hoc virtute digeſtiua opus habet, per quam nutrimentum concoquatur & tranſmutetur, vt ſimile ſit membro alendo, ſicque ipſi ſufficiat nutritioni. Nam impoſſibile eſt nutritionem fieri, niſi prius ipſum alimentum ſimile factum ſit nutriendo. Nutritio enim (vt ſupra indicauimus) fit ex alimento prius diſſimili, facto tamen ſimili, antequam fieri poſſit nutritio. ¶ Quia verò non poteſt virtus naturalis agere in inſtanti, ſed tempore eget, vt digerat alimentum ac ſimile reddat alito, idcirco ne diſſipetur materia attracta, retentiua virtute eſt opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxiſſe alimentum, ſi deeſſet virtus ipſum retinendi, donec ſecundum qualitatem conuenientem eſſet immutatũ, quemadmodum videmus nonnullos interdum ſumere cibũ vel potum ſed ante concoctionem ſiue digeſtionem congruam, ſtatim vel per os vel per poſteriora eiicere. Attractiua. Digeſtiua. Retẽtiua

¶ Sed quoniam in omni alimento impuritatum eſt commixtio, quæ per digeſtionem ſeparantur ab eo quod nutritioni eſt accommodum, idcirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generẽt, neceſſarium fuit virtutem ineſſe membris ad expellendum eiiciendumque quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius diſſerere, Medicorum potius eſt quàm Phyſicorum. Expulſiua.

CAPVT X.

¶De potentia generatiua.

Generatiua.

TErtia vis animæ vegetatiuæ eſt, potentia generandi, quia ſcilicet viuens potens eſt generare ſibi ſimile, ſecundum ſpeciem. Quam potentiam Ariſtoteles dicit eſſe præcipuam, ita vt iuſtum putet potẽtiam vegetatiuam à generatiua tanquam præcipua, denominari. Ait enim opus generationis eſſe aliorum finem nutritionis ſcilicet & augmentationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iuſtam quãtitatem, vt cum perfectũ fuerit, gignat ſibi ſimile. Naturaliſſimum enim & præcipuum opus (vt Ariſtoteles ait) eſt generare ſimile, & in quo viuentia maxime aſſimilantur ſummæ illi Diuinæ bonitati, quæ ſua virtute progignit vniuerſa. Item & ſecũdum æternam durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quod ſecundum numerum, vt ille æterna permanere non poſſunt: idcirco dum ſibi ſimile generando, ita in ſpecie permanent, quõdammodo æternitatis participes fiunt, atque ad Diuinæ durationis aliquatenus accedunt ſimilitudinem, quantum ipſorum permittit conceditque natura.

Ariſto c.4.2. lib. de aïa.

¶Eſt autem hæc virtus, nec in ſolis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidem in ſolis animalibus, quoniam quidem & plantæ complures eandẽ vim participant. Vim enim generatiuam habent, quibuſcũque à Deo ſemen eſt datum. In ſemine nempe virtus eſt formatiua ſimilis ſecundum ſpeciem. Hinc & naturæ prouidiſſimus benigniſſimuſque inſtitutor Deus, cum de terra vellet arbores, herbaſque verbo ſuæ iuſſionis educere, iamiã de generationis vi ſollicitus, ſemen pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait, Germinet terra herbam virentẽ, & facientẽ ſemen, & lignũ pomiferũ faciens fructũ iuxta genus ſuũ, cuius ſemen in ſemetipſo ſit ſuper terrã. Poſt cuius verbũ in ſacra hiſtoria ſubditur, Et factũ eſt ita. Et protulit terra herbã virentẽ & facientẽ ſemen iuxta genus ſuũ, lignũque faciens fructum, & habẽs vnumquodq; ſementẽ, ſecundũ ſpeciẽ ſuam. Ecce quam ſollicita & diligens hic fiat ſeminis mẽtio, vide quomodo ab initio fuit de generandi virtute ſollicita Dei prouidentia. In quibuſdam verò non ſolũ ex ſemine fit ſimile ſecundũ ſpeciem, verũetiam ex ramuſculo tantum præciſo abſq; vllo ſemine arbor creſcit aut herba ſimilis illi à qua

Neq; ſolum aïal, neq; omne ſibi ſimile generat.

Gene.1.

deſumpta eſt particula. ¶ Quòd autem non in omnibus animalibus, neque in omnibus viuentibus inueniatur, per experientiam eſt manifeſtum. Nam quædam ſunt animalia ſpontaneam generationem habentia, quæ non ex ſeminis propagatione, ſed putrefactione naſcuntur, quanquam inter hæc quædam indifferenter, vel ex putrefactione naſcantur, vel ex ſemine. Illa etiam quæ ex diuerſarum ſpecierum cōmixtione generantur, non ſunt nata generare ſibi ſimile. Vnde mula (quæ ex commixtione equi & aſinę gignitur) neſcit generationem. ¶ Eſt autem huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniam operationis illarum effectus completur & manet in ipſo ſubiecto in quo inſunt potentiæ. Effectus autem operationis virtutis generatiuæ extra ſubiectum eſt ipſius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipſum ſuum indiuiduum in quo eſt, nutrit atque augmentat. Nulla autem res per potentiam generatiuam ſeipſam generat, ſed aliud diſtinctum indiuiduum, ſimile tamen ſecūdum ſpeciem. Ex quo manifeſte patet, nobiliorem ac digniorē eſſe virtutem generatiuam duabus potentiis prioribus. Siquidem iſta ad ſpeciei cōſeruationem immediate ordinatur, illę vero immediate ad ſuſtentationē & perfectionem indiuidui. Species autem nobilior eſt indiuiduo, vtpote quæ per ſe pars eſt vniuerſi, non hoc aut illud indiuiduū. Vnde (quēadmodum ſupra diximus) nutritiua & augmentatiua ad generationem tanq̄ ad finem ordinantur. ¶ Aduertendum inſuper, ꝙ circa idem obiectū aliquo modo verſatur potētia generatiua, circa quod verſari diximus nutritiuā & augmentatiuā. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimēto nutrit, & augmētatiua ex alimento quanto auget: ſic & generatiua alimento vtitur ad ſuę operationis exercitiū. Semen enī ex ſuperfluo eſt alimēti.

Quæ nō generant ſimile.

CAPVT XI.

¶ Pulchra ſeminis conſyderatio.

MErito vero conſyderatio ſeminis (quo vtitur virtus generatiua ad ſuæ operationis exequutionē) videri debet profundius contemplantibus, nimiū admirabilis. Quid enim? An non ſuperadmirabile eſt, ex modico ſemine (quod de herba aut arbore qualibet deciſum fuerit) in terrā coniecto, pullulare virentem herbam vel arborem, eandemq; tēporis acceſſu, ſumpto ex terræ viſcerib⁹

Aduerte huc animum ſpectator rerum nouarum.

congruo alimento,iuſtam ſibi quantitatem adiicere, & partes omnes ſibi iuxta naturæ ſuæ cõditionem adaptare varietate tam pulchra,diſpoſitione tam ſpectabili, tamq; admirabili ordine,vt hominis ingenium nec herbulæ vnius ſufficiat comprehendere artificium.Conſydera enim in arboris è ſemine proceſſione, quo modo in terrã inferne radices mittit, eaſq; ita infigit ſolide,ita hærere facit in intimis terrę viſceribus,vt poſt modicum vix euelli aut dimoueri niſi vi magna non poſſit,quomodo ſurſum ſtipitem ac truncum mittit,quẽ externe quidem veſtit cortice velut indumento,aduerſus aeris inclementiã, & frigoris æſtuſq; iniurias.Intime vero medulla poſita eſt & circunquaque venæ maiores atq; minores per totum corpus trunci diſperſæ,eæque mirabili ordine abinuicem minores à maioribus procedentes, per quas nutrimentũ ſingulæ partes ad ſe attrahunt. In ſuperiori vero parte,quam mirabiliter prodeunt de ſtipite folia,in quibus ſimiliter venarum & arteriarum conſpicimus ſtupendam connexionem. Et eſt quidem foliorũ eadem figura, eadem læuitas vel aſperitas,ſimilis fere lõgitudo,latitudo,color idem,idem ſapor,idem odor,& per omnia maxima eſt arborum eiuſdem generis ſimilitudo. Taceo florũ pulchritudinem, & fructuũ dulcedinem,ac in vtriſq; mirabile artificium. Hæc videlicet omnia originaliter ex ſeminis vnius prodiere virtute.

¶Sed & in ſemine animalis, atque ideo in ſemine hominis (ex quo videlicet proles humana ſecundum corpus naſcitur) nonne illud vel maxime ſtupendum eſt, quod ex virtute illa quæ in tam viliſſima atque penitus deformi & ſordida materia ineſt,talis ornatur membrorum tam pulchra compoſitio, tam cõuenientiſſimus ordo, tam efficax diſpoſitio membrorum,tam eximia ſingularum partium coniunctio. Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur, ſuper quam ipſum corpus debeat firme conſiſtere,& qua debeat moueri de loco in locum : cuius partis extremum multiplicem habeat diuiſionem,vt ſit velut in particulas diſſecta materia, hoc eſt, vt pes habeat ſuos digitos in extremitatibus : atque hæ rurſum partes talem habeant ordinem, vt quæ primo loco ponitur, cæteris ſit & altitudine & craſſitie maior, atque ita deinceps ſuo ordine, vt ſit nouiſſimus digitus omnium tenuiſſimus & minimus. Item vt partes hæ ſic diuiſæ, in extremo pedis ſe-

cundum quinarium numerum ita regulariter & vniuerſaliter diſtinguantur, vt monſtrum iudicetur, ſi quando in vno pede ſenaria inueniatur diſtinctio. Iterum vt harum partium quælibet in ſui extremitate ex parte ſuperiori duritiem habeat vnguis, mirabili artificio & ſubtiliſſima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla poſſit excidere violentia quantumuis comprimantur pedes, aut vrgeantur multis laboribus. Item vt ſingulæ hæ partes, ſuas habeant iuncturas, in quibus poſſint incuruari, & prior quidem maior non niſi vnam huiuſmodi habeat in ſui medio, cæteri vero binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus compoſitione manifeſte apparent etiam extrema tantum conſyderanti. Ex aduerſo autem in ſupremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in ſuperioti parte tegitur, hoc eſt oſſeo tegmine ita duriſſimo & indiſſolubili, vt per annos plurimos in terra iacens non poſſit omnino cōſumi. quod quidem cranium carne & cute operitur, vnde crinium egreditur defluxus, partem illam vndequaque circunueſtiens. Sub hoc autem cranio, nobilis quædam & tenerrima formatur ſubſtantia, quam cerebrum dicimus, eaq́; ſecundum diuerſas partes varie formata, vt diuerſarum virium aptum poſſit eſſe ſuſceptaculum & organum diuerſarum nobilium operationum, in qua inſuper rotunda parte ſuprema ab anteriori parte conſiſtunt oculi, in ſua concauitate pulchre firmati: ſic tamen vt facillime mobiles, quibus ſunt etiam ſua cilia & ſupercilia. Sub his ſunt nares, ad latus autem aures: ſub naribus autem oris apertura ad ingreſſum cibi, & per circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorum ij qui in ipſo ingreſſu conſiſtunt, tenues ſunt & acuti, ad diſſecandum atque ſcindendum impoſitū cibum: poſteriores vero craſſiores ſunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iam anterioribus dentibus conciſas poſſint velut molendo in minutiſſimas particulas conterere: propter quod etiam molares appellantur. ❡ A parte autem capitis poſteriori, omnibus clauſis, nulla conſpicitur apertura: ſed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic conſiſtunt, qui caput partem ſupremam cum humeris parte inferiori conglutinant: ita vt cum caput humeros non cōtingat, pulchre tamen abſque onere per colli interpoſitionem ab eiſdem geſtetur. Hinc vero ab humeris

velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opus quodlibet peragendum, eaque in medio curuabilia in cubito, extremitates autem ſimiliter in digitos ordinate diuiſas habentia, vt de pedibus ſupra diximus. ¶ Deinde nobiliſſimũ membrum cordis ita mirabiliter in medio animalis poſitum conſiſtit, habens ad ſui caloris temperamentum circumiacentem pulmonem, aerem ſua reſpiratione continuo in modum follis attrahentem, ſicque ſuum calorem temperantem: vicinum etiam habens epar ſanguinis officinam, & ſtomachum velut totius corporis coquum, alimenti totius ſuſceptiuum. Habet inſuper ſplenem, habet renes, habet inteſtina omnia, mirabili connexione & conuolutione diſpoſita.

¶ Quod hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attingimus, & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis ſiue etiam animalis alterius ex ſeminis tam viliſſimæ ſubſtantiæ virtute efficiantur, quis nõ iſta maximum reputet miraculum? Nonne recte tibi

Pſal.138. videtur domino dixiſſe Pſalmiſta, Mirabilis facta eſt ſcientia tua, ex me confortata eſt, & non potero ad eam? Nonne & nos in præfatione libri huius recte videbimur hoc aſſeruiſſe, quod prodigia ſemper ſecum circunferant homines, quibuſuis miraculis magis admirabilia? ¶ Et quidem non ita multum videtur admirandum, ſi totam hanc connexionem diſpoſitionemque membrorum, quam in nobiſipſis cõſpicimus per ſemetipſum ita ſua omnipotenti virtute deum aſſeramus condidiſſe: ſi quomodo in principio Adam creauit de terra, & de eius coſta Euam, abſque vllius virtute ſeminis, terram ſolam pro materia accipiens, & totam virtutem per ſeſe adminiſtrans, ita & noſtra corpora in ſua diſpoſitione atque pulcherrima proportione per ſe idem ipſe ſimiliter fabricaret. Item ſi vt in principio arbores & herbas creauit, abſque virtute ſeminis, ita & nunc potentiſſima ſua iuſſione eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniam non eſt ei impoſſibile, neque difficile omne verbum. Non nouum eſt nobis, ſi magna faciat ille, de quo ſcriptum eſt,

Pſal.71. Qui facit mirabilia magna ſolus. Verum quòd hæc humani corporis diſpoſitio ex operatione eſt virtutis, quę latet in paterno ſemine (fœtidiſſima & vix nominanda ſubſtãtia, quam abſque abominatione nemo conſpicit) quodque in eo tam

præclara lateat virtus, corpus tam admirabile ſic efficiendi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis diſpoſitionis efficacia in illo realiter inexiſtat, id nobis merito in immenſum aggrauat pondus conſiderationis noſtræ, id prorſus ſtupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & voce aperta confiteri, quod nō ſolum ipſe magnus ſit in ſemetipſo, neque ſolum magnus in magnis, ſed & in abiectiſſimis, contemptibiliſſimiſque, & minimis glorioſus.

CAPVT XII.

¶De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali.

ANima autem ipſa vegetatiua, per virtutem vegetatricem licet vere prima ſit, & præcipua cauſa ſupradictarum operationum nutritionis & augmētationis, eget tamen ad hoc (vt ſupra tetigimus) calore naturali pro inſtrumento, quo mediante ſuas iſtas operationes perficiat: Cuius quidem naturalis caloris, tanta eſt neceſſitas in corpore humano, & operationibus illius ſuſtentationi neceſſariis, vt abſque eo nequaquam poſſit anima in corpore permanere, ipſoque deficiente, omnino neceſſarium ſit animalis vitam deficere.

¶Hic autem calor naturæ igneæ eſt, & perpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ & flammam quæ eſt in lychno lampadis nutriri ad oculum cernimus, atque ita neceſſario nutriri, vt nutrimento conſumpto mox flamma euaneſcat. Oportet ergo donec calor iſte in homine permanſerit, nutrimentū aliquod illi ſuppeditari in quo foueatur atque conſeruetur.

¶Hoc autem nutrimētum eſt humidum radicale (vt appellant medici) id eſt humiditas naturalis, & ab initio generationis ſimul cum calore naturali ſiue radicali congenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum poſuit naturalem calorem, eadem ad conſeruationem rei, & naturalem diſpoſuit humiditatē, quæ calorem velut cibaret atque foueret, ad eum modum quo ab oleo paſcitur flamma quæ in lampade cernitur. Humidū radicale.

¶Hoc autem radicale & naturale humidum, cum continuo

debeat paſcere vorantem igneum calorem, eumque in humano corpore fouere, facile minimo tempore abſumeretur, ſi non ipſius fieret continua reparatio, quemadmodum ſtatim oleum in lampade deficeret, ſi non ſtatutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc neceſſaria eſt ſumptio alimenti cibi atque potus, ex quibus ſeparatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipſum verò ſiccum quod inde accipitur, ad reparationem eſt ſicci, quod per actionem caloris reſoluitur. Non enim ſolam humiditatem in corpore ignis abſumit, verumetiam partes carnium, ac cæterorum membrorum ex omnibus tam ſiccum quam humidum reſoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. ❡Humidum autem iſtud radicale nutrimentum radicalis caloris, non debet eſſe humidum omnino aqueum, ſed potius aereum pinguéque & viſcoſum ſiue vnctuoſum: quomodo flamma non ſimplicis aquæ humido nutritur in lampade, ſed humiditate pingui & vnctuoſa, cuiuſmodi eſt oleum, aut cuiuſmodi eſt in candela ſeuum. Oportet ergo tale eſſe etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id eſt non pure aqueum, ſed pingue, dulce, viſcoſum. Quare etiam ad humidi radicalis reparationem non videtur potus ipſe per ſe ſufficere. Non enim videtur ex ipſo ſolo ſufficiens poſſe elici pinguedo, ſed concoctio cum cibo, & ex cibi ſubſtantia ſolidiori facta cõmixtio, addit humido illi viſcoſam pinguedinem. Et quanto humidum illud pinguius fuerit, tanto ex ipſo minus calor conſumit, quemadmodum videmus flammam in candelis ex ſeuo recenti atque pinguiori factis minus in ſeuum deſeuire, diutiusque in illis conſeruari.

CAPVT XIII.

❡De cauſa longitudinis aut breuitatis vitæ.

EX horum ergo duorum proportione, id eſt calore naturali & humido naturali attenditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, ſecundum videlicet proportionem calidi ad humidum: vt illa in quibus optima ſit horum proportio, longiſſimæ vitæ iudicentur. Ea verò in quibus minor proportio, vitæ breuioris.

¶ Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, quod ſimpliciter ſola quantitas materiæ alicuius rei nequaquam vitam faciat longiorem vel breuiorem. Nam ad oculum videmus quaſdam arbores paruulas diutius perdurare aliis multo ſecundum molem maioribus. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoque & hominibus. ¶ Neque vniuerſaliter caliditate excedentia maioris ſunt durationis. Si enim fuerit non proportionatum humidum, citius etiam aliis deficiunt, in quibus non tanta eſt excellentia caliditatis. Facit enim immodicus calor non præſente humido ſufficiente ad pabulum, ad rei celerem conſumptionem, vt in hominibus multum cholericis. ¶ Rurſum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt poſſit ſufficienter dominari, abundantia frigiditatis extinguitur, & neceſſario animal ſuffocato naturali calore perit vt videmus in iis qui ſunt vehementer flegmatici, item & in ſenibus in quibus dominatur frigiditas. ¶ Item neque ſiccitas multa per ſe cauſa eſt longæ vitæ. Nam ſenes multæ ſunt ſiccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extingunt ſubtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas naſcuntur minoris eſſe durationis, & animalia aquatilia plærunque breuioris eſſe vitæ, quam greſſibilia. Abundat enim in eis humidum, idque non pingue & firmum, ſed magis aqueum. ¶ Harum ergo qualitatum nulla per ſeſe poteſt aſſignari cauſa longitudinis & breuitatis vitæ, ſed calidum & humidum æquata (vt ait Ariſtoteles) præcipua huius rei ſunt cauſa. Quod tamen non ita debet intelligi, quaſi humiditas & caliditas in æquali virtute cauſa ſint diuturnioris vitæ, ſed quia in debita & bona proportione diſpoſita. Oportet enim calidum habere dominium ſuper humidum. Alioqui non conuenienter ex eo poſſet nutriri. In nutritione enim, id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, niſi agente ſuper paſſo habente qualecunque dominium. Quod ergo Ariſtoteles ait, calidum & humidum æquata eſſe cauſam diuturnioris vitæ intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidum

Calidũ & humidum vitę durationis cauſa

non excedat calidum, ipſumque ſuo exceſſu ſuffocet, neque viciſſim calidum ſic excedat abſque proportione humidum, vt ipſum cito exedat atque abſumat.

CAPVT XIIII.

¶ Quæ complexio faciat vitam diuturniorem.

Complexio ſanguinea diuturna.

EX prædictis patet, inter complexiones hominum, diuturniorem vitam prębere eam quæ appęllatur ſanguinea. Eſt enim hæc calida & humida, eſtque humidi & calidi, & humidum eſt aereum non aqueum: ſiquidem aerei reſpondet iſta complexio, qui natura calidus & humidus eſt. Eſtque in hac calor temperatus, quoniam non igneus eſt, ſed aereus. Aer enim non in ſummo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas ſit ſatis temperata, & humiditas multa, eaq; pinguis & viſcoſa (quæ nutritioni calidi maxime eſt accommoda) non videtur ad vitæ prolongationem alia eſſe conuenientior ex quatuor cõplexionibus. ¶ In cholerica enim excedit calor igneus, & ſiccitas non præbet ſufficiens pabulum excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non poteſt ſuper humidum dominari modicus calor, conſequitur non poſſe recte digeri humidum, ſicque multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica verò cõplexione, nimia ſiccitas eſt & calor modicus. Eſt enim in modum terræ frigida & ſicca. Harum autem qualitatum vtraque vitæ obeſt, quæ in calido & humido conſiſtit. Si tamen fiat harum complexionum commixtio, poterunt etiam aliæ bonæ compoſitiones inueniri ad vitæ conſeruationem valde accommodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala eſt, vbi melancholia fuerit minor. Et forſitan talis poſſit fieri compoſitio, quæ ad vitam melior eſſet quam pure ſanguinea.

CAPVT XV.

¶ Proportionem. 4. primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis vitæ.

LIcet autem dicamus (iuxta Ariſtotelem & alios medicos idem aſſerentes) calidum & humidum æquata & bene proportionata, ad eum modum quo prædictum eſt, cauſas eſſe vitæ diuturnioris: originaliter tamen non ſolum ex duabus his qualitatibus debet ſumi iſta conſideratio, ſed ex proportione quatuor primarum qualitatum. Illa enim complexio in animali eſt effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & ſiccum bene ſunt adinuicem proportionata ſecundum exigentiam vitæ animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominium ſuper cætera, ſic tamen frigiditate temperetur, vt non nimium excedat ipſam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne ſubito abſumpto nutrimento depereat: quomodo vehemens ignis cito conſumpta materia mox collabitur, iterumque humiditas ita ſit per adiunctam ſiccitatem temperata, vt non ſit nimia, neque excedat caloris proportionem, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo ſi igni ardenti ſuperfundatur aqua copioſa. Et in quibuſcunque huiuſmodi temperamentum inuenitur quatuor primarum qualitatum, hi in ſe habent principium diuturnæ vitæ.

Proportio 4. qualitatũ duratio-nis origo

¶ Veruntamen quia in hoc temperamento calidum & humidum præcipua ſunt, habéntque dominium, quibus alia duo frigidum & ſiccum ſolum ad contemperamentum adiiciuntur, ad illorum mediocritatem conſtituendam, exceſſumque vitæ diſconuenientem prohibendum, idcirco duarum tantum qualitatum expreſſam faciens mentionem Ariſtoteles, dixit calidum & humidum eſſe principia longioris vitæ. Cum tamen addit æquata & proportionata, indicat tacite, & alias duas qualitates, quarum additione fit vt calidum & humidum proportionentur, atque æquentur. Si enim calori deeſſet temperans frigiditas, excederet humidi proportionem. Et ſi non adeſſet humiditati temperans ſiccitas vtique excederet proportionem caliditatis.

¶ Duas autem illas qualitates caliditatem & humiditatem dominari oportet in complexione longioris vitæ, quoniam ſunt qualitates vitæ, id eſt viuentibus neceſſariæ, & animalis ſubſtantiæ potiſſimum conuenientes: primario tamen caliditas, ac ſecundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione vitæ longioris primum

locum calor obtinere debet, humiditas vero ſecundum. Frigiditas autem & ſiccitas, mortis principia ſunt, vbi inualuerint. Vnde ſenes quo amplius ad mortem tendunt, eo magis ſiccos & frigidos effici cernimus. Et mortua ſtatim corpora maxima occupat frigiditas atque ſiccitas: omnis autem fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & ſiccum eſſe mortis principia, & vitæ maxime contraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuiſſimæ vitæ eſt, in qua iſta dominantur, aut etiam eorum alterum, ſiue per ſe frigiditas ſiue ſiccitas. Nam illa directe calori aduerſatur, in quo eſt vitæ principium: hæc vero humiditati, quæ eſt primæ vitalis qualitatis fomentum.

CAPVT XVI.

¶Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam ſint bene diſpoſita.

NOtandum autem, quod illa corpora ad longam vitam ſunt bene diſpoſita, quę in principio maximam habent ſed tamen proportionatam humiditatem: ita vt videatur calor aliquo modo latere ſub tanta humiditate, vt multo tempore perduret calor antequam poſſit humiditatem coniunctam penitus euincere, & manifeſtum obtinere dominium: modo non tanta ſit, vt omnino calorem obruat ac ſuffocando extinguat. Quæ vero in principio ſui ortus admodum paucam habent humiditatem, vt ſtatim calor poſſit euincere & quaſi ſuperior apparere, nō ſunt diuturnæ vitæ. ¶Simile enim videmus in ignibus. Plærunque enim ignis ille qui ſubiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc eſt multa humiditas, diutius deliteſcit, iacetque abſconditus priuſquam poſſit ſuper materia appoſita potiri dominio: & interdum quidem, prorſus quaſi extinctus apparet atque oppreſſus, quandoque tamen vigore reſumpto reſiſtens fortiter, agensque viriliter, tandem adhuc glorioſe emicat, & in altum flammam ſuſtollit, quaſi in victoriæ ſignum. Et manifeſtum eſt talem ignē multo eſſe durabiliorem, quam ſit ignis alius ſtipularum aut ſtraminum aliorumve lignorū valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectum ſtatim obtinet dominium.

¶ Atque hinc contingit nõ raro, vt iſti qui in infantia, imò in pueritia grauiſsimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quaſi in languore vexati, longiſsimã vitã viuãt, cernantúrq; in ætate prouectiori valere belliſsimè, poſtq̃ humidũ illud, ſub quo calor eorũ periclitabatur, & ſub quo modo quodã oppreſſus deliteſcebat, iam fuerit euictũ, & calor poſt longã patientiam obtinuerit principatum. Quemadmodũ ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus ſulphureis compoſitos, aqua perfuſos, poſt paululum multo voraciorem flammam dare, & calorem maiorem, ſimul etiam durare longius.

¶ Hinc iterum contingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, lõgam tamen vitam ducere. Signum eſt enim in eis quòd nec calor tantus ſit qui omnino poſsit manifeſtè in humidum dominari, neque tantum humidum vt poſsit extinguere calidum: ſicque calor ob modicitatem nõ multũ poteſt humidi conſumere, ac proinde humidũ minus commiſcetur extraneo, remanetq; purius, & ad caloris nutritionem magis efficax. Attamen quia calor tantus eſt vt ſe poſsit aduerſus humidum defendere, & illius ſaltem aliquid (quamuis non ita multum) ad ſuam nutritionem excedere, idcirco in vita animal permanet, lãguens tamẽ, propter ſufficientis caloris defectum, & quia non ſatis quantum operationes animali conuenientes expetunt dominatur. ¶ Patet etiam ex prædictis ratio, quare illi qui præcoci ſunt ingenio, id eſt, ante multam ætatem valde ingenio pollẽtes, plærunque conſpiciantur præmatura morte occumbere, vt vix interdum virilem, rarò autem ſenilem attingant ętatem. Eſt enim ſignum, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Vnde qui multũ habẽt ſanguinem, non ſunt ingenioſi, eo quòd ſanguis ſit humidus: ſed qui paucum ſanguinem & non ita humidum habent, vtcunque cholera mixtum, id eſt ſatis ſiccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca eſt humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt ſiccitatem ad operationes ſenſuum & ingenii requiſitas. Superuincens enim ſua actiuitate caliditas, cito corpori dat conuenientes operationes, quas mediante calore corpus habet: ac proinde ante conſuetum tempus ambulant, loquuntur, diſcunt, morantur, phãtaſiantur, dum alii propter multum humi-

Ingenioſi citius moriuntur.

dum diutius impediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autem minus eſt humidi, & plus calidi, manifeſtū eſt citius ibi calidi nutritionē deficere. & vbi cito dominatur calidū, cito quoq; deficere ipſum neceſſe eſt. Proinde manifeſta ratione colligitur, eos qui præcoci ingenio ſunt, debere etiam præmatura morte occumbere. ¶ Patet inſuper ratio, quare cū cætera multa animalia conſpiciamus vel mox in ſua natiuitate, vel paulò poſt, operationes ſuas conuenienter exercere, vtpote moueri, ambulare, & alia eis conuenientia opera. Homo tamen per multum tempus abſque ſibi cōuenientibus operationib⁹ remanet. Nimia enim humiditas in cauſa eſt, propter quam etiam membra infantulia ligari debent faſcijs eo quòd deficiente ſiccitate non ſint ſolida membra. Hoc autem in alijs animalibus non eſt neceſſe fieri: homo enim præ omnibus alijs animalibus abundat humiditate, propter quod etiam longioris eſt vitæ, omniaque animalia vitæ diuturnitate ſuperat, paucis admodum exceptis, vt elephanto & ceruo, & ſi quæ ſunt ſimilia. Hæc enim animalia tradunt longā admodū habere vitā. Cętera autem animalia domeſtica, quæ hominibus in vſu ſunt, ad oculum videntur multo breuiorem homine vitam ducere, quantumvis mole excedant. vt equos, boues, oues, canes, aliáque huiuſmodi. ¶ Præterea habetur ex iā dictis cauſa, quare ii qui paucio-ri nutriuntur cibo, diutius viuant: qui verò maiori, breuiorē habeant durationē. Item, quare ii qui multū indulgēt veneri, minus viuāt, item & ii qui immoderatis atterūtur laboribus. Exiccat enim multa ſeminis emiſsio, itē & immodicus labor. Velocior autem ſiccitas, mortem accelerat. Illis tamē qui nimia ſunt humiditate pleni, labor cōducit moderatus, ad vitam protelandam. Efficit enim bonam ſiccitatē & temperatam, vt non obruatur calidum ab humido, & ſuperflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

CAPVT XVII.

¶ Quare per nutritionem res non poſſent perpetuo ſeruari.

VErum ex his quæ prædicta ſunt poſſet quiſpiam dubitare, atque ita nobis obiicere, Si calidū eſt vitę principium, & humido radicali nutricatur, ac humidum illud per nutrimentum reparatur, qui fit vt nō per-

petuo poſsit in aliquo viuente, vita per nutritionem ſeruari. Tam diu enim animal in vita permanere natũ eſt, q̃ diu calor naturalis ipſi non deficit: adeo vt ſi perpetuo calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, ſimul permaneret & anima ipſum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidũ per alimentũ reparatur. Quare ergo ad hunc modum non poteſt corpus congruo nutrimento per virtutem nutritiuam perpetuo conſeruari abſque corruptione?
❡ Huic quæſtioni talis adhibẽda eſt reſponſio, humidum radicale quanquam nutriatur humido nutrimẽtali ex cibo & potu adueniente, nunquam tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, vt ante fuit: ſed continuo minuitur à principio actionis caloris in ipſum. Per cõmixtionem enim extranei (vt docet Ariſtoteles in libris de generatione) cõtinuò ipſa virtus ſpeciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandem penitus humido deficiente, cogatur ipſum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperante, nec habẽte pabulum. Quemadmodum videlicet cùm aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinũ, eo fit vinum minus forte, & minus habens virtutem ſuæ ſpeciei, ad conuertendum ſcilicet in ſe extraneam ſubſtantiam. Et licet in principio per modicam admixtionem non deperdat virtus vini, quoniam adhuc potens eſt conuertere infuſum in ſuam ſubſtantiam, ſi tamen diu pergis aquam infundere, tãdem ita debilitabitur virtus ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur & extinguetur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionem non poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cum euſque res deuenerit, vt neceſſarium humidum radicale perdat. Quod ſi homini adeſſet per nutritionem virtus reparandi humidũ æque bonum, vt eſt illud quod deperditur, tunc poſſet homo abſque corruptione ſeruari.

CAPVT XVIII.

❡ De virtute ligni vitæ in Paradiſo.

A Tq; ita ſanè intelligendũ eſt, quod in Geneſi legimus de ligno vitæ quod erat in paradiſo ex cuius fructu prohibebatẽ ſumere Adã, poſteaq̃ peccaſſet,

ne ipſum comedēs viueret in æternū. Sic enim ait dominus, Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum: nūc ergo ne forte mittat manum & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Et poſt pauca ſubditur, Eiecitq; Adam, & collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flāmeum gladiū atque verſatilē, ad cu ſtodiendā viam ligni vitæ. Nam (vt ſacri Theologi tradūt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eū poſsit virtus ſpeciei reparari & conſeruari abſque defectu. Quemadmodum enim aliæ arbores in cibū illis erant, ad reparationem deperditi per calorem naturalem (qui etiā in primis parentibus ante peccatum inerat, & ſuo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei voce alimento manifeſtè cognoſcimus) ita hæc arbor in medicinā potius quàm in cibū creata fuit, vt de eius fructu ſumentibus virtus ſpeciei confirmaretur, & ita præſeruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionem & humidi deperditionem, extraneiq; humidi aduentū non imminueretur bonitas ipſius humidi, neque per cōſequens imminueretur calor. Fiebátque per huius fructus virtutē, vt humidū ęque bonū eſſet quod reparabatur, atq; id quod per actionem caloris naturalis deperijt, erátque medela aduerſus hāc (ratione nutrimēti) debilitationem. Atque hinc proceſsiſſet abſq; corruptione hominum vita, arboris iſtius beneficio, donec Deo placuiſſet à ſtatu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre.

¶ Verum nos longe ab illo tam efficaci fructu elongati ſumus, via ligni huius præcluſa eſt Adæ, & cūctis poſteris, via incognita eſt natis in exilio. Paradiſus voluptatis ignotus eſt in terra laboris habitātibus. Atque vt etiam ſit via cognita, ecce ad cuſtodiam ſtat Cherubin, tenens flammeum gladium atque verſatilem, vt ſpes nulla ſit nobis de fructu ligni huius conſequendo. Neque eſt qui vel ramuſculū nobis poſſit adferre ligni illius, vt ipſum plātemus in terra noſtra. Atque vt fortè donetur, nō arbitror ego tam ſingularis gratiæ & eminētiæ lignū ex paradiſo voluptatis allatū, in terra hac miſeriæ atque laboris vegetari poſſe, aut ſuas radices in atenoſam iſtam terram (quæ ſpinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam eſt noſtra conditio, ita ſe nobiſcū res habet, vt velimus nolimus ſemel

nobis ſit moriendum, iuxta verbum domini ad Adam omnium noſtrum nomine dicentis, Terra es & in terram reuerteris. Vnde & ſanctus Apoſtolus, Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori: poſt hoc autem, iudicium. Gene. 3. Hebr. 9

CAPVT XIX.

¶ Quomodo vnumquodque viuens habeat determinatam periodum.

EX prædictis facilè poteſt monſtrari, vnumquodq; viuens habere certū limitem & definitū terminum vitæ, eumque ſecundū complexionis varietatē diuerſum, lōgioremq; vel breuiorē. Cum enim nō poſsit humidum radicale atq; bonū reparari, neceſſario conſequitur ipſum paulatim debilitari. Quicquid autē continuo debilitatur & diminuitur, tandē in totū collabatur neceſſe eſt. Eſt enim vnicuiq; vitæ & durationi præfinitus terminus nouiſſimum illud & extremū vitalis operationis, quando non vltra poteſt calor naturalis ab humido nutriri, cogiturque viuens deficere. Quemadmodū in vino terminus quidam certus eſt, quando non vltra infuſam aquam poterit in ſe conuertere, imò ſeparetur ab aqua, & vinum eſſe definit virtute ſpeciei penitus deficiente. Vnde illa quæ ſimpliciter meliorem habent complexionē proportionemq; calidi & humidi vitalis, lōgiorem habēt ſuæ durationis periodū, & quod optimam habet hanc proportionē, durationis eſt longiſsimæ. Econtrario autē, quod malam habet hanc complexionem ſiue proportionē, breuiorem habet durationem ¶ Hic autē terminus vitæ naturalis dicitur, quoniam videlicet ſecundū naturalē complexionis virtutē, ipſum viuens tamdiu perſiſtere eſt potēs, virtute conuerſiua ipſius ſpeciei ad tantum vſque tēpus ſeſe valente porrigere ſiue extendere. Vnūquodque enim viuens tamdiu naturaliter potens eſt viuere, quandiu calor naturalis in eo poteſt permanere, & quādiu humidū radicale in ipſo poteſt calorem nutrire. Hoc autem eſt, quandiu per nutritionem poteſt humidum radicale ſufficienter reparari. Manifeſtum ergo eſt, vnumquodque viuens ſecundum ſuam naturalem complexionem præfixum & determinatum ſibi terminum habere ſuæ durationis.

Period⁹ ſeu termi nus natu ralis.

¶ Poſsimus autem in hac re facere comparationem vel diuerſorū generū, vel diuerſarum ſpecierum, vel diuerſorum

indiuiduorum eiuſdem ſpeciei. Vnde ſecundũ comparationem viuentium diuerſi generis, dicimus quaſdam arbores quibuſdam animalibus eſſe longioris vitæ, quaſdam etiam minoris Secundum comparationem diuerſarũ ſpecierũ, dicimus homines eſſe plærisq; brutorũ animalium diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturniorẽ, & herbas quaſdam vitæ longioris præ aliis. Quædam enim tantum annuę ſunt, & ſingulis quibusque annis occidũt. Alię verò ad annos plures ſecundum indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum autẽ eiuſdem ſpeciei fit comparatio, cum dicimus, hũc hominem eſſe illo diuturniorẽ, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnunquam etiam in eadem ſpecie fit cõparatio in communi, ſecũdum diſtinctionem ſexus vel conditionis, vt cum dicimus, in paſſerib⁹ maſculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Ariſtotelis dictum) eo quòd maſculini paſſeres plurimam ſequantur venerem. Item cum dicimus agricolas plæroſque moderato labore ſeſe exercitantes longiorem vitam ducere, quàm otioſos clericos: homines quoque ſobrios & caſtos, plusq̃ guloſos & luxurioſos.

CAPVT XX.

¶ Non ſemper res ad naturalẽ vſq; terminũ pertingere.

Quamuis autem ſecundum virtutem complexionis vnaquæque res habeat ſibi determinatum vitę terminum, vltra quàm ſecundum naturam complexionis non poſsit vita protendi, rariſsimè tamen contingit ipſa viuentia huiuſmodi terminum attingere, neque vel milleſimus quiſq; hominũ ad huiuſmodi naturalẽ cõplexionis terminum pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, non quòd viuens ipſum debeat aſſequi, ſed quia ſecundũ extremã naturalis complexionis virtutẽ ipſum viuẽs eouſq; poteſt pertingere, & nõ poteſt terminũ illũ trãſire. Vnde in Iob de hominibus dicitur. Poſuiſti terminos eius qui præteriri nõ poterũt. Non ergo terminus iſte talis eſt quem debeant attingere, ſed quem poſsint attingere, & quem nõ poſsint tranſire ¶ Fit autẽ mille modis vt viuẽs ad determinatũ ſibi terminũ nõ pertingat, maxime autẽ in viuẽtibus rationalibus, id eſt, in hominibus: è quibus vix milleſimus quiſq; propoſitũ finem cõſequitur. Nam mors & corruptio non ſolũ accidit modo prædicto, per naturalẽ defectũ humidi, ſed frequẽ-

Rarò ad naturæ periodũ peruenitur

Iob.14.

quenter ab extrinſeco accidit corrumpere. quod per violentiam aufert à viuente vitam partes diſcontinuãdo, aut quomodocunque noxiam & corruptiuã qualitatem inducẽdo. Quemadmodũ ante oculos quotidie cernim⁹, multas arbores validiſsimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare ſi permitterẽtur in ſua radice pręſcindi ſecuri, ſicque vitã ante cõplexionis terminũ finire. Ita oues & boues aliáque omnis generis animalia per ſingulos dies mactantur plurima. Quantos autẽ videmus in hominibus ante tempus vel gladio occũbere, vel fame perire, vel peſte conſumi, vel aquis ſuffocari: imo vero ſola gula, quot abſumit hominum milia? adeo vt vulgata ſententia merito iactetur, plures gula quàm gladio abſumi. Plurimos etiã quotidie videmus nouis infirmitatum generibus ſubito ſuffocari, ſtrangulari, aut alias quomodolibet exhalare animã. Et (vt Theologiſſimi illius philoſophi Seuerini Boetij verbis concludamus) homine, ſi corpus ſpectes, quid imbecillius reperire queas? quos ſæpe muſcularum vel morſus vel in ſecreta quæque reptantium necat introitus.

CAPVT XXI.

¶ De altero termino diuinæ præſcientiæ.

PRopter hęc ergo neceſſe eſt alium ponere terminũ vnicuique viuentiũ, qui ſit nõ ſecundũ naturalis cõplexionis virtutẽ, ſed ſecundũ pręſcientiã & cognitionẽ Dei: talem videlicet, ad quẽ indubie viuẽtia perueniẽt, & vltra quẽ nequaquã tranſibunt: ita vt nec vltra progrediẽtur, neque citra occumbent. Qui autẽ talem cognouit rerum terminũ, ſolus eſt omniſcius Deus. Vt enim mors eſt omnibus hominibus certiſsima, ita mortis hora eſt incertiſsima: neq; de die illa aut hora quiſquã nouit, pręter illũ cui nihil eſt abſconditũ, qui ęque futura atque pręſentia in proſpectu habet, ante quem futurum omne & præteritum eſt præſens. Termin⁹ pręſciẽtię q̃ oĩa attingit.

¶ Eſt autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum, quòd primum non poſsit viuens ſecundum naturæ virtutem tranſcendere, poteſt tamen citra illum deficere, ipſumque nõ aſſequi: alter autẽ talis eſt, vt frequẽter poſſit viuẽs, quantũ ad virtutem ſuæ naturę & cõplexionis attinet, longe vltra ipſum tranſire. Veluti cum robuſtus aliquis iuuenis ſubito trãsfoditur gladio, aut ſuſpendio pręfocatur. Semper autem viuens hunc terminum attinget, neque ante

ipſum vnquam deficiet,tametſi ſimpliciter ante poſſit deficere. Qui enim hodie occiditur,aut quomodocunque moritur,potuit (abſolute loquendo) ante ſeptem dies interfici & mori ❡ Ac de hoc termino, ſiquis dictum accipiat illud
Iob.14. ex Iob ſupra adductum,Breues dies hominis ſunt, numerꝰ mēſium eius apud te eſt;conſtituiſti terminos eius qui preteriri non poterunt, oportebit hoc vltimum non ſimpliciter intelligi,quaſi abſolute termini iſti nō poſſint preteriri, ſed conditionatè,ſubintellecta Dei præſciētia Quod enim à Deo preſcitum eſt contingens,abſolute quidē contingens eſt,& abſolute poteſt ita non fieri (Eſt enim contingens,ac proinde potens fieri,& potens non fieri)ſed ſub conditione præſcientiæ præſuppoſita,non poteſt non fieri. quoniā neceſſario conſequitur,ipſum ita futurum, ſi ita Deus præcognouit,Non enim poteſt falli Dei præſcientia.

CAPVT XXII.

❡De mutatione ætatis humanæ in diuerſis mundi ætatibus.

CONſyderandum autem hoc in loco,quid cauſæ ſit quòd in diuerſis mundi ętatibus tam diuerſa fuerit humanæ vitæ duratio. Nā id manifeſte ex ſacris diſcimus hiſtoriis. Siquidem in principio mundi duratio humanę vitę vltra nongentos extendebatur annos,verſus millenarium procedendo. Poſt diluuium vero dominus conſti
Gen.6 tuit tempus humanę vitæ,centum viginti annorum. Quod tamen non eſt accipiendum ſecundum extremā durationē vitæ humanæ,ſed ſecundum bonam valetudinem & fortitudinem bonæ complexionis. Nam multis temporibus poſt diluuium adhuc vltra definitum illud tempus homines viuebant. Iacob enim terminum illum exceſſerat, antequam
Gen 47. in AEgyptum deſcenderet. Erat enim annorū 130 cum in-
Ibidem. grederetur AEgyptum. Omnes autem dies vitæ eius fuerūt 147 anni, vixerat etiam Iſaac pater eius 180 annos. Et Abraham primus patriarcha. 175. Hi tamen multo tempore
Gene.35. poſt diluuium fuerunt. Siquidem ætas vna fuit intermedia
Gene.25. à diluuio vſque ad Abraham. Sic ergo poſt diluuium 120 annis ſani & robuſti viuebant homines. Poſtmodum vero in Pſalmis numerus multū imminutus eſt,cum Pſalmo 89. dicitur, Dies annorum noſtrorum in ipſis 70 anni. Si autē

in potentatibus, 80. anni, & amplius eorum labor & dolor, Pſal. 89
in quibus verbis indicatur, tempus vitæ humanę in bona va
letudine poſſe protendi vſq; ad 70. aut in melius comple-
xionatis vſque ad 80. annos, mutatumque eſt prius illud tē
pus 119 annorum in tempus 79 aut 80 annorum. Nunc ve
ro hac noſtra ætate per annos vt minimum viginti facta vi-
detur declinatio. Iam enim vix quinquaginta anni ſunt vitę
hominis, quibus fortis ac validus poteſt durare. Pauciſſimi
ſunt qui non anno ſexageſimo canis perfunduntur, & viri-
bus multum imminuūtur. Quod autem vltra eſt, ſenectutis
& defectus eſt tempus: & quod vltra annum eſt ſexageſimū
certe labor eſt & dolor. Manifeſtiſsime ergo ex ſcripturis
ſacris hęc vitæ humanæ tēpora ita monſtrantur variata. Po-
teſt autem cauſa horum ex ſupra declaratis elici per ſimili-
tudinem. Sic enim de nutritione dicēdum eſt reſpectu indi
uidui, quomodo de generatione reſpectu ſpeciei. Vt enim
nutritio ad indiuidui ſuſtentationem, ſic generatio ad ſpe-
ciei cōſeruationem à natura eſt ordinata. Quemadmodum
autem nutritio ipſum indiuiduum non poteſt abſque corru
ptione cōſeruare immortale, ſed tandem deficere ipſum eſt
neceſſe, ob hoc quòd per nutritionem humidum non ita bo
num reparatur vt erat ipſum abſumptum, ſicque continuo
deficit caloris naturalis fomentū atque vigor, propter quod
tandem neceſſe eſt rem deuenire ad interitum, calore natu
rali eiúſque pabulo penitus deficiente: ita generatio quan-
tum ad ſpeciem, non ita bonam ac fortem ac validam repa
rat ſpeciem, vt in principio fuerat: & quo amplius per gene
rationes ſpecies multiplicatur viuentis, eo continuo magis
ac magis debilitatur virtus primarię complexionis, quæ in
primis erat indiuiduis: ſicq; modo paulatim debilitatur vir-
tus complexionis humanę, ac conſequenter durationis tem
pus efficitur breuius. Neque id ſolum in hominibus, ſed in-
dubie & in beſtiis, & in plantis, herbis, atque arboribus eo-
rúmque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium eſt,
quin arbores iſtæ, quę noſtra ſunt ætate longe ſint diſſimiles
ſecundum virtutis efficaciam, atque etiam ſecundum dura-
tionē, illis arboribus quæ fuerūt in priorib⁹ ſæculis. ¶ Illud
tamē notandū, quòd in humana ſpecie maior fit debilitatio
quàm in genere brutorū animalium. Et hic rurſum magis,

Triplex cauſa humanã ſpeciem debilitans, brutorũ duplex, plantarũ vnica.

quàm in plãtis. Eſt enim in homine triplex cauſa defectus in brutis duplex, in plantis ſimplex. Homo enim pro nutrimento habet cęterorum animalium carnes, & fruct⁹ terrę. Quanto autem cibus iſte virtute deficit, tanto minus ſufficiens eſt ad reparationem humani corporis. Vnde non ſolũ ex hoc breuior eſt hominũ noſtrę ætatis duratio, quòd ipſa virtus ſpeciei iam fit debilior, & cõplexio infirmior, vt non tam diu ſufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendũ in corpore naturalem calorem, verumetiam ex parte alimẽti, quod magis materiale eſt, & minoris virtutis noſtra ætate, quàm fuerit in generationibus prioribus, ſicq; neceſſe eſt vt humidũ radicale iam magis cõmiſceatur extraneo, quàm in præteritis generationibus miſcebatur. Quanto enim id quod ex cibo ſumitur minoris fuerit virtutis, tanto à calore naturali citius abſumitur, neque ita diu poteſt fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionem, cum humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibũ vtitur, ad humanę ſpeciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborum, quibus vtitur in pabulum homo, in ipſius cedit detrimentum. In animaliũ autem irrationaliũ (quę ex herbis terræ viuunt) damnum etiã cedit herbarum defectus, pręter eam quam à propriæ complexionis defectu in ſe habent debilitationem: habent ergo ipſi duplicem minoris durationis cauſam, homo vero triplicem, plantę autem ſimplicem tantum, ſecundum hanc comparationem. Vnde ſecundum rationem, non videtur eſſe tãta diſtantia durationis arborum atque plantarum ſecũdum diuerſas mundi ętates, quanta eſt iumentorum: neque tanta iumentorum, quanta eſt hominum. CAP. XXIII.

¶ Quòd vnaquæque ſpecies viuentium, ſuum habeat naturalem terminum.

Quomodo itaque propter hunc continuũ defectum dixim⁹ ſingulis indiuiduis eſſe determinatũ & pręfinitum ſuę complexionis terminũ, ita & de ſpeciebus dicere nõ irrationabiliter poſſumus, eſſe videlicet vnicuique ſpeciei ſuũ determinatũ terminũ, ſecũdum ſpeciei naturalem virtutẽ. AEque, enim hoc de ſpecie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationem repa-

raretur ſpecies inæquali virtute vt ante fuerat, poſſet quidem recte ſentiri generationem ſufficere ad perpetuandam ſpeciem: quomodo indiuiduum poſſet immortale per nutritionem ſeruari, ſi ipſa repararet indiuiduum in tam bono ſtatu quàm ante fuerat. At veró cum iam demonſtratum ſit, & ſanctæ authoritas ſcripturæ, ſimul & ocularis experientia hoc doceat, generationem non potuiſſe conſeruare ſpeciem abſque maximo & ſumme notabili ipſius defectu, manifeſto infertur conſequio, quòd tandem aliquando ſpeciei virtus vſque adeo ſit debilitanda, vt non ſufficiat ad vlteriorem ſui conſeruationem, aliorúmque indiuiduorum multiplicationem: ſicque prorſus collapſa cogetur deficere ad eũ modum quo indiuiduum (non obſtante nutritione) tandem cogitur penitus in ſeipſo deficere, neque per nutritionem poteſt perpetuo ſeruari. ¶ Itaque, etiam ſi naturalem ſequamur rationem, ipſa nobis monſtrat omnes rerum viuẽtium ſpecies non poſſe perpetuo ſtare, ac tandem neceſſario corrumpi debere. Errant ergo non ſolum contra fidei regulã, ſed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas ſpecies vniuerſi dicunt naturaliter eſſe incorruptibiles, & à parte poſteriori æternas, licet aliquando accepiſſe eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgo dici ſolet, per generationem res naturales ſecundum ſpeciem perpetuari, ſi veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione ſimpliciter, ſed ſecundum quid: quatenus videlicet lõgiſsimum illud tempus quo ſpecies conſeruantur vſque in conſummationem ſæculi, perpetuitas quædam ab hominibus æſtimetur.

CAPVT XXIIII.

¶ Quòd humanam ſpeciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant.

Prӕter vero ſupra adductam cauſam naturalem velocis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulã & luxuriam, humanam ſpeciem mirum in modũ infirmare, quæ tamen inter cauſas extrinſecas veniunt computandæ, cum non inſint homini hæc vitia à natura, niſi forte quatenus aliquam habet prauam inclinationem ad eiuſmodi vitia, vt eſt hõ ab infantia ſua pronus ad oẽ malũ. Inter hæc antẽ duo, luxuria p ſe facit ad ſpeciei debilitationẽ.

plurimum debet eſſe intenta vegetatrix potentia, non ita ſollicita eſſe poteſt de ſpecie, ad generationis ſemen perficiendum. Verum poſteaquam augmentatione debitam indiuiduo induxit quãtitatem, tum liberius ad ſpeciei multiplicationem poteſt intendere efficitq́ue tunc ſemen (quod de alimento ſuperfluo reſoluitur) potentius ad generãdum ſibi ſimile. ¶ Cæterum, gula ipſa quanquam per ſe videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eo quòd per ipſam nimia fit commixtio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infuſione extranei debilitatur atque extinguitur) vergit tamen mediate ad ſpeciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, conſtat ad debilitationem ſingulatium hominum generantium, conſequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores ſunt & melioris complexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi ſunt ac debiles. Vnde non dubium eſt, hominem frugaliter viuentem & conuenienti mediocriq́ue alimento vtentem ad generationem bonam eſſe magis aptum, eo qui vorator eſt atque ebrioſus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & inuidui diuturna conſeruatio: ita etiã generatio & bona ſpeciei multiplicatio. ¶ Adde & hoc quod plærique nimia venere ſeipſos exhauriunt. Facit enim nimia ſeminis emiſſio celeriorem exiccationem, & humidi conſumptionem. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maxime veneri incumbunt, celerius morte abſumi. Propter quod Ariſtoteles dixit, paſſerum maſculos minus viuere fœmellis: eo quòd maſculi (vt ipſe ait) plurimam ſequantur venerem. Verum illud ad indiuiduum videtur ſpectare, quantum ad ipſum venere vtentem. Quantum vero ad prolem genitam, etiam in ſpeciem vergit detrimentum. Qui enim immoderate rei venereę indulget & ſępius quàm natura docet, ratióque poſtulat, non poteſt hic niſi debilem gignere prolem, eo quòd ſemen non poſsit in eo tantæ eſſe virtutis, quantæ foret ſi hac in re eſſet moderatior. Cum enim ſemen multæ ſit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt ſupra oſtendimus) veriſimile eſt ipſum multo ſatis egere tempore, vt ſuæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad ſuam

operationis efficaciam.

CAPVT XXV.

¶Execratio deteſtatióque gulæ atque luxuriæ genus humanum infirmantium.

E St proinde nimium deteſtanda hominum plurimorum praua peruerſitas, peruerſá q; prauitas, qui hiſce vitiis abominãdis atque execrandis ita ſeſe fœdè commaculant. Similes facti iumentis inſipientibus, equis & mulis, in quibus cum non ſit intellectus, ſolam inſequentes ſenſus concupiſcentiam ad quælibet ſenſui arridentia abſque interiori retinaculo ſuo motu feruntur. Imò vero longe ſuperant iumentorum irrationabilium conditionem homines à deo conditi rationales. In nulla enim iumentorum ſpecie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reíque venereæ abuſum) latiſsime patere, vt in ſpecie humana, quæ ob rationis priuilegiũ merito debuit ab illis eſſe alieniſsima. Nam iumenta menſuram ſibi conſtituunt, ſenſus voluptatem, & cum gratum aliquid propoſitum fuerit, eatenus inde ſumunt, quatenus oblectatur ſenſus: vbi autem abſceſſerit delectatio, caput auellunt, neque ſumunt vltra.

Vide hominũ intemperã-tiam.

¶Propone (exempli gratia) equo aut aſino ſitienti aquam limpidiſsimam, propone (inquam) in abundantia: videbis donec ſitis fuerit extincta, donec appetitus ille ſenſus fuerit ſedatus, non habituros requiem: mox vero vbi impletum fuerit ſenſus deſiderium, capite auerſo deſinunt haurire. Ita & in paſcuis vberrimis videmus, poſteaquam ſatietas facit ſenſum non vltra herbis delectari, à paſtu ceſſare animalia, & vel ſopori ſe dare, vel obambulationi. At vero inter homines facile inuenias, imò non quæſitos paſsim obuios videas, qui nulla ſibi poſita menſura, etiam ſenſibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potúmque ingurgitant, donec crepet venter, indignum exiſtimantes ceſſare à poculis, aut à conuiuiis abſcedere. ¶Item in animalibus videmus, ea admodum ſobrie raríſsiméq; vti venere, & id plerunque ſtatutis anni temporibus. Homines vero qui per rationem etiam perpetuo ſe refrenare poterant irrationabilitate ſuperantes irrationalia pecora, nullum ſciunt modum, etiam ampliora quàm poſſunt fœdiſsime attentantes.

Rurſum animalia irrationalia à natura deputatū ſibi modum ſeruant, neque niſi quantum natura cauſa ſpeciei ſeruandæ extimulat, re huiuſmodi vtuntur. Homines vero nulla habita ratione multiplicationis ſpeciei, nulla conſiderata honeſtate, modos indebitos, & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: ſic in omnibus optimi creatoris & piiſſimæ naturæ donis abutentes, in ſuam temporalem perniciem, multo vero magis in ſempiternum interitum, paratū reuelari in die nouiſsimo, quando veniet iuſtus ille ſcelerū vltor, ſumma diſtrictione exquiſiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, deus in æterna ſæcula benedictus. Amen.

Finit Conſiderationis Phyſicę liber octauus.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius, pro donis magni dei futuris atq; præſentibus.

A Ttendite genus hominum ad beneficia creatoris veſtri: quanta contulerit vobis, tota mentis virtute conſiderate.

Ex his autem quæ iam præſentitis in tempore iſto: tranſite ad conſiderationem eorum quæ ſunt quidem nunc abſcōdita ab oculis veſtris, ſed exhibenda in tempore ſuo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile & nobilem animam donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipſe inſeuit corporibus noſtris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præſtitit nobis. vt reficiamur ex eis ad abundantiam conſolationis noſtræ.

Ad ſuſtentationem corporis eſcam donauit ad ſufficientiam: non defuerunt ab initio quæ noſtro conducerent paſtui.

Per annos ſingulos germinat nobis terra præſtantiſsimos fructus ſuos: cuncta ſemina è matre terra progignunt fœtus ſuos.

De terra prodire facit benigniſsimus creator deus firmamentum panis, & vino quod lętificet cor hominis hortos implet vinearum.

Neque vero ſolum neceſſaria præbet ſuſtentationi noſtræ, ſed etiā quæ ad voluptatis proficiunt oblectationē abunde miniſtrat nobis.

Poterat quidem panis ſufficere ad confirmandum corda filiorum hominum: & aqua in ſitis refrigerium.

Non hæc tamen ipſi pro ſua munificentia videbantur ſufficientia: delicias etiam voluit adiicere & magnificas ciborum diuitias.

Præter nanque panem confirmantem dedit carnes iumentorum magnorum atq; paruorum: carnes volatilium, natalium, & gradientium ſuper terram.

Inſuper & fructuum ſuauiſsimorum miram varietatem ex conſimilibus fere lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinem, & vini iucunditatem voluit adiicere.

Non erant autem hæc omnia humano paſtui neceſſaria: ſuffeciſſet vtique nutrimẽto hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen ſic ipſe voluit, qui gaudet magnifice bene facere: ita illi viſum fuit diuiter enutrire filios ſuos.

Ita illi complacuit guſtum quendam præbere ſuperuenturæ æternæ dulcedinis: quam licet non ſit contemplatus oculus, ipſe tamen abſconditam ſeruat ſe diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparaſti diligentibus te, quàm erit beatus qui manducabit panem in regno dei.

Si nunc ita diuiter, ita magnifice, ita delicate enutris corpora noſtra, mortis corruptioni neceſsitatis lege ſuccubitura: o quãta præſtabis olim reſuſcitatis, mortéque ſolutis, in præſentia vultus tui.

Quomodo ſatiabimur, apparente gloria tua, quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ: potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito ſubiacemus cibo tuo inſtauramus corpora noſtra: vſque dum adueniat terminus quem conſtituiſti vnicuique ad perſolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem inſeuiſti nobis) depaſcit, inſtaurat alimentum à te ſubminiſtratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors adueniat: quam ſuperinduxit nobis iniquitas noſtra, & iuſtum decretum tuum.

Illic vero abſque metu mortis, & corruptionis pauore perſiſtemus ſtabiles, nihil erit conſumens, nihil inſtaurãdum in locum deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur conſumptio: interitus & mors non accedent ad tabernaculum ſanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus quem apud te manducabimus, imperpetuum diſſolui compoſitionem corporis noſtri, in perpetua immortalitate glorioſi indiſſolubilesque conſeruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis non exhibebit laborē dentibus: molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per ſeſe dulciter vt mel gutturi noſtro & penetrabit ſuauitas eius vſque ad intimum cordis noſtri.

Implebit ſuauitate animas noſtras: omnia oſſa noſtra dicent, domine quid ſimile poteſt eſſe huic dulcedini?

Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper: & in ſecula ſeculorum, Amen.

¶Finit Pſalmus.

LIBER NONVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE ſenſibus exterioribus, eorumque organis & ſenſibilibus.

PRAEFATIO.

PRAETER potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab authore omnium Deo dotatum conſpicimus, vel ſuiipſius ad conſeruationē ſiue perfectionem, vel ad ſuæ ſpeciei ſuſtentationē, experimur in animantibus eſſe alias quaſdam vires exteriores, quibus rerum extra exiſtentium mirabili modo poſſunt ſpecies atque ſimulachra in ſe ſuſcipere, abſque vlla reali ſuſceptione corporum illorum quorum apprehendunt ſimulachra: ſicque fit, vt cætera omnia tam animata quàm inanimata, poſſint hiſce viribus animalia variis modis apprehendere: quædam quidem longius abſentia, quædam vicinius præſentia, iuxta virium harum diuerſitatem, ſecundum perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias ſenſitiuas dicimus, & vulgata appellatione ab officio

ſenſus appellamus. Horum quidam organum habent exterius patens, resque ipſas non niſi exterius præſentes & obiectas percipiunt, vt viſus oculum habet pro organo, & non niſi præſentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde ſenſus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præſentis libri aggredimur determinationē, de illis qui interius latent abſconditi, poſt expeditum horum qui iam propoſiti ſunt tractatum, ſermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit diſciplinę, vt de iis quæ nobis nunc ſunt notiora, ſenſibusque noſtris magis expoſita prius abſoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progreſſus.

CAPVT PRIMVM.

¶ De numero ſenſuum exteriorum & ſpecialiter, de viſu.

DE potentiis quas exteriores ſenſus appellamus dicturi, commodum quot ſint, & quæ ipſorum obiecta, præmittemus.

5. ſenſus exteriores. 5. Obiecta.

Sunt autém ſenſus exteriores quinque, viſus, auditus, odoratus, guſtus & tactus. Obiecta quoque totidem ſunt, hæc videlicet, viſibile, audibile, guſtabile, odorabile, & tangibile.

Omne enim ſenſibile, vel eſt viſibile: vt colores, lux & lumen: vel audibile, vt ſoni: vel odorabile, vt odores: vel guſtabile vt ſapores: vel tangibile, vt calidum, frigidum, ſiccum, & humidum. ¶ Vnde color eſt obiectum viſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata videntur, ſub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus, eſt obiectum auditus: ſapor, obiectum guſtus: odor, olfactus: qualitas tangibilis, (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas.) Obiectum eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoratus, niſi ratione odoris: nihil tactus, niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quædam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. prior eſt.

Senſibilium, quædam per ſe, quædam per accidens ſentiuntur.

Id eſt, eorum quæ ſenſu percipiuntur, alia ratione ſuæ naturæ, & non ob aliud inexiſtens percipiuntur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuum obiecta, color, ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta, vt homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris videntur, ſoni cauſa audiuntur, odore ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura. Altera diuiſio.

Senſibilium per ſe, alia ſunt vniuſcuiuſque propria ſenſus, alia cõmunia cunctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur, & circa propriam quod ſenſus non errat ſeu decipitur, ita vt videat non colorem, pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur non odorem pro odore, & ita in cæteris, licet ignoret quid ſit habens colorem, &c.

Senſibilia communia ſunt, quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedenti facilè patet. ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiuntur, licet non ab omnibus, vt motus & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem. ❡ Habent autem hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus ſiue cryſtallinus: in quo recipitur ſpecies & eius virtute fit viſio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici viſionem. Et propter hunc humorem Ariſtoteles dixit oculum eſſe aqueum, quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confoſſus, & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumpoſuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis, illis animalibus quæ ſanguinem habent, item & palpebras: hoc ingenioſe factum dicens à natura, vt humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendunt ad cerebrũ, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum conueniunt ſeſe interſecando, qui neruus opticus, id eſt viſiuus dicitur. ¶ Notandum verò quòd tam oculus, quam anima, quam etiam potentia viſiua, videre dicitur, verum id diuerſis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia viſionis actum in ſe habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi: & viſiua potentia tanquam efficiens inſtrumentale.

CAPVT II

¶ De obiecto viſus, colore, & luce.

SVnt autem quæ videntur (vt diximus) colores, lux, & lumen: quanquam lumen non proprie terminet viſum. Eſt enim lumen ſpecies lucis, & lux in lumine videtur, & ipſum de ſe ſpargit per medium in organum: ſicut color diffundit ſuam ſpeciem in organo, & per eam videtur. Species autem propriè non videtur, ſed per ipſam videtur id à quo diffunditur in ſenſum. ¶ Vbi notandũ, quòd color vt in oculo ſuam ſpeciem diffundat, requirit luminis illuſtrationem. Non enim poteſt color immutare medium, neq; proinde mouere ſenſum, niſi cadente ſuper ipſum aliunde lumine extrinſeco. Lux verò non eget alieno lumine, quandoquidem ipſa ſecum lumen affert, in quo videtur. Vnde ſi ſic eſſet color, ſemper eſſet viſibilis tam de die quàm de nocte. Imò verò per contrarium, ſuperueniente extrinſeco lumine lux impeditur, ne videri poſſit: ſi ſuperueniat, inquam, lumen maius. Nam maius lumen obfuſcat minus: quemadmodum manifeſtè patet in luna & ſtellis: quæ latent donec ſolis lumen abſcedat, poſt cuius abſceſſum videri incipiunt, ſi aliud non interſit obſtaculum. ¶ Attendendum

verò quòd diximus, vt color videatur requiri ad luminis alieni illuſtrationem. Nam quædam reperiuntur duabus rationibus viſibilia, partim ratione coloris ſui, partim ratione luciditatis vel fulgoris. Patet hoc ſecundum in lignis putridis, oculis cattorum, vermibus quibuſdam, & piſcium oſſibus. Hæc enim in nocte, & ſi quando ab eis lumen extrinſecum ſecludatur, videntur ſecundum lucem quam habent. Per diem autem cadente ſuper ipſa extrinſeco lumine, ſecundum colorem proprium longe alia videntur. Vnde & falli nō raro contingit eos, qui ſulphurata in cattorum oculos impingunt aut aduerſus truncos putridos nocte conſurgunt, oſſave huiuſmodi pro re quapiam precioſa decepti colligunt, exiſtimantes ſe aut carbones videre ignitos, aut homines armatos contra ſtantes, aut precioſa quæque metalla reperire. Ariſt ca. 7. 2. lib. de aīa.

¶ Hæc ergo corpora ſic duabus rationibus viſibilia, ratione quidem coloris (quemadmodum alia corpora) non videntur niſi in lumine, ratione autem fulgoris illius, non niſi in tenebris. Sunt autem quæ ſecundum idem & de die videntur & de nocte, quemadmodum videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio. De nocte verò videtur per lumen proprium, quod de ſe diffundit. Secundum idem tamen videtur, quanuis non in eodem lumine.

CAPVT III.

¶ Quibus rebus conueniat color.

NOn inuenitur autem color proprie acceptus niſi tantum in corporibus terminatis, hoc eſt opacis, & quæ tranſlucentia ſiue penitus diaphana non ſunt. Licet autem ſolum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, ſuper quod cadit lumen à corpore lucido, moueat viſum, atque ab oculo videatur, eſt tamen ſecundum veritatem color etiam in partibus interioribus ipſius corporis opaci, æque atque in extrema quemadmodum ad oculum patet in corporis diuiſione, vbi manifeſte color in vtraque parte ſe offert, qui non per diuiſionem illic generatur, ſed ante diuiſionem præfuit, tametſi non apparuit. Quod autem non videatur niſi ille qui eſt in extremitate, inde eſt, quod hic ſolus lumine illuſtretur. Nam ad colorem qui interius eſt, non poteſt luminis fulgor pertingere. Quibus conuenit color.

¶ Atque hoc eſt, quod Ariſtoteles in lib. de ſenſu & ſenſato.

Quid color actu ſenſum mouens.

Colorem actu ſenſum vel ſenſationem facientem definit eſſe extremitatem perſpicui in corpore terminato.

Solum enim ille color qui in extremitate eſt corporis opaci, viſum mouet: quoniam lumen adueniens corpus tale in ſua extremitate tantum facit eſſe perſpicuum.

Perſpicuum eſt, quod eſt quidem viſibile, nō autem per ſe, ſed per alienum colorem.

Id eſt, corpora diaphana, id eſt tranſlucentia, vel tranſparentia, quæ viſum non terminant ſed perſpicua ſunt (vt aer, aqua, cœleſtia corpora, & quædam alia corpora ſolida) non ſunt colorata, neque per ſe ſunt viſibilia, niſi quatenus luminis ſunt in ſe ſuſceptiua, ratione cuius fiunt viſibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neq; aerem, neque aquam, ſed tantum vt luminoſa, cum lumine fuerint illuſtrata.

Potentia perſpicuum eſt, id in quo nunc idipſum ineſt, nunc tenebræ.

Id eſt, quod aptum eſt ſuſcipere lumen, actu tamen non habet: cum autem corpora huiuſmodi luminis ſuſceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Perſpicuū verſus medium.

Sūt enim tenebræ priuatio luminis in corpore ſuſceptiuo. Eſt autem perſpicuum omne aptum medium viſus (cum fuerit lumine colluſtratum) per quod color poſſit videri.

Vnde Ariſtoteles definiens colorem ait,

Color eſt, motiuus eius quod eſt perſpicuum actu, & id eſt ipſius natura.

Id eſt, color eſt qualitas emittens ſui ſpeciem viſibilem, per corpus perſpicuum, lumine colluſtratum, idq; ſuapte natura. Non eſt autem actu perſpicuum vel diaphanum, ſine lumi-

ne. Perſpicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perſpicuum imprimit ſuam ſimilitudinem, ipſum vero perſpicuum conſequenter immutat viſum. Atque ita per medium perſpicuum color immutat viſum. Sic etiam lux medium perſpicuum prius immutat, lumen in ipſum diffundendo, ac per medium ita immutat viſum. ¶ Admodum vero apte hoc natura diſpoſuit, vt corpus perſpicuum quod eſt viſus medium non habeat vllum in ſe colorem. Si enim colorem aliquem in ſe haberet proprium, color ille impedimento eſſet diſcernendis coloribus. Nam quicquid per tale medium videretur conſimilis coloris iudicaretur, veluti cum per vitrum rubeum, quod intra ſe habet rubedinem cernimus, quicquid conſpicimus apparet rubeū. Prouidè ergo hoc natura diſpoſuit, vt mediū viſus per quod debeat color diſcerni, careat natiuo colore. Ob hoc vero, & lumine proprio, ſiue propria luce carere videtur, ne luci cuilibet percipiendæ præbeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Ariſtot.) eſt actus huiuſce perſpicui, ea nimirum ratione, qua perſpicuum eſt.

CAPVT IIII.

¶ Medium viſus nequaquam impedit viſionem.

EX prædictis patet, non recte ſenſiſſe Democritum, qui exiſtimabat, ſi totum ſpatium, quo cernimus eſſet vacuum, acutius expeditiúsque ſingula poſſe videri, adeo vt formica poſſit per medium vacuum in cœlo videri. Sic enim iſta procedit imaginatio, quaſi perſpicuum intermedium impediat viſionem, quòd veritatem nō habet, cum potius eam adiuuet, imo ſine eo non poſſit fieri. Si enim eſſet vacuum inter cœlum & oculum noſtrum, nihil penitus poſſit eorum quæ in cœlo ſunt, à nobis videri. Medium enim, primum à colore vel luce immutatur, & per ipſum medium perſpicuum immutatum conſequenter immutatur oculus. Illud tamen verum eſt, quòd medium ſi incraſſatum fuerit, impedimentū præſtare poſſit, vt quanto magis à perſpicuitate recedit, tanto ægrius per ipſum fiat viſio, velut cū *Opinio Democriti.*

aer in nubium denſitatem ingroſſatur, quemadmodum per aquam difficilior fit viſio quam per aerem, cum tamen vtrũque ſit medium viſionis. ¶ Quod autem medium actu perſpicuum eſſe debeat, & lumine colluſtratũ, vt fiat viſio, quæri ſolet, an ex parte coloris hoc ſit, an ex parte oculi. Eſt autẽ probabilius, quod ex parte coloris hoc procedat, quoniam videlicet color ſuapte natura non poteſt immutare medium niſi actu perſpicuum, & lumine colluſtratum, neque poteſt niſi lumine ſuper ipſum cadente, ſuam ſpeciem in aerem imprimere. Nam (quantum ad oculum attinet) experimur, hominem in tenebris denſiſſimis poſitum videre candelam lucentem à longe, quod argumentum eſſe videtur pro oculo, quòd ipſe ex ſua natura non requirat ſui ipſius illuminationem, ſed ex parte ipſius coloris, qui non poteſt aliter niſi in perſpicuum actu ſuam ſpeciem imprimere. Et illa, quæ iam ſupra diximus, in tenebris videri ratione ſui fulgoris vel luciditatis, ab oculo non illuminato videntur. Cum autem oculus per ſuam potentiam viſiuam poſſit nullo lumine illuminatus percipere flammã & huiuſmodi fulgorem, videtur ipſe quantum ex ſe, non requirere illuminationem alicuius luminis extrinſeci vt videat colorem. ¶ Propter quod dixerunt nonnulli eſſe in oculo quandam lucem, qua ſufficiat (etiam ſi extrinſeco lumine non illuſtretur) quantum ex ſua natura, apprehendere viſibilia. Quod tamen non videtur de luce proprie dicta veritatem habere, ſed tantum de claritate, limpiditate, ac perſpicuitate, quæ eſt in pupilla ad modum cryſtalli reſplendentis. Lux autem proprie dicta non illic ponenda eſt, eadem ratione qua nec color. Quomodo enim ſi color aliquis proprius eſſet in pupilla, impediret colorum diſtinctionem atque ob hoc denudatum eſſe oportet organum viſus ab omni colore, vt omnium poſſit colorum ſpeciem abſque impedimento ſuſcipere, & de omnibus iudicare, ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

CAPVT V.

¶ De auditu & eius organo.

INter ſenſus exteriores ſecundo loco ponitur auditus, cuius eſt ſonos omnes atque voces & eorum differẽtias percipere. Quomodo autem de viſu diximus, quod conſiſtit in quodam aqueo, in humore ſcilicet cryſtallino qui eſt

intra oculum : ita de hoc ſenſu dicunt , quòd ſit in quodam aereo , ſiue in quodam aere connaturali circundato membranula & intra aurem diligenter abdito , prouidéque concluſo,ad quem cum ſpecies ſoni per aerem extrinſecum delata fuerit , ſuſceperítque intra ſe ſpeciem ſoni:ita cauſatur auditio,fitque ibi ſoni perceptio:ſicut viſio fit in pupilla oculi,ſuſcepta in eam coloris ſpecie. ❡ Hunc autem aerem natiuum,prouida natura , ſiue potius naturæ prouidiſſimus inſtitutor egregie muniuit (ne lædi facile poſſit quouis aeris impulſu) mirabili curuatione , quæ in aure apparet , iter ipſum ad hoc auditus organum multis anfractibus , & tortuoſo meatu reddens admodum difficile:ne ſi recta eſſet ingreſſus,aer vehemẽter commotus facile vſque ad organum violenter ſe ingerens,ipſum læderet atque deſtrueret.Nunc vero cum per tot curuitates atque anfractus aer pertranſit, antequam ad organum intrinſecus latens pertingat , frangitur eius violentia,ne poſſit nocere, quantumuis extra aurem fuerit vehemens aeris commotio. Quemadmodum videmus aquas in rapidis torrentibus vbi recto currunt tramite maximo ferri impetu , vbi vero anfractus plures & incuruaturæ occurrerint , frangitur impetus , & ad partes illas quæ poſt has curuaturas ſitæ ſunt,mitiores veniunt aquę,fracta nimirum per alueum tortuoſum nimia impetuoſi curſus violentia. Cõparatio pulchra. ❡ Cuius ſimile & in oculi pupilla conſyderamus, cui ne à ſubito ingrediente nimio lumine , aut etiam ab aere nimiũ propinquo euenire poſſit vlla læſio , naturæ author præuia contulit munimenta,albuginem videlicet,& reticulos anteriores,quibus à læſione & offenſione pupilla ſeruatur:vt nõ immerito diligentiſſimam Dei erga ſe cuſtodiam poſtulans dixerit Propheta , Cuſtodi me domine vt pupillam oculi. Pſal.16. Rurſum quomodo in pupilla diximus nullum eſſe colorem, ad hoc vt omnium eſſe poſſit colorum perceptiua , ſic & de hoc aere dicendum, quod nullum in ſe proprium habeat ſonum , vt abſque impedimento omnium poſſit ſonorum differentias ſuſcipere . Quod autem manum admouentes auri audire nobis videamur intra aurem ſonum quendam ad modum cornu obſcure ſonantis, non arguit ſonum aliquem eſſe in organo auditus . Eſt enim ſonus iſte in aere , qui extra pelliculam eſt, inter manum & organum auditus, qui intra-

De ſono quẽ audim⁹ intra aurẽ immiſſo digito.

auris anfractus concluſus, atque coarctatus, per manus arctã compreſſionem aut digiti immiſſionem, nec exire valens, mouet membranam qua aer connaturalis clauditur, à qua mouetur organum auditus, ſicque cauſatur ſonus. ¶ Eſt autem huius ſoni intra aurem perceptio in homine ſignum incolumis auditus, ita vt ſi manu admota auri, aut digito immiſſo non percipiatur ſonus huiuſmodi, ſignum ſit læſi aut male diſpoſiti auditus: quemadmodum argumentum eſt ſani viſus, ſi oculus obiectus ſolari radio, vel admoto propius lumine candelæ, non immotus perſiſtat, ſed ocyus ſeſe voluat, & palpebras tremulas frequenter claudat, ne nimio lumine ipſe offundatur, & ſenſus ipſius harmonia diſſoluatur. Quibus autem hoc deeſt, viſum habent læſum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere: & ſurdi vel ſurdaſtri manum auri apponentes, ſonum illum ſupradictum intra aurem non percipiunt.

CAPVT VI.

¶ De ſono qui eſt obiectum auditus.

EST autem ſonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil niſi gratia ſoni audiri poſſit, & quicquid auditur gratia ſoni audiatur.

Obiectũ auditus ſonus.

Eſt autem ſonus, motio eius, quod eo motu moueri poteſt, quo mouentur ea quæ reſiliunt à corporibus leuibus cum quiſpiam percutit.

Soni deſinitio.

Hãc definitionem patet eſſe cauſalem, & hic redditur ſenſus. Sonus eſt qualitas quædam cauſata in medio ex colliſione ſiue percuſſione duorum corporum adinuicem, qui cum totum oppleuerit medium vſque ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim ſonum cauſandum tria

Tria ad ſonũ requiſita.

requirũtur: ſcilicet percutiens, percuſſum & medium. Quãquam horum aliqua ſecundum rem interdum contingit coincidere, vt pote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cum quis virga violenter percutit aerem, idem aer quatenus violenter ictus habet rationem percuſſi, quatenus vero in ſe ſonum recipiens, dicitur medium. Vnum autem corpus per

ſe ſolum non poteſt ſonum efficere. ¶ Notandum vero, quod ſonus non in ipſo eſt ſubiectiue quod percutit, neque quod percutitur, ſed in medio circunſtante (aere ſcilicet vel aqua) quod ipſum in ſe recipit. Cum enim ex ictu mallei ſuper campanam ſonus editur, non eſt ille ſubiectiue neque in campana percuſſa, neque in percutiente malleo, ſed in aere circunſtante & per impulſum ſiue ictum moto & circungyrato, in quo ſuſcipitur ſoni qualitas. Vnde quod campana ſonare dicitur vel malleus, extrinſece intelligitur, quatenus videlicet ſonum edunt ſua percuſſione, quemadmodum ſolem dicimus calidum, qui tamen vere calorem non habet, ſed caloris eſt tantum effectiuus. Atque ita corpora ſonora dicimus, quatenus ſoni ſunt effuſiua, vbi fuerint icta. Aer vero tametſi in ſe habeat ſubiectiue ſonum, non tamen ab eo ſecundum concretum aliquod vulgo vſitatum denominatur. Non enim dicitur aer ſonans, neque etiam (iuxta communem vocabuli acceptionem) dicitur ſonorus, tametſi ſono ſit informatus. ¶ Qua in re manifeſta inter ſonum (qui eſt obiectum auditus) & inter obiecta aliorum ſenſuum differentia eſt, quoniam color ſubiectiue eſt in re quæ per ipſum videtur, & odor in re eſt quæ per ipſum odorem tantum percipitur, ſapor item in re quæ guſtatur, & tangibilis qualitas in re quę tangitur. Solus autem ſonus non eſt in re quæ auditur, ſed ab ea tantum procedit, & in medio recipitur. Solus etiam ſonus in ipſo medio realiter exiſtit. Cæterorum autem obiecta ſenſuum tantum ſunt in medio intentionaliter, videlicet ſecundum ſuam ſpeciem.

¶ Fit autem ſonus non abſque locali motu. Cum enim ſonus non fiat ſine colliſione & concuſſione, percuſſio vero non abſque motu, conſequens eſt nec ſonum poſſe fieri abſque motu. Sic autem fieri dicunt ſonum in colliſione corporum, quomodo in aquæ ſuperficie fieri videmus, ſi iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos, & primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam diſtantiam, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio. Ipſe autem locus iniectionis videtur eſſe centrum omnium illarum circulationum, & circũ ipſum ſeſe gyrant per circuitum apparentes illi circuli.

¶ Ita dicunt, cum facta fuerit in aere colliſio duorum corporum, ipſum aerem fortiter impulſum per circuitum ſe gyrare (ita vt locus colliſionis ſit quaſi centrum huius circumgyrationis) idque in circulationes continuo maiores: cum quo motu pariter & ſonus diſpergitur à loco colliſionis donec tandem ad aurem vſque perueniat.

CAPVT VII.

¶ An ſonus realiter debeat ad organum vſque diffundi.

Quomodo vero ſonus ad aurẽ perueniat an ſecundum ſeipſum, an ſecundum ſuam ſpeciem, dubiũ eſt. Quidam dicunt, ipſum ſonũ ſeſe realiter multiplicare vſq; ad organum auditus, atq; ibi ſuam ſpeciem imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen eſt contraria ſententia eorum qui dicunt, in aere quidem proximo & circundante locum percuſſionis, per circuitum ad aliquam diſtantiã realiter ſonum cauſari, iuxta vehementiam colliſionis, quouſque videlicet per hunc ictum aer mouetur per circuitum huius percuſſionis: in partibus autem elongatioribus non eſſe realiter ſonum, ſed ſpeciem ſoni ab ipſo ſono qui eſt in partibus vicinioribus diffuſus: quomodo calor de ſe ſpeciem diffundit in medium per quod attingit organum viſus. Neq; enim cauſa videtur ob quam amplius debeat ſonus per ſuam realem preſentiam immutare organum, quam color. ¶ Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorem ſentẽtiam) ſic ſe habere aer proximus corpori ſonanti eiq; contiguus & ſonum in ſe habens, quomodo corpus coloratũ. Ipſum vero aerem remotiorem, ad modum aeris immutari ſpecie coloris. Vnde quod ſupra diximus, ſonũ tunc efficere auditionem, cum vſq; ad aurem totum oppleuerit medium, intelligendum eſt, partim ſecundum ſe, partim ſecundum ſuam ſpeciem.

¶ Et id quidem omnino videtur rationi magis conſentaneum. Videmus enim in corporibus duris, nonnunquam ex paruuli corporis ſuper durum aliquod colliſione ſonum fieri, qui locum aliquem valde magnum immutat: vt ſi quis in templo magno, lato, & alto ſilicem paruulum ſuper lapideũ pauimẽtum deſuper cadere ſinat, abſque aliqua ſingulari vehementia, auditur ſtatim ſonus vſque ad extremam partem

templi. Nequaquam autem videtur ſonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cum enim dicant per aeris motum ſonum deferri, quo pacto id videatur rationi conſonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aer qui in tam amplo loco eſt, dicatur localiter moueri?

¶ Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus, ictus vtique leuiſſimus eſt: nec rationabile videtur, vt tam minimo & leuiſſimo ictu totus dicatur aer qui in templo eſt moueri. Auditur tamen ſonus cymbali vſque ad extremos angulos. Vnde veriſimile videtur, quod ſonus lapilli iſtius aut cymbali in partibus elongatioribus non niſi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco colliſionis.

CAPVT VIII.

¶ Non ſemper maiorem ſonum audiri remotius.

QVod ſi quis interroget, quo pacto tam modicus ſonus tam longe poſſit immutare aerem & paruuli corporis tam modica percuſſio, quo tam late poſſit ſpeciem ſoni ſpargere: cũ corpora multo maiora colliſa etiam fortius non tam longe ſpargant neq; tam late diffundant ſuã ſpeciem. Vnde ſi magnum pondus plumbi deſuper caderet ſuper pauimentum lapideum, vix tam longe audiretur quàm ſonitus parui cymbali, aut cadentis deſuper lympidi lapilli ſuper duro lapideo pauimento. ¶ Huic quæſtioni non admodum difficulter adhibetur reſponſio, facta analogia ad naturam colorum. Nam vt in coloribus non ſemper ille longius immutat viſum qui quantitate maior eſt; ſed qui ex ſeſe clarior & luci ſimilior (quemadmodum color albus quantitate modicus, longius immutat viſum quàm color niger quãtitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius, quàm viridis aut fuſcus) ſic & de ſonis dicendum, quod quidam ex ſua natura ſunt magis immutatiui medij, & ſpeciem ſuam faciliùs latiuſque diffundentes quàm alij: vt ſoni acuti magis ſunt motiui auditus, quam graues. ¶ Atque hac ratione contingere poteſt, vt corporum ſonantium, illud longius audiatur, quod minorem edit ſonum, quam ipſum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri poteſt, vt duorum corporum

ſonantium id quod latius realiter diffundit ſonum non ita longe audiatur, vt illud quod non ita longe realiter ſonum fundit. Poteſt enim vehemens & fortis corporum duorum concuſſio late ſonum ſpargere, quomodo & late mouet aerem per circuitum: ipſe tamen ſonus editus nõ erit de ſui natura ſpeciei late diffuſiuus: alter cum ſonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex colliſione leui generatus, late ſuam diſpergat ſpeciem, & per diſtãs admodum medium poſſit eam ad auditum tranſmittere. ¶Nouiſſime de ſono in generali & illud aduertendum eſt, quod recipi poſſit nõ ſolũ in aere, verum etiam in aqua: tametſi in aqua minus percipi poſſit, fitq; ſubobſcurior, eo quod propter eius craſſitiem velut hebeſcat & ſupprimatur. Poteſt quoque etiam homo in aqua audire (tametſi obſcurius) quandiu per tortuoſum & curuum iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi vero locũ hunc occupauerint aquæ, qui eſt intra aurem, & ad pelliculam qua aer connaturalis tegitur peruenerint, indiſponitur organum ne amplius percipiat ſonos.

CAPVT IX.

¶De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat.

Vocis definitio.

Est autem quædam particularis ſpecies ſoni conueniens ſolis animantibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, diffiniturq́ue ab Ariſtotele hoc modo.

Vox eſt ictus aeris reſpiratione attracti, qui quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

¶Quæ definitio hunc in modum eſt intelligenda, vox eſt ſonus cauſatus ab ictu aeris ab anima reſpiratione attracti, & percuſſi ad vocalem arteriam, cum alicuius ſignificationis imaginatione. In qua definitione ſonus pro genere ponitur. Cætera vero ad excluſionem aliorum ſonorum quæ voces non ſunt, adduntur.

¶Cum enim dicitur vox eſt ſonus aeris reſpirati ab anima, manifeſte oſtenditur, vocem non niſi rebus animatis com-

petere:neq; illis quidem omnibus, ſed iis tantum quibus cõuenit reſpiratio. Aer enim reſpiratus dicitur, qui eſt per reſpirationem attractus, qui poſtquam impetu fuerit concuſſus ad vocalem arteriam, ſiue gurgulionem, hac cõcuſſione ſonum efficit. Manifeſtum enim eſt, quod aer per reſpirationem attractus inquantum huiuſmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuo homo vocẽ ederet, cum perpetuo reſpiret. Sed neque per ſolam aeris prius attracti emiſſionem. Nam & ſilens homo emittit attractum aerem. Verum cum intus contentus aer cum impetu cõcutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam ita demum vox efficitur. ¶ Ex quo primum euidens eſt ratio, quare piſces in aqua vocem nõ forment. Sola enim reſpirantia poſſunt vocem edere, piſcibus autem non eſt reſpiratio. Item neque vocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidam tamen piſces ſonitum aliquem faciunt attritu branchiarum, qui vox non eſt dicendus, quemadmodum neque ſonus quem faciunt apes & muſcæ confricatione ſiue impulſu alarum. Imo neq; quilibet ſonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodum manuum cõploſio, aut pedum concuſſio non dicitur vox, eo quod non fit ex colliſione aeris reſpirati ad vocalem arteriã. ¶ Patet etiã quod ſonus ille quem faciunt dormientes dum ſtertunt non mereatur vocis appellationem: tametſi fiat ex aere per reſpirationem attracto. Non enim fit hic ſonus per concuſſionem aeris ad vocalem arteriam. ¶ Quod autem additur in definitione, cum imaginatione, id eſt, intentione aliquid ſignificãdi, ideo additur, quia hæc eſt natura vocis, & ad hoc vox ordinatur à natura tam in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid ſignificetur. In hominibus quidem, vt inuicem ſibi poſſint indicare mentis conceptum & animi cogitatum, inuicemq; ſibi ſecreta animi patefacere & communicare, nõ neceſſitatis ſolum ſed etiã amicitiæ gratia. In brutis autem, vt affectus ſenſuales poſſint aperire: verbi gratia, cõcupiſcentiam cibi aut potus, iram, metum, gaudium. Quemadmodum cum canis latrat, iram indicat aduerſus incognitũ, vel cibum expoſcit à domeſtico, quaſi patefaciens cibi defectum, & ſui poſtulans fieri memoriã. Nonnunq̃ vero ad gaudium oſtentandum & applauſum, exclamãt latrãtq; blandius, vtunturq; bruta in ſingulis affectibus exprimẽdis accommodatis voci-

bus,iiſque diuerſis,iuxta quod prudens ſpeciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrantes,nunc gemētes,nunc eiulantes,nunc velut,ſecundum multiplicatum ſonantes, ad diuerſorum affectuum demonſtrationem percepimus. Ponit quoque Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hanc videlicet.

Vox eſt ſonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

CAPVT X.

¶Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit,& de vocali arteria.

AD exactius vero perſpiciendum naturæ ipſiuſq; naturæ authoris beneficium, attende non ſimplex eſſe reſpirationis officium. Nam primum cōducit reſpiratio ad præcordiorū calorem temperandum. Nam à corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui niſi continua aeris attractione refrigeraretur, impoſſibile foret animal in vita perdurare,facileque caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod deus naturæ pulmonem circum præcordia velut follem poſuit per circuitum, qui aerem ſeſe aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterumq; ſe comprimens eiiciat, vt attrahat alium:ſicque perpetuo donec animal viuit, hanc ſeruat viciſſitudinem,hac autem reſpiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam quæ licet modicum ſanguinem habeant,non tamen tantum vt præcordiorum ab eo inflammatio huiuſmodi expoſcat refrigerationem: cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habentes manſionem, vbi non poteſt fieri reſpiratio. Et quantum ad hunc vſum, eſt reſpiratio neceſſitatis,propter ſcilicet animalis vitam conſeruandam.

¶Alterum vero ad quod ordinatur reſpiratio non neceſſitatis ſimpliciter eſt, ſed tantum boni gratia, & ad vtilitatem ſiue commodum animalis, hoc eſt, ad vocem formandam, per quam animi aut ſenſus exprimat affectus atque cogitatus. ¶Atque ita etiam de lingua conſideramus, quod ad duo à natura deſeruiat:quorum prius eſt,ad vitæ animalis quandam neceſſitatem,ad guſtandum videlicet & diſcernendum inter ſapores quod in animali eſt propter nutritionem, ad

cibi conuenientis acceptionem vel diſconuenientis abie-ctionem. Alterum verò eſt ſolum boni & commoditatis gratia, videlicet loqui & verba formare: quod ſimpliciter nõ eſt neceſſarium humanæ vitæ, quandoquidem & muti abſque hoc officio vitam ſeruant. Propter quod etiam primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt: ſecundum verò quibuſdam deficit. ¶ De vocali autẽ arteria ad quam ſuperius dictum eſt fieri debere colliſionem aeris ad formandam vocem, notandum eſt, quod diſtinguitur à via cibi. Eſt enim alius meatus per quem cibus tranſit ad ſtomachum, & alius per quem aer per reſpirationem attrahitur, voxque formatur. Nam via cibi ad ſtomachum tẽdit, via autem aeris ſiue vocalis arteria ad pulmonem, cui adfert aerẽ pro cordis refrigerio: eſtque via aeris multo arctior & anguſtior, quam ſit via cibi. Et quia non longe à via cibi vocalis arteria diſtat, idcirco prouidiſſimus naturæ author operimentum ei deſuper poſuit, quod dum animal cibum ſumit viam vocis claudit, ne aliquid alimenti à ſuo tramite deuians, inque ipſam incidens, animali adferat vitę periculum, ipſum ſuffocando aut ſtrangulando, quemadmodum nonnunquam accidere videmus iis qui inter epulas profuſius ſolent cachinnari: quod vbi contingit, nõ ceſſat pulmo tuſſim concitare, & aerem verſus partem ſuperiorem fortiter pellere, vt vel impetu adiiciatur (ſi fieri poteſt) quod aeris tramitem impedit, & niſi pellatur, animal ſtrangulat.

Vocalis arteria quid ſit.

CAPVT XI.

¶ De vocibus articulatis & inarticulatis.

Quædam autẽ voces ſunt, quę certis articulis poſſunt diſtingui, & ſecundum particularum aptam diſtinctionem ita percipi, vt etiam reſpondentibus literarum figuris deſcribi poſſint, quemadmodum experientia monſtrat, illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus vocibus articulatis proferuntur. Eſt enim inter articulos vocis & characteres huiuſmodi mirabilis quædam correſpondentia, per quam fit vt vnũ horũ alteri reſpondeat, poſſitque alterum alterius fungi officio. Quicquid enim per vocẽ præſentes facimus, id per ſcripturam correſpondentem abſentes quoque agimus: ſuntq; literæ ipſæ quædam vicariæ abſentium voces.

» Quid » articulata » vox.

¶ Illa autem vox quæ nullis certis diſtinguitur articulis, vt poſſit correſpondentibus characteribus figurari, ſed prorſus indiſtincta eſt & membris non diſtinguitur, dicitur vox inarticulata. Cuiuſmodi ſunt voces brutorum animalium, vt bouis mugitus, ouis balatus, canum latratus, equorum hinnitus, itémque auium garritus, quanquam per artem & humanam induſtriam harum quaſdam videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia, & importuno præcentu potiſſime extorquetur. Id quod de Pſitaco ac coruis Satyricus Perſius teſtatur his verſibus, Quis docuit Pſitacum ſuum chære? Coruos quis docuit verba noſtra conari? Magiſter artis ingeniique largitor, venter. Voces item puerorum clamantium, & ebriorum atque furioſorum vociferantium hisque conſimiles, articulatæ non ſunt, cum nullis figuris reſpondentibus poſſint depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidem dant, quia tamen eam non debite articulatéque diſtinguūt, vocem non proferunt articulatam. ¶ Vbi attendendum eſt, quòd longe aliud eſt loqui, aliud vocem formare. Neque enim quicunque vocem formant loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit, verba format. Nō format enim verba niſi qui articulatam profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba non dicuntur.

Quid vox inarticulata.

¶ Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neque inuenitur niſi in humana ſpecie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio quæ dum id quod ordinate concipit & apud ſe cogitat, ſuæ naturæ conſorti, id eſt, conuiuentibus hominibus cupit ſignificare, vocem talem edit ſecundum ſuos articulos & membra apte diſtinctam, quæ id quod in mente eſt, poſſit debite & ordinatè (iuxta quod in ea eſt) repræſentare. ¶ Verum quia vox non potuit niſi ad præſentes fieri, neque ſonare poteſt ad nimium diſtantes, frequenter autem vſuuenit, vt quis longe abſentibus proditum velit animi ſui conceptum, hinc & ſcripturam adinuenit humana ratio articulatam, qua vocis defectum ſuppleant. Nam literæ apud abſentes vocis vice funguntur. Eſt autem & ſcriptura quędam inarticulata, nō minus quàm vox: qualis videlicet eſt quàm pueruli antequam characterū

Literæ vocum vicariæ.

formam effingere ſint edocti, incerto calami tractu depingunt. ¶ Aduerte tamen non eſſe ſolum voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent ſignificationem. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinam aut barbaram ſe loqui fingunt (veluti ſi fingens peregrinum me idioma loqui, pleno ore dicam buſ kambarbucachũ, vel alia huiuſmodi) voces vtique ſunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem ſciam) quicquã ſignificãt. Attamen poteſt omnis vox articulata ad ſignificandum imponi, & vox ad placitum inſtituentium fieri ſignificatiua: quemadmodum voces nouas quotidie videmus recipi ad ſignificationem, quæ ante hac in nullo idiomate fuerunt ſignificatiuæ. ¶ Sciendum eſt etiam, quòd ſolæ voces articulatæ ad placitum inſtituentium ſignificant. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, vocibus vtuntur articulatis ad ſui animi conceptus exprimẽdos. Neque vllum eſt idioma aut eſſe poteſt, quod inarticulatis vtatur vocibus. Pleræque tamen voces inarticulatæ ſunt ſignificatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturę inſtinctu videmus animalia bruta ad aliquam ſenſus paſſionẽ indicandam formare. Neque ſolum in brutis, verumetiam in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorum, ſuſpirium dolentium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. ¶ Ad huiuſmodi autem articulatæ vocis formationem, non ſufficit pulmo & vocalis arteria, ſed alia inſuper inſtrumenta ſunt neceſſaria, quæ voci dant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad ſimplicem vocem formandam ſufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes, vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atque colatio, & duo labia, per quæ fiat expreſſio. Et in quibus hæc inſtrumenta deficiunt, aut fuerint impedita vocem hi efficiunt inarticulatam. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatum vixque diſtinguibilem ſermonem poſſe edere, item & eos qui linguam non habent integram, vel non liberam & ligatam.

Vox naturaliter ſignificatiua.

Requiſita ad vocẽ articulatam.

¶ Sed hęc de voce articulata & inarticulata dicta ſufficiant: quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quòd ab aliis plærunque videremus omiſſa, cum ſint tamen valde digna cõſideratione phyſica. Vox enim huiuſmodi articulata eſt,

qua homo manifeſto & ſpeciali Dei beneficio cætera animalia præcellit: propter quod ſolus etiam peculiaria ad eam habet inſtrumenta quæ illa non habent.

CAPVT XII.

¶De ſono qui appellatur Echo.

Echo. QVandoque autẽ auditur ſonus quaſi rediens illuc vnde fuit emiſſus, & velut ſonus ſoni veſtigium ſubſequens. Quod fieri accipiendum eſt per reflexionem ſoni repercuſſi ab obiecto corpore, ſicque reuertentis ad aurem, qui ſonus, cum longinquior adueniat ad aurem (vtpote reflexus & repercuſſus, ad modum pilæ reſilientis à loco ad quem directe fuerat proiecta) merito poſterior tempore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercuſſio maxime circa montes aut ſyluas & aquas, aut in corporibus concauis vt in templis habentibus reflectentes teſtudines. Et illic tardius ſubſequitur Echo primum ſonum, vbi latior eſt reuerberatio, diſtatque longius id vnde fit repercuſſio. In tẽplis verò breui & apta teſtudine coaptatis, vix Echo auditur ſubſequi, ſed ſimul cum prima voce ſe adiungens, quaſi ſonum duplicat, & mirum cantantibus eſt ſubſidium, ſi pauci ſint: quemadmodũ contra onus graue ſi nimij, eo quòd ſubſequens fortis reflexio prioris emiſſi ſoni, grauet & velut opprimere laboret ſonum directum, emiſſum poſterius.

¶Vbi notandum, quòd (iuxta Ariſtotelis ſententiam) ſemper fit ſoni repercuſſio & reflexio, quamuis non ſemper percipiatur. Interdum enim ita debilis eſt reflexio, vt nõ valeat percipi: quemadmodum lumen quidem ſemper reflectitur & reuerberatur, ſed plærunque tam infirma eſt verberatio, vt lumen non iudicetur, quemadmodum in vmbra cãdelæ per noctem cõtingit, vbi in vmbra eſt quædam luminis reflexio, ſed non iudicatur á ſenſu propter debilitatem. Nam ſi non eſſet reflexio luminis, ſequeretur per diem loca omnia plena eſſe tenebris ad quæ non pertingeret directus ſolis radius, atque ita loca plurima deſtituta eſſent lumine. Sed quia lumen ſolis admodum potens eſt, idcirco etiam reflexum ipſius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni ſono fieri reflexionem, ſed non ſemper auditu percipi. ¶Et quãquam communiter Echo non niſi in terminatione ſoni auditur, fit tamen priorum partium ſoni æque reflexio, ſed non

aduertitur, propter partem ſoni ſubſequentem quæ fortius immutat auditum (cum ſit ſonus directus) quam Echo, cum ſit ſonus reflexus. Verba autem Ariſtot. ſunt hæc.

Fit Echo cum aer factus vnus ob vas vel locum quæ terminauit ipſum atque diſſolui prohibuit, inde reſilit veluti pila repulſus.

Quorum ſenſus ex præcedentibus claret.

CAPVT XIII.

¶ Quod viſus nobilior eſt auditu, & quomodo viſus auditum anticipat.

QVoniã verò viſus mouetur à ſuo obiecto, abſque motu locali, & abſque reali ſui obiecti in medium effuſione, tantum ſpeciem obiecti abſque omni corporali immutatione, per mediũ deferens ſuſcipiendo. Auditus verò non niſi per exteriorem motum corporalẽ, & realem obiecti proprij in medium effuſionem: idcirco viſus ſpiritualior & nobilior iudicatur, quàm auditus, ac per conſequens cæteris etiam ſenſibus auditu minus ſpiritualibus. Viſus enim omnium ſenſuum ſpiritualiſſimus eſt, & per cõſequens maxime ſui obiecti facillime perceptiuus. ¶ Atque hinc etiã eſt quod dici ſolet, viſum anticipare, ſiue anteuertere auditum. Prius enim ad organũ viſus peruenit obiectũ ipſius ſecundum ſuam ſpeciem, quàm ad auditum perueniat ipſius obiectum. Quia enim ſonus diffunditur per motum localem, qui ſucceſſiue fieri debet & tempus poſtulat (cum ſit motus corporalis) color autem abſque motu corporali ſuam ſpeciẽ diffundit in oculo, ad eum modum quo lux ſuum diffundit lumen (id eſt, in momento abſque ſucceſſione) idcirco nõ mirum videri debet ſi viſus citius percipiat colorẽ aut lucẽ quàm auditus ſonũ. Hoc autẽ eſt, viſum anticipare vel anteuertere auditum. ¶ Quod experientia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifeſtat. Qui enim à longe ſpectant cædentes ligna in ſyluis, prius vident ſecurim ferientẽ truncum, quàm ſonũ ex percuſſione ſequentem aduertant. Imò prius in altũ eleuaſſe eos ſecurim ad iterum feriendũ cernũt,

Viſus anticipat auditum.

quàm prioris ictus ſonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident qui à longe mulierculas ſuper aquas lineorum immundicias eleuato ligno excutientes ſpectant. Idipſum quoq; & in corruſcatione contingit, dum prius fulminis ſplendorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui ſonus pertigerit, cum tamen ſecundum veritatem tonitrui concuſſio præcedat.

CAPVT XIIII.

¶ Quomodo in homine viſus & auditus ad ſingularem finem ordinantur.

Nota. ILlud autem in cõſideratione operum Dei & naturæ valde admirabile eſt, quòd in humana ſpecie non ſolũ plura voluit ponere organa, & nobiliora quàm ſint in ſpeciebus inferioribus brutorum animaliũ, verumetiã eadẽ illa quæ communiter dedit homini & aliis animalibus, in humana ſpecie ad vſus quoſdam peculiares & ſecundum ſingularem aliquam excellentiam conſtituit. Viſum enim & auditum communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus videlicet quatenus ſuæ conueniret naturæ, vt ſcilicet à longe poſſent alimentum & ſibi conuenientia videre ac proſequi, aut diſconueniens & inimicum fugere, itémque per ſonũ vel incitari ad id quod conueniens eſt, vel abſterreri ab eo quod diſconueniens. Peculiariter etiam propter hominis vtilitatẽ (cui à natura cæţera ſunt ſubiecta) vt per humanæ vocis ſonitum poſſent dirigi & gubernari, quemadmodum animalia domeſtica videmus ad vocem hominum vel accedere, ſumẽdi pabuli gratia, vel effugere & à tentato deſiſtere, propter vocis terrorem, aut etiam moueri & gradum ſiſtere, ſecundum directoris imperium. ¶ In homine autem peculiariter hi ſenſus altioris boni (vt Ariſtoteles ait) id eſt diſciplinæ & prudentiæ gratia ſunt. Oſtendunt enim (vt ipſe ait) pluri mas rerum differentias, ex quibus conſurgit contemplatio, & circa agibilia humanaſque actiones diſcretio. Hinc ſenes plærunque prudentiores ſunt, vtpote plures habẽtes diuerſarũ rerum experiẽtias, quæ ex particularibus rebus ſæpius viſis vel auditis gignuntur in homine, per comparationem intellectus. ¶ Eſt tamen differentia quædam inter viſum & auditum, quòd viſus ad plura per ſe dinoſcenda ſecundum ſe melior promptiorque habetur, & quantum ad ea quæ corpori ſunt neceſſaria magis homini deſeruit, quoniam vbiquę

Ariſt. in li. de ſenſu & ſenſa. 1. cap.

ſeſe offerunt viſibilia non item audibilia:neq; ſic ad animalis bonum & vitam intertenendam eſt neceſſaria ſonorum, vt colorum perceptio atque diſcretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent, inſuper etiam ſenſibilia communia magis viſus diſcernit quàm auditus. Soni vero in paucis inueniuntur, & non ita paſſim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. ¶ Per accidens tamen auditus melior eſt & quantum ad animam vere vtilior, quoniam diſciplinæ plurimum confert, propterea quod ad diſciplinam capiendam hic ſenſus optime ſubſeruiat. Sermo enim quo docens vtitur, non niſi per auditum capitur, atque ita rerum vtiliſſimarum & digniſſimarum cognitio, auditus miniſterio in nobis cõparatur. Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerunt, nullum habeant impedimentum quin euadant doctiſſimi atque ſapientiſſimi. Nati autem ſurdi non admodum poſſunt eſſe ſapientes, tametſi ex viſis poſſint habere magnam in particularibus experientiam ad ea. Hęc tamen vtilitas de qua loquimur, ipſi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni diſciplinæ, quantum ad ipſum corporis auditum nihil amplius efficiunt in homine, quam ſi aliam quamlibet edas vocem: quomodo in brutis animalibus videmus quòd nihil amplius accipiãt ex ſermonibus plenis prudentiæ, ſi in aures eorum inſonentur, quàm ex vocibus nihil ſignificãtibus. Sed intellectus eſt, qui per auditus miniſterium tantam homini confert ſublimitatem. Viſus ergo per ſe ad plura eaque animali ſecundum vitam corporis magis neceſſaria eſt melior, auditus vero per accidens ab ea quæ mentem oblectãt, & intellectui conducunt vtilior habetur. Qua de re forſitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

CAPVT XV.

¶ De olfactu & eius obiecto.

POſt viſum atq; auditum, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus eſt atq; diſcretiuus odorũ. Eſt autem hæc potentia ſita in duabus carunculis, quæ ſunt intra nares ſimiles capitibus mamillarum, quæ ſunt organum olfactus. Eſtq; hoc organum ſecundum aliquã participationem naturæ igneæ & igneum aliquid, quemadmodum organum viſus ſupradiximus eſſe de natura aquę, & auditus de natura aeris. Ad quod organũ cum odor à corpore

Olfact⁹ inſtrumẽ tũ & obiectum.

odorifero diffuſus pertingit,fit odoratio.

Medinm olfactus eſt aer & aqua. ¶De modo autem quo odor à corpore odorifero diffuſus contingit ad olfactum, notandum ſicut de ſono dictum eſt, ad eius diffuſionem requiri motũ localem, ita ad odoris diffuſionem fumalem quandam euaporationem ſiue exhalationem. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quaſdam &(vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenuis vaporis ab eis reſolutionem. Cuius ſignũ eſt, quòd temporis ſucceſſu minui videntur, id quod per euaporationem ſatis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere, quàm per noctem. Cuius non alia videtur cauſa, niſi quòd calor diei educit fumoſitates aut vapores à corpore odorifero,frigus autem noctis,quodammodo condenſat atq; conſtringit odorabilia,ne tunc ita fumoſitates effundant.

Maniféſtiſſime vero ad oculum cernimus cum odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumoſitatum exhalationem copioſiſſimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus aperte non ſemper percipiat, eſt tamen omnino rationi id perſuaſibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiuſdam qui in odorifero eſt aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organũ olfactus: à quibuſdam quidem groſſiorem, à quibuſdam vero ſubtiliorem iuxta naturam & diſpoſitionem corporis odorem fundentis. ¶Ex quibus ratio claret,ob quam corpora quędam nullum de ſe fundunt odorem,quia ſcilicet nullam de ſe fundant euaporationem, neq; effumabilia ſunt: quæ etiam temporis ſucceſſu non videntur minui. Imo nec in igne poſita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicunt eſſe minime odorabile, quoniam ex eo nihil reſoluitur,propter quod & igne nihil deperdit.

¶Aduertendum tamen, quòd multa corpora aliquem de ſe odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit,eo quòd homo ſit imperfecti odoratus,neque poſſit niſi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Ariſtoteles,ferrum habere odorem,& magis æs, aurum autem nequaquam. Nobis tamen vulgo vt nõ aurum, ita nec ferrum,neque argentum videntur odorem diffundere.

¶Quod autem homo imperfectũ habeat hunc ſenſum odo-

ratus,experientia ſatis monſtrat, quoniam quidem animalia quædam acutius exactiuſque olfaciunt,vt canes & vultures. Vnde hunc ſenſum præ omnibus dicunt in homine eſſe imperfectiſſimum cauſam aſſignantes,eo quòd iuxta cerebrum eius organum ſit poſitum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate,cætera animalia excedere,cõpertum eſt. Vnde oportet organum olfactus(qꝫ igneę naturę eſt,calidoq; & ſicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus contrariis excellentis,vt nõ ita exacte poſſit ſingula percipere quomodo in aliis animalibus in quibus nõ eſt tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus nõ eſt tanta vicinitas huius organi ad cerebrũ.

CAPVT XVI.

¶Quomodo odoratus in hominibus ſecundum aliquid perfectior eſt,ſecundum aliquid imperfectior.

VIdetur tamen quòd hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, ſecundum debitam moderationem ſane intelligendum nõ quidem vt ſimpliciter ſit peior olfactus in homine,ſed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius, quòd præcellat hominis odoratus. ¶Pro cuius intelligentia aduertendum eſt, quoſdam eſſe odores, qui grati ſunt aut ingrati olfactui, ipſiq; vel delectationem vel triſtitiam adferunt per accidens tantum & propter alterum, nempe propter ſaporem & alimentum, quemadmodum odor carnis igne concoctæ & ad eſum aptę ipſi olfactui gratus eſt,& propter ſaporem & propter cibum,vt ſcilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendum & quęrendum huiuſmodi cibum. Nam ſicut ſapores cibariorum ſunt delectabiles & grati eſurienti, ita & odores. Odores tamen ad ſapores ordinantur. Vnde ſaturatis & expletis poſteàquam ſapor ſit ingratus non amplius gratus eſt odor ille,qui propter ſaporem expetitur,ſed incipimus faſtidire quod ante appetebatur. Vnde etiã fit, vt odor idem qui vni animali eſt ingratus & execrabilis, alteri ſit placens & delectabilis,propter ſaporem ad quem ordinatur. Quemadmodum (exempli gratia) cani eſt odor cadaueris gratus, eo quòd & ſapore oblectetur. Homini vero,quemadmodum ſapor,ita & odor deteſtabilis. Sic alij odor, iis qui ſaporem & eſum amant,non eſt ingratus:contra vero,illis eſt abomina-

Duplex odor.

Odores non propter ſaporē grati.

bilis odor,quibus ſapor diſplicet.Hi ergo odores qui ſic propter ſaporem appetuntur,ſunt per accidens appetibiles. ¶Alij vero ſunt odores qui per ſe adferunt delectationem, & non propter alterũ:cuiuſmodi eſt odor florũ, item & aromatum odoriferorum, quæ non niſi ad olfactum pertinent. Hæc enim non propter guſtum expetuntur, neq; gratia alimenti,ſed propter ipſam odoris in ſeſe gratiam.

¶Inter hos autem duplices odores ponit Ariſtoteles talem differẽtiam, quòd primos communiter & homines & bruta percipiant, quoniã æque ſcilicet vtriq; alimentum accipiũt, quod per odorem cognoſcunt eſſe naturę cõueniens vel diſconueniens. Secundos autem odores ſolum dicit hominem odoratu percipere. Non enim videmus canes (quanquam acuti admodum olfactus) vllo modo moueri ad florum odorem:& ſi canis in gramine locum ſibi quærat cubandi, non videtur magis ad locum vbi flores ſunt odoriferi, caput reclinare,quàm ad locum alium vbi ſimiles non fuerint. Si tamen florum odorem perciperet, videtur quod magis ad locum boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur.

¶Cum ergo homo non ſolum odores illos qui propter alimentum expetuntur aut fugiuntur olfactu percipiat,verumetiam illos qui per ſe & nullius alterius gratia olfactum oblectant:manifeſtũ apparet quod ſimpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potentia nobilior ſit atque ſublimior. Quanto enim potentia quælibet latius ſe extendit, tanto videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quã homo præter animalia cætera etiam odores per ſe appetibiles percipiat,videtur eſſe nobilitas & præcellentia ipſius potentiæ in homine ſupra potentiam ſimilem in brutis aliis:quemadmodum in homine auditus nobilior eſt & ſublimior, quàm in aliis animalibus,eo quòd nõ ſolum ſonos diſcernere, ſed articulatas voces diſtinguere poſſit. ¶Quod autem ſuperius diximus imperfectum eſſe hominis olfactum, propter cerebri magnitudinem,frigiditatem,& propinquitatem,ita accipiendum eſt,quia ſi fiat comparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnum aliquem odorem qui vtrique ſit perceptibilis, id eſt ad odorem comeſtibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiuſmodi odorem aliquem contingit canẽm percipere ſuo odo-

ratu,quem minime percipiet hominis odorat⁹. Leporis nāq; qui per viam trāſiit,odorem percipit ſuo acuto odoratu, quē nequaquam ſentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modum & de aliis ſenſibus intelligendum venit, ſi quid aliquando ſimile dicatur, videlicet aliquem ex eis meliorē aut perfectiorem inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

CAPVT XVII.

¶Non oportere odorem realiter ad organum vſq; diffundi.

DE euaporatione autem illa & effumatione per quā diximus odoriferum immutare olfactum, an debeat fieri vſque ad organum olfactus quæſtio eſt ſimilis illi quæ prius de ſono & motu locali aeris facta eſt,an debeat vſque ad organum ſonus per motum deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendum videtur, quemadmodum illic de ſoni per motum localem aeris diffuſione: videlicet non eſſe neceſſarium,vſq; ad organum olfactus realiter diffundi odorem per euaporationem, ſed ſufficere, quòd per locum propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatur odor,qui deinde in medio ſuam ſpeciem fundit, ſicque per ſuam ſpeciem ad organum vſque pertingit. ¶Videtur autem hoc manifeſtare experiētia,quoniam animalia quædam ad maximam diſtantiam dicuntur odorari, ita vt rationi conſentaneum non videtur, à corporibus ipſis odorabilibus in tam longum ſpacium fieri euaporationem. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio,ſimiliter probat experientia: quoniam ſi quis tranſeat per agrum valde odoriferum,quando maxime odor viget, ſentiet ſe realiter quaſi impleri per euaporationem fumoſitatum,quas intra ſe ſuſcipit.

¶Iuxta quem modum illi qui iuxta cibos proximi verſantur coqui & culinarij, ciborum odore pleni dicuntur. Vt plerunq; etiam de delicatiſſimis ferculis vel nihil vel parum admodum valeant manducare: quod ideo fieri videtur quoniam intus exiſtens prohibet extraneum. Quo autem pleni ſunt,niſi fumoſitatibus eiuſmodi ciborū, quas per olfactum & per reſpirationem intra ſe ſuſcipiūt, propter craſſam euaporationem,quæ fit decoquēte igne, ac reſoluente abundanter vapores,atque exhalationes à cibo qui coquitur.

Culinarij quare parum edant.

¶Ad eundem modum qui in penu plenum odorifero vino

ingrediuntur, mox ſe quaſi impleri ſentiunt, adeo vt nonnunquam velut ebrij appareant egredientes. Qui verò à longe tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos non ſic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere faſtidium, imò accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum ſumitur, quod nullam in ſe ſubſtantiam odoriferam per euaporationem ſuſceperint, ſed ſpecie tantum ſint odoris allecti.

CAPVT XVIII.

De diuerſitate olfactus, & organi eius varia diſpoſitione.

Duplex odorandi modus.

NOtandum verò, quod non idem eſt in omnibus odorandi modus. Quædam enim ſunt quæ per reſpirationem odorant, alia vero abſque reſpiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuſcunque eſt reſpiratio, non odorant niſi per reſpirationem videlicet per attractionem aeris. Cuius cauſam aſſignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus reſpiratione vtentibus cooperculo in modum oſtij eſt munitum, vt nihil poſſit ad caruncculas illas in quibus ſitus eſt olfactus pertingere, niſi operculum illud leuetur & quaſi oſtiolum aperiatur: quod fit per attractionem aeris, non vtique per os, ſed per nares.

Monſtrat enim hoc experientia, ſi tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo donec aerem contines abſque reſpiratione, aut donec tantum per os reſpiras: niſi videlicet per nares aerem trahas ad apertionem operculi, ſicque ſimul cum aere attracto odorem ipſum vel odoris ſpeciem ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquam reſpirant, vt piſces, apes, muſcæ, & formicæ. De his enim experientia certiſſima monſtrat, quod odoratum habeant. Nam muſcæ de longe ad eſcam veniunt odore allectæ. Apes verò flores an ad mel exugendum conuenientes ſint, an minus, odoratu diſcernũt. Non enim videtur, quo ſenſu alio id faciant. Et formicas manifeſtiſſime ex hortis videmus ad apothecas rerum dulcium conſcendere in multo numero, ſola allectas odoris dul-

cedine. Hæc tamen omnia non reſpirant. Neceſſe eſt ergo alium eſſe modum in his animalibus olfaciendi, quàm ſit in reſpirantibus. ¶Pro cuius notitia aduertendum eſt quod ſicut animalia non omnia eundem habent modum videndi, ſic nec omnia eundem habent modum odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluuntur & operiuntur, vt claudi poſſint neque ſemper pateant. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facile ſuſciperent læſionem. Molle enim facile ſuſcipit læſionem, niſi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habent oculos, in modum cornu aut ſolidi vitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi poſſint, ſed patentes ſemper eſſe permiſit. Nam propter duritiem, non eſt eis periculum læſionis. Illis autem mollibus oculis non ſemper præſentes ſunt neque expoſiti colores, neque percipi poſſunt ab eis niſi reuelato operculo, niſi palpebris diſiunctis. Qui autem nullum habent operculum, ſemper ſibi expoſitos habent colores, neque vllius egent operculi ablatione vt videant. ¶Ita ſanè & in odoratu dicendum animalia illa quæ reſpiratione vtuntur olfactum habere à natura recõditum & operculo clauſum: quare non niſi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aeris per nares attractione. Cætera verò animalia nullum habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habent ſemperque expoſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare quod non poſſunt priora animalia reſpirantia. Ex quo conſequ tur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cum illic nequeat fieri reſpiratio. Piſces tamen in aqua id poſſunt, eo quod reſpiratione non habeant opus.

Quorũdam animalium oculi palpebris non operiuntur.

CAPVT XIX.

¶De guſtu & eius organo.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habens ſuum organum. Non tamen linguam totam, ſed neruum, qui in lingua latet abſconditus. Cæterum, caro ipſa

» Guſt⁹ » inſtrumentũ » & me-

dium & obiectũ. poroſa linguæ,quæ neruum operit & abſcondit,medium eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quòd medium habeant coniunctum,quoniam videlicet organum ipſum & medium, ſimul ſunt in vnum corpus & in vnum membrum compoſita. Senſus autem alij de quibus iam ante determinauimus, medium habent extrinſecum,aerem ſcilicet vel aquam, per quam ſpecies obiecti ad ſenſum defertur. ¶ Ad hoc ergo vt fiat guſtatio,non ſufficit, ꝙ prope adferatur obiectũ,id eſt,ſapor,vel ſapidum aliquid: ſed neceſſe eſt quod tangat carnem linguæ,atq; in eam ſuam imprimat ſpeciem,quemadmodũ non poteſt fieri viſio coloris,niſi immutato aere & impreſſa in eum ſua ſpecie. Quemadmodum enim ſe habet aer ad colorem in ordine ad viſum, ita ſapor ad carnem linguæ,in ordine ad guſtum. Quomodo autem color vt in medium aerem ſuam imprimat ſpeciem, requirit illuminationem, ſonus verò aeris motum, & odor euaporationem:ita ſopor vt linguam immutet ſuamque ſpeciem in eam imprimat, requirit humoris ſaliuaris coniunctionem. Oportet enim ſapidum coniungi & commiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguam, vt immutetur guſtus. Vnde quando in febricitantibus nimia ſiccitate humor iſte deficit,ęgrotos ipſos nullo videmus oblectari ſapore. Sunt enim eis omnia quaſi inſipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectum:niſi forte aqua aut fructus aliqui,qui ſecum humiditatem adferunt,aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium. Cum verò ſaliuam aliqua amaritudine cõtingit eſſe infectam,male iudicat lingua,dulce reputans amarum,propter infectionem ſaliuæ. Eſt autem ſaliua ab omni ſapore denudata, vt commode poſſet omnem ſaporem diſcernere. Non eſt autem ſaliuaris iſte humor proprie medium guſtus, quemadmodum neque lumen medium eſt viſus, neq; euaporatio medium eſt odoratus. Sed eſt conditio quædam obiecti, requiſita vt conuenienter ſenſum immutet,& tale quiddam, ſine quo obiectum nequit immutare ſuum organum.

Saliua quorſum conferat animali.

CAPVT XX.

¶ Quomodo guſtus eſt quidam tactus, & nihilominus ſecundum veritatem diuerſa potentia.

HVnc autem ſenſum guſtus, dicit Ariſtoteles admodum certum eſſe in hominibus, quòd ſit quidam tactus. Tactus autem certiſſimus & optimus eſt in hominibus, quemadmodum poſterius declarabitur. Verum de huius dicti intelligentia dubitare ſolent, an ſenſerit Ariſtoteles, ſecundum rem vere eundem eſſe ſenſum tactus, & guſtus, neque realem eſſe ponendam diuerſitatem, an ſecundum ſimilitudinem potius id debeat intelligi. Eſt autem ſecundum hoc probabilius, vt tantum ſecundum aſſimulationem quandam dictum intelligatur, quomodo ſtatua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non ſimpliciter ait, guſtum eſſe tactum, ſed quendam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quomodo ſtatua hominis quidam homo dicitur, non ſimpliciter homo. Guſtus eſt quidā tactus.

¶ Conſiſtit autē ſimilitudo hæc in eo quod ſupra tetigimus, quòd ſicut guſtus habet medium coniunctum cum organo, ſic & tactus. Item quia vtriuſque organum ponitur neruus.

¶ Secundum veritatem tamen probabilius eſt ponere duas diſtinctas potentias, quarum vna per ſe percipiat ſaporum diſtinctionem, altera qualitates tangibiles caliditatem, frigiditatem, &c. Cuius eſt argumentum quod in lingua dicunt Medici poſſe lædi guſtum abſque hoc quod lædatur tactus. Et cum defectu ſaliuaris humoris lingua non percipit ſapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo ſecundum rem diſtinctæ eſſe potentiæ, quarum vna læditur vel impeditur abſque altera.

¶ Sunt autem ſaporum multæ ſpecies, quemadmodum & colorum. Eſt enim ſapor dulcis & amarus, qui ſunt ſapores cōtrarij. Sunt præterea ſapores alij, pinguis, ſalſus, auſterus, acutus, acerbus, acidus & alij quidam, quos Ariſtoteles in lib. de ſenſu & ſenſato ſecundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit. Varij ſapores.

CAPVT XXI.

¶ De tactu & eius organo.

INter omnes ſenſus exteriores nouiſſimus eſt tactus, vt omnium materialiſſimus atque craſſiſſimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd ſit iuxta cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experientia docet,

ſenſum tactus per totum corpus eſſe expanſum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunque enim & in quacunque parte inuehitur operatio alicuius ſenſus, illic & potentiam talem adeſſe conſequitur: & vbi potentia adeſt, oportet ibidem eſſe & organum eius: quemadmodum ſi viſionem experiremur in pede, oporteret & illic potentiam viſiuam conſtituere, ſimul & oculum, aut aliud viſui, organum præter oculum aſſignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, idcirco & potentiam tactiuam & organum ipſius cōſequens eſt per totum corpus fateri expanſum. ¶ Eſt autem eius organum, non caro, vt quidam exiſtimauerunt. Nam tangibile immediate applicatum carni immutat tactum: quod non faceret, ſi tactus organum eſſet caro. Eſt enim maxima ſeu propoſitio ab omnibus vera conceſſa.

Senſibile poſitum ſupra ſenſum nequit efficere ſenſationem.

Vnde ſi caro eſſet organum tactus, non poſſet tangibile apprehendere abſque medio ſibi applicatum. Neruus ergo qui carne veſtitur, ipſe eſt tactus organum, qui per omnia membra expanſus, animali dat in omnibus partibus tangendi potentiam. Caro autem neruo huic pro medio eſt, neque requirit aliud. Tangibile enim carnem contingens, per eam qualitatis tangibilis ſpeciem trāſmittit ad neruum tactiuum, ibíque fit tactio. ¶ Obiectum autem tactus eſt qualitas tangibilis, hoc eſt caliditas, frigiditas, humiditas, ſiccitas, graue & leue, aſperum & lene, durum & molle, viſcoſum & frangibile, groſſum & ſubtile. Omnia enim hæc ſenſu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, ſub quibus aliæ comprehenduntur.

CAPVT XXII.

¶ Tactum omni animali donec viuit eſſe neceſſarium.

INüeniuntur autem in hoc ſenſu tactus multa ſingularia, quæ non ita ſunt in aliis iam determinatis ſenſibus. Primum enim, tactus ſolùs omni animali ineſt, & ſemper quandiu viuit vt inſit neceſſe eſt, neque poteſt

eſſe animal ſine tactu, neque poteſt aliquid habere tactum quod nō ſit animal. Vnde ſolus tact⁹ ad eſſe animalis requiritur. Cæteri verò ſenſus ad bene eſſe, vt declarat Ariſt.vltimo cap.3.libri de anima. Viſus enim,inquit, additus eſt animali, quo vitam in aere aut aqua aut aliquo perſpicuo ſibi vendicet. Auditus quo ei aliquid indicetur. Odoratus quo odore à longe percepto ad alimentum ſe conuertat. Guſtus quo iucundum ſit ei alimentum & triſte refugiat. Hęc autem omnia ad eſſe animalis non faciunt,ſed tantum ad bene eſſe.

Ariſt. 3. li.de aīa.

¶Et veriſimile eſt,quędam eſſe imperfecta animalia in quibus nec guſtus quidem reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento ſuo perpetuo natantia. Nam cum ſpeciali nullo egeant cibo,ſufficiatq; eis id in quo perpetuo natāt,aut cui affixa ſunt,nō eis guſtu eſt opus,quo alimentū ſecundum ſaporem diſcernant,ſed tactus eis ſufficit quo alimentū percipiāt. Guſtus enim illis conuenit animalibus quæ cibū habent diſquirere atque eligere per ſaporis diiudicationem, & alium quidem occurrentem vt noxium relinquere atque reſpuere, alium verò vt ſalubrem,& cōuenientem admittere atque deglutire,aut non occurrentem diligenter venari. Quod ſi in aliquot locis Ariſtoteles videatur contrarium dicere, eſſe videlicet tactum & guſtum omni animali neceſſarios, guſtus improprie accipi debet,ſecundum quòd tactus ipſe vt alimēti perceptiuus, guſtus quidam in eiuſmodi imperfectis animalibus appellatur. ¶Ratio autem quare ſenſus tactus ſit omni animali quam diu eſt ſimpliciter neceſſarius, hæc eſt, quia tactus ſequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino neceſſariam: quam harmoniam ſtatim vbi diſſolui aut deſtrui contigerit,ipſum quoque animal mox interire neceſſe eſt,ſimul cum ſenſu tactus proportionem illam conſequente. Et quandiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatum ſufficiēs ad vitam conſeruandam, tam diu neque tactus deſtruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem cauſa deficiunt. Aliorū autem ſenſuum nullus proportionem illam primarum qualitatum neceſſariam animalis ſubſiſtentiæ conſequitur. Nam quanuis omnes ſenſus in quodam contemperamento,& in quadam proportione rectè dicantur conſiſtere, ita vt illa diſſoluta harmonia,diſſipata ſit potentia illa ſenſi-

Tactus omni animali ſimpliciter neceſſari⁹.

tiua quæ ex ea conſequebatur(quemadmodum viſus deſtruitur cõtemperamento illo quod in oculo eſt diſſipato) poteſt tamen manere illa præcipua & prima harmonia primarum qualitatum,quæ ad animalis vitam cõſeruandam requiritur, diſſolutis aliis contemperamentis. Itaque fit,vt abſq; cæteris omnibus ſenſibus poſſit tactus ſolus in animali perſiſtere.

CAPVT XXIII.

¶ Quare tactum naturæ author per totum corpus voluit expandere præ omnibus aliis ſenſibus.

EX hoc verò ſimul oſtẽditur,debere neceſſario per totum corpus expandi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primatum vitæ animalis neceſſaria, nulli membro debuit abeſſe, ita neq; tactu potuit vllum membrum deſtitui. Quemadmodum ſi per totum corpus idem eſſet illud cõtemperamentum quod eſt in oculo,ad quod conſequitur viſus,indubiè conſequens eſſet, per ſingula membra diffuſum eſſe ſenſum viſus.

Quare natura tactũ per corpus totũ expandit.

¶ Eſt autem ſingularis etiam neceſſitas, ob quam debuit tactus nõ in vna aliqua parte tantum (vt cæteri ſenſus) ſpecialem habitationem accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentię qualitatum tangibilium, id eſt, ipſæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrumpere ipſam animalis vitam. Cæterorum autem ſenſuum obiecta quantumcunq; excellentia,non ſunt per ſe corruptiua animalis, quanquam ipſum ſuum ſenſum valeant corrumpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadens ſuper oculum, non poteſt animal interficere, quanquam poſſit viſum indiſponere,imperficere, aut penitus auferre. Item ſonus quantumuis vehemens non poteſt animal interimere per ſeſe quanquã auditum poſſit obruere, perturbare,aut perimere.Nam quod nonnulli graui ſonitu tonitrui inueniuntur ſubito deficere,nõ ex ſono eſt,ſed ex vehementi percuſſione, vel ex fulminis aduenientis virtute,aut cõſimili modo.Neque odor,neq; ſapor in quantacunque ſit excellentia,per ſeſe corrumpit animalis vitam. At verò excellens caliditas aut frigiditas, facillimè animalis vitam aufert propria ſua actione. ¶ Iam verò, ſi in vna tantũ parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus,nõ eſſet à natura ſufficienter prouiſum animalis vitæ : cum paſſim occurrant & in omnia membra cor-

poris offerant ſeſe tangibiles qualitates, quæ per ſuam excellentiam à partibus illis, vbi tactus non eſſet, facillimè animali inducerent corruptionem. Quemadmodum (exempli gratia) ſi lumẽ excellens imaginemur per ſeſe corruptiuum eſſe vitę animalis, nõ habeat autem homo niſi oculum potentem percipere lumen: hoc poſito, ſi oculus tantum in vna parte corporis habeat locum, cõtingit animal ipſum facillimè interire cũ videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellens (non aduertente oculo) animal corripuerit: eritq; iam abſumptum animal, prius quàm percipiat oculus corrumpentis qualitatis excellentiam. ¶ Rectè ergo ad animalis vitam conſeruandam naturę author ſenſum tactus per membra omnia extendit, vt nuſquam quicquam poſſet corruptiuum occurrere, quòd non ſtatim deprehenderetur, deprehenſumque pro virili caueretur, aut fugeretur. Cæterorum autem ſenſuum nullum obiectũ per ſe actiuum eſt, niſi in partẽ illam in qua ſenſus talis poſitus eſt, vt color & lumen quatenus viſibile non agit niſi in oculum, & ſonus non niſi in aurem, & ita in cæteris: propter quod ſufficit pro totius corporis commoditate, vnicum eſſe membrũ in quo tales ſenſus habeant ſuam ſedem, & ad quod obiecta omnia diiudicanda perferantur. Qualitates autem tangibiles, in omnem partem corporis æque ſunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrum ſpéctant. Ideóque prouiſum oportuit animali ex omni parte, & vndique vigilem adhiberi cuſtodiam, ne alicunde ſubito ab excellenti qualitate arreptum, ante tempus occideret.

CAPVT XXIIII.

¶ Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatibus, ſed tantum ab earum excellentiis.

ILlud quoque in tactu peculiare eſt, nec vlli aliorum ſenſuum cõueniens, quod ipſius ſolius organum à qualitatibus illis quas habet ſenſus, pro obiectis nõ eſt denudatũ. Cęterorum enim ſenſuum organa (vt ſupra oſtendimus) nihil eorum quæ ipſi percipiunt, actu habent: vt oculus ab omni eſt colore & lumine proprio liber: aer naturalis organũ auditus ab omni proprio ſono: organum olfactus ab omni proprio odore: organum quoque guſtus ab omni proprio ſapore. Huius autem tactus organum non videtur eſſe à primis qualitatibus denudatũ, quoniam (vt iam dictum eſt) prima-

rum qualitatum contemperamentum & harmoniam conſequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipſo organo tactus inueniri, videlicet ſecundum temperamentum,& mediocritatem quandam. ¶ Ab excellentiis tamen qualitatum tangibilium,ipſum denudatum eſſe oportet. Ad hoc enim tactus datus eſt animali,vt per eũ percipiat excellentias qualitatum tangibilium:quas nõ poſſet percipere,ſi ab eis non haberet ſuum organum denudatum. Atque in hoc non omnino ab aliis ſenſibus diſſonat. Eſt enim eius organũ ſic denudatũ à ſuo obiecto,quomodo ipſum perceptibile eſt à ſenſu. Nam tactus qualitatum primarum ſecundum ſuas excellentias eſt perceptiuus. Eas autem ſecundum hunc modum,(id eſt,ſecundum excellentias) organum ipſius non habet,ſed tantum ſecundum mediocritatem & contemperationem.

CAPVT XXV.

¶ Qui fiat vt molles carne,tactus ſint melioris atque etiam melioris ingenij:econtrario autem in duris.

EX hoc autem quod tactus dicitur conſurgere ex proportione primarum qualitatum, conſequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorem debere eſſe illius hominis complexionem. Ac rurſum, quia iuxta corporis bonam complexionem eſt qualitas ingenij,fit,vt ex bonitate & pręcellentia tactus,rectè etiam argui poſſit bonitas vel præcellentia ingenij. ¶ Propter quod Ariſtoteles libro ſecũdo de anima,in capitulo de odore,ex præcellentia tactus arguit hominem eſſe animalium prudentiſſimum. Quoniam enim homo(vt ipſe ait,& veritas confirmat) certiſſimum habet tactum, atque in hoc vno ſuperat atque euincit cætera animalia, cum in aliis ſenſibus ab animalibus quibuſdam ſuperetur. hinc fit, vt homo animalium prudentiſſimum cognoſcatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo,id eſt,ingenij bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos : molles verò, bene aptos eſſe dicimus.

Molles carne apti mẽte.

¶ Quæ quidem Ariſtotelis dicta ita poſſint intelligi. Ingenij enim aptitudo conſequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamentum humani corporis, eo quod corpus humanum ſit animæ in ſuis operationibus inſtrumentum. Vnumquodque autem operans (cæteris paribus) melius agit

ſecundum diſpoſitionem inſtrumenti quo vtitur: quemadmodum ſcriptor calamo apto melius pingit, quàm inepto & prauo. Vnde cum anima quantum ex ſeſe in omnibus æque ſit potens operari & apprehēdere, oportet ex diuerſitate corporis, vt inſtrumenti, prouenire diuerſitatem ingenij. Itaque bonam corporis diſpoſitionem & proportionem ſequitur bonitas ingenij. Eandem quoq; bonitatem complexionis in homine conſequitur bonitas tactus. Melioris autem tactus experimur eſſe illos qui carne molles ſunt, quàm eos qui ſunt duri carne. Vnde illos qui ſunt molles carne, experimur facillimè affligi in contactu vel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis, quàm alius carne durior vix perciperet, ſi non in maiori excellentia ipſius organo admoueretur. ¶ Manifeſtum ergo eſt ex eadem radice proficiſci hæc tria, nempe bonitatem tactus, bonitatem ingenij, & carnis mollitiem, ex aduerſo autem prauitatem tactus ineptitudinem ingenij, & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis & ſenſui patentiſſimum eſt, videlicet ex carnis mollitie, argumentari poſſumus quod occultū eſt, nempe ingenij bonitatē: non quidem vt ex cauſa effectum, ſed quemadmodum duorum effectuum ex eadem cauſa prodeuntium is qui manifeſtior eſt, arguit eum qui eſt occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem complexionis & ingenij. ¶ Hoc tamē aduertendum eſt, quod interdum cōtingit inueniri in quibuſdam carnis aliquam mollitiem ex nimia humiditate & nimia abundantia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atq; humidioribus generantur multum carneos ſucc cōque plenos, propter quod molles carne iudicantur. Verum hęc mollities bonitatem non arguit ingenij, quoniam ex mala complexione & non bona contemperatione, procedit, neque proprie & vere eiuſmodi carne molles dicendi ſunt, ſed potius ſuccoſi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie volebat ſua dicta intelligi Ariſtoteles. ¶ Cæterum ex carnis mollitie & cōplexionis bona diſpoſitione, aut ingenij bonitate, argumentari non rectè poſſumus aliorum ſenſuum bonam diſpoſitionem, neque econtrario ex aliorum ſenſuum bona diſpoſitione argumētabimur ingenij bonitatem, aut carnis mollitiem. Contingit enim ingenioſos eſſe carne molles & bonę cōplexionis, in quibus non ſit viſus

Duplex mollities

bonus,aut integer auditus,ſiue odoratus. Viciſſimq; contingit optimum habentes viſum ſiue auditum, ſiue olfactum,parum eſſe ingenioſos: nimirum quia ſtat in homine bonam eſſe cõplexionem ſecundum qualitatum proportionem animalis vitæ neceſſariam, vbi tamen illa quæ in organis prædictorum ſenſuum exigitur, non fuerit admodum bona.

CAPVT XXVI.

¶Quod Chriſto domino pro ſuæ complexionis nobilitate,paſſiones omnes fuerint maxime afflictiuæ.

Paſſio Chriſti, ſumme afflictiua.

EX prædictis manifeſtè conſequitur,admodũ rectè ac piè ſanctos patres id tradidiſſe de amariſſima Chriſti filij Dei paſſione,quod ipſius perſonæ fuerit ſumme afflictiua,multo amplius quàm ſi hominum cęterorum vlli,earundem pœnalitatũ fuiſſent inflictæ paſſiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui ſimul erat verus Deus,& homo verus, corpus haberet iuxta dignitatem diſpoſitum in cõplexione optima, & nobiliſſima harmonia primarum qualitatum, videlicet vt corpus illud quod ſibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatem aſſumere ſuppoſiti, cõplexionem haberet maximè nobilem: quo ſic animæ nobiliſſimæ omnibusque gratiis & donis ſumme plenæ,corpus reſponderet iuxta ſuum modum abſolutiſſimum atq; perfectiſſimum. ¶Quod amplius etiam fiet credibile,ſi ipſum corporis huius attendamus nouum opificem. Non enim cæterorum more corporum virilis ſeminis efficacia corpus iſtud cõtemperauit,neq; compoſuit,ſed virtus illa ex alto deſcẽdens, de qua Gabriel paranymphus vir-
Lucæ.1. ginem matrẽ alloquens Mariam,ait,Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Et ad Ioſeph in
Matth.1. ſomnis angelus,Quod enim in ea natum eſt,de ſpiritu ſancto eſt. ¶Hic ergo potentiſſimus,ſapientiſſimus, optimusq; eſt artifex,qui corpus illud de quo loquimur,abſq; temporis mora in momento perfecit, quique animam corpori ac pariter vtrumque verbo in vnitatem ſuppoſiti mirabiliter copulauit. Quis autem abſq; artificis huius iniuria poſſit aſſerere, opus illud,in quo ita ſingulari ac pręcellenti modo ſeſe pręſentem exhibuit,imperfectũ fuiſſe & mala proportione diſtemperatum?Quomodo nõ magis perfectiſſimum corpus iuxta ſuam rationem fuiſſe illud credimus,quod tali animæ omniũ præ-

cellentiſſimæ iungi debebat,& non animæ tantum creatæ in tempore,ſed verbo genito ante ſæcula? Habebat ergo Chriſtus dominus corporis diſpoſitionem vtique optimã & præcellentiſſimam, qualem nec vnquam habuit quiſquam, nec poſt eſt habiturus. ¶ Quod ſi ita pium eſt credere, ſtatim fit conſequens(vt iam oſtenſum eſt)eum carne fuiſſe tam molli tam tenera,tactu tam bono,tã viuaci, plus quàm vllus fuerit hominum cæterorum? Afflictiones ergo omnes quas in corpore ſuſtinebat ab initio ſuæ natiuitatis, ad exitum vſque ſuæ fœlicis cõſummationis(præter quod plurimæ extiterũt) fuerũt illi ſingulari modo ſummè afflictiuæ. Qua propter nimium vane iudicant qui paſſionibus his filij Dei vel omninõ nihil,vel parum admodum commouentur,ea cauſa quòd putent ex Diuinitatis vnitæ commercio pœnalitatem & afflictionem omnem illi fuiſſe leuiorem. Facile(inquiũt ſtolidi quidam)erat illi hæc ſiue illa perpeti. Deus enim erat, nõ (vt nos)homo purus.Imo vero hac ex parte, ſuperdigniſſimæ Diuinitatis ſocietas ſecundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcunque in corpore pertulit:dum propter dignitatem verbi æterni corpus illi vniendum in proportione nobiliſſima componi debuit, ad quam infallibili conſequio in carne tenerrima & viuaciſſimo ſenſu maxima conſequitur paſſibilitas. ¶ Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit, ſi conſideremus filium Dei non ad hoc noſtram ſibi aſſumpſiſſe naturam vt ſæculi huius frueretur delitiis,ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudij in hanc deſcendiſſe lachrymarum vallem,vt iuxta verbum Prophetæ,de torrente in via biberet,nimirum vt pro generis humani perſoluendo debito, amariſſimas amaritudines ad probroſiſſimam vſque mortem guſtaret: atq; adeo ab ipſa hora ſui partus ſemper quæ duriora fuerunt elegit,paupertatem,egeſtatem, nuditatem,eſuriem,fatigationem & quæcunque ſunt huiuſmodi.Nonne (ait idem ipſe poſt mortem loquens diſcipulis)oportuit Chriſtum pati,& ita intrare in gloriam ſuam?Et alibi,Filius hominis(inquit)miniſtrari non venit,ſed miniſtrare,& dare animam ſuam in redemptionem pro multis. Neque ignorabat Propheta Eſaias,quid loqueretur,cum in ſpiritu venturum illum præuidens, virum dolorum appellaret,

Pſal.109. Luc. 24. Matt.20. Eſa.53.

& ſcientem infirmitates. ¶ Eſt ergo prædicta pia patrum aſſertio rationabilis omnino & pietati conſona, ac præter hoc ratione etiam & authoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodum, ſilentio præterire potuimus, quin ſuauiſſimi ac planiſſime mellei noſtri Ieſu amaritudines pluſquam felleas reduceremus tibi ô lector Philochriſte, in memoriã. Tu vero quæ paucis indicata ſunt, quæſo latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

CAPVT XXVII.

¶ De conuenientia quinque ſenſuum adinuicem.

Senſus recipit ſpeciẽ abſq; materia.

HAbent autem ſenſus iſti quinque iam ſecundum particularem determinationem expediti, quædã in quibus conueniant, habent: & quædam in quibus differant.

Primum quidem omnibus hoc eſt commune, formas ſiue ſpecies rerum abſque materia ſuſcipere.

Id eſt, ſenſibilium ſpecies & ſimilitudines, abſque reali immutatione, aut vllius partis ſenſibilis, reali intra ſeſe ſuſceptione. Comparatur enim ſenſus hac in parte ceræ, quæ cum à ſigillo impreſſam ſibi recipiat ſimilitudinem, nullam tamẽ ferri, vel auri vel alterius vllius materiæ vnde facta eſt, partem in ſe accipit, ſed abſque materia tantum impreſſam formam ſiue effigiem. ¶ Patet autem hoc experientia in ſingulis ſenſibus. Cum enim per viſum oculus videt parietem, neque ipſe paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imo neque ipſe color neque coloris vlla pars, ſed tãtum ſpecies vel ſimilitudo ipſius, quę per medium intra oculum diffunditur, quæ ſpecies eius ſimilitudo eſt, oculo ipſum illud repræſentans à quo eſt impreſſa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit ſonantem) neque campanæ ſonantis, neque aeris ſonumhabentis, neque etiam ipſius ſoni pars aliqua ingreditur, ſed tantum ſpecies ſoni quæ ſonum ipſum repræſentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur ſonus. Itidem & in aliis ſenſibus dicendum. ¶ Ex hoc autum ratio patet, quare plantæ, tametſi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen ſentiunt,

quoniam videlicet nullam rem ſenſibilem valẽt abſque materia ſuſcipere. Poteſt enim planta in ſe recipere, & continuo recipit dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidum, frigidum, & ſiccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio eſt. Sed iſta nõ recipit abſque materia, ſed ſimul cum ea ſuſcipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium craſſa, non potens abſque materia rerum ſpecies ſuſcipere, ſenſitiua iudicatur carere potentia.

CAPVT XXVIII.

¶ Senſum corrumpi ab excellenti ſenſibili.

Maxima

EST etiam omni ſenſui commune, quod ab excellentia ſui ſenſibilis corrumpitur.

Vt excellens lumen corrumpit viſum, & ſonus excellens auditum, excellens qualitas tangibilis diſſoluit tactum. Eſt enim ſenſus velut harmonia quædam atque in mediocritate diſpoſita compoſitio. Vnde quemadmodum harmoniã concentus diſſoluit, qui fides vehementius pulſauerit, & concẽtus melodiam perturbat: ita excellens ſenſibile ſenſus proportionem natum eſt deſtruere atque diſſipare. Quemadmodum autem concentus ſaluatur melodia, donec mediocriter pulſantur fides: ita ſaluus cõſiſtit ſenſus, donec temperatum & mediocre contemperatur ſenſibile. ¶ Dicimus autem in propoſito ſenſibile excellens, quod excedit exuperátque ſenſus proportionem: vt homini nimia lux aut lumẽ magis exceſſiuum quàm ferat hominis oculus, cuiuſmodi eſt humano oculo lumen illud, quod directe in Solis rotam inſpiciẽti offunditur. Et contingere poteſt, vt quod huic ſit excellens ſenſibile, alteri non ſit excellens: quemadmodũ lumen ſplẽdentis Solis, hominum & animantum cæterorum plurimorum oculis non eſt excellẽs: noctuæ autem oculus eſt excellens: quapropter ipſum vt ſui viſus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula, donec Sol agit ſuper terram, luna autem procedente vel ſtellis, audet & ipſa procedere, agnoſcens ſibi temperatum lumen. ¶ Quemadmodum autem ſenſibile excellens ſenſum corrumpit, ita ſenſibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruæ quantitatis, vel intẽtionis, non eſt natum ſenſum conuenienter immutare. Senſibile

enim minimę quãtitatis, nõ bene poteſt à ſuo ſenſu diſcerni.

Inſuper commune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatum obiectum à quo patiantur: ſuum determinatum organum, in quo operentur: ac medium per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam ſenſus niſi determinatum ſuum obiectum percipiat, neque niſi in ſuo organo operetur ſuam ſenſationem, neque niſi per medium. Quemadmodum videlicet viſus non niſi colorem aut lumen apprehendit, nunquam niſi in oculo viſionem efficit, & ſemper per medium interueniẽs aeris vel aquæ. Quod autem vniuſcuiuſque ſit organũ, quod obiectum, & quod medium, ſupra iam determinauimus.

Item nullus ſenſus poteſt proprij obiecti alterius ſpeciem, in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonum videre, neque caliditatem neque odorem, neque ſaporem: neque olfactus colorem poteſt odorare, & ita in cæteris.

CAPVT XXIX.

De aliis quibuſdam ſenſuum conuenientiis.

PRæterea & hoc ſenſibus commune eſt, quòd congruam requirunt diſtãtiam ſenſibilis ad ſenſum, vt neque nimium diſtet ſenſibile à ſenſu, neque ex altera parte nimium ſit propinquum.

Nã ſenſibile poſitum ſupra ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictũ) non efficit ſenſationem quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem abſque medio nequaquam videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neque oculi palpebram, neque carneam tuniculam quæ

eſt circa oculos percipit: neq; tactus carnẽ ſentit, qua veſtitur ipſius neruus. Si vero plus iuſto elongetur ſenſibile, vt iuxta proportionem ſenſus ad ipſum nõ poſſit in organum ſuã ſpeciem imprimere, vel non ſufficienter, tunc vel non fit, vel male & imperfecte fit ſenſatio. ¶ Oportet ergo eſſe mediocrem diſtantiam, iuxta proportionem ſenſus & ſenſibilis. Nam in hac re determinata menſura non poteſt conſtitui. Quod enim meo viſui nimium eſt diſtans ſenſibile, alterius viſui eſt proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel non video, vel admodum imperfecte, id alius perfectiſſime cernat: cum tamen ſecundum rem in æquali conſiſtamus ab obiecto diſtantia. Ita eundem ſonum, qui melioris eſt auditus, facile percipit, quem alius in eadem poſitus ab obiecto diſtãtia nequit percipere. Et manifeſtum eſt, quoſdam talis eſſe viſus, vt de iis quæ admodum longe diſtant rectius iudicent, quàm de iis quæ minus diſtant. Contra vero, ſunt qui parum diſtãtia exactiſſime percipiunt, magis autem diſtantia minime.

Oculus quare nõ videat palpebrã

Eſt etiam omnis ſenſus ſui obiecti & priuationis oppoſitæ perceptiuus.

Tenebrę quomodo vidẽtur.

Vt viſus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim viſus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non ſic priuatio viſum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ videntur per aliquam ſpeciei diffuſionem (Quam enim ſpeciem de ſe funderet pura priuatio?) ſed tantum per abſentiam lucis. Tenebræ enim ſunt priuatio lucis in corpore perſpicuo, apto nato ſuſcipere lumen. Sic iudicatur aliquid abſonum, vel inſonum, id eſt, ſine ſono, item inodorum & inſaporum, hoc eſt abſque odore & ſapore per eoſdem ſenſus per quos odorabile & ſonorum.

¶ Aduertendum quoque eſt, quod in ſingulis ſenſibus terminus ſignificans priuationem dicitur tribus modis. Quemadmodum (exempli gratia) inuiſibile dicitur tripliciter. Primo, quod omnino videri non poteſt, vt Deus, Angelus, ſonus, caliditas, & huiuſmodi. Secundo, quod difficulter videri poteſt, vt lumen admodum debile, quemadmodum eſt lumen in vmbra per reflexionem, & color admodum paruus & obſcurus. Tertio, quod viſui nocet & aduerſatur, vt excellens lumen & improportionatum, quod non abſque damno

Inuiſibile dicitur trib⁹ modis vt reliqui termini priuatiui.

cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod vel non poteſt audiri, vt color:vel difficulter, vt ſonus nimiũ tenuis, vel quod prauum habet ſonũ. Ita inodorabile, & inguſtabile, quod omnino odorari vel guſtari nequit:aut quod difficulter poteſt, aut quod prauum habet odorem, ſiue ſaporem. Sic & de intangibili dicendum. Cæterum, ipſæ ſenſuum differentiæ ex præmiſſis & ſingulorum particularibus determinationibus ſunt manifeſtatæ.

❡Et hæc quidem de ſenſibus exterioribus & eorum ſenſibilibus ita declarata ſufficiant. Nunc vero ordinato progreſſu, exterioribus percurſis, ad interiores tranſeamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcunque oſtendimus naturæ authorem, ſic & in internis non minus magnum, neque minus admirabilem (quantum dabitur) commonſtremus:vt ſic tam in iis quæ intra ſunt, quam in iis quæ extra apparent, glorificetur ſapientia conditoris noſtri. qui & intima & extima noſtra, eadem ſapientia cuncta formauit, qui in trinitate & vnitate viuit ſemper benedictus in ſecula. Amen.

❡Finit conſiderationis Phyſicæ liber Nonus.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit Pſalmus.

Venite qui quęritis miranda, & videte quod commõſtro vobis digito iſto: pomulum iſtud paruulum attendite, quod me demonſtrante, cõſpicitis oculis veſtris.

Conſiſtite ex aduerſo mihi, & lumen oculorum veſtrorum (vtique ſi libet amborum) defigite in pomulum iſtud:ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc conſiderare valeatis attentius.

Eſt ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius ſufficiat miranda comprehendere:qui explicare ad plenum poſſit nobis rationem compoſitionis eius?

Si tu iactabundus aſſeris poſſe te omnem eius explicare rationem:age, virum te præbe, & cõpone nobis aliud ſimile.

Calidum, frigidum, humidum, ſiccum, ecce appono tibi in abundantia: fac ſi potes pomulo huic quod tibi demonſtrat in meo vertice meus digitus, fac (inquam) ſi potes, pomum huic ſimile.

Quid enim? ſi rationem omnem pernoſti compoſitionis eius,& omne comprehendis artificium: præbita tibi copioſa materia,quid obſtabit quo minus condas nobis opus ſimile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & ſiccum appoſita ſunt tibi: ex his autem eſt omnis membrorum compoſitio.

Quod ſi labori operis non te putas ſufficere, elige tibi artifices induſtrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio,num opus ſimile poteris eff·cere?

Ergo ſi fateris ſupra omnem artis virtutem eminere opus, da gloriam authori omnium: & fatere minimum eſſe quod noſti,agnoſce minimum eſſe quicquid tibi videris de opere eius cognoſcere.

O pomum paruulum.O membrum puſillum,oculus qui cõſiſtis duplicatus in excauata domo tua, in ſpecu mirabili, in medio faciei, loco honeſtiſſimo: quam nobilem habes in te virtutem,& quàm admirabilem ſeruas potentiam.

Immenſo interuallo ſuper me eleuatur luna in orbe ſuo: ſuperat enim vniuerſam aeris regionem, & ignis globum tranſcendit permaximum.

Sol vero longe ſcandit altius: ac ſuper hunc incredibili ſpatio eleuatæ ſtellæ quæ ſunt in firmamento, conſiſtunt immobiles.

Attamen ſuper hæc omnia tu conſcendis altius, & ſuperas omnia: neque tamen (quod eſt omnium mirabiliſſimum) locum deſeris,in quo te poſuit altiſſimus conditor tuus.

In ſpecu vultus excauata,quaſi in rupe tua munita manes, & non egrederis: tranſcendis tamen elementa omnia, Lunam,Solem,atque cuncta ſydera.

Vere magnus,qui te fecit ita mirabilem: qui talem in te poſuit virtutem, ſi non eſt ille magnus artifex, mirabor vbi inueniemus quem iuſte appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compoſitionem efficere humidi, ſicci, calidi,& frigidi, vt tali præemineres virtute: ſi non eſt in

illo ſapientia: clamo ego quod nuſquam inueniatur ſapientia.

O magne deus, quam es magnus in omnibus operibus tuis: & in hiſce minimis quam glorioſe te ipſum monſtras maximum.

O quàm debes eſſe in teipſo lucidiſſimus, qui hanc opacam creaturulam tuam tali donaſti natiuo lumine: vt tanto diſtantia interuallo, ita nullo negocio poſſit percipere.

Potentiam, ſapientiam, & omnem perfectionem lux beatiſſima, ego aſcribo tibi abſq; menſura: agnoſcat hoc ipſum omnis homo, in quo poſuiſti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: ſtupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abſcedens loquor ad gloriam tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices: hactenus autem non contingit videre tui ſimilem.

Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

¶ Finit Pſalmus.

LIBER DECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICÆ de potentiis ſenſitiuis interioribus.

PRAEFATIO.

TAmetſi magnum videatur ſtupendumque miraculum in organis exteriorum ſenſuum, de quibus iam in præcedenti libro tractatum eſt, multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quæ ſub oſſeo capitis tegmine interius deliteſcunt, in abſcondita ſubſtantia cerebri, ſi eas poſſet oculis contemplari, ſi ipſam cerebri ſubſtantiam, eiuſque nobiliſſimam cõplexionem & admirabilem virtutis dignitatem cellularumque pulcherrimam diſtinctionem, & officiorum in diuerſis partibus varietatem, oculari poſſet cognitione de-

prehendere: quæ tamen vix vlli digna admiratione ſuſpiciunt, propterea quod abſcondita ſint ab oculis hominum, & pauciſſimis vel tenuiter cognita. Poſt exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem, volumus ſuo hunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atque interiorum conditoris gloriam, de his quoque interioribus ſentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas noſtri ingenij vel ab aliis tradita capere, vel diligenti conſyderatione examinata potuerit perueſtigare. Poſtremo loco quædam de ſomno, & vigilia pro loci opportunitate annexuri, cum ſomnum à natura in ſentientibus omnibus ad viriũ ſenſitiuarum reparationem, à deo cernamus inſtitutum. Nihil autem eſt operum domini, quod non omni ſit conſyderatione digniſſimum.

CAPVT I.

¶ De ſenſu communi, & eius loco atq; officiis.

SVnt autem ſenſus interiores ſenſus communis, imaginatiua, phantaſia, æſtimatiua, memoria, & reminiſcentia.

Inter quas potentias primo loco conſtituitur potentia quædam locum habens in anteriori parte cerebri, ad quam ex omnibus ſenſibus exterioribus ſpecies tranſmittuntur, omnium illorum quæcunque per ſenſus externos fuerint apprehenſa. Quam ob cauſam, notiſſimo nomine ſenſus communis tam apud Philoſophos quàm apud Medicos appellatur: nimirum quod omnibus exterioribus ſenſibus æque ſit communis, quod æqualiter ſpecies omnium exteriorum ſenſuum ſuſcipiat. Propter quod ab Ariſtotele comparatur centro circuli, ad quod tendunt omnes lineæ à ſuperficie circuli protractæ. Sic enim omnes ſenſus exteriores à ſenſu cõmuni interiori tanquam à centro egrediuntur, & ſenſatorum ſuorũ ſimulacra ſinguli ad eundem reducunt, per neruos qui à ſingulis eorũ ad ipſum proficiſcuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad anterioré parté cerebri, itẽq; ab aure, à lingua, ab organo olfact9, & à neruo tactiuo: qui omnes in parte cerebri anteriori (vbi ſic ſenſus ſitus eſt) quaſi ad centrum

Senſus cõmunis

vnum conueniunt. Eſtque ſenſus communis iſte velut fons, à quo occulto miraculo ſenſus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo ſpiritus ſenſitiuos, per quos ſuas exerceant in ſuis organis operationes. Ac rurſum, quaſi finis eſt eorundem ſenſuum externorũ: vtpote ad quem velut ad commune conſiſtorium ſua quiſque ſenſata ineffabiliter ſtatim deferunt atque tranſmittunt.

¶ Ad hunc ſenſum ſpectat, primum quidem ſenſibilia prius diuiſim exterioribus ſenſibus percepta, pariter velut vnite apprehendere, ſicque diuerſorum ſenſuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc eſſe colorem, iſtud ſonum, illud odorem: vel hoc eſſe coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferum, iſtud calidum. &c. Item de eadem re poteſt hic ſenſus iudicare quod ſit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & ſapida. Cum enim in lacte viſus inuenerit albedinem, guſtus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem ſenſus communis acceptis ſingulorum ſenſuum particularibus iudiciis, iiſque in vno ſimul compertis & adinuicem collatis, iudicat lac iſtud eſſe album, calidum, dulce, & odoriferum.

¶ Deinde per eundem hunc ſenſum iudicat homo ſe videre, audire, guſtare, tangere, odorare & ſic de omnibus actibus omnium ſenſuum exteriorum. Hæc enim ſunt duo ſenſus huius communis officia, videlicet ſenſibilia exteriora ſenſibus exterioribus diuiſim percepta, vna apprehenſione cognoſcere, & de actibus ſenſuum ipſorum iudicare.

Senſus cõmunis officio.

CAPVT II.

¶ Neceſſitas ponendi ſenſum communem diſtinctum à ſenſibus exterioribus.

NEutrum autem prædictorum officiorum per vllum ſenſuum exteriorum poteſt fieri. Impoſſibile nanque eſt, vt ſenſus aliquis exterior ſenſibilia diuerſorum ſenſuum diiudicet comparãdo adinuicem. Non enim poteſt ſenſus aliquis diiudicare diſtinguere, & cõparare aliqua ad inuicem niſi vtrunq; cognoſcat: quẽadmodum non poſſum inter res duas diſcernere, niſi vtanq; cognoſcam. Cum ergo ſit impoſſibile, ſenſum aliquem ex-

teriorem diuerſorum ſenſuum obiecta apprehendere (Nam quiſque ſuum tantum obiectum apprehendit) conſequitur, fieri nequaquam poſſe vt ſenſuum exteriorum aliquis inter obiecta diuerſorum ſenſuum diſcernat. Et tamen id animali erat neceſſarium, poſſe inter ſenſibilia diuerſa diſcernere. Oportebat ergo talem aliquem cõmunem ſenſum poni, qui ſenſibus exterioribus excellentior, de eorum ſenſatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuiſſet diuerſis ſenſibus ad diſtincte percipiendum ſenſibilia, ſi nõ eſſet qui potuiſſet inter ea diſcernere? Quod ſi quis dicat, pluribus ſenſibus poſſe hãc fieri ſenſibilium diſtinctionem, vno ſenſu vnum obiectum, altero alterum cognoſcente. An non id videbitur ad diſtinctionem poſſe ſufficere? Minime. Quemadmodum enim impoſſibile eſt duos homines ferre de rebus diuerſis iudicium, niſi vtrique tota ſit cauſa cognita, niſi adinuicem communicantes in commune conferant vterque ſuam cognitionem, neque ſufficit, quod hic illius, iſte alterius cauſam probiſſime norit ad recte diſcernẽdum atque diiudicandum: ita nequaquam ſufficere poteſt ſenſuum diuerſitas, ad ſenſibiliũ diiudicationem, niſi vnus ſit ſuperior iudex, ad cuius conſiſtoriũ & cognitionem pariter omnes ſua ſenſata adducant. Senſus cõmunis neceſſitas.

¶Iterum, officium illud iudicandi de operatione ſenſus: vt cum homo apprehendit ſe videre audire, &c. nequaquã ſenſui exteriori poteſt cõpetere. Non enim poteſt viſus cognoſcere ſe videre, neq; auditus cognoſcit ſe audire. Cum enim obiectum viſus ſit color vel lux, conſequitur nihil poſſe videri aut viſu percipi, niſi quod color eſt vel coloratũ, aut lux vel lucidum. At verò viſio (quæ eſt operatio viſus) neque color eſt, neque colorata, neque lux eſt, neque lucida. Quo pacto ergo ſenſu viſus percipietur? quomodo fiet vt poſſit videri? Ita & de aliis ſenſuũ operationibus in analogia ad ſuos ſenſus, proportionabiliter eſt dicendum.

Vnde communis eſt regula, quod nullus exteriorum ſenſuum ſuper ſuum actum reflectitur. Regula cõmunis de ſenſibus.

Reflecteretur autem ſuper ſuum proprium actum, ſi viſus poſſit percipere ſe videre, vel auditus ſe audire, &c. Senſus

ergo communis ponendus eſt,qui de operationibus ſingulorum exteriorum ſenſuum poſſit iudicare. Percipimus enim per ſenſum communem nos videre, dum ab oculo ſimulacrum rei viſæ ad ipſum tranſit. ¶ Ponitur autem hæc virtus in anteriore parte cerebri,cellulam habens ſatis amplam, in loco vbi concurrunt nerui ſenſitiui quinque exteriorum ſenſuum,qui locus admodum medulloſus & humidus eſt. Nam humido perficitur, eo quod humidum facilè fit perceptiuũ. Hoc eſt autem potentiæ huius officium, omnium ſenſibiliũ formas,mox vt exterioribus ſenſibus fuerit ſenſata,ſuſcipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam diſpoſitionem, iudicamus homines eſſe facilis capacitatis & bonæ apprehenſionis,boniq; indicij. Vnde phyſionomi tradunt, & monſtrat experientia, facilis apprehenſionis eſſe, qui frontem habent cornutam: quod non dubium eſt ratione bonæ diſpoſitionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Cõtra verò qui fronte ſunt obtuſa & nimium rotunda, malæ iudicantur apprehenſionis,quod cerebrum in hac cellula nõ habeant ſufficienter diſpoſitum. Denique & in vulgato prouerbio receptum eſt, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere ſenſu communi.

Frõs cornuta qua le ſignũ.

CAPVT III.

¶ De virtute imaginatiua,eiuſq; officio & loco.

Poſt hunc ſenſum communem proxima eſt alia quædam potentia, ordinata ad conſeruandas ſpecies in ſenſu communi à ſenſibus exterioribus receptas. Senſus enim cõmunis in præſentia obiecti exterius ſenſati, ſpeciem illius recipit, ſimul vt exteriori ſenſu percipitur. Sed non eſt eius officij,ſpecies iſtas abſcedente obiecto, & exteriori ſenſu à ſua operatione deſiſtente,in ſeſe conſeruare: ſed ad alteram ſpectat potentiam ſibi proximam, quam imaginatiuam appellamus. Eſt enim hæc imaginatiua velut cellarium,ſpecierum à ſenſu communi præſente obiecto ſuſceptarum contentiuum atq; conſeruatiuum: propter quod, vulgo theſaurum formarum eum appellant. ¶ Quemadmodum autem ſenſus cõmunis(cuius eſt recipere)perficitur humido,ita hæc potentia perficitur ſiccitate quadam & duritie ad bene cõſeruandum. Nam ſicut humidum bene recipit,ita ſiccum bene cõſeruat. Et vbi cum humiditate moderata fue-

Imaginatiua.

Imaginatiua cellariũ ſenſus communis.

rit ſiccitas,non omnino male recipiet, neque male ſeruabit. Cōſiſtit autem hæc virtus ſimul quidem cum ſenſu cōmuni, in anteriori parte cerebri,ac velut in prora capitis: eſtq; locus ille cerebri in quo conſiſtit imaginatiua minus medulloſus,minuſq; humidus,& aliquaten⁹ magis ſiccus, quā ſit pars illa cuius ſedes eſt ſenſus cōmunis. Non enim talis intelligi debet hæc ſiccitas,quaſi in parte iſta cerebri omnino debeat dominari. Eſt enim id contra ratiōnē cerebri, quod de ſe frigidum & humidum eſt:ſed hoc tantū volumus partem illam eſſe minus humidam & medulloſam, atque ita aliquo modo magis ſiccam & magis duram quam ſit altera pars anterior.

¶ Ex prædictis ergo patet differētia inter ſenſum cōmunem & inter hanc imaginatiuam potentiā. Senſus enim cōmunis, præſente exterius obiecto, ſuſcipit ſuam ſpeciem ab exterioribus ſenſibus ad ſe tranſmiſſam:ſed non conſeruat in obiecti abſentia. Vnde in hoc cum exterioribus ſenſibus aliqua ex parte cōmunicat,quod egeat præſentia obiecti. Imaginatiua autem, ſpecies & ſimulacra rerum ſenſatarū retinet & cōſeruat. Vnde cum in abſentia rem ipſam ſtatim apprehēdimus, non ſenſus cōmunis,ſed huius imaginatiuæ eſt operatio.

¶ Quæſtio tamen moueri ſolet,an ſenſus communis ad nullam moram poſſit ſpecies ſuſceptas in abſentia obiecti in ſe retinere:quibuſdam dicentibus,quod omnino non poſſit nec ad tempus modicum,quemadmodum neque ſenſus exterior. Aliis contrarium ſentientibus quod ad tempus aliquantum poſſit ſpeciem ſuſceptam retinere,& circa ipſam operari,per eam de re ſenſata etiam abſente iudicando: maxime donec alia non adueniat,quæ ipſam appellat ſibiq; cedere cogat. Quæſtio

CAPVT IIII.

¶ De potentia æſtimatiua.

POſt imaginatiuā iſtam(de qua iam dictū eſt)ponitur virtus alia, cuius eſt officiū ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis elicere intētiones nō ſenſatas, id eſt nullo ſenſu alio perceptas,videlicet neq; exterioribus ſenſibus,neq; ſenſu cōmuni. Quemadmodum (exempli gratia) ouis per ſenſum exteriorem viſus apprehēſa forma lupi, eaq; ad ſenſum cōmunem tranſmiſſa, & ad imaginatiuam deducta,non ibi ſiſtit,ſed ex ſpecie formæ lupi intra imaginatiuā ſuſcepta elicit intentionem & exiſtimationem inimicitiæ, Aeſtimatiua.

propter quod etiã mouetur ad fugiendum à conſpectu eius. Hæc autem intentio ſiue exiſtimatio inimicitiæ à ſenſu alio percepta non fuit. Nam viſus nõ videt amicitiam, aut inimicitiam, neque etiam ſenſus cõmunis, cum ſenſus communis non niſi ea quæ per ſenſus exteriores ſunt ſenſata cõprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones, ſed ea tantum quæ ſibi à communi ſenſu tranſmittuntur ſeruanda cuſtodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potentias, aliam eſſe poſteriorem prædicta imaginatiua, quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis non ſenſatas intentiones (iuxta ſpecierum naturam & conditionem) poſſit elicere. ¶ Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocem nati ſui miſerabiliter balantis, ex ſpecie vocis intra imaginatiuam ſuſcepta, elicit intentionem & exiſtimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad prębendum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem, eliciunt intentionem congregationis ſub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem ſibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Vides autem ſubſannantem aut ſentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractiſque naribus hoſtiliter aduerſus illum latrat, aut etiã ſi potens eſt ferociter inſurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipſa odoris ſpecie elicit intentionem conuenientiæ, aut diſconuenientiæ: iudicans ſcilicet hunc cibum ſibi eſſe conuenientem aut diſconuenientem. Harum autem intentionum aut exiſtimationum nulla, ſenſu eſt perceptibilis.

Quomodo æſtimatiua intentiones elicit non ſenſatas.

¶ Eſt autem hæc potentia, ſecundum quam animalia bruta ad conuenientes ſibi actiones mouentur, mouendo videlicet ſe ſecundum locum, aut alia quælibet operando, ſecundum ſuæ naturæ conditionem. Per hanc enim proſequuntur quæ ſibi conuenientia ſunt, & ad ea ſecundum locum ſe mouent: deteſtãtur verò & fugiunt ea quæ ſibi ſunt diſconuenientia: agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex ſpeciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis ſuprapoſitis, ouis lupum (quem inimicum iudicat) fugit: nato verò (quem dilectum & indigenten iudicat) vbera præbet, ad cibum (quem conuenientem viſu vel olfactu percipit) ſeſe mouet canis, amico applaudit, verbera minantem

Aeſtimatiua in animalib⁹ prĩcipiũ motus.

fugit, domino ſuo & benefacienti applaudit cauda, & amice ſequitur: alienum verò, & quem inimicum reputat iracundo latratu, hoſtiliter inſequitur: atq; ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æſtimatiua non ſolum apprehenſiua, ſed etiam motiua.

CAPVT V.

¶Duplex eſt modus æſtimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo.

SVnt autem quædam animalium operationes, in quibus ſecundum iſtam potentiam mouētur quidem, ſed aliter quam prædicto modo. In exemplis enim ſuprapoſitis, per intentiones elicitas à rebus ſenſatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes ſiue motiones. In quibuſdam verò tantum ſecundum naturæ inſtinctum, & impreſſionem naturalem æſtimatiuæ inditam operantur atque mouentur: quemadmodum aues ſecundum naturalem impreſſionem certo anni tempore ad generationem à natura ſtatuto nidos ſibi conſtruunt, formicæ congregant per æſtatem quod per hyemem comedant, apes mellificāt & ſtructuras mirabiles extruunt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis temporibus coeunt generationis gratia, atque ita in aliis huiuſmodi. Hæc autem non videntur ex vllis ſenſatis per æſtimatiuam in animalibus elicita.

Per æſtimatiuam aues nidificant.

¶Quod enim auis iſta æſtimat ſiue iudicat, nunc eſſe ædificandum nidum, & ex tali materia taliq́ue forma & ordine, id ex nullius rei ſenſatæ ſpecie elicit. Neq; enim dici poteſt, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quod alias vidit ſuę ſpeciei aues ſimilia ſimiliter agere. Manifeſtũ nanque eſt, quod ex naturæ inſtinctu id faceret auis, etiam ſi nunquam id ab aliis ſuæ ſpeciei ante cōſpexiſſet. Et manifeſtum eſt non tam diſciplinabilia eſſe volatilia, vt tam artificioſam ſtructuram ad vnum cōſpectum poſſint addiſcere, quam nec artifex induſtrius multa conſideratione poſſet aſſequi. Nequaquam ergo ex rei prius ſenſatæ ſpecie iſtas eliciunt intentiones.

¶Attamen per æſtimatiuam hanc potentiam in hiſce agendis mouentur, ſed alio modo. Eſt enim in eis naturalis impreſſio, quæ æſtimatiuam naturaliter mouet ad ea ſic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragenda. Propter

quod videmus omnia animalia eiuſdem ſpeciei conſimiliter operari, eodem tempore, eodem modo, & ex eadem materia. Natura enim in omnibus vna eſt. In iis verò in quibus mouentur ſecundum proprias intentiones, iuxta primum ſuprapoſitum modum elicitas, non vno eodemque modo, neque omni tempore ſimiliter agũt. Videmus enim canem qui dum eſurit ad alimentum odore tractus accurrit, poſtquam ſaturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltra accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat conueniens & proſequendum, iam non vltra tale æſtimat.

¶ Ob hunc autem ſupradictum duplicem modum mouendi ſecundum æſtimatiuam potentiam, quidam eam diuidunt in æſtimatiuam, naturalem, & animalem.

Differẽtia inter æſtimatiuã & imaginatiuã.

¶ Ex prædictis patet manifeſta differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim ſolam nõ ſequitur proſequutio, aut fuga: licet poſſit ſequi delectatio vel triſtitia: vt cum homo tantum imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, poteſt in eorum ſola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex ſola imaginatione terribilium rerum, vt mortis, ſuſpenſionis, combuſtionis, poteſt cõtriſtari. Nunquam autem ex ſola imaginatione oritur in animali proſequutio, aut fuga, niſi accedat æſtimatiuæ potentiæ iudicium.

¶ Sic enim eſt imaginatio nuda, quomodo inſpectio alicuius picturæ, quæ quidem ſi fuerit pulchra, & delectabilis rei repræſentatio, poterit efficere delectationem: ſinautem horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo verò ex hoc mouetur. Veluti ſi picta in lance poma aſpiciam, non oritur proſequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et ſi cõſpiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittentem depictum in tabula, non fugio neque manum retraho. Non eſt enim illic æſtimatio conuenientis, neque hic diſconuenientis: propter quod proſequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus ſubinde paruulas manus ad poma in lance depicta extendere, quod ſecundum æſtimationẽ iudicent, poma eſſe manducabilia, quæ admodum proſequuntur. Secundum eundem modum, meticuloſi homines cũ in tenebris exiſtentes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamant, aut fugiunt quod quaſi preſens aliquid terribile ſibi

Nota.

exiſtimẽt, vtpote ſpeciem defuncti alicuius, aut cacodęmoné.

CAPVT VI.

¶ De virtute phantaſtica, componente & diuidente ſpecies.

EST autem huius æſtimatiuæ potentiæ, non ſolum elicere intentiones non ſenſatas, verumetiam ſpecies in imaginatiua ſeruatas ad inuicem componere diuidere: vt cum ex compoſitione ſpecierum montis & auri aliquando per ſe & diuiſim ſenſatorum fingimus nobis montes aureos: & ex ſpecie Indiæ, vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, ſimul cum prædictis compoſita, fingimus montes aureos in India vel Arabia. Ita agit in ſenſu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & varias rerum tentat coniungere formas. Ita phantaſiamur hominem ſine capite, domum ſine tecto, equum ſine ventre, & huiuſmodi. Et in prædictis quidem comparat ſpecies diuerſas adinuicem. Componit etiam hæc virtus res ſenſatas vel ſpecies earum, cum intentionibus elicitis & non ſenſatis. Vt cum ouis iudicat lupum eſſe inimicum. Lupi enim habet ſpeciem quem vidit, inimicitiam autem elicuit ex figura. Interdum verò intentiones cũ intentionibus coniungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficum ſibi paſtorem eſſe aſſequendum, alienum verò non ſequendum ſed fugiendum. ¶ Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam, appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet, vt phantaſiam cum æſtimatiua eandem potentiam reputemus, quam nihil refert æſtimatiuam an phantaſiam appellemus. Neque enim ratio ſufficiens videtur, ob quam neceſſario ponẽda ſit harum virtutum diſtinctio. Nihil enim prohibet vnam eſſe eandemque potentiam, quæ & non ſenſatas intentiones ex ſpeciebus rerum ſenſatarum eliciat, & ſpecies vel intentiones ad inuicem componat atque diuidat. Imò admodum conuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Ouis enim componendo intentionem amicitiæ cum forma lupi, ſic iudicat lupum eſſe inimicum & fugiendum. Et ſciendum quod hæ interiores potẽtiæ admodum diuerſis appellationibus à diuerſis nuncupantur. Quidam enim, ſe-

Phantaſia.

Diuerſæ

harũ potentiarũ appellationes.

cundam potentiam ſuprapoſitam vocãt phantaſiam,& hanc virtutem tertiam cõponentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgo dicere ſolent Medici,quòd imaginatio faciat caſum:quod de phantaſia intelligunt. Alij verò malunt ſecundam illam vocare imaginatiuam, & meo ſanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & ſimulachris quæ cõſeruat,hoc eſt à ſpeciebus rerum ſenſatarũ. Hanc autem tertiam,rectius vocant æſtimatiuam,ab æſtimando ſiue iudicãdo. Per hanc enim iudicant animalia & æſtimant quid fugiendum,quid proſequendum,ad quid accedendum, à quo recedendum,quid amicũ, quidve inimicum, vt per huius iudicium omnino ſe regunt atq; gubernant animalia. Ariſtoteles verò plerunque imaginatiuam & phantaſiam pro eodem videtur computare,& nunc quidem ſecundam potentiam intelligere,interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantaſiam vel imaginationẽ moueri. Manifeſtum eſt autem,ad æſtimatiuam huc pertinere. Alibi autem dicit,æſtimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tam diuerſa in his appellatio eſt vt facile poſſit confuſionem gignere, certius poſſunt hæ vires à ſuis officiis denominari, & ſecundum officiorum expreſſionem diſtingui,quàm ſecundum alias appellationes.

CAPVT VII.

¶ Quòd æſtimatiua eſt in homine aliquanto nobilior.

Conſiderandum eſt autem, quòd quantum ad formas atque ſpecies ſenſibiles, non eſt differentia inter homines & alia animalia,cum ſimiliter ab exterioribus ſenſibilibus immutentur,primum videlicet in ſenſum exteriorem impreſſa ſpecie, ac deinde ad ſenſum communem trãſmiſſa,& in imaginatiua ſeruata. Sed quãtum ad intentiones prædictas inter hominem & cætera animalia eſt differentia : quòd animalia cætera percipiant huiuſmodi intentiones ex quodam naturali inſtinctu, quemadmodum ouis ex ſpecie lupi naturaliter fugam elicit,iudicatque ſibi fugiendum tali forma apprehenſa. Homo verò tales intentiones elicit per quandam collationem. Et ideo illa quæ in aliis animalibus dicitur æſtimatiua ſolum,in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua rectè appellatur, quòd per collationem quandam huiuſmodi intẽtiones adinueniat. Vnde etiam interdum ratio particularis appellatur. Eſt enim

collatiua intentionum indiuidualium,ſicut ratio intellectiua vniuerſalium. Vnde homo ex apprehenſione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugam. Nam ſi videat eum ligatum catena forti, aut alio modo conſtrictum, vt non timeat nocumentum,non ſolum non fugiet ab eo,ſed etiam accedet ad videndum & contemplandum propius, tanquam dignum curioſa inſpectione ſpectaculum. Verum per quandam collationem, dum videt eum ad ſe hoſtiliter accurrere, & conſpicit fortem impetuoſe accurrentem, apprehenditque vt ſe fortiorem & à quo timet ſuperari, ita fugã eligit aut reſiſtentiam iuxta quod (facta collatione)magis videtur eligendum. ¶Subſeruit quoq; hæc potentia rationi,cum illi fuerit coniuncta, vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus ſpectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum ſubſeruit,dicetur poſterius ſuo loco.

CAPVT VIII.

¶De loco & diſpoſitione huius æſtimatiuæ.

HAbet autem potentia iſta phantaſtica & æſtimatiua locũ in medio ventriculo cerebri ſita in medio, inter memoratiuam à parte poſteriori & imaginatiuam ex parte anteriori,tanquam indifferenter ad vtranque ſeſe potens conuertere. Nam circa ſpecies quę in imaginatiua ſeruantur manifeſtũ eſt eam operari dum ex eis (vt iam diximus) elicit intentiones nõ ſenſatas,dum (ſpecies illas componendo & diuidendo) format ſibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriam verò ſe conuertit,quando in ea (vt poſterius dicemus) ſuas intentiones reponit, & quãdo vult rurſum eas inde accipit,vt circa eas phantaſietur. ¶Medius autem cerebri ventriculus in quo hanc potentiam ſitam dicimus,locus eſt admodum calidus,ad quem multi ſpiritus continuo aſcendunt: propter quod in continuo motu eſt,pluſquam aliæ vires prędictæ. Atque hinc experimur mirabilem huius potentiæ in phantaſiando componendo & diiudicando celeritatem & inſtabilitatem,& facilem de vna ad aliam tranſitum. Maxime verò febricitantes id experiuntur propter ſpirituum inflammatorum cõtinuam ſurſum agitationem,qui in phantaſia operantur mirabiles compoſitiones & diuiſiones. De virtute autem huius potentiæ,miranda tra-

Aeſtimatiua cur poſita in medio cerebri.

dunt Medici, quod frequens in humanis corporibus ex ea ſit realis immutatio, quemadmodum etiam quotidiana nos docet experientia. ¶ Illi verò qui hanc potentiam (quam vt vnam tractauimus) in duas malunt diuidere, priorem vocant phantaſiam, quæ componit & diuidit ſpecies in imaginatiua ſeruatas: poſteriorem verò dicunt æſtimatiuam, quę (vt dictũ eſt) intentiones elicit ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis.

Phãtaſiæ & æſtimatiuæ officiũ.

CAPVT IX.

¶ De memoria ſenſitiua.

QVomodo autem ſenſum communem diximus habere proximum ſibi repoſitorium ſuarum ſpecierum à ſenſibus exterioribus ſuſceptarum: ita & hæc vis æſtimatiua proximũ ſibi habet à poſteriori parte cellariũ, atq; repoſitorium ſuarũ intentionũ à ſpeciebus imaginatiue per cõpoſitionem & diuiſionẽ elicitarum. Quemadmodum enim neceſſe fuit ſenſum cõmunem habere tale repoſitoriũ, eo quod ipſe ſpecies in abſentia diu ſeruare non poſſet, propter continuo noua occurrentia ſenſibilia, atq; etiam propter cõplexionem organi ſui, quod ad ſuſcipiendũ non ad conſeruandum eſt à natura diſpoſitũ: ita virtuti æſtimatiuę neceſſarium fuit habere cellariũ in quo ſuas intentiones reconderet, eo quod nõ poſſet in ſe eas diu conſeruare, propter continuã aliarũ aduentantium ſuſceptionem atq; efformationem: propter quod adiunctũ debuit habere tale cellarium, in quo iam elicitas intentiones abſconderet, ac velut in theſaurario reponeret, ad quod opportuno tẽpore poſſet recurrere, quoties ſibi placitũ eſſet huiuſmodi intentiones reſumere. ¶ Hæc autem virtus intentionum eiuſmodi ſic conſeruatiua, appellatur memoria ſiue vis memoratiua, quę ob cauſam prædictã rectè theſaurus intentionum poteſt appellari, ſicut imaginatiuam nuncupare ſolent theſaurũ formarum. Quemadmodũ enim imaginatiua conſeruat ſpecies rerum, ſic memoria conſeruat intentiones ſpecierum. Licet autem vtrunque hoc cellarium (imaginatiuæ ſcilicet & memoriæ) deſeruiat æſtimatiuæ ſiue phantaſiæ, memoria tamen præcipuus ipſius eſt theſaurus. ¶ Et (vt manifeſta id cõparatione ex ſenſibilibus declaremus) imaginatiua cõparata ad æſtimatiuam velut fouea eſt, vnde effodit homo argentum vel aurum, & tanquam ager in quo metitur frumentum, memoria verò eſt tanquam arca in

Memoria.

Comparatio pulchra.

quam effoſſum infertur atq; reconditur aurum vel argẽtum, & tanquam horreum in quod congregatur frumentum ab agro. Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum: ſic ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis æſtimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurum effoſſum infert homo in aream, ſic erutas elicitaſque intentiones recondit in memoriam.

CAPVT X.

¶ Virtutis memoratiuæ locus quis, & quomodo diſpoſitus.

ACcipitur autem nomen memoria tripliciter. Primum, pro ipſo actu memorandi, cum videlicet ad intentionem ſeruatam in memoria phantaſia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundo, pro habituali memoria, quomodo rem illam dicimus vulgo habere in memoria, cuius intentionẽ ſic ſeruatam apud nos habemus, vt cũ voluerimus, poſſumus actualiter de ea meditari, vel phantaſiari, etiã ſi actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in pręſenti loco principaliter oportet accipi) pro ipſa virtute & potentia, quæ intentiones ab æſtimatiua accipit & retinet. Triplex memorię acceptio.

¶ Quæ quidem virtus locum habet in poſteriori parte cerebri, & eſt nouiſſima potentiarum interiorum. Vnde ex occipite, phyſionomi rectè coniiciunt memoriam. Qui enim bonum occiput habẽt, & quaſi tumorem quendam magnum in occipite, hi plærunque bonam habent vim memoratiuam, quemadmodum experientia ad oculum monſtrabit animum aduertenti. ¶ Et quoniam ſicci eſt bene conſeruare, oportet hanc partem cerebri magis ſiccam eſſe, & aliquantulum duram, minuſque humidam, & mollem quàm ſint partes aliæ cerebri priores. Neque ſufficit ſiccitas talis & durities qualis eſt in parte imaginatiuæ, ſed eſt ſubiectum memoratiuæ maioris ſiccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuæ non incumbit tam diu ſeruare, ſuſceptas à ſenſu communi ſpecies, quàm retinere debet memoratiua ſuas ab æſtimatione vel phantaſia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maxime propter phantaſiam ſiue æſtimatiuam eſt, vt tandiu teneat ſpecies rerum, donec conuenienter phantaſia intentiones elicuerit, & velut negociata operatáque fuerit circa eas. Non autem propter ſenſum communem, vt ipſe rurſum inde accipiat in rei abſentia ſenſationem. Memoratiua verò ordinatur ad firmam retentionem intentionum ſuſceptarũ,

quas in ea recondidit æſtimatiua, vt poſt longum etiam tempus (cum opportunum fuerit) poſſit hæc ad illam habere recurſum, & velut depoſitum repoſcere, cum iterum vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conſeruatiua.

CAPVT XI.

¶ De memoratiuę virtutis diuerſitate ex organi diſpoſitiōe.

Celeriter apprehēdētes, malæ ſunt memorię

EX prædictis de perfectione memorię in ſiccitate, patet ratio, quare ij qui excellenter ſunt bonæ apprehenſionis plęrumque non admodum valeant memoria, quoniam videlicet in eorū cerebro nimia eſt humiditas, à qua bonam illam & celerem habent apprehenſionem. Illi vero qui mediocris & vtcunque tardæ ſunt apprehenſionis, plærumque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehenſionis, argumentum eſt maioris ſiccitatis: quæ tarditatem illam efficit in apprehendendo, in conſeruando autem apprehenſa, confert. Illi vero qui omnino ſunt nō dico tardæ ſed malæ apprehenſionis, vt ſunt nimium hebetes quibus vix quicquam poteſt imprimi, nequeunt eſſe bonæ memoriæ, propter nimiam duritiem, quæ difficillime recipit impreſſionem. ¶ Poſſimus autem memoriæ differentias, ſecundum diuerſitatem ſigillaris impreſſionis diſtinguere, hoc modo. Sigillum enim ſi imprimatur in materiam valde mollem, ſuſcipiet quidem facile impreſſionem, & figuram accipiet à ſigillo impreſſam, ſed nimium leuiter ab ea deperibit, neque eſt impreſſio ſtabilis. Ita ſunt quidam quibus ob nimiam humiditatem ſubſtantia cerebri eſt nimiū mollis. Et hi facile quidem recipiunt impreſſionem, intentionémque tranſmiſſam à phantaſia cito ſuſcipiunt (quemadmodum facile eſt in luto imprimere veſtigium) ſed non diu retinent quod impreſſum eſt, moxque eius obliuiſcuntur, & euaneſcit quod fuerat memoriæ commendatum.

Cōparatiōe ſigilli multiplex oſtēdit memoria.

¶ Si vero materia ſigillanda ſit, nimium dura (vtpote cornea) adeo vt vix poſſit qualemcunque ſuſcipere impreſſionem, ne ſic quidem bona erit conſeruatio, eo quod ſufficiēter non potuerit imprimi imago. Atque huiuſmodi ſunt, quibus eſt cerebrū nimis durum, vt vix ſuſcipiat à phantaſia impreſſionē, aut nimis tenuiter ſuſcipiat. Quæ impreſſio quoniam nimium ſuperficialis eſt, facile obruitur: quemadmo-

dum in tenaci & compacta terra modice impreſſum veſtigium, quanquam magna violentia impreſſum, facile tamen oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tempus. ¶ Si vero in materiam ſatis mollem non tamen nimis mollem ſed vtcunque duram, fiat impreſſio, apta ac bona erit ſigillatio. Efficiet enim mediocris mollities (quæ ex temperata eſt humiditate) vt ad ſuſcipiendum ſit materia idonea. Mediocris autem durities (quæ ex mediocri eſt ſiccitate) hoc præſtabit, vt firmũ permaneat quod eſt impreſſum, huiuſmodi ſunt, quibus ſubiectum memoratiuæ bene temperatum eſt, vt neque nimis durum ſit neque nimis molle. Hi enim non difficulter recipiunt impreſſionem, & difficulter deleri auferrique permittunt quod fuerit impreſſum. ¶ Quorundam vero memoria, ſecundum aliquid bona & ſecundum aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum vt difficulter ſatis impreſſionem accipiant, nõ tamen ita duram quin forti impreſſione (id eſt, magno labore, & longa frequentique meditatione) bene poſſint & perfecte tandem imprimere, non minus etiam quam alij qui videntur facile receptiui, hi ſecundum aliquid mala dicuntur eſſe memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamen omnino mala, ſed ſecundum aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfecte) acquiſierũt, fœliciſſime retinent vt per omnem vitam vix poſſint obliuiſci. ¶ Atque huiuſmodi videmus nõnullos, ea quę ante multos annos improbo valde labore memoriæ inſculpſerunt, potius quàm impreſſerunt, in longam ætatẽ ea ipſa optime tenere: adeo vt iam ſenes poſſint grammaticorum rudimentorum canones quaſi ex recenti depromere memoria. Eſt autem hoc ſignum magni laboris, quem in huiuſmodi ediſcendis impenderunt adoleſcentes. Nam quæ paruo negocio ediſcuntur, memorieq́ue imprimuntur labore modico, hæc vt plurimum facile excidunt: iuxta quod vulgo dici ſolet, cito deperire, quod cito acquiritur: cõtra vero, fixius hærere quæ cum difficultate acquiſierimus.

Quod labore multo acquiritur, ſtabile eſt.

CAPVT XII.

¶ Senes & pueri quare non bene memorentur.

EX his patet ratio, ob quam ſenes plærumque videmus eſſe obliuioſos, ac malæ memoriæ. Facit enim in eis

continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimiũ excreſcẽs, vt cerebrũ plus iuſto exiccatũ & induratũ nõ bene poſſit impreſſiões ſuſcipere. Propter quod (vix tenui relicto veſtigio intẽtionis impreſſæ) facile ipſum obliteratur, quẽadmodum ſupra diximus, de iis qui ſunt ſupra modũ hebetes. ¶ Intelligimus autẽ hanc malã memoriã in multũ ſenibus, quantũ ad ea quæ in ſenectutis tẽpore cõmendant memoriæ,

De memoria ſenũ, notatu digna.

Nã ea quæ in adoleſcentia ſiue in iuuẽtute ætateq; virili (cũ adhuc valerent vigore corporis) memoriæ impreſſa vſq; in ſenectutẽ ſeruauerunt, ea tenaciſſime retinẽt, neq; obliuiſcũtur facile. Quod enĩ cerebro (donec molle eſſet ac bene diſpoſitũ) bene perfecteq; ſemel fuit impreſſum, in ſenectute q̃ quàm dureſcat atq; exiccetur, nihil per hoc impreſſioni nocetur, imo magis ipſa videtur hoc ratione firmari. ¶ Quẽadmodũ (exẽpli gratia) ſi in cerã iã mollẽ imprimatur ſigillum, apteq; ac plene ipſa ſuſcipiat imaginẽ, impreſſa autẽ conuenienter imaginẽ fingamus cerã illã in modũ cornu indureſcere, manifeſtũ eſt, per hoc ſuſceptæ figuræ nullũ fieri detrimentũ. Imò verò fit tanto ipſa firmior atq; ſolidior, quanto magis indurverit materia. Ceterũ, quod ad nouas impreſſiones attinet ſuſcipiendas, nihil dubiũ eſt duritiẽ iſtã ſuper venientẽ magnum præſtare impedimentũ. Atque ita profecto ſe habet ſenũ memoria. ¶ Pueri vero, propter rationẽ con-

De puerorũ memoria.

trariã, memoriã in principio nullã habent, vel admodũ modicã propter nimiũ humiditatis exceſſum, quæ in eis maxime abũdat in annis prioribus. Impedit enim iſta ne impreſſionẽ poſſint retinere, quoniã humidũ male retinet. Imò verò cũ nimia fuerit, impedit etiã ſuſceptionẽ. Quẽadmodum videlicet ſi in aquã aut lutũ nimia cõmixtum aqua ſigillum imprimas, nulla relinquit impreſſio. Tametſi enĩ verũ ſit humidũ eſſe bene ſuſceptiuũ, id tamẽ intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tantã eſſe ſiccitatẽ, vt ſufficiat ad ſuſcipiendũ. ¶ Ariſto. vero in libro de memoria & reminiſcentia, aliã aſſignat in ſenibus & infantibus cauſam vtriſque communem, videlicet quod in continuo ſint motu: illi quidem, propter decrementum: hi vero, propter augmentũ. Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti, cauſa alia ſuperius aſſignata eſſe potior magiſque præcipua.

CAPVT XIII.

¶ Quare quędã mẽoriæ diuti⁹ inhæreãt,quædã citius abeãt.

NOn ſolum autem inter homines diuerſos ſecundum organi diuerſam diſpoſitionem conſideramus memoriæ diuerſitatem, verumetiam in eadẽ memoria quædam attendimus fixius hærentia, quædam citius euaneſcentia. Nam id vnumquẽque in ſeſe docet experientia, quædam eorum quæ cogitauimus,aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autem potiſſima cauſa eſſe videtur bona & fortis in memoriam impreſſio. Quanto enim fortius aliquid in memoriam impreſſeris,tanto minus poteſt effugere. ¶ Contingit autem id dupliciter. Primum quidem vnica vehementi impreſſione,cum intentio ipſa multo,vehementíque ſpiritu à phantaſia in memoriam defertur, illique à phantaſia ſeu æſtimatiua diligentiſſimè commendatur,& velut in profundo collocatur,fortiterque ex phantaſiæ vehementi ad ipſam conuerſione memoriæ infigitur. Ac tunc quidem ita ſe habet phantaſia, tanta diligentia & vehementia memoriæ hanc rem ſic cõmendans,quomodo ſolent homines rem quã nequaquam perditam vellent, cuſtodibus magna attentione & multa vehementia fideliter cõmendare. Et quomodo ea quæ bene ſeruata volumus,& nequaquã perdi ſuſtinemus,in profundo & in intimis penetralibus reponim⁹(Quę enĩ in propatulo aut in ipſo ſtatim veſtibuli ingreſſu expoſita ſunt facile auferũtur)ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus alias aliquando phantaſiari volumus atque cogitare, quaſi in profundo reponimus memoriæ. ¶ Huiuſmodi autem ſunt vel ea quæ nos vehementer offendunt,& de quibus vltionem oportuno tempore intendimus meditari, quemadmodum de Iunonę apud Virgilium dicitur,Manet alta mente repoſtum iudicium Paridis. Virgilius Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti ſunt plagis, agnitionem profundiſſima retinent memoria.Item beneficia ſingularia ſolent grati in profundo collocare memoriæ,ſi quando oportunam poſſent referre gratiã. Cuius egregium etiam in bruto animali exemplum deſcribit Aulus Gellius, in libro Noctium Atticarum, de leone Aulus quodam,damnatum ad beſtias ſeruũ, propter veteris amicitiæ beneficiũ,memorį ſua gratitudine à morte præſeruante. Gellius.

¶ Secundo modo infigitur aliquid memoriæ non quidem propter vnam aliquam vehementem impreſſionem, ſed perfrequentem ipſius quod in memoria repoſitum volumus reuolutionem, & ſæpius iteratam talis rei cogitationem: quomodo facere ſolemus in diſciplinis, vbi aliquid didicimus quod ſeruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationem reuoluimus, vt ſingulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phantaſiati veſtigio tandem firma ſolidáque quaſi per habitum relinquatur impreſſio. Et hic modus eſt diſciplinæ maxime accommodus. Non enim poteſt memoria melius fœliciusque ſtabiliri in re apprehenſa ſemel & cogitata, quàm per frequentem eius meditationem & imaginis crebram reuolutionem. ¶ Nam prima illa per vehementiã fortis impreſſio maxime ex rebus inſolitis fit, accedente aliqua perturbatione inſolita in homine: vt cum homo ex nimia ſibi facta iniuria vehementiſſime iraſcitur, aut ex magno accepto beneficio plurimum lætatur, potiſſimum cum præter opinionem & ſpem iſta euenerint, vt cum ab eo quis accipit iniuriam, à quo minime credebat, aut ab eo beneficiũ à quo minime ſperabat. Item cum de præſenti malo aliquo graui grauiter triſtatur, aut cũ ex re aliqua admodũ inſolita magna cõſurgit in homĩe admiratio, in huiuſmodi enĩ abſq; frequẽti meditatione facile fit impreſſio tãtũ per vnã rei cognitionẽ. In iis autẽ quæ ad diſciplinã ſpectãt, plærũq; non ita euenit, ſed frequẽti meditatione eſt opus. ¶ Neq; difficile fuerit iſta in corporalib⁹ per analogiã declarari. Poteſt enim tã fortis fieri vnica ſigilli impreſſio in materiã, vt alterã adiicere non ſit opus. Quod ſi vnica impreſſione nõ ſit perfecte expreſſa imago, frequens expreſſio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impreſſionis deerat. Atq; hoc eſt qđ in libro de memoria & reminiſcẽtia ait Ariſtoteles meditationes (.i. crebras imaginũ repetitiones) tueri memoriã atque confirmare.

Ariſt. ſit de memoria & reminiſcentia.

CAPVT XIIII.

¶ De memoria anguſta, & ampla, & ꝓuida dei diſpẽſatiõe.

Inueniuntur autem quidam memoriam quidem habẽtes bonam, ſed anguſtam & modicam, neque niſi paucorum ſuſceptiuam. Alij vero amplam habent & plurimorum conſeruatiuã. Primi plærũque ex hoc cognoſcunt, quod tumorem in occipitio habeant non magnum, ſed tamen apte

diſpoſitum. Atque huiuſmodi frequenter ſunt, qui magno pollent ingenio, & frontem habent cornutam, magnumq; ſinciput. Poſteriores verò magnum habent tumorem,& in altum vtcunque aſcendentem, vel à poſteriori parte protenſum. Et hi plærunque non ita magno ſunt ingenio. Non debet autem vtriſque horum eadem eſſe ratio ſtudij, neque idem in memoriæ commẽdando conatus. Non enim omnibus omnia conueniunt,ſed vnicuique iuxta ſui ingenij qualitatem, ſuæq; complexionis diſpoſitionem ſunt inſtituẽda ſua ſtudia. ❡ Primis expedit, pauca eaq; optima in memoria reponere maximeq; neceſſaria: & cauendum illis eſt ne in anguſtum hoſpitiolum nimis multa velint per vim intrudere atq; ſimul cogitare, amplius quàm poſſit anguſtia ferre memorialis horrei. Non enim hoc illis cedet proſpere, ſi tentauerint. Eligãt proinde optima,& ſcitu digniſſima, maximeq; neceſſaria,quæ in memoria recondant, maximè autem generales veritates & vniuerſaliores notitias,ex quibus alia poſſint plurima elicere. Qui verò alterius ſunt cõditionis,his magis licitũ eſt per multa vagari,& plura ſibi in memoriam recondere. Habẽt enim horrea ampliora,& in quæ plura poſſint inferre. Id tamen prouideant,vt hęc multa ſecundũ cõgruum diſponãt ordinẽ, alioqui paruum ex multis poſſeſſionibus fructum relaturi, quod huiuſmodi hominibus ſæpenumero ſolet accidere. Vbi enim non eſt ordo, adeſt mox confuſio. ❡ Attende autem,quàm prouidè,quàm ſapienter,ſua dona bonorum omniũ largitor diſtribuit,vnicuique prout opus habẽt ad menſurã diſpenſans,nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono ſunt ingenio, quibus bona eſt apprehenſio,bona imaginatio,bona æſtimatiua ſiue phantaſia,hi plærunq; memoriam cernuntur habere anguſtam. Qui autẽ in prioribus vtcunq; deficiunt,in poſteriori frequẽter ſupplementũ accipiunt. Nimirũ,quia bene ingeniati(id eſt,bene apprehendẽtes & ęſtimãtes)nõ ita multis egẽt in memoria cõſeruandis. Ex pauculis eñ quę in ſua anguſta memoria tenent,abſq; magno negotio poſſunt plurima per ſuũ ingenium & inuentionẽ efficere. Non eſt autẽ opus multorũ iã perfectorum cõſeruatione,ſi abſq; negotio prõptè poſſis ea ex tẽpore prout neceſſariũ fuerit fabricare. Neq; neceſſe eſt multa ſecum deferat pręparata antequã

Diligenter attende.

Vide ꝓuidã Dei diſpenſationem.

egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex ſeſe po terit adinuenire. ¶ Atque ita qui magno ſunt ingenio, & ę‐ ſtimatiua præcellunt, cùm ex ſeipſis plurima poſſint adin‐ uenire, atq; vt fuerit oportunum de nouo fabricare, nihil o‐ pus habent vt multa ſecum iã fabricata iam adinuenta ſem‐ per circunferant. Illi verò qui ingenio ſunt tardiores, qui per ſeſe ad inueniendum vel fabricandum nõ multum ſunt idonei, his opus eſt, vt ea quæ operata ſunt diligenter cuſto‐ diant, & quæ adinuenerint (vel per ſeipſos, vel per alios) di‐ ligenter conſeruent. ¶ Quẽadmodum (verbi gratia) ſi quis artem habeat, vbilibet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus paſſim obuiis facili labore (modici pulueris, quem ipſe no‐ uit, admixtione) fabricandi aurũ, huic quorſum opus erit, ſi peregrinari velit, multo ſe auro onerare, quod per omnem viam ſecum circunferat? Nónne huic ſufficiet, quòd ſecum ferat puluerem aut ſubſtantiam illam modicam, per quam poſſit vbilibet locorum ex materia obuia facere ſibi aurum, quantum indiguerit? Illi verò qui hanc artem neſciunt, ne‐ ceſſe habent pro totius itineris neceſſitate copiam auri ſecũ deferre. Ita ſanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili ſapientia cuncta diſtribuit, vt in omnibus ipſe lau‐ detur & glorificetur benedictus in ſecula, Amen.

CAPVT XV.

¶ Quomodo reminiſcentia differat à memoria.

Quomo do remi‐ niſcimur

NOn eſt autem idẽ reminiſcentia & memoria, ne‐ que reminiſci & memorari, cùm hoc etiã brutis conueniat, illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei, quãdo ipſam prius cognitã ſed obliuioni datã & elapſam è memoria, per alterũ in memo‐ ria cõſeruatum iterũ reducimus ad memoriã. Hoc eſt, cùm rei alicuius habuimus notitiã, quam rem nõ poſſumus me‐ morari cùm volumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in me‐ moria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitę cogni‐ tionẽ. Si enim (exempli gratia) heſterno die librũ aliquo in loco repoſui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quan‐ tumcunque de hoc cogitem, non mihi occurrit locus, exci‐ ditq; memoria, ita vt nõ poſſim illius pro meo placito me‐ morari, ſi deinde (ad rem illã obliuioni datam reuocandam

in memoriam)reuoluam apud meipſum loca omnia in quibus pridie fui,& eos cum quibus habui colloquium, & negotiorum quæ in vnoquoque locorum egerim,ſicq; ex memoria alicuius horũ deuenio in cognitionem loci illius vbi librum repoſui,iam dicor huius loci reminiſci,cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. ¶ Ex quo patet, ꝙ ad reminiſcendum plura requiruntur, quàm ad memorandum. Nam ad memorandũ ſufficit, quòd de re prius cognita iterum cogitemus,vt pręterita eſt & antè cognita.Id enim adiici oportet,quoniã non dicitur ſimpliciter memorari,quiſquis de re antè cognita iterum cogitat. Nã ſi quis rẽ aliquã antè cognitam penitus obliuiſcatur, eandemq; poſt annos vel dies aliquot denuo addiſcat,ita quaſi nunquam ante cognouiſſet, neq; aliquãdo ſe cognouiſſe in præterito attẽdit, hic non memorari rẽ illã dicetur,ſed denuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie cõſeruata apud ſeſe mouetur ad cognitionẽ rei antè cognitę. Qui aũt nõ ex cõſeruatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionẽ, ſaltem ſecundũ partem aliquam,is non memorari dicendus eſt. ¶ Aliquando verò hæc cõmixta ſunt,vt rem aliquã partim memoremur, partim de nouo addiſcamus. Veluti cum mihi alicuius hominis notitia penè exciderat memoria,nondũ tamẽ penit⁹. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius ſpecies ſed tam debilis,vt per ſe ſolam vix ſufficeret ad talis rei cognitionem reducendam,niſi ſimul aliquid extrinſecum accederet, quòd ſecundum partem aliquã denuo docẽdo memoriã adiuuaret. Ad memorandũ ergo requiritur & ſufficit rem antè cognitam vt talẽ iterũ cogitare. Reminiſcẽtia autẽ plura exigit. Requiritur enim præcedẽs obliuio, & velut diſcontinuata,ſiue interrupta memoria. Quorum enim non præcedit obliuio,eorum non reminiſcimur,ſed memoramur. Non tamen quælibet rei oblitæ reſumpta cognitio, reminiſcẽtia dicĩ (alioqui iterũ diſcere eſſet reminiſci) ſed cùm ſit illa notitiæ reſumptio ex aliquo memorato & non oblito,ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. ¶ Neque ſatis eſt quòd aliquantum tempus intereeſſerit, quo illius rei non habuimus actualem memoriam, ſed neceſſe eſt ita fuiſſe rẽ extra memoriam, vt volentes ipſius memorari non potuerimus per propriã ſpe-

ciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Ariſtotelis ſententiã) reminiſcentiam eſſe memoriæ diſcõtinuatæ & velut interruptæ, id nõ eſt intelligendum ſecundum actum, ſed ſecundum habitum. Tunc autem dicitur ſecũdum habitum memoria diſcontinuata, quando etiam volentes memorari nõ poſſumus. ¶ Patet inſuper, poſſe nos reminiſci eius rei, cuiꝰ ſpecies adhuc ſeruatur in memoria. Frequẽter enim id contingit vt ſpecies in memoria ſeruata tunc nõ occurrat, neq; ſe offerat phantaſiæ, quando maximè queritur. Nam id ſæpenumero nobis accidit, cum rem aliquam maximè cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantumuis requiramus nõ occurrere, ita vt ſępius hac ex cauſa nobis ipſi grauiter in patientia conturbemur. ¶ In tali ergo ſtatu poſiti, ſi propter rem illam cuius propria ſpecies non occurrit, & quæ vltrò ſeſe non offert iterum cognoſcendã, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuerſi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus, vtique reminiſcimur rei illius, eò quòd ex altero memorato nõ per ſpeciem propriam, illius notitiã in nobis recuperauimus, manſit tamen verè in nobis ſpecies talis rei, licet nõ tum occurreret cum quæreretur. Id enim frequenter nobis vſu venit, vt quòd hac hora volenti memorari nequaquã occurrit, hora ſequenti etiam vltrò nõ requiſitũ ſeſe offerat: quòd vtiq; non fieret, ſi penitus ſpecies ipſa emigraſſet. ¶ Quomodo enim in ampla ſupellectili contingit interdũ, vt illud quod penè ante oculos eſt, non inueniamus, etiã tunc cum maximè quærimus, quod poſtmodũ vbi quærere deſinimus, vltrò ſeſe offert cõſpectui, ita & in ſpeciebus, intentionibuſq; ſeruatis in memoriæ cellario (ſunt enim illæ ſupellex memoriæ) cõtingit ſæpenumero, tunc minimè occurrere ipſa etiã quæ verè ſecundum ſpeciem ſuam præſentia ſunt, quando diligentiſſimè, ſolliciti ſſimeq; quæruntur, quæ poſtmodum abeunte ſollicitudine ſeſe non requiſita produnt.

Interdũ res dum maximè quæritur minimè inuenit.

CAPVT XVI.

¶ Quare bruta non poſſint reminiſci, & quid ſit virtus reminiſcendi.

Ariſt. in li. de me. & remi.

Colligimus ex prædictis, verũ eſſe quod ait Ariſtoteles, memoriam quidẽ & in irrationalibus animãtibus inueniri, reminiſcentiam non item. Experiẽ-

tia enim certa diſcimus, animalia memorari quẽadmodum canis videns eum à quo aliquãdo cæſus eſt,recordatur verberum & inimicitiæ, propter quod latrans in fugam ſe conijcit. Reminiſci autem nõ poſſunt. Qui enim reminiſcitur, rem illam de qua vult cogitare non offerentẽ ſeipſam cogitationi, ꝓponit per aliud velle inueſtigare, & ad hoc faciendum medium quærit ordinatũ per quod poſſit in illius deuenire notitiam. Tanta autẽ facultas non eſt irrationabilibus animantibus,vt ita ordinatè à propoſito poſſint ab vno procedere ad aliud. Quanquam enim ex vno poſſint venire in aliud per ſenſus cognitionẽ & ęſtimationem,non tamen niſi quantũ naturaliter vnum ex altero cõſequitur,quemadmodum ex apprehenſa forma lupi,ouis ad inimicitiæ æſtimationẽ tranſit,& ex voce prolis apprehẽſa tranſit ad amicitiæ æſtimationẽ. Verum id non niſi ex naturæ eſt ordine, quoniam videlicet ſecundum naturalẽ inclinationẽ ex vno illorũ,in eis alterius cõſequitur æſtimatio. Non poſſunt autem bruta id quod vltrò nõ ſeſe offert proponere ſibi inquirendum atque inueſtigandum, atque propter hoc medium quærere, eligereq́ue ad illud rememorandũ quod quæritur oportunũ. Hoc autem,ad reminiſcentiã requiritur. ❡Quãtum ergo ad actus reminiſcendi atque memorandi, videtur manifeſtum quod non vnum memoriæ, & reminiſcẽtiæ actus diuerſi ſint. Quod ſi de ipſis potẽtiis interrogetur, qualis ſit ipſa reminiſcendi virtus,an ſit ipſa potentia memoratiua in homine nobilior quàm in aliis animalibus,vnde hoc habeat vt ſic poſſit diſcurrere,an alia aliqua ſit potentia diſtincta,veriſimilior videbitur reſponſio, quod non vna aliqua potentia ſingularis debeat poni ab aliis prædictis diſtincta,vnde habeat homo vt poſſit reminiſci. Neque tamen cũ memoria videtur eſſe eadẽ potentia. Memoria enim ad hoc non ſufficit,vt ita ordinatè proponat inquirere quod nõ occurrit,neq; eius eſt medium ſibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hæc tamen ad reminiſcentiã diximus ſpectare. Non videtur ergo virtus reminiſcitiua eadem eſſe potentia cum memoratiua. ❡Virtus aũt ęſtimatiua ſecundum eam nobilitatẽ quã in homine obtinet (vti ſupra diximus)ſufficere videtur ad reminiſcendi actũ. Poteſt enim in homine diſcurrere in particularibus eaq; ad inuicem confe

Memorię & reminiſcẽtiæ actus diuerſi.

rẽdo ex vno ad aliud ordinatè procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quemadmodum ratio in vniuersalibus. Neq; ſolum, in ſeipſa poteſt ex vna intentione elicere aliam, verumetiam in memoria (quod ipſius eſt cellarium) ex vna offerente ſe ſpecie ducatum accipere poteſt perueniendi ad alterã latere volentem.

CAPVT XVII.

¶ Qui bene reminiſcatur, & quomodo debeat fieri bona reminiſcentia.

ET quoniã reminiſcentia nõ ad memoriam ſpectat, fieri poteſt, vt is qui bonam habeat reminiſcentiam (id eſt, qui benè facileq; reminiſcitur) mala ſit memoria: is verò qui malè reminiſcitur, bona ſit memoria præditus. Imò plærunq; ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) non ita bonæ ſunt memoriæ, attamen benè admodum reminiſcuntur quoniã benè & ordinatè ſciunt procedere ad eius quod quærunt inueſtigationẽ. Cõtrà verò cõtingit, admodum bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcẽtiæ: vt homines malè ingeniati memoria pollẽtes optimè memorãtur, malè tamen reminiſci poſſunt ſi quid nõ occurrat, eò quòd æſtimatiuæ defectu nõ poſſint ordinatè procedere, & per media cõgrua quod intẽdunt perueſtigare. ¶ Sciendum autem eſt quòd ad reminiſcẽdum oportet accipere mediũ cõueniens ſecundũ aliquẽ modũ ad id cui⁹ volumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigandũ aliud, habere cũ illo aliquam habitudinẽ, vel ſimilitudinis, vel coexiſtentiæ, vel ordinis, vel diſſimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuſlibet cõiunctionis. Solemus enim rerum geſtarum quarum nos cępit obliuio, ex iis quæ ſimul tempore geſta ſunt recordari. Et cùm quid eorũ quæ memoriter tenemus fortè nos fugerit, vt nõ ad voluntatem mox ſuccurrat, ad ea quæ antecedunt cõuertimus memoriã, ſicq; ex iis quæ præcedunt ea quæ ſecundũ ordinem ſubſequuntur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationem alterius obliti cõtingit deuenire ex ſimilitudine quoq; reminiſcimur ſimilium, item ex vicinia & ex ordine quolibet vni⁹ ad alterũ. Et quia vna eademq; res habitudinẽ habet ad plura, ſuntq; ex vno plura nata conſequi ſecundũ diuerſum ordinẽ, hinc eſt, quòd etiã

Bene ingeniati bene reminiſcũtur, ſed nõ ſemp benę memorãtur

conuenienti aſſumpto medio ad reminiſcendum non ſemper contingit reminiſci eius quod quæritur. Sępe enim medium quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæſiti recordatio.

CAPVT XVIII.

¶ De ſomno & vigilia.

Prius autem quàm ſenſitiuarū virium claudamus determinationem, ſupereſt, vt de ſomno & vigilia vel pauca dicamus. Sunt enim hæc, ſenſus paſſiones (vt ait Ariſtoteles) & circa ſenſum habent fieri. Neque enim in vlla ſpecie inueniuntur ſomnus & vigilia nisi vbi inuenitur ſenſus. Nā plantas nemo dicit vigilare aliquando aut dormire, quoniā ſenſum non habent. Cętera autem animalia ſenſum habentia, interdum vigilare, interdū dormire percipimus. Quod tametſi non de omnibus cōpertum ſit experientia, ob quorundā ſenſuum imperfectionem, putat tamen Ariſtoteles rationi conſentaneum, omne quod ſenſum habet vel vnicum (vtpote ſolum factum) aliquādo dormire, aliquando vigilare. Sunt autem ſomnus & vigilia contrariæ paſſiones, ac proinde circa idem habent fieri, adeò vt cuicunq; conueniat vigilare, eidem & dormire, atq; ecōtrario. Contraria enim circa idem habent fieri ſubiectū. Vnde nullum animal vel ſemper dormire poteſt, vel ſemper vigilare, ſed aliquando quidem dormire, aliquando vigilare debet. ¶ Eſt autē vigilia, ſenſuum libertas atq; ſolutio, cùm ſenſus animalis liberi ſunt ad operandum ſuas operationes, obiecto oblato, & impedimento ſecluſo. Somnus verò, ſenſuum vinculū eſt, atque ligamen, quo ligantur ſenſus, vt non poſſint ſuas exercere operationes, etiam ſi obiectum offeratur, & impedimētum omne extrinſecum remoueatur. Nam id manifeſtè in dormientibus cernimus, nullo ſenſu eos donec ſomni paſſione premuntur quicquam percipere. Neque enim vident còram aſtantes, neq; audiunt, neque tactu aliquid percipiunt, donec expergiſcātur. Nō ſufficit autem vnum aliquem ſenſum animalis ligatū eſſe, cæteris ſolutis: ſed neceſſe eſt omnes ſenſus quos animal ipſum habet, eſſe pariter ligatos. ¶ Non quælibet tamen ſenſuum ligatio, ſomnus dicendus eſt. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem ſenſu atque motu, & dicunt eſſe venas quaſdam in

Ariſt. li. de ſomno & vigilantia.

Quid ſomn9 & vigilia.

collo quas ſi quis apprehendat atque conſtringat, ipſum animal, mox ſenſu ac motu priuatum collabitur. Manifeſtũ quoque id eſt in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & ſenſu priuat. Non appellatur tamẽ huiuſmodi ſenſuum ligatio, ſomnus. Somnus enim quies eſt ſenſuum à natura illis deputata, ad recuperationem virium. In morbis autem huiuſmodi nulla eſt ſenſuum quies aut reparatio, ſed potius deſtructio atque debilitatio.

CAPVT XIX.

¶ Duplex ſomni vtilitas in animalibus.

VT autem cognoſcatur, quòd non temerè neq; fruſtra Deus naturæ in animantibus ſomnum poſuerit, aduertẽdum eſt duplicem ipſius ſomni in animalib⁹ eſſe vtilitatẽ, imò neceſſitatẽ. Primũ enim ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis, quæ non abſque fatigatione perpetuò poteſt exerceri aliquando indiget quietis intermiſſione, vt poſſit inſtaurari quiete, quæ nimia fatigatione deficeret. Id manifeſtè videmus in motu progreſſiuo animaliũ. Quia enim in perpetua cõtinuitate ambulare nõ valẽt, neceſſe eſt ſubinde quieſcant, ac demum reſumptis viribus progrediãtur. ¶ Ita & organa ſenſuum, quoniam nimia vigilia fatigantur, indigẽt intermiſſione quietis, vt reſumptis reparatiſque viribus, iterum ad ſuorum officiorum poſſint aptam functionẽ redire. Sunt autem vires iſtæ, tam exteriores ſenſus, quàm interiores, maximè tamen videtur propter interiores ſenſus ſomnus eſſe neceſſarius. ¶ Secũdo eſt ſomnus vtilis atq; etiã neceſſarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalib⁹ enim virtutes vegetatiuæ (nutritiua ſcilicet, augmentatiua & generatiua) impediuntur per exercitium virtutum animalium. Quantò enim vires animalis, id eſt ſenſitiuæ & motiuę, magis intenduntur, tantò naturales, id eſt vegetatiuę magis remittũtur. Propter quod in hominibus ſtudioſis & in re qualibet multum ſenſu occupatis, peior fit nutritio atq; augmẽtatio: in hominibus autem ignauis quique animalibus viribus minus vtuntur, melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macreſcere videmus atq; palleſcere, ſomniculoſos autem vehementer impinguari. Quoniam ergo virtutes naturales per exercitium virtutum ani-

Quorſũ De⁹ ſomniũ indidit animalibus.

Secunda ſomni vtilitas.

Nota attentè.

malium impediuntur, ideo propter ſalutẽ animalis ipſiuſq; valetudinem firmandã prouidẽ naturæ author tempus ſomni inſtituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (ſine quarum operatione non diu poteſt animal ſubſiſtere) tum poſſint liberius pleniuſque ſuis actibus vacare, atq; ea quę ad animalis vitam intertenendam ſunt neceſſaria, conuenientius operari. ¶ Atque hinc eſt, quod vulgo dici ſolet, ſomnum non minus quàm cibum ad bonam valetudinẽ conducere, ſomnoque moderato non minus quàm cibo hominem nutriri: econtrariò autem, nimia vigilia non minus quàm immoderato ieiunio corpus exiccari, atque tabefieri. Non quidem ob hoc quòd ipſe ſomnus ſit hominis nutrimentum, ſed quia efficit, vt naturales potentiæ ſuas conuenienter operationes exerceãt, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuerſionem in ſubſtantiã rei, propter impedimentũ virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium. ¶ Hinc aptè per Sapientem dicitur: Vigilia honeſtatis, tabefaciet carnes. Eccl. 31. Et prudenter viri ſancti, quibus cura eſt edomandæ carnis, eiuſque moleſtiis & afflictionibus debilitandæ, ne ſupercreſcat ſpiritui, vigiliis æquè atque ieiuniis inſiſtunt ſcientes carnis vigorem nõ minus ſomni q̃ cibi ſubtractione infringi atq; imminui. Hoc enim eſt quod quęrunt, carnem videlicet atterere & velut ſupprimere, ac iuxta Apoſtolũ, caſtigare, & in ſeruitutẽ redigere, vt dominetur ſpiritus. 1. Cor. 9.

CAPVT XX.

¶ Quomodo ſomno vtiliter iuxta Dei inſtitutionẽ vtendũ.

QVoniã ergo ad duo hæc ſomnus ab authore naturæ Deo eſt inſtitutus, videlicet ad ſenſuũ reparationẽ & vegetatiuarũ viriũ adiumentũ, nequaq̃ ſapiẽtis hominis fuerit, prorſus ſibi ſomni velle quietem ſubtrahere. Nõ enim minus peccatũ habebit huiuſmodi, q̃ ſi alimentũ ſibi ipſi velit in totũ ſubtrahere, aduerſus ſapiẽtiſſimi Dei ordinẽ & inſtitutionẽ. Vnde & benedictus Dei filius cùm in mũdo nobiſcũ cõuerſaretur, ſomni neceſſitatẽ nequaq̃ à ſe repulit, ſed quomodo cęteras humanę naturę infirmitates, ita etiã hanc ſenſuũ à ſomno ligationẽ in ſeſe voluit ſuſcipere. Nã & in naui ſuper ceruical eũ dormiuiſſe legimus, & à diſcipulis fuiſſe

excitatum. ¶ Eſt autem ſapientis eatenus ſomno moderatè vti, quatenus ratio dictat eundẽ eſſe conducibilẽ: quomodo alimẽto vir bonus frugaliter vti debet pro interte nẽda corporis vita, non pro eodem enutriẽdo ad laſciuiam. Et hac in re, neceſſe eſt vnuſquiſque attendat ſuæ cõplexionis qualitatẽ. Quomodo enim in alimẽto ſumẽdo non omnibus vna eſt menſura ponẽda, ita nec ſomno. Quod enim huic ne ſatis quidẽ eſt, illi eſt nimiũ. Quidã enim ad ſenſuũ eorumq́ue organorum reparationẽ pauco indigent ſomno, etiam poſt multam vigiliã: moxq; vbi paululum quieuerint, exurgũt alacres ad priſtina animalium viriũ exercitia. Alij verò longiori egent ſomno antequam poſſint eorũ vires recuperari. ¶ Videtur autẽ iſta diuerſitas ex varia diſpoſitione ſiue cõplexione cerebri prouenire. Et ſollicitè quiſq; ſibi debet attẽdere, vt diſcat quantũ ſit ſibi ad viriũ reparationẽ neceſſariũ. Quomodo enim moderatus ſomnus cũcta organa viriũ animaliũ apta reddit, & bene diſponit ad ſibi cõgruas operatiões, ita cũ nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atq; inhabilia ad exercendas cõuenienter ſuas functiones. Vnde homines nimio ſomno deditos videmus eſſe pigros, deſides, oſcitabũdos, graues, & velut immobiles, malę apprehẽſionis, mali iudicij, tardi motus, imò non ita limpidè videntes oculis, neq; etiam (ſi diligẽtius quis aduertat) lingua, ita exactè guſtantes: & omnino in omnibus quæ ad vires animales ſpectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cùm econtrariò qui moderati ſunt ſomni, conſpiciantur ad omnia prõpti & alacres, viuacitate quoq; ſenſuum gaudentes.

CAPVT XXI.

¶ Quomodo generatur in animalibus ſomnus.

Somnus quomodo fiat.

FIt autem ſomnus ex euaparatione, cùm videlicet à corde eleuantur vapores ſurſum verſus cerebrum, qui illic infrigidati à cerebri frigiditate & cõdenſati opplent meatus ſpirituum ſenſitiuorum, ne poſſint à cerebro in organa ſenſuum diffundi. Cùm enim vapores iſti ſic incraſſati meatus illos occupauerint, per quos cerebrum diffundit ſpiritus ſenſitiuos ad organa ſenſuum, itemq́ue à poſteriori parte illos meatus per quos ſpiritus motiuos diffundit ad organa motus, tũc contingit ſenſus omnes ligari, ſicq́ue animalia contingit & motu & ſenſu priuari per ſpi-

rituum ſenſitiuorum & motiuorum defectum. Non enim poteſt in oculo fieri viſio, niſi mediãte ſpiritu ſenſitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura diſpoſitos (quemadmodum apertè in anatomia eſt videre) diffunditur: ſic & de omnibus ſenſibus aliis dicendum. Hoc ergo viſionis inſtrumento abſente nequit in oculo viſio fieri. ¶ Ita nõ poſſunt ſe membra mouere ſecundum locum, niſi per ſpiritus motiuos, qui ſimiliter à cerebro trãſmittuntur ad membra. Omnes enim ſpiritus animales (id eſt tam ſenſitiui q̃ motiui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atq; mẽbra deriuantur. Senſitiui tamen, ſuos meatus habent maximè in parte anteriori, ortum habentes à ſenſu communi, à quo nerui oriuntur, ad organa ſingulorũ ſenſuum. Motiui verò ſuos habent meatus à parte poſteriori, à vẽtriculo memoriç, à quo in nucam ſubiacentem diffunditur ſpiritus motiuus: atque ita per nucã conſequẽter diffunditur ad omnia corporis mẽbra. ¶ Fit autem ſomnus fortior, aut debilior, iuxtà quòd vapores iſti plenius occupant meatus ſpirituum ſenſitiuorum, Cùm enim vapores multum fuerint groſſi, & ita multi vt totos meatus ſufficienter oppleãt, grauis eſt ſomnus, neque leuis eſt excitatio: quemadmodum in illis eſt qui multo potu ſunt obruti. Cùm verò vapores fuerint ſubtiles neque multum ingroſſati, aut cùm nõ ita multi fuerint vt meatus ipſos ſufficiant penitus opplere, ſomnus eſt debilior, & eſt facilior excitatio: quẽadmodum in illis qui frugaliter ſunt refecti. ¶ Vnde etiam fit, vt ij qui venas habent valde amplas, nõ admodum fortis ſint ſomni, facillimeque excitentur: eò quòd vapores non ſufficiant meatus ſpirituũ opplere, ſed propter latitudinem aliqua ex parte facilè trãſeunt ſpiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autem anguſtiores habent ſpirituum meatus, ſomno grauiori premuntur, & excitantur difficilius: eò quòd obſiſtẽs vapor facilius impediat tranſitum ſpirituum: quemadmodum ad oculum videmus, in via anguſtiori conſiſtentem, facilius prohibere occurrentis cuiuſpiam ingreſſum ac tranſitum, q̃ in via latiori. In lata enim via facilè eſt tranſire volẽtem (ſi celer agiliſque extiterit) ad partem aliquam ſeſe inijcere, & ocyus tranſire. Ita ſanè qui amplos habẽt meatus, frequẽter expergiſcuntur etiam vltrò, & leuiſſimo excitãtur ſtrepitu.

Motu cur priuẽtur dormientia.

Somnus fortis aut debilis vnde.

Frequēter enim,propter amplitudinē viarum, ſpiritus animales ſua celeritate illabuntur in organa ſenſitiua atq; motiua, & facilem aliquam ſibi parant celerem trāſitum, ſicq; frequenter & facilè cōtingit animalia eiuſmodi expergiſci. Expergiſcitur enim animal, mox vt ſpiritus ipſi animales, tranſitum acquirunt ad ſua organa. ¶ Tūc enim fit ſenſuū ſolutio,in quo conſiſtit vigilia. ¶ Fit etiam ſomnus maximè poſt ſumptum cibum, quòd tum eleuentur copioſius vapores ſomnum generantes:& maximè cùm talia fuerint alimenta(cibi atq; potus) quæ multas de ſe fundant fumoſitates,aut admodum craſſas,ac pingnes. Non quilibet tamen vapores cauſant ſomnum. Quidam enim potius ſomnum impediunt, vt vapores acuti & ſalſi. Item cùm fuerint cum cholera multa cōmixti. Tunc enim ſomnus impeditur, quē admodum docet experientia, cùm vinum nimium acutum biberimus,aut nimium calidum,& cùm choleram in nobis moueri ſentimus. Oportet enim vapores ſomnum inducentes eſſe dulces,facile in cerebro ingroſſabiles, pingueſcq; & velut mulcebres. Alioqui non patiuntur ſe ligari ſpiritus, qui ſunt in cerebro,magis timentes deſtructionis documē-tum quàm reparationis profectum.

Poſt cibū maximè fit ſōnus.

CAPVT XXII.

¶ Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione,aliqua pro ſenſuum reparatione.

QVamq̄ autem ſupra diximus ſomnum naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad ſubſidiū auxiliūq; vegetatiuarū potentiarū, quę in animalibus per virtutū animaliū vſum & exercitiū impediūtur,& ad reparationē virtutū animaliū quæ in ſuis exercitiis fatigātur cōtinuo labore,videt tamē ipſa vegetatio (tanq̄ animalis ſubſiſtētię magis neceſſaria)priorē locū ſecundū tēporis ordinē obtinere, & tempus etiā amplius q̄ animaliū viriū reparatio ſibi vendicare. Nā quod ad animaliū virium reparationem attinet, videtur illi modicum tēpus poſſe ſufficere: quēadmodum experiuntur interdum ſtudioſi,cerebro vtcūq; defatigato, facile illi poſſet ſubueniri, ſi vel ſedentes in ſella ſtudij capite aliquantulū reclinato in manu paululū ceſſent ab exercitio,& miram perſentiunt in tantilla requie ſubleuationem. ¶ Quod autē

plurium horarum tempus ad ſomnum exigatur, magis videtur propter vegetatiuas eſſe potentias. Et planè hoc experientia docet, in principio ſomni maximè nutritionem adiuuari, minimè autem ſenſuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulo poſt principiũ ſomni excitantur ante ſomni medium, animalibus viribus eſſe multò magis deſtitutos quàm ſi omnino non dormiuiſſent: neq; id ſolum momẽtum, verumetiam per multum tempus, imò per totum nonnunquam ſubſequentis diei ſpatium. Et videntur qui ſic poſt ſomni principium excitantur, quaſi ebrij, nullo ſenſu, nullo etiã motu rectè vtentes, quaſi animalibus viribus omnino perturbatis, neque vlla ſentitur reparatio. ¶ Cæterùm, ipſa ſenſuum reparatio maximè videtur circa finem ſomni poſt mediũ eius fieri. Prius enim ſibi natura animalis proſpicit de eo quod ad eſſe ipſius eſt neceſſarium, quàm de eo quod ad bene eſſe. Nutritio enim, ad eſſe animalis requiritur. Sẽſuum autem vſus, non ad eſſe ipſius, ſed ad bene eſſe exigitur. Pueros enim & moriones videm⁹ abſque ſenſuum bono vſu, validos corpore perſiſtere. Si tamẽ plus iuſto ſomno extenditur, rurſum deinde cerebrum indiſponitur. Propter quod multum ingenio cõducit, ſummo mane è ſuaui ſtrato exurgere, dulceſq; relinquere plumas, videlicet vt ſenſibus reparatis antequã iterũ indiſponantur, ſomnus abrumpatur. ¶ Maximè verò iis qui caſtitatem mentis atq; corporis ſeruare volũt incontaminatam, & nec illuſionibus fœdarum imaginum, nec ſpurcitiis pollui nocturnarum immunditiarũ, prolixus ille ſomnus matutinus diligenter eſt cauendus. In fine nãq; ſomni experientia monſtrat, huius rei maximum eſſe periculum. Quod ideo eſſe videtur, quoniam in principio ſomni & per tempus maximum ipſius, nutritiua & augmentatiua ſuas potiſſimum operationes exercent: perfecta autem ſufficienter nutritione, circa ſomni finem, videtur potentia generatiua ſecundum ordinem ſuo officio ſuccedere. Quia enim ſecundũ ordinẽ temporis prior eſſe debet nutritio & augmẽtatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potẽtiæ operationem experimur, quàm nutritiua & augmentatiua ad iuſtam perfectionẽ eos perduxerint) ideo pri⁹ nutritioni inſiſtitur, poſtmodũ verò generationi. Quod

Principiũ ſomni maximè ꝑ nutritione facit.

Matutinus ſomnus caſtitati periculoſus.

etiam inde eſt, quia ſemen ex ſuperfluo eſt alimenti, atq; ob hoc nutritione perfecta in illud quod ſuperfuerit alimenti ſe conuertens vegetatrix potentia, agit in ipſum, & efficit vt in ſeminis naturam cōuertatur, & circa ſeminis diſpoſitionem atq; perfectionem tum maximè agit, efficiturq; ad generationē homo paratior atq; pronior nutritione perfecta, Atq; hinc fiunt in phātaſia illuſiones fœdarum imaginum, generatiua potentia ſuum actum quæritāte: & nō rarò fiunt coinquinationes inordinatæ corporum, quas euadere poſſunt qui tempus illud præueniendo, ſomnum antequam eò pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora ſit ſomnus carnalibus maximè ſuauis, iis videlicet qui Venerem amāt & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, caſtitatiſque, & omnis virtutis zelatoribus ſomn⁹ ille maximè eſt fugiēdus.

Sōn⁹ aurorę non probandus.

CAPVT XXIII.

❡Quomodo in homine contingant inſomnia.

Contingit autē in ſomno ſenſus interiores interdū ſolui, exterioribus ſenſibus in ſuo vinculo permanentibus: apparentque tunc phantaſmata & variæ imagines in phantaſia atq; in æſtimatiua: quas apparitiones, imaginationeſq; & phātaſiationes, vocant ſomnia, vel inſomnia (vt videtur) à ſomno, quoniā videlicet in ſomno fiant. Fiūtq; hęc ſomnia maximè poſt mediū ſomni, cùm iam vapores incipiunt minui ac ſubtiliari, & ita primū ſenſus interni ſoluuntur, incipiuntque operari exterioribus ſenſibus in ſuo ligamento nihilominus permanentibus: eò quòd vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipſorū organa tranſmitti debent ſpiritus animales. ❡Cauſa autem quare ſomniantes omnia iudicent ita ſe habere vt ſomniant, videtur eſſe ex defectu operationis ſenſus cōmunis. Quòd enim dum vigilantes multa phantaſiamur, cōponentes & diuidentes, non ea ſic habere putemus quomodo nobis in phantaſia occurrunt, inde videtur eſſe, quia ſenſus communis iudicat & cognoſcit per ſenſuum exteriorū obiecta, nihil tale eſſe præſens. Quòd enim nec à viſu, nec ab auditu, nec ab aliquo aliorum ſenſuum vt actualiter ſenſatum percipit, id ipſe iudicat non adeſſe. Atque ita quanquā vigilantes multa phantaſiamur, non tamē illa vt præſentia iudicamus, quoniā ſenſus communis nobis contrarium iu-

Somnia quomodo fiant.

Sōniātes quare oīa ſic eſſe putant vt ſomniant.

dicat. In ſomniantibus verò quia ſenſus exteriores ligātur, neque ſenſus communis niſi quæ ab ipſis recipit, iudicat, ita tum deeſt, quæ phantaſiæ atque æſtimatiuæ falſas compoſitiones & diuiſiones iudiciaque refutet, & cōuincat eſſe falſa mendacia. Itaq; fit, vt videantur verè præſentia, & ſic ſe vt apparent habere, nemine præſente qui euincat falſitatē.

Atque hæc eſt etiam cauſa, quare in tenebris phantaſiantes terribile aliquid homines terreantur, & exclamāt ac fugiunt, præſente autem lumine, eadem imaginantes, non ita terreantur: quoniam videlicet abſente lumine non poteſt id quod æſtimatiuè præſens eſt, argui quòd non ita ſit. Nā lumine abſente, nequit iudicari quid coràm ſit. Lumine autē allato manifeſtè iudicat ſenſus cōmunis per viſum, non adeſſe quod habet imaginatio phantaſiæ. Quemadmodum videlicet cùm vanus atque mendax homo mirāda proponit, ſi nemo adſit qui falſitatem redarguit, creduntur vera eſſe quæ narrantur. Si verò adſit qui arguat falſa eiuſmodi proponentem, manifeſteque comprobet nihil talium ſic eſſe vt dicit, nemo credet talia proponenti, neque ſe quiſquā propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

CAPVT XXIIII.

De ſomniis ſupernaturalibus, animalibus & naturalibus.

Diſtinguūtur autem multipliciter ſomnia. Quædā enim deſuper à Deo legimus immitti, quēadmodum in diuerſis ſcripturarum paſſibus inuenitur: de ſomniis videlicet Iacob & Ioſeph, de ſomniis Pharaonis, itēq; pincernę & principis piſtorū regis Pharaonis, de ſomnio Nabugodonoſor, & pleriſq; aliis. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbātur ad futurorū pręſignationē immiſſa. Vnde Ioſeph cùm expoſitur⁹ eſſet ſomniū Pharaoni, dicebat: Quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni. Et iterum: Abſq; me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni. tacitē ſic indicās, quòd & ſomniorum illorum immiſſio foret à Deo. Idipſum apertiſſimè & Daniel coram rege Nabugodonoſor: Eſt Deus (inquit) in cœlo, reuelās myſteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonoſor, quę ventura ſunt nouiſſimis temporibus. At rurſum: Qui reuelat myſteria, oſtendit tibi quæ ventura ſunt. Sed & in nouo teſtamento mul-

Sōniorū diſtictio

Sōnia ſupernaturalia.

Gen. 41.

Danie. 2.

ta ſolet per ſomnia immiſſa ſanctis hominibus Deus futura demonſtrare. Vnde Ioſeph legimus ab angelo Domini in ſomnis admonitum, de virgine Maria accipiẽda, de filio in Aegyptum adducendo, & reducendo. ¶ Quur autem Deus ita in ſomnis velit futura indicare, cauſa videtur, quia tunc ſenſus hominis magis ſunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interioribus etiam circa pauciſſima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impreſſionis & internæ commonitionis facilius ſuſceptiui. Huiuſmodi autem ſomnia non paſſim vulgaribus ſolent accidere, ſed illis qui ſunt præeminentes, vel ſanctitate, vt in quibus magnum & ſingulare aliquid Deus operari diſponit, vel dignitate, aut authoritate, vt in iis qui ſunt in adminiſtratione regnorũ. Quod enim Abrahæ, Iacob, Ioſeph, Daniẽlis, Iudæ Machabęo, & huiuſmodi ſomnia fuerint à Deo immiſſa, propter ipſorum fuit præcellentiam. Quòd autem Pharaoni & Nabugodonoſor, propter ipſorum dignitatem, vel certè ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationẽ fuit. Quòd etiam magiſtris piſtorum atque pincernarũ Pharaonis fuit ſomnium præſagium futurorum immiſſum à Deo, propter Ioſeph exaltationem factum fuiſſe creditur. Nihilominus Deo liberum eſt, cuicũque voluerit, etiam peſſimis ſomnia immittere. ¶ Alia verò ſunt ſomnia, quę appellãtur animalia: illa nimirum quæ contingunt ex prius in vigilia ſenſatis & maximè ex iis circa quæ fuimus in vigilia ſolliciti, ſiue anxiè diligenterq; occupati. Hinc fit, vt auarus ſomniet de pecuniis, de negociationibus, emptionibus atq; venditionibus. Guloſus de epulis & cõuiuiis: luxurioſus de mulierum conuictu & colloquiis, aliiſq; huiuſmodi. Homo autem miſericors, ſomniat de pauperum neceſſitatibus, de miſerorũ patrocinio. Qui zelat pro iuſtitia, ſomniat iniuſtitiæ punitionem, oppreſſorum ſuſpẽſionem, atque huiuſmodi. Nauta de ventorum proſperitate, & de nauigando ſomniat, & literis ſtudẽs de ſuo ſtudio. Et vniuerſaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia verſatur in ſomnio. Offerunt enim ſeſe ſpecies illæ dormienti, quæ ſolent vigilãti. ¶ Ex huiuſmodi autem ſomniis poteſt vtcunque coniectare homo, quid potiſſimũ ipſius affectui inhæreat. Vt ſi quis frequẽter de honoribus & laudibus humanis ſomniet, me-

Matth. 1. & 2.

Somnia animalia

Nota diligenter.

rito ſibi metuere poteſt, ne fortè ſit ipſe homo ambitioſus: item ſi de epulis ac lautitiis, ne fortè ſit homo delicatus & guloſus, atque ita in cæteris. ¶Sunt alia ſumma naturalia, quæ ſecundũ complexionis humanæ cõditionem cauſantur in phantaſia, ipſo videlicet quod in complexione hominis dominatur immutante cerebrũ, atque ſpeciẽ ſibi cõformem imprimente in phantaſiam, aut ſpeciẽ ſeruatã in ea mouẽte. Sic homines ſanguinei, in quibus dominatur ſanguis, de rebus rubeis, pulchris, & lætis ſomniãt, & frequẽter exiſtimãt ſe volare, eo quòd ſanguis cõueniat cũ aëre. eſtq; hæc cõplexio læta & aërea, propter quòd læta & amœna ſomniant naturaliter. Illi autem in quibus cholera dominatur, multũ ſomniant de igne, cũ quo conuenit cholera, item de bellis, iurgiis, & contentionibus, ad quæ cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) ſolent de aqua ſomniare, vt pote iuxta aquas ſe ambulare, aut in aquas ſe incidiſſe aut ſubmergi, hiſq; ſimilia, quæ plurimũ ſolẽt pueris (in quibus adhuc humidũ dominatur) accidere: ſomniant etiã de glacie, niue, & huiuſmodi, vt quòd per niuẽ ambulant, aut ſuper glaciem labant. Melãcholici verò (in quibus dominatur terra) frequenter ſomniant ſe in terra defoſſos, aut terra oppreſſos, aut de ſepulcris mortuorum déque aliis huiuſmodi, potiſsimũ quæ ad oppreſsionẽ pertinẽt: maxime autẽ de rebus grauibus & triſtib⁹, vtpote de inferno, de morte, de perſequutione ab aliis illata, aliiſq; ſimilib⁹, quoniam maxime grauis eſt & triſtis illa complexio. ¶Naturaliter etiam ſomniat homo de illo qđ ſibi deeſt, & quod appetit, vt eſuriẽs ſomniat de cibo, ſitiẽs de potu, micturiens de pariete aut loco aliquo ſeparato, vbi liceat ſecundum honeſtatẽ mingere: cacaturiens verò de cloaca. Vnde etiam interdũ huiuſmodi ſomniis contingit homines decipi, vt lectũ impleant pro ſimario, & condormientium lateria humectent pro pariete. ¶Ad eundem modum cum natura ſe oneratam ſenſerit alimenti ſuperfluo, quod ad generationẽ pertinet, dum ſe exonerare atq; liberare cupit, per ſomniũ in æſtimatiua imagines apparere facit talium rerũ ad quarũ pręſentiã ſolet fieri ſuperflui talis eiectio, eo quòd non aliter (niſi forte ex defectu virtutis retẽtiuæ) cõtingat eiuſmodi emiſsio. Natura ergo de ſalute viuẽtis ſollicita, id ita procurat, & æſtimatiuam

Quõ naturaliter diuerſę in hoĩb⁹ cõplexiões diuerſa faciunt ſomnia.

De exoneratione naturali nota tu digna.

ſic mouetᵣne ſi nō fiat ſupflui illius exoneratio, variis morbis & miſeriis miſere conſumat, id quod frequenter ſolet accidere. Atque ita cōtingit etiam caſtiſsimos viros, nocturnis illuſionibus ſolicitari atque vexari, illos maxime in quibus valida eſt vis generatiua. ¶ Quod ſi quis interroget, quonā pacto fieri id poſsit in imaginatiua, vt talis fiat imaginū effictio, cum prauiæ nō anteceſſerint cogitationes, ex quibus videantur poſſe oriri? Dicimus, ſicut in animalibus irrationabilibus æſtimatiua potentia naturaliter mouetur quātum ad ea quæ ſunt naturæ opera, vt ad nidum ſtruendū tali materia, tali forma, tali tempore, ad coeundū cum animāte ſui generis diuerſi ſexus, &c. ita æſtimatiuā hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eā quādā impreſsionē, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quaſi in æſtimatiua præſentiam ſolet tale naturæ opus fieri. Neque verò mirum, ſi dicamus naturaliter aliqua ex parte hāc æſtimatiuam moueri, quādoquidem opus iſtud quod quæritur (nempe ſuperflui corruptiui animalis expulſio) omnino naturale eſt, ad viuentis ſalutem conſeruandam.

CAPVT XXV.

¶ Quòd boni & ſtudioſi virtutum poſſent ſubinde mala perpeti ſomnia.

Totum hoc caput diligēter expende.

EX qua ſomniorum diſtinctione nō modica ſumi poteſt conſolationis materia aduerſus quorūdam nimium pauidorum inordinatum & ſcrupuloſum timorē, qui grauiter triſtātur, ſi quādo per ſomnium aliquid eis contigerit quod virtuti videatur cōtrarium, atq; ita ſe affligūt, quaſi talibus ſint vitiis apud Deum coinquinati, cum tamē ſecundū rationē viuant, & pro virili ſecundū ſpiritum aduerſum talia vitia vigiles decertent, neq; ex eo quod per ſomnium ita cōtigit, vllā apud Deū habeant culpā. Omnino enim cōtingere poteſt, & cōtingit nō rarò eum qui ſecundū rationē & voluntatē vere caſtᵘ eſt, ſomniis rerū venerearum illudi, & cū qui ſecundū rationē vere ſobrius eſt ac temperans, guloſitatis ſomnia perpeti. Iterumq; qui ſecundū rationem mitis, ac placidus eſt, atque lōganimis ſomniis iracundiæ & ferocitatis vexari. ¶ Sit enim quis (exēpli gratia) à naturali cōplexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipſo fortitudinem, hic

quãtunuis ſecundũ firmũ caſtitatis propoſitũ viriliter reſiſtat,& nequaquã conſentiat,ita vt propoſiti firmitate & cõtinua reſiſtentia,maxime autẽ deſuper veniente Dei gratia (ſine qua iuxta Sapientis ſententiã,nemo caſtus fieri poteſt) Sapien. 8
habitum caſtitatis ſit adeptus, continget nihilominus hunc interdum ſomnijs malę concupiſcentiæ illudi. Et qui vigilans præſente ratione,neq; pro vita, neq; pro morte in muliere cõſentiret appetitum,nec vllum ferret familiare colloquium aut commercium , dormiens ſubinde etiã amplexus & oſcula acceptat & quæritat. ¶ Ad eundem modum qui à naturali eſt cõplexione vehemẽter pronus ad iracundiam, plenus flauente cholera,hic quantũuis multo labore & multa Dei gratia ſit adeptus manſuetudinis patientiam,adeo vt vigilans,neq; in pilo,neque in obulo velit nocere quãtumuis in ipſum delinquẽti,hunc tamẽ contingit per ſomnium pugnare, interficere, dilaniare,diſcerpere hoſtẽ,eius domũ ac ſegetẽ ſuccendere,& cũcta eius bona diripere. ¶ Ita melancholicũ qui Dei gratia multo labore ſecundũ rationem atq; voluntatẽ puſillanimitatis vitiũ debellauit, & timorẽm pepulit inordinatũ , cõtingit per ſomnia graui cõcuti timore. Et qui in vigilia de Dei miſericordia optime confidit ſe conſequuturum æterna gaudia,per ſomnium pati ſibi videtur inferni tormenta : quiq; per vigiliam confidit ſe circundatũ lætãtium angelorũ caterua,per ſomniũ interdũ ſibi videtur in medio terribilium dæmonum iacere oppreſſus. Ita pure ſanguineus aliquis,quãuis vere ſecũdum rationẽ & voluntatis affectũ ex dei gratia oẽs auerſetur mũdi voluptates, ſubinde tamẽ per ſomniũ videtur ſibi in medio delitiarum iucundari ¶ Imò verò ſi diligentius aduertamus,comperiemus iſta omnia etiã in vigilia ita accidere. Hinc enim tentatiões ſunt quę à carne exurgũt etiã in bonis & ſãctis viris, videlicet vel gulæ,vel luxuriæ,vel iracundiæ,& cæterorũ malorum: quomodo de ſeipſo narrat beatus Hieronym⁹,quòd Hieronymus ad Euſtochium.
cũ in vaſta eremi ſolitudine exeſo eſſet corpore , & arctiſsima ſeipſum ſtringeret inedia,Romanis tamẽ ſe putabat intereſſe delitiis. ¶ Qui ergo huiuſmodi ſe ſentit ſomniis rerũ nõ bonarũ tãgi , aut etiã in vigilia eiuſmodi vexari motib⁹, nõ ſtatim deiiciaṫ animo,nõ ſe mox dei exiſtimet inimicũ. Veruntamen examinet ſeipſum diligẽter an non ex prauiis

Examinanda ſō nia vnde proficiſcantur.

in vigilia voluntariis cogitatibus,aut effectibus,iſta ſic examinanda ſō urgant,an non exorta fuerint à cauſa aliqua voluntarie ſubminiſtrata,vnde eiuſmodi ſomnia per ſe nata ſunt ſequi. Et quidem ſi poſt diligens examen nullius huiuſmodi mali ſibi eſt conſcius,nihil eſt quod metuat, non eſt quur multum anxietur animo:hoc tamen diſcat & conſideret,in ſua carne adhuc viuere concupiſcentiam,diſcat non debere ſe eſſe ſecurum,diſcat nōdum perfectè deuictū eſſe ſiue ſubactū domeſticū hoſtē,diſcat ſibi adhuc ſtandū ſuper cuſtodiam : & humilitatis ac prouidētiæ ſibi ſumat occaſionē, ne mox vbi aliquem virtutis habitū aut donū aliquod acceperit, omnia in tuto putet,ſeq; in portu nauigare ſecurū.Agat quoq; gratias Deo,cuius gratia ita ſibi aduerſiſsimū hunc hoſtem ſubiugauit,ſubiectumq; fecit(carnem dico & ſanguinē) vt non niſi in ſomno abſente ratione , vel in vigilia per ſurreptionem,velut à tergo aut à longe audeat accedere,& non in vigilia aperte prodire in aciem.Eſt enim hoc ſignum euidens infirmati hoſtis,cum iam nō palam,ſed velut per ſurreptionem tantum ex abdito,audet aduerſarium impetere. ¶ Cæterum,de ſomniis quatenus ex eis pronoſticari aliquod liceat aut non,item quomodo ea obſeruare & non obſeruare, præſentis non eſt negotii. Ad moralem enim ſpectat doctrinam,tametſi non minima ex parte ex præcedētium hęreant cognitione.Nos ergo de plurimis paucula quædam dixiſſe contenti (quoniam profecto etiam ſi velimus multa, nō valemus,ob ignorantiam rerum intus latentium) feſſum nunc calamum abditarū rerum curioſa inſpectione atque perſcrutatione,ad quietem reponimus , quo deinde ad id quod totius cōſiderationis noſtræ erit ſupremum , reparatis viribus alacriores redeamus:ſi tamen prius(iuxta hactenus in libris omnibus ſeruatam conſuetudinem) magni Dei gloriam cā tico celebrauerimus,cuius ſunt omnia hęc mirabilia,hiſque infinito maiora , quæ noſtri ſterilitas calami minime valet explicare : qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit, regnat,& gloriatur in ſecula ſeculorum,Amen.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ Liber decimus.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI QVI eſt fabricator humani cerebri.

VIdebam ego nuper anatomiam, inciſionémq; humani corporis: aderat qui ſecabat chirurgus, aderat qui demonſtrabat omnia medicus.

Ille quidẽ diuidebat ſubtiliſsime,& vſq; ad venulas minimas tenuiſsimóſque neruulos incidebat omnia: hic verò digitis ſollicitiſsime cuncta monſtrabat, verbíſque declarabat quantum poterat.

Super mẽbris ſingulis quantumuis paruulis faciebat ſermones prolixiſsimos: & poſt finita verba omnia adiiciebat nondum ſe membri naturam explicuiſſe vel vſque ad dimidium.

Tantum (inquit) quæ magis ſunt cognitu vtilia, quæ magis expoſita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis ſermonibus.

Admiratus ſum vehemẽter in pluribus ſagacis naturæ operibus: dum ita mirandum conſpicerem in cunctis ordinem, ita ſtupendam in ſingulis virtutem, & vſum neceſſarium.

Nihil erat ſuperfluum, inordinatũ nihil, nihil indecorũ, nullum erat membrum, à cuius contemplatione poſt inſpectа auditáque omnia cum ſtupore non abſcederem.

At verò poſteaquam ad verticem peruentum eſt ad anatomiam cerebri, ibi videlicet quę prius videram iudicabam nihil eſſe omnia.

Secabat ille ſumma ſollicitudine, inciſionibus ſubtiliſsimis: iſte de rebus minimis neſcio que declarabat maxima.

Pape, quàm ſtupẽda, quàm admiranda, quàm ſpectatu digniſsima illic erant demonſtranda: vix tota oculorum intẽta acie ſufficiebã intueri, de quibus iſte tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi neſcio quæ nimiũ mirandæ connexiones & immiſſuræ, quibus iſta nectebantur adhærebántque inuicem.

Ibi vẽtriculorum diſtinctiones variæ, & cellulæ diſtinctæ diſtinctione viſibili: ibi rete mirabile, vere mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cũ vix præ tenuitate ipſum poſſet conſpicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium ſpectatu digniſsima colligatio: ab anteriori parte molliorum, duriorum à poſterioribus.

Naturæ prouidentiam mitis efferebat preconiis ſingulorum adinuicem prouidam diſpoſitionem oſtendens, ad ſalutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commõſtratis plura oſtendere: ego verò longius non valebam progredi, neque præeuntem valebam inſequi, quoniam me ſtupor inuaſerat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte ſecundus, præcellẽtior omnibus: quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuę?

O vtinam contingerent tibi ſpectatores, artifices periti operis: ab his enim poſſet tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus nihil æque optant ac peritos artis ad ſpectandum illud.

Si magnæ artis opus in poſſeſsionem venerit hominibus rudibus qui artis ſunt ignari: perdit artifex gloriã artis ſuæ quantumuis ſit præcellens artificium.

Ita profecto nobiſcum res habet, quantum ad præſtantiſſima opera tua: fabalibus ſtipulis groſsiores ſumus quantũlibet nobis videamur ſubtiliſsimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam cõtemplari ſufficimus, neque milleſimam partem artis quam oſtendit iſti in capite noſtro, vel doctiſsimus pernouit medicus.

Attamen etiã ſi nemo miretur, ſi nemo laudet ſemper manet in opere ipſo gloria artificis: ita & tibi magne Deus ſemper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maieſtate tua: ſis benedictus, ſis laudatus & glorioſus in ſecula, pro inæſtimabili ſapientia & bonitate tua.

Gloria patri, & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

¶ Finit Pſalmus.

LIBER VNDECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE, DE INTELLECTV ET EIVS OFFICIIS.

PRAEFATIO.

QVæ hactenus à nobis libris præcedentibus determinata ſunt, nō homini ſunt peculiaria, ſed vel rebus naturalibus omnib⁹ generaliter conueniũt, cuiuſmodi ſunt quę in primo libro de principijs dixim⁹, & in ſecundo de cauſis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atque corruptione: vel homini ſunt cum cæteris viuentibus (vtpote plãtis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus libris de potentijs vegetãtibus & ſenſibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de ijs quæ homini peculiariter competunt, quicquam egimus. At vero hominis egregia præcellentia, qua cęteris omnibus præſtat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito ſpecialem exigunt tractatum. Si enim cęleſtia corpora, propter ſuam quam in hæc habent inferiora potentem actionem, ſpecialem meruerunt determinationē, ſi denique etiam meteorologicæ impreſsiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter ſuam tantum incertam & ſubitam generationem ſingularem nobis extorſerunt tractatum: humanæ naturæ præcellẽtia, an non multo iuſtius id ipſum expoſcit, ac exigit? Videlicet vt illas ſpeciali opere diſcutiamus, declareműſq; nobiliſsimas virtutes & operationes, quæ homini ſic proprie peculiariterq́; cõueniunt, vt in nullis rebus naturalibus poſsint eędem vel ſimiles reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio diſciplinæ, poſt exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipſum quod eſt omnium præcipuum negligere, & ad quod cętera omnia tãquam ad finem ordinantur intactum pertranſire? Iuſtum eſt ergo, ſemel nobis in manum ſuſceptus calamus tantiſper nobis inſeruiat, donec pro noſtra virili ſecundum bonum Dei auxilium, & hæc verę maxima vel balbutientes explicauerimus.

CAPVT I.

¶De hominis præcellentia,& quomodo intellectus per ſenſum cognoſcitur.

Intellectus& volũtas quã ta homini pręſtẽt

H Ominis ſuper alias res naturales præcellẽtia,in intellectu atque voluntate conſiſtit,potentijs duab⁹ vtiq; nobiliſsimis.quibus Dei in nobis imaginem & ſimilitudinem gerimus,& ſecundũ quas Deiformes Deique capaces ſoli homines ſumus.ſecundum quas immortales ſumus incurruptibiles,& impaſsibiles (paſsione quacunque violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentiſsimę fuerit actionis:ſecundnm quas item ſoli homini cõuenit in ſuis actionibus libertas meritum vel demeritũ,præmium atq; pœna, ſaluatio atque dãnatio æterna,fœlicitas ęterna vel ęterna miſeria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & voluntate carens immortalis eſſe poteſt,nulla Dei imaginem in ſe gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur,nulla meretur vel demeretur,nulla præmio æterno remunerabitur,vel ęterna pœna punietur.Hęc enim omnia ſolius ſunt hominis,quemadmodum in poſterioribus latius declarabimus.¶Quoniam vero ſecundum rectum ordinem prius eſt rem intellectu percipere,poſterius autẽ velle vel nolle.Intellectus enim eſt præſentale voluntatis acceptare vel refutare,iccirco prius de intellectu quàm de voluntate eſt dicendum. Eſt autem in diſciplinis ordo valde conueniens,incognita per nota, & minus nota per notiora(quãtum fieri poteſt) declarare,quemadmodum ex principijs per ſe cognitis venitur ad ſcientiam cõcluſionis,& ex corporalibus exemplis manuducimur ad intelligẽda ſpiritualia.Erit ergo modus conuenientiſsimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad ſenſum(qui iã ex ſupra determinatis præſupponitur cognitus) partim quidem ſecũdum ſimilitudinem, partim vero ſecundum diſsimilitudinem. In quibuſdam enim conueniunt, & in quibuſdam differunt. ¶Primum itaque omnium aduertendum eſt,quòd ſicut ſenſus eſt potentia quędam apprehenſiua rerum foris exiſtentiũ abſque reali ſuſceptione ipſarum per ſolam receptionem ſpecierum:ita & intellectus talis quędam eſt potentia per quam homo ea etiam quæ extra ipſum ſunt intus apprehendit,non rem ipſam vel eius partẽ vel vl-

lam corporalem eius qualitatem, ſed tantum rei quam apprehendit ſpeciem intra ſuſcipiendo. Non enim in anima (vt Ariſtoteles ait) lapis, ſed lapidis eſt ſpecies. ¶ Eſt tamen manifeſta eius in hoc differentia à ſenſibus exterioribus, quòd ſinguli ſolum ſui proprij ſenſibilis ſuſcipiūt ſpeciem, vt viſus ſolam ſpeciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium ſimul eſt ſuſceptiuus & omnium apprehēſiuus. Tranſcendit etiam potentiam primam interiorem, quam ſupra nominauimus ſenſum communem: quoniam ille licet communiter ſpecies ſuſcipiat ab omnibus exterioribus ſenſibus, non tamen poteſt niſi illas ſuſcipere quæ ei ab exterioribus tranſmittuntur. Nulla enim ſpecies eſt in ſenſu communi, præter eas quę à ſenſibus exterioribus ad ipſum tranſmittuntur. Ariſt. 3. li. de ani. ¶ Amplius vero etiam à vi æſtimatiua ſiue phantaſtica differt intellectus (tametſi quibuſdam antiquorum ita viſum non fuit) quoniam intellectus eſt potentia vlterior, & multo ſuperior ipſa æſtimatiua, ſicut æſtimatiua ſuperior eſt in ſenſu communi aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellect⁹ ſit, & quomodo homo cæteris præſtet hac in parte animantibus, erit manifeſtum.

CAPVT II.

¶ Quomodo intellectus ſit potentia ſuperior, quàm æſtimatiua.

PRo cuius intellectu notandum eſt, quòd illa potētia merito ſuperior dicitur, cui altera ſubſeruit & ſubminiſtrat, & quam illa tranſcendit ac ſuperat virtute actionis: quemadmodum videlicet ſenſus communis ſingulis exterioribus ſenſibus eſt ſuperior, eo quòd ſinguli ſubminiſtrent illi, tranſmittentes ad ipſum ſuorum ſenſibilium ſpecies. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores ſenſus, quoniam diuerſorum ſenſuum ſenſibilia ſimul conferre poteſt, atque inter ea dijudicare, item & actus ſenſuum exteriorum percipere, quę duo nullus poteſt ſenſuum exteriorum. ¶ Rurſum æſtimatiua iccirco ſuperior reputatur & eſt ſenſu communi, quoniam hic illi ſubminiſtrat, ſpecies ſuſceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam tranſmittens & ibi recondens: non vtique pro ſemetipſo (quoniam ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium non vtitur) Quomodo potētia vna eſt altera ſuperior.

ſed pro æſtimatiua,ſiue phantaſtica,nimirum vt ex ſpeciebus huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas,componátq; & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuum exerceat officium. Ipſa autem æſtimatiua operationes habet excellentiores quàm ſenſus communis,vel imaginatio,eo quòd ſpecies illas poſsit adinuicem componere & diuidere,atque ita cogitationem tali compoſitioni,vel diuiſioni ſpecierum reſpondentē in ſe ipſa efficere,ac talis intētionis ſpeciem nunquam à ſenſu cōmuni habitam in memoria reponere. Item poteſt non ſenſatas intentiones elicere, eáſque ſimiliter reponere,quæ neque ſenſus cōmunis neque imaginatiua poſſunt. Iccirco iure ſuperior dicitur. ¶ Eadem quoque ratione æſtimatiua etiam memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius vtitur ſeruitio, quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori:& habet æſtimatiua multo nobiliores operationes.

Intellectus æſtimatiua nobilior.

¶ Ad eundem ſane modum comperimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua vi, ſiue phantaſtica multo ſuperiorem, videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit. phantaſmata (id eſt,intentiones in phantaſia operatas) præſentando ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium,& omnem ſenſum trāſcendentium, quæ nullus ſenſus, neque interior neque exterior poteſt comprehendere. Atque hæc eſt operatio illa qua intellectus ſuperat æſtimatiuam. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata (id eſt, ad ſpecies vel intentiones quæ ſunt in phantaſia ſiue æſtimatiua) quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu communi tranſmiſſas,& in imaginatiua ſeruatas. Quomodo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutū,quod per ſenſum communem non poteſt videlicet amicitiam, vel inimicitiam, voluptatem,& dolorem,conueniēs & diſconueniens ſecundum ſenſum:ita per intellectum homo plurima intelligit, quæ per æſtimatiuam ſolam impoſsibile foret percipere. ¶ Tametſi enim æſtimatiua poſsit elicere intentiones non ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in imaginatiua, ſunt tamen illæ perpaucæ,& huiuſmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conſeruationem atque directionem, ſecundum quod animal eſt, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel diſconuenientis ſecundum ſenſum: quam æſtimatiuæ operationem

in pueris videmus nondum ratione vtentibus, itē & in amētibus atq; morionibus grandioris ætatis, in quibus perparū cernitur differentiæ ab irrationalibus, niſi quòd propter excellentiam æſtimatiuæ in hominibus videantur in quibuſdā eminere. ¶ At vero intellectus couertendo ſeſe ad eas quæ in phantaſia ſiue æſtimatiua ſunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionem, quas ſenſitiua potentia nulla ſiue exterior, ſiue interior poteſt percipere. Intellectus enim virtute mirabili intelligit formas ſeparatas, naturas vniuerſales, angelicas mentes, imo & ipſum Deum: quæ nequaquam ab æſtimatiua poſſunt cognoſci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuerſalibus quàm in particularib^9, tam in abſtracto quàm in concreto. & multipliciter ratiocinando, de quibus omnibus ſuo loco dicetur poſterius. Nunc vero (priuſquam extra propoſitum abducamur) illud tota virtute qua poſſumus declaremus, quomodo intellectui in ſua operatione æſtimatiua ſubminiſtrat, id eſt, quomodo ex phantaſmatibus intellectus rerum cognitionem in ſe poſſit acquirere, quæ non in æſtimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem. ita in homine ab optimo Deo pulchre diſpoſitarū clareſcet, & nihilominus (quod quęrimus) ipſius intellectus natura fiet manifeſta.

CAPVT III.

¶ De Platonis opinione exiſtimantis omnium intelligibilium ſpecies eſſe intellectui concreatas.

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondā celebris opinio, qui exiſtimauit rerum omniū intelligibilium ſpecies fuiſſe intellectui à principio concreatas, & animam rationalem à principio ſuæ conditionis omnium rerum habuiſſe cognitionem, per ſpecies proprias ſibi cōcreatas: quā cognitionē dicebat p immerſionē in hoc corpus animā perdere, ſpecies tamē manere: quomodo homo multo obrutus potu, aut ſomno preſſus nihil eorū actu intelligit, quæ tamē ſecūdū habitū & ſpecies tenet. Atque ita (iuxta poſitionis huius conſequētiā) aſſerebat, hominis ſcire vel addiſcere, non aliud eſſe q̄ reminiſci. Dicebat enim, cum Platonis opinio.

quis de nouo quippiam videretur addiſcere, ſpeciem in anima exiſtentem (vtpote ipſi concretam) ſolum excitari, ſicq; tantum recordationem fieri quaſi oblitæ rei per craſsi corporis immerſionem, nõ autẽ ſpeciem vllam de nouo in intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominẽ iam addiſcere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam poſitionẽ dicendum foret, intellectum non poſſe vti miniſterio æſtimatiuæ ad aliquam ſpeciem de nouo in ſe acquirendam, ſed tãtum ad exercitationem ſpecierum: ita videlicet vt per phantaſmata excitarentur ſpecies, quæ in intellectu præexiſtunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius ſunt ſpecies cognitionem. ❡ Verùm hæc poſitio primum quidem Chriſtianæ fidei non conſonat, quæ tenet animas hominũ non ſimul fuiſſe creatas, neque etiam præfuiſſe ante corporis informationem: ſed vna cũ infuſione corporis ſigillatim ſingulas à Deo creari, & eo ipſo momento quo in corpus infundũtur ſimul & creari. Deinde etiam philoſophis meliora ſentientibus, eadem poſitio diſplicet. Reprobat enim eam Ariſtoteles tertio libro quem de anima ſcripſit, pulchre docens, intellectũ nullam habere ſibi connaturalem & cognatam ſpeciem, ſed eſſe velut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptum: eſſe tamen intellectum ex ſua natura ad ſpecies omnium rerũ in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptum ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſentẽtiam (vt magis veram, magiſque fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omiſſa.

Ariſtoteles à Platone diſſentit.

CAPVT IIII.

❡ De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.

AD cognoſcẽdum ergo quomodo intellectus in ſua operatione phantaſię vtitur miniſterio, nota, quòd (iuxta Ariſtotelis cæterorúmque eius in hac parte ſequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibilium efformare, atq; efficere, quibus mediantibus fieri poſsint rerum intellectiones. Intellectus autem patiens vel paſsibilis dicitur, cuius eſt ſpecies virtute intellectus agẽtis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebus naturalibus compoſitionem ponimus ex forma ſubſtãtiali o-

Intellectus agẽs & patiẽs.

mnium accidentium atq; diſpoſitionum effectiua, & materia omnium ſuſceptiua: ita intellectus totam ſubſtantiã ex duabus hiſce potentiis velut partibus duabus dicunt conſtare, quarum altera ſe habet ſecundum rationem materiæ, videlicet intellectus paſsibilis, nullo modo actiuus, ſed tãtum paſsiuus atq; ſuſceptiuus ſpecierum: altera vero habet rationem formæ, ſolum actiuus & nullo modo paſsiuus. ¶ Intellectus agens (vt inquit Ariſtoteles) eſt in omnia facere, hoc eſt, omnium intelligibilium ſpecies poteſt in intellectu paſſibili efformare, comparaturq; lumini in ordine ad colores: quoniam ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuã ſpeciem organo viſus imprimere, ſicq; ipſum cuius eſt color à ſenſu facit cognoſci: ita per hunc agentem intellectum ſuã virtutem cõuertentem ſuper phantaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio, ſiue intellectiua cognitio. Neque vllum eſt ens quantumlibet à ſenſu remotum, quantumlibet vniuerſale, quantũlibet abſtractum, cuius non poſſit intellectus agẽs ex aliquo ſibi oblato phãtaſmate (id eſt, ex aliqua intentione phantaſtica) in intellectu paſsibili ſpeciem efformare. Quid enim magis à ſenſu elõgatum quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ eſt virtutis, vt aliquam ſpeciẽ poſsit in intellectu efformare, mediãte qua Deum vtcunq; cognoſcat, quanuis nondum ſecundum eſſentiam ſicuti eſt. Eſt ergo intellectus agentis (iuxta Ariſtotelis ſententiam) in omnia agere, id eſt, ſpecierũ omniũ intelligibiliũ rerum effectiuũ. Qui enim poteſt in id quod remotiſsimum eſt, multo facili⁹ poterit in illud quoq; quod eſt minus elongatũ. ¶ Intellectus autem paſsiuus eſt in omnia fieri, id eſt, omniũ rerum poteſt in ſe ſuſcipere ſpeciẽ, poteſtque rerum omnium ſimilitudine formari. Vnde fit, vt nonnunquam etiam poſsibilis à potentia ſuſcipiendi nominetur. Quod quidem manifeſte ex præcedenti conſequitur. Si enim intellectus agens potens eſt omnium ſpecies efformare, & in ſeipſo non poſsit quicquã recipere, ſed quæcunq; ipſe operatur, ſuſcipit intellectus paſsibilis, maniſeſto ergo conſequio infertur, quòd paſsibilis intellectus ſit omnium ſpecierum intelligibilium rerum ſuſceptiuus. Quemadmodum ſi forma ſubſtãtialis lapidis eſſet omnium operationũ

Ariſt. 3. li. de aĩa.

effectiua. materia lapidis vtiq; omnium eſſet ſuſceptiua. Eſt enim intellectus agens (vt ſupra diximus) tanquã forma, patiens vero vt materia. Atque hoc modo intellectus paſsibilis quodammodo dicitur eſſe omnia, id eſt, omniformis, quatenus omniũ ſimilitudine poteſt formari, indui & ornari, quẽ-

Hieronymus. admodum pulchre beatus Hieronymus in epiſtola ad Paulam de omnibus ſacrę ſcripturæ libris de cera ait, his verbis, Mollis cera, & ad formandũ facilis, etiã ſi artificis & plaſtæ ceſſent manus, tamẽ virtute totum eſt, quicquid eſſe poteſt.

CAPVT V.

¶ Per qualitatẽ luminis, declaratur virtus intellectus agẽtis.

Quemadmodum autem in corporalibus nullus eſt color qui non per lumen poſsit illuſtrari vt ſuã ſpeciem organum infundat, ſicq; viſionem in ipſo efficiat: ita nulla res eſt cuius non poſsit (per huius intellectus agẽtis ad ſe conuerſionem) intelligibilis ſpecies imprimi in intellectum poſsibilem, & cuius non poſsit in eo notitia efformari per virtutem agentis intellectus. Quemadmodum enim color eſt obiectum viſus, & ideo quicquid ſub colore comprehẽditur, luminis illuſtratione æque poteſt in viſum imprimere ſuam ſpeciem: ita ens ſiue verum (quæ ad inuicẽ conuertuntur) obiectum eſt adæquatum intellectus: atq; ob hoc, per lumẽ intellectus agẽtis poteſt in intellectum paſsibilẽ imprimi ſpecies omnis eius quod ſub ente continetur.

Ens ſeu verũ intellectus obiectũ. ¶ Rurſum quemadmodum nullus color quãtũuis lucidus, quantumuis nobilis, poteſt à viſu percipi, ſi defuerit lumen, quod ſuper ipſum cadat, ipſumq; illuſtret: ita nullum ens eſt intelligibile, niſi ratione huius intellectus agentis, videlicet niſi hic ſuo fulgore ad rem illam ſeſe conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutem luminis fit color melius viſu perceptibilis, ita vt lumine ſplendidius ſuper colorẽ cadente, ipſe ſit melius viſu diſtinguibilis, quàm ſi lumine tenui & obſcuro illuſtraretur, eo quòd in organum ſpecies perfectius imprimatur: ſic etiam iuxta huius agẽtis intellectus virtutẽ res eadem ab vno melius perfectiuſq; intelligitur quàm ab alte-

Intellectus agẽs verũ eſt lumen. ro, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfecti⁹ rei ſupra quam cadit, & ad quam ſe conuertit ſpeciem intellectui imprimit paſsibili. ¶ Patet ergo, quemadmodum huius intellectus agẽtis natura, mirum in modum ex luminis

naturalis cognitione oſtẽditur. Eſt enim & ipſe verum lumẽ ſpirituale & vtiq; verius illo quod à Sole diffunditur in aërẽ. Hoc enim lumẽ eſt de quo Pſalmiſta loquitur, dicẽs, Signatũ eſt ſuper nos lumen vultus tui domine, dediſti lætitiam in corde meo. Sicq; enim plæriq; ſanctorũ patrũ locũ iſtũ interpretãtur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut ſignauit, dũ nobis in apice ſupremoq; vertice animę ſpeciali pręrogatiua dignitatis impreſsit. Et eſt plane intellectus hic agẽs in homine quoddã diuinitatis veſtigiũ, ac participiũ aliquod infinitæ immenſæq; lucis quæ eſt ipſe Deus. Quomodo enim ab igne permaximo ſcintillulæ multæ exeũt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarii referẽtes, ita ab illa immẽſa ineffabiliq; diuina luce (de qua ſcriptũ eſt, Erat lux vera quæ illuminat omnẽ hominẽ venientem in hunc mundum) in animas ſingulorum hominum velut ſcintillula quædam deriuatur, eiſq; inſidet inextinguibilis: ſi tamen iuſtum eſt, modicum iſtud in nobis lumen reſpectu Diuinæ lucis cõparare ſcintillulæ, reſpectu ignis magni: quãdoquidem alias in ſcriptura ſancta legimus ipſos quoq; in gloria pleniſsime refulgẽtes beatos, non niſi ſcintillis fulgentibus comparari. Sic enim quodam loco legimus, Fulgebunt iuſti, & tanquã ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Nos tamẽ ſcintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participium, quandoquidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Pſal. 4. Iohan. 1. Sapien. 1.

CAPVT VI.

¶ Ex differentia intellectus & ſenſus, oſtenditur neceſſario ponendum intellectum agentem.

Est autem notanda differentia inter ſenſum & eius obiectũ ex parte vna, & inter intellectũ & eius obiectum ex parte altera. Nam ſenſibile obiectum (ſi adſit requiſita cõditio) ſua actione imprimit ſuã ſpeciẽ in organũ ſenſus: vt color præſente lumine agit in organũ viſus, agẽdoq; imprimit in ipſum ſuam ſpeciem. Lumẽ enim non eſt cauſa effectiua ſpeciei, neque in oculũ agit per hoc quod colorẽ illuſtrat, ſed eſt tãtũ quędã cõditio requiſita ad hoc vt color poſsit agere in viſum. Quantũ vero ad intellectũ, contrario modo ſe res habet. Cum enim rẽ aliquã quæ eſt extra nos intelligimus, ipſa res nõ agit in intellectũ per ſe impri-

Intellectus in ſenſu differentia.

mendo ſuam ſpeciem. Nulla enim res corporalis poteſt agere in intellectum, cum ſit potentia ſpiritualis, & nullum habens organum corporeum. Neque imaginandum eſt; ſic ab æſtimatiua trāſmitti ad intellectum ſpecies corporales, quomodo ab exterioribus ſenſibus trāſmittuntur ad ſenſum cōmunem. Cum enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus poteſt eſſe tranſitus per quem ſpecies talis ſenſibilis poſsit tranſmitti ad intellectum. Sed neq; intellectus ipſe (propter ſuam nobilitatem) capax foret vllius ſpeciei ſenſibilis. ¶ Atq; hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum quàm duplicem ſenſum. Non enim ſolet ſenſus diuidi in agentem & patientem: ſed ſenſum dicunt ſimpliciter eſſe potentiam paſsiuam, quantum ad ſpeciem, eo quòd ſpeciem in ſeſe non debeat neque poſsit efformare vllus ſenſus, ſed ipſius obiecti actione in ipſum imprimatur, & in ſpeciem acquirendo ſe habeat pure paſsiue, tametſi in ordine ad actum ſuum proprium, quodammodo ſit potentia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim ſuam, ſenſus in ſe ipſo efficit: ſpeciē autem (mediante qua vt inſtrumento ſuam operatur ſenſationem) nequaquam. Atq; hac ratione, quãtum ex parte obiecti tota ſubſtantia ſenſus paſsiua dicitur: neque in agētem & patientem ſecundum ſuas partes ſecatur. ¶ Contra vero quia obiectum intellectus per ſe non ſufficit ſua actione imprimere ſuam ſpeciem, omnino tamen eget ſpecie, ſi debeat intelligere: neceſſe eſt intellectum ponere nō merè paſsiuū, reſpectu ſuæ ſpeciei, ſed partim effectiuum. Alioqui impoſſibile eſſet ſpeciem in intellectu formari, & per conſequens neque vlla poſſet fieri intellectio, cum ſine ſpecie ipſa nequeat fieri viſio in oculo, ſi nec potentia ipſa viſiua haberet virtutem efformādi in ſpeciem coloris, nec etiam ipſi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet viſus ſpeciem coloris, ſi neque à ſe ipſo neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo neceſsitas eſt ponendi intellectum agentem, ad cuius poſitionem neceſſario conſequitur intellectus paſsibilis poſitio. niſi enim ſpecies intelligibilis in intellectu ſuſciperetur, non poſſet intellectus intelligere. ¶ Cæterum, an intellectus hi duo, ponendæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an ſolum ſecundum rationem diuerſam diſtinguantur

Quare duplex intellectus ponitur & non duplex ſenſus.

(videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi competit officium efformare & efficere ſpeciem intelligibilem, idémque patiens quatenus non in alio aliquo ſed in ſeipſo hanc ſpeciem per ſe effectam recipit) nolumus impręſentiarum curioſius perueſtigare. Perparum enim refert, an re, an ratione ſola dicatur diſtingui: ſi hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

CAPVT VII.

❡ Quo modo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu.

AD cognoſcendum autem modum quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quod pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero, vt nullius rei cognitio poſſit venire in intellectũ, quę non primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumpſerit initiũ: neque vlla poſſit ſpecies intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu paſſibili, quam non originaliter ęx aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emendicauerit. Propter quod dixit Ariſtoteles. Ariſt.1. li.poſter.

Omnem noſtram cognitionem debere à ſenſu habere exordium.

Quod tamen non ita eſt intelligendum quaſi intellectus agẽs immediatę à ſenſibilibus exteriorum ſenſuum accipiat ſuas ſpecies intelligibiles: ſed mediate, ratione videlicet phãtaſmatum, id eſt, intentionum in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentium, quæ omnia à ſenſuum exteriorum cognitione primordialiter oriuntur. ❡ Eſt enim talis habitudo intellectus agentis ad phantaſmata in phantaſia, qualis eſt ſenſus exterioris ad obiectum exiſtens in re ſenſibili. Nam ſicut ſenſus non poteſt accipere ſuam ſpeciem niſi conuertendo ſe ad ſenſibile, vel niſi ipſi præſentẽt offeraturq́ præſens ſenſibile, ita intellectus agens ad comparandum ſibi intelligibiles ſpecies cõuertere ſe debet ad phantaſmata, id eſt, ad aliquas imagines vel intentiones in æſtimatiua ſibi præſentatas. Et quẽadmodum ſenſibile ipſum cũ ſit corporea qualitas, acquiritur tamen & formatur in ſenſu, quæ eſt potẽtia vtcunq; ſpiritualis ſecundũ ſuam ſimilitudinẽ, modo quodam ſpiritua-

ſita phantaſma quanquam res ſit materialis & imago craſſior quàm vt ſecundum talem conditionem poſſit recipi in intellectu, abſtrahitur tamen ab ipſo ſpecies intelligibilis multo ſpiritualior & intellectui bene proportionata: idque per virtutem agentis intellectus, ſeſe ſuper phantaſma conuertentis, cuius eſt tanta virtus, vt à phantaſmatibus impuris & materialibus poſſit ſua nobiliſſima inexplicabilique virtutis efficacia ſpeciem immaterialem educere atque abſtrahere, ac velut efformare, quæ intellectui conueniat pro ſua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis eſt tanta excellentia, vt ſuper colorẽ ipſo cadente in viſu gignatur ſpecies, quæ abſque ipſo non potuiſſet in oculo produci. ¶ Non ſunt tamẽ prædicta ſic intelligenda, quaſi aſſerere velimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex ſenſu etiam phãtaſię accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita conſequenter, quemadmodum ex notitia præmiſſarum efficit in ſe notitiam concluſionis: & ex notitia intellectuali ſingularium efficit cognitionem vniuerſalium. Atque in his non immediate ſumitur cognitio intellectus à ſenſu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à ſenſu eſt, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à ſenſu debet accipi. Cum enim intellectus de ſe nihil habeat, omnia deforis acquirat neceſſe eſt. Attamen cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis poteſt mirabili ſuæ fœcunditatis virtute progignere.

CAPVT VIII.

¶ De modo quo intellectus agens conuertit ſe ſuper phantaſmata.

Modus autem quo intellectus agens ſe cõuertit ſuper phantaſmata ad formandum ſibi ſpecies intelligibiles, eſt ipſa phantaſmata illuſtrando, eáque à cõditionibus materialibus depurãdo. Phãtaſmata enim in phantaſia rem non niſi craſſo modo & ſenſibiliter (vt videlicet ſenſu perceptibilis eſt) repræſentat, ſub cõditionibus materialibus & indiuiduantibus, videlicet ſub loco determinato & tẽpore determinato, & cæteris conditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à ſenſu exteriori cognoſcitur. Intellectus autem ſua nobilitate omnes

has materiales & ſingulares conditiones ſeparat, & ſpeciẽ talẽ in intellectu paſſibili format, quæ rem abſque eiuſmodi imperfectionibus repræſentet. ¶ Vnde hoc modo intellect⁹ hominis ex phantaſmatibus materialibus, & cognitione rei materialis quã intellectui exhibet phantaſia, pertingere poteſt ad cognitionem rerum immaterialium & prorſus abſque materia ſeparatarum. Verbi gratia, ex his quæ ſenſibus exterioribus percipimus, rebus iſtis viſibilibus & materialibus, quæ vt habentia actum cum potentia (id eſt formam cũ materia) in phantaſia cognoſcimus, intellectus agens ſuper phãtaſmata huiuſmodi ſe cõuertens, ſeparat & abſtrahit id quod materiale eſt & imperfectũ, formátque ſibi ſpeciem quæ ſolum actum nudámque formam abſque potentia materiæ per ſe ſubſiſtentem repræſentat, per quam angelicas ſubſtantias apprehendit, quæ ſunt formæ ſeparatæ abſque materia.

Intellectus immateria lia intelligit ex ſẽſibilibus.

¶ Sic ex cogitatione creaturæ quam phantaſia apprehẽdit, ſub determinatis conditionibus (vtpote ſubſtantia, qualitate, ſub tali materia, ſub talibus diſpoſitionibus accidentalibus, ſub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abſtrahens, format ſibi ſpeciem quandam atque ſimilitudinem in intellectu paſſibili repræſentantem ens immateriale, abſque magnitudine, abſque omni accidente, abſque omni mutatione & motu, abſque omni generatione, corruptione, & paſſibilitate, abſque initio & fine durationis, abſque omni tẽpore & loco, abſque omni compoſitiõe & permixtione, abſque vllo ente ſimpliciter priori, & ita in cæteris, ſic abſtrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantaſmatibus: ſicque in nobis Dei ſpeciem formamus ex viliſſimis creaturis, quas in phantaſia cognoſcimus & quarũ cognitionem primam hauſimus ex ſenſibus.

CAPVT IX.

¶ Quomodo Dei cognitionem duobus modis poteſt intellectus agens in nobis efformare.

FAcit autẽ intellectus agẽs duobus modis in nobis Dei, eorumq; quæ ad Deum ſpectant cognitionem. Primo quidem, per abnegationẽ, ad eũ modum quo ſupra dictum eſt: cum videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas

phantaſiamur) abnegamus atque abiicimus, ita vt ex ipſo quod in phantaſmate eſt ſolum entis conceptum ſeruantes, reliquum omne quicquid adiũctum eſt imperfectionis, quicquid craſſum, quicquid imperfectum per abnegationẽ abiiciamus, imaginantes videlicet non generabile, nõ corruptibile, non comprehenſum loco, non accidentibus varium, non mobile ſecundum locum, non vlla ratione mutabile, non compoſitum vlla compoſitione, non habens initium durationis neque terminum, non viſibile, non vllo ſenſu ſenſibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum eſt abnegando. Dicimus ſignanter abnegando omne quod imperfectũ eſt. Nõ enim omnia debent à Deo abnegari, quæcunque poſſunt in rebus corporalibus inueniri, ſed ea quæ aliquam includunt imperfectionẽ. Non enim dicimus Deũ non ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionẽ. Perfectionis namque eſt, eſſe intelligibile & eſſe amabile, quoniam quod non eſt intelligibile, non eſt ens: & quod non eſt amabile, non eſt bonum. Sed per abnegationem Deo attribuĩmus, quod ſit non ſenſibilis, quoniam ſenſibile eſſe includit imperfectionem. Nõ enim ſunt ſenſibilia per ſe niſi accidentia, neque per accidens niſi quæ accidentia in ſe ſuſcipiunt. Atque hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem ſic Deum cognoſcendi, pro hoc ſtatu nobis eſt facillimus & familiariſſimus: quemadmodũ pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionyſius Areopagita, in iis quæ ſuper Diuinis nominationibus deſcripſit. ¶ Alius eſt modus, quo Deum cognoſcimus ſecundum ſuperexcellentiam, vt cum ex re quam conſpicimus oculis & vt pulchram atque amabilem æſtimamus per virtutem intellectus agentis, ſe ſuper huiuſmodi phantaſma & æſtimationem conuertentis, efformamus in nobis ſpeciem talis cuiuſdam rei quæ ſit ſumme pulchra, ſumme iucunda, ſumme amabilis, ſumme deſiderabilis ita vt non poſſit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cum videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantaſmate huiuſmodi, per virtutem agẽtis intellectus efformamus in nobis ſpeciem alicuius rei maxime actiuæ, ita quod nulla res poſſit eſſe æque actiua, & ipſa ſit omnibus

Deus cognoſcĩt per abnegationẽ.

Dionyſius Areopagita.

Cognitio Dei ꝑ excellẽtiam.

magis actiua. ¶ Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longiſſimæ durationis: ex re modicæ perfectionis, rem maximæ perfectionis, cui nulla dari poſſit res æque perfecta & quæ omnibus aliis eſt perfectior: ſicque in omnibus aliis conditionibus quas in creaturis cognoſcimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum fere modorum altero, comparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere poteſt cognitio.

CAPVT X.

¶ Quomodo Deus cum ſecundum ſe maxime ſit intelligibilis, à nobis tamen difficillime cognoſcatur.

Notandũ tamen quod huiuſmodi cognitiones nõ ſunt intellectui humano ſecundum ſuam excellentiam ſimpliciter naturales, ſed tantum propter colligationem cum hoc corpore, pro ſtatu iſto in quo nihil poteſt intelligere niſi ex ſenſibilibus & phãtaſmatibus. Alioqui ipſe De⁹ per ſemetipſũ eſt maxime ab intellectu perceptibilis, & poſt Deum Angelicæ creaturæ magis ſunt quàm corporeæ intellectu perceptibiles. Cũ enĩ ens ſiue verũ (quæ adinuicẽ conuertuntur) obiectũ ſit intellectus, quẽadmodum color viſus conſequitur, quo vnũquodque habet perfectionẽ entis naturã & perfectiorẽ entitatẽ, eo magis eſſe ipſum perceptibile intellectu: quemadmodũ id quod maxime habet coloris naturam (id eſt, perfectiſſimus color) per ſe eſt maxime viſu perceptibile: item & maxima perfectiſſimáque lux, quantum eſt ex parte ſui, maxime eſt viſibilis. ¶ Verũ ſicut in his ſenſibilibus nõ ſemper id quod ex ſe maxime viſibile eſt poteſt maxime à ſenſu videri, propter imperfectionem organi, vel debilitatem ſenſuum, vt maxima & fulgidiſſima lux Solis minime poteſt ab homĩe videri, nõ quidem ex parte ipſius huius lucis, qua nihil eſt magis per ſe viſibile, ſed ex imperfectione viſus noſtri, qui tam excellens ſenſibile non poteſt ferre. Ita profecto nobiſcum quantum ad intellectum res habet, donec ſumus in corpore mortis huius. Corpus enim hoc quod corrũpitur (iuxta Sapientis verbum) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio, ſenſum multa cogitantẽ. Tametſi enim Deus ipſe per ſe maxime ſit intelligibilis à nobis, corporeæ aũt creaturę per ſe minime: nos tamen econtrario, quod maxime per ſe eſt intelli-

Deus per ſe maxime cognoſcibilis eſt ab ĩtellectu.

gibile, ægerrime, difficillimeque intelligimus, quæ verò minime, multo facilius. Similes enim ſumus noctuis & veſpertilionibus, quæ lumen præclarum diei ægerrime conſpiciũt, noctis autẽ tenuiſſimo lumine gaudent. Et quemadmodum humanus viſus melius faciliusque Solis imaginem contuetur in aqua relucentem quàm Solem ipſum in ſua ſubſtantia, eo quod tam lucidos radios directe in ſe reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatiſſimam primo ex ſe intelligibilem, melius in ſpeculo & in ſua imagine (id eſt, in creaturis(aliquo modo repræſentatã, quàm in ſe ipſa cognoſcimus.

Roma. 1. Hoc enim eſt, quod de Sapientibus quibuſdam Romanis ſcribens ait Apoſtolus. Quod notum eſt (inquiens) Dei, id eſt, de Deo manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit. Volens autem explicare quomodo illis Deus ſui manifeſtaſſet cognitionem, ſubiungit. Inuiſibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque eius virtus & Diuinitas. Hæc enim ſenſu nequaquam perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibuſdam ſpeculis, intellectus eorum perſpicax & admodum exercitatus in depurandis phantaſmatibus & abſtrahendis materialibus conditionibus, quantum opus erat cognouerat, vt non eſſet eis relictus excuſationis locus.

Quantũ intellectui proficiat adueniens gratia ſpiritus ſancti.

¶ Cum verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud ſpiritualis gratiæ, miſſum deſuper tũ vere mirabilis efficitur intellectus ipſius agentis perſpicacitas, ita vt iam non ſolum in ſpeculo creaturarum, verum etiam aliqua ex parte incipiat in ſemetipſo Deus ab homine cognoſci. Eſt enim ſancti ſpiritus gratia intellectui agenti in adiutorium, propter nimiam ipſius ſolius debilitatem, quemadmodum ſi in oculum aliquem infirmum aquam infundas roſaceam, vel aliam magnæ virtùtis, quæ oculum prius Solis lumen non ferentem niſi in imagine (vt in aqua vel ſpeculo) ita confortet vt eum iam poſſit in ſua rota contueri. Cum autem tali lumine ſuperno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu paſſibili efformare Dei ſimilitudinem, abſque conuerſione ad phantaſmata: conuertendo ſcilicet ſeſe ad ipſum Deum: quod alioqui tali non adiutus lumine minime valeret: quemadmodum oculus ſic aliquo auxilio confortatus, non per conuerſionem ad

Solis imaginem vltra acciperet ſpeciem eius,ſed per conuerſionem ad ipſummet ſolem in ſua ſubſtantia & fulgore.

¶ Et in futuro, quādo olim perficietur in nobis lumen iſtud ſupernaturale quod nunc per ſpiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obſcuritate conuerſa in claritatem apertæ viſionis,perfectiſſime tunc deum abſque mētis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem ſicuti eſt: tanquam ſi vſque adeo hominis confirmetur oculus, vt directiſſime poſſit aciem viſus in rotam Solis, in tota ſuā virtute per meridiei tempus relucentis intendere abſque vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quomodo nunc primum intelligibile,Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoſcimus, ita tunc econtrario corporea omnia in illa corporea luce contueamur. Omnia nanque in eo vt in ſpeculo perfectiſſimo videbimus, & multo perfecti⁹ videbimus, quàm ea in ſemetipſis valeamus cognoſcere, quemadmodum etiā omnia in deo perfectius exiſtunt,quàm in ſemetipſis. Sed nos iam ab hac profundiſſima Theologia pedem retrahētes, ad reliqua intellectus agentis deſcribenda officia ſtilum reducamus.

CAPVT XI.

¶ Quomodo intellectus aliquando ſingulariter,aliquando vniuerſaliter intelligit.

HAbet autem intellectus varias in ſeſe operationes. Intelligit enim ſingulariter aliquando, aliquando vniuerſaliter,aliquando concrete, aliquando abſtracte. Et ſecundum hæc.

Diuiditur cognitio intellectiua in ſingularem & vniuerſalem,concretam & abſtractam. Et ſi membra iſta adinuicem voluerimus cōmiſcere,quædam eſt cognitio abſtracta ſingularis, quædam abſtracta vniuerſalis, quædam concreta ſingularis, quædam concreta vniuerſalis.

Cognitio intellectiua singularis.

"Cognoſcit intellectus ſingulariter, quando notitiam format in ſeipſo, vnius alicuius rei ſingularis tantum repræſentatiuam, & non alicuius rei communis, neque plurium ſingularium ſimul: vt eſt notitia qua hunc hominem ſingulariter intelligo, quæ in voce reſpondet huic dictioni hic homo vel Ioannes." Vno enim conceptu, vnaque notitia ſingulari non poteſt niſi vna res ſingularis repræſentari. Videntur autem dicere nonnulli, quòd intellectus talem operationem in ſe non habeat ſingularem, exiſtimãtes hoc ad ſenſum tantum pertinere, cognoſcere ſingularia ſingulariter, intellectum autem non cognoſcere ſingularia ſingulariter, id eſt, cognitione ſingulari, ſed vniuerſaliter tantum, id eſt, in cognitione vniuerſali. Probabilius tamen eſt & veriſimilius intellectum etiam ſingulariter (vt diximus) poſſe ſingularia intelligere, & primam intellectus cognitionem eſſe ſingularem.

Diſcrimẽ inter ſenſum & intellectum.

Differẽtia autem inter ſenſum & intellectum hæc eſt, quod ſenſus ſolum ſingulariter apprehendit. Intellectus vero non dico non ſingulariter, ſed non ſolum ſingulariter, verum etiam vniuerſaliter cognoſcit. ¶Tamen hoc notandum eſt, quod licet notitia ſingnlaris pro ſtatu huius vitæ ſit in intellectu prior tempore, ſecundum tamen intellectus naturam infima eſt. Multo enim digniori fungitur officio intellectus quando efficit in ſeipſo operationem qua ſuperat ſenſum, quam tunc cum efficit eam in qua cum inferiori potentia ſenſitiua communicat. Vnicuique enim rei illa actio magis ſecundum ſuam naturam competit quæ ei eſt peculiaris, & per quam diſtinguitur ab aliis. Quapropter magis proprie dicitur operatio intellectus cognitio vniuerſalis, in qua ſenſum excedit, quàm ſingularis in qua cum eodem cõmunicat. Et ſecundum hunc modum recte ſalua veritate intelligi poſſit prædicta poſitio, dicentium intellectum nõ cognoſcere ſingulariter, intelligendo intellectum ſecundum ſuam naturam & propriam conditionem nõ ſingulariter cognoſcere. Veluti ſi dicamus hominem nõ ſentire, aut ſentire non eſſe humanam operationem intelligendo de operatione hominis ſecundum quod homo eſt, & cætera animalia ſuperat. Hanc autem notitiam ſingularem facillime intellectus in ſe efformat, propter ſimilitudinem maximam phantaſmatis & talis notitiæ.

¶ Cognoſcit autem intellectus vniuerſaliter, quando in ſe ipſo efformat notitiam nõ vnius alicuius indiuidui, ſed plurium ſimul repræſentatiuam, vel vnius alicuius rei communis in qua plura ſingularia conueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agens format in intellectu paſſibili, per abſtractionem à conditionibus materialibus, depurando videlicet ſpeciem, qua fit notitia ſingularis, à cõditionibus huiuſmodi indiuiduantibus: quæ ſpecies ſic depurata & abſtracta repræſentat intellectui non rem vnã ſingularem, ſed rem aliquam communem in qua multa conueniunt ſingularia & ſimul omnia ſingularia quæ in communi illo conueniunt. Cognitio intellectiua vniuerſalis.

¶ Quod vt fiat clarius, ſubiiciemus manifeſtum exemplum. Cum enim hunc hominem (vtpote Ioãnem) ſingulariter intelligo, non ſimpliciter in eo naturam humanam conſydero, ſed tale indiuiduum ſub conditionibus ſingularibus indiuiduantibus, quod hic eſt, & nunc, & talis coloris, ac tali diſpoſitione diſpoſitum, intelligo: & in quocunque hæ eædem cõditiones indiuiduantes non reperiuntur id non ſimul eadem notitia intelligo. Et cum conditiones indiuiduantes non niſi in iſto ſingulari inueniãtur, ideo hoc ſolum indiuiduum tali notitia ſingulari intelligo. At vero cum intellectus agens, ſuper hanc notitiam eiuſque ſpeciem ſe cõuertens, incipit ſpeciem illam atque notitiam depurare ab eiuſmodi conditionibus particularibus, abiiciens quicquid eſt ſingulare, & ſolum ipſam ſpectãs, quæ eſt in indiuiduo, naturam humanam, ita efformat ſpeciem intelligibilem cognitionis vniuerſalis effectiuam, quæ ipſam humanam naturam repræſentat, & generaliter omnia quæ in hac natura conueniunt. Experimur autem hoc manifeſte in nobis, frequenter ex ſingulari notitia formari cogitatũ vniuerſalem, ſingulari omiſſa: quẽadmodum ſi ambulantibus nobis per plateam contingat videre in feneſtra ſedentem ſimiam, primum quidem indubie notitiam ſingularem huius ſimiæ quam videmus accipimus, mox vero abſtrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de ſimia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal eſſe ſimiam, & ſimiam eſſe imitatricem humanorũ operum, ſimiam vultum habere vultui humano perſimilem & in multis geſtibus admodum videri rationi propinquam, atque alia huiuſmodi cogitamus ac dicimus nihil tamen vltra in

particulari huius conſpectæ ſimiæ mentionem facientes.

CAPVT XII.

¶De notitia concretiua & abſtractiua.

Notitia concretiua.

INterdum vero intellectus in ſeipſo format notitiam concretiuam, cum videlicet ſimul & ſubiectum & formam vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit.

Vt cum intelligimus hoc album, hoc dulce, hunc hominem, hanc ſimiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura ſola, ſed pariter ſubiectum cum forma, & indiuiduum cum natura, vna notitia apprehenditur. Nam hoc albũ ſi explicetur, tantum valet quantum hæc res habens albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habẽs dulcedinem vel hanc dulcedinem: hic homo, hæc res habens naturã humanam, atq; huiuſmodi ſunt notitiæ concretiuæ ſingulares.

Sẽſus notitia eſt concretiua.

¶Talis autem eſt, omnis apprehenſio ſenſus. Non enim viſus hunc colorem ſeparatim apprehendit, abſque ſubiecto in quo eſt: ſed ipſum ſubiectum vt album intelligit, id eſt hoc album. Viſus enim rem habentem colorem apprehendit, nõ ſeparatim colorem: tametſi nõ niſi ratione coloris ipſum videat, ſicque color id quod per ſe & ſuiipſius gratia percipitur. Quod autem ſenſus ita ſingulariter concretiue cognoſcat, argumentum eſt, quoniam animalia de coloratis rebus iudicant, non de coloribus. Neque de ſono, ſed de rebus ſonantibus. Vnde plærique hominum neſciunt omnino, an ſit color, vel ſonus, vel odor. Et ſi quæras ab homine ſolo ſenſu vtente, quid videat, reſponſione promptiſſima mox reſpondebit, ſe hanc rem, aut illam videre: vtpote arborem, aut domum, aut ſimilem aliquam ſubſtantiam, non autem ipſum aſſignabit colorem. Niſi forte ſubtiliores aliqui, nõ ex ſenſu, ſed ex intellectu colorem à ſubiecto abſtrahentes, reſpondeant ſe colorem huius aut illius rei videre. Verum hæc reſponſio manifeſte ex intellectu procedit, non ex ſenſus iudicio. Ex quo patet, quod cognitio ſingularis concretiua, omnium infima eſt intellectus operatio: quoniam in ea (vt ſu-

pra diximus)cum ſenſu communicat.

Cognitio autem abſtractiua eſt, qua intellectus ſeparatim ipſam formã intelligit abſque materia, vel ſine ſubiecto in quo ſecundum rem exiſtit, aut naturam abſque indiuiduo in quo eſt.

Habet enim hanc vim intellectus agens, vt ex cognitione concretiua repræſentante ſubiectum ſimul & formam poſſit formare ſpeciem ſolius formæ repræſentatiuam, per quam diſtincte ac ſeparatim formam poſſit intelligere abſque ſubiecto. Talis eſt cognitio qua cognoſco hãc albedinem, hunc ſonum, hunc odorem. Et in hac notitia exceditur ſenſus ab intellectu, quoniam ſenſus nequit à materia abſtrahere, ſed ſolius eſt intellectus hoc officium. Et licet ſuperius dictum ſit, phantaſticæ virtuti conuenire compoſitionem & diuiſionem, non tamen diximus illi omnem diuiſionem conuenire. Poteſt enim (vt diximus) ſpecies in imaginatiua ſeruatas rerum in exterioribus ſenſibus perceptarum ſimul componere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas, item hominem ſine collo, & ſine ventre effingere. Non poteſt tamen formam à materia, aut accidens à ſuo ſubiecto diuidere, quoniam vna eademque ſpecie ſubiectum & accidens, ſimul vna ſenſatione percipiuntur. ¶ Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas ſingulares, quaſdam eſſe concretiuas, quaſdam abſtractas: Ita & de vniuerſalibus eſt intellectionibus dicendum. Cognitio abſtractiua.

Interdum enim vniuerſaliter & concrete intelligimus, quando videlicet non ipſam cõmunem naturã ſeorſum & diuiſim, ſed pariter cum illis in quibus inexiſtit, intelligimus. Cognitio cõcreta vniuerſalis.

Vt cũ intellectus in ſe ipſo generalẽ hominis facit notitiã, cogitãdo nõ de aliquo particulari homine ſingulariter, neq; etiã de ipſa in ſe humana natura, ſed generaliter de eo quod in ſe habet humanã naturam. Homo enim ſi reſoluatur, valet

habens humanā naturam, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiam, nō huius albi particulariter, neque albedinis ipſius abſtractæ, ſed generaliter albi, huiuſmodi notitiæ vniuerſales ſunt & concretiuæ.

Cognitio vniuerſalis abſtracta.

Vniuerſaliter vero & abſtracte intelligimus, cum ipſum illud commune in quo multa particularia conueniunt cognoſcimus, abſque cointellectione eorum in quibus communis talis natura exiſtit.

Vt cum abſolute humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, ſed tantum ipſam naturam illam omnibus hominibus communem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in ſemetipſa conſideramus, huiuſmodi cognitio vtique abſtracta eſt. Similiter cum in generali albedinem intelligo, non facta comparatione ad aliquid cui inſit, abſtracta quodammodo cognitio eſt, quantum ad ſubiectum: quoniam videlicet nullum ſubiectum cointelligitur. ¶ Signanter dicimus talem cognitionem eſſe quodammodo abſtractam, videlicet quantum ad ſubiectum. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abſtractus eſt, ſed eſt partim concretus, comparatione videlicet ad ſua indiuidua: id eſt, ad particulares albedines. Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt, quæ dicitur natura hominis vel humana, ſic omnes particulares albedines conueniunt in vna communi natura ſpecifica, quam appellamus naturam albedinis. Qua propter, ſicut ſe habet homo ad ſua indiuidua, ita ſe habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuerſalis notitia hominis eſt concreta, eo quod ſimul naturam & ea in quib⁹ natura illa inuenitur particularia indiuidua repræſentet, ita & notitia communis albedinis ſimpliciter concreta eſt quantum ad indiuidua, id eſt, hanc & illam albedinem, non autem quantum ad ſubiectum. Illas enim ſimul cum natura communi albedinis repræſentat, à ſubiecto autem abſtrahit.

CAPVT XIII.

¶ Quare dicantur abſtracta concreta, & de duplicibus abſtractis.

Abſtracta concreta

QVare autem huiuſmodi notitiæ dicuntur abſtractæ ſeu concretæ,aut abſtractiuæ,vel cõcretiuæ, non admodũ obſcura ratio eſt,quoniam videlicet notitia illa quæ abſtracta dicitur vel abſtractiua, abſtrahitur & auellitur à ſubiecto, ita vt formam repræſentans non ſimul repræſentet ſubiectum : vel naturam communem repræſentans, non ſimul repræſentet ſingularia,quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur,à concernendo : quod ſimul reſpiciat ſiue concernat ſubiectum & formam, vel indiuiduum & naturam.

Cum autem ſit omnimoda abſtractio, tam ſcilicet ab indiuiduis quam à ſubiecto, talem notitiam appellant abſtractam vltima abſtractione.

Abſtractum vltima abſtractione.

Cuiuſmodi eſt notitia humanitatis,quæ magis non poteſt abſtrahi, & poſt quam notitiam non poteſt fieri vlterior abſtractio. Aliam dicunt notitiam abſtractam abſtractione nõ vltima, cuiuſmodi eſt notitia communis albedinis quæ licet à ſubiecto ſit abſtracta,nõdum tamen à ſingularibus:& ideo poteſt fieri vlterior abſtractio,dicendo,natura albedinis:quã proprio nomine efficto non male appellant (ad rei ſignificationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abſtractio eſt vltima, poſt quam nequit fieri vlterior. Secundum prædictam verò conſiderationem etiam dialectici abſtracta aut concreta appellant ſua vocabula, iuxta quod abſtractiuam vel concretiuam habent ſignificationem.vt nomen albus cõcretum appellant,albedinem verò abſtractum, ſed abſtractione non vltima:humanitatem autem vel albedineitatem,abſtractione vltima. ¶ Quo verò modo & qua ratione id fieri poſſit, vt intellectus agens circa idem phantaſma operans,& ad idem penitus phantaſma ſe conuertens, poſſit in ſe formare ita diuerſas notitias (videlicet modo abſtractiuam, modo concretiuam, modo vniuerſalem, modo particularem)tametſi difficile captu videatur,per exemplum tamen ſenſibile luminis ſuper colorem cadentis, vtcunque

Quid nõ vltima.

poterit fieri manifeſtum. Quemadmodum enim in ſplendidis columbæ pennis, diuerſas contingit apparere colorum differentia, iuxta quod lumen ſuper ipſas diuerſimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipſum reſpectus ſiue conuerſio variatur: ita exiſtente in phantaſia eodem phantaſmate intellectus poteſt vario modo ſe ad ipſum conuertere, & velut modis variis ipſum illuſtrare, iuxta quod intelligere vult, vniuerſaliter vel particulariter, abſtracte vel concrete: atque ita ſecundum variam hanc conuerſionem, varias producit ſpecies in intellectu paſſibili, variaſque notitias efformat.

CAPVT XIIII.

De memoria intellectiua.

QVemadmodum autem in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea conſeruari, itemq; in ſenſibus iam ſupra oſtendimus, ſpecies ſenſibilium exterioribus ſenſibus perceptorum, in imaginatiua ſeruari, & intẽtiones phantaſticæ virtutis in memoria ſenſitiua: ita de intellectu paſſibili dicendũ eſt, quod nõ ſolum ſpecierum ſit ab intellectu agente productarum ſuſceptiuus, verum etiam ſuſceptarũ conſeruatiuus: ita vt poſſit ſpecies intelligibiles (etiam cum actu non ſit intellectio) in ſe reſeruare, ad quas cũ intellectus agens ſe voluerit cõuertere, ſit intellectus in actu, per eiuſmodi ſpecies nõ de nouo formatas, ſed in ipſo ſeruatas, tantũ per nouam conuerſionẽ intellectus agentis ſuper ipſas, ad eum modũ quo phantaſia cum ſe cõuertit ſuper ſpecies vel intentiones ſeruatas in memoria, efficitur in ipſa phantaſiatio atq; æſtimatio, abſq; nouæ ſpeciei vel intentionis productione tantũ per veteris reſumptionẽ & nouam ſui conuerſionẽ. Et hæc eſt intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim neceſſitas cogit fateri nos, quod ſit in homine præter memoriam illam ſenſitiuam (de qua ſupradictum eſt priori libro quæ ſuam ſedem habet in organo corporeo, videlicet in poſteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto ſuperior quãto intellectus ſuperior eſt phãtaſia, pro cõſeruatione videlicet ſpecierũ intelligibilium ab agente intellectu efformatarũ, ſicut illa eſt cõſeruatiua intentionum phantaſticarum, & ſenſibilium ab æſtimatiua ſiue phantaſtica virtute elicitarum. Impoſſibile enim foret, ſpecies intelli-

Memoria intellectiua.

gibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) ſeruari in organo corporeo, ſicut foret impoſſibile, ſpecies ſenſibiles ſiue intentiones conſeruari in intellectu. Sunt enim hæ craſſiores, quàm vt altiſſimam intellectus potentiam poſſint ingredi: & illæ nobiliores ſunt, q̄ vt in corporea craſſa & materiali poſſint ſeruari. Et quoniam hęc memoria ſecunda nobilior intellectui ſeruit, intelligibiles ſpecies & intentiones conſeruando, idcirco ad differentiam alterius memoratiuæ virtutis appellari ſolet memoria intellectiua, vt illa à ſenſu (cui ſeruit, & cui ſpecies intentioneſque retinet) dicitur memoria ſenſitiua, vel corporea. ¶ Eſtque inter has duas memorias differentia tanta, vt poſſit altera à corpore ſeparari, altera non poſſit. Quæ enim corporeum habet organum & ſenſitiua memoria dicitur, deficiente corpore, & ipſa deficit, quemadmodum cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habent corporea, ſimul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriente, in anima permanet, & ea quæ ſeruat non perdit, ſed retinet: eo quod immaterialis ſit potentia, & nulli corporeo organo alligata. ¶ Neutra autem harũ duarum memoratiuarum virium ſola homini ſufficeret, pro ſtatu huius vitæ, propter duplicem in homine cognoſcitiuam virtutẽ, ſenſitiuam ſcilicet & intellectiuam. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria ſenſitiua poſſet intelligibiles ſpecies conſeruare, neq; intellectiua ſpecies intentionesq; ſenſibiles.

CAPVT XV.

¶ An memoria intellectiua diſtinguatur ab intellectu.

CAeterum, an hæc potentia de qua nunc loquimur intellectiua videlicet memoria, vere realiter diſtinguatur ab intellectu paſſibili, id profecto difficultate non caret. Sunt enim in vtranque partem probabiles rationes. Pro diſtinctione eñ reali facere videtur, quod conſeruare & ſuſcipere in ſenſibus nuſquam videtur ad eandem potentiã pertinere. Senſus enim exteriores recipiũt primo, & ab illis ſenſus cõmunis, non autem conſeruant: ſed habent imaginatiuam cõſeruantem. Item æſtimatiua (quæ recipit in ſe ipſa intẽtiones, quas elicit ex ſpeciebus imaginatiue) adiunctam habet cõſeruatiuam memoriam. Et certum eſt in ſenſitiuis potẽtiis, memoriam cõſeruantem realiter diſtingui

Dubitatio de memoria ĩntellectiua.

ab æſtimatiua. Videtur ergo (niſi ratio poſſit diſſimilitudinis debita aſſignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendum. ¶ Præterea, ſi ſpecies intelligibiles conſeruarentur in ipſomet intellectu, non in diſtincta potentia: quæ eſſet cauſa, quur non ſemper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet ſpecies? Tunc enim fit ſenſus in actu, quãdo habet in ſe ſpeciem ſenſibilem. ¶ Item, quomodo nõ impediretur intellectus à recipiendis nouis ſpeciebus & comparandis notitiis nouis rerum non ante cognitarum, cum plenus eſſet ſpeciebus apud ſe cõtentis? Nam intus exiſtens prohibet extraneum. ¶ Item, quomodo ſaluabitur in homine ratio imaginis, quæ ſecundum tres iſtas potentias, memoriam, & intellectum, & voluntatem, ſolet in homine ab orthodoxis patribus aſſignari, ſi eadem eſt memoria cum intellectu? Hæc fere ſunt, quæ pro diuerſitate ſolent adduci. ¶ In contrariam autem partem, pro identitate reali multum conſiderationem noſtrã mouet nobilitas intellectus humani, qui per ſe videtur ſufficiens ex ſua natura ad fungendum officio illo, cuius gratia alij volunt nouã ponere potentiam. Et quia non eſt abſq; neceſſitate vel vtilitate euidenti cõſtituenda pluralitas, ſi omnia cõmode ſaluari poſſint abſq; reali diſtinctione, videbitur id magis ad nobilitatẽ humani intellectus pertinere, quod talis interimatur diſtinctio. Supra enim oſtendimus, quanto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorem perfectionẽ, tanto eam eſſe nobiliorẽ. Vnde ſi eadem omnino & tota perfectio dicatur homini conuenire per duas has tantum potentias, quam alij per tres illas realiter diſtinctas dicunt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. ¶ Illa verò quæ pro reali diuerſitate obiecta ſunt, facile videntur congruis reſponſionibus diſſolubilia. Facile enim qui pro identitate loqui voluerit, reſpondebit intellectum ob ſuam perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) vt ſimul & ſuſcipere in ſeſe & conſeruare in ſemetipſo poſſit, tametſi id in ſenſitiuis viribus minime inueniatur. Itemque perfectioni aſcribi poterit intellectus, quod ſpecies priores conſeruare poſſit, abſq; prohibitione aduenientium. Nam intus exiſtens prohibere extraneum, manifeſtum eſt de corporeis intelligi. In ſpiritualibus nanque, mille angeli in loco aliquo exiſtentes, non

Opinio cõtraria.

Solutio obiectionũ prioris opinionis.

impediunt quin & alij mille adueniant in eodem penitus loco. ¶Item quod obiiciunt, intellectum ſemper fore in actu per illas ſpecies, quod ſemper eas haberet præſentes, reſpondebunt alij, malo inferri cõſequio. Non enim ſufficit ſpeciei inexiſtentia, niſi fiat intellectus ad ipſam ſpeciem conuerſio. Imo & in ſenſu exteriori contingere poteſt, vt ſpecie in oculo recepta, non fiat actu viſio. ¶Ratio quoque imaginis per diſtinctionem rationis ſatis poteſt ſaluari, vt illa rationis diuerſitas quæ eſt inter memoriam & intellectum abſque differentia reali, ſimilitudo quædam ſit diuerſitatis perſonalis, quæ eſt inter patrem & filium abſque diſtinctione eſſentiali. Vel aſſignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id eſt, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligentiam ex memoria conſequente. Nos verò impræſentiarum nihil ſuper hac re firma aſſeueratione definire volumus, contenti, dubium & dubij cauſas propoſuiſſe: tametſi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certũ relinquimus, intellectiuam memoriam eſſe ponendam.

CAPVT XVI.

¶De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia.

Qvanquam ex prædictis liqueant quædam præcellentiæ, quibus ſuperat homo ratione intellectus cetera animalia, vtpote quod intellectus in ſeipſo poſſit efficere ſpecies omnium rerũ intelligibilium, cũ nõ poſſit ſenſus efficere in ſe ſpecies rerũ ſenſibilium, item quod poſſit vniuerſales & abſtractiuas notitias in ſeipſo formare, quod non poteſt ſenſus, & alia quædã huiuſmodi: ad pleniorẽ tamen intellectualis naturæ cognitionẽ, volumus & alias quaſdã hominis excellentias ſuper animalia cetera diſtinctius aperire, quę illi ratione intellectus cõueniũt. ¶Inter quas vna nõ minima eſt quod homo nõ ſolum voces audire poteſt, ſed vocũ etiam ſignificationẽ percipere, reſq; ſignificatas per ipſas voces apprehẽdere. Id enim nulli aliorũ animalium pręterquã homini datũ eſt. Bruta nanq; animalia voces quidẽ audire poſſunt, vt ſunt quidam ſoni (nimirum quomodo alios ſonos rerum audiunt inanimatarum) ſignificationes autem vocum nõ percipiunt

Solus homo, vocũ ſignificationes, pcipit.

b

vocum dico ad placitũ ſignificantium. Et licet vocum quarundam videantur ſignificationẽ percipere, vt gallinæ, cum certa acclamatione ad paſtũ vocantur, equi, cũ in curru certis aurigæ vocibus, vel procedunt vel ſiſtunt gradũ, item canes, cũ ſuis nominibus, quibus appellari ſolent, à ſuis domeſticis vocati accurrunt, nõ eſt quod ſignificationem intellectu percipiant, ſed quia per conſuetudinem hoc ita eſt illorum phantaſiæ impreſſum, vt cum talia audiant nomina, debeãt vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedẽ. ¶ Quod autem non percipiant hæc animalia ſignificationem vocum huiuſmodi, manifeſto probatur indicio in canibus illis, quos ſic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi niſi quod nomine certæ perſonæ, aut certarum perſonarum eis porrigitur: quemadmodum ſub nomine Cæſaris, aut regis, aut alterius alicuius, cuius nomen fuerit ipſorum impreſſum phantaſiæ. Cum enim cibũ oblatum (audito nomine Cæſaris, vel regis illius in cuius nomine inſtitutus eſt) acceptat, ac manducat caniculus, nõ hoc inde eſt quod intelligat quid nomine Cæſaris aut regis ſignificetur. Neq; enim quid Cæſar ſit, neque quid rex: nouit, neque minus ſub trunci aut veſpertilionis nomine faceret, ſi ſic eſſet inſtitutus. Sed propter conſuetudinẽ multis verberibus & multa ieiunij maceratione acquiſitam in æſtimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus, ſiue verius aſſuefactus. Non autem, quod vllam vocis ſignificationem percipiat. ¶ Et quomodo per aſſuefactionem fieri poteſt, vt irrationalia quędam certas voces pronunciare diſcant, nequaquam autem vt quod proferunt intelligant, aut ſignificationem vocis percipiant. ita in propoſito licet per aſſuefactionem inſtituantur ad certarum vocum auditum hoc vel illud agere, non tamen poſſunt ita edoceri, vt ſignificationem vocis intelligant. Hæc ergo eſt hominis præcellentia (ratione intellectus) vt ſolus poſſit vocum ad placitum ſignificantium percipere ſignificationem. ¶ Quod autem de voce dicitur, idem & de ſcriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum ſignificãtibus, quibus homines mutos, vel linguam ad verbera laxare nolentes videmus ſui animi cõceptum exprimere, eiſdem loco vocum aut ſcripturarum, vtentes. Hæc enim omnia, ſcilicet voces, ſcripturæ, nutus, ad placitũ ſigni-

Nota de canibus edoctis.

ficantes,non niſi illis conueniunt in vſu,quæ intellectu ſunt prædita. Quæ autem ſenſum tantum habent,nõ niſi illarum vocum ſignificationes percipiunt, quæ naturaliter ſunt ſignificatiuæ,aut quæ ex conſuetudine(quæ altera eſt natura) aliquo modo eis ſignificant.

CAPVT XVII.

¶Quod ſolus homo docere vel doceri poſſit, déque duplici magiſterio.

EX quo deinde alia conſequitur hominis præcellentia, ſolum videlicet hominem eſſe capacem diſciplinæ, ſolumque hominem inter omnia animalia poſſe docere, vel doceri. Omnis enim inſtructio fieri debet per ſigna aliqua ad placitum ſignificantia, quæ dum ex parte vna docens proponit diſcipulo, & ex parte altera diſcipulus accipit à docente, percipitque ſignificationes ſignorum quæ ille proponit, ita in intellectu comparat ſibi rei quam docetur notitiam. Vnde niſi ſigna aliqua communia habeant doctor & diſcipulus,quæ ab vtroque intelligantur impoſſibile eſt fieri doctrinationem. Veluti ſi doctor vtatur ſermone Indico, aut Arabica ſcriptura, cum docendus non niſi latine nouerit, impoſſibile erit ſic doceri diſcipulum. ¶De modo tamen docendi notandum eſt, quod cum homo vnus alterum docet, ipſe docens non format in diſcipulo ſpeciem intelligibilem rei quam ipſum docet. Eſt enim id homini pro hoc ſtatu impoſſibile, vt per ſuam actionem imprimat ſpeciem, vel cognitionem in intellectu alterius. Sed docens tantum miniſtrat diſcipulo, vnde ſibi formet ſpeciem rei quam ipſum docet, & vnde intellectus ipſe agens in paſſibili efformet notitiam eius rei quam docet doctor. ¶Volumus autem hæc intelligi de inſtructione illa,qua homo hominem docet,nimirum quod homo docens non poſſit in intellectu diſcipuli ſpeciem imprimere, neque notitiam efficere, ſigniſque egeat quibuſdam vt per illorum miniſterium docere poſſit (velut mediate) diſcipulum. Deus enim benedictus cum intellectui noſtro inſederit,per fidem (iuxta Apoſtoli vocem) in corde noſtro inhabitans,vere efficere poteſt in nobis cognitionẽ omnium eorum quæ ipſe nos docere voluerit, abſque vllis ſignis vocum aut ſcripturarũ. ¶Qua in re patentiſſima eſt hominis foris

Quomodo homo hominem doceat.

Deus quomodo docet.

Ephe.3.

verbo vel ſcripto docentis diuerſitas, ab eo qui menti inſidens hominẽ docet interius. Ille enim tantum vt miniſter laborat, intellectui ſubminiſtrãdo vnde ſua virtute poſſit in ſe formare rerum cognitionem. Hic verò non vt miniſter, ſed vt principalis effector, operatur in nobis rerum cognitionẽ.
Pſal.93. Vnde de eo ſcriptum eſt, Qui docet hominem ſcientiam. Et iterum vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rurſus ex ore
1. Ioan.2 veritatis, Cum venerit paracletus quẽ ego mittam vobis, do-
Ioan.16. cebit vos omnem veritatem, docebitq; vos omnia quæcunq;
& 14. dixero vobis. Nam (iuxta beati Gregorij ſententiam) mox
Gregorius. vt tetigerit mentem ſpiritus, docet: ſolumq; tetigiſſe, docuiſſe eſt. Neque vllis eget doctor iſte ſignis, quibus hominem doceat: cum homo hominem docens egeat vocibus, vel ſcripturis, vel vt minimũ nutibus. ¶ Cuius quidem diuerſitatis cauſa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per ſemetipſum efficit cognitionem veritatis, idcirco ſignis non eget miniſterialibus. Homo verò qui per ſe non poteſt agere in intellectum alterius, ſignis eiuſmodi indiget, quibus velut miniſterialiter in altero cognitionem alicuius veritatis inducat. Propter quod, verius dixerimus diſcipulum ſeipſum docere, quàm doceri ab alio, veriusq; ſeipſum efficere ſcientem quàm ab alio ſcientem fieri. cũ ipſemet intellectus principalis ſit effector talis cognitionis quę in ipſo acquiritur, doctor autẽ exterior tantũ miniſterialiter cooperetur. Cuius etiam eſt euidens indicium, quod illos qui boni ſunt ingenij & viuacis intellectus, ex pauciſſima magiſtri inſtructione videamus multo maiorem cognitionem rei de qua erudiuntur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex inſtructione multo copioſiori. Et in quibuſdam fruſtra omnis impẽditur labor, peritq; omnis preceptorum opera, cũ videlicet tam eſt hebes diſcipulorũ intellectus, vt non poſſint ex vllis vel vocibus, vel ſcripturis ad ſcientiã in ſeſe gignẽdam pertingere. Atq; hinc rurſum inter docentẽ extrinſecus hominẽ, & interius docentẽ Deum alia differentia eſt, quod illi docenti obſtat diſcipuli hebetudo: huic autem non obſtat. Tam enim facile eſt ſancto Spiritui, rudiſſimũ maximeq; hebetem hominẽ docere ſcientiam ſua vnctione, ſuoq; interno magiſterio, quàm hominẽ ex naturali dono fœliciſſimo ingenio præcellentem: id quod in piſcatorib⁹ & telonearijs Apoſtolis aper-

tiſſime ille omniũ artifex demonſtrauit. Videlicet in prõptu diuerſitatis ratio eſt, quia docens homo principalem gignẽdæ ſcientiæ operationem, intellectui diſcipuli cõmittit. propter ꝙ ſi ille impotens fuerit ad formandum in ſe ſcientiam ex oblatis per inſtructionẽ, nihil vltra valet præceptor, impediturq; fructus inſtructionis eius. Deus autẽ per ſe intellectui hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per ſeipſum, cui nihil eſt difficile, & cui nulla res poteſt eſſe impedimento in ſua actione, cũ ſit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo inſtructionem, quatenus videlicet non dignatur Deus in illis operari qui ſunt peccatis ſubiecti, iuxta illud Sapientiæ, In maleuolam animã non introibit ſapientia, neq; habitabit in corpore ſubdito peccatis. Sapiẽ. 1. ¶ Quapropter, huius internum magiſterium ſuper omnia nobis ſemper optandũ, eſt deſiderãdum, & votis omnibus inceſſanter poſtulandum. Et multo melius ſibi conſulunt, qui per vitam Deo dignam & precem aſſiduam internũ iſtud ſibi ſtudent cõparare magiſterium, q̃ ij qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiendos doctiſſimos præceptores vel qui noctes atq; dies legendis libris quantumuis eruditiſſimorum hominum inſiſtunt. Tametſi enim (Hieronymo teſte) aliquid habeat latẽtis energiæ viua vox, & de preceptoris ore in diſcipuli aures tranſfuſa fortius ſonet, quamuis etiam plurima doceant attẽtum lectorem ſcripta doctorũ hominum (quibus velut mutis quibuſdã præceptoribus in ſubſidium vel defectũ viuentium doctorũ vtimur) attamen tam illis viuis, quantumuis eloquẽtiſſimis, q̃ his mutis quantumuis doctiſſimis, longe fortius, longe efficacius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionẽ omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Teſtamenti patribus euidentiſſime mõſtratum eſt, atq; etiam nũc quotidiẽ ante oculos cernimus, dum homines nõ paucos idiotas & ſimplices, humanæ literaturæ nihil habẽtes, multo limpidiorẽ, multo ſolidiorem, multoq; perfectiorem experimur habere veritatis cognitionẽ, ex internæ vnctionis magiſterio, q̃ habeant ij qui inter homines doctrina habentur celeberrimi. ¶ Merito proinde cũ paruulo illo ouicularũ paſtore cantantes dicamus, Bonitatẽ, & di-

Pſal.118. ſciplinam & ſcientiam doce me,quia mandatis tuis credidi.
Pſal.24. Et iterum,Reuela oculos meos,& conſiderabo mirabilia de lege tua. Dirige me in veritate tua,& doce me. Vias tuas domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me.

CAPVT XVIII.

Quod ſolus homo componat & diuidat, ſecundum affirmationem & negationem.

EST præterea homini ex intellectu hæc præcellentia ſuper animalia cætera, quod ſolus ipſe componat ac diuidat ſecundum affirmationem atque negationem, vnā videlicet notitiam alteri vniendo per verbalem copulam,cognoſcēdo hoc aut illud eſſe tale vel tale,vt hominem eſſe animal. Animal eſſe ſubſtantiā,Deum eſſe diligendum,hominem nō eſſe equum. Neq; hoc tantū,verumetiam huiuſmodi affirmationes plures aut negationes poteſtatem habet pariter coniungendi per ſigna aliqua ad coniungendū apta, variis modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ ſunt ad inuicem connecti atq; coniungi, & iuxta quod certam connexionē ille voluerit ſignificare. Cognoſco enim per intellectū,quod homo ſit animal,& non ſit lapis:cognoſco Deum eſſe ſumme bonū & ſumme honorandum atq; diligendum. Item cognoſco quod homo ſit mortalis,vel ꝙ nō ſit mortalis: cognoſco quod ſi homo ſit animal, ſit etiam ſubſtantia:& quod ſi non ſit ſubſtantia,non ſit animal. Item cogitando plures huiuſmodi affirmationes vel negationes, eam quæ conſequitur infero ex illis ad quas conſequitur,formoq; talem apud me cogitationem. Omnis homo diſciplinæ capax eſt, hic homo certe homo eſt, ergo eſt & diſciplinæ capax. Et hæc omnia quęcunque homo ſic cogitat, poteſt ſimiliter per intellectū apte exprimere, vocibus ad ea ſignificanda apte effictis, item & ſcriptura correſpondente. Neq; vllus poteſt eſſe in intellectu cogitandi modus, qualiſcunq; connexionis,vel copulationis,quam non valeat voce ad hoc aptata aut reſpondente ſcriptura exprimere. Si enim cogitet indicando,habet verba modi indicatiui,quibus exprimat quod intēdit verum aut falſum manifeſtare : ſi imperando cogitet,velitq; fieri aliquid ab altero,habet modum imperandi: ſi optando cogitet,habet modū optandi. Si de tēpore præſenti aliquid facere aut fieri cogitet,habet pręſentis

Nota. (margin, beside "ſequitur,formoq;")

temporis verba,quibus cogitatum exprimat.Si tempus præteritum cogitet,habet verba temporis præteriti:ſi de futuro, futuri.Si de pluribus cogitet,exprimet per numerum pluralem: ſi de vnico, per numerum ſingularem. Sic in perſonis verborum,in caſibus nominum, in ſignificationibus aduerbiorum,poteſtatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus vocibus quomodocunque ſignificantibus,eſt dicendum.

CAPVT XIX.

¶Quomodo intellectui ratione compoſitionis & diuiſionis ineſt veritas & falſitas.

PEr hanc autem cõpoſitionẽ, ineſt intellectui veritas & falſitas, quæ nulli ineſt alteri inferiori potentiæ. Cum enim intellectus format ſibi affirmationem vel negationem veram,eſt in intellectu veritas: cum falſam,falſitas.

Eſt autem affirmatio vel negatio vera,quãdo ita in intellectu repræſentatur ſicut eſt in rebus.

Quod tunc quidem eſt, cum ea ſecundum affirmationem coniunguntur in intellectu, quæ ſecundum rerum naturam conueniunt,& eo modo quo conueniunt.Vt cum cogito hominem eſſe animal,vera eſt intellectus hæc affirmatio,quoniam ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectũ ea quæ ſecundum rei naturam conueniunt. Genus enim iũgo ſpeciei,quæ ſecundum naturam ad idem ſpectant.Signãter vero adiectum eſt,& eo modo quo conueniunt. Cum enim cogito,omne animal eſſe hominem, non eſt in cogitatione iſta veritas: quoniam ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim ſecundum totam ſuppoſitorum vniuerſitatem genus cum ſpecie conuenit, atque ideo ita ſpecies non debet componi cum ipſo, ſecundũ vniuerſalem denotationem, cum ſigno vniuerſali, ſed tantũ particulari. Vera tamẽ eſt cogitatio, omnem hominem eſſe animal:quoniam hic eo modo componuntur, quo ſecundum rem iuncta ſunt, genus & ſpecies. Genus enim ſpeciei conuenit,ſecundum totam vniuerſitatem ſuppoſitorum ſiue ſingularium.¶Per oppoſitum facile liquet, quando ſit falſitas in intellectus affirmatione.

Eſt ſiquidem cum non ita eſt in re, quomodo in intellectus operatione eſſe repræſentatur.

Vt cum hominem eſſe aſinum intelligo, falſitas ineſt intellectui, eo quod cogitatio, rei non reſpondet. Non enim ita ſe res habet. Item cum cogito, omne animal eſſe hominem. Aliter enim ſe res habet. Fit autem hoc, cum illa iungũtur per affirmationem in intellectu, quę ſecundũ rem nõ conueniũt: vel cum ea quæ conueniunt, nõ ſecundũ eum modũ iungũtur quo cõueniunt, vt eſt videre in exemplis mox adductis.

Secũdum negationem intellectui ineſt veritas, quando negando ab inuicem diſiungit, diuidit ac ſeparat, quæ ſecundum rem ab inuicem ſunt diſiuncta, & eo modo quo diſiuncta ſunt.

Vt cum intelligo hominem non eſſe aſinum, veritas ineſt intellectui: quoniam diuido per intellectum, quæ abinuicẽ ſecundũ rem ſunt diſtincta, & eo modo quo ſunt diuiſa. Itẽ, cum intelligo quædam animalia non eſſe homines. Sic enim diuido ſpeciem à genere, quomodo ſecundũ rem diuiſa eſt, videlicet ſecundum aliquam partem ſuppoſitorum generis quæ à prædicata ſpecie omnino ſunt ſeparata.

Cum vero diuido intellectu quæ ſecundum rem non ſunt diuiſa, aut aliter diuido quàm ſint ſecundum rem diuiſa, falſitas ineſt intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non eſſe ſubſtantiam, aut nullum animal eſſe hominẽ. ❡ Ex prædictis patet quòd veritas & falſitas per ſe non ſunt niſi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut ſcriptas dicimus veras aut falſas, nõ niſi per accidẽs eſt: quoniã videlicet expreſſiuæ ſunt vel ſignificatiuæ intellectiõis verę aut falſę: dicunturq́; propoſitiones vocales aut ſcriptæ veræ aut falſę,

tantum extrinſece. Ipſa autem affirmatio atque negatio intellectus intrinſece eſt vera aut falſa. Quòd vero nec vocali propoſitioni, nec ſcriptæ realiter inſit veritas vel falſitas, manifeſte patet, quoniam poteſt vocalis iſta affirmatiua, qua affirmo hominem eſſe aſinum ex falſa fieri vera, abſque vlla reali mutatione circa ipſam facta, ſi tantum mutetur ſignificatio, & impoſitio alia fiat, qua aſinus idem iubeatur ſignificare quod animal. Nam talis noua impoſitio fieri poteſt, per voluntatem hominis, abſque vlla mutatione reali vocis vel ſcripturæ illius, homo eſt aſinus.

CAPVT XX.

¶ Quòd bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur.

QVod autem nonnulli putant æſtimatiuam potẽtiam poſſe in particularibus aliquam affirmationem vel negationem facere, aut etiam aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia venit philoſophiæ. Quod etiam vulgo dicimus, canẽ iudicare hunc cibum eſſe ſibi conuenientem aut diſconuenientem, nõ ita debet intelligi, quaſi talem in ſe faciat compoſitionẽm, in qua rationem appetibilis & cõuenientis cõponat per verbalem compoſitionem cum ratione huius cibi. Eſt enim hoc plane excedens facultatem ſenſus. Sed hoc ſignificare volumus, quod cibum illum apprehendat ſub ratione conuenientis. Neque enim aliud eſt quod dicimus, Canis iudicat hunc cibum conuenientẽ & proſequendum: quàm ſi dicamus, Canis hunc cibum apprehendit ſecundum rationem vel æſtimationem conuenientis, vel proſequendi. Ita cum in biuio canem quidam iudicant ratiocinari ex mera eſt ignorantia Philoſophiæ, quòd naturam ſenſus ignorent. Nõ enim ratiocinatur canis, quaſi plures affirmationes ad inuicem componat per coniunctionem inferentẽ, hoc modo, Hic odor eſt relictus à lepore, tranſit ergo hac lepus qui odorẽ reliquit. Item, hic veſtigium eſt impreſſum leporis, ergo huc lepus fugit. Eſt enĩ id exiſtimare, plane ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumentari vel colligere ex odore ſeu veſtigio, loquutiõe nimis impropria: quatenus videlicet, odoris vel veſtigij imaginatio phantaſiam mouet ad proſequendum leporem, & quia ad-

modũ hominis ratiocinantis ſe habere videtur. Relinquitur ergo, in ſolo homine eſſe compſitionem & diuiſionẽ ſecundũ affirmationem vel negationem, item ſecundũ quãcunque coniunctionalẽ vnionẽ. ¶ Et quandoq; quidẽ cõponit homo ac diuidit de iis quæ tantũ ad ſpeculationẽ faciunt, non autẽ ad actionẽ: & ſecundũ hoc dicitur intellectus ſpeculatiuus, vt cum intelligo hominẽ eſſe animal, ſcientiã eſſe habitum, Deum eſſe primum ens, & ſimilia. Quandoque vero intellectus componit & diuidit in his quæ ad actionẽ pertinent, & dicitur intellectus practicus, à Græco vocabulo praxis, quod ſignificat actionẽ vel operationem. Vt cũ intelligo Deum eſſe ſuper omnia diligendum, proximis faciendũ quod nobis velimus fieri, iuſtitiam in omnibus eſſe tenendã vel ſingulariter, nunc dãdam eſſe eleemoſynã, hunc hominẽ debere conſilio iuuari, hoc opus nunc faciendum eſſe, &c.

Intellectus practicus & ſpeculatiuus.

CAPVT XXI.

¶ Solum hominẽ per intellectum cognoſcere propriã excellentiam, & quomodo intellectus ſeipſum intelligat.

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnẽ ſuam excellentiam quæ in ipſo ab optimo creatore poſita eſt, ſuãq; nobilitatẽ & dignitatẽ in qua magnifice admodum exaltatus eſt, valeat agnoſcere, & pro dignitate æſtimare atq; põderare. In quo manifeſte ab aliis rebus naturalibus omnibus diſtinguitur. Cœlũ enim quanquã ſit admodum nobile, habeatq; incorruptibilitatem & impaſſibilitatem & ſummam actiuitatem, non tamen horum quicquam cognoſcit ſe habere. Item Sol quanquam ita eſt formoſus in ſtola ſua, ita glorioſus in ſplẽdore ſuo, ita efficaciſſimus in virtute ſua, nihil tamẽ horum ſe habere cognoſcit. Sed neque bruta animalia, perfectionem virium in ipſis poſitarum intelligunt. ¶ Et quia ſolus homo poteſt cognoſcere bona quæ habet, ſoli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro iis quæ habet: cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de ſua perfectione & nobilitate poteſt lætari vel gaudere. Gaudiũ enim & lætitia conſurgit cum quis cognoſcit ſe habere aliquod bonũ. Si autem habeat & non cognoſcat tamen, nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis præter hominẽ ſua bona cognoſcat, gaudere inde nõ poterit, niſi homo ſo-

Solus homo de ſuo bono gaudet.

lus,quãtũuis magna ſint bona,quãtũlibet admirandæ perfe-ctiones,quæ in aliis inueniuntur. Quod enim gaudiũ eſſe po teſt Soli(qui tamen eſt pulcherrima,formoſiſſima,virtuteq; efficaciſſima creatura)de omni ſua pulchritudine,virtute,& præcellẽtia ſuper aſtra cætera,cũ nihil horũ ipſe cognoſcat? Quale gaudiũ eſt herbis & plãtis, quod ſecundũ ſuã naturã digniores ſunt & altioris gradus q̃ lapides & cætera mineralia? Quale gaudiũ eſt beſtiis irrationalib⁹, qd præcellãt nobilitate ſenſus arbores atq; plãtas? Nõ enĩ ſuã excellẽtiã cognoſcũt. ¶ Atq; idcirco oẽs creaturæ quaſi in tenebris ſunt. Quale vero gaudiũ habere poſſunt,quę in tenebris ſũt, & lumẽ cęli nõ habẽt? Solus homo in lumine eſt, per lumẽ naturale intellect⁹ omnia diſcernẽs,oĩa diiudicãs, ſuã excellẽtiã ſuper omnia alia per intellectũ cognoſcẽs. Neq; omnino aliquid eſt in homine quod nõ ipſe per intellectũ poſſit cognoſcere,adeo vt etiam ſe ipſum intelligat,ac ſuper ſe ipſum reflectatur & ſuper actũ propriũ: quod nulla alia inferior potentia facere poteſt. Viſus enim nõ poteſt ſe videre,neq; ſenſus cõmunis,neq; æſtimatiua, neq; phãtaſia ſe ipſã cogitare poteſt. Itẽ viſus nõ cognoſcit ſe videre,neq; ſenſus cõmunis ſe ſentire,neq; phãtaſia poteſt ſe phãtaſiari. Vnde nullũ brutũ poteſt cognoſcere ſe phãtaſiari aut æſtimare,quoniã deeſt illi potẽtia ſuperior per quã id poſſet. ¶ Solus eſt intellect⁹, qui ſeipſum poteſt cognoſcere & cognoſcit,quiq; ſol⁹ ſuper ſuũ actũ reflectitur,dũ intelligit ſe intelligere. Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere ſe, quod intelligat ſe intelligere. Deniq;,quotiẽſcũq; reflectat intellectũ ſuper ſuũ actũ,poterit ſemper à ſeipſo apprehẽdi. Ipſe nãq; intellect⁹ agẽs,cũ ſit potẽs omnia efficere(vt ſupra dixim⁹)id eſt, oĩm rerũ ſpeciẽ in intellectu poſſibili producere ſua virtute, etiã ſubſtantiarũ immaterialium, etiam entis primi & fœliciſſimi,quod eſt Deus, poteſt & ſuiipſius, ſpeciem in intellectu poſſibili efformare, vt ſic & ipſe cognoſcatur ſecũdum propriam ſuam ſpeciem. Et cum(vt ſupra diximus) ens vel verum ſit obiectum intellectus, quicquid ſub hoc obiecto cõprehẽditur,illius poteſt in intellectu ſpecies efformari: quẽadmodum omnis eius quod ſub colore (qui eſt obiectum viſus) comprehenditur, poteſt in oculo ſpecies produci: ſicque neceſſe eſt omne quod ſub ente comprehenditur,poſ-

ſe ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipſemet intellectus,cum ſit res aliqua, poteſt ab intellectu intelligi,id eſt à ſemetipſo. Ipſe quoque actus eius, ſimili ratione,ab ipſo eſt intelligibilis. ❡Omnis quoque bonitas & perfectio rerum(cum ſit ens quoddam) ſub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ ſub ente comprehenduntur cognoſcat, poteſt ipſe diiudicare quid excellentius,cõferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem quemadmodũ viſus inter colores diſcernit, & ſenſus cõmunis inter omnia exteriora ſenſibilia. Vbi dum nihil inuenit homo ſeipſo pręcellentius,nullã perfectionem tantam in vlla creatura quàm in ſeipſo, ita cognoſcit homo ſeipſum (intellectus ratione) cæteris animantibus præſtare, atque cæteras omnes res naturales longo interuallo poſt ſeſe relinquere.

CAPVT XXII.

❡Quomodo intellect⁹ ex ſemetipſo deũ poteſt cognoſcere.

NOn ſolũ autem intellectus poteſt quæ ſunt inferiora ſe creata cognoſcere, verũetiam quæ ſupra ſe ſunt angelicas ſubſtantias,atq; ipſis etiã præſidentem deũ(vt ſupra declarauimus) per duos modos,ſcilicet per abnegationẽ,& per excellentiã. Quibus tamẽ nunc etiam tertium adiicimus modum,dicentes,quod intellectus agens per ſemetipſum & ex ſemetipſo poteſt ſibi formare aliquam ſpeciẽ,per quam deum intelligat. Cum enim intellectus ſe cognoſcens diſcernit ſuam perfectionem(quæ in hoc cõſiſtit quod omnia quodãmodo poteſt in ſe efficere & omnibus aſſimilari, ſicq; omnia poteſt cognoſcere) à ſua imperfectione(quę in hoc eſt,quod ſit in potentia omnia,nõ autẽ omnia actu) ac deinde ſimilitudinẽ aliquã in ſemetipſo efformare cœperit ſuperioris alicuius intellectus, qui actu ſemper eſt omnia,omniũ in ſe rationes & ſimilitudines ſemper actu habẽs,& ab ęterno ſic habẽs,vt non inſit in potẽtia, neq; eſſe poſſit in potentia ad alicuius ſpeciei de nouo ſuſceptionem,ſicque ab æterno ſemper actu intelligentis omnia, quæcunq; intelligibilia ſunt,vt non poſſit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere,neq; creſcere neque minui in intelligendo: talem profecto ſimilitudinem talis intellectus admirabilis, in ſeipſo efformans noſter intellectus agens, proculdubio ſpeciem habet & ſimilitudinẽ

Vide quomodo intellectus ex ſeipſo poteſt deũ cognoſcere.

in qua intelligat deum. Nimirum eiuſmodi intellectus perfectiſſimus & nobiliſſimus eſt deus, qui purus actus eſt, & non in eo quicquam potentiæ actuq; omnem in ſe habet ſimilitudinem,& ab æterno habuit: neq; quicquam non dico erit,non dico fuit, non dico eſt,ſed eſſe poteſt, cuius nõ ipſe ab æterno præſentem habeat cognitionem,ita exactam, ita diſtinctam, vt meus modo intellectus illud intelligit cuius actu ſpecie tangitur. Propter quod etiam omnia nuda ſunt, Heb.4. & aperta oculis eius, iuxta Apoſtoli ſancti teſtimoniũ:neq; quicquam poteſt eſſe illi perfectiſſimo intellectui occultum, neq; præteritum poteſt obliuiſci, neq; futura poteſt non cognoſcere, tanquam ſi oculum aliquem fingamus eſſe qui in ſe cõgenitas habeat omnium rerum ſpecies & ſimilitudines, multo perfectius quàm poſſint ab obiecto in ipſum imprimi, & has ſpecies à ſeipſo ſic habeat vt non egeat obiectorũ præſentia corporali,hic oculus indubie omnia cerneret, etiã abſentia:imò etiã res præteritas & futuras per ſpecies in ipſo ſeruatas videret, inſuper etiam abditiſſima contueretur. Ita ſane ex ſemetipſo intellectus agens formare poteſt ſpeciem & cognitionem ſummi dei: ita veſtigium poteſt aliquo modo in ſemetipſo primarium fontem agnoſcere, ita ſcintillula lucem immenſam aliquatenus contemplari.

CAPVT XXIII.

¶Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari poteſt.

HAbet quoq; per intellectum homo, vt non ſolum (quemadmodum ſupra declaratum eſt) poſſit de ipſo propria perfectione, & de iis quæ ſunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudium enim non ſolum cõſurgit ex hoc quod in nobis ipſis bonum cernimus, ſed etiã cum aliquam perfectionẽ in alio aduertimus, maxime ſi ad nos ſpectet ille in quo cernimus. ſi nobis ſit aliqua ratione coniunctus:videlicet amicitia,familiaritate,conſanguinitate,affinitate,ordine, gradu,vel alio quolibet cõſimili modo. Gaudemus enim in amicorum,fratrum,vicinorum, conſanguineorũ ciuiumq; proſperitatibus. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo ſit homini coniuncta, neq; vna ratione ad humanam ſpeciem attineat, merito de-

bet homo in omni perfectione quam cognoſcit in creatura, oblectari. Eſt enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctiſſima. Primùm quidem, ratione eiuſdem opificis, qui ipſam & hominem idem ipſe condidit & creauit: quoniã ab authore Deo, tanquam ab eodem patre, cuncta procedunt. Qua conſyderatione, ſancti dei homines oẽs creaturas viliſſimas dignabantur fratres atq; ſorores appellare: primarij videlicet fontis vnde effluxerant, ſpectantes originem. Inferiores quoq; iſtę creaturæ viuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedunt. ❡Quod ſi conſideremus cætera omnia corporalia propter nos eſſe facta, & propter noſtrũ ſeruitium, noſtrãq; vtilitatem, & omnem illarum perfectionem attendamus ad noſtrum cõmodum, noſtrumq; miniſterium eſſe ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maximè in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamiliâs non gaudet de ſuæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in ſeruorum proſperitate? Eſt autem homo velut paterfamiliâs & dominus in magna domo mũdi huius quam ædificauit illi Deus, vt ipſe ex omnibus ſeruitium capiat, iucunditatem, & vtilitatem tam corporis quàm ſpiritus. ❡Quod enim Sol tantum habet decorem tam glorioſum ornatum, mihi habet non ſibi. Mihi habet, vt me ſua claritate lętificet, vt mihi lumen gratiſſimum per dies ſingulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de ſe producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo ſuſtentationem. Denique mihi habet omnem ſuam gloriam vt me moneat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aſpectui ſeſe monſtrat tam mirabiliter pulchrum & fortem, vtique hoc me docet luce clarius, habet ſe creatorem incõparabiliter pulchriorem, & magis validum, ac robuſtiſſimũ. quod etiã arbores fructus producunt, non ſibi ſed mihi producunt: herbæ odoriferę odorem fundunt non ſibi ſed mihi, flores pulcherrimos producunt, non ſibi ſed mihi. Et (vt inſignis ille poeta ait) Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic vos non vobis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis nidificatis aues. ❡Scilicet ego ille ſum, cui hæc omnia ex dei præcepto inſeruiunt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad neceſſitatem, quàm quæ ad caſtam

voluptate) abunde ſit proſpectum. Vnde Propheta, non pauiſti ſolum, inquit, ſed delectaſti me domine in factura tua. Hæc ergo omnia cum per intellectum homo cognoſcat propter ſe ita in ſuis perfectionibus diſpoſita, vnumquodque in genere ſuo: iuſtum eſt, vt diligenter naturales eorum perfectiones cōſyderet, inq; eis ſeipſum oblectet, ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

CAPVT XXIIII.

¶ Quod ratione intellectus ſolus homo poſſit & debeat agere gratias deo, pro ſe & omnibus creaturis.

Conſequitur ex prædictis, quod ſolus homo ratione intellectus deo poteſt & debet agere gratias, & nō vlla creatura alia corporalis: quodq; nō pro ſe ſolo & bonis quæ in ſeipſo ſunt verumetiā pro omnibus bonis quæ in aliis creaturis inueniuntur, poſſit homo & debeat agere gratias omniū creatori omnipotenti deo. Gratiarū actio namq; requirit primo ſuſceptionē beneficij, deinde beneficij accepti cognitionem, eius quoq; cognitionē qui beneficiū præſtat, ac poſtremo gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. Beneficij ſuſceptio communis eſt homini cum omni creatura. Omnis nanq; creatura particeps eſt beneficiorum creatoris ſui. Cætera vero, non niſi ſolius hominis ſunt. Solus enim homo beneficia cognoſcit (vt declarauimus) tam ea quæ in ſeipſo accipit, quàm quæ in aliis creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoſcit bona iſta, quæ in ſe habet, atque etiam quæ in aliis creaturis conſpicit, non ab ipſo eſſe: neque creaturas à ſeipſis habere, ſed ab vno omnium benefactore deo. Denique ſolus homo poteſt pro ſuſcepto beneficio bonū & gratum animum declarare, & ſignis cōgruis ad benefactoris gloriam id proteſtari. Poteſt enim homo voce teſtari & eloqui magnalia dei ſui, eiuſque beneficia (quæ tam ipſe quàm aliæ creaturæ accipiunt) ad dei gloriam prædicare. Poteſt etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipſum demonſtrandum, videlicet cantare, laudare, ſacrificia offerre, vota facere, in inſtrumentis muſicis perſonare: quæ omnia ad gratiarum actionem ſpectant & ſoli conueniunt homini. ¶ Poteſt ergo ſolus homo gratias agere. Et cùm poſſit, vtiq; & debet. Nā id ratio naturalis dictat, etiā homini benefico pro mi-

Solus homo poteſt agere gratias.

nimo aliquo beneficiolo, vt minimum gratias agere, vt ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium eſt quicquid ſumus? Et cum in omnibus creaturis homo accipiat beneficium (eo quod propter ipſum facta ſunt omnia) vtiq; pro omnibus ipſe debet gratias agere deo. Cum enim ſeruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatem domini, indubiè dominus magis quàm ſeruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carẽti impenditur beneficium, vtiq; parẽtum eſt benefacienti gratias agere pueri loco per ætatẽ fari adhuc & gratias dicere impotẽtis. ¶ Debet ergo homo gratias agere deo, non modo pro ſe, verumetiam pro omni creatura, maxime corporali, duplici conſyderatione: tum quia ſolus poteſt, & præ omnibus poteſt: tum quia in omnibus ipſe accepit beneficium. Vnde gratias agere debet homo deo ſuo, quod ſoli tantam dederit claritatem, tantã virtutis efficaciã & nobilitatẽ. Itẽ quod terræ & aquis talẽ dederit fœcunditatẽ, quod aerẽ repleuerit volatilibus, quod aues ita plurimũ ornatu decorauerit, quod arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferaſq; fecerit, & ita in ſingulis. Illæ enim creaturæ excuſabiles ſunt, ſi gratias nõ agant, tum quia minime id poſſunt, tum quia quicquid acceperunt, potius homo in ipſis accepit, q̃ ipſemet in ſeipſis, vel pro ſeipſis, quẽadmodum id quod ſeruo impenditur in vtilitatẽ domini, domino potius q̃ ſeruo impenditur. ¶ Hinc conſydera ô homo, quãta tibi incũbit ſeruiendi domino deo tuo neceſſitas. Attende, quãta tenearis erga deum obligatione: qui nõ pro vno teipſo, verumetiam pro omnibus creaturis deo tuo ſeruire, ad gratiarum actionem obligaris. Vide quanto vinculo te ſibi colligauit dum te ſuper omnia conſtituit. Magnum (fateor) te creauit, & ſublimi admodum loco poſuit altiſſimus conditor tuus, dum te paulominus ab angelis minorẽ fecit, gloria & honore coronauit ſuper omnẽ corporalẽ creaturam, conſtituitq; ſuper cuncta manuũ ſuarum opera, omnia ſubiiciens ſub pedibus tuis, non ſolum oues &
Pſal. 8. boues, pecora campi, volucres cœli & piſces maris qui perãbulant ſemitas maris, verumetiã Solem lunam & ſtellas nobiliſſima illa perpetuę incorruptionis corpora, quę dominus deus tuus creauit in miniſterium cunctis gentibus. Ita qui-
Deut. 4. dem magnum & excelſum nimis altiſſimus te conditor tuus

conſtituit,pro omnibus. Verũ quãto tu altior es Dei ſpeciali beneficio & ſupemines omnibus,tãto magis te agnoſce deo tuo obnoxiũ, qui ſic te magnificauit & eleuauit ſup omnia. Agnoſce(quod verum eſt)nullam creaturã aliam æque Deo eſſe obnoxiam æque forti vinculo Deo eſſe colligatã, agnoſcenſq; obligationem, modis omnibus ſatage iuſtum iuſte perſoluere debitum,vt quibus poſſis modis Deo tuo ſtudeas vel gratias agere,quãdoquidem referendi neq; neceſſitas eſt neq; poſſibilitas. Bonorũ enim noſtrorum ille non indiget, Pſal.15.
in quo omnes diuitiarũ theſauri ſunt abſcõditi. Grati tamen Col.2.
animi declarationem,& proteſtationẽ per ſigna cõgrua vtique à nobis expoſcit,gratiarum ſeuere exigit actionem: non vtique propter ſuã voluntatem,ſed ob noſtram vtilitatem,vt cum pro acceptis beneficiis temporalibus nos ſibi gratos cõprobauerit, maioribus aliquando afficiat in cõſpectu vultus ſui,cuius in nobis impreſſit ſimilitudinem Deus ipſe trinus & vnus,in ſecula benedictus. Amen.

¶Finit liber vndecimus.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM VNIVERſæ carnis,in iubilatione mentis,& alacritate animi.

PAratum cor meum Deus, & iterũ paratum cor meum : paratum corpus meum,paratæ vires omnes ad laudem tuam, quæcunque ſiue corpus, ſiue animam inhabitant.

Exurgam diluculo,& pſallam magno nomini tuo,mediis noctibus conſurgã de lectulo quietis meæ,vt perſonem cantica ante thorum amœniſſimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana, lyram, cytharam, nablum, & cymbala bene tinnientia : edent in illis articuli manuũ mearum melodiam bene reſonantem in auribus domini ſabaoth.

Tubas adferte huc mihi:& clangam in eis: os meum late aperiam attrahamque ſpiritum flatus,vt buccis valeam concrepare pleniſſimis.

Non ceſſabit oblectari in deo meo animus quem creauit, quem poſſedit ab initio : in quem impreſſit admirabilem ſimilitudinem,imaginemque nobilitatis ſuæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorum tuorum quæ fundaſti in fortitudine tua:inſuper ſolem lunam & ſtel-

las cuncta limpidiſſima.

Contemplans video totum iucundiſſimum decorem potentiſſimum vigorem, & ordinem verè admirabilem non ſufficio pro dignitate contemplari, vel totis conatibus, quæ tu nullo perfeciſti negotio.

At verò vbi ad memetipſum in intima reflecto oculos meos, ceſſant videri mirabilia, quæcunque foris conſpicio.

Domine, domine, domine quid eſt homo, quia ſic magnificaſti eum? homo quid eſt vt tanti illum feceris?

Verè paululum eſt ac modicum quo minuiſti genus noſtrum ab angelicis principibus tuis: omnis corporalis creaturæ regem & dominũ (dato in manibus eius ſceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) conſtituiſti hominem.

Propter hunc enim creaſti omnia, & cuncta ſubieciſti pedibus eius, præcellentiſſima cœleſtium corporum creaſti in miniſterium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles, & lata ſubſtantia: vide an poſſis in tota tua virtute atque pulchritudine nobiſcũ contendere.

Eſto ſis glorioſus in fortitudine tua, formoſus ſis in fulgidiſſima ſtola tua: comas tui ſplendoris de tanta ſpargens altitudine in ima terræ viſcera.

Sed nunquid vides ipſe, aut intelligis decorem pulchritudinis tuæ? nunquid cognoſcis perfectionem virtutis tuæ, qua antecellis ſubiecta omnia?

Dic ſi noſti illũ qui cuncta in te poſuit quæ habet mirabilia: reſponde muta ſubſtantia ſi quicquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contuliſti ſplendidiſſimo corpori, quod mihi donaſti ſtercorulentæ & fæculentæ creaturulæ: vere multa mihi & magna nimis contuliſti in re vnica.

Etiam ſi in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantumuis pauper & humilis ego ſemper immenſo te ſuperabo interuallo, hoc ſolum tenens quod nunc poſſideo.

Intellectu & ratione tu donaſti dominator genus noſtrũ: à te proceſſit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarũ actiones tibi valeamus perſoluere, nimis magna enim ſunt quæ nos accepimus, & nimis pauca, imo nimis nulla ſunt quæ valeamus reddere.

Tu nos ſciẽtiarum domine iuſtas tibi fac reddere gratiarum actiones, doce nos doctor optime in ſpiritu & veritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus ſemper nos tantis fac gratos eſſe beneficiis.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

¶ Finit Pſalmus.

LIBER DVODECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE, DE APPETITV SENSITIVO, ET voluntatis præcellentia.

PRAEFATIO.

OMnium creator perfectiſſimus Deus, cuius (iuxta prophetæ confeſſionem) perfecta ſunt opera, cum animalium genus ſenſitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus inſenſibilibus creaturis vellet præferre, voluit & appetitiuam virtutem adiungere, qua valerẽt per ſenſitiuam apprehenſa amare vel odire, proſequi aut fugere, itemque de præſentibus gaudere vel triſtari. Quorſum enim conduceret res obiectas apprehenſione mirabili percipere, ſi non talis eſſet adiuncta virtus qua erga res perceptas poſſent iuxta rationẽ obiecti apprehenſi moueri & affici? Ad eundem planè modum, humanum genus cum benigniſſimus conditor voluiſſet ſuper naturam brutorũ animalium conſtituere: vt non ſolum craſſa iſta & corporalia ſenſibus ſubiecta, verumetiã ſpiritualia & inſenſibilia poſſet apprehenſione intellectiua cognoſcere, voluit itẽ & huic nobiliori potentiæ cognoſcitiuæ correſpondentem nobilitate adiicere vim appetitiuã, id eſt intellectui volũtatem: per quam ad ea poſſet inclinari amanda, odienda, proſequenda & fugienda, ad quæ nequaquam ſufficeret appetitus brutalis ille ſenſitiuus nimium ad ſpiritualia ignobilis. Quomodo autem in homine nõ ſolus eſt intellectus, ſed eſt

ſimul cum ſenſu & ſuper ſenſum intellectus,ſic & hic appetitus ſuperior in eo non ſolus nõ eſt,ſed cum inferiore ſimul exiſtit. Duorũ autem horum appetituum conſideratio, maximam homini ad cognitionem ſuiipſius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hæc phyſica conſideratio. Poſt eam nanq; abſolutam non erit in rebus naturalibus quo longius proficiſcamur, niſi naturam penitus relinquentes in ſupernaturalia toti trãſeamus: quod impræſentiarum noſtro inſtituto minime conuenit,qui non niſi conſiderationem rerum naturalium,earumq; ad creatorem reductionem,præſenti determinatione intendimus.

CAPVT I.

¶ Oſtenditur,quid ſit in homine voluntas,per comparationem ad appetitum ſenſitiuum.

EST ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu diſtincta, ſolis etiã hominibus peculiariter cõueniens, potẽtia admodum nobilis & excedens vnde plurima ſingularia habet homo,quæ cum nulla altera ſpecie habet communia. Ad perfectam ergo hominis cõſiderationem, neceſſe erit poſt intellectũ hanc etiam virtutẽ diligenter conſiderare & quomodo in brutis inueniri non poſſit,quóve indicio peculiariter ſpeciei humanę cognoſcatur ineſſe,& quomodo ad appetitum ſenſitiuum ſe habeat,& quæ homini donet eximia diſtincte determinare, Vocatur autẽ voluntas nomine cõpoſito,potẽtia volitiua,ſiue appetitus intellectiuus. Eſt enim potẽtia talis per quã homo appetit,vult & nõ vult,ea quæ ſecundum intellectũ iudicat bona vel mala. Id autem in ſe homo quilibet experitur, talem aliquam vim ſibi ineſſe,per quam poſſit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoſcit aut velle aut nolle.

¶ Quemadmodum autem rectè non poteſt cognoſci natura intellectiuæ potentiæ,niſi per cõparationem ad ſenſum ſecundum ſimilitudinem & diſſimilitudinem,videlicet niſi oſtendatur in quo ſenſus cum intellectu cõueniat, & in quibus differant ab inuicem: ita non poteſt exacte cognoſci natura potentiæ volitiuæ, niſi ſecũdum cõparationem ad appetitũ ſenſitiuum. Sicut enim in homine duplex eſt potẽtia apprehenſiua rerum extra exiſtẽtium,ita eſt & duplex vis appeti-

tiua, altera videlicet quæ ſenſui cõiuncta eſt, & ad ſenſus iudicium mouetur, ea quæ ſenſus iudicat conuenientia amando & proſequendo, quę diſconuenientia odiendo & fugiendo. Atq; hęc vocatur appetitus ſenſitiuus. Et conuenit hac in parte homo cum cæteris animalibus brutis, quemadmodum & in ſenſu. Altera verò ſuperior eſt coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (ſicut neq; intellectus) immerſa, per quã homo id quod intellectus iudicat bonum, amat & proſequitur, quod malum, odit & fugit. Et hęc quia ſic intellectui cõiungitur, vocatur appetitus intellectiuus. ¶ Cognoſcitur autem huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo deprehenditur differẽtia ſenſus & intellectus, videlicet quoniam experimur hominem ea poſſe velle aut nolle, ea amare vel odire quæ nequaquam ſenſus apprehendit, & quæ ad iudicium ſenſus nullo modo videntur ſic amari vel odio haberi. ¶ Quemadmodum (exempli gratia) virtutes amamus, & probitatem amatam proſequimur: vitia autem odimus & fugimus atq; auerſamur, quæ tamen manifeſtiſſimũ eſt ſenſu non apprehendi, ac proinde ſenſitiuo appetitu ſic non appeti: cum ille tantum proſequatur quę ſenſus iudicàt conuenientia. Oportet ergo eſſe in homine alium quendam ſuperiorem appetitum, per quem homo ad illa quę ſenſus iudiciũ excedunt, & quæ ſenſus nec cõuenientia nec diſconuenientia iudicare poteſt, inclinetur & propellatur, ea vel proſequendo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinendam, pauca quædam de ſenſitiuo appetitu volumus præmittere, quoniam ſine cognitione ſenſitiui appetitus plene intellectiuus cognoſci non poteſt.

CAPVT II.

¶ De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundum phantaſiam propoſito.

INuenitur autem appetitus ſenſitiuus generaliter in omnibus animantibus, neque poteſt non eſſe, vbicunque fuerit ſenſus, vel vnicus. Nam & imperfectiſſima animalia, etiam quæ (iuxta probabiliorem ſentẽtiam) ſolum tactum poſſident, appetitu iſto non carent. Ineſt nanque eis appetitus quidam conuenientis nutrimenti, quem etiam indicant, dum ſe huius gratia dilatant vel cõſtringunt. Omnis

enim motus animalis quantumcunq; imperfectus,indicium eſt inexiſtentis appetitus ſenſitiui. Ad hoc enim ſe mouent, vt quod appetunt cōſequantur. Vnde Ariſtoteles,de animalibus imperfectis(vt vermibus & muſcis) ait, ea habere vagam imaginationem & appetitum,id eſt,phantaſiam vagam ſiue imperfectam & conſimilem appetitum. Perfectam tamen phantaſiam negat illis adeſſe,atq; ita & appetitum perfectum conſequitur ab eis abnegandum.

Ariſto.3. de anima.ca.8.

¶ Ex quo patet quod æſtimatiuæ ſiue phantaſiæ adiuncta eſt vis appetitiua,eo quod hæc ita ſe inuicem conſequantur ſecundum naturã. Non enim ſtatim vbi ſenſus exterior perceperit aliquod ſenſibile, mouetur appetitus ad proſequendum vel fugiendum,neque item mox vbi ſenſus communis apprehenderit,ſed neque cum imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verum cum ad æſtimatiuam vſque fuerit peruentum,vt per eam iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum,conueniens vel diſconueniens, tum demum animal ipſum per appetitū mouetur ad concupiſcendum vel odiendum,ad proſequendum vel fugiendum,ad lętandum vel cōtriſtandum. Nam id manifeſtè monſtrat experientia. Cum enim appetitus moueatur ſecundum rationem conuenientię vel diſconuenientiæ,nullus autē exterior ſenſus conuenientiam vel diſconuenientiam apprehendat, neq; vllus interior præter æſtimatiuam(quæ intentiones conuenientiæ vel diſconuenientiæ elicit ex rebus ſenſatis) conſequitur ad ſolam æſtimatiuæ operationem ipſiuſque iudicium, appetitū moueri. ¶ Et notãdum,quod appetitus iſte mouet & mouetur. Mouet enim ipſum animal, & immediate vim motiuam quę eſt in membris,ad quærendum id quod proſequitur. Mouetur vero ipſe à phantaſia, quatenus ipſum obiectum præſentat & offert appetitui, ſub ea ratione ſub qua appetitus moueri poteſt ad odium vel ad amorem,ad proſequutionem vel ad fugam. Obiectum enim præſentatum & oblatum virtuti appetitiuæ ſub ratione conuenientiæ, mouet ad ſui proſequutionem: ſub ratione autem diſconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eumque ſibi conuenientem iudicat,mouetur ad proſequendum ipſius appetitus, ab æſtimatiua:quatenus videlicet ipſa obiectū illud præſentat ſub ratione conuenientis, & cum baculum videt eleuatum

Appetit⁹ mouet & mouetur

ad verbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito, per æſtimatiuam. ¶ Mouetur autem appetitus ab obiecto ſic ſub ratione conuenientis aut diſconuenientis præſentato naturaliter, abſque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns, eumque æſtimans ſibi conuenientem, naturaliter amat atque proſequitur & accurrit ad illum, & videns baculum eleuatum ad verbera, æſtimando ſibi hoc diſconueniens & inde male ſibi futurum, ita naturaliter fugam petit, qua malum euadat, quod ſibi æſtimat imminere. Cum vero plura ſimul fuerint obiecta propoſita, quod fortius mouet ſecundum ſuam rationem, id naturaliter prevalet & mouet appetitum. Vt cum duplex cani cibus eſt propoſitus, ille qui magis conueniens ab æſtimatiua iudicatur, appetitum naturaliter mouet. Ita cum ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera cõtriſtabile (vt ex hac parte cibus cõueniens cani, & ſimul baculus eleuatus ad verbera) ſolet plærunque verberum terror præualere, vt cibo relicto fugiat. Eſt enim hæc appetitus natura, vt magis vehementer magiſque cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad proſequendum. Facilius enim & vehementius cõtriſtabilia, ſiue terribilia operantur in appetitu ſenſitiuo fugã, quàm delectabilia ſiue concupiſcibilia, efficiant in ipſo proſequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quam amore vitæ: & multo vehementius dolere de infirmitate, quàm gaudere de ſanitate. Nota.

CAPVT III.

¶ Quomodo appetitus ſenſitiuus ſemper naturaliter moueatur abſque libertate.

Contingit vero interdum duobus appetitui propoſitis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum ſtatim moueri, ſed interdum ad tempus gradum ſiſtere, eo quod ex vtraque parte æque fortis ſit motio & operatio obiecti, & æſtimatiua ad vtramque partem æque ſit propenſa, neque plus ad hoc quam ad illud ferat ſuum iudicium. Atq; ita nunc accidit, vt quaſi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo ſit deliberatio, quæ eſt ſolius rationis, fitque vt poſtquam tandem alterum acceptauerit, quaſi eligere videatur, cum tamen electio

nequaquam competat brutis,ſitq́; ſolius hominis. Vnde hoc ſciendum eſt, quòd canis ille ſic quaſi dubitabundus conſiſtens, dum & huc & illuc vocatur nequaquam conſulit, neque vllo deliberat: ſed habet ſe appetitus ille ad modum linguæ ſiue examinis in libra, ſiue bilance, cum lanx vtraque pondus penitus ęquale in ſe habuerit. Quemadmodum enim iſta neque in hanc partem deorſum trahitur, cum tamen ſit pondus ſufficiens ad eam pertrahendam neq; in partem alteram, cum ſit & ibi pondus ſufficiens, ſed (propter ponderis æqualitatem vtrinque æquali fortitudine trahentem) conſiſtit in medio: ſic & appetitus irrationalis animalis, exiſtente ab vtraq; parte pondere æquali & obiecto æque ad mouendum valido, fixus conſiſtit, & neque huc neque illuc mouetur. cùm vtroque tamen trahatur. Fitq́; illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius eſt deliberationis indiciũ. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cum ita hæret in medio? ¶ Et cum tandem contingit in alteram partem rapi animalis appetitum, nequaquam electionis eſt iudicium, non amplius quàm lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandem vrgens, dici debet elegiſſe hanc partem ad quam flectitur. ¶ Quod ſi interroges, quî ergo fieri poteſt, vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus ſi non per electionem id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus quod ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur, quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alteram mouetur, etiam ſi pondus maneat vt ante. Si enim contigerit æſtimatiuam aliquanto magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri (etiam ſi nõ æſtimet illud magis conueniens) ſolum ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius conuenientis, quàm alterius, & ad illud fortius ſe conuertat, ipſe appetitus rapietur, adueniente impetuoſo flatu in illam partem in quam æſtimatiuam contigerit fixius intendere. Ac tunc quidem ita ſe habebit illa defixio fortior æſtimatiuæ in alterum obiectum, ad faciendum vnius illius proſequutionem, quomodo ſe habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouendum linguam in partem alteram. Vnde non videtur aliqua ratione veriſimile, quod vulgo per iocum ſolet iactari de aſino quem vocant Buridani, habentę pabulum vtrinque, æquę conueniens, æque multum in ea-

dem diſtantia ſibi appoſitum, quòd fame eſſet moriturus in medio pabuli. Profectò qui id aſſerunt, naturam appetitus, & æſtimatiuę virtutis nõ rectè cognoſcunt. Et qui hoc ita aſſerunt ne cogantur in animali deliberationem ponere aut electionem, aut facultatem liberi arbitrij, ij ſane timore timẽt, vbi timor nõ eſt. Sola enim (vt diximus) conuerſio maior atque attentio, defixioq; phantaſiæ in alterũ obiectum propoſitum efficere poteſt, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipſo obiecto appetibili, ita ſecũdum rationem appetibilis propoſiti, per æſtimatiuam. ¶ Neque quicquam refert, ſiue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili ſub ea ratione ſub qua appetibile eſt, ſiuę ipſam æſtimatiuam proponẽtem appetibile, ſub ratione appetibilis. Non enim ipſum obiectum per ſe mouet appetitũ eo modo quo obiectũ ſenſus exterioris agit in ſenſum (vt videlicet per ſe aliquid imprimat obiectum exterius in appetitum) ſed tantum quatenus per æſtimatiuam proponitur: ad cuius iudicium ipſius appetitus paſſio conſequitur. Vocãtur enim omnes ipſius appetitus inclinationes ſiue motus vulgato nomine paſſiones, eo quòd appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiſcendum vel odiendum, &c. propter quòd ab obiecto quodammodo pati dicitur.

CAPVT IIII.

¶ De variis paſſionibus in appetitu ſenſitiuo.

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æſtimatiuam ſecũdum rationem appetibilis propoſito, hinc fit vt multiplex paſſio & varius appetendi modus poſſit in appetitu ſenſitiuo inueniri ſecundum quod obiectũ ſub diuerſis rationibus poteſt per æſtimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æſtimatiua ſub ratione conuenientis, appetitus ſtatim mouetur & inclinatur ad illud, efficiturque in ipſo paſſio quæ appellatur amor vel concupiſcentia talis rei: per quam videlicet inclinatur ad talem rem ſub ratione cõuenientis propoſitam. Et hęc eſt prima paſſio quæ in appetitu exoritur. ¶ Si vero pręſentetur hoc idem obiectum tanquã conueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquã propinquum ad habendũ, ita vt nullũ iudicetur obſtaculum, quin poſſit illud conſequi, ita fit progreſſus appetitus ab amore nudo ad proſequutionẽ. Incipit

Amor.

Proſequutio.

enim proſequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor eſt quaſi prima inclinatio ad rem propoſitam, proſequutio autem velut tendentia in rem amatam. Vnde manifeſtum eſt, proſequutionem iſtam naſci ex amore, quaſi ex radice. Nihil enim proſequitur appetitus, niſi quod amat & cõcupiſcit. ¶ Cum vero obiectum iam æſtimatur vt præſens & conſequutum, fit in appetitu paſſio lætitiæ, vel gaudij ſiue voluptatis: per quam, in re primum amata, & per proſequutionem poſtmodum conſequuta tandem conquieſcit. Et non refert ad paſſionem gaudij in appetitu faciendam, vtrũ iam actu ſit præſens obiectum, vel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quod enim prope eſt (iuxta Ariſtotelis vulgatã ſententiam) nihil diſtare videtur. Vnde gaudium etiam eſt de iis quæ propinqua ſunt, & iam iam ventura, quaſi pro præſentibus exiſtimantur. ¶ Et hæc paſſio manifeſte à prioribus diſtinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia: & ad priores duas conſequitur, amorémque & proſequutionem præſupponit: Prius enim eſt rem amare, poſtmodum proſequi, poſtmodum lætari. Vt (verbi gratia) brutum animal videns pabulum conueniens afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipſumq; amat: & ſi aſſequi poteſt, proſequitur, ac tendit ad ipſum conſequendum. Vbi autem fuerit aſſequutum quod amauit & proſequutum eſt, tum demum oblectatur & cõquieſcit in eo. ¶ At vero amor ſolus eſſe poteſt abſque poſterioribus. Cum enim obiectum conueniens proponitur aſpectui, ſed non vt poſſibile adipiſci, non fit adhuc proſequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, ſed aſtat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet, illic ſane amor eſt ad cibum quẽ tam conuenientem æſtimat: ſed quoniam non proponitur vt acquiſibilis, neq; vt propinquus haberi, propter aſtans malum, amorem non ſequitur proſequutio. Nonnunquam vero proſequutio eſt, & nõ ſubſequitur lætitia: quoniam videlicet non contingit aſſequi rem amatã & proſequutam. Nonnunquã etiam res iam acquiſita nõ talis inuenitur, qualis ante iudicabatur ſecundũ æſtimatiuã, atq; ideo nõ conſequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequẽter enim æſtimatiua decipit iudicans eſſe cõueniens, quod vere nõ eſt cõueniens. ¶ Nihil autẽ refert ad paſſionũ harum effectionem in appe-

Volu-ptas.

Ariſt. 2. li. Phyſi.

titu,an res vere talis ſit,an non. Non enim obiectum appetibile ſecundum ſeipſum vel ſecundum quod in ſe eſt mouet appetitũ, ſed ſecundũ quod in phantaſia proponitur:ſiue ita ſit in re,ſiue aliter res habeat. Vnde cum æſtimatiua decepta iudicat hanc rem eſſe conuenientem quæ ſecundũ veritatem nõ eſt conueniens,nihilominus fit in appetitu amor & proſequutio,q̃ ſi ſecundũ veritatem talis eſſet. Cum vero iam habita præſens fuerit,etiã gaudium de re præſenti habetur,donec deceptio æſtimatiuæ nõ fuerit deprẹhenſa. At vero mox vbi per ſenſum exteriorẽ æſtimatiua perceperit ſe errore deluſam in iudicãdo de re abſente,ceſſat paſſio gaudij,ceſſante nimirum æſtimatione cõuenientis. Deponit enim errorem, quo ſe comperit fuiſſe illuſam. ¶ Itaque tres iſtæ paſſiones, amor vel concupiſcentia,proſequutio vel deſideriũ,voluptas ſiue lętitia ſunt,quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAPVT V.

His vero tribus paſſionibus prædictis correſpõdent tres aliæ,quæ ſunt circa obiectum contrarium, id eſt, circa obiectum diſconueniens:odium videlicet,fuga,& triſtitia vel dolor. Cum enim primum appetitui præſentatur obiectum diſcõueniens, mouetur appetitus diſplicentia, & quadam velut auerſione oppoſita cõuerſioni concupiſcentiæ vel amoris. Nam ſicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuerſionem quandam & inclinationem ad ipſum,ſic obiectum diſconueniens auerſionem quandam & retractionem. Et hæc paſſio odium nominatur,eſtque amori oppoſita. Et ſunt duę iſtæ radices omnium aliarum paſſionum. ¶ Cum vero diſconueniens illud malũ æſtimatiua proponit vt iam imminens animali, & tanquam propinquum vt veniat, alia paſſio gignitur in appetitu, per quam quærit elongari ab illo malo ipſumque euadere & effugere. Et hæc paſſio appellatur fuga, & eſt quaſi receſſio quædã ab obiecto malo imminenti vel propinquo,per quam animal mouetur ad fugiendũ quod eſt diſconueniens, ſicut proſequutio (cui opponitur) tendentia quædam eſt ad conueniens. ¶ Sed cũ obiectum diſconueniens iam præſens & habitũ fuerit,efficitur in appetitu paſſio doloris vel triſtitiæ,qua affligitur in præſentia adepti mali,ſicut per voluptatem(cui opponitur)quieſcit in pręſenti bono. Ita enim canis

Odium.

Fuga.

videns tenentem flagellum ad verbera eleuatum,primo aſpe ctu odit & auertitur:& ſi vt ſibi imminẽtia hæc verbera cõſyderat,fuga monetur,ad effugiendum imminens & propinquum malum. Cum autem in ipſius corpus flagellum fuerit incuſſum,& verbera iam ſuſcipit, dolore & triſtitia affligitur:propter quod etiã exclamat,eiulando lamentans. ¶ Cõtingit autem iuterdum (quomodo de amore per contrarium diximus)ad odium non ſequi fugam. Cum enim videt canis tenentem flagellum,odit quidem & auertitur:ſed niſi videat ſibi imminere aut ſibi propinquum eſſe malum,non ſequitur fuga,vt cum multum diſtat ab eo qui flagellum tenet. Neq; item ſemper ad odium & fugam ſequitur triſtitia, vel quia malum illud non ſit præſens,vel quia cum præſens fuerit ſenſus nonnunquam monſtrat non eſſe diſconueniẽs, quod ſecundum æſtimatiuam errãtem prius diſconueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiẽdum,fugiendum, vel triſtãdum,an res diſconueniens exiſtat,modo ab æſtimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quoſdam moroſos triſtari pro rebus quæ ſecundum veritatem eis non diſconueniũt, neque in aliquo mala ſunt, tantum propter firmam æſtimationem(quod æſtiment ſibi diſconueniens quod tale nõ eſt: quam æſtimationem vel nolunt vel non poſſunt deponere. Atque ad hunc modum triſtatur canis aliquo modo, dũ iraſcitur ex hoc ſolum quod domũ quis ingreditur,aut ſimariũ, in quo iacet,nõ ad mali aliquid faciendum,aut quod per plateam aliquis tranſeat,cũ id ei nullo modo ſit diſconueniens.

Dolor.

CAPVT VI.

¶ De appetitu concupiſcibili,& iraſcibili,& de paſſionibus iraſcibilis.

INueniuntur autem & aliæ paſſiones in appetitu ſenſitiuo diuerſæ à prædictis,originem tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu ſciendum eſt quod appetitus ſenſitiuus apud Philoſophos(tam phyſicos quàm morales) diuiditur in duas partes,videlicet in cõcupiſcibilem, & iraſcibilẽ.

Quid appetit⁹ cõcupiſci-

Appetitus concupiſcibilis dicitur, quo res erga obiectum conueniens vel diſconueniens,

erga bonum vel malum ſimpliciter afficitur, ſecundum rationem ſub qua proponitur ab æſtimatiua. bilis.

Atque hanc partem ſpectant paſſiones illæ omnes quas ſupra iam diſtinximus: videlicet amor, proſequutio & gaudium, circa obiectum conueniens: odium autem, fuga & triſtitia, circa obiectum diſconueniens & malum. Conſyderãt enim hæ paſſiones ſimpliciter bonum aut malum ſecundum ſimplicem aliquam rationem: vt timor & odium conueniẽs vel diſconueniens nude propoſitum: proſequutio & fuga, bonum vel malum imminẽs: gaudium & triſtitia, iam præſens. Denominatur autem hæc pars concupiſcibilis à primo & præcipuo ſuo actu, qui eſt amare vel concupiſcere.

Iraſcibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur à bono vel malo propoſito, non ſimpliciter, ſed ſub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. Iraſcibilis appetitus.

In hac parte ſunt ſpes & deſperatio, audacia & timor & ira: à qua (vt magis manifeſta) pars iſta iraſcibilis nominatur. Hæ enim paſſiones omnes pro obiecto habent arduum. Vnde ſpes eſt quaſi amor boni ardui, audacia eſt quaſi proſequutio boni ardui. Deſperatio eſt quaſi odium & auerſio ardui, propter arduitatem. Timor eſt quaſi fuga ardui mali: & ira, quaſi triſtitia mali ardui, cũ iam præſens fuerit. Quarũ paſſionum ab inuicẽ diſtinctio, non parum ad cognitionem appetitus ſenſitiui conducet. ¶ Paſſio nãq; ſpei in appetitu oritur, quando ab æſtimatiua proponitur obiectum aliquod cõueniens, tamẽ ſub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatẽ habet ipſum obiectum in acquirendo. Vt cum proponitur cani cibus cõueniẽs, ſed aſtat, qui flagellum tenet, atq; ita arduitas & difficultas ſimul opponitur, illo tamẽ arduo nõ obſtante, adhuc inclinatur canis & mouetur amore ad ipſum cibum cõuenientẽ, ęſtimãs arduitatẽ illam ſe poſſe ſuperare, & propter arduitatẽ nõ deſinit ad rẽ illam inclinari tanquã ſibi poſſibilẽ adipiſci, hic ſperare dicitur. Spes enim eſt de rebus arduis & difficilibus. Quæ enĩ arduitatẽ & Spes.

Deſperatio. difficultatem non habent, ſperare non dicimur. E contrario autem deſperatio eſt, cum ratione ardui propoſiti, aut præſentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac deſiſtit ab obiecto aliâs appetibili & conuenienti, vt amplius ad ipſum non moueatur, neque inclinetur, vtpote nõ poſſibile adipiſci. Veluti cum canis cibum appetit vehementer: ſed videt flagellum tam terribile, & tam terribiliter vibrantem flagellũ qui aſtat cibo, vt non æſtimet ſe poſſe arduitatem ſuperare, & verbera talia euadere poſſe vel perferre, hic certe deſperat, quia ab eiuſmodi appetitu deſinit obiecti conuenientis, propter arduitatem & difficultatem, quam æſtimat inſuperabilem.

¶ Reſpondent autem ſpes & deſperatio in iraſcibili, amori & odio in concupiſcibili: eſtq; ſpes velut amor quidam boni ardui, ſecundum rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectum amatur, quatenus vero arduum ſperatur. Deſperatio autem eſt, quaſi odium ardui ſecundum rationem ardui: id eſt auerſio ab arduo vt arduum eſt. ¶ Videtur autem ſpes & deſperatio non ſolum reſpicere bonum, ſed etiam malum. Spes enim eſt de bono arduo cõſequẽdo, vel de malo arduo ſuperando. Vnde ſperare dicitur, qui bonũ aliquod quod amat nõ deſinit, ſed pergit appetere, nihil obſtante conſyderatione ardui. Sperat etiã qui amat mali alicuius quod odit euaſionem, & ſuperationem, tametſi arduitatem habeat adiunctã, malum illud euadere vel ſuperare. Item deſperat de bono arduo conſequendo, propter arduitatem, vel de malo euadendo, aut ſuperando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal ſperat cõſequi pabulũ quod videt, etiãſi aliquid difficultatis ſit adiunctũ, & ſperat effugere periculũ ſibi imminens, etiamſi ſit arduũ ad effugiendum. Aut econtrario deſperat de cõſequendo pabulo propter nimiam arduitatẽ, aut de ſuperando euadendoq; periculo, propter nimiam arduitatem quã ſibi putat inſuperabilẽ. Itaq; tam boni cõſequutionem, quàm mali ſuperationem atq; euaſionem reſpiciunt ſpes & deſperatio. Atq; ita in ſequentibus paſſionibus eſt dicendum. ¶ Audacia vero & timor differre videntur: ſicut proſequutio & fuga. Audacia enim eſt quaſi proſequutio quędam boni ardui vt arduum eſt nihil videlicet obſtante arduitate. Timor vero fuga eſt ardui propter arduitatem, cum ſcilicet arduitas retrahit & fugam facit in appe-

titu. Et oritur audacia ex ſpe quemadmodum ex amore oritur proſequutio, & ex deſperatione timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim propoſito bono arduo, appetitus propter arduitatem non auertitur vt deſperet, ſed manet cõuerſus vt ſperet, neque ſpem abiicit illius boni conſequendi, quanquam ſit arduum ad conſequendum, tum deinde mouetur ad ardui illius proſequutionem, non obſtante arduitate: atque hæc eſt paſſio audaciæ. Item, cum per deſperationem quis à malo ſuperando, auertitur, ſpe ſuperationis abiecta, propter arduitatem quam æſtimat inſuperabilem, ex hoc conſequenter mouetur ad fugiendum hoc ipſum propter ſuam arduitatem, & eſt timor oppoſitus audaciæ. Eſt enim timor fuga à malo arduo, propter ipſius arduitatem, vel à conſequutione boni ardui item propter arduitatem. Quẽadmodum enim ſpem & deſperationem diximus eſſe de bono arduo aſſequẽdo aut non aſſequendo, nihil obſtante arduitate, aut malo ſimiliter ſuperando: ita audacia proſequitur bonum arduum conſequendum: vel malum arduum ad ſuperandum. Timor vero deiectio & fuga quædam eſt, vel à bono arduo conſequendo, vel à malo ſuperando.

CAPVT VII.

¶ Quod ira nullam habet paſſionem contrariam.

DE ira vero hoc ſingulare eſt quod nullam habeat paſſionem ſibi contrariam, vt in prædictis apparuit, ſed eſt penitꝰ abſq; cõtrario. Cuius ratio eſt, quoniã ita reſpõdet triſtitiæ, eſtq; triſtitia quædã de malo arduo præſenti, quatenꝰ arduũ eſt ad ferendũ, vel de boni ablatione, quatenus arduũ eſt & difficile tali bono carere: quæ triſtitia, propter arduitatẽ, conſurgit ad ipſum malum ſuperandũ per vindictam. Vnde ira eſt, quando propter malum arduũ illatum, appetitus vehemẽter mouetur ad malum illud ſuperandum, per illationẽ vindictæ. Exiſtimat enĩ hoc modo malũ proprium ſuperare, cum æquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malũ. ¶ Huic autẽ triſtitię de malo arduo pręſenti, nõ poteſt in bono aliqđ inueniri cõtrariũ.

Cõtrarium enim triſtitiæ eſt gaudiũ, quod eſt de bono præſenti: bonum autem præſens nõ poteſt ſub ratione ardui cõſyderari. Omne enim bonum, quantumcunq; ad acquirẽdũ ſit arduum, quãtumlibet habeat in ſui proſequutione & acquiſitione difficultatẽ, cum iam habitum fuerit, nullam omnino habet difficultatem. Quapropter, bonum præſens non poteſt niſi paſſionem ſimplicis gaudij in appetitu efficere. Nã tantum vt præſens bonum mouet appetitum, nõ iam vltra vt arduum bonum, cum nullum præſens bonum ſit arduũ bonum. ¶ Et licet hoc experientia doceat, quãto bonum aliquod in proſequutione magis arduum fuit, tanto gaudium vehemẽtius (cum iã adeptum fuerit) in affectu cauſari, quẽadmodum ea quæ cũ periculo vitæ adepti ſumus vehementius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum poſſeſſiõe, nõ tamen aliud quam gaudium inde enaſcitur, ex adeptione videlicet talis boni, cum iam præſens ardui rationẽ perdit. Quod enim maius gaudium ſit ex huius cõſequutione, nõ eſt, quia vt præſens arduum eſt, ſed quia in proſequutione arduum fuit, & ad cõſequendum difficile. Atq; hac de cauſa fit, vt ira in appetitu iraſcibili nõ poſſit haberẽ cõtrarium: quoniã videlicet obiectum iræ (quod eſt malum arduũ præſens) nõ poteſt habere cõtrarium. Nam bonum arduum præſens & habitum, appetitus nequaquam reſpicit: neq; vllũ obiectum ſub tali cõſyderatiõne ipſum mouere eſt potens. Includit enim repugnantiam: quia ſi bonum præſens eſt, arduum nõ eſt: & ſi bonum arduum eſt, præſens nõ eſt. Præſentia enim excludit in bono arduitatem. Secus eſt de malo, quod ſimul præſens & arduũ eſſe poteſt. Secus etiam de bono abſente. Nam bonum abſens poteſt eſſe arduum, priuſq̃ habeatur, ſecundum quod in acquirendo habet difficultatẽ.

Sex paſſiões cõcupiſcibilis.

¶ Omnes ergo paſſiones quæ in appetitu ſenſitiuo inueniũtur in ſex iuga poſſunt reduci: quorum tria prima perfecta in paritate ſua, ſunt ipſius concupiſcibilis, concupiſcentia & odium, proſequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autem poſteriora iuga, quorum nouiſſimum imperfectum eſt in imparitate (quod vnum deficiat) ſunt ipſius iraſcibilis appetitus: videlicet ſpes & deſperatio, audacia & timor, & ira non habens contrarium. Opponitur tamen ei priuatiue ipſa iræ carentia, quã iniraſcentiã poſſimus appellare. Et ad harum

Sex quoque iraſcibilis.

paſſionum aliquam neceſſe eſt reduci omnem paſſioné ſenſitiui appetitus, ſiue iraſcibilis ſiue concupiſcibilis. ¶ Quòd autem omnes iſtæ paſſiones ſint appetitus ſenſitiui, manifeſtiſſimum eſt ex eo quòd ſingulas videamus etiam in irrationabilibus animantibus, in quibus nullus eſt intellectiuus appetitus. An verò appetitus iraſcibilis & concupiſcibilis, duæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an tantum vna ſecundum rem potentia, ſed diuerſa habens officia, nolumus impræſentiarum inueſtigare profundius.

CAPVT VIII.

¶ Quomodo paſſiones iraſcibilis oriantur ex paſſionibus concupiſcibilis.

ILlud autem notandum eſt, ꝙ paſſiones iraſcibilis oriũtur ex paſſionibus concupiſcibilis, & terminãtur in eaſdem. Nam ex amore alicuius rei conuenientis quæ eſt in cócupiſcibili, exoriente aliquo quod arduitaté adducit illi rei amatæ, conſurgit in appetitu iraſcibili ſpes ad illam arduitatem ſuperandam, & audacia qua proſequitur ſuperationem talis arduitatis. Et cùm per audaciam contigerit arduum ſuperari, terminatur ſpes illa & proſequutio in gaudio, quod inde naſcitur: atque ita in paſſionem concupiſcibilis terminantur paſſiones illæ iraſcibilis. ¶ Ita timor de malo imminenti & arduo, cùm iam malum ipſum aduenerit & vicerit, ita vt ſuperari non poſſit, in puram triſtitiã terminatur. Nó enim eſt ira, donec mali præſentis arduitas ęſtimatur per vindictam ſuperabilis, quemadmodum audacia proſequutio eſt ſuperandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas ęſtimatur ſuperabilis. At verò, cùm ęſtimatio talis (videlicet ſuperandi præſentis mali) defecerit, iam non amplius ira, ſed triſtitia mera eſt, quæ ex malo arduo pręſenti procedit, quemadmodũ in iis qui rebus deſperatis, poſt timorem, tandé in illud incidũt quod antè timuerãt, nec ęſtimant mali arduitatem ſe vlla vindicta poſſe ſuperare. In his enim ira vertitur in purã triſtitiã. Talis ergo qui iã pręſente malo ſic premiẽ, deſinit deſperare, deſinit & timere: & poſt deſperationem ac timoré, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) paſſiones iraſcibilis in paſſiones concupiſcibilis. ¶ Et licet terminentur nunc in gaudiũ nũc in triſtitiam, ſimpliciter tamé amor in cócupiſcibili eſt prima

Amor eſt prima radix paſſionum aliarum.

radix omnium aliarum paſſionum:nec poteſt vlla paſſio in concupiſcibili, vel in iraſcibili oriri, niſi ex radice amoris, ſiue concupiſcentię. Non enim eſt aliquod odium, quod nõ oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetitus, ideo odit, quia contrarium eſt alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt ſi amat canis cibum, odit quicquid ab huius conſequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc quod vt conueniens appetit, expellit ac fugat: ſic qui amat vitam ac ſanitatem, odit quæcunque apprehendũtur, vt ſanitati aut vitæ contraria. Nihil enim odit appetitus, niſi ſub ratione diſconuenientis. Diſconueniens autem dicitur diſconueniens, in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio diſconuenientis, prævius amor alterius rei, illius cui hoc eſt diſconueniens, nempe vitæ & boni ipſius animalis, cuius eſt appetitus. Eſt enim appetitui naturaliter inſitus quidã amor vitæ & boni ipſius animalis cuius eſt: ex quo amore procedit odium generale diſconuenientis, ac deinde particularia odia omnium earum rerum, quæ æſtimantur vt contrariæ aut repugnantes vitæ ac bono ipſius animalis. Sicut ecõtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omniũ earum rerum quæcunque æſtimantur, vt conuenientes vitæ vel bono animalis.

CAPVT IX.

ℭ Gaudium ſiue voluptatem eſſe aliarum paſſionum finem.

Profundius autem conſiderãtes, inuenimus gaudium ſiue voluptatem, omnium paſſionum aliarum eſſe finem, quẽ appetitus finaliter quærit, & ad quem naturaliter omnes alię paſſiones ordinantur: ita vt quẽadmodũ ex amore omnia proficiſcuntur, ſic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur. Ad hoc enim appetitus concupiſcit & proſequitur quod cõueniens eſt, vt cùm aſſequutum fuerit gaudeat in illo: eſtque gaudium velut fructus, ad quem appetitus cõcupiſcendo & proſequẽdo tẽdit. Et ſicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiſcitur, ita omne odium, omniſque fuga finaliter tandẽ ad gaudiũ ordinatur. Ad hoc enim id quod animali diſconueniens eſt, odit & fugit appetitus, vt non per aduentũ diſconuenientis animali veniat triſtitia, ſed malo depulſo gaudiũ acquirat, vel in ha-

bito gaudio conquieſcat. Vnde ſicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis, ſic odium & fuga ordinantur ad quietē gaudij. ¶ Et prouidè admodum Deus animalibus dedit non ſolum amare & proſequi, ſed odire etiam & fugere. Nam ſi non aliud noſcet appetitus quàm amare, ꝗ proſequi, non eſſet quò ſe à contrariis & diſconuenientibus præſeruaret. Nam ad præſeruationem huiuſmodi à diſconuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à diſcōuenienti appetitus, ipſum animal poteſt ſe elongare & abſtrahere. ¶ Ex prædictis patet, quòd gaudium per ſe eſt ſecundū naturam animalis, triſtitia verò, contra naturam. Nam gaudium eſt per ſe finis ipſius appetitus, quem finaliter quærit. Vnde oportet triſtitiam contrariā eſſe cōtra naturam. Atq; hinc eſt, quòd naturaliter omne animal quærit delectationē, voluptatem, & gaudium: abhorret autem à triſtitia & dolore, conatur item modis omnibus ſe in gaudio conſeruare, & in delectatione continere, à triſtitia autem & dolore diligentiſſimè & ꝗ ociſſimè poteſt, ſe conatur liberare. ¶ Hinc etiam eſt, quòd triſtitia (vtpote naturæ animalis contraria) conſumit & corrumpit ipſum animal, atque ad mortem deducit. Vnde per Sapientem dicitur: Spiritus triſtis exiccat oſſa. Et Iacob ad filios ſuos volentes ſecum Beniamin adducere in Aegyptum: Si quid ei aduerſitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Cōtra verò, gaudium & lætitia ſanitatis eſt effectiua, & vitæ conſeruatiua.

Gaudiū eſt ſecūdum naturam.

Prou. 17.

Gen. 42.

CAPVT X.

¶ Quare Deus iraſcibilē addidit cōcupiſcibili, & quòd etiam timor & deſperatio animali fuerint neceſſaria.

OMnes etiā paſſiones quę ſunt in iraſcibili, ſicut ab amore radicaliter oriunt̄, ita ad gaudiū naturaliter pergūt, & ad ipſum vt ſuū finē ordinātur. Spes enim & audacia ad hoc ordinātur, vt tandē bono arduo, nō obſtāte arduitate, cōſequuto, vel malo arduo ſuperato, appetitus per gaudiū quieſcat in bono acquiſito. Imò deſperatio & timor ad gaudiū ordinantur. Deſperādo enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, ſicq; euadat triſtitiam quæ imminet, & gaudiū habeat malo per fugam declinato. ¶ Vbi notandum, ꝙ appetitus iraſcibilis datus eſt animali-

Appetitus iraſcibilis, ꝓpugnator eſt cõcupiſcibilis.

propter concupiſcibilem,& eſt velut propugnator appetitus concupiſcibilis. Sine appetitu nanque iraſcibili,concupiſcibilis eſſet velut inermis,& abſque defenſione. Neq; ſufficiebat appetitus cõcupiſcibilis ad bene eſſe animalis, niſi fuiſſet adiunctus etiam iraſcibilis. Frequẽter enim cõtingit circa id quod animali eſt conueniens,occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus cõcupiſcibilis ſtatim retraheretur,vel remoraretur, niſi eſſet adiuctus appetitus iraſcibilis,qui confirmaret concupiſcibilem & velut animaret in ſuo amore & proſequutione,ne ſtatim cõcupiſcibilis occurrẽte arduitate ſe retrahat, atq; à proſequutione deſiſtat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans cum inermi,facit ipſum inermem non deſiſtere ab itinere, etiam ſi videatur aliquid occurrere aduerſi,qui alioqui ſol⁹ & inermis exiſtens ſtatim ab itinere ſuo ceſſaret,vel deflecteret: ſic appetitus cõcupiſcibilis ſtatim à conuenientis proſequutione ceſſaret,arduitate occurrente deterritus, niſi haberet iraſcibilem velut propugnatorem,qui illum teneret in proſecutione ſui appetibilis. ¶Ita ergo iraſcibilem appetitum Deus animali cum concupiſcibili dedit,vt etiam occurrente arduo à proſequutione conuenientis non ceſſaret, neque ſtatim malo ſuccumberet,ſed contra ipſum ſeſe erigere poſſet,& ad arduitatem ſuperandam conari. Item, cùm fortè à diſcõuenienti malo teneretur,vt non perpetuo ſub illo permaneret,ſed ad euadendũ malum ſeſe poſſit erigere, & velut ad ſuperãdum animare. Ita enim per ſpem & audaciam animal non obſtante arduitate pergit proſequi quod amat, & vnde quærit gaudium. Per iram verò,etiam cùm præſens fuerit malum,ſuperare conatur & euincere malitiam,atque ex ea ſeſe extricare. ¶Per deſperationem quoque & timorem ſibi conſulit animal, cùm ipſum malum arduum imminens tantum videt,vt ſuperare ſe non poſſe exiſtimet. Conducit enim animali, ad euaſionẽ mali,deſperatio & timor: cùm tam arduum fuerit malum,vt exiſtimet ſe non poſſe ſuperare. Nam tunc per deſperationem & timorem fugit animal,ſicque ſuæ ſaluti conſulit. Si enim oblato arduo quod animal ipſum ſuperare non poteſt, adhuc pergat ſperare & audere,periculum eſt vitæ ipſius, dũ ſe opponere tẽtat malo excedẽti ſuas vires, & ſe fortius oppugnare: vnde cũ de-

uictum fuerit, malè habebit: Et frequentiſſimè hoc modo animal in perditionem venit. Itaque etiam deſperatio & timor in animali vtiliter poſita ſunt ad ſalutem animalis, occurrente malo quod exiſtimatur non poſſe ſuperari: ſicut econtrario ſpes & audacia ibi conducunt ad eſſe animalis, vbi exiſtimatur malum poſſe ſuperari. Atque hoc pacto manifeſtè patet, quomodo (vt ſupra diximus) etiam deſperatio & timor ad gaudium ordinantur, ſicut ex amore proficiſcũtur. ❡ Amor autem ille primus, ex quo oriuntur omnes iſtæ paſſiones tam concupiſcibilis quàm iraſcibilis (vt iam oſtẽſum eſt) & gaudium iſtud ad quod paſſiones omnes ordinã tur vt ad finem, de eadem re ſunt. Eſt enim primus amor appetitus, quo appetit & amat ſalutẽ ipſius animalis cuius eſt appetitus. Et gaudium vltimum ad quod ordinantur omnes paſſiones aliæ, eſt ſimiliter de ſalute & bono ipſius animalis, ad quod ordinantur quæcunque in ipſo ſunt omnia. His autem de appetitu ſenſitiuo determinatis, rurſus ad intellectiui appetitus conſiderationem (vnde digreſſi ſumus) reuertamur.

CAPVT XI.

❡ Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.

HAs autẽ paſſiones omnes quas iam explicauimus, manifeſtum eſt ſic in homine ſicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nam & homo quę ſecũdũ ſenſum percipit corpori cõuenictia amat, atque proſequitur, & cùm adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur, cũ percipit diſcõuenientia corpori, hęc odit, fugit, & de his triſtatur, ſi ea aduenire ſibi cõtingat. Sperat itẽ, & audet, & occurrẽti difficultati ſe opponit, vt euincat. Deſperat quoq; interdũ, & timet, cùm arduitatem æſtimat ſuas vires ſuperare. Inſuper & iraſcitur cùm pręſens malũ fuerit quod putat per vindictã poſſe ſe ſuperare. Et in his omnibus (quãtum ad corpus attinet) manifeſtè homo cum ceteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu ſenſitiuo ſicut in ſenſu. ❡ Verùm quantũ ad appetitũ intellectiuũ cõſiderãdum eſt, quòd licet nulla talis paſſio corporalis poſſet in eo inueniri, ipſe tamen dicitur amare, odire, proſequi, fugere, delectari, triſtari, ſperare, deſperare, audere, timere & ira

ſci. Et hęc omnia quę iam prius appetitui ſenſitiuo diximus conuenire, non ſunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, triſtitia corporalis, ira corporalis, & ita in cęteris: ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo volũtas id quod ſecundũ rationẽ bonũ iudicatur, amat: eſt deſideriũ ſpirituale, quo ad acquirendũ id quod ſecundũ rationem bonum iudicatur, tendit: & eſt gaudiũ ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cùm intellectus iudicat virtutem eſſe bonam & rem vtilem homini, appetitus intellectiuus amore afficitur erga illam, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tẽdere deſiderio: atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cũ intellectus ęternam vitam (quæ Deus eſt) vt bonã & ſummè bonã cognoſcit, volũtas amore afficitur, & deſiderio tẽdit ad illã conſequendã. Atq; vbi deſideriũ hoc ſuum adimpleri contigerit, ſummo gaudebit gaudio. Eſt quoq; odium ſpirituale, eius quod ſecundum intellectum iudicatur diſconueniens & malũ, & fuga eiuſdem, atque vbi præſens adeſſe cõtigerit, triſtitia. Vt cùm intellectus iudicat vitia eſſe hominis nobilitati cõtraria, & naturã deformãtia, afficitur voluntas auerſione & odio cõtra illa, fugitq; & abominatur ea: ac ſiquãdo in ea per fragilitatẽ cõtigerit incidere, triſtatur de talis mali pręſentia. De quali odio per Pſalmiſtã dicitur: Nónne qui o-
Pſal.138. derunt te domine oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti ſunt mihi.

¶Item ſpes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cùm enim intellectus virtutem vt arduam & difficilẽ
Ariſtoteles. conſiderat (Quippe virtus & ars, iuxta Ariſtotelis ſententiam verſantur circa difficile) volũtas nihilominus firma & ſtabilis nõ deterrita arduitate, eamque putans poſſe euinci & ſuperari, pergit amare virtutem, pergit etiã deſiderare & ad eam tendere, hic certe ſperat & audet. Sin ecõtrario arduitate victus humanus appetitus reſiliat deiiciaturque ac fugiat à virtutis propoſito (quemadmodum proh dolor cernere eſt in maxima parte hominum) hic deſperatio & timor eſt. ¶Iram quoque in intellectiuo appetitu ſpiritualem experimur, cùm illud quod ſecundum intellectum malum & diſconueniens iudicamus, adeſſe contigerit: voluntas tamen

aduerſus ipſum conſurgit,& quærit ipſum malum ſuperare atque euincere. Vt cùm homo in peccatum ſe aduertit cecidiſſe,grauiter iraſcitur aduerſus illud,ſi non ſibi complacet in eo,neque perſeuerare eligit in eo, conſurgitque ad ipſum expellendum,ac ſe ab illo emundandum. Ita cùm quis in ſe vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira ſpirituali aduerſus malum hoc ſecundum intellectiuum appetitum conſurgit, ad ſuperandum & deſtruendum contẽptum honoris Dei. Ac de huiuſmodi ira intelligendum eſt, quòd in Pſalmis ſcribitur, & apud Euangeliſtam Ioannem adducitur de Chriſto domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apoſtolus gaudet per ſuam epiſtolam ſe commouiſſe diſcipulos ad iram & indignationem, contra peccatum,ad pœnitentiam. Ita ergo manifeſtum eſt, omnia iſta quæ in appetitu ſenſitiuo ineſſe ſupra diximus, etiã intellectiuo appetitui inexiſtere. Eſt tamen hoc aduertendum,quòd iſta vt ſunt in ſenſitiuo appetitu,dicuntur paſſiones,non autem vt ſunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant ſalutem hominum, amant Deum, proſequuntur & deſyderant electorum ſalutem, gaudent ſuper peccatoribus pœnitentiam agentibus, & ſuper iuſtis proficientibus, triſtantur ſuper conuerſis, reuertentibus ad priſtina vitia,aut iuſtis, ſuam iuſtitiam relinquentibus, iraſcuntur aduerſus eos qui ſcandalizant puſillos, qui Dei nomen blaſphemant,ſperant de peccatoris conuerſione donec in mundo eſt, deſperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquam tamen in angelis ſunt ponendæ paſſiones,amoris,gaudij,odij,triſtitiæ & huiuſmodi, atque ita nec in homine ſecundum appetitum intellectiuum, ſecundum quem ſimilis eſt angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus abſque paſſione in ſe habet, quæ ſenſitiuus habet cum paſſione,& affectiones tantum,nõ paſſiones appellantur. Paſſio enim corporalem aliquam immutationem deſignat, & imperfectionem includit. Vnde plærunque inualeſcentibus paſſionibus corporalibus iſtis, cernimus hominis corpus ſecundum eas diſponi. Vt qui vehementer iraſcuntur, cernuntur oculos habere ſcintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod

Pſal. 68.
Ioan.2.
2. Cor.7
Luc.15.

in ſcripturis nonnunq̃ ira per fumum faciei deſignatur. Veluti cùm de Deo dicitur: Aſcēdit fumus in ira eius, & ignis
Pſal.17. à facie eius exarſit. Et alibi: Domine Deus quouſq; iraſceris
Pſal. 79. ſuper orationem ſerui tui, vbi in Hebræo habetur, fumabis, pro iraſceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: atem qui deſperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain deſperantem
Gene.4. ob non acceptata munera, dominus: Quare (inquit) cōcidit facies tua? Ita qui gaudent, multùm rubeſcunt & grato colore perfunduntur in vultu: qui verò triſtantur, vultum habent tetricum & toruum. ❡ At verò affectiones iſtę vt ſunt in appetitu intellectiuo, non ſunt cum tali immutatione corporali, neq; per ſe eiuſmodi paſſionem in corpore efficiūt, niſi ſimul & in appetitu ſenſitiuo paſſio exiſtat affectioni voluntatis correſpondens. Ita enim ſolet ex redundantia affectionis quæ in appetitu intellectiuo eſt, etiam in ſenſitiuo paſſio correſpondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculū cernimus, eos qui interno lętātur gaudio, ex bonæ cōſcientiæ teſtimonio, ex redūdantia gaudij ſpiritualis gaudere etiam corporaliter, & ſerenitate ac placiditate quadā vultus illud internū gaudium demōſtrare. Et cùm quis ſecundum Deum iraſcitur, ſecundum volūtatem ſimul etiam corporis ira accenditur, quæ velut miniſtret vltionem.

CAPVT XII.

❡ Differentia inter paſſiones appetitus ſenſitiui, & affectiones appetitus intellectiui.

EST etiam hæc differētia inter paſſiones appetitus ſenſitiui, & affectiones voluntatis, quòd appetitus ſenſitiuus ſecundum eas merè patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita vt non poſſit non recipere, quemadmodum ſenſus merè paſſiua potētia eſt. Vnde præſentato per ſenſum obiecto conuenienti, & per æſtimatiuam vt tali iudicato, appetitus ſenſitiuus neceſſariò & naturaliter afficitur & amat illud, & cùm obiectū aliquod vt cōueniens & præſens per ſenſum præſentatur, naturaliter patitur appetitus ſenſitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habetque ſe merè paſſiuè, quemadmodū ſenſus cùm à ſenſibili oblato ſpeciem recipit. Atque hinc fit, vt brutum animal propoſito cibo quem ſecundum æſtimatiuam iudicat conuenientem, naturaliter erga ipſum amore afficiatur,

ipſumque proſequatur, neque poteſt nõ amare, aut nõ proſequi, niſi adſit impedimentum aliũde quod præualẽdo naturaliter operetur fugam vel odium, vt ſupra declarauimus. ¶ At verò in appetitu intellectiuo multò aliter ſe res habet. Eſt enim voluntas, potentia multò nobilior, nõ vtiq; merè naturaliter patiens ab obiectò, etiam ſub ratione ſua propoſito, ſed mouens ſeipſam ad obiecti propoſitionem potius, quàm ab obiecto moueatur. Nam ſi naturaliter ab obiecto moueretur, ſemper obiecto propoſito deberet ſecũdum rationem obiecti moueri, cùm nullum eſſet ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifeſtat, videlicet hominis voluntatem nulla neceſſitate ab obiecto propoſito moueri: ſed propria libertate ipſam ſeſe mouere. Poteſt enim contingere, & contingit per ſingula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc eſſe bonum, aut cõueniens, cùm tamen ipſa voluntas illud nõ proſequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc eſſe malũ, cùm tamen voluntas nõ odiat illud, nec fugiat. Vnde in incõtinentibus manifeſtè hoc cernimus, iudicant enim ſecundũ intellectũ, malum eſſe adulterio coinquinare vxorem alienam, malum eſſe in tali ſtatu permanere: attamen ſecundum voluntatem non triſtantur de tali malo præſenti, neque odiunt, neq; fugiunt. Item omnes ſecundum intellectum iudicant peccatũ eſſe malum, & deformans humanam naturam: attamen ſecundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. ¶ Eſt ergo voluntas potentia non merè paſſiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non poſſit non pati ab eo quemadmodũ eſt appetitus ſenſitiuus, ſed libera eſt, & actus ſui in ſeipſa liberè effectiua, ad propoſitionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis eſt voluntati obiectum proponere, vtpote ſub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti proſequutionem, neque vlla neceſſitate in ea fit affectio ſecundũ rationem obiecti, ſed libertate ſua ſe mouet cùm voluerit, ſecundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cùm mouetur, liberè poſſit non moueri. Vt cùm intellectus virtutem vt bonam & cõuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius proſequutionem, ſed liberè ſe mouet. Nam obiecto eodem ſimiliter oblato, & nullo ex-

Appetitus intellectiuus differt à ſẽſitiuo.

iſtente alio impedimento, poteſt nunc moueri ad amorem virtutis, aliâs non moueri: poteſt nunc proſequi, aliâs non proſequi.

CAPVT XIII.

¶De libertate voluntatis ſuper affectiones proprias & paſſiones appetitus ſenſitiui.

EX prædictis videtur manifeſta libertas ipſius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit, vt propriè nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem paſſiones, tametſi vt in appetitu ſenſitiuo, paſſiones verius quàm actus vel operationes appellentur: videlicet quòd in appetitu ſenſitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipſo appetitu: in intellectiuo autem contrariò, non ab obiecto in ipſum imprimantur, ſed ab ipſiuſmet libertate efficiantur. Non ſolùm tamen hanc libertatem habet voluntas ſuper actus proprios, verùm etiam ſuper paſſiones, quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo, magnum habet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus ſenſitiuus, ſecũdum naturam ſubiectus eſt voluntati, vt inferior ſuperiori: & quia voluntas potentia libera eſt, hinc fit, vt non ſolũ imperium & libertatem habeat ſupra proprios ſuos actus, verùm etiam ſupra paſſiones appetitus ſenſitiui. Imo verò ex Dei ordinatione, hoc ipſo quod voluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitũ non liberum voluit huic ſuperiori libero eſſe ſubiectum, voluitque huius paſſiones naturales & nõ liberás ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore domini ad Caim exardeſcẽtem mala iracũdia (propterea quòd non quæ ipſius mala munera, igne cœli abſumpta eſſent vt bona ſacrificia fratris) ita dictũ legimus: Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quaſi dicat: Tu quidem nunc ſubita exardeſcis iracundia, quaſi grãdi malo tibi illato, ex eo quòd tibi frater prælatus eſt ſigno diuino. Attamen ſcito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo ſenſitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per ſuperiorem quæ in te eſt liberam voluntatem: ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid opere committas, quod in proximo futurum eſt, ſi inſurgentem appetitum primum non comprimas.

Volũtatis libertas.

Gen. 4.

❡Si autẽ verũ eſt quod ait dominus, ſub homine eſſe ipſius appetitum, & ipſum dominari debere ſuo appetitui, manifeſtè conſequitur ſupra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam ſuperiorem cui ſubdatur, & cuius imperio atq; dominio ſubiiciatur. Quod autẽ dominatur alteri, & ſub ſe habet ſubiectũ, vt poſſit reprimere moderari ac regere, libertatẽ habere debet qua id poſſit. Hæc autem potentia ſuperior, voluntas eſt & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis domini, appetitum ſenſitiuum ſubiectũ eſſe intellectiuo, item & voluntatem habere libertatem, & imperium, non ſolum ſuper actus proprios, ſed etiam ſuper paſſiones ſenſitiui appetitus. Quomodo enim ſub ipſo eſſet appetitus ſenſitiuus, & quomodo ipſe huius dominaretur, ſi ſuper ſuos tãtum proprios actus diceretur habere libertatẽ? Quomodo enim regem dicemus imperare populo, ſi ipſum fateamur ſolum habere libertatem in propriis rebus agendi quod voluerit, & non etiam in negotiis populi? ❡ Sed & ſi ea quæ antecedunt prædicta domini verba diligentius conſyderauerimus, inueniemus libertatẽ volũtatis cauſam eſſe, ob quã illi ſubiicitur ſenſitiuus appetitus? Sic enim domin⁹ præmittit, Quare iratus es, & quare cõcidit facies tua? Nõnne ſi bene egeris recipies, Sin autem malè, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit? Ac demùm ſubiũgit quod iam diximus. Sed ſub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox ſubiungens ſeruitutem & ſubiectionem appetitus, indicat appetitum homini ſubiectum eſſe ratione eius quod eſt in eo liberum, & à quo ſuam habet libertatem. Et hæc eſt ſola potẽtia voluntatis. Per voluntatẽ enim homo habet libertatem. Eſt ergo voluntas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperium ſuper appetitum ſenſitiuum.

Gene. 4.

Gen. 4.

CAPVT XIIII.

❡De dominio voluntatis ſupra appetitum ſenſitiuum.

AD cognoſcendũ autẽ quomodo volũtas dominatur ſuper appetitũ ſenſitiuũ, notandũ eſt (iuxta Ariſtotelis diſtictionẽ) duplex eſſe dominiũ: alterũ quo dñs dñatur in ſeruũ, ita vt nihil poſſit facere à ſeipſo ſeru⁹, niſi qđ dñs ĩperauerit, cuiuſmodi dominiũ græca appellatiõe vocat deſpoticũ, qđ nos latinè dicere poſſum⁹ herile.i.

Duplex dominiũ

quo herus dominatur ſeruo. Siquidē deſpotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterum eſt dominium liberū, quo rex dominatur ſuis ſubditis liberis: qui licet ſubiecti ſint ſuo domino, nō ſic tamē (quēadmodum priores) vt nō poſſint niſi quæ ille iubet facere, ſed ita vt pareant quidē illi in iis quæ imperauerit, poſſint nihilominus etiā illo nō requiſito agere quæ ſibi vidētur cōmoda. ¶ Manifeſtū eſt autē, appetitum ſenſitiuum pro hoc ſtatu potius poſteriori hoc modo q̄ priori, eſſe voluntati ſubiectum. Non enim ſic ei ſubiicitur, vt nihil poſſit niſi quòd ille iuſſerit. Nam poteſt per ſe abſq; voluntatis imperio ſenſitiuus appetitus mouere ipſum hominem ad obiectum ad quod fuerit pertractus, etiam nō requiſita volūtate, neq; accepto à volūtate imperio. Quanq̄ enim in homine appetitus ſenſitiuus ſubiectus eſt volūtati, nō tamen ob hoc eſt ignobilior neq; impotētior in homine quàm ſit in animali bruto, vbi aliū nō habet ſuperiorē. Vnde ſicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per ſe ſufficiēs eſt animal mouere ad obiectū à quo ipſe prior mouetur pro ſequendū vel fugiendū, ita poteſt & in homine moueri per ſemetipſum. ¶ Secundo autem modo ſubiectus eſt voluntati & volūtas ei dominatur, quoniā videlicet vbi voluntas iuſſerit, poteſt appetitū inferiorē cōpeſcere, eiuſq; paſſiones mitigare, vel cōprimere, vel prorſus ſupprimere, poteſtq; eū cohibere, ne animal moueat ad obiectū à quo ipſe mouetur. ¶ Ad eandē rē tertio libro de anima adducit Ariſtoteles cōparationem ſphæræ ſuperioris & inferioris, quarum ſuperior mouet inferiorē ſuo raptu, eam ſecum circūgyrando: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim volūtas (vt ſphæra ſuperior) ſuæ iuſſionis imperio ſibi parere facit appetitū ſenſitiuū, & vi quadā cogit ſuum ſequi imperiū. Attamē habet etiā ſenſitiuus appetitus poteſtatem motu proprio mouēdi, quam nō accepit à potētia ſuperiori. ¶ Quòd ſi quis huius rei requirat experientiā, mirabor ego an lapis ſit abſq; ſenſu qui id requiſierit. Quis enim nō experitur in ſeſe per ſingulos dies, imo ꝑ ſingulas horas (ah quid horas dico, potius per ſingula momēta dicere debuerā) multis ſe inordinatis paſſionibus & motibus mirum in modum moleſtari, quæ abſq; voluntatis imperio ex parte inferiori à ſenſitiuo appetitu exoriūtur? Quis nō ſtatim viſa re pulchra

Cōparatio Ariſtotelis.

percipit intra ſe amorem rei illius & quãdam proſequutionem antequam voluntas adſit, quæ cōpeſcat ſenſualem paſſionem? Quis non circa res ſenſibiles ſentit frequentiſſimè ſeſe brutorum more ſtatim affici, ſubitis paſſionibus in ſenſitiuo appetitu naſcentibus, concupiſcentię, proſequutionis, deſyderij, odij, fugæ, timoris, ſpei, audacię, iræ, & ſimiliū ante omne volūtatis imperium? Hanc ergo non perfectã ſubiectionem ſenſitiui appetitus ad voluntatem, euidentiſſimè ſic in nobis probat experientia.

CAPVT XV.

¶ Quomodo ſenſitiuus appetitus voluntati contrariatur.

NEq; verò hanc ſolã habet facultatē appetitus ſenſitiuus, vt poſſit abſq; volūtatis imperio moueri à ſuo obiecto, ac deinde ipſum animal etiã moue re: ſed (quod magis dolendū atq; deflendū eſt) ſecundū eã conditionē in qua nunc eſt, plerūq; etiã ad ea quę volūtati ſunt cōtraria, inclinat & mouet. Appetitus nãq; intellectiuus ſecundum ſuam naturã ea amat ac proſequitur, & de illis gaudet, quæ ſecundum intellectum atq; rationem bona ſunt: ea verò quæ ratio mala indicat, odit, ac fugit, & de illis triſtatur. De huiuſmodi etiam bonis ſperat, mala cōtraria timet, & aduerſum mala huiuſmodi iraſcitur. Appetitus autem ſenſitiuus amat & proſequitur ea quę ſenſus bona iudicat, & de his gaudet: ea verò quę ſenſus diſcōuenientia iudicat, odit ac fugit, & de his triſtatur. Atqui nō eadē ſunt quæ ſenſus bona æſtimat, & quæ ratio vel intellectus: item quæ ſenſus mala, & quæ intellectus. Aeſtimatio nãq; ſenſus illa iudicat bona, quę carni ſunt grata, bona videlicet corporalia, & tēporalia, delitias, diuitias, amplã ſupellectilē, pōpas magnificas, & glorioſos titulos, amplum famulitium, abundantiam ciborum, ferculorum, potuum, muſicorum inſtrumentorum concentū, & cætera huiuſmodi, quæcunq; ſenſui carnis ſunt grata, & quęcunque ſenſum oblectant: & hęc omnia inordinatè & ſecundum exceſſum cōſyderata, ſenſus ęſtimationi bona videntur, & ſic ea ſenſualis appetitus proſequitur. Ratio verò ſiue intellectus vera bona iudicat illa, quæ incorruptibilia ſunt atq; æterna, & ea quibus ad ęternitatē pertingitur: cuiuſmodi ſunt bona cœleſtia, item virtutes, & virtutum opera, virtutum etiã occaſiones, & quic-

Cōtrarietas appetitus ſenſitui & intellectiui

quid nouit ad vera atque ęterna bona conſequēda idoneum. Quæ autem ſenſus vt ſibi grata & conueniētia iudicat, ſecūdum eum vſum nēpe ſuperfluum & exceſſiuum, nequaquā intellectus vt verè bona iudicat, ſed potius vt mala & noxia ad ea bona conſequenda, quæ ipſe verè bona iudicat. Non enim hæc tēporalia iudicat vtilia, niſi quatenus ad vera ſpiritualia & æterna bona conducunt, quòd eſt ſecundū vſum moderatum & ſufficientem. Propter quod, appetitus ſenſitiuus contrarius eſt volūtati, nō ſimpliciter in hoc quòd ipſe temporalia & corporalia appetat, voluntas autem ſupernaturalia & æterna: ſed quia ille corporalia ſecundum exceſſum & inordinationē appetit, iſta vera non niſi ſecūdū debitam moderationē: nec ea quidē per ſe, ſed vt ad aliud conducentia. ¶ Atq; hoc eſt quod ſanctus Apoſtolus ait, carnē
Gala.5. concupiſcere aduerſus ſpiritum, & ſpiritū aduerſus carnem, & adinuicem hæc ſibi aduerſari, vt non quęcūque velint homines faciant. Carnē nāq; intelligit partem infimam appetitus ſenſitiui, & ſpiritum appellat ſuperiorē partem in anima hominis, ratione voluntatis: ſignificans videlicet, appetitū ſenſitiuum & intellectiuum adinuicem pugnare, vt caro, id eſt carnis appetitus, cōcupiſcat contraria appetitui in-
Rom.7. tellectiuo. Hinc & in alio loco multa verborū replicatione conqueritur, non habitare in carne ſua bonum, ſed malum ſibi adiacere, ita vt legem Dei facere volens, & ſecundū ſpiritum quæ verè bona ſunt diligere, inueniat in carne ſua aliam legē, legi mentis repugnantem, ſeq; captiuantē in lege peccati, & alia huiuſmodi multa dicit, quæ nō niſi ſenſualitatis peruerſitatē indicāt volūtati repugnātis: quæ illi vſque adeo eſt moleſta repugnādo, vt in vocē tandē exclamatio-
Ibidem. nis miſerabiliter eiulās terminet querimoniā, dicēs: Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

CAPVT XVI.

¶ Vnde procedat rebellio appetit' ſenſitiui cōtra volūtatē.

SCiendum tamen eſt, quod appetitus ſenſitiuus licet ex ſua natura appetat bonum corporis vt corporis, non tamen ex ſua natura habet ſic appetere bona corporis extra modum & ordinē, etiam contra rationis dictamen, & ſupra q̄ ratio dictet, quomodo nūc manifeſtiſſimè experimur in nobiſipſis. Verùm id ex corruptione pro-

uenit humanæ naturæ,quã ſacrę ſcripturę authoritas,& ſanctorũ patrũ teſtimonia nobis aſtruũt, ex primi peccati inobediẽtia eueniſſe. Nã(vt Sapiẽs atteſtatur)fecerat Deus hominem rectum ab initio,& abſq; vlla contentione:princeps pacis,oſor diſſenſionis,duos hos appetitus in homine ſine vlla contrarietate coniũxerat,ſicq; appetitum inferiorem ſubiecerat ſuperiori,vt nihil poſſet contra eius imperiũ & contra regulæ ipſius directionem(id eſt contra dictamen rationis)appetere , vt non poſſet amare aut proſequi cibum , vel potũ,vel aliud quodcuque ſenſui gratũ,contra volũtatis imperium,neque cõtra rectæ rationis dictamẽ. Nã ante primi peccati inobedientiam,nunq̃ appetitus ſenſitiuus appetiſſet cibum,niſi quantum & quomodo & quando corpori fuiſſet bonũ pro ſua ſuſtẽtatione, & ſicut volũtas voluiſſet appeti, ipſaq; rationis regula dictaſſet appetendum;neque vnquam fuiſſet imperium voluntatis egreſſus appetitus inferior,neq; limites exceſſiſſet rationis.Mox enim vt volũtas iuſſiſſet ceſſare inferiorẽ appetitum à ſui obiecti proſequutione, dicto ſtatim fuiſſet obediens,nec progreſſus fuiſſet vlterius. Atq; ita dulciſſima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia,& iucundiſſima cõcordia, inferiore in nullo ſuperioris prætergrediente imperiũ, eratq; tũ ab homine in eo ſtatu procul omne diſſidiũ. Et perdurabat quidẽ hæc ſuauiſſima pacis cõcordia,donec diuinæ volũtati paruit voluntas humana , & donec præcepti diuini regulam voluntas hominis non fuit tranſgreſſa. ¶ At verò poſteaquã ſuã voluntatem homo per inobedientiam ſubduxit , imo verius ſuffuratus eſt diuinæ voluntati, eiq; cœpit per ſuã voluntatem velle contrariari,diuiniq́ue pręcepti regulam trãſgredi (heu ſortẽ noſtram miſerandã)iuſto Dei iudicio,harmonia illa & pax ſuauiſſima in homine diſſoluta eſt, extũc ſunt in homine cõfuſa atq; perturbata omnia:ita vt obedientiã iam negare inciperet appetitus inferior ſuperiori (cui vſq; tunc optimẽ fuerat ſubiectus)mox vt hic ſuperiori voluntati diuinæ multò magis debitam denegaſſet obedientiam. Qui enim ſuperiori ſuo iuſtæ negat ſubiectionis obedientiam, hunc non poteſt iuſtior vltio ſubſequi,quàm vt ſui quoque ſubditi patiatur rebellionem. Et qui initum cum ſuperiori domino fœdus violat, dignus eſt cui nec alij fidẽ ſeruent.

Ecclẽs.7

Vnde profecta carnis rebellio.

¶ Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum ſe voluntas humana à diuina ſeiunxit, atque ſeparauit, eligẽs & appetẽs quod illa nolebat, factum eſt, vt mox in carne inferior appetitus ſimilẽ nobis ludũ ludere inchoaret, inciperetque ſtatim appetere ſuperiori appetitui cõtraria, vt ille iã amauerat quod diuinæ omnium ſupremæ volũtati repugnabat. Atque hoc malum in poſteros omnes propagatũ, ex vno homine, nemo nõ ſentit grauiſſimè in ſe deſæuire, niſi quẽ fortè Deus ſpeciali dignationis priuilegio ad priſtinum illum innocentiæ dulciſſimum ſtatum reduxerit, per gratię ſuę ſuperabundantis præuentionem reſtituẽs, quod per primi parentis inobedientiam ſemel perditum amplius natura non poteſt reſtituere. Id quod iuxta conſonã catholicorum doctorum ſententiam, de beatiſſima Dei genitrice virgine Maria eſt confitendũ: in qua non eſt veriſimile fuiſſe vnq̃ inordinatum aliquem in appetitu ſenſitiuo motũ, qui in vllo voluntatis repugnaſſet imperio, aut à rectæ rationis regula diſſonaſſet. Nam de benedicto filio eius domino noſtro Ieſu Chriſto, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus nõ eſt verba facere, quem vt verũ Deum ordinatiſſimũ omniũ ordinatorem, firmiſſimè credimus nulla prorſus inordinatione poſſe, vel potuiſſe coinquinari.

Virgo Maria à carnis rebellione, immunis

¶ Patet ergo, quomodo ſenſitiuus appetitus non ſecundum primariã ſuæ naturæ conditionẽ id habet, vt contra voluntatẽ cõcupiſcat, ſed ſecundum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia proceſſit, & hanc contrarietatẽ quæ in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari. (Non eſt enim Deus diſſentionis, ſed pacis, vt ſanctus ait Apoſtolus) ſed homini preuaricatori, qui ſeipſum à Deo voluntariè ſeparãdo, ſui inferioris appetitus perdidit perfectũ dominium. Hic autem appetitus inferior, ſecundũ hãc corruptionem, appropriato vocabulo ſenſualitas ſolet nominari. Nam quoties ſenſualitatem nominamus, inordinationẽ iſtam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus ſenſitiui, corruptionem nõ includit, ſed ipſam tãtum potentiam inferiorem appetendi.

CAPVT XVII.

¶ Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra voluntatem.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmoniæ miſerabili diſſolutione,multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud non minimum eſt, quod homo ad omne bonum admodum eſt difficilis ac tardus,& quòd nõ niſi cũ difficultate multa operatur bonum:ad malũ verò promptus eſt & facilis,ipſumq; ſine multa difficultate operatur: quẽadmodum in Geneſi ſcribitur,ſenſum & cogitationem humani cordis prona eſſe ad malum ab adoleſcẽtia ſua. Ex eo enim quòd ſenſualitas ſemper tranſire quærit rationis limites(quæ eſt regula volũtatis)ſemper homo in ſe habere cognoſcitur,quòd virtuti ſtudentibus reluctetur.Nã virtus & bonũ intra limites rectæ rationis conſiſtit, quos ſenſualitas exire ſemper appetit,ſicq; virtuti ſtudentibus ſua importunitate faceſcit negotium, & non modicam ingerit difficultatẽ, ſuis paſſionibus continuò pulſans, & velut impetũ faciens in voluntatem ad meliora conantẽ. ¶ Atque hinc eſt, quòd Ariſtoteles in libris Ethicorum aſſerit,virtutẽ(ſicut & artẽ)verſari circa difficile. Profectò enim difficilè nõ foret homini operari bonum,ſi nõ hanc in ſe haberet corruptam ſenſualitatem,ſic ſemper ad mala ſollicitãtem & bono ſemper repugnantẽ. Impoſſibile eſt autẽ non fieri difficultatem in re quantumuis facili,vbi ſit qui retrahat,& qui impediat. Quemadmodum in ſe quidem eſt facillimum in altum de terra hunc eleuare baculũ. Si tamen ſit qui toto põdere calcet ſuper eius extremum,at ſi ſit qui mihi ſurſum trahere volenti quomodocũque contranitatur, difficultas mihi erit in eleuãdo: non quidem ex re ipſa,ſed ex parte retrahẽtis atque contranitẽtis. Atq; ita ſanè,virtus nõ circa ipſum quod in ſe eſt difficile verſatur, neque per ſe difficile eſt volũtati appetere & mouere ad bonum:ſed propter hanc ſenſualitatem, retrahentem ſemper à bono & ad malum ſollicitãtem, prouenit difficultas. Neq; aliud quam ſenſualitatem iſtam rebellem reſpicit Saluator, cùm in Euangelio viam vitę facit anguſtam, & anguſtam portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet ſignificare volens, plærosq; mortalium ſenſitiuũ appetitum inſequentes per vias malas ad mortem pergere, pauciſſimos verò appetitui huic reſiſtẽtes per vias

Gene. 8.

Ariſt. 2. lib. Ethicorum.

Luc. 13.

bonas ad vitam proficiſci. ¶ Qua in re illud maximè deflédum eſt, quòd non ſolum reluctari in nobis poteſt ſenſualitas voluntati, & in bono proſequendo ei facere negotium, verùmetiam penitus eam poſſit ad ſe allicere, imò ſibi ſubiicere, & pertrahere quò ipſa voluerit: ſicut pertrahere ſolet ancillam conductitiam domina quo voluerit. Nam ſi tantum difficultatem poſſet inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerandum. Nunc verò tantã habet poteſtatem, vt etiam ſupra voluntatẽ poſſit fœdiſſimè conſcendere, eamque ſibi ſeruiliter ſubiicere. Quod ſanè ſpectaculum tã fœdum eſt, tam ſordidũ, tam inamœnũ, tam Deo & ſanctis angelis atque ſpirituali animæ abominandum, vt verbis explicare nõ queat: tolerabiliusq; foret totam mundi machinam perturbari, ſurſum ac deorſum commixtis omnibus infimis ad ſuprema, & ſupremis ad infima commu-
Nota. tatis, quàm ita inferiorem illum appetitum ſuperiori tanto
3. Eſd. 4. nobiliori dominari. ¶ Narrat apud Eſdrã ſecundus ille nobilium adoleſcentum, qui de mulierum fortitudine diſſerebat, rem fœdiſſimam, de muliere meretricula, cõcubina magnifici regis: quæ ſedens ad Regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponenſque ſibi, palmis Regem cedebat cum ſiniſtra manu, cùm ille ſuper hęc omnia aperto ore intueretur meretriculam, & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiã. Atq; hoc tam fœdum ſpectaculum referens ille adoleſcẽs purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principum animos commouit in vehementẽ admirationẽ. At verò iis qui internos habent oculos, qui fœditatẽ internam valent conſpicere, multò fœdius, multò ſordidius, lõgè magis execrabile videbitur, ſenſualitatem viliſſimam & ſordidam de terra prodeuntem, & ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ, ac de clariſſimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſſimæ vtique ac liberrimæ imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altiſſimus) ab ea auferre, ſibique imponere. O viliſſimam meretriculam, ô ſcortum putidiſſimum, prauam ſenſualitatem, quæ tam multorum hominum volũtates tibi viliſſimè ſubiicit, quæ hominum voluntates facis quæ bona

ſunt relinquere, & tuis peſſimis deſideriis acquieſcere.

CAPVT XVIII.

Quòd voluntas ob ſuam libertatem non poſſit cogi ab appetitu ſenſitiuo.

HOc tamen ſciendũ eſt, quòd nulla voluntas à ſenſualitate ſuperatur mere violenter, ſed tãtum ſua permiſſione & libertate. Propter quod, nequaquã volũtas excuſatur à grauiſſimo ſcelere, Deumq; in infinitum offendit, cùm ſe ita permittit à viliſſimo ſcorto ſuperari. Quanquam enim ſenſualitas rupto fœdere, poteſt ſuis paſſionibus facere negocium & moleſtiã exhibere voluntati, rationis rectæ regulam inſequi cupienti, ſi tamẽ volũtas obſiſtere voluerit, & niſi vltro conſenſerit ſolicitanti, niſi cedat inſultanti ſenſualitati; impoſſibile erit ipſam ab hac ſuperari: ita vt impoſſibile ſit voluntatẽ ſubiici violenter à ſenſualitate, neq; poſſit vnquã ab ea expugnari, quantũuis oppugnetur, niſi ipſa ſe dedat in manus meretriculæ.

Quapropter omni excuſatione caret voluntas, quantumuis grauibus impulſibus paſſionum ſolicitata, ſi ſceptrum & diadema regni à Deo optimo ſibi datum permiſerit à ſe tolli, & in manus meretriculę ſiuerit deuenire. Nõ enim poteſt à voluntate tolli ſceptrum, niſi ipſa dederit: & verius ipſa ſe ſubiicit ſenſualitati, q̃ à ſenſualitate ſubiiciatur. Qui enim omnem oppugnantis apparatum & inſultum ſua virtute poteſt repellere, hic ſi ſuperari ſe ab hoſte permittat, manifeſtũ eſt quòd ſeipſum dederit in manus victoris. Atque ita cùm volũtas in homine poſſit ſua libertate depellere omnes paſſionum impulſus, quibus ab appetitu ſenſitiuo poteſt impugnari, ſiue blandiendo, ſiue quamcunque moleſtiam exhibendo, manifeſtum eſt, non poſſe ipſam manu violenta expugnari, ſed à ſemetipſa ſponte dedi in manus expugnãtis. ¶ Atq; hinc æſtimet homo, q̃ grauiter illa à iuſto iudice regę regũ & domino dominantiũ puniẽda ſit volũtas, quæ ita pręter neceſſitatẽ, abſque omni periculo, cõmiſſum ſibi regnũ, & imperiũ, ad modicã oppugnationẽ vel moleſtiã reſignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquam regnum Nota diligenter.

vult eſſe in homine:id eſt infimæ & corruptæ ſenſualitati, quam ipſe voluit omnimodis eſſe ſubiectam. ¶ Proinde omni diligentia quiſque debet ſibi attendere, ne ipſam innaturalem dominationem, miniſtræ ſuper dominam, ſeruę ſuper liberam, ancillæ ſuper heram, mulierculæ ſuper virum, in ſemetipſo admittat. Attendat voluntas nobilitatem ſuę originis, quoniã de excelſo cœlo eſt, non de terra progenita: & quantumuis importunam ſe exhibuerit coniuncta eadẽ in carne meretricula, quantumlibet ſibi faceſſat negotium, caueat tamen ne vnquam tam viliſſimo ſcorto ipſa tam nobilis Dei propago ſe ſubiiciat: maximè cùm nulla ſit illi neceſſitas, atque hoc certiſſimò ſciat, non poſſe ſe niſi volentẽ ab illa ſuperari, imò verò ſuo conatu & ſuæ libertatis virtute illam quantumcunque repugnãtem poſſe nihilominus quò voluerit pertrahere. Tanta enim eſt volũtatis humanæ pro hoc etiã ſtatu libertas, vt nõ poſſit ab vllis paſſionibꝰ appetitus ſenſitiui pertrahi violenter ab eo quod ipſa elegit, ipſa verò poſſit ſenſualitatẽ violenter pertrahere quo voluerit, quantumlibet reclamet, quantumlibet recalcitret ac reluctetur. ¶ Et licet voluntas hominis impedire non poſſit quin à ſenſualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa paſſiones exurgãt, à quibus magnam difficultatem ipſa patiatur & multã ſuſtineat perpetuamq; moleſtiam: poteſt tamen ſi diligenter aduigilauerit & viriliter ſe geſſerit, omnes illius paſſiones edomare atque compeſcere, ita omnem difficultatem euincere, vt non poſſit vnquam expugnari, neque in ſubiectionẽ venire oppugnantis vt manifeſtum ſit, quoties voluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia eſſe, ſed ex ſocordia atq; ſegnitie quan doquidem viriliter decertando, omnem potuiſſet oppugnationem ſuperare.

CAPVT XIX.

¶ Quatenus paſſiones ſenſitiui appetitus in homine dentur vitio.

ET quoniam impedire nõ poteſt nec prohibere voluntas pro ſtatu huius miſeræ diſſentionis, quin ſenſualitas ſuis motibus & paſſionibus inſurgat, vt

autem non dominetur & non prævaleat omnino, poteſt ſua vigilantia prohibere: hinc eſt quòd ad culpam à iuſto iudice imputatur voluntati, & diſtricta ab ea requiritur vltio, ſi ſe ab illa permittat ſuperari, & ſub pedes conculcari. Nō autem imputatur ei, quòd paſſionum in ſenſualitate exorientium patiatur inſultus, niſi quantùm ipſa per negligentiam illas permittit exurgere & inualeſcere. Quæ verò ſuæ rebellionis impetu ſenſualis affectus voluntatem præueniendo agit, pro his culpa non aſcribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod ſupra facultatem ipſius eſt, & quod prohibere ipſa haudquaquam poteſt, quomodo ergo ei iuſtè imputabitur? ¶ Quapropter non illi tantum laudādi ſunt, neque boni viri cenſendi, qui nullis paſſionibus moleſtantur, in quibus nullæ ſenſualitatis malæ affectiones exurgūt (hoc enim vix pauciſſimis datur, & non niſi ſingulari contingit Dei beneficio: & vix interdum poſt multos labores, poſt luctam annorum multorum à Deo hoc obtinetur) ſed ille laudandus eſt, qui mox vbi perſenſerit in ſe malas oriri paſſiones, occurrit exaduerſo, per imperium voluntatis, vt eas antequam creſcant, ſuccidat, & antequam inualeſcant, ſupprimat. Quemadmodum non ille ſolum agricola laudandus eſt, in cuius agro nullum creſcit lolium, nulla vnquam exurgunt zizania: ſed qui diligenter proſpicit, ne ita exurgāt zizania vt triticum ſupprimant, quique mox vt enaſci viderit, diligenti ſolicitudine euellit ac ſuccidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tātum equi ſeſſor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum proiicit poſteriora, non exercet vllam petulantiam: ſed qui petulantem atque ſaltantem equum ita nouit freno gubernare, calcaribuſque comprimere, vt non ipſe peſſundetur, & equum cogat eam quam ipſe voluerit viam, quantumuis reluctantem incedere.

Caput iſtud pariter & proxime ſubſequens diligenter expēde.

CAPVT XX.

¶ Per ſimilitudinem petulantis equi, oſtenditur quomodo debeat appetitus ſenſitiuus ſubiugari voluntati.

QVam ſimilitudinem equi petulantis & ſeſſoris eius ſi diligentius cōſiderauerimus, inueniemus, quomodo voluntas in domanda ſenſualitate ſeſe habere

Freno ĩdiget appetit⁹ ſẽſitiuus.

debeat, vt nō ſolum non peſſundetur, verùm etiam ad quęcunque voluerit eam cogat ſibi ſubſeruire. Videmus autem equorum ſeſſores ad equorum petulantium gubernationem duplicibus vti adminiculis: videlicet frenorum gubernaculis, & ſtimulis calcarium: quibus equum quantumcunque petulantem diligens ſeſſor, & equitandi gnarus ſub ſe retinet, & quocunque voluerit, poteſt agitare. Ita ergo & ſenſitiuus appetitus frenis eget & calcaribus, quibus conſtringatur vt ſub obedientia debita permaneat. ¶ Sunt autem freni iſti habitus boni & bonæ aſſuefactiones: quibus illum voluntas quodammodo induit, dum frequenter illius paſſiones frangendo & ſecundum rationem moderando, ita quãdam aſſuefactionem bonam in eo generat, per quã facilius ipſum regat ac ſub ſe teneat. habitus enim morales, id eſt bonæ aſſuefactiones per multum laborem paſſionibus malis reſiſtendo, eaſque moderando in appetitum ſenſitiuũ introductæ, hoc ei ſunt, quod frena equis. Quemadmodum enim frena equis affixa & firmiter copulata, ſeſſori dãt quo ſe teneat, & quò equum ſubiectũ moderetur: ita habitus illi atq; aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo ex multis actibus relictę, ſunt aliquid ei inexiſtẽs, quò poteſt teneri & moderari. ¶ Generantur autem huiuſmodi habitus vel aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo, ex continuo exercitio. Cùm enim frequenter voluntas ſuo imperio reſiſtit paſſionibus ſenſualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis, facitq; non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquũtur in ea habitus quidã & quędam aſſuefactiones, & quantò amplius & frequentius id factum fuerit, tanto firmiores habitus & maiora frena iniiciuntur in appetitum. ¶ Atque hinc fit, vt rebellio iſta appetitus ſenſitiui ad voluntatẽ in ſtudioſis & diligentibus hominibus continuo mitigetur, fiatque indies mitior ille beſtialis appetitus, & facilius ſe gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primũ à vitiis ad virtutes ſe cõuertũt difficillimum ſit continere appetitũ, ne currat in priſtina obiecta. Sunt enim hi ſeſſoribus imperitis ſimiles, é quo indomito abſque frenis inſidentibus. Vbi vero paulatim aſſueuerint, fit eis ſtudium virtutum multo facilius. ¶ Calcarium autem ſtimuli quib⁹ equi fiunt ſubiecti affli-

ctiones ſunt & pœnalitates, quibus affectus ſenſitiuus afficitur à viris ſpiritualibus, quo facilius illum ſibi ſubiectum reddant, & minus rebellantem, faciliuſque dicto faciant audientem. Huiuſmodi ſunt, ieiunia, vigiliæ, lachrymæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, ſitis, egeſtas, vilitas, contemptus, & huiuſmodi: quibus omnibus velut quibuſdam ſtimulis calcarium pungitur affectus ſenſitiuus, afficiturque dolore & affligitur, vt minus ſit volũtati bona molienti moleſtus, & facilius ſequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio eſt, quare ſancti viri quibus omnis cura eſt tota voluntate domino ſuo deſeruire, ſedulo huiuſmodi afflictionibus iuſiſtant: ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus ſeipſos afficiẽtes, ſiti & algore ſeipſos torquentes, atque ita de aliis huiuſmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apoſtoli vox eſt: Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne fortè cùm aliis prædicauero, ipſe reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiuniis, plagis, fame, ſiti, nuditate, frigore, & huiuſmodi: aſſerens quod virtus in infirmitate perficitur, & quod tunc fortior ſit cùm infirmatur. Videlicet hæc omnia ad effectus ſenſitiui edomationem ille referebat, non audens ſuper indomitum equũ abſque calcaribus inſidere. Et quanto quiſque magis laſciuientem & magis rebellem hunc ſubiectum equum perſentit, tanto magis illum ſtimulis huiuſmodi pũgere debet atque vrgere, nec ceſſare, donec præ dolore ſubſilientem & clamitantem cogat ceſſare à petulantia. ¶ Atq; ob hoc, in principio cõuerſionis (cùm maximè ferocire videtur appetitus contradictionem à volũtate præter conſuetudinẽ patiẽs) illis maximè exercitiis corporis afflictiuis inſiſtẽdum eſt, iis qui facilè volunt ac breuẽ reportare victoriæ triumphũ. Poſtea vero quàm ſubiici cœperit, iá vtcũque didicit, priſtinis ſtimulis humiliatus minus laſciuire, mitius quoque tractari poteſt & ſtimulis calcarium prædictorum minus vrgeri: ſic tamen, vt non nimia remiſſione rurſum redeat ad laſciuiam. Nulla enim re meliu: q̃ afflictione contumax ſeruorum genus in ſubiectionem redigitur, & in ſubiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillã præ laſciuia dominam ſuam ſpernentẽ, prudens Sara dura afflictione ſibi ſubiicere curauit, ꝙ conſiliũ à Deo non eſt im-

Calcaribus indiget ſenſitiuus appetitus.

1. Cor. 9.

2. Cor. 11

probatum, vt fugientem eam etiam angelus domini reduxerit, & conſilium Saræ probarit, dicens: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare ſub manu illius.

Gene.11.

❡ Quomodo verò habitibus moralibus appetitus frenetur, & an in ipſo tales ſint habitus, & quot ſint, & qui, aliaque huiuſmodi particularia, ad præſentem tractatum non pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem ſpectant. Nobis ſufficiat duos iſtos appetitus ſecundum naturalem conſyderationem diſtinxiſſe, & quemadmodum ſe adinuicem habeant indicaſſe. Nunc verò ad conſyderandum ipſam in ſe voluntatem pergamus, & quæ per illam homini proueniant eximia cõtemplemur.

CAPVT XXI.

❡ De libertate voluntatis in omnibus operationibus.

Voluntati cæteræ vires ſubiiciunt.

A Voluntate habet homo hoc ſibi peculiare, vt ſolus omniũ ſuorum actuũ ſit dominus, hoc eſt vt quæcunque homo operatur, liberè operetur, poſſitque pro ſua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quæ ſunt ſiue in corpore ſiue in anima, ita vt ad voluntatis imperium omnes poſſint moueri, poſſitque eis voluntas imperare ſui actus exequutionem, & ipſæ ei obedient. ❡ Loquimur autem non ſimpliciter de omnibus operationibus, neque de omnibus viribus quæ ſunt in homine, ſed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ videlicet homini, ſecundum quod eſt animal, conueniunt. Nam potentiæ vegetatiuæ non ſubiiciuntur imperio volũtatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum eſſet quod ait Saluator, nõ poſſe nos ad ſtaturam noſtram adiicere cubitum vnum. Si enim augmentatiua potentia eſſet ſubiecta hominis voluntati, indubiè plurimi ſtatura puſilli (qui ob hoc contemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum ſibi adiicerent.

Luc.12.

❡ Illæ autem vires omnes quæ homini conueniunt, vt ani-

mal eſt, ſubiacent voluntatis imperio: non ita vt abſque voluntatis imperio non poſſint moueri, ſed quæ ad imperium voluntatis ſic nata ſunt moueri. Viſus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cùm fuerit præſentatum: ſed volũtas ipſi poteſt imperare, vt ad hoc vel illud videndum ſe conuertat, & poteſt auribus præcipere, vt ad ſonum illum attendant, quanquam oblatum ſonum abſque omni voluntatis imperio poſſint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quò ſcilicet voluerit. Sed & intellectus à voluntate moueri natus eſt. Poteſt enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum ſe conuertat. Et omnes hæ potentiæ ſecundũ quod voluntati ſunt ſubiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eò quòd à voluntate liberè moueantur. Sola tamen voluntas per ſeipſam libera eſt, & veram habet libertatem. Omnes enim aliȩ tametſi à voluntate liberè poſſint moueri: propoſito nihilominus obiecto naturaliter ab il lo mouentur, quemadmodum de ſenſitiuis potẽtiis ſuprà declarauimus, & de appetitu ſenſitiuo. ¶ Voluntas verò omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili, nulla cogitur neceſſitate illud amare, ſed poteſt liberè non amare, & non proſequi: & propoſito malo, liberè poteſt non odire & non fugere. Neque poſſibile eſt, vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel proſequendum, odiendum vel fugiendum; ad gaudendum de aliquo aut triſtandum: atque ita in cæteris actibus voluntatis. Neque ſolum in propriis actibus ipſius voluntatis id verùm eſt, ſed in omnibus actibus potentiarum ſibi ſubiectarum. Nemo enim poteſt cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus ſui: videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. ¶ Sed neque ipſa corpora cœleſtia, neque omnes quæ ſunt in ſuperioribus conſtellationes, ad aliquid poſſunt voluntatem liberrimam compellere, quãtumuis ſint conſtellationum vehementes operationes, quamlibet efficax ſit virtus aſtrorum. Quanquam non eſt negandum aſtrorum & conſtellationum influxus poſſe agere in

Volũtas liberrima.

Corpora cœleſtia non poſſunt volũtatem cogere.

corpus, ſicque appetitum ſenſitiuum vt corpori immerſum poſſe immutari ab effectu aſtrorum impreſſo in corpus & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum ſecundum qualitatem impreſſi effectus. Verùm vltra appetitum ſenſitiuum non poteſt protendi virtus aſtrorum. Non enim poſſunt niſi in corpora vel corporalia ſuos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid exiſtens, ſed potētia ſuperior, nec immerſa corpori, nullius eſt effectus ab aſtrorum virtute ſuſceptiua. ¶ Et licet ferè contingat (propter inſipientiam) bonam partem hominum aſtrorum inclinationem etiam ſecundum voluntatem ſequi: id tamen argumentum nullum eſt, quod aſtrorum influxus cogat voluntatem, aut quod aſtrorum virtus per ſe immutet & inclinet voluntatem: ſed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam ſocordiam permittunt voluntatem à ſenſualitate ſuperari: & quia pauciſſimi ſunt, qui non ſecundum carnem viuunt, & carnis concupiſcentiam ſpiritu contempto inſequuntur. Propter quod rectè ſapiens ille dixit Eccleſiaſtes, ſtultorum eſſe infinitum numerum. Atuero ſapiens ſi quis inuenitur è milibus vnus, hic per voluntatis libertatem, omnem ſuperabit aſtrorum operationem, omnia ſenſualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto deſpiciet. Vnde illa Ptolomei vulgo iactata ſententia ſyllabarum quidem numero modica, ſed veritatis pondere grauiſſima.

Sapiens dominabitur aſtris.

Qui enim aſtris non dominatur, profectò ſtultus eſt & inſipiens, vtpote qui abſque neceſſitate in perditionem abduci ſeſe permiſerit. ¶ Nemo ergo cùm tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, aut ab aſtrorum influxibus (quæ ſunt creaturæ Dei) ad malum vrgeatur non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuſet, ſed ſuam potius ſtultitiam & inſipientiam condemnet. Vnuſquiſque enim (vt ait Iacobus Apoſtolus) tentatur à propria concupiſcentia abſtractus & illectus: cuius meretriciis blandimentis dum voluntate conſentit, ipſe ſe propria culpa filium mortiſque gehennæ cōſtituit, ac propria ſponte damnabilem facit.

Iacob. 1.

Ibidem.

CAPVT XXII.

Quod ratione volũtatis homo mereatur vel demereatur.

EX hac autem libertate quam iam oſtendimus ineſſe hominis voluntati, conſequitur hominẽ ratione voluntatis poſſe mereri vel demereri, dignumque fieri premio bono ſiue malo, iuxta quod per voluntatẽ bona vel mala facere elegerit. Cæterorum vero animaliũ nullũ mereri poteſt aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, præmium & punitio illic locum habẽt, vbi eſt actuum liberum dominiũ, vbi quod fit, liberè fit, ita vt poſſit qui facit hoc ipſum ſi velit nõ facere: item vbi quod non fit ſiue omittitur, liberè nõ fit, liberéque omittitur: vt potuiſſet ſi voluiſſet nõ omittere. Vbi vero libertas non eſt, ita vt non poſſit agens non agere quod agit, vel vt non poſſit agere quod non agit, ibi conſtat nullam eſſe meriti vel demeriti, prẹmij vel retributionis rationem. ¶ Propter quod ignis ſi hominem innocentem cõburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit, liberè non egit, ſed naturali neceſſitate. Similiter lapis, cùm hominem deſuper cadens interficit. Imo & lupus cùm hominem fame excitatus vorat, vel etiam cùm ſola phantaſia ductus id facit. In his enim omnibus ſicut nulla libertas, ita nullum eſt demeritũ. Sic infantuli dum parentes manu cedũt, dum per noctis tempus moleſti ſunt parentibus, & multùm illis faciunt laborem, vociferantes & clamantes cõtra illorũ voluntatem, in nullo demerẽtur, neq; punitione ſunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vſum habent ſuæ libertatis, ſicut necdũ habent vſum rationis. Ita quoq; moriones, qui penitus velut pueri aut bruta abſq; libero vſu ſunt ipſius volũtatis & rectẹ rationis. ¶ Et licet ſecundũ ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, non hoc arguit, illa punitionẽ huiuſmodi meruiſſe ſuo actu. Nã talis punitio potius ad dominorũ ipſorũ dãnũ ad quos attinẽt ſpectat, q̃ ad ipſa animalia bruta. vt fit cũ bos interfector hominis ſecuri cæditur, capite rotẹ ſuprapoſito: videlicet vt diſcant poſſeſſores illorũ diligẽtius ſua iumenta obſeruare. Vel fiũt huiuſmodi punitiones ad hominũ cõmonitionem, vt magis ab huiuſmodi ipſi abſterreantur ani-

Meritũ, & demeritũ præſupponũt libertatẽ.

Bruta cur ſecundũ leges puniantur.

malia rationalia, cùm & in irrationalibus beſtiis talem vident capitalis ſententiæ ſeueram exerceri vindictam. Interdum etiam in ſceleris deteſtationem, veluti cùm is qui cum iumento coiit, ſimul cum ipſo iumento exuritur, ſi poſſit cõprehendi. ¶ Conſequitur ex prædictis, quòd non in omnibus ſuis actibus homo meretur vel demeretur, ſed in iis tãtum, quæ voluntariè operatur. Primùm quidem in iis actibus quæ propriè ſunt ipſius voluntatis, & deinde in omnibus quæcunque à voluntate imperantur, non autem in illis quæ nec propriè ipſius ſunt voluntatis, nec ipſius ſubſũt imperio. Idque intelligendum eſt tam de ipſis actibus, quàm de actuum omiſſionibus. Poteſt enim homo mereri, & bono præmio dignus fieri, non ſolũ tale aliquid faciẽdo quod bonum eſt fieri, ſed etiam omittendo quod bonum eſt non fieri, & malum eſt fieri. Sed demereri poteſt, non ſolum faciendo quòd malum eſt fieri, ſed etiam omittendo quod bonum eſt fieri, & non malum eſt non fieri.

CAPVT XXIII.

¶ Quomodo actus humani, de voluntatis libertate participant.

Participatio voluntariæ libertatis

EST etiam circa præſentem locum aduertendum, non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quòd ſit actualiter & formaliter imperatus à voluntate: ſed ſufficit quòd voluntas ſuper ipſum habuerit dominium & imperium, ita vt impedire potuiſſet ſi tantũ voluiſſet. Quod enim voluntate permittente fit, voluntariũ eſt, & vt libertatẽ voluntatis participãs meritum vel demeritum facit. Nõ enim ſolum peccat voluntas, dum ipſamet eligit actum malum, ſed etiam quando appetitus ſenſitiuus malam paſſionem excitat: quam volũtas nõ ſupprimens dum poteſt, ita acceptat atque permittit. Hac enim acceptatione vel permiſſione, actus ille de volũtatis libertate participat. ¶ Ex quo patet cauſa, ob quã in illis actibus homo nõn mereatur vel demereatur, quos habet à potẽtiis non ſubiectis volũtati, videlicet nutritione & augmẽta-

tione, item in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt: vt cùm ſubitò cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo ſe habet, quàm truncus, aut lapis, neque vt homo agit. Item in iis quæ homo dormiẽs per phantaſiam agit, ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia exiſtens agit, non cõpos mentis, nec ſuę voluntatis vtens libertate. ❡ Conſequitur etiam, non demereri hominem ex ſolo aſpectu rei illicitæ oblatæ, ad quam nõ ſe per volũtatem cõuertit, neque in auditu rerum obſcœnarum ſubitò, cùm non aduertit voluntariè auditum ad huiuſmodi, & ita in ceteris. Non enim in poteſtate voluntatis erat talẽ actum compeſcere, neq; aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntariè conuertit oculos ſuos ad aſpiciendũ vana, aures accommodat ad mala audiẽdum, & ita in aliis: aut etiam non auertit oculos, non obturat aures, cùm poſſit & debeat, hic in operationibus ſenſuum peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi ſit participatio. ❡ Conſequitur inſuper (quod ſupra diximus) primos illos paſſionum motus qui ab appetitu ſenſitiuo exurgunt in homine, præueniendo volũtatis imperium, non imputari homini ad demeritum, ſi nulla ſit acceptatio voluntatis, ſi volũtas mox vt ſenſerit, ſeſe opponens incipiat eoſdem compeſcere. Hoc tamen ſciendum eſt, quantò magis diu tales motus ſuſtinet poſtquam aduertit & repellere potuit, tantò magis ipſi imputari ad demeritum: quoniam continuò magis de libertate participat, quãtò magis voluntas in eis conquieſcit. Et vniuerſaliter ita in omnibus iudicandum eſt, quantò vnuſquiſq; actus, vel vnaquæque omiſſio magis eſt voluntaria, & quãtò magis de voluntatis libertate participat, tãtò maioris eſſe meriti vel demeriti. ❡ Circa quod etiam notandum eſt, poſſe in aliquo actu eſſe participationem voluntariæ libertatis, etiam tunc cùm voluntas omnino nihil operatur & prorſus eſt ligata, videlicet cùm aliquid prius volũtariè homo eligit, & liberè operatur vel admittit, ad quod alterum illud per ſe cõſequi eſt natũ. Vt qui per tẽpus vigiliæ illicita varia cogitat, neq; antequam ſomno ſe dat, agit pœnitẽtiam ſuę vanitatis, huic ſi per noctem de præteritis vanæ occurrant imagines, inordinationes huiuſmodi & illuſiones nocturnæ non prorſus

Nota.

culpa vacant. Volũtarię tamen quæ libertatis aliquid habẽt,quatenus vigilans illa admiſit in ſeſe, vnde in ſomno plærũque ſolent cõſequi. Sic qui ſe volũtariè inebriat,ſi poſtea ebrietate obrutus delinquat, vel committendo quæ committere nõ debet,vel omittẽdo quæ facere debuit,hunc certè à peccato non excuſet ebrietas. ¶ Atque hac in re quantum ad ea quæ in ſomno fiunt multùm confert illa ſomniorum naturalium ab animalibus diſtinctio quam in libro præcedẽti poſuimus. Naturalia enim ſomnia abſque voluntatis participatione ſunt,eò quòd cauſam habeãt naturalẽ. Animalia verò aliquid de voluntaria libertate participant. Quid autem ſit voluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quę de voluntario ſubtilius ſolent differi,ad moralẽ doctrinam pertinent. Nobis ſufficit generaliter hominis iſtã prærogatiuam in merendo vel demerendo deſcripſiſſe.

CAPVT XXIIII.

Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promiſſiones.

Pręcepta ſolis rationalib' dantur.

HAbet quoq; à voluntate homo, vt ſolus ipſe inter cętera omnia naturalia creata poſſit accipere pręcepta & prohibitiones, promiſſiones item & cõminationes. Hæc enim illic locũ habent, vbi eſt actionũ libertas. Fruſtra namq; præceptum fieret illi à quo non poſſet fieri quod non præcipitur, vel à quo non poſſet non fieri: vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt nõ poſſit in oppoſitum. Quemadmodum vanè præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appoſitam inflammare. Neque illic eſt pręmia proponere, vbi non eſt libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim pręmia proponũtur (ſiue bona promittendo, ſiue mala comminãdo) vt ad ea quæ bona ſũt agẽda extimulẽtur, vel ab iis quæ mala ſunt amoueantur, ij qui libertatem habent ſiue bonum ſiue malum faciendi aut omittendi, pro ſua libertate. ¶ Eſt autem promiſſio & comminatio de re nõ pręſente ſenſibus, ſed quæ tanquã futura proponitur. Sunt enim promiſſiones de futuris, itẽ & cõminationes. Vnde cùm ſolus homo propoſitione futurorum moueatur, cætera verò omnia tantum

ad præſentiam obiecti ſenſibilis per ſenſitiuum appetitum mouentur naturaliter,hinc fit vt nō poſſint niſi homini promiſſiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus oſtentationem ipſius appetibilis promiſſionem, & oſtentationem rei terribilis,nonnunquam vocemus comminationem(velut cùm cani baculum oſtēdimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera, ſi ad carnem hanc accedat)id tamen manifeſtum eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quàm promittere vel comminari. Quod etiā in ſcripturis legitur,Deus pręceptum poſuiſſe irrationabilibus creaturis, quemadmodum de cœleſtib⁹ corporibus non ſolum irrationabilibus,ſed etiā inanimatis dicitur Pſalmo. 148. quòd illis Deus poſuerit præceptū quod nunquam præteribit, hoc certum eſt dici metaphoricè, videlicet ad ſignificandum Diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuum ab initio inſtituit & definiuit, quem ipſa inuiolabili lege obſeruant. Propriè ergo ſolis hominibus pręcepta & prohibitiones,promiſſiones, & comminationes cōſtituuntur. Maximè autem illæ promiſſiones ſecundum dignitatem hominis ſunt quibus bona æterna promittuntur. Pſal.148

CAPVT XXV.

¶Quòd homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni.

HAbet inſuper homo à voluntate,vt ſolus ſit capax infiniti boni, nulloque poſſit bono creato repleri,nullo poſſit temporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ,& durationis æternæ:cū ſit potentia non immerſa materiæ,& à corpore ſeparabilis, atq; in æternū permanſura. Omnia autē alia creata præter Deum ſolū,finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonum infinitum & incomprehenſibile. Ac proinde non poteſt hominis voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Vnde ſicut ſi vas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore impleri, etiam ſi omnia flumina in illud infunderētur,omneſque aquarum fontes,& putei: ita ſanè voluntas hominis infinitæ

Volūtas nullo creato ſatiabilis.

Omnia

capacitatis exiſtens,nullis poteſt bonis creatis,etiam ſi vniuerſa ſimul influant ſatiari. Quantumcunque enim boni finiti in voluntaté immiſeris,nihil aliud agis, quàm ſi in immenſum vas,aquæ guttulam infuderis. Verũ infinitum aliquod flumen infinitũ vas poſſet replere,minus autẽ infinito non poſſit replere infinitum.Infinita enim capacitas requirit infinitum replens,ſi debeat repleri. Vnde impoſſibile eſt voluntatem vllo creato ſatiari. ¶ Appetitus autem ſenſitiuus nõ eſt capacitatis infinitæ,ſed admodũ modicæ:propter quod facilè impletur, & impletus ceſſat concupiſcere, donec rurſum illo,quo plenus fuerit,euacuetur. Atq; hinc manifeſta eſt differentia inter animalia bruta & homines brutaliter ſiue beſtialiter viuẽtes. Animalia enim bruta quoniam non niſi appetitum ſenſitiuum habent, citò ſatiantur & replentur, modò cibo vel potu. Homines autẽ eiuſmodi,verè non homines,equis & mulis minus rationabiles,qui voluntatem habent ſenſualitati ſubſeruientem, & ſimiliter vt appetitus ſenſitiuus inordinatè abſque regula rationis ſenſibilia appetentem, nunquam poſſunt temporalibus rebus ſatiari,quãtum ad affectum, vt guloſi cibos atq; potus abſq; termino concupiſcunt,nec ingurgitare deſiſtũt, donec vſq; ad guttur ab imo pleni prohibeantur vlterius ingurgitare, non defectu deſyderij, ſed defectu corporis quod omnino nequit amplius recipere,propter nimiam impletionem. Ea verò ſenſibilia bona quæ non intra nos ſuſcipimus (vt ſunt pecuniæ & poſſeſſiones, & huiuſmodi) abſq; vllo termino & fine ſemper appetũtur. ¶ Videlicet hoc ipſo cognoſcere poteſt & debet homo, per illud quo ſupereminet cęteris animantibus,ſe eſſe capacitatis infinitę,& nullo finito bono ſatiabilem. Propter quod vanè laborat, ac fruſtra ſeipſum diuexat homo, dum temporalibus, ac finitis huiuſmodi bonis quæ in hoc mũdo ſunt, ſuum cupit infinitũ deſyderium adimplere:non minus quàm ſi vas infinitũ (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat, & toto conatu inueſtigare,quod ſolum eſt ſuo infinito appetitui poportionatum, quod ſolum poteſt hominis deſyderiũ penitus implere & ſatiare perfectiſſimè. Bonum autem hoc vnicum eſt, non temporale,ſed æternũ,

Appetit⁹ ſenſitiu⁹ facile impletur.

Chriſtiane lector attende.

non creatum, ſed creator dominus deus ſuper omnia benedictus qui ad hoc nos ſic creauit capacitate infinitos, vt ipſum qui ſolus in infinitum poteſt adimplere, requireremus, & ad eum omne noſtrum dirigeremus deſiderium. Cum enim nihil ipſe fruſtra fecerit, qui eſt ſapientiſſimus omnium conditor, nunquam vtique hominis voluntatem infinitæ feciſſet eſſe capacitatis, niſi aliquo modo voluiſſet bono infinito eam adimplere. Vnde cum ſolus ipſe tale bonum infinitũ ſit, conſtat ad hoc illum feciſſe nos capacitatis infinitę, vt ab eo pleniſſime impleremur. ¶ Hanc philoſophiam non ignorabat ille qui de poſt fœtantes aſſumptus fuit ad regnum, cum diceret, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terrã? Quaſi dicat, Omnino nihil eſt, quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et ſubiungens quid ſit quo credat poſſe ſe adimpleri, ita proſequitur, Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternũ. Et rurſum alio loco, Credo videre bona domini in terra viuentium. Manifeſtè videlicet ſignificans, non hic in terra exilij & morientium eſſe vlla bona quibus poſſit ſatiari. Sic enim loquitur quaſi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in euangelio, toties monet theſaurizare non theſauros in terra, ſed theſauros in cœlo indeficientes.

Pſal. 16. Pſal. 72. Pſal. 26. Luc. 12. & 18.

CAPVT XXV.

¶ Quomodo per voluntatem deum amare,
Deoque vniri poteſt homo.

HAbet inſuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas ſolus poſſit deum diligere, eique per voluntatem adhærere perpetua adhæſione. Nam animalia bruta per ſenſitiuum appetitum nõ poſſunt niſi quæ ſenſibilia bona ſunt, & quę ſenſus iudicat cõuenientia diligere. Deus autem nullo ſenſu ſentiri poteſt, homo verò ſicut per intellectum ſenſui ſupereminentem, poteſt deum cognoſcere, ita per voluntatem deũ poteſt amare. Amor verò facit rem amantem adhęrere rei amatę. Hęc enim eſt natura

amoris,vt vniat amantem cum re amata : faciatque vnum ex duobus. Eſt enim vinculum & quaſi viſcus ſiue glutinū, quo conuiſcantur, couniuntur, & conglutinantur ad inuicem amans & amatum : ita vt etiam vulgo qui ſe multum amant, vnam animam in diuerſis corporibus dicantur habere. Et ſicut Paulus de meretricio amore ait quod duos coniungat in
1.Cor.6. vnum corpus (Qui adhæret inquit, meretrici, vnum corpus efficitur) ita de amore ſpirituali voluntatis dicendum eſt, quod vnum ſpiritum efficiat. Vnde & ſubſequenter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, vnus ſpiritus eſt. Hæc enim adhæſio de qua loquitur, non niſi per amorem eſt. ❡Poteſt ergo homo per voluntatem deum infinitum amare,& ſic cum illo vnū fieri. Per voluntatem quoque poteſt homo donec abeſt à deo ipſum proſequi & deſiderare,infinito & infatigabili deſyderio,& in eo iam habito, poteſt gaudere:& quāto perfectius habuerit,tanto perfectius gaudere:& cum perfectiſſime ipſum habuerit, in futura ſcilicet patria,tunc perfectiſſime gaudebit eritque ibi vnio perfectiſſima, ſupra quam humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere. ❡Ecce quanta quàm admiranda ſunt,quàm eximia,quàm præcellentia, quæ humana ſoboles vere cœlo demiſſa ab alto,præ cæteris omnibus creaturis poſſidet, quibus creatis omnibus præſtat & prefertur in immenſum. Vide ô homo & attende, quàm nobilem te nobiliſſimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te ſolum infinitū creauit: & talem te creauit vt ab ipſo poſſes inhabitari,& ab ipſo infinite bono,infinite beatificari.

Concluſio libri. ❡Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atque principiis, ad id quod in creaturarum ordine digniſſimū eſt atque omnium ſupremum dei adiutoris (qui noſtrum ſic direxit calamum)ſubuecti, quo iam auolabimus longius? quo proficiſcemur vlterius? Per materiam & formam rerum naturalium,per earum cauſas,per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, ſupernas impreſſiones ſub nobis reliquimus, viuentium naturam & ſentientium dignitatem(tam quoad externos ſenſus,quam quoad internos)propoſuimus ante oculos omnium. Inſuper & hominis intima introgreſſi, nobiliſſimas illas vires) intel-

lectum & voluntatem) quantum dedit altiſſimus, vtcunque lallantes puerorum more & balborum inſtar magna fari geſtientium, expreſſimus. Quo vero ſuper hæc conſcendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquã poterimus inuenire. Ipſe igitur qui noſtræ fuit conſyderationis initium, qui ad ſui gloriam noſtrum hactenus calamum direxit atque prouexit, nunc quoque noſtri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus ſpectauimus, tandem in operis concluſione canticum laudis idem ipſe accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit & regnat in æterna ſæcula benedictus. Amen.

Calamus

¶ Finit conſyderationis Phyſicæ liber Duodecimus.

¶ PSALMVS ILLI QVI SOLVS implere potens eſt humanum deſyderium.

Qvemadmodum deſyderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita deſyderant ad te deus animæ noſtræ, arefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis moleſtia.

Apud te nanq; ſolum eſt fons vitæ, & torrẽtes voluptatis apud te ſunt: vena tu es aquarum viuentiũ, quibus ſolis ſatiari poſſunt & inebriari rationales animæ noſtræ.

Quæcunque in hoc creato mundo ſenſibus ſubiecta percipimus, nequaquã implere poſſunt, vel ſecũdum partem minimã, deſyderia noſtra: etiam ſi agglomerentur quæcunq; orbis iſte continet ſuperna & infima, non valebunt nec vnius hominis implere deſyderium.

Talem enim tu deus piiſſime creaſti rationalem creaturam tuam: ita magne deus & mirabilis, magnum & mirabilem creaſti hominem.

Vt tui capax eſſet, nec vllo poſſet ſatiari bono niſi te, vt ſolo vnoq́ue te poſſit impleri, ſuæq́ue capacitatis teipſum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorũ animantium appetitus, rebus impletur permodicis: pro nihilo eſt eorum ſatiare deſyderia.

Lupus fame inſaniens oue vna ſatiatur aut altera: Leo rugiẽs prædam adeptus modicam, ceſſat à venatione ſua.

At verò hominis voluntatem nimia donaſti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immenſitas eius: nihilo amplius quàm ſi in ollam menſura infinitam iniiciatur paruula atque guttula.

Infinitatem tamen iſtam non ad afflictionem contuliſti homini, vt ſemper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & ſupernæ fœlicitatis ſolus ipſe capax foret, talem creaſti eum.

Ita magne deus nos voluiſti capaces facere amplitudinis tuę: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua poſſes inhabitare ipſe ſecundum plenitudinem gloriæ atque fœlicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immenſum & immenſurabilem, niſi & nos tu creaſſes capacitate infinitos? nequit enim, ratione monſtrante, infinitũ à finito cõcludi.

Magnum mare magnum requirit alueum: nec poſſet mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis eſt infinita capacitas iſta: quoniam quidem ad infiniti boni poſſeſſionẽ fœliciſſime nobis proficit.

Ô quàm dulcis eſt domine ſpiritus tuus: & quam bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum eſt homini cum portauerit iugum tuum domine ab adoleſcentia ſua: quia in viis mandatorum tuorum ambulans, perfectam cuſtodierit animam ſuam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparaſti filiis hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non guſtauit, imò neque cor hominis valuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur ſpiritus domini cum ſpiritibus ſeruorum ſuorum: indiſſolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinati abſque diſſolutione, in æternitate perpetua.

Eia domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio iſta : vt tu nobiſcum, nos tecum, tu in nobis & nos in te ſimus vnum ſuauiter.

Ibi erit abſq; defectu ſatietas plena, ibi erit abſq; ſiti, perfecta & dulcis ebrietas : cum ſeſe nobis manifeſtauerit reuelata facie fulgidiſſima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quæcunque deſiderauerit : infiniti nanque boni talis poſſeſſio ſtatum reddet totius boni accumulatione perfectiſſimum.

Expectabo te domine, ſtabo ſuper ſpeculam & cuſtodiam meam vt vigilem : donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis deſiderij mei.

Abſque hæſitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium: ad vitę fontes aquarum: in te ſperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

¶Finit Pſalmus.

DEO LAVS ET GLORIA.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE